

विषयसूचि

अनुक्रमम् ५-६६ २३९ ३३२ ४	अभ्युत्थानम् ३७ ३९ ३५९ २६	७ १ ८ ८-८१३ ९१ ९११ ९३७
६१ ८११ ४१९ ८ १ ४६१ १८	२६१ २६२ २६७ २६८ ३११ ६७९	९५ ११४४ १२५३ १३४ १३७
९५५ ११२२ ११२७	९८७ ६९१ ७७५ ७७६ ८ १ १ ५१	आगमाविषयः ४६ ३ ५४ ६४
अविष्कार ३३४ ३४४ ४ २ ४ ३	१३७	६४ ९४ ९७ १ -१ ५ ११५ १२१
४१४ ४१७ ४२३ ४३१ ४३ ४३४	अर्थम् १ ६ १९४ १९५ १ ८ २४	१३५ १३७ १८३ १४६ १६६ १६७
३५ ४४५ ४४७ ४५८ ४५९ ४६१	५६४ ६६२ ६६७ ६२९ ६४३ ६५८	१७ १७५ १८२-१८४ १८६ १९३
३६ ६५६ ९८७ १ १	६८२ ९ १ १६ १ ३३ १ ७३	२ ६ २ ८ २११ २२२ २२३ २२९
अविषय ६२१	१३५६ १४३ १४३०	२३२ २३६ ३२७ ३२८ ३३३-३३६
अनुमाद्यम् १ १५ १२५२ १३६३	अर्थसाम ६६६ ९८६ ११४४ १३८१	३४१ ३४७ ३६९, ३७० ३८१ ३८२
३ नुयोग ७६ २ ९ ३ ३ ४२	अस्तिकाय ९४ ९४१ ९४२ १ १७	३९ ३९१ ३९२ ४ १ ४८२ ४१९, ४२९
६१७ ६१८ ६१९ ६९९	आकार (अवाक्यम्) ३८३ ४६३	५३३ ५४३ ६१ ६१७ ६२३, ६३९
१ १२२२ ९२३ ११३७ १२४	४९९ ५ ५ १ ५७६ १ ९ १ ९१	६९६ ७१४ ७१७, ७४ ७९ ७९६
१ ६४ ५ ७ १४ ३	१ ९२	८३९ ८४४ ८९४ ९१७ ९१९ ९२७
१ १ ६९ १ ७ १ ७१	आकार (गन्कारः) ३२३ ९६	९२८ ९३६ ९७ ९८१, ९८९ ९९९
	आगम ३६ १८९ २ ५ ६३६ ६३७	१ ८ १ ८३ १ ८७ १ ९३ ११ २

११०३, ११०५, ११०६, ११२०, ११२७,
११२८, ११३१, ११४५, ११४८, ११४९,
११६२, १२०४, १२६०, १३१०, १३११,
१३१२, १३१३, १३६३, १३७२, १३७४,
१४१६, १४१८, १४१९

आगमद्विव्यहार ४९९, ४८०

आचार्य ९७१, ९७२, ११६५

आजीविक ५३६, ५३८

आयु. ११३४, ११३५, ११४३, १३८३

आराधना ३३१, ८०५

आर्यानायम् ३२२, ७७०

वाचस्पयकम् १६, २०४, २८७, ५५५,

५५६, ५५७, ८५७, ८७८, १२४४

आर्यशक्ति ४८

आलोचना ५४९, ५५०, ५५१, ५७६,

९७५, १०९०, १०९१, १०९२.

आशातना १९७, १९८, २००-२०३,

७९५.

आश्रच ९०, १४२, १४५, १७३, २७०,
२८६, १३४३,

आहारदोष ५१, ८०५ ४५६, १०८२

इन्द्रियम् ८९, ९२. ९३

उत्तराध्ययनम् ९७७, ९७८, ९७९

उपयोग. ११३, ११९, १९६ ७९०,

७९३, १०८०, १२१६, १३२७, १३३५, १३६७

उपाध्याय. १०५४, ११६६

उमास्वातिवाचक १२४२, १२४३

ऋषभदेव ३२०, ८२१, १०६२, ११०७.

कर्म ८०, ११६, ५९८, ६५६, ६७२,

७०८, ७३२, ७३३, ७४५, ७५७, ८१२, ८२०,

८४० ९०७, ९२६, ९६१, ९६३, ९६४,

११०४, ११२१, ११३६, ११३७, ११३९,

११५७, ११७५, ११७६, ११७७, १२१५,

१२६१, १२९८, १२९९ १३०४, १३४१,

१३४४, १३५०, १३५४, १३७३, १३७७,

१३८०, १३८२, १३९०, १३९६, १४२२,
१४३१

कल्प १५६, १५५, १५६, १५७,
१५९, १६०, २१७ १० ९ १०१०, १२७४.

कल्पवाचनम् १५८, १६१, ५८०,

५९१, १०१२, ११६९, १२७३

कल्याणकम् १०६३, १४१३

कथायः ८७, ८८, ९१, ५९५, ७६६,

७६७, ११००, १३९१, १३९२

कायोत्सर्ग २१० २१५, २१८, २१९,

२२०, २२५, २२६, २२७, २३८, २४१-

२४४, ३३७ ३४२, ३७४, ३७९, ३८०,

३८९ ४८८, ५१६, ५४७ ८३५, ९८३

काल ३८, २९६, ११३०. ११७३,

१४०९, १४११.

क्रिया १७३ १७४, २७१, ३०५, ४८४,

४८५, ४९६ ४९७, ५३४, ५४१, ५४२,

१५४ ४२८ ७३ ७३१ ८६३
 कवचदानम् ४२ ७६ ७ ६ ८१५
 १ ६७ १३४८
 कैयली १ ७ १११ १२८ १ १
 १८१ ६८५, ७२६ ७५५, ७५६ ७५८
 ७५६, ६५२ १ ७६ १ ७६, १ ८१
 १२७६
 कृष्णः ६ १ ६३३
 कृष्णस्त्री ६९४
 कात्तः १२५ १६१ १८५ २३३-
 १५२-२५७ १६६ ३४३ ४३६ ४६७
 ७ २ ७ १ ११७ १३९५ १४२६ १४२७
 गणपत ३७० ६७४ ७२१ ७७८
 ७८५ ८११ ६८५
 गुरुः १७१ १७२ ५६६ १ ४४
 गर्भन्तरसङ्गम्यम् १४ ४-१४ ८
 गुरुमयनीक ४८७ ४८८ ११२५
 चतुर्मासदीक्षा ६१४

शक्तिस्त्रियातादि ८१३
 चतुर्णो १३८९
 चारित्र १३३६ ११७२ १३ ६
 चूमिका ५६२
 शैल्यम् १७ २६२ २६३ १ १३
 १२८४
 शैल्यस्तव २२४ ३८६ ३६ ३६१
 १६ ११५५, ११४२
 जमाकि ५० ३७३ ५४४ १११६
 जम्बूस्वामी ६३४ १२ ७
 जातिस्मरणम् ३८६ ३८७
 जिनकसिक ६१ ८५५
 जीव ३१ ६५६ १९१६ १३ ९
 जीवावित्तवम् ४६१-४ ४ ७८६
 ८६७
 ज्योतिरुक्तः ७ ५ ११७३ ११७४,
 १२२, १२९१
 कामम् ५ २३ २४ २६ ३ ४

१ ५ २६४ २८८ २८६ २६ २६७ ३१०
 ३३२ ३८५ ५२१ ५६ २६१ ६८३
 ६८४ ७५२ ७५३ ७५४ ७७६ ६२५
 ६७६ १ ३ १ ५२ १ ६१ १२ ३
 १२१४ १२८७ १२६४ १३ १३२८
 १३४६ १३६५ १३८४ १३६६
 ४७ ४६५ ८ ४ ६३ ६६८ ६८२
 ११ ७
 तयोगच्छः १३८
 तामसि ६ ३
 तिथिः १६४ २५१ २७२-२८१
 ६७३ ७ ६ ७ ७ १२६
 तीर्थान्तर २२६ ३७१ ७८३ ६ ८ ६३१
 १ ११
 तेरावण्य २४७ ४६८, ५ ३ ५ ५,
 ६ ७ ६ ८
 प्रसनाही १२८६

नमस्कारसूत्र ६० १७ १८७, २९६,
७९८, १३०९, १३८८, १४०५

निधिप. १३, १४, ६३ ७०, ९८, ११७,
३१४ ९१६, १२०६

निदानम् १३८, ८६०, ९१४
निर्जरा ५९, १७९, ४१२, ६२५, ६२६,
६४७, ६४९, ६६०, ६७६, ६७७, ६७८,
७०६, ७१७, ७४६, ७४७, ९१५, ९८८,
९९६, १०२३, १०२८, १०२९, १०४०,
११०१, १११४, १११६, १३०१, १३०२,
१३३६ १४०३, १६३५

नियुक्ति ५५५, ९५३, ९८०.

निहव ७५, २४८

परिग्रह २४५, २४६, ४१८.

परिपह ९४, ९६, ९९१, ९९४, ९९७

डिग्गार ४७८ ८४७

दीक्षा ६१५

देव ६४१, ६७५, ७६२, १०३०,

१०३१, ११५३ १३३३

देवद्वय १३३५

देशना ३६, ६७, ४६, ४०९, १०१७,

१२०२, १३३० ८९३.

धर्म १४७, १६५, २३१ ३०४, ४२२,

६२१, ७८६, ८३७, ८३८, ८८८, ९६६,
९६९, ९७०, ९९८, ११५६, १२९३, १३४९,

१४३३, १६३६

ध्यानं ८५५, ८६४

नय ४४, ४५, १३९, २६२, ८४६,

८५१, ८६७, ८६८, ८७३, ९१८, १४१०.

नमस्कार ७३, ७४, २०७, १२३९

तत्त्वार्थसूत्रम् ११, १७ ४७, १३१,

१६८, १६९, २८३, २८५ ३०६, ३०७,
५७१, ७६३, ७६४ ७६५ ८८०, ८९६,
९३५, ९३८, ९३९, १०३५, १०३७, १०३८,
१०४२, १०४६-१०५१, १०५३-१०६०,
१०९८, १०९९, ११४१, ११४२, ११५०,
११५९ १२०१, १२२३, १२२४, १२२७,
१२२८, १२३६, १२४८, १२५५, १३०६,
१३५१, १३५२, १४००, १४०१

द्रव्यस्तव १२७, १५०-१५३, २३५,

५५८ ५५९, ५६७, ५६८, ८४५, ९०३

दान २९५, ३०८, ४६०, ४८६, ५०२,
५०४, ५०६, ५०९, ५७१, ५७२, ५७३,
५९३, ५९४, ६०१, ६०६, ६२०, ८६६, ९७३.

दर्शनम् १३६२, १३३८

वर्षाति ११२८ ११ ९	प्रमाण्यं १ २ २५८ २९८ ६८१	बाबि १२८९ १२९ १२९२
गर्भ ११६८	८७९ १ २१ १२२६ १३८७	भाष्यामयो १२२९ ८६९ ६८ ८७८
पुराण ७८ २६ २६६	प्रयत्न ३४८ ८ ७ १ ४३ १ ९४	८४२ ८७ ९२ १२६२
यूवा १२६ ४८० ५९७ ६ ९ ६१२	११५१ ११६३ ११६४ ११६१	भाष ३७ ८३ १२३
२ ८ २ ८१३ ८१४ ८ २ ८८९	पुण्यपा २१० ५७७ ५७८ ५७९	भाषणा ३६२ ३७८ ४ ८ १ ६
८९ ८९१ ९२९	८१ २८६ ५८८ ४८९ ५९ ५९२	६१२ ८७, ९६७ ९८४
गौळी ४८१ ४६८	९४८ ९४९ ११७८ १२७०	भाषा २१ १४२८ १८०९
पौण्य ३२६ ८३७ ४३९ ८४ ८४९	प्रत्याख्यान ६९, ३४९ ३४१ ४	मतिधाने ३ ८ ९ १२ १८ ०
प्रणिधान १९ १९१ ११२ ४४४	४५३ ४५४ ४६५ ४६६ ४७२ ४७३	२० ५, ३५ १ १ १ १२३ ५०४
प्रतिक्रम्य ६ ६५, २१३ २२३ ३३	५३७ १३१४	१३७ १०८ १३८
३३६ ३३९, ३४ ३४८ ३५८ ३६३	प्रवचनपुराण १ १९ १ ० १ ३६	मल १९ २८३ ५६९
३७५ ३७६ ३७७ ५६५ ५७४ ५८०	१ २०	मनपर्याय ५३ ७१३ ७ ४ १३६१
५८५ ६८० ६८९ ६८६, ११३८ ११६९	प्रवृत्त १३७१	मतिवि ८२३ ८ ४
प्रतिमा ९९ ८ ८ १ ८ ६	प्रायश्चित्त १३४ २११ २१४ २१६	महावीर ७८४ ८२३ ९ ३ १
८९२	३६४-३६८ ९ ४ ९ १	१ १ ११८७ ११७ ११७१ १२७७,

महावीरप्रथमदेशना ४०६, १३०३

महानतम् १६१ ७३५-७३९, ७४१-

७६६, १३०१

मिथ्यात्वं ५८, ७०, ३१३, ३५३,

८५३, १००२, १००६,

मिथ्यादृष्टि १७८, २४८, ७५०, ८४९,

१०८५, १०८६, ११०९, १२५८, १३८६

१६०४

मृतकपरिष्ठापन ५३९, ५४० १६३८,

१४३९

मौक्ष १५३, २८८, ६९०, ८९८,

मगलम् ७, १५, ३०९ ६२४, ६२८,

६५१, ६१२, ९१३, १०३८.

यथाप्रवृत्त्यादिकरण ६३२, ६४३, १००४,

१०००, १३०५.

गुणलिक ३२०, ११०९-१११३

वनस्पति ५३१, ६३५, ११५६

वज्रस्वामी ४९

वादी ६५६, १०२१, ११७९, ११८०,

११८८, ११९७, १२१०, १२११ १२१२,

१२१३

विमानम् ६९३, ६९७

वन्दनम् ३९९, ८५०, ८६१, १०९६,

१४१५, १४००

वेप १११८, १६१६, १४१७.

वैयावृत्यम् ४७४, १३२२.

व्रतम् ६०, ६८, १३३, २९१, ४२०,

४४२, ४४६, ४५७, ६४०, ९६५, १२५७,

१२८५, १३३२, १३९७, १४०२

व्यवहारादिराशि ६०४, ६९७-७००

७१५, ७१६, ७१८, ७२०, ११०८

व्याकरणम् १२२२, २२६६

रागादि ८१, ८२, ८३, ८५, ८६

लोक ५१७, ५१८

शरीरम् ११७, ३५७, ६५०, ६५१,

७२२, १०३६, १३५७, १३५८, १३५९

शुक्लपाश्चिक ६५४, ६५५, ६६५, ६६६,

१४३६, १४३७,

शक्रस्तवः ३२१, ३९८, ४७५, ४७६,

८६२, ११५२.

शय्यंभवसुरिः ९०९.

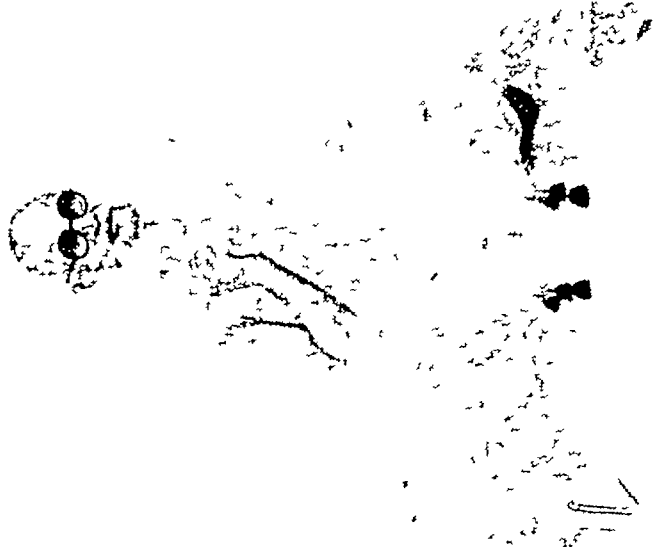
श्रावक ३४८, ४२७, ४२८, ४३३, ४४३,

४७७ ५७०, ९५८, १०९५, ११२४, १३६४,

१४४१, १४४३.

परमपूज्य आगमोद्धारक
आचार्यप्रवरश्रीआनन्दसागरसूरीश्वराः

णमोत्थुणं समणस्स भगवओ महावीरस्स

श्रीआगमोद्धारकसङ्ग्रहे—अङ्कः १०

आगमोद्धारक—

आचार्यप्रवरश्रीआनन्दसागरसूरिपुङ्गवविरचितानि

तात्त्विकप्रश्नोत्तराणि

प्रतिः ५०० — मूल्यम् ७-८-०

वि०स. २०१४

प्रकाशक.

पानाचन्द साकरचन्द मद्रासी

गोपीपुरा

सूत-W. R.

सशोधक.

परमपूज्य—आगमोद्धारक—आचार्यप्रवर—

श्रीआनन्दसागर—सूरिपुङ्गवपट्टधरः

आचार्यश्रीमाणिक्यसागरसूरिः

प्रकाशकीय निवेदनम्

अस्मान् ग्रन्थात् कृतिपया कण्डिकाः उद्भूत्य तासां समुदायं तास्विकविमर्शसंज्ञया आगमोद्धारककृति
संज्ञायां निरदिष्ट । अनुसूचितोऽहं अस्य ग्रन्थस्य संशोधकः आचार्यभीमन्यायिण्यसागरसूरिभिः प्रकाशनकर्मणि तु सहाय्य
कृतम् । आगमोद्धारकायविनयेन्यासभीविजयसागरगणिवरसिद्धे श्रीचन्दनसागरगणिविभि । अपरं च किञ्चिद्
वरतम्यमन्विता आगमोद्धारकभिवन्तिगलेति धीरसिद्धदाससूनुना प्राच्यापकरीरालालेन तेन पञ्चानुभावेन ऋणीकृताः ।
अस्य सनाथनं यां सतयं जाग्रा मवेयु ता सन्तव्या शोधनीयाश्च सहृदयैः साक्षरैः । इति प्रार्थयते साकर-
चन्द्रान्यन पानाचन्द्र मन्सा वीरसंभव २६८६ तमेऽब्दे मौनिकाटश्यां सूरपुरे ।

मुद्रक वसन्तलाल रामलाल शाह, 'प्रगति मूद्रणालय' अण्डाद्विया बरकला मूलतः
प्रकाशक पानाचन्द्र साकरचन्द्र मन्सा वीरसंभवा गोपीपुरा, मूलतः

व्याकरणतर्कन्यायशास्त्राध्ययनानुसूक्त्यर्थमागताः ११५६ तमे वर्षे राजनगरे वर्षत्रितयं व्यतीतवन्तस्तत्र भवन्तः
 श्रीआनन्दसागराः । ततो भावनगरे चातुर्मास कृत्वा पुनरागतवन्तो राजनगरे भवन्तो यत्र विहितभगवतीयोगान्
 भवतः पदव्या व्यभूषयन् १९६० तमे वर्षे आषाढशुक्लदशम्यां पन्यासश्रीनेमिविजयाः गणिवरा । वर्षान्ते स्वजन्मभूमिं अभू-
 पयन् । ततः १९६२ तमेऽब्दे भावनगरं, १९६३ तमे सूर्यपुरं १९६४ तमे सुम्बापुरीं च महन्मह पूर्वं अवाव-
 सन् । अस्या मोहमयीनगर्या भवत्सदुपदेशनेन स्वर्गस्थ-गुलाबचन्द्रदेवचन्द्रेत्याभिधस्य महाशयस्य सम्मत्या संस्था-
 पिता श्रेष्ठिदेवचन्द्रलालभाइ-जैनपुस्तकोद्धारसस्था, एतत् कार्यवाहकचतुष्टयेन यया लक्षरूपायकात्मकस्य मूलधनस्य
 वृद्धिव्ययेन प्रसिद्धिमानीता अनेके ग्रन्था मनीषिमनोमधूर नर्तयन्ति । चातुर्मासे पूर्णतां गते 'अन्तरिक्ष' तीर्थवन्दनाय
 अगच्छन् भवन्तः स्वशिव्यसमुदायसमेतास्तर्थागन्तुसघसार्थम् । ततः १९६५ तमेऽब्दे प्रयाणमकुर्वन् त्रेवलां प्रति ।
 ततः १९६६ तमे वर्षे पुनरमण्डयन् निजागमनेन सूर्यपुरं पन्यासा इमे । १९६८ तमे स्तम्भनतीर्थे ततश्चलिता
 इमे उपस्थितबुद्धयः छाणीग्राम यत्र निजसंसारिकबन्धुः श्रीमणिविजयमुनिः पन्यासपदवी प्रापितः प. श्रीसिद्धि-
 विजय (श्रीविजयसिद्धिसूरि) द्वारा । १९७० तमेऽब्दे पत्तनपुर प्राप्ताः भवन्तो यत्र न केवलं प्राचीनागमप्रकाशने
 कटिवद्धा अभवन् वेणीचदसुरचदेत्यभिधस्य श्रेष्ठिनो विज्ञप्त्यात्मकया प्रेरणया, किन्तु समस्थापयन् श्रीआगमोदय-
 समितिं 'भोयणी'ग्रामे अपर च एभिरागमकामधेनुदोग्धभिः अनेकाः साधुसाधव्य उपकृता आगमवाचनया यत्प्र-
 भावेण भवद्भ्य आगमोद्धारकेति पदवीं मुदा दत्तवन्तः सर्वेऽपि सार्वार्वा जना । प्रथमा आगमवाचना पचासरपार्वनाथा-

तस्य पशुनानाम्नीं सुपत्नी भासते । सांसारिकसुखमनुसृज्याना सा मणीलालास्य पुत्ररत्नमादिम तदनन्तरं
 १०३१तम वैश्वमीयाम्ने आपाढमासऽमाषास्यां द्वितीय तनयतरणि च अजनयत्, यच्चरिप्रमणयने प्रयासोऽयम् ।
 अस्य देवधन्नेति नाम निव्यभम् । जन्मनोऽष्टसु वर्षेषु व्यतिक्रान्तेषु लेखशालापलकृतवान् चरित्रनायकः ।

त्रैश्रवणैव जनकोपदेशेन स्वाग्रिमबन्धुमणीलाल्मीसाप्रसंगेन च वैराग्यरंगरंगितस्वान्तोऽव्यय बलात् परिणायितः
 १९६२तमे वर्षे शान्तिदासतनुमरणछोढदासस्य मापेकनाम्नीं सुतनयां पुत्रथात्सल्यपीडितया निजनन्या । कुरुक्षेत्रेण
 नरचतुष्टममर्तीत्य श्रुत्यागतत्पर इय माव्राजयन् लीम्बदीग्रामे बहुभुतभीक्ष्वेरसागरगुरवः, किन्तु कौटुम्बिकैः कद्वरिचितो राज
 सप्तासन्तापितश्च भवान् पुनगृहस्याभय मपक्कवान् । कतिपयमासान् कष्टेन निर्वाह्य श्रुत्यवेपादिना स्वजनान् सन्तोष्य
 पित्रनुज्ञापृबक १९४७तमे वर्षे श्येष्टशुक्लैकादश्यां कसीकृत प्रभ्रष्यासाध्याय लीम्बदीग्रामे बहुभुतभीक्ष्वेरसा
 गरगुल्वरसाश्रिष्ये । तदा आनन्दसागरेति विश्रुतिरजनि । एषं वृषान्त विदित्वा ससारासक्ताः श्वसुराथाः
 पुन नानोपसर्गैर्भवान् चपद्रुव, परन्तु पूर्वीणपुष्यमतापेन पृथयपितृमपत्नेन च शान्तिगततास्ते । चतुर्मासे पूर्णे परलो
 कमगच्छन् गुरव भीक्ष्वेरसागरा येभ्या विशिष्टविषयाग्रहणे उन्मनसा भवान् आसीत् ।

लघुवयसि गुरुविरहैर्दनाव्याकुला भीयन्त १९६८तमे वर्षे अपावयन् रवागमनेन राजनगरम् । ततः
 प्राय प्रतिवर्षं व्यहरन् ग्रामानुग्रामम् । भवन्तः अपावयन् १९४९ तमेऽब्दे उदयपुरं, १९५० तमे पालीनगर,
 १९५१तमे सानतपुरं, १९५२फेल्साद, १९५३तमे छाणी, १९५४तमे स्वम्मनतीर्थ, १९५५तमे साणल् च ।

दिग्भूतानि नर्पन्ति रथाभिव पचन्पुर १०७१ तम, द्वितीया आगमवाचना कपटवाणिज्यऽग्नि, तृतीया तु राजन्गर १०७२
 तम चतुर्थी पञ्चमा च सूर्यपुर १०७३ तमे। अस्मिन् मदीये मन्मनगर गुल्मवमाइषातुभाइनाम्ना नगरभेदिनाऽल्लङ्कणायां
 सभायां भामन्मुक्तिविजयगणिधरविनयेरत्नबालमम्यचारिभीमद्विभयकमलसुरिसैः १०७४ तमेऽब्दे वैश्वान्तशुक्लदशम्यां विभू
 पिता भवन्त आचार्यपर्दर्शीपन्नान विधिपनगरोमविच्छित्पट्टस्यछात्रात्तुभादनपूर्वकम् । आगमसुद्राणस्य पगासि
 सिपाथपिपव इम शुभभूरयः नूरयः प्रयाता मोइमपीनगरी मासदधान्ते । अनन्तरीयऽब्दे तु पुनरागताः सूर्यपुर यत्र
 जनान्त्पुस्तकालय समस्थापयन् । तथा भीषणविजय—हुस्तुदविजय—विजयसागर—आनन्दविजयेभ्या मुनिवरभ्या गणिपद
 स्यवरन् । तना क्षमराजावनचंद्रनवलचंद्रेत्यभिधानन सपयतिना साधमगच्छन् भवन्त पात्रलिप्पुरी भीसिद्धाचलाइवस्य
 साथाधिराजस्य यात्रानिमिषम् । तत्रापि प्रारब्धा आगमवाचना १०७६ तमस्य इत्यनस्य चातुर्भासे । भवदन्वय
 धनारथचक्रिचिथा भागमवाचनालामकामुक्ता वैश्वान्तरवर्तिनोऽपि व्यहृपयन् भव्यजना भीमवो भवत सौषसा
 धपुरपावनार्थे, शेषस्यञ्जनया भङ्गाकृत्य तेषां विद्वदिव विहारक्रमेण प्रथम 'रतलाम' नगरप्रपावयन् १०७७ तमेऽब्दे
 यभरुष्पाद्विद्यायाम् । अथ आगमवाचना पठ्ठी प्रारब्धा 'श्रीऋषमदेवजीकेसरीमल्लभी श्ववाभ्यरसस्था' च
 सस्थापिता ययाऽपि कविपय ग्रन्थाः प्रकाशिताः । एतदर्थचातुर्भासमकुञ्चन् शैलानारान्ये तक्षगरापिपतिश्रीविलीपसिइ
 चिप्रविष्णुरस्सरम् । सूरेश्वरसदुपवेशमुधारसास्वादनानन्दितवचवसा धर्मजिभ्रासुना नरपतिनाऽमुना जीवाहिसानिषयात्म
 काऽभारिपट्टा ध्यानिव स्वर्ग्ये मुद्रालेख्य दयः सूरिभ्यः । यथान्त व्यभूषयन् रतलामनगरम्, ततः मोपावर

द्विमभृतजिनमन्दिराभित पवनपुर १०७१ तमे, द्वितीया आगमवाचना कर्पटवाणिज्येऽननि, तृतीया तु राजनगर १०७२
 तमे चतुर्वी एन्वयो च सूर्यपुरे १०७३ तमे। अस्मिन् पत्नीचे मन्मनगर गुलाबभाइपालुभाइनाम्ना नगरभेष्टिनाऽलङ्कृतायां
 सभायां श्रीमन्मुक्तिविजयगणिवरविनयेरत्नपालसद्वक्त्राश्रीमद्विजयकमलसूरित्री १०७४ तमेऽब्दे वैशाखशुक्लत्रयम्यां विष्णु
 पिता प्रपन्त आचार्यपद्मीप्रदानेन विविधनगरीप्रतिष्ठितसुहृत्स्यज्जानुमांजनप्रथकम् । आगममुद्रापणस्य प्रगति
 सिपाप्रपिपत्र इमे गुणधुरयाः मुख्य भयाता मोहमयीनगरीं यासद्वयान्ते । अनन्तरीयेऽब्दे तु पुनरागता सुयपुर यत्र
 अनानन्दपुस्तकालयं समस्थापयन् । तथा श्रीपद्मविजय—कुमुदविजय—आनन्दविजयेभ्या मुनिवरभ्या गणपद
 ब्यतरन् । तथा इधरीजीवनचढनवल्चंतेत्यमिच्चानेन सद्यपतिना साधयगच्छन् भवन्त पात्रक्तिजपुरी भीसिद्धाचलाहृष्य
 ताबाधिराजस्य याम्नानिमिषम् । तत्रापि प्रारब्धा आगमवाचना १०७६ तमस्य इापनस्य चातुमासे । भवद्दन्ववय-
 वैशारथचक्रितचिषा आगमवाचनालापकामुक्ता वैशान्तरवर्तिलोऽपि न्यस्रपयन् मध्यमना धीमतो भवत सौधसो
 षपुरपाषणार्थ, क्षेत्रस्पर्धनया अङ्गीकृत्य तेषां विद्वन्ति विहारक्रमेण प्रथम 'रत्नाम' नगरमपाषयन् १९७७ तमेऽब्दे
 वैश्रकृष्णद्वितीयायाम् । अप आगमवाचना पष्ठी प्रारब्धा 'धीऋणभदेवमीकसरीमल्लजी श्वताम्यरसस्था' च
 संस्थापिता यथाऽपि कतिपये ग्रन्थाः प्रकाशिताः । एतद्वर्षचानुर्मासमुत्वन सैलानाराभ्ये तन्नगराधिपतिधीदिल्लीपसिद्ध
 विद्वान्पिपुरस्साम् । सूरेश्वरसदुपवेशमुपारसास्थादनानन्दितचेवठा धर्मजिज्ञासुना नरपतिनाऽमुना जीबाहिसानिनेधाम
 षोऽश्वारिपट्टा इयनित स्वदेशे मुद्रालेख्य दृशः सूरिभ्यः । वर्षान्ते व्यसूपयन् रत्नामनगम्, ततः मोपाबर

तार्थं प्रति प्रयाता यात्राकाम्यया । ततः १९७८ तमेऽब्दे पुनरागताः रतलामम् । वर्षाधिकं यत्र स्थित्वा मालव-
 देशजीर्णचैत्योद्धारकर्मणि नगरवासिनः प्रोद्युक्तमनसः कृत्वा सम्मेतशिखरयात्रार्थं प्रस्थिताः । १९८० तमेऽब्दे तत
 आगता कलिकातापुरम् । अत्रापि ज्ञानप्रदीपप्रकाशनपटवोऽमी समस्थापयन् संस्थां जैनसाहित्यस्य हिन्दीभाषान्तर-
 प्रचारार्थं यत्कृते एकत्री कृतानि रूप्यकाणां दशसहस्राणि । १९८१ तमे वर्षे अजीमगञ्जमभूषयन् । ततः सम्मे-
 तशिखरतीर्थस्य यात्रा विधाय १९८२ तमेऽब्दे मरुधरदेशे सादडीनगर निजविहारेण व्यभूषयन् । ततः १९८३ तमे उदयपुरं
 प्रति उदय गताः इमे सूरय, तत केशरीयाजीतीर्थे ध्वजरोपणं कारयित्वा प्रतिनिवृत्ता उदयपुरं । तदनन्तर १९८४ तमेऽब्दे
 राजनगरं अराजयन् । तत्र नवपदाराधनां पञ्चचत्वारिंशदागमतपआराधनां कारयित्वा १९८५ तमे सवत्सरे श्रीमाणि-
 क्यसागरेभ्यः गण्णिन्यासपदवीद्वय श्रीशत्रुञ्जयतीर्थरक्षणाय उपदेश च प्रदाय तदनु विहृत्य श्रीशत्रुञ्जयतीर्थं यात्रानिमि-
 त्तमगच्छन् । तत्र नवपदाराधनां कारयित्वा जामनगरे गताः । तत १९८६ तमेऽब्दे सूर्यपुरमागत्य नवपदाराधनां
 कारयित्वा रत्नसागरविद्याशालां समृद्धां नीत्वा नगीनभाइमञ्जुभाइसाहित्योद्धारसंस्थां स्थापयित्वा च स्तम्भनतीर्थे
 गताः । ततः १९८७ तमेऽब्दे राजनगरे देशविरत्याराधकसंसदा जैनसाहित्यप्रदर्शन सूरीणामुपदेशेन समजनि ।
 १९८८ तमेऽब्दे मोहमयीनगरीं गत्वा श्रीसिद्धचक्रप्रचारकसंस्थामस्थापयन् । १९९० तमे वर्षे मुनिसम्मेलनं सफल-
 मतन्वन् । १९९१ तमे हायने जामनगरे अयुः । तत्र धारसीतनुजः श्रेष्ठी पोपटलालः उद्यापनमकरोत् सूरीणामुपदेशेन । तत
 पाटलिपुत्र्या १९९० तमे सवत्सरे गतास्तत्र उपा० श्रीमाणिक्यसागर—उपा० श्रीकुमुदविजय—पन्यासश्रीभक्तिविजय—पन्यास

णमोत्थु णं समणस्स भगवओ ः णीरस्स ।

आगमोद्धारक - आचार्यप्रवर - श्री आनन्दसाग - प्रवरविरचितानि

तार्त्त्विकप्रश्नोत्तराणि

प्रश्न - १- ननु परोक्षाद् भिन्नतया प्रत्यक्षप्रतिबन्धतया परोक्ष वा ? यतो न्यायावतारादिषु 'अपरोक्षतयार्थस्ये' त्याहुक्ते परोक्षभिन्न प्रत्यक्षमिति, 'अस्पष्ट परोक्ष'-मित्यादि प्रमाणनय-तत्त्वालोकालङ्कारादिवचनाच्च प्रत्यक्षभिन्न परोक्षमिति च क्षायते इति ।

उ०-सत्य, ये इन्द्रियानिन्द्रि (यजं) याणां ज्ञान विषयापरोक्षतया जायमानत्वाद् व्यावहारिकप्रत्यक्षतयाऽभ्युपयन्ति, ते तस्य व्यवहार्य-

तामपेक्ष्य तद्विज्ञानामवध्यादिज्ञानानां पारमार्थिकप्रत्यक्षतावोधनाय प्रत्यक्षभिन्न परोक्षमित्याहु । तच्च स्मरणादिरूपमेवा । ये तु अवध्यादी-नामेवात्ममात्रजन्यत्वानप्रत्यक्षतामभिमन्यन्ते ते मत्यादिप्रत्यथानां व्यवहार्यत्वात् परोक्षभिन्नप्रत्यक्षमित्यादि प्रत्यक्षमन्यदित्याहुरिति सुस्थं सर्वम ।

प्र० - २-ननु श्रीनन्दीसूत्रेऽवग्रहादिनिरूपणाधिकारे नो-इन्द्रियार्थावग्रहादीनामाभिनिबोधिकतामुक्त्वा परोक्षताऽऽस्तायि

पुनस्तत्रैव प्रायसविभागात् तदेवैवादीनां नाद्विद्रव्यकारणेन प्राप्तस्य
तान्ता तत्त्वमिति ।

३०-आत्मनिर्वाचप्रकरणे नाशब्दा देशान्निवेशका प्राज्ञा,
अवधारिप्रत्यसप्रकरणे स एव सर्वनिषेधक इति । नोपार्थस्य
सर्वदेशनिषेधकस्य प्रसिद्धमर्थतः ।

प्र०-३-अनु मत्वात्मनिर्वाचिष्यारम्भे कश्चिद्विशेषः ?
पर्यायान्तरमात्रो वा ताविति ।

उ०-आत्मसंज्ञाकृत्विसमागोपेक्षया पर्यायकगौ तौ परं
सुप्तेसिद्धया संज्ञाकृत्व्यादादादित्वा पर्यायानो सम्मतमिन्द्रिया
मिन्द्रियञ्च प्रत्यात्मिण्यात्मनिर्वाचिष्यमिन्द्रियपीयते सामान्य तु
तन्मातृरिति महान् भेद इति । सम्मग्लेट्टरमिन्द्रियाधिक, मिन्द्रिया
इष्टसंज्ञानमित्याचक्ष्यन्तुर्भि, (पृ० ७) ताव तत्स्वार्थ एव
विपर्ययस्यम् ।

प्र० ४-अनु सम्मग्लेट्टीनां सहायादिक्य कस्य सम्मग्लान
मिन्द्रियाज्ञान वेति ।

उ०-संज्ञावादिद्वयमपि ज्ञानं सम्मग्लेट्टीनां, सदसदाद्यस्त-
धर्मात्मच्छतामर्थस्यावाचकित्वेव ज्ञाने इति तच्च मिन्द्रियाज्ञानं,

किन्तु सम्यग्ज्ञानमेव, म्यसितत्वावसाम्यस्यस्य प्रमाणकरं मा मूढ
अत एव प्रमाणकस्य प्रणवद्विभक्तसापयुतं ज्ञान प्रमाणतयेष्यत
यत्र तु 'तत्प्रमाणे' इत्यादौ न विशेषस्तत्र संज्ञादीनामपि ज्ञानता
ज्ञानवचके ज्ञानताया अन्वयान्वयिणीवेति ।

प्र०-५-अनु सहायादीनामिव मत्प्रज्ञानादीनां विपरीत
त्वात्कास्मीयां विशेषः ? इति ।

उ०-विषयिज्ञानमिदं सादृष्टीनामपि संज्ञावादिज्ञान न निवि
शेषमिति तेषां तत्सम्यगेव, ज्ञानेषां तु मत्प्रमुच्छिवादीनां सदा-
वादिवास्तुवाचक्यमेवेति ।

प्र० ६-अनु पूर्वपश्चिमजिज्ञासने समतिक्रमणे इति
द्वाविशसयादिजिज्ञानां शासनेषु किमावश्यकानि नेति ?

उ०-आद्यस्यथानिष्कृतमुभयसम्य दैवसिद्धरात्रिके पाश्चि-
कादीनि च पश्चादेरन्तरव्यङ्करणीयानीति त्रियतमतिक्रमणस्या
वापस्यया' ज्ञासने सम्प्रतिक्रमणे, इतरेषामपि शासनेषु प्रति
क्रमणं निष्ठ सुषार्थोमये करण्यतस्वभियत, द्विसम्यग्योपेक्षेव
न, द्वापपश्चिकले एव दैवसिद्धरात्रिककल्पयति । न चावार
त्वात्प्रायश्चित्तप्रायश्चित्तज्ञानकरं च तत्, यथादि-सम्यगारम्भे

शिष्टाचारेण मङ्गले कृते सत्सु त्रिषु तेषां नाश स्यात् , असत्सु च दर्शनशुद्ध्यादयो गुणास्तु भवेयुरेव । एवमत्रापि सत्सु दोषेषु शुद्धिरावश्यकेन, तेष्वसत्स्वपि ज्ञानाद्याचारपञ्चकाराधन तु स्यादेव । अत एव कल्पदशकपालने दीयमानं तृतीयौषधज्ञानं वस्तुतश्चरितार्थम्, अप्रायश्चित्तेति पृथक् प्रायश्चित्तदानप्रसङ्गविषयं; न नियतप्रतिदिवसकर्तव्यविषयमिति ।

प्र० १-ननु शास्त्रेषु आदिमध्यावसानेषु मङ्गलमिष्यते, तेषां त्रयाणां मङ्गलानां फल-अविन्न शास्त्रार्थधारगमनं तस्यैव स्थैर्यं शिष्यप्रशिष्यादिसन्ततैरविच्छेदश्च क्रमेणैव, तत्रास्ति काचिद् घटना ? यथाकथञ्चिद् प्रवृत्त आम्नाय एष इति चेत् ।

उ०-श्रुणु, जैनशासने आदावध्येयं व्याख्येयमादरणीय चावश्यकमिति तद्विषयताश्रिता मङ्गलत्रिकयोजना फलेन युता, मङ्गलतदेव यदनिष्टनिवारणेनेष्टसिद्धिं विद्धाति, तदुद्देशेनैव योजना, तत्र (१) तदीयमाद्यमध्ययन सामायिकं, तत्र च श्रीतीय-करणभूनामितिबृत्तानि, तेषां श्रवणादेरवश्य बोधिबीजप्राप्त्यादि, ततश्चावश्यमशेषादृष्टदाहादिभिरनिष्टवारणेप्रप्तिसिद्धारेण शास्त्र-शासितार्थरूपपवर्गो लभ्यत एवार्वाक् पुद्गलावत्तत् । ओषेनापि

सामायिकवाच्यसमतासेवनेन नापवर्गलाभाद् वञ्च्यते जीवैरिति । (२) मध्यं च नियुक्तिमानापेक्षया चतुर्विंशतिस्तवस्य नियुक्तिस्तत्र जिनानां स्तवस्य द्रव्यभावरूपस्य निरूपणं, तेन चाचीर्णेन प्रवृत्तमोक्षमार्गगमनानां स्यादेवाविवलत्वम् । अत एव प्रभावनेषा गण्यते । अध्ययनसङ्ख्यामपेक्ष्य तु मध्यं वन्दनाध्ययनं, तत्रचासाधारणतया गुरुणां महिमा भक्तिश्च वर्ण्येते, तद्वांश्चावश्यं तदुपदेश-श्रवणादिभिरारब्धमोक्षमार्गगमने स्थिर-स्यात्, सूत्रतोऽपि 'इच्छामि खमासमणो वंदिदु' इत्यनेन वन्दनेऽपि गुर्वाङ्गापेक्षा स्पष्टतयोक्ता, ततश्चैवविधयुर्वाङ्गावशवती शिष्यो मोक्षाच्चनि स्थिर स्यादेव न तत्राश्चर्यं किञ्चित्. (३) अन्त्यं चाध्ययनं प्रत्याख्यानं, तत्र च समूलोत्तरगुणप्रतिपत्तिरूपाचारप्रवृत्त स्यादेव तीर्थपरम्पराप्रवृत्त्या सन्ततैरव्युच्छेद । 'उगण् सूरे नमुक्कार-संहियं' इत्यनेनानुसूयोद्गमं प्रत्याख्यानाचरणया धार्मिकजनपारम्पर्येणव्युच्छेदोऽवश्यं शासनस्य, तदनुकरणप्रवृत्तश्च शिष्टाचारो यद् ग्रन्थारम्भे निर्विघ्नशास्त्रसमाप्तये शब्दतोऽर्थतो वा आशीर्जनमनिर्देशान्यतमरूपेण वा परापरं गुरुस्तृत्यादिरूपेणावश्यं मङ्गलं कार्यमिति, अनुकरणे चोद्देशोऽनुकरणीयोद्देशेन सम एव स्यान्न त्वनुकरणीयस्वरूपापात, किंचोक्तानुसारेण मङ्गलत्रिकस्य

एतन्निश्चयावयव्यतिरेक्याम केलाकारसिमायाद्वयितुं शक्यते इति।
प्र० ८-अनु सम्पत्स्यमतिमानस्यामिषामात्ममरित
द्वि वा सममेवेति ?

उ०-अस्तीत्यारक्ष्यकृष्णित्त फलस्य एवमाहु मयिसेसिया
मरी सा सम्प्रदिद्विम्य आमिनिशाद्विस्माय मिष्णुद्विद्विस्स
मतिप्रप्राण ति द्विनवतप्रवणज्जायाहाया संगयायप्यारापर
दिता एव मयस्तीति तद्विद्विमयाभिनिशापिरुमिति ।

प्र० ९-अथगामिनिशापिद्वयुते मयाऽप्यममस्याधिके मस्ति
वा द्वाविद्विभार ?

उ० मस्तीति यथाभिनिशापिक तत्रैव धृत यत्र च धृत
तत्राभिनिशापिद्वयस्येयति, तत्रत आमिनिशाधिकं ध्यापकं,
अगाद्विभयमाभिनिशापिकवायेत्र तद्वति द्वाभिनिशाधिकसस्येव,
सम्पत्तिधुते अल्पं सङ्कष्टत एवापामिति ।

प्र० १०-अनु मृधुतयाऽस्ति विशेषः ?

उ०-मस्ति स्वामिनमाधिय, फल सम्पत्स्ये धृत
मृधुतान मिद्वारापुस्तु धृत धातमयः युक्तिश्चात्र सम्पत्स्ये सर्व

द्विनाकारानुसारिगणपप्रणीत सुप्रमनुसरस्येष । अत्र एव
सूत्रकेकाक्षरस्वारावका मिद्वयाह ।

प्र० ११-अनु 'मतिपूर्वं युतमियुष्यते, तथावमहाद्वीनी
कृतमा मतिप्रार्थति ?

उ०-पारणाविशेषो पासना तज्जाम्या बोधा युते हेतु
सा च धुतापयोगकान्तेप्रयि ।

प्र० १२-अनु सम्पत्स्येणानां मतिज्ञान मतिद्वान्तयाऽऽ
भिनिशाधिकतया याच्यते सशयाविरहित च तद्विति किं
उपस्था अपि सम्पत्स्येणो दूरत एव संशयाद्विभ्य ? इति

उ० यथावद्व्यक्त्यादियु लौकिकमुपमायचमिककोकोसरतया
त्रिमद्वत, तथाऽत्र मतिज्ञानेऽपि सेय त्रिभेदी प्राणा, अत
एव कुप्रयचनाभिमेव्वीस्यरक्तुतादियु नैव ते सशयानियुता
स्युः साकाशस्येयु शानादियु च कदाचिचसया मयेयुस्तथापि
तत्रैव सायमिष्यादिप्रयबनोस्यर्गलया साव्यायेव निरुद्धयाम् ।
लौकिकास्तु संशयाया भवन्तोऽपि न यथावद्विनिद्वय तिररक्तु
पट्टिञा इति सम्पत्स्येयाकं सुद्व्या मतिज्ञानमामिनिशाधिकं वेति ।

प्र० १३-नन्वहंमुनीनामाकारधरत्वात् सद्भावस्थापना
चित्रकर्मादिषु सम्भविनी पर ज्ञानस्य सा कथं तथा ? इति चेद् ।
उ०-प्रन्थिमादिषु तत्तद्विषुलेखेन तथा भवन्ती सा
तथा तथा शक्येत ज्ञातुं, तथा चाक्षरतदाकारयोरैक्य ज्ञातुं,
सुकरमेव, आकारोप्यर्थ इति तुल्याभिधानतायां न शङ्कालेश
इति, आकारेणाभिलक्ष्य पदार्थ, ततोऽर्थ एवाकार स्थाप्यानुगत
इति पृथग्निर्देशोऽर्थाभिधानेत्यत्रेति ।

प्र० १४-ननु नामस्थापनयो स्पष्टे अनाकारेतरत्वे कोऽन-
योर्विशेषः ? इति, कथं पर्यनुयोग ? इति ।

उ०-सत्य, नामसद्भावस्थापनयो स्पष्टो विशेष, परम-
सद्भावस्थापनाया नामकरणमेव विशिष्यते इति प्रश्न स,
ननु तत्र नाम प्रायो यावत्कथिक, स्थापना तु तथाऽन्यथा
चेति समाधीयते, परमेकत्र प्राय शब्देनान्यत्र विकल्पेन च
समाधान साम्यमेवेति । सत्य परावर्त्तेऽपि नाम्नो यावद्द्रव्य
पूर्वाभिधानाभिधेयता तिष्ठति, न तु स्थापनाया कस्या अपीति
योग्य समाधानं, प्रायिकता च सत्यापि तदवस्थे द्रव्ये नाम्न
परावर्त्तादिति । अभिधेयतानाशोऽभिधेयनाशे, तत' परावर्त्तेऽ-

नुद्भूते च नास्मि न तदभिधानविरोध ततो यावद् द्रव्यमिति,
स्थापना तु स्थाप्याभिप्रायगता, तथात्वं च शाश्वतेतरस्थापनासु,
सा चाकारविशेषरूपेति पूर्वस्थापनायाः परावृत्तावपरोत्पादे
च तत्तदाकारवतस्तदा तदा बोध ॥

प्र० १५-ननु ज्ञानाद्यात्मपरिणामो भावमङ्गलतयेष्यते
तच्चात्यन्तिकफलस्वरूपं, ज्ञानाद्याश्च प्रतिपातिनोऽपीति कथं
तेषां तत्त्वमिति ?

उ०-सत्यं, परमेकशो लब्धोऽपि सुदृग्भिरात्मपरिणाम
उत्कृष्टतोऽपार्थदुर्गलावर्त्तात् फलत्येव परमफलेनेति तस्य
तत्ताश्रद्धाने न क्वापि क्षति ।

प्र० १६-ननु सामायिकादिषुडध्ययनात्मक सूत्रं भगवद्गणधर-
प्रणीतमन्यथा वा ? आद्ये, न कथमङ्गप्रविष्टता तस्य ? द्वितीये,
गणधराणां तदभावे सप्रतिक्रमणधर्मता कथमिति ?

उ०-श्रीआचर्यकनिर्णयुक्तौ श्रीमद्भिर्भद्रबाहुस्वामिभि स्पष्ट-
तथा तस्य भगवदुक्तानुसारिगणधारिरचिततथा तद्विदिष्टमेवेति
गणधराणां सप्रतिक्रमणधर्मत्वे न बाध । तीर्थप्रवृत्तिदिवस एवादौ
दैवसिकमिति दैवसिकादीनि प्रतिक्रमणानि । अगप्रविष्टेतर-

विभागऽप्यनुवागाशारास्यहस्यानुवागावसं, मन 'तदृष्यति
 रिद्धम्य मेति । अतः सर्वेण मान्वाणाम्प्रियगतिरिक्तानामेव
 मुह्यन्त्याण्यर्थमनुष्येषु तरुतानांगमविष्टा, परं धी आशङ्क्य
 चूर्णितराग्यादिषु वदानेहासिकादीनामनङ्गमविष्टतया परिगण्य
 मातः सुषीभिर्निर्गममूढमिति ।

प्र० १७-मनु तरार्ये भुजमनिन्द्रियस्यार्यं शयुक्तम्
 तत्रद्य धुनं मनामात्रधिर्यमित्थाएतति 'तर्किद्रयानिद्रियमित्तं'
 मिति मविद्यानप्रकरणे उक्तस्याम्भतिमान मन आम्भन स्यादेव,
 परं धुनें ज्ञानं नु मनामात्रधिर्यमित्ति निबन्धनस्य मवति इत्यत्र
 धीमाप्येच्छयुषिकागदिमिर्द्वेष्येत मुस्यया होय आत्रेन्द्रिया
 क्षरणनमन्त्र होयेन्द्रियाक्षरणनमन्त्र भुतकाममित्युक्त्वा धुनमपी
 त्त्रियाविन्द्रियासम्भकारमिति निबन्धनम्, तत्काराऽत्र भ्रयणीयो
 मार्ग इति ।

उ०-उमयेऽपि मार्गः भ्रयणीया एव एतस्तरार्यकारैरतीन्द्रि
 यार्थदृष्टमत्यप्रपण्य लोकातरयुग्मेर धनतयाऽभिद्वेतं, एत उक्त
 ते 'धुनं मतिपूर्वं द्रयनेच्छाएद्यमेव' मिति, तद्य प्रत्ययविपण्या
 मनागावत्त्वेर । धीमावद्वरकचूर्णिकारैरपि मान्तु तदेव तथा

प्राक्तमित्युभयारक एवाविक्रडा माग इति । यानि च चूर्णिकारै
 साइविषयायन्त्री' स्यादि बुद्धीविष्टे भाषे' इत्यादि वहकड्यु
 वागम 'साक्षरात्सरे' 'मूकामूके' च ते मतिभुने श्युष्ट्यादि
 तानि तानि लोक्लाकात्तरभुत गणचरद्वायराक्षरवनाकाळ,
 जम्बूस्याम्पाद्यावायप्ररूपणाकाळ भाववस्थान भासरागक्षर
 मेवमनुयाग च प्रतीत्य स्याह योऽप्यानि ।

प्र०-१८-मनु मतिज्ञानभयेषु प्राग्यम्भवावप्रहाऽभिधीयते,
 तत्रावप्रह इति किंभूत ज्ञानम् ! तस्य च दर्शनपूर्वकना कथमिति ?

उ०-अर्थास्कारकमवप्रह इति शब्दाद्यविशेषार्थमात्र
 विषयका भाष स चायत्त्वसामान्यपूर्वक इति तस्यापि वदान
 पूर्वकना अर्थावप्रहापास्तु शब्दाद्यर्थविशेषविषय इति, चक्षुमनसी
 तु प्रथममेव विशेषप्रहणरे इति न तत्र व्यञ्जनावप्रहावकारः,
 क्यत्वादिवाचक्यं दर्शनं तु तथापि, मनपयपि तु प्रथममेव
 पर्ययप्रहणम्, ततस्तत्र न वदानप्रसङ्ग इति ।

प्र० १९-मनु असम्बिनामपि स्वार्थमादिज्ञानभावात् ।
 इन्द्रियानुभूतेषु एव शब्दादिषु मनसो चाप्याविप्रहृतेः मनस-

स्वतन्त्र क्षेत्र किं? यादे च सुखदुःखे विषयस्तर्हि किमसञ्ज्ञिनो निःसुखदुःखा? इति ।

उ०-सत्यं, द्रव्येन्द्रियाणामेव पुद्गलरूपता न तूपयोगात्मक-भावेन्द्रियाणां, आत्मा चोपयोगात्मक इत्यसञ्ज्ञिनामपि स्पर्शादिज्ञान सुखदुःखवेदनं चात्मोपयोगरूप, ततो देहरहितेष्वपि सिद्धेषु सुखानुभव, चिकीर्षादियुतवस्तुस्वरूप देवादि-दर्शनं चाननुभूतमेवेन्द्रियैरनुभूयते मनसा, ततश्चिन्त्यो विषयो-मनसो गोचर अनिन्द्रियता तु तस्य जीवेन्द्रसृष्ट्यादित्वे सत्यापि बाह्यलिङ्ग न श्रोत्रादे परंपटिकादिवदिति ।

प्र० २०-ननु 'रूढ पुण पासई अपुट्टि' वचनात् 'न चक्षुर-निन्द्रियाभ्यामिति' वचनाच्च न चक्षुषा स्पर्शरूपव्यञ्जनावग्रह इति सत्यप्यागमे 'सूरिप चक्खुफास हव्वमागच्छई' ति कथं व्यञ्जनावग्रह कथ्यते? इति,

उ०-स्पर्शनस्य सर्वेन्द्रियव्यापित्वार्थं तत्, रसनादिषु व्याप्येव तदिति उद्गते सूत्रे च तत्तापो द्रष्टृचक्षु स्पृश्येवेति तत्तापस्य शीघ्रगामिता ध्वन्यते । ऊर्ध्वस्थितस्यापि सूर्यस्य तापक्षेत्र एव दृष्टिपथप्राप्ति च तापयति, सर्वेषामुत्तरो मेह' रित्यपि सूर्य-

तापदिशमपेक्ष्येव ।

प्र० २१-ननु सर्वा अपि भाषाश्चतुर्भिः समयैर्लोक-मापूर्य तदन्तं गच्छन्ति काश्चिदेव वेति ?

उ०-यस्तीव्रप्रयत्नो वचना स भाषां निःसृजन् भिन्नानि तद्द्रव्याणि निःसृजति, तानि चानन्तगुणवृद्ध्या वर्धमानानि महल्लेङ्गुलण्डवत् शीघ्र दूर च गमनशीलानीति तानि तथा लोकान्तमाप्नुवन्ति । इतरवस्तुभाषाद्रव्याणि त्वसङ्ख्यातावगाहना गत्वा तत्परिणामं विजहतीति न तथा तमाप्नुयन्तीति ।

प्र० २२-ननु मतेरनर्थान्तराणि तत्स्वरूपनिरूपणान्ते किमिति निर्दिशानीति ?

उ०-सत्यं, जेने अन्यस्मिन्वा शास्त्रे तानि दृष्ट्वा न पञ्चज्ञानभिन्नत्वं मतिपर्यायान्तरतां च बुध्येत ।

प्र० २३-ननु यावच्छ्रमस्थतामपायसद्द्रव्यवत्ताभिधीयते तेन सम्यग्दर्शनं चाभिधीयते, मतेरपायसद्द्रव्यता तत्पूर्वकस्यापि तथता सुश्रद्धया, परं अवधिमन.पर्याययो प्रत्यक्षरूपत्वात् तत्र सा कथमिति ?

३०-अपिमत पर्यायाभ्यां तत्तत्पर्यायाभ्यां तत्तत्पर्यायार्थं प्रत्यक्षान्तेऽपि प्रद्वेषमाहने तु मत्स्या युतत्वेनेति तत्रापि भगवानवदृष्टव्यता ।

प्र० २४-ननु सर्वे जीवाः सम्प्राप्यन्तः, सञ्ज्ञा खामिष्ठा वक्ष्या इत्यसरादनुविद्या, अत एव चासाराकतमागस्योद्घाटित ताऽनुजायत, परं किं तत् सम्प्राप्यन्नलम्बिष्येदवासायक्षरस्वेति, मत्तत्पक्षरसम्भयेऽप्यर्थयानामिन्द्रियामायात् इत्येव तत्स पर्यायमिति ।

३०-इत्यापि जीयस्येन्द्रियस्वरूपा राहित्य तु नास्त्येय, ७ पिरात्रयेऽट ।

प्र० ११-ननु अयमहातीर्णा मूनाभिहितत्वमुक्तत्वा म्पञ्जनादा रक्ष्यतानुनारित्यमुच्यते तद्य सञ्ज्ञिनामय तताऽसञ्ज्ञिनाम यमहास्य इथं म्युरिति ?

३०-सत्य, सञ्ज्ञिपञ्चमिन्द्रिययिन्द्रियान् शिष्टान्तेव मधिष्टस्य ते भूतानुनारिणः ते तावत्स्यमथानादिष्वक्षगानुयिद्यमेवाप्स-बस्यन्ति, सत्येनेक्या तदनुनारितति, अष्टाध्यायैवापिष्येऽप्यु शिष्टानामप्यक्षमहाया नाष्टरभुनानुनारिणः ।

प्र० २१-ननु सम्पत्क्षर भोत्राविमेदेन पञ्चोच्यते अक्षरं स्रुत तथापिन्द्रियार्थं इति इत्येव न विरोधः ? इति ।

३०-इष्टुत्तार्यविषय एव सम्प्राप्तोद्गायकं सम्भ्यमरमिति ज्ञापनाय सम्पत्क्षरस्य धात्राविमेदेन पञ्चमेवस्वमुक्त साष्टदस्यवि पक्षानुमानोपमानागमप्राप्त्यक्षरतोपलक्षिधरस्त्येव सा खामिन्द्रि यविषयेति स्वयम्बुद्धं, वाच्यवाच्यकृत्मावस्तु सर्वत्राप्यनिम्निय ।

प्र० २६-ननु मेवादिमवशादीन् विहाय किमिति कोटि दिक्षा सर्वगुणकमानाद्विष्यते ? इति ।

३०-मेवादिषो न नराणामुत्पात्ता कोटिदिक्षा तु वास्तु देवयवनिष्पन्नयकारिणीति तेरूपात्कृत, एतद्वयेषयाऽत्येयां स्रुत रत्ये सत्यपि रथरेणवादीनां तुल्यमेव सर्वस्रुतयावाहकम् ।

प्र० २८-ननु निम्नक्षर सर्वथा गुरुषु निष्पन्नि वा द्रव्याणि न सन्ति, तथा गुरुलघुपर्याया अगुरुस्रुतपर्यायाश्चापि द्विधा निष्पन्नः सन्ति न वा ? सन्ति चेदिकल्पपरिभाषा ? इति ।

३० अमूर्त्तद्रव्येषु सूक्ष्मपरिष्कृतमूर्त्तद्रव्येषु आगुरुलघुपर्याया निष्पन्नाऽऽस्ताः सन्ति, मूर्त्तद्रव्येषु सर्वमूर्त्ताप्रमनन्तेन गुण्यते

ताद्यन्तस्त्राणुरुलघुपर्याया निश्चयत, परं ते सर्वेऽप्येकामूर्त्त-
द्रव्यपर्यायसमा न भवन्ति, अतोऽल्पा एव ते ।

प्र० २९-ननु अक्षरानन्त्यभागस्य जातिविभागेन निर्देशं
कुर्वन्त शास्त्रकारा अनुत्तरानवधीकृत्य पर्यन्ते पृथ्वीकायानुदा-
हरन्ति, अन्यतः सर्वजघन्य उपयोगो लब्धपर्यायित्कसूक्ष्मनिगो-
दस्याद्यक्षण एव गीयते(तत् कथम् ?) इति ।

उ०-सत्य, सर्वजीवापेक्षया तथाविधनिगोदस्याद्यक्षण एव
जघन्योपयोगस्थान, परं व्यवहारराशिमपेक्ष्य पृथ्व्या एवादिस्थानं,
अत एव योनिसङ्ग्रहे पृथ्व्यादिक एव क्रम, यश्च क्वचिद्
त्रादरनिगोदानां गीयते तत् छेदेभेदादिक्रियाव्यवहाररूपं कारण-
माश्रित्येति न तेषामध्यवहारिकतानिगसायालम् । द्वीन्द्रिया-
दिभावप्राप्तानां सव्यवहारराशिगतत्वमिति 'जेहि न पत्तो
तसाइपरिणामो' इति विशेषणवतीवचनात्, परं तद्वचन
सर्वभ्यसिद्धिभवनशङ्काया निरासार्थं, यतो न त्रसादित्वमन्तरा
कोऽप्यवाप्नोति सिद्धिं सर्वकाल च त्रसादित्वमप्राप्ता अपि
भव्या सन्त्यनन्ता इति न भव्यशून्य ससार सर्वभय-
विशिष्टिगमभ्य, 'सर्वजीवेहिं सुय' इत्यस्य व्याख्यायां विशेषया-

वश्यकेऽपि व्यवहारराशिमागता एव सर्वजीवा इति व्याख्यानात्
सर्वभ्यमुक्तिरित्यपि च ।

प्र० ३०-ननु मतिश्रुतयो सर्वजीवव्यापित्वे किमिति
अक्षरस्थानन्तभागो नित्योद्घाट सर्वेषामिति गीयते ? इति ।

उ०-सर्वेषामाहारादिसञ्ज्ञानुगमेन जीवत्वानुगम सा
चाक्षरात्मकामिलाषानुगामिनीति कृत्वा तस्य तथात्वगान
(कथन) मनुमीयते, श्रुतसत्त्वे च मतेनियतं सत्त्वमिति तथा
द्वयोरपि व्यापकतासिद्धिः ।

प्र० ३१-ननु सर्वेषामात्मनां मथ्याः प्रदेशा कर्मवेष्टन-
रहिता, एवं तावतांशेन केवलज्योतिष किमिति न
सर्वेऽप्यात्मान ? ।

उ०-सत्य, सर्वेऽप्यात्मान एकोपयोगस्वभावा, यावच्छा-
न्नस्थ चापायसद्द्रव्यतयैवोपयोग इति न तैरुपयुक्तता, अत एव
ज्ञानानां क्षायोपशमिकक्षायिकौ भावौ, न पारिणामिक इति ।

प्र० ३२-ननु सन्निधुतं दीर्घकालिकहेतुवादिकदृष्टिवादिक-
सन्निभेदेन त्रिधा पठ्यते, विवरणे तु तेषामसिद्धिनां दीर्घका-

किं विद्या देतु वाराणसीश्रीति पठ्यते तत्रासम्बिद्धत्वात्
 कथं मित्रं? इति वाराणसीश्रीति च सम्प्रदायमभिधीयते
 तेनानु शुभं तु सम्प्रदायतत्वात्ते पठ्यते सन्निवृत्तस्य
 श्रेयसमिति ?

उ०-सत्यं, अत्र संज्ञितानामेवाचार्योक्तविषयस्यै एका
 दीर्घविचारस्य, तात्कालिकी द्वितीया त्रैलोक्यिक पौर्वापर्यमा-
 सोप्य दृष्टीया अस्ति नामकथ्यता अर्थे विनये शक्तौ च
 योऽस्मिन्वस्तु कश्चिदस्मादिमिरसन्निवृत्तमिति समावे-
 यस्यानविवारे च शंकावत्त्वा इति इति कथ्यते पराशुतेस्तद्वतो
 निवृत्त संज्ञितानामेवस्य तु तत्र पठ्यते इति परमार्थः ।
 यथा संज्ञितानामर्थे, अत्र च वा त्रिधा अस्मान्नुविद्या विनया
 फलिकः सा तदव्युत्पत्तया, सम्प्रदायं तु तत्रानुगमिति ।

उ० ३३-अनु वाराणसीमपि गणितिकं मिथ्याकृत्येणैव
 मिथ्याश्रुततदोच्यते तद्व्यमिति ? चेत् ।

उ०-सम्प्रदायस्यै सर्वं वाराणसी सम्प्रदायस्यै
 मिथ्याश्रुतपूर्वकं, पुरतो निवृत्तेन सम्प्रदायतत्वात्, मिथ्या
 पूर्वा अपि वाराणसीतत्वात्, न विद्वद् सामान्यं वच ।

प्र० ३४-अनु श्रीभगवत्प्राची वानस्य तदुभयमविकृता
 पठ्यते, आवाप्येकं वैक पुराणमभिष्य भुत पठ्यतेह मवान्तेऽवसाग
 पठ्यते तद्व्यमिति ?

उ०-अस्मिन्वाराणसीश्रुतं अतमेहिमविकृत्य येनये
 सम्पूर्णतस्तद्व्यमिति ।

प्र० ३५-अनु मतिज्ञानमिन्द्रियानिमित्तानि च दर्शनानि
 चतुर्दशानदीनि तद्विमित्तानि, तर्हि मतिज्ञानस्य किं न स्वी
 क्रियते पश्यता ? अतं स्वतीन्द्रियार्थवत्पुरुषभाषणानि चरमनिन्द्रि
 यार्थगोचरं तत्र च सा स्वीक्रियते इत्यमिति ?

उ०-सत्यं, दर्शनोपयोगानुतीर्षे एव मतिज्ञानोपयोग इति
 न मतिज्ञानस्य पश्यता, अतन्मतिपदार्थानां तु पदार्थानामाकार
 संस्थानादिविशिष्टतया ज्ञानात्, मनोज्ञानमार्थेण तत्तदकारानु
 तेजस्य कारणे स्यात् पश्यता पाठान्भावपदयकेऽन्योरेवमेव,
 प्रकृत्येक्षणकस्यैव सा मन्ययेये दर्शनविकृते इत्यमयद्यो
 विधात् ।

प्र० ३६-अनु 'मागमसत्यागहृष मिथ्यागमशास्त्रावरे
 काययोः किमिति प्रकृत्यनुमयोपिति ? अत्र केवलदीनां श्रुतान्त

व्यवहारातिरिक्तानामागमाख्येति चेच्छास्त्रग्रहण, तर्हि तदेवास्तां क्रिमागमेनेति ?

उ०-अम,वेद्यत्तदानीमाचारान्नादीनां पञ्चत्रवारिंशतो वैशेषिक्यागमसक्षा, शेषाणां च लोकोत्तरसूत्राणां शास्त्रसक्षेत्र्यु-भयोर्ग्रह स्यात्, किञ्च-नगटा शास्त्राणामभ्युपगन्तारो नागमानां, विपर्ययेण तु लुप्त्याका इति योग्यमेवैदंयुगिनाना-मुमयग्रहणम्। अन्यच्च लौकिकवेदसमयशास्त्रसिद्धान्तनिकायाथ्यो-पेतशास्त्राणां शुश्रूषादिगुणाष्टकमात्रशक्यं यदि तर्हि लोकोत्तरा-गमशास्त्रग्रहणे तेषामावश्यकता दुर्वीरेति ध्वन्यते। आगमोच्छेदे तस्थानापन्नानि प्रकल्प्यादिश्रुतरूपाणि शास्त्राणीति त्वन्यदेवेति

प्र० ३७-‘नन्वौपशमिकक्षायिकौ भावौ मिश्रश्च जीवस्य स्वतस्थ’ मिति सूत्रादवधेर्जीवस्वतत्त्वता ? क्षयोपशमप्रत्ययता च, सुरनारकत्वयोस्तु न जीवस्वतत्त्वता न च क्षयोपशमिकता किं त्वौदयिकता, ततः प्रत्ययस्तयोर्भवः कथम् ?।

उ०-कर्मणामुदादयो यथा द्रव्यादिप्रत्ययास्तथैव तेषामुपश-माद्योऽपि, अत एव बादरत्वादीनां संक्षिपञ्चेन्द्रियनरत्वान्तानां तथारूपाणां मोक्षांगता तत्र तत्र प्रतीता, परं तेषु क्षयोपशमाद्या

आन्तरा हेतवः, अत्र तु भव आन्तरो हेतुरिति भवप्रत्ययो द्वयोरवधिः, भवस्य चातुर्विधोऽपि विशेषव्याख्यानात् सुरनारक-भवयोरेव तत्र ग्रहणमिति, इदं त्ववधेयं यत् सम्यग्दर्शनादिषु बादरादीनां हेतुत्वेऽपि, तत् विषयादिवैचित्र्येण भावाभावयो-र्भवेऽपि न तेषां वैचित्र्यं, सुरनारकभवयोस्तु नियतोऽवधिस्त-रिस्थित्यादिवैचित्र्येण नियतवैचित्र्यमिति भव आन्तरो हेतुरिति भवप्रत्ययता तदवधेरिति मुख्यहेतोर्व्यपदेशकारणता सिद्धतमेव यवाङ्कुरादाविति। तस्वत इय द्वयो कारणम्।

प्र० ३८-ननु कालस्य द्रव्यतां नाङ्गीकरोति निश्चयन-यस्नर्हि कथं द्रव्याणां पट्टकमिति ?

उ०-वर्तनाद्युपकारक कालं समयरूपमपेक्ष्य द्रव्याणां पट्ट-कमेव, परं स्थित्याद्यर्थं व्यवहियमाणः कालो दिवसादिगुणकार-भागहारव्यवहार्यो मासाद्यात्रलिकारूपो न जीवाजीवमयसूर्य-विभ्रतत्तदाकाशसम्भ्रदात्कालादन्यः इति स न निश्चयेन पृथग्द्रव्यरूप, एतमेवापेक्ष्य ‘जीवश्चैव अजीवश्चैव’त्यादाद्युच्यत इति गदितमिति। गत्याद्यवष्टम्भकधर्माद्यस्तिकायवद्वर्तनाद्यु-पष्टम्भकस्य तु कालस्य न कोऽप्यपलापप्रसङ्ग इति।

प्र० १९-स्तु बिभेत्पराणां समवततामवधेर्मप्यबर्हिताया
सवर्षिकार्येणस्व च भावाद् स्वर्षिकावयिर्मिमेन वेति !

३०-दैवमविकेनाप्रतिपतितेनावधिना स्वर्षिकावधिर्मवधि
वर्षे तत्र तीव्रमवर्षादिस्वर्षिकात्मसम्भवा, ततश्च तेषामप्रयतिवो
वर्षमात्राऽपि वाऽवधिर्मयेव । मास्त्रोकास्तावधिः धीवीरस्यात्पत्र
एव (भाष० नि० ४८७)

प्र० ४०-ननु मयादीनां विशुद्धिर्कर्मसम्भवस्य प्रतिज्ञान
(स्वीकारे)ऽपि प्राप्तिर्कमा नानुभावते कथं ? कथं च
विशुद्धितारतम्यमपि नानुभावते ? यदा रहितस्य तथापिच
चारण्यं मुतामह्यं सातिशयं वश्यतेऽपि रहितस्य तथापिच
भुतेन रोहावेर्गीभते मतेरतिशयः, तथापिपमतिपुन्धीनातामपि
आर्षेऽवधिं तद्दरहितस्याऽपि ज्ञप्सते मम वर्षापमिति ।

४०-विशुद्धिर्बहुकाश्वसापानाभिय समाधानं न तु-यत्क
तेषां वैचिन्म च प्रतीतमेव ।

प्र० ४१ ननु इत्यत्राहं भुव कथं काषापचामिके माये
कथ्यते, अतः केवलकथभाषायाकारण तद्, केवलं च सायिका
माच तद्वत्त्वयैव मगधता बिह्विन गौतमादिभिश्च मतमिति ।

३०- एव, केवलोपकल्पार्थस्याकारण्यमैव तद्, अत
एव केवलज्ञानेन सर्वानर्थाद् इत्या वा ये तत्र प्रजापतीया
अर्थास्तान् मारते तीर्थेकर ततश्च तद्वधोयोगोचिता अर्था
अगति भुनक्तानेन क्षयायामिकेन काले राप्ता इति तदुक्ता-
र्थायनोप-धायुनां सुयोगशाम इति सायाण्यमिके माये द्वावशाहं
भुतं, प्रकृतितोपपदायांस्तु केवलमात्रयियया इति सायिक
केवलज्ञानस्यैव गायत्ता ततः 'अज्ञागसुय केवल सेव' ति य-
दावशाहपकरणाद्योऽर्थोऽन्यत्र इति, एवं द्वावशाहवाच्याऽर्थ
सर्वस्मद् भागमेनाऽऽख्या च पृच्छते, शेषस्तु केवलकथगमश्च य
प्रदानुसारिण्यामात्रागम्याऽपि श्रीवादिपदार्थेभ्यो धायुष्यामनुमा
नगम्यः स्यात् तदाऽनुमानेनावशाप्यमात्राया काय, तथा प्रश-
पकस्य प्रकृतितदस्यात्पत्तनाभावात् । अन्यथा चाप्ययानावात् ।
अत एव म्याथ्याप्रज्ञा वपनप्याकर्णान् अनुमानादिना वदीह्यस्य
पञ्चाद् म्याथ्यामिति (१) स्यानुगमे सूत्र (२) अत एवानुवाग
द्वास्तु प्रागेवानुगमास्तुपक्रमनिर्देशो, (३) नियुक्तपुनगमे च
मन्त्रस्यैरिम्भ्या नियुक्त प्रागेव चापारुष्यातनियुक्तिः, (४) जीव
गुण्यज्ञानप्रमाणद्वाराऽपि लौकिकनापि यिधिना प्राप्त्य एवागम
प्रमाणस्यैवपानमिति । दिवाकरत्याशास्तु सम्भवाद्दशनादिनाप्य-

मोक्षादिपरिदार्यान् हेतुवादे भव्याभव्यादीन् स्वाभाविकांश्चाहेतुवादे निक्षिप्य वाच्यार्थद्वैवध्यमाहुः । सर्वमपि च प्रज्ञापनीयार्थमयं द्वादशाह्न, केवलगम्य शेषम् ।

प्र० ४२-ननु केवलज्ञानस्य सैव केवलता यत्तत् केनापि सहभू-(सहचर)न, यतो न मन पर्यवमवधिर्वा मतिश्रुताभ्यां त्रियुते, न च ते परस्परमपि मतिश्रुते त्रियुक्ते इति केवलज्ञान-मेवाथैज्ञानैरसहचर, तत एव च केवलज्ञानमिति गीयते । समस्तशुद्धासहायत्वानि तु परमावधुःकृष्टचतुर्दशपूर्वविपुल-मतिमन पर्यधिष्वप्येक्षया भवेयुः । एवं च केवलानां मत्यादि-ज्ञानानामभाव इतिसिद्ध, तानि च द्व्यादीनि प्रागवश्यमावीनि केवलादिति तेषां किङ्कतोऽभावः ? तत्तदावरणानि तु प्राक् क्षयोपशमतामापन्नानि सन्ति, अधुना केवलज्ञाने क्षीणतामापन्नानि ततो निरावरणानां मत्यादीनां केवलिन्यावश्यकसद्भाव आपद्यते ।

उ०-एकस्वभावो हि जीव स च चेतनारूप, सा प्राक्के-वलादावरणेनाग्नेव चन्द्रज्योत्सनावदात्रियते सर्वत, आवृणस्यपि तस्य पूर्णमानिशीथे साम्रचन्द्रस्य प्रभावद्या चेतना सा कटाद्यावरणवत् मन पर्यायावरणादिभिर्गवियते, कटाद्यावरणापगमे

च तत्प्रतिबद्धप्रभावद् मन पर्यायावरणाद्यपगमे तत्तत्तन्नांशस्या-विर्भाव, परं साम्रकटाद्यावरणापगमे राकानिशीथिनीचन्द्र इव समन पर्यायावरणादिकेवलावरणेऽपगते शुद्धचेतना प्रादुर्भवतीति कथकार तत्तदावरणापगमेऽपि केवलमेकमेव न विभ्राजेतेति ।

प्र० ४३-ननु किमिति सम्यक्त्वे एव निसर्गाधिगमौ हेतुतायाऽभिमतौ, न ज्ञाने न च चारित्रे ? इति ।

उ०-ज्ञाथ्यतेऽनेनेयं मर्यादा-यन्नाधिगममन्तरा लोकोत्तरं श्रुतज्ञानं, न च देशसर्वरूप चारित्र, स्वयंबुद्धप्रत्येकबुद्धत्वे तद्भवे स्वय, केवलात् प्रागप्रवचनमातृज्ञाननियमोऽत एव स चार्थरूप, उद्देशादिकमप्राप्यताऽपि श्रुतस्यात एव, अत एव च महदेवादीनामार्थमेव शुक्लध्यानसुरीक्रियते प्राक्केवलादिति ।

प्र० ४४-ननु 'मूढनश्य सुयं कालियं तु न गया समोय-रति इहं'ति, आसज्ज उ सोयार णए णयविसारओ वूय' त्ति 'अहिगारो तीहि उ ओसण'ति (आव० नि० ७६०) च यदुद्-घुष्यते तत्कतमश्रयद्वारमाश्रित्य, यतो लोकोत्तरे शास्त्रोप-क्रमेषु प्रमाणद्वारे नयसस्थानामद्वार, उपोद्घातनिर्युक्तौ च

नर समाधारणाश्रुमपं' इत्यादि नयद्वार अनुगमात्कथ्युतीयातु
 वागद्वारागतत्तरं च तुर्यमपि नयकथ्यमनुयागाद्वारमिति कथ्यते
 करका मेदम्ब त्रित्यानवर्तिनयद्वारागामिति ।

३०-सत्यं सुते सुते सवित्यरं ज्ञाप । मन्मत्तशुभागा
 खरणपमसकावद्व्याप (वि० भा० गा० २२८१)। तत्पेव
 जयाप यिदु गणयुक्तिरेण सखेसि । वेसिति समोथार गुरया
 मयणा पुत्रुचमि ॥ २२८१ ॥ चि भाष्यकारयचनात् स्यात्
 मधसीयतं कर्त्तु-उपक्रम साधनतयाऽसिमितं नयसंख्याप्रमाणद्वारं
 उपाश्रयात्निर्युक्तौ नमस्यमुद्रिस्व द्रव्याधिक्ताविनयनिरुप्यायतार
 सम्भार्ये मनुयोगतुर्भेदक्ये नयद्वार श्लोकसहाय्यर्थस्य ज्ञानक्रिया
 नयाभ्यां विचारणं च न काऽपि निषेध आचरणाधिराधिगम्यो
 वा किन्तु प्रतिबुद्धमनुयागचतुष्टयं कृत्या तत्र प्रत्यनुयाग प्रतिप
 र्थं कृतिर्यां नयसाधनस्य सैव पृथस्त्यानुयागे वक्तानुयोग
 प्रतिपद्वामाश्रित्य निषिद्धेति सप्तकं नयानामपेस्य सप्तशतीभेदनां
 सम्भिमिच्छेदवगुप्तयो' शब्दागतमपि पञ्चकमपेस्य तु पञ्चशती
 इत्यादिशतभेदेनचिह्नार मूर्त्तैर्भेगमादिभिः सप्ताविसंख्यैरधिकार
 सप्तमस्यपि मत एव 'परिय न्यर्हि यिदुलं सुतं अत्यो न

अप्यमप क्रिये चि वच । पद्याधिकारस्त्रिभि प्राप इत्युच्यते,
 तत्र शुद्धो द्रव्यागितकः संग्रह युक्तः पर्यायास्तिक पयमूल,
 शयास्तु पथाकथञ्चिद् द्रव्यास्तिककपर्यायस्त्रिकाभयमया इत्येते
 अस्मिरधिकार इति मूलनयानामनधिकारः ।

प्र० ४१-अनु मन्मत्तद्वारे भाषमेवे षस्यरूप निर्णीतं तदु
 पेस्य किमिति सामायिकसयमादिद्रव्याधिक्ताविनयसमवतारातु
 मतद्वारापु यिथायते ? इति ।

३०-सत्य, अज्ञानाधिमायलक्षणमाप्यात सद्य । यज्ञना-
 र्थमपेस्य, न नयाधिकरणं किन्तु वस्तुस्वरूपाश्रयनाश्रयकारभेद,
 मत एव नय्यु न नयावतार इति मन्मते न नयाया किन्तु
 सामायिकामिधानादिष्विति ॥

प्र० ४१-अनु अगिलाप घममेसणादि' ति नियुत्तेष्वित्याने
 आदिराश्रयस्य प्रकाराद्यत्ये देवालाया प्राग्जायमानानां पूजादीनां
 ग्रहण युक्त, परं प्राप्यं तत्कर्म न साध्य, तस्य तथास्य मूलत
 पय नाम्ना कथ्यामायात् प्रतिबन्धकत्वात्, अतोऽन्यथार्थं साध्यं
 चाभिस्त्यादिराश्रय' कथं व्याख्येय इति ? चेत् ।

उ०-चूर्णिकृद्भिर्द्रुमकथया सह जिननामवेदने प्रव्राज्जन
शिक्षण च गृहीत तयोरदिशद्वार्थना साध्यता च क्षेयेति ।

प्र० ४७-नन्वाशास्त्रीय तत्त्वार्थसूत्र कथं न ?
शब्दान्तनयपञ्चकोक्ते ।

उ०-सत्यं, शब्दान्तनयपञ्चकनिर्देश स्पष्ट पञ्चावश्यक
जैनीयमिति (तत्त्वार्थम्)

प्र० ४८-ननु भगवतामार्थरक्षितसूरीणां प्रव्रज्या प्रथम-
शिष्यनिष्फेदिकया जातेति निर्विवाद, सा तत्र राजकुलेन
लोकेन वाऽनभिमतेति किऽर्वाक् षोडशाद्वयसेति ?

उ०-'साहृहिं कहियं जहा एस सट्ठीए भूणगो' त्यावश्य-
कचचनानूनादशतेनेति ज्ञायते । द्वार्विशतिवर्षायास्ते तदेति
चेत् मन्येत (तदा) न भूणशब्दवाच्यता कथमप्युपपद्येतेति । न च
राजकुलाद्यनभिमत्त्व निष्फेदिकाहेतुरिति ।

प्र० ४९-ननु 'इतो य वइरसामी दक्खिणावहे विहरति'
त्यावश्यकोक्तौ कोऽसौ दक्षिणापथ ? इति ।

उ०-विदिशाविषयो योऽवन्तीरूप तद्वक्षिणस्यामेडकाख्य
तत्परत प्राक्कोशाभ्यास्वीसनिवेशादिति निराबाधतया ज्ञायते ।

प्र० ५०-ननु जमाल्लियदा विप्रतिपन्नस्तदा तदाश्रिता
श्रमणा' कां दशामन्वसाधुरिति ?

उ०-प्राक् वीरमनेके उपसम्पन्ना, सुदर्शनाप्रतियोधे तु
तया सह शेषा अपि ये स्थिता, अतो जमाल्लिकेक तथा
प्रक्षापयितुमारब्ध इति, प्रारम्भे एव सर्वे उपसपन्ना इति क्वचित् ।

प्र० ५१-ननु निह्नवीयमाथाकर्मादि परिहार्यं न वा ?
साधुभिरिति ।

उ०-यद्यप्यत्रोटिका निह्नवसाधवो निग्रन्थरूपा नतु
निग्रन्थास्तथा, तेषामाथाकर्मादि लोकज्ञाते निह्नवभेदे न परिहार्यं,
तत्त्वस्तु निष्पादकश्चेद्भेदज्ञस्तदा न परिहार्यमन्यथा तदज्ञाने
तु लोके ज्ञातभेदे अज्ञातभेदेऽपि न परिग्राह्यमिति ।

प्र० ५२-ननु आयमाश्रित्य प्रत्याख्यानं, यतः 'आवाए
सव्वदब्बाणं' (आव० नि० १९०) त्युच्यते, तत्र सम्यक्त्वस्य
सर्वद्रव्यपर्यायगतता स्वीक्रियते, श्रुते च सर्वज्ञत्वाभावात् सर्व-

पर्याया परं वारिन्ने प्राम्पातिपत्ताविरत्सादिद्वये इय न सर्वे पर्याया विषय ! इति ।

उ०-सर्व्व, सा विरतिर्न सर्व्वमन्तरा किन्तु सावद्ययोगिनी तथाजागृप्तकर्मवृत्तिं करवादिभिरत्सयाऽपि मथस्ती न वाचिका ।

प्र० ५३-अनु किमित्थावस्कापाद्यातनियुक्तौ 'कतिविच' मित्थानि द्वाराण्यत्थव 'कत्से' त्या द्वाराजानाक्यायाचत्तर मन्तरेव 'पत्तेव व मिग्गुच्छी' म्वादिवाक्येनातिवेश इत्त ! इति ।

उ०-सत्य, कतिविचमिच्छानि दोषाभ्यपसमवक्यव्यानीति सामान्यानि 'कत्से'त्यादीनि विशेषविषयापीति तथातिवेश इतिर्याचत इन्देति ।

प्र० ५४-अनु 'कत्से' ति द्वाराण्यवसाने' काठव सागराण ण मित्थाणि प्रवृत्तीय, तद्वतायेव सामाधिकवहुपुपस्वामि- क्तवाविति ।

उ०-सत्यं तदिदं काट्यमन्तरंग तदैव परमत्र तद्वतां हीदृष्टिपता मेनापस्वने विद्वद्भिरिति तद्वत्स्वक्यमाक्यावं 'अस्त सामामिमा स्या (१) वीतरागसामाधिक्यता, न च स

उपदेश इति स्वक्य सुविद्य तस्य, 'सावज्जे त्वादि (२) तु सर्वाविरतिमत' मतस्तस्य स्यैवार्थं 'गिहत्थपम्मा परमंति ज्जये' सुक्कि, नैमन्थप्रस्यामोपबुहणाय च 'कुब्जा बुद्धो भायाविय परत्थ' सुक्कि, देशविरतिसामाधिक्यता सर्व्वविरतिसामाधिक्यतामस्वरूपप्रामाण्यप्रति सावत् यावत्स्यिक्तां प्रत्यहं सामाधिक्य करणाय बहुशा करण्यदेशः तत्रैव यथाहं अमण्यायासकस्य प्राप्तेः सम्यक्त्वसामाधिक्यवतो रागादिप्रमत्तामनर्थतया प्रवृत्त्य कारकत्वस्यप्रमत्तत्वापरपर्यायत्वशोकात्म्योपदेशः धृतसामा- यिक्यतन्त्र संसात्वेत् रागद्वेषाद्ययोऽप्याविनाभावित्वादिस्वे- क्तरत्स्यपिपस्यत्वास्वीकारण माध्यस्थ्यकृतिमुपयस्य सम्यक्- भूतपस्कारेयान् ।

प्र० ५५-अनु सामाधिक्य इय क्कम्भे इति द्वारे ये मानुष्या चात्तयाद्य भाकस्त्ववन्नाद्यात्मयोद्दरा, याणावरणाणां सत्त्वं दृष्टताद्यात्स्यार, अनुकम्पादीन्धकाद्यद्य ये हेतवाप्रमथितास्ते परस्परमविनाभावितौ यितामवितौ वा सहचरा असहचरा वेति ?

उ०-तत्र मनुष्यत्वाणां प्रमेण तुलनाः सहचराद्य भाकस्त्ववाणाद्यास्तु प्रयाद्य सममवधार्यो प्रतिग्न्यकामाव

समूहरूपतया महात्रनयानाद्यास्तु साधककारुणा, दर्शनादयस्तु स्वस्थानस्वतन्त्रा, अनुक्रमपादयस्तु पारम्परिका हेतवः सहचरा असहचरा अपि, ये तु बालतपसोऽनया गाथया अकामनिर्जराया पार्थक्यमाश्रयन्ति ते तूच्छखलमतय, तद्गन्धस्याप्यत्राभावादिति, न ह्यनुक्रमपादिषु सकामनिर्जराया नियम, इदया ह्यष्टान्तास्तदीयास्ते ॥

प्र० ५६-ननु ज्ञानान्तरादिभि कारणैः सम्यक्त्वं साति-
चारं स्यात् मिथ्यात्व वा स्यादत्राधितं वा सम्यक्त्व
निष्ठेदिति ?

उ०-ये हि तथाविधविचित्रिकित्वां धारयन्ति ते न केवल
मलिनयति सम्यक्त्व, किन्तु मिथ्यात्वं यान्ति. पुनर्मार्गप्रति-
पत्तावेव सम्यक्त्वलाभ, एवविधानाश्रित्यैव च शास्त्रे सम्य
कत्वस्याकर्षा उदिता । ये तु तथाविधप्रसंगे मतिदौर्बल्यादीन्
निधाय 'तदेव सत्य'मित्याद्यत्रधारयन्ति ते त्वविचलामलिन-
सम्यक्त्वा ज्ञेया । तथा च मनात्तरीयाणामुत्सृजप्ररूपणापरायणा-
नामपि सम्यक्त्ववत्ता स्थापनायाऽनेन यतन्ते ते तेभ्योऽपि पाप-
तरा इति दूरीकर्त्तव्या एव त इव शासनादिति ॥

प्र० ५७-ननु सामायिकादीन्यष्टौ नामानि चेत्क्रथ पृथ-
गष्टान्ता ? इष्टान्तेष्वभिधेयपार्थक्यादिति ।

उ०-एको हि जिनो रागादिप्रतिचिकीर्षुभिर्जिनतया (१),
नीरागज्ञानार्थिभि केवलतया (२) सर्वदृश्यादिज्ञानार्थिभिः
सर्वज्ञतया (३) शासन विवश्रिपुभिर्हस्तया (४) सुमुञ्च-
भिस्तीर्थकरतया (५) एव नानाभिप्रायवद्विनोनाभिधेयतया-
राथ्यते, तथापि तथातयाभावेन तस्यैव प्राप्तिरिति दर्शनाय
इष्टान्तपार्थक्यमर्थक्य चेति । एवमेव सम्यग्दर्शनज्ञानपर्या-
येष्वनुक्तमश्रुचितु शक्यमिति ।

प्र० ५८-ननु (१) जिज्ञासा (२) सशय (३) शंका (४)
प्रश्न (५) कांक्षाणां को विशेष ? (६) ज्ञानान्तर्गादिभि
कांक्षातिचारजनककांक्षामोहनीयवेदनं कथं ? शकृतिचारत्वं
कथं न ? (७) कथं च न सांशयिकमिथ्यात्वमिति ?

उ०-(१) अज्ञोऽह विद्वांसमेन पृष्ट्वा तदुक्त प्रत्येष्या-
मीति जिज्ञासा, (२) साधकवाधकप्रमाणमज्ञान उभयपक्षयोः
सत्यतामिति सांशयिक, (३) अन्यतरपक्षनिर्णयविधये पक्षद्वय-
पृच्छा शंका, (४) पदार्थस्वरूपज्ञाय तज्ज्ञानाय वचनं प्रश्न,

(५) असमाप्तप्रदस्त्वनामतिः काश्चेति तासां मेव (१)
 बानात्तरादिषु सरपेतरयोः सद्वावाचाघाशरास्तु सवस्व कांसते
 तान्द कांशामोहनीयं (७) तद्गतसत्यस्यापञ्जापे मिथ्यस्य
 ततः धमजानामप्येकमविक्रान्तं सवदपुण्यमयाङ्गां सम्यक्त्व
 संधेति मिथिस्याम स्यमसमादृपीत्य सुषिय इति ।

प्र० ५९-अनु इत्यस्योपयममविक्रान्तपि षतुर्दशानां पूर्वानां
 देयत्ये पूज्यया स्वरज्यामावौहमविक्रान्तैव ज्ञेयेति ।

उ०-देवमवापेसया सर्वस्वराज्यामाकडपि पुनर्न समवमागतस्य
 मवदेव पूज्यया स्मरणं सेतकिसुतवविति, पात्नमविक्रान्तया
 अमावेऽपि नोपयमविक्रान्तया असाऽ ।

प्र० १ -अथसक्यगागः सिद्धानां देशविततिमस्यपूर्वा
 शुद्धसम्पत्त्यवार्त्विजाभां सिद्ध इति सिद्धान्तस्तर्हि (कथं)
 मगर्वात्रः प्रीहृदिमद्रुरिति देशविततिरुगायासक्यतिमानुष्ठान
 पूर्वकमेव औक्किजामानुभावेन पुण्यमाकात्मालम्ब्य च स्वी-
 कारः सर्वविततेर्योश्च इत्याद्यादि, उपदेशमाहापररर्बाप्युण्य
 पाठानां परत्र च पाठ्यासिद्धौ दोषसा साधीयरुपाऽऽश्वायीति ।

उ०-एषा भावक्रुपुनरुच्चादीनां प्रागष्टयध्यां अपि मिस
 र्गेण सम्यक्तस्य देशसर्ववितरी च मवतस्तथाप्यजेनकुलीन तथा
 विषमप्रतिपत्तयः अर्थाप्रारम्भ उपविश्यते तथाऽत्राप्यजेनकुलीन तथा
 विषसांसारिकुष्पवद्वाऽहनामभिस्य तथापत्रिस्य प्रयत्नं तेषां
 मानुषितम् एवमेव च धर्मकिन्दाघाहताऽऽलीकस्वजाकस्यादि
 विधिपरिषि, अर्थाप्रोक्तवयस्त्वमपि न जैना परिमवेयुः किन्स्य
 स्यपाविषा पवति सवेतुकेयमुक्तिर्जैया मिनावानुसारिमि
 काविवैरिति ।

प्र० ६१-अनु अिनकस्यपदीनां गार्हस्थ्यपर्याया अथपता
 ऽप्यकानर्थाश्रयाणि कथ्यन्त तत्र का हेतुतिरिति !

उ०-तेषां गजापासम्भनप्रत्तरा सापसर्गतायां चापि (मपि)
 निरूपवाद् सव्यमपाठममाचारः, स बोधीर्यविषिचप्रसङ्गागामेव
 सम्भवी तावति तात्पर्येण चावस्य तथात्वमिति ।

प्र० ६२-अनु सामाधिकं इत्यपत्येऽप्यिच्छकनमस्कापया
 र्थेति सामाधिकं च षतुर्दशानां पूर्वाणां सस्तेरस्तस्माच्चावर्ह
 तेषामेव सात्प्रतौ नमस्कार इति द्वयारेकतरस्वोपादानमुचित
 मिति ?

उ०-मरणोपाग्रावस्थायां श्रुतकेवलितामपि नमस्कारेणाराधनेति विपत्युद्धारकत्वेन सारता, तद्धतेषामभिधेयं सम्यग्दर्शनादित्रयं तदेव सक्षिप्तमस्यापि, सामायिकाभ्ययनस्येत्यभिधेयापेक्षया सक्षेप इति द्वयोरपि यथायथं योग्येवानुष्ठिति ॥

प्र० ६३-ननु किमिति सिद्धादीनां परमेष्ठिनां निक्षेपेषु भावरूपकर्मक्षयसिद्धाननपेक्ष्य नामसिद्धादि निक्षेप्यते, अर्हतां तु तेषु भावार्हन्तमाश्रित्यैव तन्नामादीनि दृश्यन्ते? यतो जिनानां चतुर्विंशतेर्नामान्येव नामजिना, तेषामेव प्रतिमा स्थापनाजिनाः बद्धनिर्जोर्णजिननामान एव द्रव्यजिना, धर्मदेशनादिभिर्वेदयन्तो जिननामैव च भावजिना इति कथ्यन्ते इति ।

उ०-आर्हन्त्यमेव बद्धप्रशस्तजिननामकर्मज न सिद्धत्वादिहेतुक, तथा चार्हन्त्यमुदयजं, तच्च न नानाप्रकारवेद्य तत एव च तदाश्रितमेव निक्षेपचतुष्कम्, अत एव तु निक्षेपचतुष्कवतामेवार्हतामाद्यो नमस्कार, शेषाणां भाववतामेव ॥

प्र० ६४-ननु यथा नमोऽर्हद्भ्य इत्यनेन नामादिचतुर्थममयवस्तुवादित्वाग्निर्विशेषणत्वाच्च नामादिजिनमस्कार सर्वपाप-

प्रणाशकत्वादि च तत्फलं, तथा शेषेषु नमः सिद्धेभ्य इत्यादिषु भवति न वा? किञ्चाभवने कारणमिति?

उ०-सिद्धादिष्वनेकविधेषु तदाश्रितेष्वेव च नामादिषु नमस्कार फल च यथोक्त तत्रैव । एतच्चार्हतामिति स्पष्टोच्चारितपण्यन्तपदानुवृत्त्या लभ्यते । अत एव चार्हदाद्यानुपूर्वीक एव नमस्कार । अग्रेऽपि पूर्वपूर्वपदानुवृत्तिकरणस्यावश्यकत्वात् । पूर्वानुपूर्वैव स., पश्चानुपूर्व्येनानुपूर्व्यौ तु तन्निरपेक्षे मन स्थैर्याय प्रयोजनीये, नान्यथेति ।

[निर्णीतानन्तरहेतुके प्रागभावबुद्धिस्ततश्च तत्कार्यार्थिनां तद्विषया प्रवृत्ति, इदं प्रागभावतापर्यम्, एवं निर्णीतनाशहेतुके प्रध्वसाभावबुद्धि ततः कार्यार्थिनां तत्र प्रवृत्तिः, तथाच न कालान्तरीयप्रागभावे तथाविधध्वसे च प्रवृत्तिस्तदर्थिनामिति ।

सुविहितानामनुकम्पा सम्यक्त्वोत्पादद्वारा मरीचिवैतरण्यादीनामिव मोक्षसाधनं मेघजीवहस्तिन इवान्यानुकम्पापि स्यादेव, तथा अनुकम्पापेक्षया भोगादिकसाधनमपि ।

‘अणुकंपऽकामणिज्जरे’ ति ‘प्रशमसंवेगनिर्वेदानुकंपे’ ति

ब्रह्मनाथ अमरसुपात्रदाने साक्षात् संबन्धितरूपे, उचित
 स्मृतिदाने अपि धर्मगणु वेद बीजाधारविद्येतुता मोक्ष-
 कारणे, ततो न दानपञ्चकमरूपे आमन्त्रणात् ।

मन्तेर्मन्त्ररूपेण मरुत्या सुपात्रदानं मोक्षफलं सुपात्र
 मरुतेषु तु मक्तिमन्तराऽपि स्वादेव तद्दानात् मोक्ष न वक्ष्यो-
 पस्य, इतदुष्पादीनां तत एव सम्बन्धत्वानामात् मक्तिस्तु
 मिमन्त्रण्येवमदिबद् मोक्षफलम् भ्येयोऽत्र वार्चनिकदाने (इष्टान्तो)
 द्युगस्येति केवलानुक्त्या लौक्येतेत्येति महाप्रशोय, असंवते
 म्नुक्तये पात्रपिको बुष्टकेपि सयतेऽनुक्तयेऽनुक्त्येवचिया
 ऽनुत्पत्त्य अत एव 'अनुक्त्य पदुबे' त्यादि मगवापुस्त संगति
 (मान्जाति) । 'आपत्त्य अनुक्त्याप' इत्यापि न बाध संकम
 सायनार्पणबुद्धिकमपत्र साधो रोगप्रतिकारे शुबाशुभविवेकात् ।

वीर्यमृष्टिचिकित्सेः स्वीकारण दीक्षादिनात् प्राहु संवत्सरं
 दान दासनाप्रमादनाय अनुक्त्याऽप्यानुगङ्गिकी तस्त्वारण शासना
 धतिमाधात् । मीतिबुद्धिदाने अपि तथैव एव वाजुक्त्यादान
 शासनाद्यतेर्मुलमिति ।]

प्र० १५-- अन्तो महाप्रशस्त येति' काऽर्थे ?

उ०-- अन्तो निशायाऽऽ पूर्णामयनाशुर्वाकं तथा च देव
 सिक रात्रिक वा, पासिकादीम्यपि दिवसास्तरे मवन्ति न च
 तदधिकारोऽत्र, तथा च विवसापतिवारविशाषकानि देवसि
 कारीनि, एव च आमन्त्राहुनात्रात्रिकमाधरावाक्य देवसिक
 मित्यत्र न पितृध मप्याहुस्ताधुनां तत्काल प्रतिकाम्यना तु
 विशेषेण म्यादेय पासिकापतिवारविशोधकाम्ये च पासिका
 वीमि, एता मात्र एसाष्टमयस्य म्यायं चातुर्मासिकनाय
 स्तरिकमावप्रसङ्गस्त्वप्येति एसाष्टानां राष्ट्रप्तेन भावात्
 राम्यते पासिकाधायातापसिञ्च ।

[देवसिके हि रात्रिकमुक्तयोतिकाप्रायुपेक्षात मारभ्यानि
 चारणां चिन्तन रात्रिके तु देवसिकमुक्तयोतिकाप्रायुपेक्षात,
 पासिकाचातुर्मासिकतांरसरिकेपु तु प्राहु तत्तदावश्यकमुक्त
 वस्त्रिकाप्रायुपेक्षात इति ।

अनूपतताविशेषतयाविशेष्याया बलयस्वेऽप्यनूपताया न
 नेरर्पणमेव अयथा 'म्यापसम्यप्रविमय (योगदा० प्र० १
 स्ता० ४७-१६) इत्यादिपु धनाधमावे म्यापस्य म्यापामिन्तत्वस्य

वाऽसम्भवात्, अत एव विशिष्टेष्वेवंविधस्थले विधेयताऽभ्यु-
पेयते, न च धनादेर्विधेयतापत्ति, केवलस्य तस्य विधेयताया
अभावादेव विशिष्टे विधेयताविधानाद्, मलिनवल्लस्यागवा-
क्येऽपि मलिनत्वस्य मलिनवल्लस्य वा त्याग इष्ट एव, क्व-
चित्तु अनूद्याभावे विधेर्विधानेऽपि दुष्टता, यथा 'शुचिर्देवभ्य-
र्चयेद्' इत्यत्र शुचिताऽनूद्यैव, परमऽशुचितायां देवार्चनविधान-
मपि दुष्टमेव, न चाशौचे पूजानिषेधेऽन्तराय, प्रत्युत तथात्वे
तद्विधाने तदुपदेशे चाज्ञामङ्गाद्युचित', एवमेवाकालादिस्वाध्या-
येऽपि ।

पर्वाणुष्ठानात् शुभायुर्वन्ध इत्यत्र पर्वाणुष्ठानस्य शुभहेतुता,
न त्वायुर्वन्धे, तस्य तु वर्त्तमानभवायुस्तृतीयादिभाग एव कारणं,
आर्षोक्तमपि तदेव, विशिष्टे वाक्ये विशेषण एव विधिननिषेध-
नियमोऽप्येतदेवाचष्टे, एव च नापर्वसु जन्मायुर्वन्धमरणभवनं
दृश्यमान विरोधावह, अन्यथा स्यादेव प्रत्यक्षागमविरोध, एव च
सु'दृन्ध्यते 'आयुस्तृतीयभागस्थ' पर्वधन्धेषु एव । लुक्लत संसृ-
जनं जन्तुर्ब्रह्मान्थायुर्निज शुभम् " इति । इदमपि द्वितीयादीनामा-
चीर्णपर्वतिथीनामाचरणे हेतुमात्र, सूत्रोक्तानां प्रभुत्वचनानां

सदभावे तु नैतद्वुचिर्, नहि शाश्वतमाराध्यमानानां चतुष्पर्वीति-
शीनामाराधनाऽपेक्षते हेतुं युक्तिं वा, अत एव "चतुष्पर्वी
चतुर्थादि." छण्डं तिहीण मञ्जुमिम इत्यादौ न हेतुदर्शनं, न च यमा-
चरणा सांवत्सरिकादिपर्वतिथिवत् परावर्त्तनया, सर्वपुर्णिमामा-
वास्यानां सूत्रप्रकरणकारैराराध्यत्वाभिधानात्, चतुष्पर्वीद्वितीया-
दीनामाराधनायां विरोधाभावात् ॥]

प्र० ६६-सत्येव 'सम्यक्त्वे न्याय्यमणुव्रतादीनां ग्रहणं नान्यथे'
ति श्रीहरिभद्रसूरय श्रीधर्मविन्दुप्रकरणे (पृ० ३१) प्रोचिवांस,
'इत्य पुण समणोवासगध्रमे' (आ० सू० ५०) इत्याद्यावश्यक-
सूत्रे (आच० टी० हा० पृ० ८२५ कन्याफललिप्सया) गणभृत्,
चतुर्थणुव्रतपरविवाहकरणातिचारविवरणे मार्गप्रवेशाय यथा-
भद्रकस्य (पंचा० टी० प० १५) मिथ्यादशोऽपि व्रतवितरण-
मनुमतं श्रीहरिभद्रसूरिभि श्रावकप्रज्ञसिद्ध्यादिषु, (श्रा० प्र०
पृ० १४५) अन्यत्रापि- 'यो बुद्ध्वा भवनेर्गुण्यं, धीर स्याद् व्रत-
पालने । तस्मै मार्गप्रवेशाय, ददते धीरबुद्धयः ॥१॥' इति
वचनेन मिथ्यादशामपि महाव्रतप्रदानं कथ्यते तत्कथं परस्परं
न विरोधावहमिति ?

३० मार्यं प्रथमं 'श्याप्य' मित्वादि 'प्यपठ' (पंखाशक०
 ५० १०) एत्यादि माप्यमाणाङ्गापेभ वचनं यतः सार्येवामतस्य
 ईप्येदुत्ते सार्येव वदतु औनित्येतेषु गृह्यार्थेषु ध्रुवागोचरेषु
 जीवात्रीनपात्रसस्याद्ययोश्च विभाग उच्येते, ततश्च 'श्याप्यमणु-
 वगनीना प्रहयं' मित्यत्र महत्तराद् प्रकृषणात्, तत एव
 तुरात्तेनाप्यात्त मद्रुयन् (द्रुयन्तो) दृष्टिकारा न तु शास्त्रादि
 धम इति व्यवहृत्यपठितं न तु साम्यसपामाव इति । अन्वय
 'श्याप्य' मित्युक्त्या माहृकापंभयाच्योत्सर्गिष्ठस्य प्यनपठितं, अन्वया
 ऽसति सारस्ये नाशुवतात्प इत्येवोच्येत् । किञ्च साम्यस्यं
 तुपै मद्रुयत्वानि तु वेक्ये गुणस्याने इति, न इत्यादेव चतुर्प-
 मस्तप वेक्यमित्युच्यते केनचित् तद्यपि चित्स्यं, गुणस्यामानि
 हि परिबन्धिकात्पानि, तानि हि क्रियाया इत्यस्यङ्गानि तयोस्या
 पानि यत्, अत एव क्रियाद्वयि साम्यसूत्रमपि, अन्वयानाम
 साम्यदेशयतानां सिद्धत्वाद्, तुयर्दपि सपक्यमेकः प्राग्मात्र
 क्यमासिनिष्पन्नवशात्तप्यप्रतिबन्धनियेष उचितः, ईसप्यमहो
 एत्यादि तु चारित्र्यमतिपतनाऽपि न शासनं स्यात्प्यमित्यर्थकं,
 'मद्रुव उ चरिते' मद्रुपक्यमस्य तत्र सार्याद् न तु साम्यस्य

निश्चयभावाद् यत्तन्निचेपर गुणस्थानेषु तु नियता क्रिया,
 तेन गृह्यस्यसिद्धकेवसिमाऽपि तस्यामेव स्वस्मिन् (वि० ३०)
 सामावापिपुक्त नियमेन प्रतिपत्तव्यं भवति । तदिसस्यस्य
 त्वायुगाऽप्यत्र पद, कुमायुत्रस्य चिरकालपृथिविसिद्धिधारण तु
 तापमावाचोक्तनात् कादाचित्कं च, प्रतिपत्तव्यकापगमे प्रतिपत्त
 स्वाविर्मात्रनियमात् चारित्र्यमाहमीयागमेऽवस्य चारित्र्यस्य
 प्रायुर्मात्रात्, अन्वया प्रतिबन्धकापगमवैयर्थ्यात् न हि
 ज्ञानावत्यागमयानङ्गानीति वक्तुं पायेत चारित्र्यमोहनीयं
 च सपरिष्कृतिचारित्र्यमतिव्यक्तम्, अत एव चारित्र्यावात्कमाह
 रदितेऽपि ' ना चरितो ' स्याद्विनाकल्पत ।

प्र० ३७- 'अथमस्तदसम्ये' इत्याद्युपेयवितिः कीदृशा ?,
 येन वतिपर्मवेशविरतिसम्यस्यमयाविविध्यात् समावेश
 स्यात् कथमप्यथा पूर्वपूर्वशक्त्यगमे उत्तरात्तदप्यतिपत्ति
 स्वाविति ।

उ०- पापस्थानाकारकरीत्यापदेशे सर्वं सुस्य, यतो अतोः
 सर्वपापेभ्यो निवृत्तिः ध्यात्स्य देसात् सम्भार्यास्तथा प्रतीतिः,
 अन्वयस्य विरोधप्रपञ्चितस्याद्य सर्वं स्वस्येतेकस्माद्युप
 येयाविति ।

प्र० ६८-ननु हिंसादीनामष्टादशानां पापस्थानत्वे आश्रयः पत्रभ्य एव विरति कथं? (कथं) महाव्रतानुबन्धवानां पत्रक चोद्घुष्यते इति?

उ०-सत्य, षोडशदीनि कारणरूपाणि तत्कार्याणि तु हिंसादीनि पचेति तद्विषयाणि महाव्रतादीनि तत्तद्विरमणेत-ररूपाणि पापस्थानेष्वायुधरूपाण्यपि तान्येव ।

प्र० ६९-यद्यपि नराणां तिरस्त्रां चान्यावस्थायामष्टादशानामपि पापस्थानानां प्रत्याख्यान शाल्त्रेषु श्रूयते क्रियतेऽपि परमारोपण तु हिंसादिविरमणस्येवेति को हेतुरत्रेति?

उ०-सत्यं, यद्यप्यष्टादशानामेव हिंसादीनां प्रत्याख्येयत्वं तथापि हिंसादीनां एवानामेव विरमणारोपणं बाह्यस्थूलप्रवृत्तिरूपत्वेन शक्यत्वात्, कोघादयस्तु तदन्यथारूपा इति विवेचनीया इति, 'कोहविवेगेण' मित्यादि पठ्यते शाल्त्रेषु, यद्वा जीवा सन्तीत्याद्यौपपातिकोत्काराधनाराधकक्रमेण देशनायां नास्येव प्रेर्यमिति ।

प्र०-७० ननु महाव्रतानुबन्धग्रहणादौ 'सत्येव सम्यक्त्वे' इत्यादि, 'इत्यउ' (आत्र० चू० भा० ८, पृ० १३४)

इत्यादि चोच्यते परं पापस्थानपरिगणनादिषु मिथ्यात्वशाल्यत्याग प्रान्त्ये प्रोच्यते, तत्र को हेतुरिति?

उ०-व्रतप्रतिपत्तौ हि षड्जीवनिष्कायश्रद्धानरूपस्य सम्यक्त्वस्य प्राधान्यात्तद्वादावेवोच्यते, तदन्तरा शाक्यादीनां शिक्षादीनामिव त्रसेतरवत्रसर्वदेशविरत्यविरतिरूपाणां महाव्रतादीनामवास्तवत्वं स्यात्, परिगणने तु हिंसादीनामपरिहारेऽपि तेषामन्तत गपहेतुरूपाध्यवसायस्य सम्यक्त्वस्य विवक्षितत्वादन्य उपन्यास इति, शल्येषु त्वल्पाल्पसम्भक्तिमन्त्रे मिथ्यात्वशल्यमुक्तमिति । औपपातिकोक्तश्रीवीरभगवद्देशनायामप्ययमेव क्रमः पापतद्विरत्यो मांसादिविरतिरपि नारकायु कारणताया मांसाहारदेर्दशनात्सुकरैवेति, देशनाग्रहणोभयापेक्षयाऽपि द्युत्पन्नान्ययूथिकानपेक्ष्य सम्यक्त्वादिक्रम, अत एवातिचारव्याख्यायां सम्यक्त्वातिचाराणामुपासकदशादिश्चात्राद्याख्यान, परिणतिरूपगुणस्थानापेक्षया त्वादावेव सम्यक्त्व, दर्शनसप्तकस्यैवादौ क्षयोपशामामावादिति ॥

प्र० ७१-ननु पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारस्त्वं नभ्योत्पन्नं सनातनं वेति? तद्व्याख्याने उत्पन्नता वैकल्पिकी कथ्यते इति ।

प्र० ७४-अनु ममस्कारस्य व्यतिरिक्तं द्रव्याय तत्रानुपयुक्तं च द्रव्यमस्कारमुक्त्वा पञ्चाभिद्धानबहुतामुद्बद्धक च ममस्कारे किमिति पूरण उच्ये प्रति ।

उ०-७५ प्राक्तने द्रव्ये आनुबन्धिकमपि शुभमस्त एतस्मिन्नुद्बद्धेति ॥ इत्येवमपि साकोचरे द्रव्ये ममस्कारे सेवित्वाद्बुद्धिरित्येति ॥

प्र० ७५-अनु 'सद्यसा विद्विद्यो षि प्रादुष्यतापुचर गायायां पयास्त्रिमिति कस्तुरयोग्यस्ये किमिति पवयजविष्णुपात्रे' ति सामान्यं वच इति ।

उ० ये कश्चिन्नविष्णुको मूला वा तथाविधा आग्नीवि क्तव्य उपायानाद्यरसायिनो वा तेत्येवमपि वा इति कथनाय, अत एवाग्नीवक्त्रादिकमस्कारात् सावकशानादिवत्परिणाम क्तुका इति ससातिरिक्तनिद्धानात्तुस्तेरपि न निवृत्तवताया ममाव- किन्तु सा तदुप्यधिकेति ॥

प्र० ७६-अनु अस्कास्त्रिगुणाभां पदानां सानिर्कष्येन सदिताणामुच्चारणा, त्रितीयेन पत्रकम्प्यास्मान्मनेन किं वाच्यं ?

उ०-येत्युगीमप्याकरणाम्येस्य स्याच्छास्त्रात्कृतविभाग स च परार्थोवगमनागम, न च तदुप्य पदार्थं, सोऽपि

तत्र दुर्गुणयोर्गदित उल्लिखितम् न तस्योत्पत्त्यर्थं । द्विज-तत्रापि आर्विनेगमस्य शेषानां च पञ्चामानुष्यानां पञ्चा- स्त्रिणापयत् शाश्वता उद्बुद्धिरित्येति ममस्कारकमप्येस्य समुत्पा न्नावनामप्यभि न तु सूत्रमप्येस्य, अत एव तीर्थान्तरेषु क्षेत्रान्त रेषु च तस्मात्तत्रादि दृश्यते तद् वदामिति ॥

प्र० ७२ अनु ममस्कारस्य द्रव्यमिदमे किमिति लोकोचरे एव ममस्कार उवाक्ता ? न सौकिङ्कटप्रावचनिको नो अनुयागघारे भावस्येके यथेति

उ०-सत्यं, भावस्येन यदुत्तरे लोकोचरमस्कारात् द्रव्य- तांपि सणितेकाद्यग्नीसागरात्पामेय माकतस्यपात्रांबाबताविशे- यामावेति । किञ्च-द्रव्यनिमित्तमनुपयुक्ते वा द्रव्यममस्कारं कथयन्ना भावत्वं यदुत्त कर्तुंशक्यता न तु ममस्कारस्य ॥

प्र० ७३-अनु भावममस्कारो यथात्वं प्रवर्तमानानाम प्रमत्तादीनां व्यतरेणप्रवृत्तानामितरेयानपीति ।

उ०-निदाकादिगुणस्य सर्वस्यकथ्यपिरतादेमविवममस्कार', न तत्र पपागमानुष्ठानापेक्षेति अत्र एव प्रवम्यादिने सामाधिक म्कस्येव नाममात्प्यान पूर्वकस्यो दोष इत्ये ॥

समस्ते विग्रहज्ञानगम्य, स च पश्चात् पदार्थादिति नामिकाख्याति-
 कनैपातिकोपसर्गिकमिश्रान्यतमतया पदशापनमेव पदरूप द्वितीयं
 व्याख्यालक्षण । अत एव 'नेवाइय पयं णसो' सि नियुक्त्यनुगम,
 वस्तुतो नामिकादिपदानां स्वतन्त्रत्वं, न सर्वाणि प्रकृतिप्रयय-
 जन्यानि, तथा च नियतार्थत्वमेवां एव च सति न सर्वे
 सर्वार्थाच्चका इत्यादि कल्पनागौरवमिति । एवं च पदार्था-
 वगमबीजत्वात्पदानां 'नम' इत्यस्याभिन्नैपातिकपदत्वाच्च पद-
 पदानीति व्याख्येति, दशपदानीति तु धातुलिङ्गविभक्तयो मूल-
 मिति न्यायमपेक्ष्य 'णमप्रह्वत्वे' इत्येतदुत्पत्तिमूलमिति कृत्वेति ।

प्र० ७७-ननु धर्माहितकायादीनामस्ति स्कन्धत्वं ? शोषणच-
 यतरहितत्वादिति ।

उ०-तत्रार्थे, आवश्यके उत्तराध्ययने च सम्यग्दृष्टेः सामा-
 यिकस्य (नमस्कारस्य) सयोगस्य चाधिकारे क्रमेणास्त्येवैवां
 स्कन्धत्वव्यपदेश । अस्तिकायशब्देपि कायशब्देन चयनमेव,
 तथाविनाभावि गलनेन, परमाणोरपि पर्यायचयनगलनापेक्षया
 पुद्गलास्तिकायता मतेति द्रव्यापेक्षया चयनगलने पुद्गल-
 स्कन्धेवैव, न च व्युत्पत्ति पदार्थन्यावत्तिनी, स्यात्तु व्यञ्जिकेति ।

प्र० ७८-ननु परमाणूनामन्यैर्मौलितानां 'बन्धे समाधिको
 पारिणामिकावि'तिवचनाद्वर्णादिपरावृत्तिर्भवति परमेकाकिनं
 स्यात् सा न वेति ? ।

उ०- उत्तराध्ययनसयोगपदनिर्युक्तिपुद्गलपडिभ्रंशिकादि-
 वचनान् नैषामेवाऽसम्भविनीति ।

प्र० ७९-ननु 'नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वाऽहेतोरन्यान-
 पेक्षणा'दितिन्यायमुद्रायां सत्यां सादिविस्वसाप्रयोग सम्भवेत्
 कथं ? कथं च परिणामस्थानादित्वमपीति ।

उ०-विस्वनाशद्धो यथा स्वभाववाचकस्तथैव जीवयत्ना-
 जन्यत्ववाचक, अनादिके तस्मिन्नाद्योऽर्थ इतरस्मिंस्त्वतर इति
 सादिविस्वसावन्ध, अनादिता परिणामस्य सजातीयानादि-
 कालीनपरावृत्तिपरम्परया नतु व्यक्तयेति ।

प्र० ८०-नन्वनादिकस्यापि कर्मसंयोगस्योपायेन नाश-
 साधने अनादि कनकोपलसयोग. सोपायं विनश्यत्पुद्गलाहियते,
 तत्रानादितोभयत्रापि न विद्यते, कर्मस्थिते सप्ततिकोटाकोटी-
 सागरोपमेभ्योऽधिकया अभावात्, कनहोपलत्वपरिणामयोरप्य-
 नादित्वाभावादिति ? ।

३०-सत्य, जेमिनीया हि तत्र पारिभः, त यानीश्वरा
 मारिज्यामवाशोधेति तन्मतेऽजात्रिय कनकापलसयोग, ततश्च
 तत्प्रमाप्यनिरासमात्रक्रमेणैयमुदाहरणम् । वस्तुतश्च पर
 प्रयोगनिरपेक्षार्थोऽजात्रियश्च तथा आनारण्य इत्यर्थ, प्रावप्यम्
 एवभूताविति (ग) सारावाकश्या इति ।

प्र० ८१-अनु रागस्य नेवालयः इष्टिक्रामस्नेहाद्वा
 माकवापने तत्र जैजानामपि अने दसैनेऽस्त्विमिजाकद्रागा व
 स किं न इष्टिरागनया गच्छत ? द्वितीये दमपीरमजस्य प्रहृषे
 शप्यदिगतस्य तस्य का इत्येति । यिययसिश्चिसृष्ट्याच स्नेहस्य
 तृतीयस्तु मद्र एव (न) पदत इति ।

३०-सत्य सर्वज्ञमागंप्रतिपक्षिददुच्छवादापस्य न सापि-
 कसम्यस्ये इष्टिरागता, द्वितीये च क्रमदाप्येन मयमेष्ट्यका-
 मप्रहास शोच, तृतीये च इष्टियियमैरपेकेष्व ध्यक्किगत स्नेहो
 प्राट् त्रिपण्यपिच्छतत्रय पाप्यपिठनां सपयिजहा वास्तुदेवकल
 देवाश्च क्रमेणाराहार्याः ॥

प्र० ८२-अनु 'रास सि उन्वे का पातुदिति ?

३०-'दुप वैद्वये द्विय भप्रीतावि'ति पातुद्वय । प्रश
 स्ते तस्मिन् क्रमेण सिद्धयात्वाविरस्यजानानि भवच्च सविषयो
 यियय- भीतरागवशनापो सिद्धयात्पमवाशीजानानिष्टहेतुताया
 दर्शनमात्रमेव न तु दृष्यमप्रीतिवो तद्यत्सपरिज्यामस्येवा
 मात्रात् । अर्द्धवादीनामप्यव्यवसायनमायेन निरूप्यं न तु रागस्य
 कल्प्याचारक्येव, गुणियुज्यप्रशसाऽपि स्वरूपप्राशस्त्यस्वरूपरूपा
 वय तद्यपरिज्याम ॥

प्र० ८३-अनु रागा द्वेषश्च द्वावपि ससारवच्ये स्तः,
 पर तयारमि कश्चिद्विशेषः ? किञ्च-द्वेषस्य वैररूपस्य भवान्तु
 क्वचिद्वा दुरल्लता इत्येते कर्मदापाद्य तत्रोद्देश्यत्वानि गीयन्ते,
 तथा स्नेहरूपस्य रागस्य किं ग्भीति ? ।

३०-रागद्वेषकराजो करयायानो मन्वापरपयांसपरतयकार
 यकर्मयो हेतुत्वेऽप्यस्ति विशेष, स चास्य-रामो हि भवकार-
 यकर्मय आकर्म्यकमेव हेतु द्वेषस्तु तस्य प्रबर्धकमेव, तत एव
 हेतु मन्वानुगधीति इत्येते, तत एव चात्यन्तयिययाविरागारकानां
 मरतादीनां तत्रकेऽपि मोक्ष न तु द्वेषवृत्तानाममीकवावीजामा
 राज्याकाभोऽप्येति ॥

प्र० ८४-ननु क्षणिकोपशमश्रेणोरनन्तानुबन्धादीनां त्रयाणां चतुष्क समक क्रोधादीनामपयाति, सज्वलने च किमिति क्रमेण ?
 उ०-अतिशयिता च तत्रात्मशुद्धिरिति सम्यग्दर्शनादीनां गुणानामर्हदादीनां च गुणिरागान्तेन सह श्रेणोरन्तो भवतीति तत्र हेतुर्गम्यते । किञ्च-प्रशस्त एव रागोऽल्पहेतुर्व्यस्य भवन्नपि धर्मस्थानालम्भीभवनेन सर्वथातिकर्मनाशको भवति, अत एव च 'सर्वपापप्रणाशन' इति नमस्कारश्रुतस्फुटविशेषणमिति, अत एव च स सर्वमङ्गलानामाद्य महलमिति, तत एव च दुष्कृतगर्ही न तत्रेति ॥

प्र० ८५-ननु प्रशस्तरागस्य कृतिर्नमस्काराद्युपदेशेन क्षायते तथा प्रशस्तद्वेषस्य सा कथ नोपदिश्यते ? इति ।

उ०-प्रशस्तरागस्य देवाद्यालम्भनस्य तस्य च निर्विकल्पदर्शा यात्राद्वाव तथोपदेश, प्रशस्तद्वेषस्थार्वागप्रमत्तावस्थातो निवृत्तेर्न तथोपदेश इति ॥

प्र० ८६-ननु रागस्य संसारकर्षणं द्वेषस्य संसारवर्धनं फल चेद्दशम यावद्भावेऽपि रागस्य, नवमं गुणस्थानं च यावद् द्वेषस्य किं न गत्यादिवेदनाधारस्यायुषो बन्ध ? इति ।

उ०-तयोस्तथात्वेऽपि आयुर्वन्धहेतुता क्रोधादिरूपेण स्पष्टत्वे सत्येव अत एव अनिष्टस्वरूपां गतिं नयतीति कषया इत्युच्यते, कर्मस्थितेर्दैर्घ्यमपि कषयोभ्य एवेति रागद्वेषौ न चेष्टागम्यौ किन्तु कार्यगम्यौ, कषयास्तु चेष्टाविकारकार्यानुतापादिगम्या, अत एव क्रोधाद्यो व्यवहार्याः, निक्षेपाष्टकमपि कषयाणां तत एवेति, वेद्यन्ते च कषयाणामुदयोदीरणोपशमनिरोधाद्य गतिभेदेन तत्तत्कषयप्राचुर्यं चेति ॥

प्र० ८७-नन्वनन्तानुबन्धादीनां कषयाणां या पक्षचतुर्माससवत्सरयावज्जीवं स्थिति कथ्यते, हृष्टान्ताश्च दकादिराजय, तिनिशलाद्या अवलेखनिकाद्या हरिद्ररागाद्याश्च निगद्यन्ते । तत्रोदकराज्यादीनामपगमे कालमर्यादा दृश्यते नतु तिनिशलादीनां तत्तद्भावापगमे इति कथं योजना क्रियते ? इति ।

उ०-पक्षादिस्थितयो मुख्ये क्रोधकषयो एव योज्या इति ।

प्र० ८८-ननु अनन्तानुबन्धिप्रभृतीनां या पक्षाद्या स्थितिः सा किं पक्षादिकं कालमाश्रित्य ? ओमिति चेत्, सावत्सरिकादिदिनात्प्रागुत्पन्नस्य क्रोधस्यापि तत्तत्प्रतिक्रमणान्युल्लेख्यावस्थानं न तत्तज्जातीयतामतिक्रामतीति ।

३० मद्र वराचतुर्मानसबासराद्येन तच्छ्याशिक्षाद्युर्मा-
सिद्धमार्गमरिहासि पर्वलि तत्कारयति क्रमणाति हेयानि, अत
एव पतितिकापशामजल ताम्रपर्शतिक्तमो श्रेयः, अत एव
सोऽन्वमरिहात परताऽपि करण्यबादिन मंत्रशशोतेत्युक्तिः ॥

प्र० ८९-अनु जीयापरपयिद्रस्य ज्ञानसायनादितथेन्द्रिय-
शापस्य ध्युयक्तिः सा स्वकुरबागाय समा, परमाश्रयद्वारत्व
ज्ञानापाणि म्युल्लस्करमिति ! ।

३०-परित तत्, एद्र इत्यति-शाम्यति ससारे येनेती-
न्द्रियमुष्यते, एगोदराशितया च साप्यम् ॥

प्र० ९०-अनु कयापमतस्तीनां स्वतन्त्रतयाध्वजानु-
भवत्वात्प्रत्यं परमिन्द्रियात् तयात्वाभावश्च तस्य, यतो
कवत्सकगणा तावदेव तदाप्रवेहेतुः, उपसास्वादीनां तु
न तत्तयेति ।

३०-सत्यं, सत्तयाच अपि इन्द्रियविषयगाम्येन्द्रियतारतम्या
दाधवतागतम्यक्त इति ज्ञानाप मयनमिष्यात्वाद्याऽपि कयाय
प्रमादजा पयति तयात्तात्पर्येनच आश्रयतात्तम्यरपति
येतेनाका इति हेतुम् ॥

प्र० ९१-अनु काचमानपार्श्वेने मायालोमपाञ्च रागे
समवतार 'मायालोमकृतयो वेतप्रगसम्भितं द्रव्यं श्रेयो मानञ्च
पुनश्चेर इति समासनिर्दिष्टः । इति वाचकवचनेति न राग
द्रव्याभ्यां भिन्ना कयाया, न च तेभ्यो भिन्नो ताविति सिद्धः,
नतच्छार्हता मगयतां निर्दिष्टकारा क्रियमाणो' रागहासकसायं'पि
कच भिन्नानां भातः स्तुरायः । इति

३०-सत्यं, संप्रवृत्तयेनेवमेव, अत एव 'समासनिर्दिष्ट'
इति वाचकवच । व्यवहारादिमिस्वयम्यामतोऽन्वतार इत
रागद्वियार्गममतवैचित्र्य नोषादीनां तु नैवमिति । किञ्च
व्यक्तरूपः कयाया अम्यकौ रागद्वयो, ततो भिन्नो तयोर्घातो
स्तुतो, अम्यच रागद्वेयविविपस्य प्राचास्यं कयायेषु तु स्वरूपस्य,
ततो रागायेर्द्विरगगादिभेदा काषादीनां त्वनभ्यानुग्व्यादय
काचादिस्य एव नाठयायाणां कारणसत्त्वरवम्यमावञ्च
अस्यत्कारत्वाच्च प्रवृत्तिषु गजना च ॥

प्र० ९२-अनु कयायापामव अक कर्तव्यं तद्वये च
सम्बन्धि न कम्बकाराणीन्द्रिण्यधि असत्स्वपि चन्द्रियविषयेषु
कयापसत्ये त्वचस्य इत्येतीन्द्रियचयस्यानर्थाका पूयश्च स्तुतिरिति

३०-कपायाणां जय इन्द्रियजयद्वारैव भवेदिति तयोः कार्य-
कारणभावात्पृथक्स्तुति समीचीनैव । किंच-शाप्यतेऽनेनैतद् य
इन्द्रियविषयेष्व्वासक्त, स स्व कपायजेतारं ब्रूयात्सोऽविश्वास्यो
धूर्तश्च क्षेयः । कपायान् जिगीषुमिश्चावश्यमिन्द्रियजय एव यतनीयं,
अत एव नैर्ग्रन्थमभिप्रस्थितानां प्राप्तपूर्वाणां च स्वलिङ्गप्रति-
पत्त्या गार्हस्थ्यत्याग आवश्यको मतः ॥

प्र० १३-ननु 'निवृत्त्युपकरणे द्रव्येन्द्रिय लब्ध्युपयोगो
भावेन्द्रियमिति परं किमिन्द्रिय कां दशां यावद्भवतीति ।

३०-शरीरतया परिणतपुल्लेथ्य इन्द्रिययोग्यास्तानादायेन्द्रि-
यस्थानेषु यावत् स्थान भवति तावच्च त्रीन्द्रिय, स्थापितेषु च
तेषु यद्यत्स्वस्वविषयग्रहणसामर्थ्यं तदुपकरणेन्द्रियं, पूर्वभवात्त-
त्तदावरणक्षयोपशमो य आनीत येन लब्धीन्द्रियेणान्तरगतौ
सेन्द्रिया सर्वं भवन्ति स क्षयोपशमो लब्धीन्द्रिय, यदा चात्मा
तत्तद्विषयग्रहणे सावधानो भवति उपयोगेन्द्रिय, अनेन सर्वेऽपि
जीवा एकेन्द्रियास्तत्रापि यत्रैव त्रियये, मनसस्तु शरीरव्यापित्वं
च न तदेकविषयनियामकम् ॥

प्र० १४-ननु 'मार्गाच्च्यवननिर्जरार्थं परिपोढव्याः परिपहा'
इति सिद्धान्ते सत्यपि केऽप्यदर्शनमेव दर्शनमोहेऽवतार्यं तमेवैकं
मार्गाच्च्यवनार्थमाचक्षते शेषानेकविधिति च निर्जरार्थं, परे
प्रज्ञापरिपहमपि 'णत्थि णूण परे लोप'त्यादिकमदर्शनपरिपहं
चावतारयन्ति तत्कथमिति ॥

३०-निरदुगमि विरओस्यादिगायोऽतं स्वविप्रे चिन्तयतो
ज्ञानावरणोदय', क्रियाया नैष्कल्यं चिन्तयतोऽदर्शनपरिपह, स
च मार्गाच्च्यवनार्थमेव सोढव्य इति, शापयति चानेन यदन्येऽपि
क्षुदादय. परिपहा अदर्शनाविर्भावकाश्चैद् भवेयुस्तदा तेऽपि
तत्र गणनीया इति प्रज्ञाऽज्ञानयोर्भांजामात्रतया व्याख्यानान्द् द्वयोः
समावेशोऽपि उभयत्रेति ॥

प्र० १५-ननु रागहेपादीनामकिञ्चित्करत्यापादनेन नामनं
आपातभयाभावाच्च जय सर्वंपि श्रमणैर्विशेषतश्च सर्वंपि
वीतरागै क्रियते एव, तत्कथमर्हच्छ्रणे तन्निवेश इति ।

३०-सत्यं, शकान्द्रितामसाधारणामशोकाद्यप्रतिहार्य-
पूजामन्योगोच्यवच्छेद्रमणेण योजय रागहेपजयादीनि त्वयोग-

एवमनुष्मिन्नि न काप्याशङ्कादुभय भङ्गानादीनामभायाऽऽव
नेन मार्गेण वाक्यः ।

प्र १९-अनु परिपहणानुपसर्गानां कः प्रतिविशेषः ?
सहजं किला वामपञ्चपरि यतः समा हस्यते इति ।

उ०-परिपहणानां व्यापक्यात्सत्यतान कश्चित्, सामान्यस्तस्तु
परिपहणेषु द्विधाः प्राधान्यं, कर्तुं व्यापसर्गेषु, परिपहणानां काननया
प्रतिपत्तमेयतापि सत्यमवस्था न, उपसर्गेषु, तु सहजमेव
सत्यम इति । तत उक्तस्य तत्रैवेति करणमपि व्युत्तरजमिति,
परिपहणानुदीरणानि सहज निम्नराकारान् उपसर्गानां
व्यापकानां महदुत्तरगकारकास्वपाप्रवर्तनीयास्तत्करणे
साधुभिः, सुवदियपरिपहणस्तु आस्युयेवास्तत्तत्प्राप्तुकायाहारा-
दित्यागादिभिरपि, परीषदा इन्द्रियययानां प्रातिहृत्ये पव
प्राप उपसर्गान्तु द्विधापि, व्रीसत्काप्यजा अनुहृत्वाभासा
भङ्ग्यादकार्यार्थानार्थयाद्य तेऽनुहृत्वास्तस्यतः, द्विजपतीनां
सति कैवस्ये आभ्यर्च्युपसर्गस्यादुभये, न परिपहणानां, किञ्च-
उपसर्गेषु तत्कारकपरिपहणानां हेतवः, परिपहणस्तु सम्प्रदाशमि-
प्रापमया इति ॥

प्र० १७-अनु रागद्वययार्थियास्या कगयेन्द्रियपरिपहणानां
अवा गतार्थं पव तत्किमर्थं पृथक् तद्वयः स्तूयते इति ।

उ०-अयागभ्यवच्छेदपर रा गार्थेया । अस्ये च घृतवेवाह्वाना
अपि रागादिभिर्मय्यैः समस्तेष्व पराश्रिताः, स वैकलामोऽप्यत्र
रागादिपराश्रया नात्राहतीति नात्राश्रतोऽपि देवत्वस्यायाग
इत्ययागभ्यवच्छेदे सर्वेयां सार्थेयता अचानामिति ॥

प्र० १८-अनु भगवतामर्हतां मामादया निक्षेया मात्रार्ह
स्वमनुलस्येव क्रियन्ते तर्हि विरब्ध्याभ्यवप्यताऽङ्गादीनां
द्रव्यार्हत्वमाकाशादीनां च मात्रार्हत्य कथमुच्यते ? इति ।

उ०-स्तुर्ये पवारहेतेरवृत्तामायात् तत पव, 'मर्हतस्तोऽप्य
चे'ति मात्रावार्हस्यवर्हतां तथैय निक्षेया पर स्तुत्यार्थामाये
अथ विषाच त्वे विहिते आतेऽर्हत्वशाये तद्विषये विरब्ध्यापुवा
इतिमयोग्येति ॥

प्र० १९-अनु संवत्सेयेषु परिपहणानां अया गण्यन्ते सहजं
च भुवरादीनां भिन्नार्थं कथ्यते तत्कथमिति ।

उ०-अप्राप्तुकानेषणीयाद्यप्रहणरूपत्वादाश्रयरोध्यात् सव-
रत्वं श्रुदादिसहनात् तु निर्जेरेति सुधीभिरुद्धम् । यो यस्तपोऽश-
स निर्जेरारूप स्यादेव, 'सवरफल तपोफल'मिति 'तपसा-
निर्जेरे'ति च वाचकवचसी ॥

प्र० १००-ननु चतुर्विधाऽपि बुद्धि किमित्यभिप्राय इत्यु-
च्यते येनाभिप्रायसिद्धि चतुर्विधा बुद्धि सोदाहरणाभिधी-
यते इति ।

उ०-तस्या अश्रुतनिश्चितत्वाद्भिप्रायमात्ररूपता यतः,
किञ्चाभिप्रायचातुर्विध्यादेव बुद्धेश्चातुर्विध्यमिति कथ्यतेऽभि-
प्रायशब्देन सा ॥

प्र० १०१-ननु पारिणामिक्या बुद्धेर्वय परिपाकजन्य-
त्वमुच्यते, शीघ्रस्वस्वास्यादयश्च तत्रोदाहियमाणे न तद्वन्त इति
कथमिति ।

उ०-परिणामशब्देन तत्र वयसो मनसश्च परिपाको ग्राह्य
इति सुस्थिता ॥

प्र० १०२-ननु बद्धस्य श्लेषितस्य वाऽष्टविधकर्मणो ध्याने
दीर्घकाल रजश्चेति विशेषणे किमर्थमिति ।

उ०-अत्र रजः कर्मेतिकथनेन वर्तमानकालीनं कर्म गृह्यते,
न च कदाचनापि वध्यमानस्य कर्मणः क्षय इति तद्ग्रन्था-
भावचरीमयोगिदशां ध्वनयन् सयोगिकेवल्लिदशोद्भवामेक-
सामयिकस्थिति धारयित्वा क्षणकश्रेण्यादिकम ज्ञापयति प्राक्ततो-
ऽवश्यमष्टविधमतीतकालीनं कर्मेति ॥

प्र० १०३-ननु श्लिष्टरुद्धनिधत्तनिकाचितानां सर्वेषां
कर्मणां क्षयेण सिद्धत्वस्य भवने किमिति श्लिष्टमेव, 'से सिय'
पदेन गृहीतमिति ।

उ०-स एव सिद्धिभागभवति यो वन्धाद्यवस्थामतीत्य
समयमात्रस्थितिकां श्लेषदशामाप्य तामप्यतिक्रम्य कियत्कालम-
योगित्वमनुभवतीति । एतदर्थमेव वर्तमानकालीनकर्मग्रहणेपि
श्लिष्टमित्यतीतकालीन. प्रत्यय इति ॥

प्र० १०४-ननु 'दीहरयमि'त्यादिना तस्य दीर्घकालरजो
यत्तु कर्म (तत्) अस्तमित्यत्र निरुक्त्या सिद्धत्व कथं किमर्थं-
च सेति निष्ठाप्राप्तिः ।

उ०-अत्र सिद्धत्वं विवक्षितं तत एव चार्थसिद्धा-
दयो द्रथ्यसिद्धेषु नान्तर्भावित्वा, तपसिद्धाश्च कर्मक्षयसिद्धः

पापयोगेन विद्युत्सित स च स पयातीते पक्षमात्र च कम
 गर्भणा दूरीभूत तथा च मात्र निवर्तकः किन्तु स्वरूप कमस्य
 सिद्धस्य निकटिस्तु 'सियमित्यादिनाशरार्थे' इति ॥

प्र० १०१-मनु 'सिद्धस्तस सिद्धस्तुपञ्चाशति' कथं ?

उ० अहि सर्वथा कर्मसकृदात् सिद्धत्यात् प्राक्तस्य तथात्वमिति
 उ० पापयत्नाद्वेण मप्यस्यावेन यस्य सिद्धत्वव्याप्त्या
 स एव सिद्धत्वतीतिवापनाय तथाकिञ्च, उच्यते च सिद्धास्ते
 मथा मोहस्त्वतीति । किञ्च-यथा शैवीश्रुतिकादिभाषानां तथा
 सप्तस्यैव मप्यस्यमास्त्वापि भूत एव 'मप्यस्यामावाद्य' ति
 गृह्यप्रश्ने मप्यस्य वायकूपेण परिब्रत न तु कमवत् तथा
 भावनिर्हरार्थां नष्टमिति सिद्धस्य सिद्धस्यमित्युक्तिः, प्रयाजन
 चान्न सिद्धानां न पुनर्कर्ममदि कर्मपीमदाहात् न चाकात्रिका
 सिद्धा स्द्धानां (कर्मणां) शब्देन तद्भावात्, मनादित्यं तु प्रयाहेण
 न व्यभस्येषेति ॥

प्र० १०१ मनु शालमे वैत गुणा पुर्यताहेतु गुणा
 भारद्वाज्याऽपिभूतस सिद्धानां शब्दे कथमादौ (मर्देन)
 नमश्कारः ? इति ।

उ०-सत्यं, सिद्धा मर्दुगुणविष्णुमार्गात्पापनाशेय मोहमार्गस्य
 देशस्त्वैवार्हप्रामाण्येनैव सिद्धानां सत्यरूपानां प्रामाण्यादादौ
 तत्रमश्कार इति ।

प्र० १७-मनु योगनिराधेनायोगित्वेऽधिगतेऽस्पृतरयेव
 क्षीयसन्नापात्तबलुमवाय पुत्रनातामादान मवेक्ष वा ?

उ०-वेदनीयस्य पुत्रलक्ष्णतयिवाकृत्वात् एव एव च वेदानु
 भवयोर्विशेषो यत इति सयोग्यस्यसमय एव चरमपुत्रगल्लरुह
 म्पादानमिति न तत्र पुत्रमादानं परमयाम्यन्तसमयं यावत्
 पुत्रगल्लसयोगस्य विद्यमानत्वात्सासंगतिरिति ॥

प्र० १०८-मनु भगवान् कथली म्वा लोकरूपापकस्तवा
 एव्यदयस्त्वप्रेशा लाकरुषकरुस्थाने भर्गात् परमाद्यसमये न
 कुत्र मयन्ति ? इति ।

उ० ईदसमय एव तान् एवकस्थान् करोति, तत्रापि
 सद्यथा रुषकाकारैव चेति ॥

प्र० १०९-मनु किपच्छयापुष्कः केयली समुत्पात
 दुर्घोष ? क्रियकेयलिर्घोषश्च किञ्च-तत्र कारणमिति ? ।

३०-अन्तर्मुहूर्त्तविशेषायुक्तं केवली समुद्घातं कुर्यात् कारणं च श्रेणिरचना तावत्काला तस्या उद्भूतानां समुद्घातेन क्षणपात् तथा अन्तर्मुहूर्त्ताधिकं षण्मास्याश्च न्यूनो यस्य केवलपर्याय स नियमात् समुद्ध्यन्ति, तदधिकायुक्तस्तु भाज्यं, कारणं तु प्रागुपार्जितवेदनीयादेवेदनकालस्याल्पत्वमनुमीयते, प्रागपि सर्वेषु ग्रन्थमानेषु महान् वेदनीयस्य भाग, केवलित्वे तु सर्वेऽपि ग्रन्थमानास्तस्यैवेति न्यूनायुक्तकेवलिन समुद्घातस्या वक्ष्यते इति चारु, यच्च 'षण्मासाधिकायुक्त' इत्यादि, तत्र षण्मास्यवमायुक्त इति चारु ॥

प्र० ११०-ननु केवली परमात्मा कतिभिरात्मप्रदेशैर्दंडादिकं कुरुते, कतिग्रन्थ भाग यावन्नोक्तव्याप्तिं शरीरस्थ एव भवतीति

३०-दण्डसमय एवात्मनोऽसख्येया भागा निर्गच्छन्ति शरीरस्थैश्चैकाऽसख्येयो भागः तस्मादपि कपाटादिसमयेषु प्रति- समयमसंख्येया भागा निर्गच्छन्ति भागश्चैकोऽसख्येयैस्तद्वृत्ति यावन्नोक्तव्याप्तिसमये यावदाकाशप्रदेशमानं शरीरे आत्मप्रदेशा- स्तिच्छन्ति, दण्डादिकारका अपि तत्तदवगढाकाशप्रदेशमाना

एव, एवंच दण्डादितया स्थापितानामात्मप्रदेशानां तदवस्थत्वं यावत्समुद्घातमित्यवसीयते, स्थितावपि पव्योपमत्रयस्य प्रति- समयमसख्येयान् भागान् अनुभागस्य त्वनन्तान्, प्रतिनिवर्त्त- मानस्तु स्थितेः सख्येयान् अनुभागस्य तु कण्डकमिति ॥

प्र० १११-ननु केवलानां सातस्यैकसामयिको ग्रन्थः, उदयस्त्वसातस्याऽपि भवतीति कीदृशोऽनुभव इति ।

३०-ग्रन्थमानसातस्य तादृशौ प्रदेशानुभागौ स्तो ग्रन्थि- म्रसातस्योदयो निम्नरसलव इव पयोघटे न स्वप्रभाव भिन्नं दर्शयितुमलमिति ॥

प्र० ११२-ननु सिध्यतां चरमभवावगाहनात्त्रिभागोना- वगाहत्व सद्रव्यवीर्येणेतरेण वा? अयोगिनि सद्रव्यवीर्याभावादिति?

३०-अयोगित्वात्ते प्राक् श्वासोच्छ्वासौ निरुणाद्धि, ततोऽपि त्रिभागोनावगाह सयोगित्व एव, परमयोगित्वेऽपि तथैव न समुद्घातवत्परिवर्त्त इति ॥

प्र० ११३-ननु द्वादशधोपयोगः कथ्यते, तत्र च वशासु छात्रस्थिकेषूपलिप्तुतथाऽऽभोगकरणादुपयोजनं भवेत्, परं केवलद्विकवत्तस्तदभावात्कथमुपयुक्ततेति ।

४०-अवधारापस्य गच्छोरे मिष्यत्वाभानाविर्तित्यो
निवृत्तानामात्मस्यटापहसामाधिकं, कपापारे यथाख्यातानां
कर्मपेयोनिगमिति ॥

प्र० १२४-अनु सामाधिकं ह्यत्रा किमिति सावधप्रत्या-
ख्यानं सामाधिकस्यैव निरवयवकालात्, कपव तस्मिन् मापे
सर्वं प्रवचनमिति ॥

४०-सामाधिकेन साम्यव्युत्थावित्रये प्रतिज्ञाते समिति
पंचकमागत तद्व्याख्याकारित्यस्य, सामिनि पव गुप्त इति
तदन्तरं सावधप्रत्याख्याख्यानं गुप्तस्य समित्तये मच्छकत्वात्
प्राप्तमिति ह्यं सामाधिकं अथ व शासन निर्णयं, तत
प्रवचनस्य सूत्रमिति मादृका गच्छते तस्वीकारतदन्तरमेव
बतुर्दशाभं पूर्वानां भगवत्पुत्रपदे ह्यत्रा एवमेति बतुर्दशपूर्वं
सूत्रमेतदिति ॥

प्र० १२५-अनु अमजोपासकानां सामाधिकविधावा-
वदयकवृत्तिव्यापारयो भगवन्ताः सामाधिकतैलमन्तरं तद्वाक्ये-
र्पापिप्रीप्रतिक्रमणमादिशन्तीति कश्चित्कथयति, तत्र किं
तत्त्वमिति ।

४०-सत्य, प्रथमं भगवतोपासकसामाधिक (विधि) देशार भाव
ह्यकवृत्तिव्यापार भगवन्तः भावस्यकवृत्तिव्यापार श्रीहरिभद्राचार्या-
शेया अपि प्रपञ्चकारास्तदनुवाचिनः । वृत्तिपाठ्येव-द्वारे सेव
सामाधिकं काठकेत्यदि 'पत्राय विधीय गंठा तिविधेन कर्मिजन्यं
साधुषो पुच्छं साधुसपित्तये सामाहाय कुरे-कुरेमि मते ?
सामाधिकं बुबिह तिविधेन भाव साधु पशुवासासि कात्मनं अत्र
वेश्याई अरिय तो पदमं वंशति साङ्गुचं सगासाओ रवाहरये
विसेख वा मगगति अह अरे तो से ठवमाहिं रवाहरय
अरिय, तस्स अस्सति पात्तस्स अत्तेन पच्छं इरिवाचद्वियाप
पट्टिकमइ पच्छं आसोइत्ता वंश्र आवरियापी अहा रायकि-
वाप' ति, अत्रावयेयमिइ-प्रथम तावत् पुरे सामाधिकं
प्रीस्वोपाभयमागतस्याचं (विधि) न तु प्रथमसामाधिकस्य ।
किञ्च 'आप साधुं पशुवासासि' शिपाठमेवङ्गापजाय तत
पत्र वतिहयेति कस्यात्तेन सामाधिकं करोतीत्यनेन पूर्वेषु
सदस्यं, ईरिययिक्त्वा सगम्ये क्त्वात्तवात्पञ्चादिति व्ययत् ।
किञ्चात्र साधुसासिकसामाधिकोच्चारस्य ईरिययिक्तीप्रतिक्रमणस्य
आन्तरा चैस्त्वानुभवसतिप्रमादंवापि प्रमूत क्रियामन्तरम्
ईरिययिक्तीप्रतिक्रमणत् प्रमूतत्वात् पञ्चात् अन्तरं पञ्चादुक्तं

चैत्यवन्दनवसतिप्रमार्जनक्रियां पश्चादुक्तामालोचनाचार्यवन्दना-
दिक्रियां च सम्बन्धयति ननु त्वोकां सामायिकक्रियां
बह्वन्तरमप्यत्रेति । ननु यद्येवमावश्यकवृत्तिकारादिभिश्चैत्यवन्द-
नाद्यान्तर क्रियावृन्दं किमिति नोक्तमेतदिति ।

सत्यं, 'देय तु न यतिभ्य' इत्यादिषोडशकादिवचनानु-
श्रीहरिभद्रसूर्यादिकाळे चैत्यवास प्रवृत्तो ज्ञायते तत्पुष्टिं त्व-
नर्थदायिनीं माक्राधुरैतद्वाक्यस्य कूटालम्बनेनेति नोक्त परं
नैतावता चूर्णिकाराद्युक्तो विधिपरप्राति, नच तथाविधै शत-
शोऽपि पाठे सामायिकोच्चारानन्तरं सामायिकसम्बद्ध्यापिथिकीति
सिद्धिमश्नुते । किञ्च-त एव भागवतो द्वितीयाध्ययने सामायि-
कावस्थितेन'पत्तकालं उक्तीत्तणादीवि अवस्स कायन्वाणि'त्युक्त्वा
सामायिकोच्चारानन्तर्येण चतुर्विंशतिस्तवान्तं क्रियमाणमीया-
पथिकीप्रतिक्रमण निवारयन्तीति ॥

प्र० १२६-ननु भगवत्प्रतिमासु यदलकारारोहण क्रियते
यत्तदन्वयतीर्थायानुकरणमिति कश्चिद्वदति, तत्र किं वाच्यमिति ।

उ०-श्रीराजप्रश्नीये सूर्याभेदेन तद्भगवत्प्रतिमासु कृतं
श्रीजम्बूदीपप्रज्ञप्ताविद्रेण जन्माभिषेके निर्वाणमहे च तत्कृतं

भगवता चूर्णिकारेणापि वस्त्रगन्धालङ्कारैर्द्रव्यस्तवविधानमभि-
हितमिति नैतल्लेशतोऽप्यन्यतीर्थायानुकरण, किन्तु मौलो विधि
रेष इति ।

प्र० १२७-नन्वसयमप्रधाने पुष्पादिद्रव्यस्तवे चिरतावि-
रतानामपि कथं कर्त्तव्यताबुद्धि किञ्च फलं तस्येति ? ।

उ०-यथा हि गृहस्थानां शरीरार्थोपार्जनकुटुम्बपोषणादौ
कर्त्तव्यताबुद्धिस्तथा भगवद्भक्तिरूपे द्रव्यस्तवेऽपि सा बुद्धि,
पुण्यानुबन्धो निर्जरा च तत्फल, अन्यथा समवसरणादिकमपि
न युज्येत, सम्यग्त्वमूलकजिनत्वोदयफल हि तत्, तदुदयवस्वा-
देवाहृत्ता, तदेव च सामान्यकेवलिभ्यो भेदकं प्रथमपरमेष्टि-
त्वनिगन्धनं च, एवं वाचदूका अपि साधूनामभिगमनादिषु
पृथिव्यादिवधयुक्तेषु मन्यन्त एव सामायिकादपि महत्फलमिति

प्र० १२८-ननु यथा केवलिनां ज्ञान दर्शन चैकासह-
यादिविशेषणोपेनत्वात् केवलज्ञानदर्शनतया कथ्येते तथा
स्नातकचारित्रमपि तेषां तद्विधमेवेति किं न चारित्रं
केवलविशेषणेनोच्यते ? इति ।

३०-यथाप्याथदृश्युष्यादियु गङ्गादिदरमस्यातिवेवा
 श्रीवीरवरिच्येयु गङ्गादीनामेव बर्धनमुत्थित्वा तथापि
 प्राचीनतादृशपत्रीयप्रतिपु सिद्धाविका मनुफला इति मेकं
 मतमभ्युत्थितम्यमिति ।

प्र० १३१-अनु 'मम' प्रसादस्ततः समाधिबन्धे ति वाचक-
 वचः 'समाधिसरण च बोधिकाभा ये ति प्रविधानवचः 'समाधि
 परमुत्थमं विदु'स्युद्योतकरजचञ्चेति कुत्र क' समाधिरिति ।

३०-रागवेदान्यामहापत्र मरुज्ज्वाले मोक्षमार्गाध्ययनभा
 रण्यभ्याताविचरन्तं चेति विदुः समाध्यर्थेयु यथाप्यमर्षो प्राञ्ज,
 विष्वपि संसारविमोक्षण सर्वत्र तस्य सायूतामपि याव्यस्यात्वा ।

प्र० १३२-अनु सांख्यिकसम्यक्प्रथरो कृष्यसत्यकिनौ सन्तौ
 कथं देव्यवैश्वकुमार्गयोः प्रवर्तकीं माताधिति ? ।

३०-तौ हि लौकिकप्रमात्रपरो पञ्चाशैव विपयकादु
 पर्वितयोवृषुचधिति । अतः पञ्चानुयोगद्वारादियु कुर्वीथि
 क्रमिभ्यस्ते भाष्यादीनामुत्किरिति नहि शासनथातुकलां प्राङ्गणा
 नामुरादको भरतवर्षीति ।

३०-स्नानकालामपि उपरात्रमहादादिबद्ध पञ्चाशत्तमेव
 धारितमिति तस्मै न विशिष्यते तथाविशेष्यदपि न विरोध
 इति 'केवसापि संपुत्रानि नाप्यस्यवधारितानि चि वचनात्वा ।

प्र० १३९-अनु जीवस्योपयोगो ह्यस्त्य स चामोम,
 नास्तिकाद्य भूतास्यप्रमपि जीवमस्युपगच्छन्त प्राणानां धात्क
 मामोमगथतं च तमस्युपगच्छन्त्येव, अत एव च यैवाङ्गणा नास्ति
 परसाहान्दिरिति मतिरिति नास्तिक्याश्च परलोकावित्तियेपकथमा
 प्युत्पादयन्ति, अन्तस्तु नास्ति जीव इत्यादिना औप तदुपसम्भक्तं
 चापयोग च निहनुवाना नास्तिका इत्याख्यान्ति, तत्कथमिति ।

३०-वर्तमानकाण्डपुराण जीवमुपयोगे च ते इच्छन्ति
 परं ज्ञेयः जीवराज्य उपयोगराश्याश्च जीवितवान् जीवति
 जीविष्यतीति जीव उपपुत्रकाश्च उपपुत्रके उपयास्यते चेस्युपयोग
 इति त्रिकान्तिकौप्यादिकाप्रत्ययेन निष्पाद्यते न तन्नास्तिकानां
 सम्मतं, अत एव प्राणायामादिद्वैवान्त जीवासाधारण्यमपि कश्च
 चतुर्वाङ्मुर्या तत्तपोपपाग एव कथ्यते ज्ञैरिति ।

प्र० १३०-अनु मगधमहावीरजन्त्या पितृकथा गङ्गाविका
 स्यमाहानुरंदा इषा सिद्धाविका वेति ? ।

प्र० १३३-नन्वविरतादीनामशक्त्या व्रतानां गार्हस्थ्य
वियोज्ञासक्त्या वेति ? ।

उ०-तेषां व्रतेष्वशक्तिर्विद्यते पर सा विषयादिदृष्टिभूलैव,
अत एव च तेषां द्रव्यप्रत्याख्यानादिसद्भाव, देवताराधना-
द्यर्थमविरतादीनामप्यष्टमपौषधादि श्रूयत एव ॥

प्र० १३४-ननु पूर्वभवकृतानां पापानां प्रायश्चित्त क्रियते
न वेति ? ।

उ०-'सर्वकालियाए'त्ति 'इह भवियमन्नभवियमित्या'दि-
वचनाच्च क्रियत एव पर प्रतिक्रमणान्तमेव, तप आदि तु
ज्ञानिनाऽपि न क्रियते इति ॥

प्र० १३५-ननु प्रकामशय्यासूत्रेण गमनागमनविराधना-
दोषा कथं न प्रतिक्रान्ता ? इति ।

उ०-प्राणीर्यापथिक्या प्रतिक्रान्तत्वाद् श्रावकाणां सामा-
यिकादेरादावेव सेति ॥

प्र० १३६-ननु ईर्यापथिकीशब्द क्षीणरागक्रियामपि-
साम्परायिक्यां शेषसंघस्य साम्परायिक्यामपि क्रियायां
प्रवर्तते तस्य कस्कोऽर्थ ? इति ।

उ०-क्षीणे कषायेऽक्षीणे च गमनार्थ ईर्याया, पथशब्दश्च
जातार्थ इति न तस्या अर्थे विशेष परं साम्परायिकी विराधनाया
विशेषणमन्यत्र तु सामयिककर्मण इति, अत ईर्यापथ' साध्वा-
चार इत्यपि व्याख्यातमभियुक्तैरिति ।

प्र० १३७-ननु शय्यागोचरचर्ययो'र्थो मया 'दैवसिक' इति
प्रतिक्रमणसूत्रे, परमेकविधासंयमादिप्रतिक्रमणे तत्कथं नेति ? ॥

उ०-असंयमादिप्रतिक्रमणादि त्रैकालिकं न तु शय्यादिव-
त्तद्दिनमात्रोद्भवं दिनादिप्रतिबद्धं, असंयमादित्वनिर्दिष्टकालस्य
त्रिकालवाचकता त्रिकालविषयतेति ॥

प्र० १३८-ननु यत्र जीवे निदानशल्यं तत्र मिथ्यादर्श-
नशल्यं नियतं भवेन्न'वा ? भवेच्चेत् किंकृतं पार्थक्यमिति ।

उ०-मिथ्यादर्शनस्यानियमात्सफलं पार्थक्यं, चारित्रं तु
प्रतिबन्धवति कृतौ फल यावच्च न भवत्येवेति ॥

प्र० १३९-ननु नगरे दशसु दारकेषु जातेषु पञ्च दारका
जाता इत्यभिधाने मिश्रा भाषा तर्हि वस्तुष्वनन्तधर्ममिमेकेकेका-
दिधर्माभिधायकं नयाक्यं कथं न मिश्रभाषारूपमिति ? ।

३०-अत एव दुर्गपस्यास्यपर्माण्डापकवधिरपेक्षतयात्तां
 निष्पाप्यकृता इष्यते सापेक्षात्तां तेषां सुनयत्वं गौक्ष्वे
 चाविवक्षितपमस्य प्रमाणेति विभागः नवैवं काचिवापत्तिः,
 अत एवेयं स्पृष्टव्यवहातलसमतानुसारिणीति तृतीयमायास्य
 रूपविदः कथयन्ति ॥

प्र० १४०-ननु मगवतां केचस्मिन्माहाारसञ्ज्ञाया अमान
 इति निर्विवादं नोसञ्ज्ञोपसुक्तत्वासेयां, सति तवमाये कथमा-
 हारकरणं, किञ्च-यदि सञ्ज्ञाया अप्याहारस्य इष्यते स तदि
 तद्वदेव क्षीणमोहे मय्मैयुन्यपिमाहा अप्येष्टव्याः स्युरिति ॥

३०-सत्यं मगवतामाहारसंज्ञाया अमान परं तदभावमा
 ज्ञेयाहोरेत्रिप्समाने परिग्रहसंज्ञया अपि (अमायात्) गण्यत्वादि
 प्रमाज्ज्यादिना जित्याद्याऽपि नव कार्योः स्युः एव च शासनमेव
 न प्रवर्तनीय, यद्विष्य दिप्यदिप्रमाज्जनेऽपि मोहोदयामाबाध
 परिग्रहसत्ता तर्थात्रापि तद्वग्रहेऽपि न तत्सञ्ज्ञेति, किञ्च-तत्सम्भो-
 होदयवेदनमेव न तद्वग्रहबाधं अत सर्वांसामपि तासामुदये
 तत्परस्मोदयेन तत्सम्भुस्युपागयाकुरिति सफला स्यादिति ॥

प्र० १४१-ननु सर्वस्माद्याजातिपातादेर्विरमण त्रिविषय

त्रिविधेन विधाय तथापुत्ररणावौ कथ महाप्रतागामशाधन-
 मिति ? ।

३०-सत्य, योगाद्ब्रह्मिणीस्तीति न्यायावच्च प्राजातिपाताया
 क्त्वा प्राज्ञाः, इद्विष्य साध्याचारतिक्रमञ्जातप्राणतिपातादियु
 तत यथापन्थयोरतिपर्युपसर्गयो सार्थक्यमिति । अत एव च
 साधुमर्गोदारसार्थ्यमावृत्तामपि प्राजातिपाताद्यप्रमायद्विष्टेऽ
 प्यारथक्यता, नदि विहाराद्यर्थे नत्तररणादि विद्वधानः काळं
 कुर्वन् विरपच्च कुगतिगामी वा शास्त्रेयुक्ता अपि अत्र
 सिद्धाद्या तथैव भायकाजामणुजतायपि तन्मर्पादातिक्रम
 विरमणरूपापीति धीक्षेत्रगुरुकमस्याद्यर्थं विद्वधानोऽपि विरा
 धर्मां कासं कुर्वन्नाराथक्य एवेति तथाधातिक्रमायोऽति परिच्छ ॥

प्र० १४२-ननु कृपाया वस्योच्छिन्नास्तस्यैर्पागधिको वक्ष्य
 इति तु निर्विवाद, परमप्रमत्तस्यापि मायाप्रत्ययिकया अभावे
 को कथ इति ? ॥

३०-एद्यपि तदामोग्यप्रत्ययिक इर्पाग्य पर कृपायाणा
 मनुष्येभ्यं यावत्प्रत्ययिक साशर्यादिक एव तत एव सकृपा-
 यानां सांपर्यादिक्रमावेत परिणामः एकत्रैव च कथ इति ॥

प्र० १४३-नन्वेकविधासंयमस्य सार्वकालिकस्य प्रतिक्र-
मणे शेषद्वयादिस्थानकप्रतिक्रमण किमर्थं ? तदत्रहिभूतत्वादिति॥

उ०-यथा श्रमण्यतिचारस्य यो मया वैचसिकेन, गमना-
गमनस्येयापयिक्त्या, शत्र्याया प्रक्रामशय्याकेन गोचरत्रयदिस्त-
सूत्रेण च विशेषकालादिरूपत्वात्प्रतिक्रमण तथाऽत्रापि पर्याययोग-
करणादिभेदतया प्रतिक्रमणमिति ।

प्र० १४४-ननु मौढ्यमवधारणीयेषु धर्मादिषु स्यात्
पर विषयेषु तत्कथं ? तत्र तु गृह्णिप्रद्वेषयोर्भावादिति ।

उ०-परमनन्यमनस्कतया, विषयेषु तौ चिरस्थायिनौ यदा
तद्वत् मौढ्यमेव तदिति ॥

प्र० १४५-ननु सयोगिकसंकथञ्चांचल्यात् तथा च योग-
परिणामरूपाया लेश्याया कथमेकरूपतेति ।

उ०-योगस्य चाञ्चल्येऽपि आत्मपरिणामस्यावाञ्चल्यात्
आत्मपरिणामस्य भावलेइशरूपत्वात् ॥

प्र० १४६-ननु द्वात्रिंशति योगसङ्ग्रहेषु यस्योडशधा धर्म्य
शुक्लं चोक्तं तत्कथमिति ? ॥

उ०-तयोर्भेदा भावना आलम्बनानि लक्षणानि च सङ्ग्रा-
ह्याणीति विवक्षितमिति ॥

प्र० १४७-ननु श्रमणधर्मस्य दशविधता किमर्थिका
श्रमणधर्मभेदे सेवाख्यायते, यतः न केवला मूलरूपा न
चोत्तरगुणरूपा उभयरूपापि नैव, न च रागादिवत्
स्वतन्त्रविशेषरूपापीति ।

उ०-पर्वदि व्याख्याने सोपयुक्तमा, अत एव निर्युक्तिकृद्भि-
रपि भावत्रमाधिकारे कुतीर्थिकादिधर्माणामसारतापादनाय
सैव व्याख्याता, एवं च तत्रैव स्वसमयादिकथानामवतारो
ज्ञायते, अत एव संवेगादिरस उत्पद्यते श्रोतॄणां आदित्रार्मिकाणा-
मविरतादीनां सर्वेषां कथनमस्या उपपन्न, नात्र सूत्राद्यपणवत्प-
र्याद्यापेक्षा, न धर्मपरीक्षकादिवद् वालादिविभाग ॥

प्र० १४८-ननु प्रथमादिषु श्राद्धप्रतिमादिषु 'नो सव्व-
धम्मरुई'त्यादिना निषेध क्रियते स किमर्थक ? विधिप्रतिषेध-
रूपस्तु न भवति, करणे प्रत्यपायाभावादिति ।

उ०-प्रतिमागद्यक्रमयार्दारूप. स, तेन सम्यक्त्वादिधारणे
सति सर्वधर्मरुचेरभावेऽपि तत्प्रतिमानुष्ठानानां स्थितिरवाधेति,

परं पुण्यतमार्हाइहामात्मनस्यार्थिना तत्क्षणमेव तदुपात्तं कर्म प्राक्तनं चरन्त्यपि कर्म निर्दिश्यते, अत एव भ्रमयैक्यविष्यते करणाव सः, न तु पुण्योच्चयमादि तस्य तु पूजासाधनतया सांके सिद्धत्वाद्बुद्धाव एव, मस्तिनांशुकरात्मने शारसम' स' ।

धमणान्शु निर्मलतरांशुकरसममायधारिणः, नातस्तेषां तस्मिन्नात्र नापि निर्मलांशुके प्रक्षिपति शारं कश्चित् न च तादृशा मस्तिनांशुकरचरेभ्यो नोपदिशति विकेक स्याध्याया-विके मोक्षमार्गे प्रवचमाना एव साधय इति ॥

प्र० १५१-ननु तद्भक्त्यांघ्राकर्मोदिवागमप्युपेयस्यमिति केका किमाह पूजाया प्रव्यस्तवकराया य इत्येव स कर्त्तव्यस एव श्लाघ्यम्यादिप्रतिमावद्भक्त्युपेयः अत्रापि पात्र श्लाघादिक कर्त्तारं श्लाघ्यमप्रतिपत्त्याविरहितं घोषिष्य विधानात् तस्य कथमस्यया तत्राव्यापयप श्रुतिजटां च तत्कृतया भावक्यु सूत्रकटा मगबन्धः, पात्रस्यासीतरागतया तत्परिमोगस्वकार्ये नाथक एव संप्रत्येत्येति तु धत्त एव सुहृगिति ।

प्र० १५२-ननु पद्मजीवनिष्ठाप्यतच्छ्लाघि अह्वान एव सुहृक, तस्य च प्रव्यस्तवो योऽर्पणादिना बहुमानकरस्तत्साधने-

तथावद्वित प्रतिपद्याण्युक्त्यादीनामन्वाविधमन्वापासकानां न तदनुमतानीनां परिहारो वदित विद्वादीनां सर्वप्रकाराणि ध्यते मूषा चया धीपञ्चाराकारात्राणि ।

प्र० १४९-ननु पद्मस्थादिषु धाद्यप्रतिमाविषु पद्मना स्थादिगिरिमाचं सासातुक तथा प्राक्तनीषु कथ भेति ।

३०-प्राक्तनीनां तामामनुष्ठानं प्रायः प्रागेव प्रतिपद्ये स्यात् परमाद्यपतिव्यातादिदहिततया तद्विशेषगयात्म एव तासां तस्य भ्रमेतनीनां त्वाद्यत्नामपि प्रतिपत्तिरिति ।

प्र० १५०-ननु प्रव्यस्तये असंयमाऽस्ति न वा ? आद्ये, नयं सर्वयार्थयन्त्रिनैस्तत्कारणाणीनामुपेरो युक्तः, नमस्य-महत्तयैराध्यवेदनाया त्रिविधत्रिपिचनित्कृत्तर(कण)स्यमस्येति, तस्मादे तु साधुभिः कथ न स्वयंकृतिस्तस्य न च मित्यंके सः, पाथिलाभादिमोक्षास्तफन्मप्रापकृतया धमवागासकम्भ्यो देवनाम् तत्कळं बाबुच्छनं 'आत्मनाशिक्षाम'मित्यादिना धमजानामपौरुषादिति ।

३०-सत्य, बोधिलामादिमोक्षास्तफन् एव प्रव्यस्तवो मगवतां जिनानां, तत्साधनेषु पुण्योच्चयानिषु अस्यसंपपमा,

बुद्ध्यनादिषु प्रवृत्तमास्य न पूजाध्यवसायस्य व्याघात ? इति
 उ०-षड्जीवनिकायादिश्रद्धानमिव परिग्रहादिध्वस्त्येव
 सावद्यत्वश्रद्धान तथाप्यासक्त्या तस्य प्रवर्तनमस्त्येव तस्य
 तेषु, ततो न श्रावकानुचितारम्भपरिहारेण प्रवर्तमानस्य
 पूजाध्यवसायस्य व्याघात, यस्त्वारम्भापायदर्शी गार्हस्थ्येऽपि
 तद्व्यापारपरारम्भः, स तु साधोरिव स्थास्वुर्न तदुपदेश-
 पात्रमिति, भगवांस्त्वर्हन् वीतराग इत्यशोकादिप्रातिहार्याणामा-
 र्हत्यफलरूपानुपभोक्ता, न च सराग; अयं तु प्रतिमाकल्प
 इति नानौचित्य द्रव्यपूजायां, न हि साधुप्रतिमाया ख्रीस्पशा-
 दिभावे सरागोऽपि साधु प्रायश्चित्तमागीति सर्वसिद्धमेव, न
 च सापीति ॥

प्र० १५३-ननु यदि बोधिलाभादिफलतया अर्हद्बहुमा-
 नाद्युद्देशांश्च द्रव्यस्तवस्तर्हि न कथं सोऽनन्तरमोक्षफल ? इति।

उ०-भावस्तरूपः संयमोऽपि सरागावस्थो न तथा
 तद्धेतुर्यदि (तदा) प्रतिबन्धमग्नानामेषामेतत्फलभावे क प्रश्न ?
 एषोऽत्र विशेषो यदुत-सरागा अपि संयमिनो नैर्यस्थं प्रति
 प्रस्थिता (तेषां) तच्चानन्तरापवर्गफलं स्यादेवेति ॥

प्र० १५४-ननु साधूनां विहार कतिभि कल्पे
 कतिभिश्च तैर्बर्षावासावस्थानमिति ? ।

उ०-सामान्येन मासैरष्टभिस्तावन्तो मासकल्पा नवमश्च
 वर्षावस्थानरूपश्चातुर्मासिक इति नवकल्प्या विहार, वर्षाक्षेत्रा-
 गमने त्वष्टाविति ॥

प्र० १५५-ननु पाण्मासिक उत्कृष्टः कल्प इति कथमिति ? ।
 उ०-उत्कृष्ट पर्युषणाकल्पस्तु चातुर्मासिक एव, तावन्मानस्य
 स्थविराणामवश्यंकरणात्, पाण्मासिकस्तु ज्येष्ठाऽवग्रहः स
 चापवादिक इत्यनियत एवेति ॥

प्र० १६५-ननु कल्पशब्देन किं वाच्य किं साधूनामाचार
 शासनस्य मर्यादा वेति ? ॥

उ० - इयमपि तच्छब्दवाच्यं, आद्यं पंचकल्पोक्ता
 आचेलक्याद्युपलक्षिता अनेकधा साधाचारा, अत एव
 बृहत्कल्पेत्यभिधानं मर्यादावाचिता तु पुरिमचरिमाणकल्पोऽयत्र
 तत एव च च पर्युषणाकल्पेत्यभिधानं, तत्र श्रीवीरतीर्थे कल्प-
 वाचनं मर्यादारूप मङ्गलरूपं च, तत एव चान्यहृतोजिन-
 गणधरावलिकयोरौ कीर्तनं, स्पष्टश्चयोऽर्थो दशाचूर्णाविति ॥

प्र० १५७-ननु को मेर आधात्मयार्थयोदिति ? ।

उ०-साववाविक आवाट अनतिक्रमणीया मर्पादा, किंवा
वेत्तक्याविक आचरणियक इतरस्तु वतुमास्सएएपांभ्युपपा-
सामावाटीकयवियक, तत आण्णुपुरमूलगृहे पांभ्येस्यकर्मण,
सापूनामपि धवनं वोक्तमिति ॥

प्र० १५८-अथकुला पयुयजापाशिकायामग्नि समायां कस्य
पद्मविम्या पाच्यते, तदाचन कुकः प्रवृत्तमिति ? ।

उ०-पद्मदाते सापुसाग्नीनामर्षांश्च साहस्तरिकमप्यपना
वद्वाचनं सिद्धस्तपुस्तस्मातोहात् प्राह प्रवृत्तमिति 'एवेरयं
संबच्छरिय येरकर्म' पयुपवाकस्योकेरवगम्यते । आयाजना
सायसरिकासेवेकाशरातु पचकेचिदिति तु यथाचूर्ण्योदियु स्यात्
मेव । पेर्युगीता प्रवृत्तित्तु पचनयवैस्मदाताया परतो जात
नातोऽन्तर्वाप्यादियु तद्वचनं, मूलगृहे पर्यदीया तु वाचना चूर्णिकार
कामाप्र्याप्तनेति, तदुक्तिपथात्प्रकस्यचूर्ण्यार्थाविति ॥

प्र० १५९-अन्वावेत्तक्यादीनां यजानामपि कस्ययेदत्वा
निकिमिति पयुयव्या नियता कस्यउच्यते ? इति ।

उ०-वारिभ्रमतिपठित यवावेत्तक्यादीनां प्रतिपत्तिः, ननु
स्यापनासामावायुकिपुर्विका पयुयव्यायां साध्वस्य प्रथमास्तिम
तीर्थयोर्विधेकेवावास्तकटावर्षाकः कस्यउच्यते इति ॥

प्र० १६०-अन्वाद्यस्यअग्नीर्षयाटावेत्तक्यादीनां नियतत्व
निकिमिति पयुयव्याकस्यस्य निकततोक्तिः पुरिमचरिमायेत्यनेनेति ।

उ०-आवेत्तक्यादीनामनुष्ठानायेस्या नियतत्वात्तया पयुय
जाया नियतत्व सिद्धमेव, अथ तु पुरिमेस्यादिनोभ्ययमान
कस्यकर्मणि कस्य इति ॥

प्र० १६१-ननु यथाऽऽवेत्तक्याद्ययः कस्या साधूनामा-
कस्यकास्तथा साग्नीनामपि परं पयुयव्याकस्यकर्मणस्य नैक्यं
तु कथं स्यात् ? एत आबशक-चूर्ण्यं तासां वृष्टिवाद्यस्येव
निर्मिथस्याप्यस्योप्यतोक्तेति तदकस्यतास्यामाधारशालां त्वकस्यतो
परितान्मयेत्रसृश्रत्वाद् स्वय सिद्धेव तद्वरत्स्येव च व्याख्याना
ईत्नोक्तेरिति ।

उ०-सात्यं कस्यकर्मणस्य नैक्यमेव तद्वधिकारं ताभ्योऽ
प्येति, प्रकस्यचूर्ण्यं च साग्नीनां स्वसप्तपुत्रापस्याये तत्कर्मण
स्यप्येकस्या वृष्टितमेव ॥

प्र० १६२-ननु स्वाङ्गिनामकेन समयेनाष्टशतं सिध्यतीति सिद्धान्तं तदपि मध्यावगाहनावतामेव, ये तु मध्यमजिनतीर्थीया न च ते नियताचेल इति ।

उ०-सत्य, वर्षकल्पादिसान्त्वरोत्तरस्य भावाभावाम्भां संचेलकचेलकविचार, नतु रजोहरणादिलिङ्गापेक्षया तद्रहितास्तु जिनगुह्यन्यलिङ्गा, अत्रान्ये द्वे अन्तकृत्केवलिनामेवेति ॥

प्र० १६३-ननु चतुर्थभक्तादिकालु सतीषु संज्ञासूत्रवा-
सादीनां किमिति प्रत्याख्यानभेदेष्वभक्तार्थे इति सामान्योक्तिरिति

उ०-सत्यम्, अभक्तार्थशब्देन स्पष्टमाख्याति शास्त्रकारा-
यनैकदिवस यावदेतत्प्रत्याख्यानं किन्तु इत्यादिवसषणमा-
स्यन्तमपि, स्पष्ट चेद् 'नमुक्कारे' त्यादिगाथाचूर्ण्यदौ, तत एवा,
स्वाध्यायतपोवृद्धौ 'चउत्थमत्तिया छट्ट' मिति पृथक् पृथक् प्रत्या-
ख्याने कांटीसहितं न पष्ठाष्टमादीति, कोणिकाभयकुमाररादिभि-
श्चाद्यदिन एवाष्टमभक्तप्रत्याख्यानं विहितमिति व्याख्याप्रज्ञप्ति-
क्षातधर्मकथाविषु स्पष्टं, पयुषणोक्तपानीयव्यवस्था तु तत्र तदभि-
प्रवृत्ताख्यापनाय श्रीवीरप्रतिमालु चापारणेऽप्यन्यतपोभिधानात् ॥

प्र० १६४-ननु मानमध्यं पक्ष इति कृत्वा पूर्णिमायां
पाक्षिकाख्या न्याय्येति चेत् ।

उ०-तर्ह्यमात्रां न सा किं पंचदश्यास्तित्थे सा चैद्यत्र
तत्रापि द्वितीयाद्यास्तु सा भवतु मासमध्यं चतुर्दश्या शास्त्रका-
राणां सम्मत, यत पिण्डेपणाचूर्णौ 'अद्धमान्नियवा उववास कांडं
श्रवमासाप करेति मत्त' इति वचः, तच्चाभावाम्या पूर्वस्याश्चतुर्दश्या
पयार्धमासत्वमाश्रयति, यच्च प्रकल्पचूर्णौ भाद्रशुक्लप्रतिपदि
पारणकाख्यानं तत्कल्पादिवन्मनोऽभिमतमुद्दिश्य न तु पाक्षिक-
शब्दस्तत्र प्रत्युत तदभावस्तत्त्वाभाव ज्ञापयति तत्रेति ॥

प्र० १६५-ननु यान्येव प्राणातिपातचिरमणादीनि पंच-
महाव्रतानि यान्येव च क्रोश्रविवेकादीनि चत्वारि तान्येव दश-
विधे श्रमणधर्मे इति कथं न पौनरुक्त्यमिति ? ।

उ०-प्राक् तदाश्रचनिरोधतयोक्तानि, दशविधश्रमणधर्मे
तु निर्जराप्राधान्येन, तत एव 'अहियांसतस्स 'कम्मवत्थो'
इत्यादि शास्त्रवच इति ॥

प्र० १६६-ननु संस्कारकपौह्यीविधिदक्षिता 'संधारा उज्व-

दृष्यन्ती त्पादिना पुरुषु सामप्रयत्नासाधनीयात्वादिभाष्ये सामास्य
विशेषात्मके भ्रमण्यप्रतिबन्धवृत्ते किं नास्ता ? इति ।

३०-प्रकामनिष्कामशुभवाभ्यामस्ति साशादनुकृतानामपि
सर्वेषामेयां प्रहण्यमिति ॥

प्र० ११७-न्तु स्त्रीविषयवर्णना प्रसगुनितृयवक्ष्या किमि
त्यत्र पृथगुच्यते ? इति ।

३०-तन्नामागपूर्वकानां तदत्र स्यन्नादिगतानामनामाग
युगानामिति ॥

प्र० ११८-न्तु जीवादिषु तत्प्रेषु परस्परं विविक्ता
भेदा यस्तुं पुण्येते सूत्रमशरदरदिपमधमोन्वित् परमाश्रवादिषु
माहात्म्येषु शाक्या अय्यस्वर्मावयितुं किमिति वैविचयेनाद्या ?
इति ।

३०-आश्रवण्यौ रातुं संवरनिर्गतरमाज्ञाभ्याश्रानुमु
स्ताहनायैव फ्याऽऽश्रवणीन् जीवाजीवाभ्यामुक्तौ तंप्रवृत्तेऽभास्त
रभेदा अपि, अतो जीवाविसमप्रतत्त्वप्रदानस्य सम्भ्यन्तोरामवाक्ता
सापि निर्देगादिहात्पुत्रस्य तत्त्वसप्तकस्य तपस्य इति ॥

प्र० ११९-न्तु 'तपसा निर्जरा चेति' विधेयवधारणात्
समिस्थ्याविपरिहरद्वयान्त्वानां निर्जराहेतुताकर्म्यं न क्त्वा ? कस्य
च 'मार्गाप्यवनिर्जरापर्यं परिप्राग्भ्या परिपहा' इति सूत्रं न
व्याहृत्यते ? इति ॥

३०-सत्य, अकल्प्यस्याऽऽवने संवरः तद्वदेव च समिति
गुस्तादिषु, पर तत्सहजानादिषु तु निर्जरा भवन्ती न वाप्यितुं
शाक्या, तथा बाध्यामाबनिर्जराकल्पत्वादेव तद्वन्तोऽनेके प्रापुरण्य
पत्, निर्जरा संवरफलमिति ज्ञापनाय संवरतत्त्व उपस्थास एया
मविकल्प एव ॥

प्र० १२०-न्तु 'करोमि मते त्यत्र गुरार्मवमयास्तद्वत्वात्क
त्याप्यसुखमप्यबाह मवाप्तमयास्तमद्वन्तश्चैः सम्बोधनं क्रियते,
न च सर्वे गुरवा मयानां मवस्यान्तं प्राप्तः, सुबोधनं च प्राप्त-
तत्त्वसम्बन्धस्याभिगुचीकरणे स्यादिति ।

३०-'भाविति मूत्रवदुपचार' इति न्यायसत्त्वान्न विशेषः
उक्तवाक्यं मयिष्यवस्वस्याभितकर्मकारणानां वर्तमानसम्बोधनं
निषेधेयेदिति ॥

प्र० १७१-ननु भवान्तादीनां शस्तत्वादस्तु तैः सम्बोधनगुरोः परं भ्रान्तशब्दस्यातथात्वात्कथं गुरुस्तत्सम्बोधनविषयः ? इति ॥

उ०-नात्र द्रव्यभ्रान्तादयोऽशास्ता आश्रीयन्ते किन्तु भ्रान्ताश्च भ्रान्तगृहीत्वाऽज्ञानादिरहितत्वात्तदपेक्षया भ्रान्तत्वस्य शुभ-
तैवेत्यहूनीयम् ॥

प्र० १७२-ननु जातिस्मरणादिना बुद्ध्या स्वयं चार्त्विजं स्वीकुर्वन्ति तदा 'भंते' सि व्यर्थमेव, तथैव च गुरोः परोक्षत्वेऽपीति ।

उ०-सत्यं, तथा बुद्ध्यास्तत्कुर्वन्त पूर्वभवाचार्यभदन्तेत्यादिना सम्बोधयन्ति, गुरोः परोक्षत्वे तत्स्थापनाऽऽमन्त्रणेन यथा परोक्षस्य राम पादुकाधिवासनेन, प्रत्यक्षेपि गुरोः सासुदाधिकवन्दनादौ सघर्षादिवारणाय रजोहरणे वरणं स्थापयित्वा पादस्पर्शनादि क्रियत एवेति ॥

प्र० १७३-नन्वन्यतमाभिः पञ्चमि क्रियाभिः कारिकायादिषु क्रियाभ्याप्ते किमिति क्रियाणामाश्रवभेदेषु पञ्चविंशतिक्रमैरेति ।

उ०-आश्रवहानस्य वैविध्यार्थमेव सा, यथा व्याधेरौषधपान-
लेपसेकानुपानपथ्यादिभिर्विधिभ्येन चिकित्सा, प्रज्ञापनाकारादि-

भिस्तथोक्तत्वात्पश्चात्तैस्तथोक्तेति ॥
प्र० १७४-ननु भ्रमणानां भगवतां प्रमत्तत्वे त्रयोदशसु क्रियास्थानेषु तत्तद्विज्ञानादिक्रियास्थानानां सम्भवः, परमप्रमत्तानां तेषां क्रियास्थानं स्यान्नवेति ? ।

उ०-शैलेशीतं प्राक् न क्रियास्थानस्याभाव इत्यप्रमत्तानां भगवतां हिंसादिक्रियास्थानानामभावेऽपीर्यापथिकारणमन्त्यं क्रियास्थानं, यत आहुः सूत्रकारा भगवन्त - 'अतत्तासंबुद्धस्य अणगरस्स इरियासमियस्स आउत्तं गच्छमाणस्य जाव चक्रसु निवायमवि अरिथि इरियावहियाकज्जति'त्ति, नैतत्केवलं वीतरागविषयं परं सकलायाणां कषायप्रत्ययो विशिष्टः, प्रस्तुतस्तु योंगमात्रजनितोऽधिकृत इति ॥

प्र० १७५-ननु पृथिव्यादिषु पदेषु पृथ्वीवनिकायेति निकायशब्दस्य रुढिः सूक्ष्मैकेन्द्रियादिषु च चतुर्दशसु भूतप्राप्तेति प्रामां-
तस्य रुढिः सा किं हेतुकेति ? ।

उ०-केचित्पृथ्व्यादीनेकेन्द्रियादींश्च सचेतनतयेच्छन्तोऽ-
प्येके न तेन तद्वत्तामभिमन्वन्ते, तन्निरासेन जीवानामानन्त्यासं-

क्यास्तत्त्वापत्ताय निःकाम्यासमशुभ्यो म्यबद्धाप्रिविति ब्राम्पते इति॥

प्र० १७६-अनु सतमगुण्भिःप्रमत्ता गीष्टते क्यथा-
व्यस्य प्रमादः अमावस्य तेयानुवयादिगः इरिष्मोह इति क्य
तेऽप्रमत्ता? इति ।

उ०-प्रमादार्ता इये हीना एवाप्रमादिन ते हि कयाप-
योपान्यां द्विधाप्यमत्ता सत्वमगुण्भिःसूयनितोपबिफली-
करान्याभ्यां कयावाप्रमादिनः, एय एय इत्योपशमस्य गुण-
धामानां तु कुराम्माकुरात्ममृत्तिनितोचान्यां तावापे समिति
गुतिद्वारेण, आख्या पुःप्रपुस्तवागत्येऽप्रमत्तो न स्यादिति ॥

प्र० १७७-अनु समितिपंचके एयवासमितिप्रद्वजेनाहारा
रीनामेयव्यादाया यस्याः नट्टगमाराराशनामौलेयवास्तु गुपगिति
तत्करत्वेऽपि बोयाप्रमत्ता मवन्ती क्य वाच्येति ? ।

उ०-उत्तमापशोचने पागदुःप्रपुच्छन्वं स्यादेव एयव्याप्रद्वजेन
तुकादृक्कन्याकेनोदगमाया मरि एद्वन्त एव तट एव द्विबासा
दियेना मिस्रान्वावैरअम्भृपित म्स्तिश्रदियाम्यं स्यात्, अत्रापि यद्व-
मित्युक्त तस्यास्तस्यैवाहारेणपिबसतिद्वयमानि प्राद्व्यजि ५

प्र० १७८-अनु कैऽमिगुहितमिष्याद्य के वेतरे? इति ।

उ० - सांख्यादिकान् मोसहेतुकदेवतत्वादिस्वीकृतकामा
भिता वाया अपर स्वपरपिषा ॥

प्र० १७९-अनु मोसामित्तापिमि द्विष्ममाणमनुष्ठानं सकाम-
निर्द्धारामकमिति किं सत्यं? यत भाष्यके तत्त्वापार्थी वाक्याम
निद्धराय भेदेन बाळतप उपासमिति ।

उ० शुद्धतमाइतमतानुसारिव्यामपि शास्त्रनिरपेक्षतयमात्रिकं
पाठम्यादिनमन च यद्यकामनिद्धराकं पचस्वद्वय च यदि
तर्हि परेयामनुष्ठाने किं वाच्यं? अकामबाळतपसामेइस्तु एकम
वाचमानिधी विष्णुमोषेष्ठा नापरत्र सेति ब्रायने मिअरा
पूर्वसम्यस्वादिप्रान्तेरानुद्वृत्पता बापनायेति मगबस्ता इरिमद
सुरषा वागकिन्वी हिमपयशुगुगतशस्त्रपाडमयुभपूत्तादिकान्
स्वभावापायान् महासावचान् अतिसायपस्तेन मुष्प्येहेतुतया
च सिद्धागिततवत् इति ।

प्र० १८०-अनु गच्छन्नीर्यादियुक्तं स्यात् प्रमत्त? इति ।

उ०-इयास्यागभेदेसाप्रमत्तः द्वियेति यननायताऽपि सकयायत्ये

प्रसत्ता तथा यतनाशून्यत्वेऽपि ॥

प्र० १८१-ननु अन्ययोगेनामिश्रा मनोवाक्काययोगा केवलित्वात्, तत्कथं ? काययोगेनैव मनोवागयोग्यपुद्गलादानादिति ।

उ०-तेषां 'धर्मकथादिषु संकल्पाभिनयशून्या वाक्प्रवृत्ति', अतर्जल्पसंकल्पशून्या कायप्रवृत्तिर्विहारादौ, अन्तर्जल्पाभिनयरहिताऽनुत्तराद्युत्तरेषु मन प्रवृत्ति, अत एव सक्षा भावमनश्च न तेषामिति ॥

प्र० १८२-ननु असंयम एकधा सप्तदशधा चेति कथं द्वि प्रतिक्रम्यते ? इति ।

उ०-एकधाऽसयमस्य रागबन्धनादयो भेदाः, सप्तदशविधस्य तु पृथ्वीकायाद्यतनारूपा भेदा इति ॥

प्र० १८३-ननु षोडशधा गाथाषोडशकानां प्रतिपिद्धकरणादि प्रतिक्रम्य त्रयोविंशत्या तत् (किं) प्रतिक्रम्यते ? इति ।

उ०-अंगाग्राध्ययनानामंगसमत्वज्ञापनाय ॥

प्र० १८४-ननु दशविधे श्रमणधर्मे प्रतिक्रान्तमेवाब्रह्मेति किमब्रह्माष्टादशधा प्रतिक्रम्यते ? इति ।

उ०-प्राक् निजिरासाधनतया पश्चात्तु संवरसाधनतयेति, सयमेऽप्येवमिति । यद्वेच्छाकारादीनां दशकं प्रतिलेखकादीनां सप्तकं चेति सप्तदशेति । यद्वा दशधा श्रमणधर्मे ब्रह्मशब्देन गुरुकुलवासो गृह्यते, तस्याप्यनन्यश्रमणधर्मत्वादिति ।

प्र० १८५-ननु महाव्रतेभ्यो भिक्षा तद्भावनाप्रतिक्रान्ति कथं ? तद्रूपत्वात् तासामिति ।

उ०-सत्यं, तत्पालनायावश्यं पालनीया एता इति दर्शनं । भावनाशब्दमाचाररहित्ये आचक्षणा खरतरास्तूत्रभाषकशिरोमणय इति तदुक्त श्रुत्वा भावनास्वेतास्वनित्यतादिकास्तु च नोपेक्षा परमपथपान्थानामिति ॥

प्र० १८६-ननु दशाकल्पव्यवहारणामुद्देशकालकथनं किमर्थं केवलानामिति ? ।

उ०-एकं तावत् कारण प्रकल्पादीनां पर्यायदानं, एतेषां तु न पर्यायमात्रेण किन्तु परिणामिकापेक्षं, द्वितीयमुद्धाररूपणामप्युद्देशादिस्वातन्त्र्यज्ञापनं, तृतीयं नानुद्दिष्टस्य समुद्देशानुज्ञानयोगा, चतुर्थमुद्ध्युतत्वेऽपि कालिकत्वमेषां कालग्रहणसापेक्षं

४/ काळिङ्गमुठानां प्राण्यमिति च पञ्चम, पठ पार्थक्येऽप्येवामिक
समुद्रेशानुशावथमपि अत एव सूत्रकीय सूत्रद्वयमिति ।

प्र० १८७-अनु किमिति परमेष्ठिश्चाक्रम्येऽम्भाराणामेव
गुणः परिसङ्ख्यायते ? इति ।

उ० चतुर्थमपि अनगारमुच्छतामाख्यातुं तयोक्ति, तत्राऽपि
अनगार शङ्खिनेऽजातेऽप्यस्मिन् व्यवहार शासनानुग उस्सर्गेण
सिद्धिधानगारत्वद्विज्ञेनैवेति च ज्ञाप्यते ।

प्र० १८८-अनु केदनाभ्यासनापां किमिति मान्सी शरीरि
कीति इय इव पृच्छते कथं च मारणास्तिका भिद्यति ? ।

उ०-उपसर्गरूपा मानाभ्याषाकारिक्ये सेस्ति न गणित्वा
मरभ्यान्ते सुकानुरागोऽपि वेदनारूप इति भिद्यति ।

प्र० १८९-अनु सूत्रच्छताहीनमुद्रेशदौ कर्ष्यपञ्चकादि
पर्वांकः मयेभ्यते परमापानाद्रेशो कियान् सोऽपेक्षा इति ।

उ०-पर्यायानयेत् उच्छताभ्यजोद्रेश तदुच्छर चापार्ण यत
उद्रेस्य पर प्रक्षयापरामिध मिशीप तु त्रिर्ष्यपर्यायस्येव
तस्य गाम्भीर्युप्युक्त्यत्वाद्, अत एवोच्चातिवादिमेदभ्येव
सहाय्यविरमितिषाऽऽधारप्रकस्य ।

प्र० १९०-अन्यस्यप्रविचाने इष्टकसिद्धिरिति प्राच्यते,
तत्किमिच्छफलं सौकिक छेकोच्छरं वा ? भाषे नैवेधिस्त्रीमग-
द्वितीये तु मार्गानुसारितायाः प्रागेव प्रार्थनात् पौनः-
क्त्यमिति ।

उ०-सौकिकमेव तत्, परं मार्गानुसारिताया प्रार्थनात्
वस्तुहृत्स्यकारि तच्छ्रेय यथा च मनुष्यस्वस्यौदधिकृतेऽपि सप्तम
धीर्पास्ताङ्गकारण्यतया मोक्षान्नता कथ्यते प्रशस्यते च मयेदमपि,
नशैवं मार्गानुसारिताभ्येतेन तदङ्गतया प्रार्थने नैवेधिष्यया मङ्ग इति

प्र० १९१-अनु काकविक्रयत्यागस्य कथं प्रविधात्स्वमिति ।

उ०-साकविक्रयानां स्वामिद्रोहादीनां महामोहक्युत्पत्वाद्
याग्यमेव, मयास्त्रीष्वधे दुर्लभत्ववेदानां त्यागस्य प्रार्थनमिति ।

प्र० १९२-अनु 'गुरुजनपूजे'त्यत्र के गुरुवा प्राणा ? किं
'माता पिता कन्याचार्य इत्यादियुगलस्य' किंवा 'धर्मज्ञा
धर्मकर्ता वे'त्यादिना कश्चितो निर्गन्धर्वग ? इति चेत् ।

उ०-परेषां 'शुभगुरुवाण' इत्यत्र प्रहणाभाषा एवात्र गुरुवो
प्राणाः, सुदुष्करतप्यतीकारत्वाच्च तेषां पूजापात्रिसाम्यं मनन
भियाख्यायाः प्रार्थना नानौचितिमञ्जति ।

प्र० १९३-ननु 'पकत्रिंशत्सिद्धादिगुणा' इत्यत्र कथमादिशब्दो न निरर्थकः ? सिद्धगुणा इत्यनेनैवार्थसिद्धेरिति ।

उ०-भयाद्यौरित्याकृतिगणत्वाद्देरारभ्येत्यर्थं गृहीतत्वादादितोऽनन्तकाल यावदित्यर्थकरणत्वात् एते सदाभाविन आदिसमयादेवेति च ज्ञाप्यते, कादाचित्कानां पश्चाद्भाविनामपि बीजाङ्कुरादिसम्प्रत्यदर्शनादत्रादिशब्देन सहभावित्वं सदा तनत्व च ज्ञाप्यते इति ॥

प्र० १९४-नन्वर्हन्नपि वर्जयत्येवाधाकर्म तथाविधपाकवर्जनज्ञातात्, तत्र को हेतु ? यतः क्षीणरागत्वात् साम्प्रतधिकबन्धो न भवति, ध्रुवस्त्वितर इति ।

उ०-सत्य, क्षीणमोहत्वाच्चैव साम्प्रतधिकहेतौ प्रवृत्ति, अत एव द्रव्यलिङ्गाभावे लब्धकेवला भरतादिवत् प्रव्रजन्ति ॥

प्र० १९५-ननु कथमर्हन् गन्धधूपपुष्पोपचारबल्याद्युपजीवतीति ।

उ०-अर्हन् हि प्राक् तृतीये भवे निकचितार्हन्नामैव स्यात्तपतद्विधेन पूजोपचारैरेव तत्क्षीयते नान्यथा, सर्वालु च कर्म-

प्रकृतिषु संयमनिबन्धनाहारकनामवत् अर्हन्नामैव बन्धोदयानुबन्धेषु सुभमेवेति तदाश्रित्यान्यपुण्योदयभोगो नाश्रणीय स्यादिति तीर्थहेतुत्वान्न ज्ञानादिविरोधीति ॥

प्र० १९६-ननु युगपदुपयोगवाद् श्रीसिद्धसेनदिवाकरादेस्तत्त्वार्थमाप्योक्त्यादे प्राक्तन, पर क्रमिकवाद्स्तु श्रीजिभद्रक्षमाश्रमणोपलभेवेति सम्यग्वचो न वेति ।

उ०-श्रीदिवाकरपदैरेव सम्मतौ सा चर्चा कृतास्ति, ततप्राक्तन्यामावश्यकचूर्णौ तद्वादस्य दर्शनाद्विशेषेण तैः स्थापितस इत्येव वक्तुमर्हमिति, आवश्यकवृत्तौ तु नयभेदेनोभयस्यापिसमर्थनमस्ति, तेन नैकमपि मत सर्वथा विपरीतमिति ॥

प्र० १९७-नन्वाचार्यस्यायं बालोऽल्पबुद्धिश्चेत्याद्युक्त्याऽऽशतनोच्यते, तत्र कथ तादृशमाचार्याविक्षावचनं श्रुत्यात्साधुरिति ।

उ०-सत्यं, परं मानसिक्येवाशातना न तु परेति (न) परेणासाधूनां दोषापादनमिति ।

प्र० १९८ ननु भगवस्तु अर्हदादिषु गुणेषु दोषादसद्दोषोद्घोषणाच्च भवत्याशातना; पर श्रावकादीनामारम्भादि-

४०-सत्य, अत्र कास्मप्रद्वयकास्मप्रतिष्ठेकाष्ट्युत्थानोपयोगि
काष्ठस्यापलापयिना कास्मशातना ज्ञेयेति ।

प्र० २०१-अनु 'केवळिप्रसवस्य चर्मस्याशातने'त्यत्र को
धर्म ? भुतस्याशातनां 'सुयस्ते स्वमेन प्रतिब्रमिष्यति ध्रमत्र
धर्मस्य साग्वापाशातना' प्रतिब्रमता पवेति ।

४० - धुतेत्यनेन तद्व्यपनोहेतुकाष्टाद्यात्प्रथमप्रतिकारिः,
यथा केचन आशुनिका कष्टमीवादिषु योगास्यापकाः, अत्र
तु स्वकूपेण तद्ग्रापादिकाभाशातनां प्रतिब्रमति तथैव साग्वादीनां
या भाशातना प्रतिक्रान्तास्तास्त्वद्यात्कालां तेगामयवा या
सत्यसति धा बोपे सृता त्वत्सृताः, अत्र तु ध्रमत्र्यर्मस्य
यानाधिकोऽधर्ममावादिना धा सा प्रतिक्रम्येति ॥

प्र० २०२-अनु धा धुतदेवताया भाशातना प्रतिब्रम्यते,
सा किं धुतकया धुताधिष्ठात्रीकया धा ; भाषे, सा धुतस्ये-
त्यनेन प्रतिक्रान्तैय द्वितीयेऽपि देवाणमित्यादिनेति द्विधाऽपि
पौनहस्यमिति ।

४०-धुताधिष्ठात्र्यैश्च देयता प्राणा, शास्त्रं हि भुतापारं

प्रथस्य सास्त्ररूपमाशातना इत्यनुकाविति ।

४० - प्रासास्यस्यस्वाविमहागुणानां सत्सुयप्रकाशात्मन्य
मिमबुद्धयेव तद्विधात्मन्यस्ममाशातना अस्ययाऽऽवाप्येदीनां
परमीच्छित्तत्वमपि न स्यात् अस्मीपरसा हि ते इति । इहकोका-
द्याप्रसवना मिथ्याबुद्धव वातन्मिति सूत्रेस्तु स्यस्यन्ति
शास्त्ररुत्तो-स्वगुणानामप्यमिभव भाशातनाक्य पवेति ॥

प्र० १९९-अनु प्राण्यमूठबीवसास्वानामेस्यत्कथमाशातनायां
पृणुणुस्थसः । इति ।

४०-सत्य, कुम्भविशेषेण तद्विशेषाद् देवास्तानो प्रीति
शीघ्र प्राण्यत्वोति न पृच्छ पूयश्च प्राण्येष्य मन्वते, बीवा
पृथ्वीममृतीन् मृताय मन्वताकिन सांसारिकात् त्रिकाश द्रव्य
प्राण्यपात्कान् बीवन्त बीकस्यतास्तु संसारिमुक्तान् सत्त्वाण
प्यस्यस्यन्तीति पूयगुका संस्कार्य प्रसिद्ध रकोक एव वाप्य,
प्राण्य द्वित्रिकतुयुक्त्रिष्व मृतामृतिमुक्ता । बीवाःसासारिण सत्त्वा-
मवमुक्तौ च ये स्थितान् ॥

प्र० २००-अनु काष्ठो नयविशेषेण द्रव्यपर्याप्तस्यस्य
मृतास्त्ररूपमाशातनासम्मद ? इति ।

तैरश्चेऽस्वाध्यायिके नद्यादि न पठ्यते इत्युक्तेरवश्यं सूत्राणा-
मस्वाध्याय इति ।

प्र० २०६-ननु 'तस्स सव्वस्स देवसियस्स आर्यारस्से' लुब्यते
प्रतिक्रमणं, प्राक् च 'जे पडिक्कामी' त्यादि भणितमेव तत्कथमिति ? ।

उ०- प्राक्तनं तत्करणीयेतरपरिहारेतररूपमेतत्तु भिख्यादु-
ष्कृतरूपमिति, अत्र केवलप्रज्ञप्तस्येति अर्धोद्दिष्टित्यादि च
कैवलिकमित्यत्र भिच्छत्तमित्यत्र चोक्तत्वाद्बोक्तम् ॥

प्र० २०७-ननु 'सिरसा मणसा मत्थपण वंदामी' त्यत्र
शीर्षमस्तकयोर्न भेद इति ।

उ०-ह्यस्यादिनमस्कारपरिहागय 'मत्थपण वंदामि' त्य-
खण्डमेव वाचिकनमस्कारवाचकमिति न पौनरुक्त्यम् ॥

० २०८-ननु 'श्रमयामि सर्वसत्वानि' त्यनेन स्वकृता-
न्यापराधानां चिक्षामिषा युक्तेव, पर ते 'मयि श्राम्यन्तु सर्वे'
इति त्वभियोगरूपोक्ति कथं योग्येति ? ।

उ०-प्रार्थनार्थशीर्षमक्तिर्न विध्यादौ तदपि मत्पराधजातं
माकार्षुरित्यर्थकं भावकहरणरूपं । नन्वपराधानां क्षमाप्राहिता परेषु

श्रुते चाधिकृता सेति प्राधान्यात्पृथग्निर्देशः, यथा साधुत्वा-
द्यभिचारिणामप्यर्हदाचार्यदीनानाम् ॥

प्र० २०३-ननु वाचनाचार्यस्याशातना पुनरुक्ता 'आय-
रियाण मिति प्राणुक्तेरिति ।

उ०-नाचार्यपदाभिप्रेतं किन्तु पाठ्यायप्रतिनिधि, ततश्च
सूत्राणामुद्देशादि पतेन क्रियते, यथा गणीति, सोऽनुयोगप्रति-
ष्ठाद्याचार्यदेशात्करोति ॥

प्र० २०४-ननु आवश्यकमङ्गब्राह्मणमुक्तालिकमुच्यतेऽनुयोग-
द्वारेषु औत्पातिकाद्यस्वाध्यायिकेऽप्युक्तालिकतयोक्तं, परं पाश्चि-
कसूत्रादिषु तद्विद्वन्नयोक्तं कथमिति ? ।

उ० - प्रथमान्त्यशौहरीस्वाध्यायनियमभावादुक्तालिकता
गणधरद्वन्द्वत्वाच्च नोक्तालिकत्वेन परिगणनं, देवसिकस्यादित्वं
तीर्थप्रवृत्तिविवसे एव गणधरैरचनान् तस्यैव प्रागनुष्ठानादिति ॥

प्र० २०५-ननु तैरश्चेऽस्वाध्यायिके उक्तालिकं पठ्यते न वेति ।

उ०-यद्यपि प्राक् संयमोपघातवर्जितेषु आवश्यकसाधुत्वालिकं
पठ्यते इत्यादिष्टं, पर सामान्यातिदेशो न विशेषविधेर्बोधक इति

४०-धातुनादि विधेयमेव तत्र वैकालोनापूर्वा निर्भरेव परमाणुलोचने तेषामपि गुरागविन्मयो धनुष्येन्द्रादेशाश्रितेः, स च पाप इति तच्छेदनायाचोचनं तथा मणुस्मृत्यादिगणकयमेव परं तद्वदेव तत्र प्रतिक्रमणकार्येप्रसर्गादिकरणस्याप्याचोचय, संयमार क्षापयं ताकरणादेश सूत्रविव इति ॥

प्र० २११-ननु खड्गसाकारदिभिरीयांविद्योये प्रतिक्रमणं शुद्धिच्छ्म मयतु परं मणुस्मृत्यादित्वायुपतेन चिद्यत, तत्राम्यय प्रायश्चि मिति चेत् ।

४०-मनाश्रुत्या आयुक्तस्यार्थाव मूलगुणातिश्रमेऽपि प्रतिश्रमणमेवेति ॥

प्र० २१३-ननु अक्षिताविसाधूनां कारणघात प्रतिक्रमणे वैशेषिकरात्रिके एव वेति कथमिति ! ।

४०-तेषां हि तत्र पञ्चाशद्व्यकल्पं किन्तु गुह्यतन्त्रपर्यं कम्मलोचनदिक्रमणं, महारात्राद्योद्वात्रिदिवसपरामृतिः, दिवसे रात्रौ च मन्वासे रात्रिद्वैवसिके तत्रपञ्चमवष्याप्याप्याप्यमात्रिमसाद्यपि न घटते प्रत्यहमनेकेषु वन्द्यतामायादिति ॥

प्र० २१४-मन्वहास्य भागतानामश्रुशरीनां विवेकः परं

परं परच्छायापचानां किमिच्छाह-मिच्छि मे सम्पत्तीषेत्तु चि मैत्री इत्येतेषु चैतेषामार्थं, वैश्याभित्तमेवाह इत्ये-वेने मन्वोत्पत्त्यादि तथा च वेरेयां स्वस्व चोपनामप्रदस्य गार्थेयति ॥

प्र० २०९-ननु प्रतिश्रुतानुयोगं मणुयुगेययोर्प्यस्थानममन्तुमंगविस्तारात्मके इत्ये चिद्यते ! ।

४०-मन्वी यक्ष्यतमचिच्छनेषतस्माहाल्यार्यमनुयोगद्वाराणां चोपकम्पतिद्वारेण लोकोत्तरीया भ्यास्येति हेतो लक्षितेत्यादि श्रुतानुगममुद्दिश्य तिस्रस्यनयःप्रमाणद्विद्वारे सम्यगादरवीय तावद्विगमबन्धेऽधिगमः, अ-वेकव्ययपापीति ॥

प्र० २१०-ननु धारिबाधनिन्दारा एकविधाश्रयमादिमिप्रतिकाला एव तदस्तार्थं कायोस्सर्गकरणं किमिति ! ।

४०-प्रतिक्रमणानि प्रायश्चित्वाप्यनुस्योगद्वारातवोपतोचकानि कथाप्योपकस्तु कायोस्सर्गस्तत एव तत्र 'पथाथं कम्मार्थं नेगधस्यबहुप' चि एया कयोस्सर्गकठिरेवोत्तरीकरणमिति ॥

प्र० २११-ननु पापं किमितीति प्रायश्चित्तमिति कथ्यते, तत्र वाचनपरिवर्तनापस्रानादिषु विधेयेषु किं पापं ! येन तथा चोचनानुसिपीयते इति ।

परेयां किं कार्यमिति ? ।

उ०-विवेक एव, तत्रापि शुद्धचरिणां दुर्भिक्षशासकस्यादा-
वानीतानां भोगस्तु पञ्चकादियतनयापवादिकः, अत एव
तद्द्वयकस्य बद्धीर्निर्जरा भोगस्तुश्चावोषतेति ॥

प्र० २१५-ननु कायोत्सर्गणां गमनागमनादिषु निश्चित
मानं, व्युत्सर्गश्च सिद्धं तपस्तत्कथमिति ? चेत् ।

उ०-शृणु प्रायश्चित्तरूपो हि कायोत्सर्गो यथास्थानं यथा-
मानमेव च कार्यं स्वाच्छन्द्यागत्ते व्युत्सर्गस्तु गणशरीरोपध्यादीनां
सयमावाधया तारतम्येन विधेय, न हि किञ्चिद् ध्यानादिकं
निषेधं ज्ञेने मार्गे इति चेद्योत्सर्गे मानमाकारश्च ॥

प्र० २१६-ननु प्रवर्तमाने शासने षण्मासिकमेव तपो
भवति, अधिकापन्नस्यापि क्षोसणा क्रियते तदा छेदप्रायश्चित्त
तपोऽतिक्रान्ताय दीयते इति कथमिति ? ।

उ०-आचार्यादिप्रत्यनीकः शासनविरोधीति तस्य
च्छेदेनैव शुद्धिरिति सविषयश्छेदः ॥

प्र० २१७-ननु कालव्युत्सर्गो वर्षात्रात्रे विहारभाव इति
कथ्यते, पर्युत्सर्गं च पर्युत्सर्गं च पर्युत्सर्गं च उच्यते तत्कथमिति ।

उ०-यदा हि जैना मुनयः सर्वेषु पुत्रत्वेन लोकेष्वाम्ना-
स्तदाधिकरणादिसम्भव इति पर्युत्सर्गकल्पव्यवस्था, तदभावे
त्वावश्यकचूर्णार्थं युक्ता प्रागपि सम्भूतविजयशिक्षयाणां वर्षारत्रा-
भिग्रहादिति ॥

प्र० २१८-ननु देवसिकाद्यतिचारचिन्तनाय 'सयणासणे'-
त्यादिककायोत्सर्गे क्रियते, परं तच्चिन्तनं कुत आरभ्य
क्रियत्यर्थन्तमिति ।

उ०-क्रियमाणकायोत्सर्गपर्यन्तं । प्राक्तनप्रतिक्रमणकार्यो-
त्सर्गायमुत्सर्गप्रतिषेधनादितश्च, एषं न कश्चिच्चतोऽना-
लोचितकालं स्यादिति ॥

प्र० २१९-ननु कायोत्सर्गे देवसिकातिचारादि चिन्तितं
आचार्यदिवर्षात् तु न पार्यते, ततस्तदा किं कर्त्तव्यमिति ? ।

उ०-विनयमूलत्वाद् धर्मस्याचार्यपारणं यावद् धर्मशुद्धयो
स्थेयं । 'ज्ञानेण'त्यनेन तयोरपि प्रतिज्ञानादिति ॥

प्र० २२०-ननु यद्याचार्यैर्देवसिकातिचारा द्विश्चिन्तिता
परं शिक्षा बहुतमव्यापृतत्वात्तावताऽपि न पूर्यते तर्हि किमा-
चार्यकायोत्सर्गं पारयित्वा प्रतीक्षणीयमिति ।

४०-सायं, आचारिण्येवाप्य-परोक्षा पुद्गले अममसंघस्य
प्रत्यक्षः न च सर्वे समिता प्राक् पाठस्य 'कामासि सत्यस्य य
दुर्गमि'सि हेय इति ॥

प्र० २२१-अनु 'मिच्छं पठिच्छामि'सि स्वयेव साधु
मिर्मिच्छाय प्रतिच्छम्ये, पर मिच्छ्यात्पाठे विरति- कथं
विद्येदिति ? ।

४०-सायं, अत्रोक्तत्वप्रतीत्यापि अत्रादेशसमाप्तं पद्यायां
नामदाने विपरीतमिति चेत् तद्वाप्य विविचयमपि प्रति
दृश्येवेति ॥

प्र० २२२-'अथि च्छामि पठिच्छामि'सि विना प्रतिच्छा
ने किमित्युपविष्टमिति चेत् नेत्येति ? ।

४०-सायं, तेन पद्ये क्वाञ्चि विधीयते इत्यर्थेन च्छामि
विद्युश्चिः प्रतिविद्युश्चरन् इत्यनामकरणे एयोपदेशमभ्यस्तान्
यित्ययमकल्पना चेति, तत एव चर्वा आसेभ्यो हेया प्रकम्पीया-
भ्येभ्यश्च पद्यायाः परिपठिता सति ॥

प्र० २२३-अन्व-पुन्यतद्वाप्रत्येकाद्यापद्यः समिता एव,
तत पुनः आचारिण्येवापि किं विपद्ये ? इति ।

४०-सायं, आचारिण्येवाप्य-परोक्षा पुद्गले अममसंघस्य
प्रत्यक्षः न च सर्वे समिता प्राक् पाठस्य 'कामासि सत्यस्य य
दुर्गमि'सि हेय इति ॥

प्र० २२४-अन्व-हेयस्य वेदविवेकि किमर्थे ? प्राक् चतु
विंशतिसप्तके तेषां प्रकृत्यात्वात् चेत्यागामिति सिद्धत्वाविति ।

४०-अत्र अत्र अर्थेनात्र चेत्यानि चेति कार्य-प्रवृत्तौऽप्यत्र
सकसोक्त्याः प्राक्तसिद्धयर्थेति ततः सर्वाह्वत्(ता)स्तु चेत्यानां
च कावोत्सर्ग-सिद्धः ॥

प्र० २२५-अनु वाचनपुद्गलसत्कारस्य मार्गं चेत्यानां
कावोत्सर्ग-किमर्थे स किं तेषां प्राप्स्ये तत्पत्तप्राप्तये चेति ? ।

४०-कावोत्सर्गावस्य तत्पत्तयेन वाचनार्थेन करोमीति
तथा च वाचनार्थिप्रकारस्य तदुत्सर्ग-कथं च तदेवेति कथं नाने-
अत्रादिमिस्त्वत्र विशेष इति ॥

प्र० २२६-अत्राप्येनै प्रार्थनार्थं च विदितो विदितोऽप्यत्र
कावोत्सर्ग-कथमिति ? ।

४०-अत्र कोविर्बर्गप्राप्तिः, किन्तु विदितो अर्थ-सम्बन्ध

तस्याभावपत्वात्तदाऽभाव इति ।

उ०-सत्यं, मतान्तरे नेदं पदद्वयं, प्रार्थना तु असन्मात्रस्याप्यविरुद्धा, बीजरूपा ह्येषा धर्मप्रशंसादिवत् ॥

प्र० २३०-ननु श्रुतस्तवे 'तमो-विष्णुणामंदता जहा पुढवीकायादीणं तिमिरं-विज्ञानाल्पता जथा सेसगणं'ति चूर्णिकारव्याख्यातं, तत्र तमसोऽवधौ पृथिवीकाया कथं? तिमिरस्यावधौ शेषा के? इति चेत् ।

उ०-शृणु, व्यवहारिकराशौ निगोदाश्रित्यागच्छतीति तदादयो व्यावहारिका गृहीताः, तेष्वल्या चेतना पृथ्व्यमेव, अतः पृथ्वी-प्रभृतिको योनिसंग्रहादिषु क्रम, शेषाश्चाव्यवहारिका अनादितः सूक्ष्मादरनिगोदसंस्थिता इति ॥

प्र० २३१-ननु जैने शासने एकोऽपि धर्मयोग एकाऽप्याराधना सम्यग्दर्शनाद्यन्यतमा सर्वकर्मप्रणाशाय क्षमा, 'सर्वपावपणासणो' इत्यादीनि वचनान्यपि, तर्हि भिक्षानां व्यक्तीनां पृथगस्त्वित्वाद्स्तूपदेश, परं विश्वत्रिकस्मिन् योगे आराधनायां वैकस्यां किं न विश्रम्यमिति? चेत् ।

शंताधविप्रयोग प्रेत्य सदुधर्मावाप्तिर्वेति नाफलम् ॥
प्र० २२७-ननु श्रद्धामेधादिसदुभावे तद्दृष्ट्योत्सर्गं स्यात्, परं नहि तत्परास्तदन्त इति ।

उ०-सत्यं, सदुभावे तृतीया तथाऽसदुभावे चतुर्थी कर्तुं शक्येति सुस्थमेव । ननु तस्यां प्रार्थनवत्प्रसंग इति । श्रद्धा भक्त्यतिशये साभिलाषत्वे सम्यक्त्वादितिवाभिनिवेशे च, मेधा पटुत्वे तद्गुणपरिधानेऽनाशातने तत्त्वमार्गावस्थाने, धृति मन सुप्रणिधाने रागाद्यनाकुले, धारणा अर्हदुपदेशाविस्मरणे तद्गुणाविस्मरणे वा योज्यते तदा न दोषः ॥

प्र० २२८-ननु वर्तमाना अतीताश्चार्हन्तस्ते यथा वन्द्यास्तथानागता अपि वन्द्या? इति चेत् ।

उ०-तदर्थमेव 'धम्मइगरे'त्ति सामान्यपदं, यथा च सिद्धा आर्हन्त्यगुणरहिता अपि तद्गुणेन लोकोद्योतकरेण वन्द्यन्ते तथा भविष्यन्तोऽपि तद्वदेव वन्द्याः ॥

प्र० २२९-ननु द्रव्यतो बालादिभिर्वन्दनादिभि कार्थते, तत्र अनुप्रेक्षया पद्माभावात्कथं वर्धमानायास्तस्या प्रार्थना?

३०-सत्ये, क्षणकर्मविमलतरा न सर्वकर्मभ्यः, सा च शुभा-
 ध्यवसायसमूहकर्म्या, ते चाप्यवसाय प्रायेण समूहो जनयति
 तथा वैकल्याणपत्न्याया प्रवेशधारता नाम्याश्विना सर्वकर्म-
 सापक्षैरेष्यवसायः, सुदुर्वाच्यते इयमपि शास्त्रकारे ।

प्र० २३२-नन्वावस्वकथूष्यद्विषु छच्छिविस्तरादिषु च
 एकोऽपि नमरुद्धार इत्यादिगान्धः सिद्धस्तथा पठ्यते, 'सेसा
 इद्विच्छाप चि पाठेन होयसमर्थनं क्रियते तत्र को हेतु
 रिति ? चेत् ।

३०-सगकता शूषिकारणैवमुक्तं यद् - अयोगाद्यप्रकल्पम
 बागमगहणं गुरुभक्त्याति तदाशेषा अपि मन्व्यमानास्तत्रा भिस्त
 मस्तीत्य । परं न ममादिभ्यस्ता इति बह्वृच्छार्ण निवेशितः,
 इमेव निष्कयदृच्छामन्वने नैवकारणं, अत एव न तदृष्याकथान-
 विक्षेपेभ्येव विचारं, अन्तगतमपर्यायस्य सूत्रस्य व्याख्या
 क्षियापात्र प्रतिपादने प्रणिधानात्, अत एव प्रविधानसूत्ररुपा
 यता इत्यपि ॥

प्र० २३३-अनु सारतरास्तास्यस्ति वार्यं पशुतैकैव
 सिक्कामन्वार्थेप्रत्यव्यमानमेव, नाम्यद्विदिदि वल्किमिति ! चेत् ।

३०-मिष्या तदाह, यथाशूषिकारण- उम्मासक्षामनं
 जाव करेमि यावत् अयमासो वउत्थं भापविधिंति तथा सजेति
 संपरएव काठ ता अमरुदं तथा वउत्थमपिओ छं वषसा
 छुममिओ भङ्गममिषादि किञ्च-नैव प्रयोक्त्वदुर्पमक्यो कोटीस
 शितता योका सोच्येति ।

प्र० २३४-अनु सामाधिके साधपयोगानां प्रत्याख्यानं सावज
 ओगवच्छरणीं त्याविवचनात्, प्राणातिपातादीनां प्रत्याख्यानमेव
 प्रत्याख्यानाध्ययने, वल्किमेते पुण्यध्ययने इति ।

३०-सत्ये, सामाधिक्याध्ययने सम्यग्दर्शनमदीनामादायने
 मुष्या प्रतिष्ठा साधपयोगप्रत्याख्यानं तु तद्गतया, प्रतिपादित
 व्यापमर्थः सावज्जागमपरिषज्जण्डेति गायया प्रत्याख्यानाध्ययने
 प्राणातिपातादाध्ववितरितरेव मुक्यति ।

प्र० २३५-अनु द्रव्यस्तवभावस्तपयो क औत्सर्गिक
 कमापवाधिक ! इति ? किमवधार्यते, अकालियपवस्रगणं विर्या-
 विर्यात्प पस कज्जु दुत्तोति यवनस्तं भावस्तवाङ्ग एव द्रव्य-
 स्तव इति वचनाच्चाप्यादिको द्रव्यस्तवः, इतरञ्च तत एवो
 रउत्सर्गिक इति ।

उ०-नेदं सम्यगवधृतं, द्वयोरथौत्सर्गिकत्वात्, अधिकारिभेदेन भेदो नौत्सर्गिककेतरतया, यथा छद्मस्थानामसंसक्तस्यापि प्रति-
लेखना न तु केवलनामिति । अकसिणेत्यादि तु भावस्तवाद्ब्रह्म-
स्तवस्य बहुगुणत्ववादिनेपेथाय, यथा 'जय चरे'त्यादिगाथाश्रवणेन
ज्ञानोपेक्षावादिन प्रति 'पढमं नाणंति वचन । भावस्तवांग एव
द्रव्यस्तव इति वचनं तु तत्स्वरूपाख्यानायास्त एवाकृत्स्न,
प्रवृत्तानां न भावस्तवाभाव इति ।

प्र० २३६-ननु प्रमाणनयनिक्षेपगमसंगद्रव्यपर्यायिषु किम-
प्यस्ति क्रमिकत्व तत्साफल्यं चेति ? ।

उ०-सम्भावनेव-तयो प्राक्तावन्त्यक्षादिनावगच्छत्यात्मा
पश्चात्तस्मृतिशिक्षाद्यर्थ धर्मार्थमन्तुभयान्यद्वारेणाभिसंधानं तत-
स्तन्नामादिनिर्धारणं वाचकभेदकल्पना ततो वाच्यस्य द्रव्यक्षेत्रा-
दिवैचित्र्य पर्यन्ते चोत्पादव्ययध्रौव्यपरिणामिनित्यभेदेतरविचार
इति तेषां क्रम साफल्यं च सम्भाव्यते ॥

प्र० २३७-नन्वनुयोगद्वारेषु द्विनामनिरूपणाधिकारे अवि-
शेषित. सम्मूर्च्छिममनुष्य विशेषितश्च अपर्याप्त पर्याप्तश्चेति
पठ्यते, सम्मूर्च्छिममनुष्याणां चापर्याप्तभेद एव सिद्धान्तेऽभि-

धीयते तत्कथमिति ? ।

उ०-श्रुणु एतानि हि व्याख्यामुखरूपणयुयोगद्वाराणि
ततो न तदुक्तिमात्रतो व्याख्येयपदार्थनियम, अत एव सान्नि-
पातिकभावव्याख्याने सम्भव्यसम्भ्युभयप्रकारप्रस्तारनिवेश,
एवमत्रापि प्रस्तारोक्तभेद सम्भवित्वनियम इति सर्वं सुस्थम् ।
अत्र केचिदेवमाहुर्यदुत-सिद्धान्तिता भेदा स्वभावोत्पत्तिका,
अत एव 'कहिं णं भन्ते ? संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छती'त्यत्र द्वि
सम्मूर्च्छनशब्दप्रयोग, एव प्रवचनप्रभावकसिद्धसेनाचार्यादिभि
सम्मूर्च्छितानां साश्वाश्ववारादीनां संमूर्च्छनादि प्रवचनप्रतिपादितं
संगच्छेतेति, तत एव चाक्रान्तध्मातादिवाच्यदीनां सम्मूर्च्छेत्वे
उच्यमानाऽचित्ता न व्याहन्येत, प्रयत्नजत्वात्तेषामपीति ॥

प्र० २३८-ननु कायोत्सर्गस्थेदृष्टिः क्व रक्षा ? प्रश्नोऽय-
मेवमुपलिष्ठे यदुत-भगवतां कायोत्सर्गसन्स्था प्रतिमा तत्र
च इशौ नासाग्रनियते, कायोत्सर्गसूत्रदर्शितेष्वकारेषु चान्तरा-
मार्जारादीनां गतिप्रसंगस्यावगमे पुरतो गमनं मतं, तच्च युगांतर-
दृष्ट्यामिति ।

उ०-द्विविधेषुत्सर्गकारिषु ये निरालम्बनास्ते नासाग्रदृष्ट्यो

ये तु गुर्वाहम्बनास्ते पुगाभरुद्ररूप इति सम्मान्यते । पूर्वा
 तु द्विद्विषस्याप्युक्तेषु ॥

प्र० २११-नक्षत्रानि पावक्रीष्मुर्वाकंते हृष्यन्ते च
 बाह्वरुच्यिकर्त्तव्ये गुण्यमत्तस्यपि मुच्यतया तथाचार्यन्ते तथा
 हृष्यन्ते चापि, परं शिखाकृतानि श्रावणतोष्णात्प्रसंगे यावत्क
 यिकृतयोर्वाकंते हृष्यन्ते चेत्तराणीति, तत्र किं तत्त्वमिति ।

इ०-यथा निवन्त्रितमष्टमद्विष्य आद्रिचते पावकृषि(वाक
 यिक)तया परमजुहीयते तथादिवसेष्वेव तथाचापि शिखाप्रवस्य-
 जुठेयानि प्रतिदिवसानुष्ठेयतया प्रतिनिपतद्विषसानुष्ठेयतया
 बोमदिवसमर्षादया पूर्वद्विषसमर्षादया वा तथापि पावक्रीषं
 तथा तथा तथातवाकरुप्रतिद्वये तयोर्वाकंते इति ॥

प्र० २४०-ननु भगवतां धीमर्षतां समवसरानानुष्ठति
 र्द्विसात्म्यचक्षुरे क्रियते, समवसरणे च भगवतां 'सीद्वास्ये
 निसम्भ्ये पाप इविक्रम पापपीडमि । करुचरिष्योगमुद्रो अि
 क्कनाहो देसच कुन्त'चि मायकाएवचमाहीरासमेन योगमुद्रा-
 विधिस्वाध्यासेनावस्वितेनिघ्नयेन, किन्तु तथावस्यानुष्ठये न
 क्रियते ! इति ।

उ०-सत्यं, भगवतां धीमर्षतां मार्गेशानादिभिः परमेष्ठि
 स्येन पूज्यतेष्वपि निर्वाणकस्याजकावसानत्वेनैव पूज्यतामकार्यं,
 निर्वाणं चापरेषां येन तेनासमेन समभयेत् परं भगवतां जिनेभ्य
 राणां तु कायोत्सर्गपर्यङ्कसम्पतोच्चासमेन तद्भवेदिति पर्यकासने
 भैवर्षतां समवसरणस्यापानादिव्यञ्जुकरुमिति ॥

प्र० २४१-ननु सेस्वमानानां भगवतां सिद्धानां सुर्वाध्या-
 सनानि निर्विघ्नानि सिद्धान्ते तर्हि कायोत्सर्गं शोचकञ्जानीनि
 किं तु शूय्यतया भठानीति ।

उ०-शोचकञ्जानीनिशोच्यकायोत्सर्गं, भगवतां सिद्धानां
 स्वभिमवकायोत्सर्गोऽपीति न काव्यारेण्य ॥

प्र० २४२-ननु कायोत्सर्गकरणे कायस्योत्सर्गं प्रतिहा-
 यमाने किमिति शोचकञ्जानीनि शूरानानि निगद्यन्ते, पतो न
 तन्नापारा भामोभयपूर्विका इति ।

उ०-सत्यं, कायस्योत्सर्गस्तत्र स्थानच्छस्येन 'द्वयेष्विति
 वचनात् प्रतिहायते तत्र शोत्सर्गं एव प्रतिहात', तत एव
 शोचकञ्जानीनिशोच्यकायोत्सर्गं नान्याकारतयोक्ता ॥

प्र० २४३-ननु कायोत्सर्गेण कायस्योत्सर्गोऽधिकरणविद्या

न्तेनैव मौनं सामजायतेति किं मौनेनेतीर्थभूतलक्षणं मौनं भिन्न
प्रतिज्ञायते इति ।

उ०-सत्यं, यद्यपि वाग्द्रव्याणां 'गिण्हइ उ काइपण'-
मित्यादिवचनात् कायप्रवृत्त्या ग्रहण तथापि ध्यानस्येत्यर्थभूततया
प्रतिज्ञानात् मन प्रवर्तकसूक्ष्मयोगी वचनस्य न निरुध्यते
इति स्थूलवचनप्रवृत्तिनिवारणाय मौनेनेति प्रतिज्ञानं, तथा च
योगनिरोधप्रसङ्गे वाग्योगानां सूक्ष्मेतरभेदानां निरोध उच्यमान
सफलतामानुवीतेति ॥

प्र० २४४-न्तु कुस्वप्नादिषु प्रायश्चित्तरूपतया प्रतिक्रमणो-
द्देशाद्विष्वारथनरूपतया चोक्ता कायोत्सर्गाश्चेष्टाकायोत्सर्गास्ते
नियतमाना एवेति पूर्णोन्मोद्योतकरचिन्तननियता, जीवितव्या-
घातप्रसङ्गे क्रियमाणा कायोत्सर्गा अनियता इति शास्त्रमर्यादायां
निश्चित्यायां परमेष्ठ्याद्वाराधनाद्यर्थं क्रियमाणा कायोत्सर्गा क्वा-
न्तर्भाव्या ? इति ।

उ०-वीर्याचारदौ तदुक्तेस्तेषामनियतता वीर्याचारत्वा-
दित्वं च सङ्गच्छते ॥

प्र० २४५-न्तु स्वपरसमयवेदुत्वमावश्यक आचार्यादीनां
गुण, तच्चाधुना तत्परसमयगतपुस्तकपरिशीलनासाध्यं, सा च(न)
पुस्तकानन्तरेण साध्यति शक्येति तत्संग्रह आवश्यक, आत्मा-
(ति)रिक्तानां च बुद्धिपूर्वकं करणे ग्रहणे पालनादौ कथं परिग्रह-
दोषस्यावकाशो न भवति, भवति चेत्स कथमनुज्ञातोऽनुयोगधरे
श्रीदशवैकालिकचूर्णिवृहत्कल्पभाष्यकारादिभिरिति ? ।

उ०-आदौ तावद् ये पुस्तकानन्तरेण पट्टप्रज्ञामेधावि-
त्वादिना यथावत् स्वपरसमयान् वेदुं प्रभवन्ति तेषां पुस्तक-
लिखनादौ प्रायश्चित्तमस्येव, प्रायश्चित्ते चोक्ते स्पष्ट एव तद्-
ग्रहणे निषेध, परं यथा समाप्तानां वस्त्राणामधारणीयत्वेऽपि
चिपरीतानां तेषामधारेणऽविकला दोषापत्तिर्नतु गुणलेशस्तथाऽ-
त्राप्यपट्टप्रज्ञानादीनां तदवगमा(म)समर्थानां तदग्रहणे दोष एव,
तदभावे ज्ञानाभ्यासादेरभाव गृहस्थसमागमपरिचयाभिर्वंग-
तदग्रहार्थकुट्टुग्नादिमानता चावश्यं भवितीति दोषपोषको गुण-
प्राप्तिविघातकश्च तदसंग्रह, गृहस्थस्वामित्वे तु उद्देशाद्यनुयो-
गान्तस्य शास्त्रोक्तपर्यायपरिणामित्वादीक्षणस्य विधे समूलमु-
च्छेदापत्ति गृहस्थपारतन्त्र्यं च सप्रज्ञानामनिवार्यं चापद्येतीति ॥

दुविद्येर्धि' ति, प्राप्यत्येसेभापरं पट्ट-यदि साधुस्तत्र श्वापराध
 मावेन निश्चितकाम्यान् स्थात् अग्यश्च ये भण्ण्णीयीया शुद्धस्या
 वा धातुवादाघर्षे परिघाम्यन्तः स्युस्तेयो च धातुवादाधिकस्य
 सिद्धय मार्गादिकं चेदर्थेभ्य् साधुस्ते च साधुपक्षसा मार्गा
 दिकं निर्विघ्नता च कार्यस्य मत्वा पश्चात् प्रवर्त्तन् आरम्भादिव्यति
 ततः स्यादेव प्रायश्चित्तपात्रत्वमिति । ततश्च नवविशेष्यत्वादे
 तद्विधेर्निसन्धुकाम्येभ्योपविधेर्बुद्धता मतिमद्भिर्नुस्मयेनेति प्राक्तनं
 असंप्राप्यकर्मोसविषयकमपि सूत्रे 'कालुष्ययद्विपाप'सि यिशो
 एषविशिष्टमेवेति नातु कर्म्यानिपेयकं 'कालुष्यप्रतीत्यिका' सेयो
 ध्यते यस्त्वय परेषां कालुष्यपात्रतां तेषांविषयस्वरचेष्टादिना
 गच्छेत् । यथा विपाके अस्यप्यपुत्रस्य स्वरचेष्टादिति ।
 नैवेव चेत्यानातुक्रम्या मण्डुमारुहस्तिनोऽक्रम्यसम्यक्त्वस्य
 मनुजापुत्रो भव्य परिमितीकृतिश्च सत्सारास्य कथं च 'जे य यं
 पश्चिसेवती'त्यादिवचोमि शास्त्रकृद्भिर्निरुत्तरायः शासनलापय
 च वृत्तिमिति ॥

प्र० १४८-अन्वागतोऽमेकमक्षरं पदं पदार्थमात्राणकं वा
 सिद्धुवालोऽन्वया बध्न् वा शास्त्रकृद्भिर्मिथ्याहृदितया सत्त्वार्थं

प्र० १४९ अन्वस्यप्रश्ना विमहा या ये सायवस्तौ च
 पुस्तकानां भोपयोगे प्रवर्त्तन्ते केचन संप्रहृषण भवन्ति, तेषां
 ततोऽनुस्मोग प्रभुरत्तरं दुःखयोगेभ्यः भवतीति तेषां तु ते परि
 प्रह पवेति चेत् ॥

उ०-सत्यं, भयतानां रजोहरणादीण्युपकरव्याप्ययधिकर-
 षानि भयन्ति पर नैदावतोपकरत्वेन अयिरुत्पन्नमेगामपश्य
 मयतानां तद्वन्नार्णं तयाविषया पुस्तकानां सधुपभागिनो न
 भवन्ति अस्युतानुगयोनिबन्ध भवन्ति, परं नैतावता पुस्तकानां
 परिग्रहत्वमुच्यमानं सङ्गतिमङ्गति अस्यया सर्वेषां परिग्रहवाप्ता-
 माश्रयतानामयसम्प्रयादाश्रयानां सर्वेषां परिग्रहत्वसम्भवात्
 आसत्संबन्धमेवत्यस्यैव विच्छेदेति ॥

प्र० १५०-मनु गृह्ययेत्याऽच्छेदीयेभ्यो शुद्धयेभ्यो मार्ग-
 स्य सन्धेकस्पर्शां प्रवेदने यथावाग्वक्त्ये प्रायश्चित्तमुक्तं, तद्ये
 नुक्त्यया तद्वानाद्ये प्रवेदने कथं च तत्प्रवेद्ययिता प्रायश्चित्त-
 माप्न भवति कथं च तत्र धर्मप्राप्तिप्रकृत्या सङ्गतिमङ्गतीति ।।

उ०-सत्यं, प्रथमं भावयेत्तत् सूत्रं सिद्धशार्दूलविश्वान्वयेय
 क्षीप्समार्गादिविभक्तं कथं आहुर्नाप्यकारः-सावर्तेपणेर्हि वावि

प्रवचनकारि वा प्रज्ञापयति वा मन्यते, निहवतयाऽनेकस्थानेषु गदित. सति चैवमागमोक्तत्वाद्द्विश्वपदार्थानां य कोऽपि तद्गतमक्षरादि द्विविधान्यतरविधिनाऽप्यपलपति स मिथ्यादृष्ट्यादिरूपो भवतीति फलितेऽर्थे यावन्त सम्यग्दृष्ट्यस्ते सत्यवादिन इति असत्यवादिनश्च नियमान्मिथ्यादृष्ट्यादिरूपा इति च फलितं स्यात्तच्च न घटामाटीकते, सम्यग्दृष्टीनामप्यविरतानां वितथवादित्वस्य मिथ्यादृष्ट्यादीनामपि द्रव्यविरतानां सत्यवादित्वस्याऽपि सम्भवादिति चेत् ॥

३०-सत्यं परमत्रान्यथात्वमक्षरादीनां हेयक्षेयोपादेयतया प्रतिपादितजीवादिपदार्थविषयिण्या प्ररूपणाब्युद्ग्राहणमिथ्याभिनवेशादिरूपया बोध्यं, तथा च सर्वं सुस्थं प्रतिपादनं भविष्यतीति ॥

प्र० २४९-ननु मत्यादिषु केवलान्तेष्वश्रुतेषु ज्ञानेषु द्रव्यनिक्षेपे तद्विषये भूतानि तद्वदाधारभूतानि वा द्रव्याणि गीयन्ते तद्वच्छ्रुतेऽपि किं धान्यानि सह गीयन्ते, कथं च तत्र द्रव्यभावविभाग इति ? चेत् ।

३०-श्रुणु, श्रुते हि प्रज्ञापनीया सर्वेऽपि पदार्था केवलं भगवाञ्जिनेश्वरो यान् प्रज्ञापनीयान् भापते, ते द्रव्यभावश्रुतरूपा वाग्योगमवतीर्णा ये च प्रज्ञापनीया अपि नोभता भगवता ते भावश्रुतं, भगवद्गणभृदपेक्षया तु जिनदेशनाशब्दा द्रव्यश्रुतं वाच्यवाचकसम्बन्धावगमपूर्वक पदार्थबोधो भावश्रुतं, ततश्च शेषप्रज्ञापनीयपदार्थानां बोधस्तदनुसारीण्या मत्या जायमानोऽपि श्रुतमेव, सामान्येन तु वाच्यबुभुत्सया शब्दचिकीर्षायोगो वा वाच्यस्य भावश्रुत तज्जनितास्तदुत्पादका. शब्दाश्च द्रव्यश्रुतं वाच्यवाचकसम्बन्धानुसन्धानात्, तदन्तरा बोदिता श्रुता वा शब्दा ज्ञानं मत्याख्य जनयन्ति, भापाचतुष्कविभाग. सञ्ज्ञिव्यवहारोपेक्ष ॥

प्र० २५०-ननु शाश्वतचैत्येष्वर्थाधोलोकगतेषु प्रतिचैत्यमशीत्यधिकं शतमर्हप्रतिमानां तत्तिर्यग्लोकशाश्वतचैत्येषु न्यूनाधिक वेति चेत् ।

३०-तत्र षष्टिं चैत्यानां नन्दीश्वररुचककुंडलगतानां चतुर्विंशत्यधिकार्हद्विगम्युतां तां विरह्य्य शेषाणि सर्वाणि तिर्यग्लोकशाश्वतचैत्यानि विशत्यधिकशतार्हद्विगम्यपरिकरितानीति गम्यते ॥

प्र० २५१-मनु प्राच्यानि लौकिकपञ्चाङ्गानि त्रैमस्यो-
 त्रिया विसर्वादीभ्यासञ्चिति कौटिल्येयादिनीतिशास्त्राणां पाठेन
 ज्ञायते अर्वाच्यानि तु त्रिचिह्नाणिद्वयसुयेतानि प्रकरस्ति तद्वदु
 सारेष्यपुन्यजानां त्रैनामपि ध्यवहरवात् पूर्वत्रिणीनां पवनि
 स्तारयुचिर्पर्वत्रिणीनां हानौ वृद्धौ च किं कार्यमिति ? ।

उ०-पूर्वतन्काठेऽपि पर्वत्रिणीनां पवनिस्तत्पर्वत्रिणीनां
 च हयोप्रत्ययेच, परं तथा जैना पर्वत्रिये इये 'इये पूर्वात्रियि
 कार्ये विप्रभोरयेतुष्यजहारेण पूर्वस्या शक्यादेव पर्वत्रियेभ्यंगवेदो
 तदीयामाराधनां वाकुर्भव पवनिस्तत्पर्वत्रियेस्तु हानौ क्षीण-
 पर्वत्रियिपूर्वत्रिभ्यां पर्वत्रियौ क्षीणपर्वत्रिये सञ्चानां त्वाराधनां
 वाचा, युर्त् इत एवाचारप्रकृत्याचारवशम्योर्पुंगामस्योर्धमास्या
 द्वाजावपि ऋतुर्दंष्ट्री पौर्णमासीनाम्नादिषु । तथा च पारिकोष्या-
 तत्तत्राधर्यां ऋतुर्दंष्ट्रीष्यवहारारि क्रियमाज्जमातीत् । वृद्धौ च
 'वृद्धौ कार्या तपोत्तरे'ति धास्वविधिमूलकोमास्थयतिगाम्ना प्रव
 क्षितेन प्रयोक्तव्योऽस्त्यामेव पूर्वसञ्चानं तद्वदुत्तानं च ज्ञायमान-
 मस्ति, पवनिस्तत्पर्वत्रियेर्हानौ वृद्धौ च तत एवमन्तरपूर्वस्या
 पवार्णवैत्रिये इत्या वृद्धिर्वा क्रियते तपोगच्छीमे । इत एव

कारतरैर्तुसङ्गतियौ पारिककृत्तिकासम्भ्याः । धीवेद्यसुरिभिश्चा
 मयसुरये शुर्वाङ्गापञ्चानाविष्णुश्चिरव पौर्णमास्या वृद्धौ त्रयोदश्या
 पर्वेनायावेधो वच इति ॥

प्र० २५२-मनु श्रीमन्तोऽमपदेवसूरकः किं कारतरस्त
 त्वानीया ! इति चेत् ।

उ०-न, स्यान्माङ्गवृत्त्यापि प्रशस्तीनां सञ्जाकेयि न क्वापि
 कारतरगच्छसत्ताया अप्यस्त्युद्देशेन, श्रीमतां पदप्रदाचार्यधीपर्य
 मानसुरिच्छतेऽपि (न) कारतरगच्छस्य सत्ताया अप्युद्देशेन इति ॥

प्र० २५३-मनु किं जिनेश्वराचार्ययोऽमयवेदेषचरिगुरोः
 कारतरगच्छस्याधिर्भाव ! इति चेत् ।

उ०-नैतदपि, यतः धीञ्जिनेश्वरचरिच्छासु अपदङ्गवृत्त्यापिपु
 तसङ्गोद्दरधीदुश्चिन्सागराचारंछतेषु म्याकरत्वादिषु धीञ्जिनेश्वरा
 चार्यशिष्यदिच्छासु संवेगरगमाळासुऽस्तुश्वरीश्वरिञ्चादिषु कार
 तरगच्छीयां(च्छस्य) अतुल्लेखादिति ॥

प्र० २५४-मनु धीममयवेदेषवसृत्यो यदि न कारतरस्तथा
 नीयास्तथा कथं तपगच्छीयधीशामयमसुरिभिश्चावेदेषाङ्गवस्यसा

प्रोक्तं श्रीमत उद्दिश्य 'येभ्य प्रतिष्ठामापन्नो गच्छ खरतरा-
मिध' इति चेत् ? ।

उ०-सत्यं, खरतरगच्छस्योत्पत्तिस्तद्बुद्धीयाज्जिनदत्ताज्जा-
ता तामपलपितुं श्रीजिनेश्वरात् खरतरस्योत्पत्तिरुद्घुष्टा, परं
श्रीजिनेश्वराचार्यविरचितसाहित्याद् बहुनम प्रतिपदमुपयोगिसा-
हित्यं श्रीअभयदेवस्वरिभि स्थानाङ्गवृत्त्यादिरूपं (रचित) तत
श्रीअभयदेवस्वरिनाम्नाऽज्ञेसु खरतरगच्छ प्रतिष्ठामपन्न इति
स्पष्टेऽर्थे न श्रीमतामभयदेवसूरीणां खरतरसन्तानीयत्वसिद्धि ॥

प्र० २५५-ननु श्रीमतामभयदेवसूरीणां जिनवल्लभ शिष्य
इति खरतरैरुच्यमान सत्यं वितथं वेति ? ।

उ०-वितथमेव, यत जिनवल्लभ श्रीमतामभयदेवसूरीणां
स्वर्गादनु प्रश्नोत्तरैकप्रष्टनामनि (ग्रन्थे) श्रीकूर्वपुरगच्छीय जिने-
श्वराचार्यमेव स्वगुरुतयाऽऽह, महाराष्ट्रीयपुण्यपत्तनेऽपि श्रीमतां
स्वर्गमादनु लिखिते श्रीकोट्याचार्यायविशेषावश्यकादर्शेऽपि तत्प-
रमोपासको नेमिकुमारोऽप्येवमेवाह-सहस्रेऽशीत्यधिके पत्तने
जिनेश्वराचार्ये ॥

प्र० २५६-ननु दुर्लभनृपान्वैत्यवासिचिजये खरतरत्रिरुदं
प्राप्तमिति खरतरसन्तानीया कथयन्ति, तत्र कियत्तथ्यमिति ? ।

उ०-आदौ तावद् दुर्लभनृपो ह्यष्टसप्तत्यधिकसहस्रे दिवं-
गत इति तस्य जीवनं पत्तननुपत्वं काशकुसुमायमान, तदानीं
पत्तनाधिपत्व भीमनृपस्यासीत्, पत्तने त्रयोदशीं यावच्च प्रत्याता
आचार्या जाता, श्रीअभयदेवस्वरिभिश्च पत्तने पव चैत्रवासि-
द्रोणाचार्याद् भगवत्यादिनृत्तय शोधिता । किञ्च-खरतरविरुद-
मपि न शस्यं, किञ्च-श्रीजिनेश्वरबुद्धिसागरश्रीअभयदेवसूर्य
सर्वेऽपि सहस्रे अशीत्यधिके जावालपुरे आसन्निति बुद्धिसागर-
व्याकरणप्रमाणप्रमेयलक्ष्माष्टकवृत्त्यादिभ्य स्पष्टमवसीयते, न च
खरतरसन्तानीयग्रन्थेष्वपि खरतरसन्तानीयता चतुर्दशशतब्द्या
उपलभ्यते, तपोगच्छीयानां तु त्रयोदशशताब्दीजातानां तदानीतना
पव प्रशस्तिपुष्पिकादय स्पष्ट तथात्वमुल्लिखन्ति स्म, तत्त्वतस्तु
जिनदत्तेन पत्तने स्त्रीपूजाया निषेध कृतः पश्चात्सङ्ग्रहहिष्का-
रोपस्थिताबुद्धीमारुह्य जावालं गत, तत्रत्यलोके तच्चवर्णे
यद्वा तद्वा खडतलभाषणाञ्छोकै खडतल एव इत्युद्घोषित-
मिति । किञ्च-प्रभावकचरिते नृपानुग्रहचैत्यवासिसम्भते शिवम-

ठडोः स्यान्नायायि न्यस्तान्नामिति स्य सिञ्चितमिति । मनु
 सप्तम्येने किमुलकप्रयोगोऽयमव्युत्तः- एठ केचित्तपोगच्छीया अयि
 तमनुगीतवस्त इति चेन्ननुशयताभ्यां कालतरणच्छीये पूर्वोक्ताष्टक
 नृणादि तबाली देवां सतां स्वकाठे पसवस्य प्रमुत्वमवलोक्य
 किञ्चित् तथा तवजुलारेण प्रभूषे प्रपोये मेरीं यियाबाः किञ्
 ताडच्छीं स्यादिवद् एवगच्छीया भवि प्रषापप्रधानासगयाऽष्टाना-
 नुद्विभिन्नु प्रायस्तिस्रोऽप्येनुमानादिबाधामाववश्च तादृहप्रचोयो
 किञ्चिदधिकः यथार्थमलस्य इति च्छेका किञ्चन्तीप्रधाना,
 न च तासां सारक्य प्रतिवद्या इति विद्वद्वर्षसम्पत्स्य इति ॥

प्र० २५७-नन्वानमभ्यवहारमप्राप्तानां पुलगप्रधानपरिवदि
 समानप्रकथन व्याख्यातमिन्द्रियेण नवेति ।

ठ०-नेति वृत्त, यत् प्रथम तावदधिकारो व्याख्यातस्य
 'पक्यववरा कडोयथा चि इतरकस्यवचनप्रयच्छरथरस्य प्रकस्य
 'असेस विमीह स्यावस्वकचूर्णितानाङ्गकगविद्यारागवचनान्तेव
 निर्मयीनां देय । किञ्च'पुरितान भागतो भव्य चि सस्वोप
 प्रकलववचनाद् पुलगप्रधानपरिवदि सारथ्या व्याख्यातमिन्द्रिया
 तदीकाच्छस्य परपेठकसमाकृत्यापणे, कालतरणच्छीयसामाबाटी

यठकेऽपि पर्युपपाकस्याभ्यपत्तवशात्पुनस्कृपादेव्यांलयाम निविद्य
 मेव किञ्च-भीप्रमावकचरिषे धीमद्रभ्रश्चरिच्छकथयाहन्यां च
 स्पष्टं निर्दिष्टं यत् धीश्चरिमाश्चरिभिर्गम्यमाप्यस्मासुर याकिमी-
 महसर्तं प्रति गाथार्यो वातुमिष्टस्वरा तथा मास्माकमनुयोगे
 निर्मन्थीनस्माधिकार इत्युस्त्वा ते स्वयुलभीश्चिमवदानां पाथ्ये
 पय भीताः, सत्यप्यथं शास्त्रनिर्देशे स्पष्टञ्चं तत्र प्रवर्तमानानां
 प्रवर्तपतां तत्र तासां कपाच्छंत्त्यसयानुसक्ततीति, स्वसाधीनां
 धराधिकारानां च पुरत तासां व्याकथने स्यादपि, तथाचार्योस्ता
 नुवाद्कथं न तु स्ववृद्धिदिदिगच्छनानुगतमिति किञ्च-कारतर
 गच्छीगयां विधिप्रपायां सामाचार्यां च एतमुक्तं यत् 'भ्रष्टेति
 पवेञ्चादि' चि तासामनुकारां न भव्यते इत्यपि तस्या निर्मन्थ्या
 भन्धिकारो भ्यात्पाने, पुलगप्रधानपरिवदि व्याख्याने परस्पर
 वृत्तिसमेत्मनादया नुर्याराशेया यथा साधूनां स्त्रीणामप्रत स्त्री
 प्रधानपरिवदि वा व्याख्याते इति ॥

प्र० २५८-मन्दिन्द्रियप्रत्यक्षे एतान्गाविमिरिन्द्रियेवदिवं
 किमिति स्वयन्विकस्यताविक्रयममिन्द्रियेण मोहेरा ।

ठ०-मन्दिन्द्रियस्यैषु साधारणकारणत्वात् पञ्चस्यपि न च

३०-विग्नगुणेषु विद्विग्नप्रान्तचिद्यस्य तद्भावाच्च भवति, प्रिपाती तु स्थितिवेति ॥

प्र० २६२ - नन्वप्रयोगोक्तैरुपदेशशून्ये प्रतिपातितोक्ता, तन्निक संयं प्रतिपात्यवयवो भाविकेचला ? इति ।

३०-त्मान्गानुगमेनाप्यप्रतिपातितसम्भवात् नियम स्थापित्य पट्टपट्टिसागरमानवयाऽप्रतिपाती भूत्वा पतनवानपि, यत्र अलोकैरुपदेशादिदर्शनमय्यवधेस्तत्र पुरुलाभाधोपलम्भरूप न त्याकाशमदेशदर्शनममूर्ध्वमान् ततो न सद्भोज ॥

प्र० २६३-ननु ज्ञानवपेस्य सदादिशोणु ज्ञानसम्यक्त्वद्वारयो- र्थ्य निश्चल्पवत्त्वानवधिचारः क्रियते इति ।

३०-सत्यं, अत एतत् ज्ञानं निश्चयेन साकार्यमादि व्यग्रहा- धेनोपान्तायादि सदादिषु शोणेषु च तद्विषयकभेदेपि वर्तमान- त्वाद्यविषयशून्यत्वात् रुद्धित्वादिशोण, ज्ञानसम्यक्त्वद्वारयोरेस्ति तथापिधिको विनियमदर्शन्याग मुक्त्यनया ज्ञानप्रकरणस्य तत्र, यथा श्रीमद्वर्हतां भगवतां पग्नितिसंप्राप्तसम्यक्त्वानामपि निश्चयेन तद्भावात्संप्रानायास्तथा नश्यताया प्रात्रान्याद्यसम्भवे धे परमेश्वरी विनाशनीयचान्धिप्रतिपत्तौ च स्वयंसंयुक्ता कथ्यते,

३०-विग्नगुणेषु विद्विग्नप्रान्तचिद्यस्य तद्भावाच्च भवति, प्रिपाती तु स्थितिवेति ॥

प्र० २६२ - नन्वप्रयोगोक्तैरुपदेशशून्ये प्रतिपातितोक्ता, तन्निक संयं प्रतिपात्यवयवो भाविकेचला ? इति ।

३०-त्मान्गानुगमेनाप्यप्रतिपातितसम्भवात् नियम स्थापित्य पट्टपट्टिसागरमानवयाऽप्रतिपाती भूत्वा पतनवानपि, यत्र अलोकैरुपदेशादिदर्शनमय्यवधेस्तत्र पुरुलाभाधोपलम्भरूप न त्याकाशमदेशदर्शनममूर्ध्वमान् ततो न सद्भोज ॥

प्र० २६३-ननु ज्ञानवपेस्य सदादिशोणु ज्ञानसम्यक्त्वद्वारयो- र्थ्य निश्चल्पवत्त्वानवधिचारः क्रियते इति ।

३०-सत्यं, अत एतत् ज्ञानं निश्चयेन साकार्यमादि व्यग्रहा- धेनोपान्तायादि सदादिषु शोणेषु च तद्विषयकभेदेपि वर्तमान- त्वाद्यविषयशून्यत्वात् रुद्धित्वादिशोण, ज्ञानसम्यक्त्वद्वारयोरेस्ति तथापिधिको विनियमदर्शन्याग मुक्त्यनया ज्ञानप्रकरणस्य तत्र, यथा श्रीमद्वर्हतां भगवतां पग्नितिसंप्राप्तसम्यक्त्वानामपि निश्चयेन तद्भावात्संप्रानायास्तथा नश्यताया प्रात्रान्याद्यसम्भवे धे परमेश्वरी विनाशनीयचान्धिप्रतिपत्तौ च स्वयंसंयुक्ता कथ्यते,

तदेतुकायास्तथासन्स्थाया केनाप्येमेमाकरणात् परेषां तु
 तद्विपरसत्पानानां प्राधान्यात् न तथात्वं, तथाऽत्रापि निम्बक्य
 सत्कापयादीभ्यःहारस्त्वितरेष्वेति सङ्गते एव विचारोच्छी । अत्र
 तत्पतस्यतश्चप्रतृतानां प्राप्तौ सत्कार्यवाद्प्राप्तस्य तदर्थेप्रवृ
 त्तानां तत्रान्यायसत्कार्यप्राप्त्याप्राप्त्यमिति सम्भाषना नासाङ्ग
 भेति । किञ्च-गतिजात्याद्या(न) जीवगुणानां पर्याया ज्ञानसम्पत्त्वे
 तु तथा अत्र सिद्धे गत्यादिद्वाराणामभाव, नेतर्यारिति ॥

प्र० २६४-न्तु किमिति नग्यादिव्यस्यद्वार पयासत्स्या-
 नान्यमाण सर्वेषां नित्यादृष्टाट इत्यादि विन्धित आदिष्ट वैक-
 याने सर्वज्ञानमिति यनो मतेरपि तयोदृष्टाट एव एतानादिव्य
 व्यक्तस्य वामेऽस्येव सर्वज्ञानमिति चेत् ।

उ०- सत्य यथा धृतज्ञानस्य व्यावहारिकस्वार्थसम्बन्धि
 व्याप्यभूतद्वौ भेदौ स्वामिभेदमनपेक्ष्य बाचाप्लादीनां सम्य
 धृता यद्वारं विरयं बापेस्य वेदादीनां त्वितरदृष्टता भवथात्वात्
 तद्विधीयानां सिद्धिं सद्योत्त्वावेकेन्द्रियादीनां दारीरं बाह्यार
 कार्यं आहात्वाहात्सत्कार्यैकं सा वासत्त्वेस्त्वस्त्युतमसङ्गे

तदुक्तिरिति परत्सर्वज्ञता ध्यानमगम्या भासरणार्था स्वपरपर्यायिद्वारा
 च साप्येति तस्यापि विषातेऽत्रासत्सुते ॥

प्र० २६५-न्तु मस्यादिव्यात्मज्ञानकरणोत्पत्तस्या भेदा
 उक्तास्त्वर्हि किमिति भुते स्वाभिसाधनस्यरूप्याभितास्ते ? इति ।

उ०-सत्य भुतमेव स्वपरप्रकाशक प्रवीपवदिति तस्य
 तथा भेदाः ॥

प्र० २६६-न्तु मस्यां समवायाङ्ग कास्त्रिकसुतेयूदेरत्नकाळा
 उक्तारतत्र किमिति व्याख्याप्रद्वेषेस्ते नोफ्ता न वावश्यका
 वीनामिति ? ।

उ० - धीमगापरथामादिमन्थावसानतयोरेशात्केपाचिदुद्देश-
 कार्णा केचिद्वस्तत्प्रातका एकविमि विनैरुष्ययने मिश्रकाला
 ईशात् पम्मातीनियमाच्च नादेराकाळसंख्यानमिति साम्प्रप्यते,
 भावदयकाद्यो न कास्त्रिका इति तत्र से ॥

प्र० २६७-न्तु देवनाटकानां पद्यामवमाज्जग्न बाववेर्माधा-
 म्यप्रप्यविकल्पेन समतिपसावानुगानुसुद्धर्धममानभेदौ मा भूतां

प्रतिपक्षाभावेन विकल्पामात्रात् परं सप्रतिपक्ष प्रतिपातिभेद-
कथं न ? यत् सावश्रय केचित् परमवे केचित्तु नेति ।

उ०-सत्यं, परं पूर्वमातमेव तज्ज्ञान परमवे न नियत पातो
ऽपि परमवे, न च तत् तत्र भवप्रत्ययं किन्तु क्षायिकेतरत्
अत्यल्पाश्च तथाभूता, वस्तुतस्तु तज्ज्ञानमापेक्षी तौ, न तत्र
ताविति न तद्विकल्पद्वयं तत्र ॥

प्र० २६८-ननु नन्द्यादिषु प्रागवध्यादित्रयस्य नोद्देश्य-
प्रत्यक्षनोक्ता पश्चात् नोद्देश्यस्यावग्रहाद्युक्त्वा मतिरूपपरो-
क्षतोक्ता तत्कथं नान्योन्यविरुद्धमिति ? ।

उ०-अवध्यादौ मनसोऽपीन्द्रियानुसारितामपेक्ष्य नोशब्दे-
नेन्द्रियापेक्षा निषिद्धा, मत्प्रधिकारे मनसो बाह्यनिवृत्त्यभावा-
देशनिषेधको नोशब्दस्तद्विभ्रं च मन ॥

प्र० २६९-ननु केचित्त्यौपधिकानां पुरस्ततराश्रयस्थयामे
सत्यपि सामाधिके पुन सामाधिकोच्चारमनुमन्यन्ते, केचिदुत्स्र
मित्याहुस्तत्र किं तत्त्वमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, द्विविध पौषशाश्रितस्य सामाधिकस्योच्चार
एकस्तावत् 'जाव अहोरत्तं पञ्जुवासासामि'त्ति 'जाव पोसह पञ्जुवा-

सामि'त्ति च, तत्राद्यानां सूयोद्देशेनाहोरात्रस्य छेदादविरत्यापातस्य
प्रतिलेखनादिकाले भावात्तन्निवारणाय पुनः सामाधिकोच्चार ।
द्वितीयेषां तु यावत्पौषघ तद्भावाच्च युक्त सामाधिकोच्चार, न च
पौषघस्याहोरात्रमयर्थादावत्त्वाद् ध्रौव्यमविरतिभावस्येति । यथा
सामाधिकस्य जघन्यतो द्विघटिकामर्थोदित्वेऽपि पारणान्त नावि-
रतिमत्त्वं तथा पौषघस्य । अत एव प्रत्याख्यानान्निवृत्त्यारणक्रिया-
साफल्यं सोपयोगे नाविरति प्रत्याख्यानपूर्त्तरनु स्तोक्रकाला-
वस्थाने शोभितरूपत्वात्, अहोरात्रावधिके पौषघे प्रतिनियत-
द्विसावधिकत्वान्न पुनरुच्चार, शेषो द्विघटिकादि कालश्च, ये
तु प्रतिनियतद्वित्रसशब्दं मर्यादाभिधायित्वेन न मन्वते पर्वाभिधा-
यितया, ते पञ्चदश्यादिषूत्तरानु प्रपद्यस्तावत्सामाधिकवत्पौष-
घोऽपि राश्रयन्त्ययामान्त्ये ॥

प्र० २७०-ननु किमिति इवचित् इन्द्रियकषायाव्रतेत्यादिः
क्रम आश्रवे क्वचिच्चाव्रतकपरयेन्द्रियेत्यादिरिति ? ॥

उ०-सत्यं, आद्य पूर्वमहत्त्वापेक्ष, अन्यस्तु रोध्रसम्भवपेक्ष ॥

प्र० २७१-ननु किमिति पंचपंचकाख्यान पंचविंशतौ
क्रियास्त्विति ।

३० हास्य, साप योगनन्दनैर्लोक योगामावे सर्वथा रोष्य, पराविदु गुणस्यस्तकप्रमानोपयोगमयैतराविवस्तुमन्वत्वव्यापनाय, तच्च सादयथात्वाय मासमारोग्यसुखात्मामिति ।

प्र० २७२-ननु का त्रिये त्स्मियञ्चेति ? ।

३०-युगे यच्च वर्गानि चन्द्रचन्द्राभिवर्धितचन्द्राभिवर्धित इगानि कर्मचान्द्रलौराभिवर्धितकपाविद्या, तत्र चान्द्रे यर्ष मासद्वा यथात्मक, विनागं तु चतुश्चन्द्राशयधिक बालजय चान्द्रशायस्य-हायिक, अमिषर्धित त्रयोशरमासात्मकं, दिनागं तु चतुश्चन्द्रा-रितश्चापद्रुपेशुर्ध्व इयञ्जीत्यधिकं शतत्रयं, कर्म चान्द्रशमासात्मक-दिनागं पञ्चदशिका विरहती । सौरं तु चान्द्रशमासमागं यद्वाच्यञ्चि-कचिरहती विनागं सर्वेयां च द्रव्यमासमिशाशमो मागस्तिथि-अपस्तिस्तु तिथीनां चान्द्रचारात् चान्द्रचारातुमारिण्यावेव वृद्धिवा(सौ)म्योच्चान्द्रमण्डलस्य योद्धारमागीकृतस्य तस्यैकैकमा-गस्य वृद्ध्या शुक्ला हाण्या च कृष्णा तिथिरुत्पद्यते इति ।

प्र० २७३-ननु तिथेतरस्म समाचिन्ना कथमिति ? चेत् ।

३०-लोकोत्तरं मार्गेणानिफारम्मास्तास्तिथयः, यत-स्ता द्विगदिमागीकृतस्यादोरात्तस्यैकपद्धिमागमागः, तथा च

प्रत्येकमेकपद्धितमा द्वापद्धितमा च तिथी पद्धस्तिमद्वाहाराये समाव्येते, सुबोधियमस्यशास्त्री च द्वापद्धितमाया शीष्णा इति व्यपदिश्यन्ते, सैषाणमारागशब्देन सहोच्येते तथाचानियते परमे-नियताद्भावमरात्रा, लौकिकान्स्तु हेमन्तामीप्यवयोश्च्यार्त्तां चतुश्च-शुभांसप्रमाणानासुवृत्तां स्वीकारेऽपि प्रतिक्रतुर्बुवीयसधमपक्षा-पक्षैकद्विनेनला गण्या इत्यत्रसित्ता, सेषां च दिनसमानप्रमाणा-यय तिथेष नियतेषु च कृष्णसेष्यवमरात्रा इति पठान-वाभित्य स्थानाङ्गोत्तराप्ययनसूर्यमहादय्यादियु शास्त्रकारा वदुम-पक्षेणैवावमरात्रानुदाब्रुः, तथा च लौकिकानामधमरात्रा भवम-विनाङ्गा न त्यधमतिपिकसा यथा च लौकिका कर्मपर्यमनु-सम्भाय चान्द्रगद्विदनीमपाकुर्वन्ति तथैव सौरवै वदुपपठ्य-धिकत्रिदातमानमनुसम्भाय कर्मवयै पद्विदनीं वयंयन्ति, तं च पद्धतियत्ता मतिरात्रसङ्ख्या व्यपदिश्यन्ते, सक्तास्तीनामाद्ययणाद्य-ते चतुर्थादियु शुक्लशेषेणैव गच्यन्ते, ते पत्रामेयामित्यार्थिक-भीस्यागद्वादिषु दास्त्रकारास्तुर्थादियु शुक्लशेषेणैवातिरात्राणा-विरासन्ति महोगणनवैव मासात्रिष्ययद्वात् पुराऽहोदिय धमपेस्य-मगलत्वं भीमहावीरस्य तप-कस्तत्रदिगणना मुक्तिपथमथतरे-विति, अनुनातनै लौकिके पञ्चाने चिन्मणा त्रियिद्विदि

स्वर्वाचीनाऽसमीचीनतरेव चेति, कदापि चन्द्रस्य वृद्धिहान्यो-
द्विरावृत्तत्वाभावादित, न च तथा द्विरावृत्त जलाधिबेला-
मानमपीति ॥

प्र० २७४-ननु जैने शासनेऽगारिणामनगराणां चास्ति
तिथीनामाराधनेति ? ।

उ०-अस्तीति, यत श्रमणोपासकवर्णेने 'चाउद्दसट्टमी
उद्धिट्टुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसह'ति 'अट्टुमिचाउद्धसीसु
य णियमेण हविज्ज पोसहिओ स्ति 'चतुष्पव्यो' चतुर्थादी'ति
'छण्हं तिहीण मज्झंमि'त्यादिवचनादगारिणां चतुष्पर्वीरूपा षट्ति-
थय प्रतिमासमाराध्या, मासनियमहीना अपि चातुर्मासिक-
सांख्यसरिककल्याणक्रादितिथय आराध्या एव अनगाराणामपि,
'अट्टमीचाउद्दसीनाणपंचमी'त्यादिवचनादष्टम्यादय आराध्या एव
तिथय, आद्यानां पौषधादिभि परेषां तपसा, आद्यानां सर्व-
कालपर्बाराधनाशक्तिविरहात् परेषां अकरणे प्रायश्चित्तापत्ते ।

प्र० २७५-ननु श्री उमास्वात्याचार्यैश्चत्वारोऽतिथयः साधव-
साध्यः श्रावका श्राविका इतिरूपा उक्ता । अतिथयश्च 'तिथिपूर्वो-
रसवा सर्वे, त्यक्ता येन महात्मना । अतिथिं तं विजानीयादि'-

त्युक्त्या तिथ्यादिविशेषपरहिता भवन्ति, तत्कथमेषां तिथीनामा-
राधना कार्यमाणा सङ्गच्छते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, ते हि लौकिका मदनत्रयोदशीनागर्पंचमी
वसन्ताद्युपाधिका, न च तत्कृति सुदृशामित्यष्टम्यादितिथ्या-
देराराधना श्रीसधेनाद्रियमाणोचितैव ॥

प्र० २७६-ननु जैनज्योति शास्त्रेण तिथेर्द्वितीयादिक्रमेण
प्रत्नलौकिकशास्त्रेण तृतीयसप्तमपक्षयोर्दिनस्य अर्वाचीनपञ्चाङ्गे-
नाऽनियतमासगता नियततिथिक्रमेणाष्टम्यादीनां क्षये आगते
कथमष्टम्यादिपूर्वतिथीनामाराधना नियता भवतीति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, आदौ ताचन्नियतधर्मनुष्ठानेषु तिथीनां व्यप-
देशस्तत्पूर्वकं तदनुष्ठान, यस्यां तिथौ सूर्योदयस्तस्यां सूर्यो-
दयादित आरभ्यापरसूर्योदयान्तं यावत् 'पडिपुण्ण पोसहं'त्य-
नेनाहोरात्रग्रहणात् अभवत्तार्थिकादेरप्यहोरात्रच्छेदान्तत्वात्, अत
एव 'उदयंमि जा तिही'ति निर्दिश्य तिथ्यारम्भान्तमथाह्लादिव्या-
पिनीषु क्रियमाणसु 'आणाभगे'त्यादयो दोषा, अहोरात्रसमान-
तिथ्याद्यन्तभावात्, तथा च दिने समाप्तिमती तिथिरिति वदन्नि-
रस्तो नव्य, तृतीयादितिथीनां क्षये द्वितीयादिलोपापत्ते, तद्धि

क्वस्तिथिप्रवेशप्रकाराविमिरासस्य किञ्च-सम्प्रसङ्गे इषोरेकादि
 समाप्त्याच्चात् व्यपदेशानवस्थाप्रसङ्गात्, युगमध्यपरवेशान्तु लौकिक
 क्रोकोत्तरमागर्भुत्तीर्णं एव नक्षत्रमोगावेषिषु पञ्चाङ्गे शून्यानामेष
 वर्धनात् महाराजाराध्ययोस्तिथ्योर्भ्यपदेशानुष्ठानस्तःस्यैव्यस्य कर्तुं
 मयास्यतामत्रात् किञ्च-तद्वचो वासरस्य तिथिष्वपदेशानियम्यते
 तिथिवासरयोः समन्वयच्छिवामावाद् इत्येवद्वौ च प्रतिव
 स्तीन्यायेन चरतरप्रेषणार्थं लाघा दि मोगवाङ्मुन्यमभ्यवस्यन्नि,
 पत् नयात्वे च तेनां पर्वतिथीनामपि कासांश्चित् पूर्वोपर्वति
 थिषु मोगवाङ्मुन्यवर्तनात्कान्दिशीर्ष्यप्रसङ्गं दृष्ट्वा खोमयत्र
 समाप्तेः अस्यावयववस्तुषावित्त्वे निहृत्प्रसङ्गात् साधयुद्धि
 परामवाथाऽपि तद्वच व्यपदेशानुगमं च, न चास्मिन्ना व्यपहार-
 न्तुरका मयास्याविरहितान्वाङ्मुन्यतस्तत्प्रसङ्गे । किञ्च-
 लौकिक-व्यपदेशनियमनतया लोके च पर्वतिथीनां शान्तिषुद्धि
 धामिमते प्रवेष्टि । मनु मवतु किमपि तत् पर पर्वतिथीनां
 सूर्योद्वासाशरंस्तये प्राय का व्यपदेशया तिथि' कथं च तत्पू
 षिकागणना कार्षेति ? चेत् ।

४०-सत्त्वं, समाहितमेवात्र प्राप्तमसुरभिः, तथा च
 पदवच- "महं वा कुरुषि न सम्प्रसिद्धि तामोषुष्टगमेव सुतामो

ता भवद्विद्य भयरायि न हुञ्ज पुण्या हृ तथ्यिद्या ॥१०" अस्या
 भार्योऽयं-भयस्यानन्तर्ये, आनन्तर्ये च सूर्योद्भवस्यार्थस्य समग्र-
 महोरात्रं व्यपदेशयत्ये अर्षांगत्या च तावदर्थं कालं तदनुष्ठानार्हत्वे
 च प्रामाण्येन स्यागिते तत्रप्रवेशादिन आसमाप्तिं तस्या
 स्वीकारे तदनुष्ठाना तदनुष्ठानविधौ चाशामन्नादिषु द्वायेषु
 कथितेव्यतिरिक्तं यदीत्यस्युपगमे, कथमपीति केनापि प्रजाएज
 तर्हस्यङ्गुलाडीनसूर्यस्पर्शविषातोऽश्रेययोगीत्यर्थः, न सम्प्रसन्ते-
 पञ्चाङ्गेषु न इत्यन्ते ताः पूर्वप्रतिपादिताः पर्वतिथयः ता एव
 स्तीभ्यतया व्यपदिश्यन्ते वा स्यान्वमपि सूर्योद्भवकालं नैव सूर्यास्ति
 तदेवाह सूर्योद्भवेन युक्त्वा इति पलाटशेषि प्रसङ्गे पर्वतिथीनां
 नैव व्यपदेशामायो न च तदनुष्ठानस्य व्युच्छेद' तर्हि किं
 कार्यमित्याह-ता इति तत्रा, तावदश्वत्सरे 'भयरायिञ्च भयरायि'
 स्थि सूर्योद्भवस्यार्थमावेनापरा तद्विद्या वा अनुद्भवतीत्येवमाद्य
 यथा विख्याऽपि तिथिः चतुर्दश्यादिका पर्वतिथिर्यथैवदेश्या
 अनुष्ठेय च तत्र तदनुष्ठान, स्यादाशुद्धा एव प्रयोद्भवास्तदोद्भव
 न स्यात् प्रयोद्भवा व्यपदेशादि युक्तमिति तत्राह न हुञ्ज पुण्या हृ
 तथ्यिद्यच्चि अनुद्भवस्या पर्वतिथ्या विद्येति सा प्रयोद्भवीति
 नैव व्यपदेशस्या न च तत्र तदनुष्ठानं चेति । अत्रापि हृ

शब्दयोरन्यथा योजन प्रकरणविरोधसाङ्कर्यदोषपरमित्युपेक्ष्यमेव पत्रानुष्ठानाय व्यपदेशत्रिपय प्रकरणं, तिथिद्वयव्यपदेशस्तु नैव प्रस्तुत इति, सूर्यानुदयव्योपक्रमो विधेयता च पर्वतिथेश्च तत्र साङ्कर्य शोभास्पदं, अपिशब्देनान्यसञ्ज्ञेत्यादिदुर्जनसन्तोषन्यायेन पत्रानुष्ठानमुद्दिश्यैव चास्या प्रणयनादिति ।

अत्रावधेयमिदं यत्तिथेः पञ्चाङ्गप्रतिपादिताया परावर्तो न शम्यत्वात् गणितफल्गवात्, परं व्यपदेश परावर्तितुं शक्य, अतः 'अवरविद्ध अवरवि'ति 'न हुज्ज पुग्वा हु तविद्धे'ति च 'यपदेश्यसन्नापरत्तयोक्तम्, एवमेव 'जा तिही तिताओ' ति च प्रागपि संज्ञापरतयोदित उदयमात्रस्पर्शेन समग्रमहोरात्रमन्य-तिथिभोगाहुत्वेऽपि चेद् यपदेशे प्राग्दिने प्रागुदयाद् बहुतरत-त्तिथिभोगेऽप्यव्यपदेशे चेन्न मृपावाद यवहारानुसारित्वाद् व्य-पदेशस्य तर्हि क्षीणायां पर्वतिथौ पूर्वस्या पर्वतिथित्वे कथं स इति ।

ननु नण्या अपि पर्वतिथीनामष्टम्यादीनां क्षयं मन्वाना आराधना तु तदीया पूर्वांस्तु सप्तम्यादिषु तैः सप्तता शाल्वेऽपि सप्तम्यां त्रयोदश्यामित्याद्युपलम्भ इति चेत् ? ।

७०-सत्यं, परं प्रष्टव्यास्ते यद्भवद्भिस्तिथिमुद्दिशयाराधना विधीयते आराधनां वोद्दिश्य तिथिरिति, आद्येऽष्टम्यादीनामभावे किंमूलाराधना, भोगोऽस्तीति चेद् 'उदयमि जा तिही'त्यस्य लोपा-पत्ति, भोगकालात्प्राग् नियमानां पर्वगतानां विराधनेन देयं प्राय-श्चित्त, प्रत्यास्थानाद्यवसरे चाद्याष्टम्यादितिथिदिवस इति, न च वाच्य क्षये पूर्वा तिथि कार्ये'ति प्रघोषश्च न स्वीकार्य, स हि पूर्वस्या अपर्वतिथे पर्वतिथे क्षये पर्वतिथिकरणार्थेनदाश्रिताराधना तु तत्त्वादेव, 'न हुजेत्यादीनि वाक्यान्वयि तदा सप्तम्यादीनां व्यपदेशाभावात्मेवाहु । न चैकमपि शाल्ववच आराधनायां तिथिसाङ्कर्यवादिनां शङ्करमस्ति, द्वितीयस्तु अपर्वतिथिष्वाराधनाया उच्छेदं प्रतिपादयन् नण्यानेनोऽनस्त्वेव चटापयेत् अपर्वसूपासादे प्रतिषेधस्य स्वीकारात् पञ्चाङ्गनिवेदितास्ता सप्तम्यादय एवेति सप्तम्यामित्यादि दृष्ट्वापि न मोगध्वयं मनी-षिणा, अन्यथा पञ्चाङ्गीयास्तु वृद्धास्तु द्विकरणापत्तिर्दुर्वास्व, तेषां आराधनार्थं क्षये व्यपदेशपरानुत्तिर्यथा 'वृद्धाव'पीति सिद्धान्त', क्षयेऽपर्वतिथे पूर्वस्य तु पर्वतिथित्वेन वृद्धौ च पूर्वापर्वतिथि-त्वेनाद्याया व्यपदेश इति ॥

पौष्पमासीतएवो नियन्त्रिततपाकसम्भात् भनानोगाघस्तरण तद्वैव
 कर्तव्यस्यात् एकयोगक्षेमवयस्योऽभामात्रप्रदुःखपञ्चम्याद्युप्येव
 मेबाराभ्या युगमूर्ध्वरूपत्वस्य तत्रापि सत्त्वात्, प्रतिमाप्रतिपद्याना
 मय्येवमेव युगमाराधनोस्ता ॥

प्र० २७/- - मनु कस्याप्यक्राद्वितीथीनां पर्वनिधोनां पर्वतिथि
 त्वमस्ति न पा ! अस्ति चैतस्या एकस्या क्षये प्रयाद्यात्मन्तर्वे
 द्वितीयादीनां च क्षये किं कर्तव्यमिति ? चेत् ।

४०-पर्वनिधयस्तावद्वेषा-एका कालमाहात्म्यज्ञा द्वितीयाश्च
 माहात्म्ययत्कार्ययागजाः तत्राष्टम्याद्यः कालमाहात्म्यज्ञा, द्वितीया
 स्तु द्वितीयप्रकारः, भाषा महोरामानचतुर्थात्रितीयपारारण्या,
 द्वितीयास्तु मावस्नय-क्रियाऽऽराप्यः शास्त्रीनीत्या कस्याणकानामे-
 कस्मिन्महि षड्गामपि भाषाद्य युगपयाराधनाविरोधः, एकजा
 द्विपु तेष्येकाशानादीनां कर्तव्यताया उपदेशात् पञ्चानां तेषामेका
 हि सन्माते द्वितीयेहि एकाशनेन पूरणोपदेशात् न तस्माद्द्वयैपि
 पितोः अत एवोपवासाद्विक्र तत्राग्यक उच्यते अत्र मविष्य
 इत्येवमिति वाराधयित्वा मयति । विचैकद्विकस्याप्यकृतिधीनां
 पाते तु काश्चमाहात्म्यमितिपिभ्याः समामहोरामानस्वर्पारप-

प्र० २७७ मनु पूर्वासम्पद्वन्त्रिस्त्वासासप्तमादीनां पराव
 स्वे मध्वत्तम्भादीनां व्यपदेशः तत्र गौष्मभ्यग्यायेनाष्टम्यादीनां
 पर्वतिथिष्वन मुक्त्वात्तद्वत्तु तद् व्यपदेशस्तथाधितमनुच्छाने पर
 पयमन्तरपर्वतिथीनाममादीनां क्षये का तदि विद्यमानभीयमाण
 शोभमयोगपि पर्वकारत्वात् ' तत्र गौष्मभ्यग्यायस्याप्रवृत्तरिति ।

४० - स्वतन्त्रमहोरामसमारोचस्त्वाद् इवोरपि सिद्धत्व
 सङ्घसरस्तु मार्गबाह्य एव तथा सति चतुर्ण्यथैकस्यलोपह ।
 विश्व-युगास्त्ये वायाज्जा निश्चिन्तयेऽपि चतुर्दश्या मागम्हीत्येव
 म्यवेदास्तद् धीनिशीश्वर्यविशिसिद्धत्वात् पारिशेष्येष्वेव त्रयोत्र
 काश्चतुर्दशीत्य धीनयोग्यधीयानां सामाचार्येष्वमूलेषु, प्राकर
 विक्रामाहरविद्योतिभ्यामेव त्रयोदश्यां चतुर्दश्या चतुर्
 दश्यां च पञ्चदश्या प्राकरपिक्त्वात् अत एव धीवीत्यसे
 पञ्चम्या पाते तत्पत्तः पूर्वस्यां तिथौ कल्पनीयतानुसन्नापि
 पूर्व्यापाते तत्पत्तः 'त्रयोदशीचतुर्दश्यां' इति द्विष्य
 वैश्वरावृत्तिचूलाप द्विष्वन्मैकस्य प्रसे प्रतिपद्यत न च
 पञ्चतयोऽपिहृत्य ठविति एकस्यास्तियेसालमुम्भा तत्पत्त एव
 प्रभात् किं त्रयोदश्यां विस्तृतावित्वादिभैकत्वस्य सपिन्तत्वात्

नार्हत्वात् चतुष्पत्त्यन्तमपर्वापाते उभयोरहोरात्रेणाराधकस्तत्प-
वर्णसारयेत् एकतराराधकस्य तु यथारुच्याराधना ॥

प्र० २७९-ननु का चतुष्पर्वी का च पञ्चपर्वी दशपर्वी
द्वादशपर्वी किंमूलाश्च ता ? इति ।

उ० - कृष्णशुक्लाष्टमीचतुर्दश्यमावास्यापूर्णिमालक्षणा षट्-
तिथिरूपा चतुष्पर्वी आगमप्रौढग्रन्थेष्वेव गीयते, शुक्लपञ्चमी
कृष्णतराष्टमीचतुर्दशीलक्षणा पञ्चपर्वी, कृष्णतरद्वितीयापञ्च-
म्येकादशीचतुर्दशीलक्षणा दशपर्वी, सोद्दिष्टाशौणमासीरूपा च
द्वादशपर्वी श्रावकधर्मविध्यादिप्रकरणत्त लवणोदधिवेला-
विशेषवृद्धेर्जीवाभिगमादिबृक्तत्वाच्च, चतुष्पर्वी लोकानुलब्ध-
माहात्म्या वैदिकपौराणिकसुगतादितीर्थान्तररीयैरपि पर्वतया
स्वीकृता, द्वितीयाद्यास्तु लुविहितगीतार्थाचीर्णा इति मन्तव्या
पव, पर न चतुष्पर्व्या वाधां विधायतुमर्हामिति ॥

प्र० २८०-नववशिष्टे तृतीयेशे आयुष परभवीयस्य
बन्धो भवतीति सिद्धान्तसिद्धं तथा च द्वितीयाद्या दशतिथय
पव युक्ता इति चेद्

उ०-बालिशजल्पितमेतत्, प्रतिपदादिजातानां तृतीयादिषु
तद्भावेन तथाविधानां नृणां तासां पर्वतिथित्वप्रसङ्गात्, न
चापर्वसु न जन्म मरण वा नेति, पर्वतिथिजातानामप्यवमरात्र-
भावेनानियतत्वात् तृतीयांशस्यापि, वस्तुतस्तु पर्वाराधक पर्व-
प्यायुषो बन्धे शुभमेव बध्नाति शुभानुष्ठानपरत्वाद् इति
शास्त्रवच श्रद्धापथमानेय, अपर्वतिथ्योस्तत्पूर्वोत्तरयोस्तत्संस्का-
रात् भवेत् तथा चेन्नासम्भाव्यम् ॥

प्र० २८१-ननु कथं तिथे क्षीणत्वमिति ? ।

उ०-लौकिककलोकौत्तरयोर्द्वयोरपि मार्गयो सूर्योदयास्पृशि-
त्वेन तिथे क्षीणत्वमभिमतं, यद्यपि क्षीणा बहुभोगा अन्त्य-
समाप्तिमती चावश्यं स्यात्, तथा च भोगबाहुल्यं समाप्तिमत्वं
च तिथेर्लक्षणमाचक्षणोऽङ्गतम पव, अर्थशास्त्रे तु तिथिदिनसम-
मानत्वात्स्यादन्त्यवती तिथि, परं पर्वपूर्वानन्तरपर्वतिथिश्र-
प्रसङ्गे पूर्वपूर्वतरापर्वतिथ्योरपि पर्वत्वेन व्यवहारस्तु 'क्षये
पूर्वे'ति 'अह जइ कह वि ने'त्याद्यपवादाशस्त्रसाधित इति
बलीयस्त्वाच्चापवादस्योत्सर्गप्राप्तव्यपदेशाया अपर्वतिथेरपवादा-
प्राप्तया पर्वतिथ्या वाद्य यावत्सम्भवन्नायेन च नष्टपञ्चदश्याश्चतु-

ईशा वापस्तथा च त्रयोदशः, नहि कस्यानकृत्य इवाहोरात्रा
 दुप्यनसाभ्याम्यदुर्दशीपञ्चदशयो सङ्ख्यं सङ्गिरते सूक्तोऽपि
 तत्र विकस्यामिषान्तमपि द्वादश्यागमशास्त्रेष्वधोऽज्ञानाममेव ॥

प्र० २८२-न्तु श्रीमन्वीरुदे'चे किं तं संभिवु'मिति
 प्रश्नस्योचते त्रिविधा सङ्ख्या अविद्यस्य तदुपस्थापुस्तानधिहृत्या
 येषिदे सस्यससिङ्गसुते कल्पते, सर्वथा अससिङ्ग ससिङ्गनं
 वाऽपिहृत्य तु किञ्चिदुपगतम्, तयसंहारे उभयोपसंहारं कृत
 स्वरूपमिति ?

उ०-सत्यं साध्याविभुतवियारणायां त्रिविधमिरपि सङ्ख्या
 मितं कश्चिकल्पयि सङ्ख्या मित्य तससिङ्गानुगतयानितिप रावते
 द्वादशुमेवमिति सतिक्वान् नित्यनिगामी च तस्यतस्य
 प्राग् गोपसङ्ख्या नात्राचिकृतेति तस्या सन्त्यैव भुवमिति ॥

प्र० २८३-न्तु आस्यत्र मगसि वाच्ये नोहन्त्रियेति कल्पते,
 तत्रार्थे तु अनिन्द्रियेति, तत्र कोमेव ? इति चेत् ।

उ०-शास्त्रेषु नोदकस्य सङ्ख्येयमित्येववाचिता कल्पते
 तथा नोदकायउदकस्यनोदकस्यैतत्पूर्वसदोचरवचित्वात्तेऽपि प्रयु

म्यते स इति यत्र बाह्यनिवृत्तीन्द्रियामावाप्य दानसायनस्य मनस
 इष्यते तत्र वेदोऽभावात्तोइन्द्रियता कल्पते पूर्ववत्स्वादिनाप्रिय
 तथा बिन्ध्यविषयमात्रगोचरं मन इत्यभिप्रायेण प्रतिमितयतवियया
 मावापनिन्द्रियमिति इन्द्रियसाहस्य च तत्र दानदानकल्पमायात्,
 मत एव 'दुष्टमनिन्द्रियस्वार्थ' इति ।

प्र० २८४ नन्वामिनिवोधिक्कमिति सम्पगदानमेय आमि
 निवोचपूर्वक्याच्छ्रुतस्य, तत्र सम्यगिन्ध्याविचार कथमिति ? ।

उ०-धीमर्हदप्रकृपितेऽपि सम्पगृह्यतज्ञाने यथार्थेतरपरि
 षतिमायर्शनयावश्यकं मत एव मिथ्यागिधप्रकृपितेषु यदाद्विदु
 नतथा विचार इति ॥

प्र० २८५-साम्यगृशनेत्यादेर्विचरणे साम्यगृशनं सम्पगृशनं
 सम्पगृधारिणं वेद्युक्त प्राप्तार्थि दानचारित्रयार्थं तस्याधयदान
 साम्यगृशनंमिति साम्यगृशनंकल्पसूत्रमिय किमिति लक्षणसूत्रे
 नास्ते ? इति ।

उ०-सत्य मतिभ्रुतायचयो विपर्ययेक्यत्वेन सम्पगृहस्यरि
 गृहीतं सम्पगृशनमिति क्वाथं चारित्रसूत्रे प्राजावत्साम्ययोगेयतः

सम्यक्शब्दस्यानुवृत्तिरस्त्येव सामायिकशिखदानां सान्वयानां
 ग्रहणाद्वा तत समितिसूत्रे समीच सत्वाद्योगनिग्रहसूत्रे 'सम्यगि-
 त्युत्तेर्नानुवृत्ति' सम्यक्शब्दस्येति वचनेऽपि न क्षति, अत एव
 च 'मार्गाव्यवने त्यादिपरिग्रहसहनप्रयोजनसूत्रं, किञ्च-सम्यग्रह-
 शोऽधिकृत्यैवाश्रयादिप्रकरणात् न मिथ्यात्वस्याश्रवे सम्यक्त्वस्य
 बोधन्यास संवरे इति, विवरणे ज्ञाणां सम्यक्शब्दाश्चित्तत्व
 तु मुग्धबोधाय, अभ्यर्हितत्वेन बहुस्वरस्यापि पातोक्तौ
 ज्ञानाद्योरितरताप्रसङ्ग, उत्पत्तिकमग्रहणेऽपि तद्वत्स्त्वयो
 सम्यक्त्वमेव स्यादिति न नियम, देवत्वादेस्तेभ्यो भावात् न
 तद्वतामध्यश्रुमप्रकृतीनां नोदय इति नियमाभावात् ॥

प्र० २८६-ननु कथमाश्रवे पञ्चैवावतानि, अष्टादशानामपि
 पापानां किं नावततेति ? चेत् ।

उ०-हिसादयो बाह्यप्रवृत्तिमया इति शक्या तत्प्रवृत्ति-
 निवृत्तिप्रतिज्ञेति तदनिवृत्तिरूपा आश्रवाः, कपायास्तु व्यवच्छे-
 दोपशमौ विना सततोदयस्वभावा इति तदुदयरोधविफलीकरणे-
 नैषां विवेक एव शक्य, अभिसन्धिपूर्वका आद्या, नान्त्या-
 स्वथेत्यपि च ॥

प्र० २८७-ननु आवश्यककचूर्णैः कर्तव्यं नन्वनुयोगादिचूर्णानां
 विधाता परो वेति ।

उ०-श्रीजिनभद्रक्षमाश्रमणैर्विशेषणवत्यां सामायिकचूर्णैर्ब-
 ह्नेखात् प्राचीनतमाऽऽवश्यकचूर्णि, अनुयोगचूर्णौ तु शरीराधिकारे
 श्रीजिनभद्रकृतत्वस्थोल्लेखात् सा पश्चात्तनी, नन्द्यादिचूर्णिषु तु
 बहुश आवश्यकचूर्णैर्षतिदेशात्ता अपि पश्चात्तन्य इति ॥

प्र० २८८-ननु आवरणश्रये सत्यवश्यमवावर्त्यैकान्तिक
 आत्यन्तिकश्च प्रादुर्भाव, अन्यथाऽऽवार्यनाश्रययोर्निष्फलत्वात्,
 केवलिनश्च 'खीणभाभिणिबोहिअनाणावरणे'त्याद्यनुयोगद्वारादिव-
 चनाऽक्षीणमत्यावगणादिमन्त एव, ततस्तेषां न मत्यादीनि चत्वारि
 ज्ञानानि, एकज्ञानाश्च पठ्यन्ते ते इति चेत् ।

उ०-सत्यं, परमावार्थं द्विधा-प्रसङ्गापरसाधनजन्म आत्म-
 स्वरूपभूतं च, तत्र केवलज्ञानादिन्यात्मस्वरूपभूतानि, तानि
 त्वावरणश्रये स्युरेवात्यन्तिकानि, परं दानादिमत्यादीनि प्रसङ्गपर-
 साधनोत्थानीति तानि तथात्वेपि न तथेति ॥

प्र० २८९-ननु मतिसूलकं श्रुत मतिश्चन्द्रियजं इन्द्रियाणि
 च नामितद्रव्यक्षेत्रादिज्ञानानीति ते न सर्वत्रिपये स्थानार्थमिति ।

ज्ञानयोगशक्तिके एव ते भवतां, परमवधिमनश्चर्क्यौ तु तद्विरक्त्यैः
सन्धावाप्तमात्रायेसाविति किं न तयो ज्ञानिकृतासम्भव ? इति ।

४०-तयोरप्यामोगोऽस्येव निमित्तं स ख वीर्यशिरायविक
र्यमव स तु कैयस्त्रिनामेवेति श्रुत्याऽपि न सर्वविषयाणीति,
मनसः सर्वविषया तु करुणारूपा न तु सासात्काररूपेति
अमूर्तानां न सासात्केवसाद्यैरपीत्यपि चिन्त्यमेवात्र ॥

प्र० २९०-नव्यामिनिबोविकृतीनां सतुर्ष्यं सायिकृत्वा
भाषे किमिति स्त्रीजन्मासिप्यिवोऽिअनाप्यावर्येस्यादि पठ्यते इति ।

४०-सत्यं, न हि केवळे इत्यने तास्यस्त्रीजन्मीति, येष
मत्पान्निप्रसङ्ग उण्युक्तता सावरुणा सेवतत्र गिरावरयेति स्त्रीजन्ता,
किञ्च-ध्वस्त्रेय्यारित्ये क्वावीनमवस्थानं तेन तत्किरूप्यतां दुस्वा-
नामप्यतामन्न, परं मात्र केवळावरये स्त्रीजे मन्वावीनसुद्रय
एवपि ज्ञानयोगशक्तिर्यैर्वा नहि वन्द्ये गिरौ तत्स्यतुणावस्थान,
अत्रापि न अन्त्यावरणस्यै प्रगायराजावस्थानं, अत्रापणसे
क्वापवस्थान तु स्यत्पि ससाधनसमर्पणयोगादप्ययामूले न
स इत्यर्थे तु न किञ्चिद् इति ॥

प्र० २९१-गनु प्रतामि सातिचाराणि सुहृताय भवन्ति
नेतिवचनास्तातिचाराणुष्टामानां पच्छिर्यंता गीता, सातिचारा
यनुष्टनप्रभाषो गिरतिचारमुष्टन भवतीसियचनानु साति
चाराणुष्टनस्यापि विधेयता गीयते तत्र कृतम पक्षो मान-
नीय इति ॥

४०-एयायविवोभाषपीठि, क्तोऽतिचारपरिहरणार्थं प्रथम-
पक्षस्मिन्, तथा परिणामेऽपि यदि भवेत् कथंचिदतिचारस्तथा
स शोषो न प्रतप्रहृष्यादिरम्य, सधंधिरतानां प्रमसादियुजान्
विना वीतरागगुणस्थानानापादनात् ॥

प्र० २९२-मन्वाऽस्तु सर्वव्यपि समानमाहंस्यमिति मित्र-
मिष्यैर्येषु मित्रमिद्रानामाहंतां मूसनायकत्वेन शोयानां तु शेष
नाम्ना कथन सर्वसंघे प्रयवर्तते, परं कथं न तद्वक्त्राकरुमिति चेत् ।

४०-सत्यं, तन्मूढमावक्तव्य माहंस्येभ्यः किन्तु संघस्य
वर्धनाप्येसवा, क्त प्रविशतस्तस्य प्राक्तस्यैव वर्धनं, पूजक
स्तस्यादौ पूजां करोति अर्चनसामग्री च विशिष्टा या सा
तस्मिन् अर्च्ये इति तथाविधाकृतौ नावकाया क्षेत्र इति ॥

विराधनेति, सत्यं, अत्र तावत्साधनं वृत्ति, अत्र च तद्विचारः, अनुकम्पादीन्धयि वृत्तिरूपाणि तर्हि कोऽत्र विषय ? इति चेत् ।

उ०-ब्राह्मणा दानगतक्षेत्रहलगोभूम्यादिभिर्जीविकावन्त इति तद्दान वृत्तिसाधन, प्रशंसन्तीति पदं च तत्रैव घटते, तद्दणैतेरैस्तत्प्रसंसाया अत्यन्तादरणात्, यथा च सादरदाने प्रतिलम्भशब्द साधुदाने प्रयुज्यते, सामान्यदाने तु 'दलेमाणे' इति, परं ब्राह्मणानां वर्णमपेक्ष्य प्रतिलम्भशब्दप्रयोग शाल्त्रेष्वपि, अपरे तु जलतीर्थसुभटास्त्रादिष्वपि पतत्सूत्रं योजयन्तीति ॥

प्र० २९६-ननु वर्तनाद्या उपकारा कालस्योक्तास्तत्र प्रकरणे तस्य द्रव्यत्वं किमित्यभिहितं न, कथं चोत्पादव्ययधौत्र्य-युक्त सवित्यत्र प्रकरणे तस्य तदभिहितमिति ? चेत् ।

उ०-वर्तनादिस्थाने कालस्य द्रव्यत्वोक्तौ तस्यापि वर्त-नादीनि वाच्यानि स्युस्तथा चानवस्थाप्रसङ्ग, उत्पादादि-प्रकरणे तु सूर्यादिचारोत्पन्नस्य ग्रहणात्तद्देतुक स, 'सोऽनन्त-समय' इत्यपि तत्रैव युक्तं, अभेद्य स तथाविधकालस्यैव यतो भाग इति ॥

प्र० २९३-ननु सिद्धानां सिद्ध्यतां बहव आकारा, तत्कथ तेषां विम्बेषु कार्योत्सर्गपर्यंकरूपमासनद्वयमेव क्रियते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, सिद्ध्यन्तोऽर्हन्त उक्तासनद्वयवन्त इति सर्वेषा-मासनद्वयं तदेव क्रियते, समवसरणे तु जिना योगमुद्रास्थित-हस्ता पादपीठयुतपादा सिद्धासनस्थाश्चेति ॥

प्र० २९४-ननु पञ्चसु परमेष्ठिषु केवले साधुपद एव किमिति सर्वैतिसर्वनामविशेषणयोजनं ? न शेषेऽस्त्विति ।

उ०-सत्यं, सर्वेऽप्यर्हदादय समानगुणकल्पा इति व्य-च्छेद्यस्यासम्भवात्त विशेषिता, साधवस्तु सामाचार्यमित्यहो-पकरणप्रायश्चित्तगच्छनिश्चाद्यपेक्षया भिन्नभिन्नस्वरूपा सर्वे च सर्वेषा सम्यग्दर्शां नम्या इति योग्यमेव तत्र विशेषणमिति ॥

प्र० २९५-ननु 'जे उ द्राणं पसंसंति वहमिच्छंति पाणिणो । जे य ण पडिसेहंति वित्तिच्छेयं करेति ते' ॥ इति सूत्रकृताङ्गवच-नेन सर्वं दानं निषेध्यमापद्यते, न च सुपात्रदाने न तत्प्रसङ्ग, साधुनिश्चाविशेषाभावेऽपि देयोत्पादगता तु तथाविधैव जीव-

प्र० २९७-ननु पञ्च सर्वं इति कथं प्रकृतैः । इति चेत् ।

उ० - स्ववर्गैः तावत् सर्वेषां सामान्यविशेषकरत्वात् सर्वेषां पर्यायान्तरानां सर्वव्यपेक्षितत्वं परमतेव्यत्येभ्यो मावस्य स्वरुत्वात् सर्वतरसजातीविजातीयामावस्यत्वं तच्च न तत् तत्रातियोगिमावसानमर्थेति तत्रापि तत्रैव युक्तं च

प्र० २९८-ननु क्षेत्रमाकारान्तरव्यवधेः क्षायोपशमिक मावस्यत्वमवश्येति भिन्नाभिधानं किमिति ? किञ्च-सर्वोपशमस्य गुणजत्वान्तरादीभ्योपि गुणप्रत्ययाभ्येवेति तेनां क्षायोपशमिभ्यो गुणप्रत्ययव्यवधेव तदिकमित्यवधेः क्षायोपशमिक इति चेत् ? इति ।

उ० गौणमुक्त्येर्मुक्त्ये कार्यत्वं इति न्यायाद्ययोर्मवप्रत्यक्त्वा मवस्य तच्च मुक्तता च तच्छेदेन तस्य मानाकृतिव्यपेक्षमभावित्वादिमात्रात्, मत्वादीनां क्षायोपशमिभ्योऽपि तत्क्षयोपशमस्य कारणानां वैकिञ्चाच्छरकारणे न भेदमिधानमिति ।

प्र० २९९-ननु सामान्यार्थुपक्रमकावस्यत्वेन विविधानां क्षामावधिभावमुपक्रमापरवर्त्येन्युनीनसाधुना विध्याप्यसामा

वारीणामावधीकरणमभिधीयते, तत्र काव्यात्मिकविधाः क्षामाचार्याः ! इति चेत् ।

उ०-ओषसामाचारी वराविद्यसामाचारी पद्मविमामसामाचारी चेत्येता मोचनियुक्तिकया भाष्ययत्कनियुक्त्यन्तर्गता भाष्यशकनियुक्त्युक्तेष्वुक्तापविक्रया कल्पवधद्वाराणां 'इत्यादिपद्मविमामसामाचारि सि धधनात् नियुक्तिस्तथापि पुष्पव्याख्येभ्यः कया क्रमेण, काव्याचार्यास्तु पद्मविमामसामाचार्ये विधिसूत्रान्ते वक्ष्याम इत्याहुः । श्रीहरिमद्रसूत्रयोऽपि श्वानी पद्मविमामसामाचार्या प्रस्ताव सा च कल्पव्यवहाराद्वये श्येबाहुः, मलयारिण्यस्तु छेदगतप्रत्ययसूत्रकसेष्याहुः । पद्मविमामसामाचारी तु छरसूत्रायीति कोट्याचार्यां प्राप्नुविति । तथा च तिस्रःप्यावयव्यकनियुक्तिसूत्रत्वत इत्युपक्रमास्तकया ।

प्र० ३०० नन्वेतासु का वक्ष्यामपुनरुक्ता ? इति चेत् ।

उ० - क्षाया मवमकर्मप्रवादागततृतीयावधारयस्तुगतविश्रुतितमौषाम्भुनादिति काव्याचार्याः, धूर्णिकारास्तु वीसतितमपाहुः तस्य मोक्षपफाहुः, तामो स्याहुः, मोचमाभूनामाम्भुनादिति श्रीहरिमद्रा, मक्षपारिणम द्वितीया उच्यत्यवयवोर्द्वितीया

भीणियेति चूर्णिकारादयः, पङ्क्तिशतितमात् पूर्वोत्तराध्यय-
नादिति कोट्याचार्या, तृतीया नवमपूर्वगततृतीयाचार्यस्त्वु-
प्राभृतादिति चूर्णिकारादय इति ॥

प्र० ३०१-ननूत्तराध्ययनगतसामाचार्यथ्यने दशविधसा-
माचारीदर्शकगाथासप्तकमेव, शेषं त्वोद्यसामाचारीपर पूर्ण-
मध्ययनमिति कथं ततोऽत्रोक्तया दशधासामाचार्या उद्धार
उपक्रमो वेति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, नवमपूर्वगतोत्तराध्ययनप्राभृत्ग्रहणे न कोऽपि
शङ्कालेश, यथौघे ओघप्राभृतं पद्मविभागे छेदप्राभृतं तथा-
त्रोत्तराध्ययनप्राभृत्तस्य स्वीकारे यथार्थ एवोपक्रम इति । किञ्च-
उत्तराध्ययनान्यपि अङ्गाद् द्विष्टिवादादे प्रभवाणीति तत्रस्थवच-
नात् कर्मण्यवायपुन्वेत वचनाञ्चोपक्रमरूपाण्येति ॥

प्र० ३०२ - नन्यत्रानुयोगद्वारस्थानाङ्गसूत्रोत्तराध्ययनेषु
दशधासामाचारी ओद्यसामाचारी च दशवैकालिकपिण्डेषणा-
ध्ययनोत्तराध्ययनसामाचार्यथ्ययनादिषु पदविभागरूपापि यति-
जीतकल्पादिषु दृश्यते, तत्र किं वाच्यमिति ?

उ०-आवस्थकनिर्युक्त्युक्तसामाचार्युद्भृता एव ता, अत
एव दशधासामाचार्या वर्णने 'उपसंपया य काले'स्यनेनात्रोक्त-
कालद्वारस्त्वा, ओघे च संखेवेणेति यतिजीतस्य तु स्पष्टैव
संक्षिप्ततेति ॥

प्र० ३०३-ननु किं निर्युक्तेषु स्थानाङ्गादीनि ? येन
तदुक्तस्योद्धारस्तथेति चेत् ।

उ०-सत्यं, श्रीस्कन्दिलाचार्यकृत एवाद्यतनोऽनुयोग, स्पष्टं
चेदं नन्द्यामिति, अत एव 'तिसमइयाहारगे'त्यादिनिर्युक्तिमेव
नन्द्यां प्रोक्तमिति ॥

प्र० ३०४-नन्वविधिना क्रियमाणो धर्मो द्रव्यधर्मो भाव-
धर्मो वेति ? ।

उ०-उभयरूप अविधिपरिहारयत्नेनैवमेवाविधिना चेत्
स भवति तदा धर्मो द्रव्यरूपोऽनुपादेयश्च विदुषां, कृते त्वविधि-
परिहारप्रयत्ने कथञ्चिदविधिना युक्तो भवति धर्म, स तु भाव-
धर्म उपादेयश्च विदुषामिति धर्मसंग्रहण्यवलोकनान्निश्चयमिति ॥

प्र० ३०५-ननु किमिति क्रियाणां पञ्चविंशति पञ्च-
पञ्चैकरुच्यते ? इति ।

पञ्चानाम्नां शब्देषु प्रकाशतादिसु परस्परसंबन्धवर्णनात्
तत्रोच्यते परस्परसंबन्धे पूर्वपूर्वसम्बन्धस्यापि तत्रैव वर्णनाच्च
यत्केन पञ्चकेन सर्वक्रियासंग्रहेऽपि संसारमुक्ततासम्बन्धवर्णना
वर्णनाय (यित्तु) विविधप्रकारता तेषां वैवमुपपन्न्यासः ॥

प्र० ३०१-नन्दित्रिषुष्यापि कृपायसहस्ररूपस्य भाग्यवक्रुपापि
आप्तवामि च तत्रप्रतिरूपककृपायोव्यावेवेति तानि मिथ्यानि
साम्यपरिष्कारधरुपापि कथमिति ? ।

उ०-रोषतन्तुक्रमवर्णनापेक्षं यथाह्यक्रमान्निग्रहं सूत्रमिति ॥

प्र० ३०७-ननु सिष्यत्वाविरतिप्रमाणानां कृपायक्रांशत्वा
रूप्य कथवेदेषु कथवेदेषुभिन्नतयाभिधानमिति ? ।

उ०-गुणस्थानमेवेन क्रमावरोधत्वेन वर्णनार्थमिति पूर्वं
पूर्वमाह एव बोधतत्पाममाववर्णनं वेत्तः ॥

प्र० ३०८-ननु स्तोत्रप्राप्तौकैपवीशैर्यथाविधि भ्रमण
प्रतिक्रम्यन्ना पापसंकेतविरहितकामित्तिरिभिर्ज्ञेयं कथ्यते सा
कथं यदते ! क्वः सा वीरतत्पाममाववर्णनं, सास्यपरिष्कारव्यस्तु
श्रमाद्यमस्या इदरेयां नियमावच्छीति ? ।

उ०-सत्यं प्राजातिपाठादिस्वल्पस्याप्येवं शत्रुणां यथा
यापवप्यस्वारतम्येन जायते तथात्र न, किन्तु निर्द्वैरेव सर्वयेति
प्रसङ्गपापनिषयनिर्द्वैतरामहिमप्रतिपादनार्थमिदं सूत्रमिति ॥

प्र० ३०९-सर्ववर्णितसिद्धसाधुधर्माणां मङ्गलता निगद्यते,
सा कस्यारम्भे लाकोत्तमता च क्व लोकरुमाधिस्य शरण्यागमनं
किं कथं वेति ?

उ०-ये चस्वार संसारनिस्सरणप्रवृत्तानां मङ्गलकार्यद्वयार-
वचमत्य वार्हतामुद्रुपभावाभायभोक्रापक्षं सिद्धानां क्षेत्रलोक
सापिङ्गमावापेक्षं साधूनां ज्ञानदमनधारित्रील्लोकापेक्षं यमस्य
ज्ञाविक्रसायोपनामिकापेक्षं ज्ञेयमेया शरणप्रतिपत्तिश्च तद्गन्तव्या
क्षीणत्वमिति ॥

प्र० ३१०-ननु 'दृष्यन्त्वमि भवते जदुमि उ छाठमस्थिय
प्रापेति सिद्धास्तः', तत्र किं नाराकं को नारा ? किञ्च-नष्टमिति
न हि मस्याविविधानानि केवन्मारायानि परस्परमाचार्याचारकृत्या
माधात् । तत्र मर्यादीनां भागकं केवलं, किञ्च-मर्यादीनां को
भागाः किममावः पर्यायात्तरं वेति ? आऽपि साधकसाधनसाध्यानां
तत्रावच्छेदकत्वं च । तिनीके सिद्धसाधुधर्माणां मङ्गलता निगद्यते

यवस्थान्तर केवलं स्यात्, अन्यच्च मत्यादय आत्मगुणास्त-
न्नाशश्चावरणोदयादशानपययि ननु केवले इति कथं घटते
सिद्धान्त ? इति ।

उ०-सत्यं, छात्रस्थवज्ज्ञानानां निरर्थकताप्रतिपादनायोक्तं ।

प्र० ३११-ननु देवनारकवत्तीर्थकरणामपि भवारम्भादे-
चावधेर्भात्रात्किं न तत्तेषां भवप्रत्ययमिति ?

उ०-तेषां तत्परम्भविक् न तु तद्भवजमिति न भवप्रत्ययं
तत्तेषामिति ॥

प्र० ३१२-ननु 'तथ्य चत्तारि नाणाहं ठप्पाइ ठवणिज्जा-
इ ति नोउहिस्सिज्जन्तीति कोस्य्थं ? इति ।

उ०-मत्यादीनां चतुर्णां स्वपरप्रकाशकत्वेन क्षयोपश-
मादित उत्पन्नानामपि स्वय धारणीयानि, न च तानि परेभ्यो
वितरणीयानि, एवं स्वरूपत्वाच्च तेषां दानोत्सुकैरपि स्वात्मन्येव
धार्थाणि न तु दातुं शक्यानीति न तेषामुद्देशादय, श्रुतं 'त्वा-
चारादि गणधरादिदानादुत्पन्नमपि अगानङ्गादिरूपेण श्रीसद्गु-
यार्पितत्वात्तस्य तत्परोत्पन्न, ततश्च दातुं शक्यमेव तदिति तस्यो-
द्देशाद्यो विधिरत पव प्रस्तुतस्योद्देशादय इति सम्भाव्यते ॥

प्र० ३१३-ननु मार्गान्तरैरपि साधूनां कांक्षामोहोदयोऽ-
भिहित, स कथं घटते ? अन्ययूथीयमार्गाणां मिथ्यारूपत्वात्
तत्र न सत्यताशङ्कापि सुदृशामिति ।

उ०-अत्र नैतानि मार्गान्तराणि ग्राह्याणि किन्त्वावश्य-
कोक्तानि 'नाणदंसणेहि तित्थ'मित्यादीनि, यद्वाऽऽर्थमहा-
गिरय उपाध्याया गणाधिपाश्च वाचकवशसमूलपुरुषा इत्यपि
सम्भव, अतो गणधरवशो वाचकवंशश्चेत्यावश्यकादाबुच्यते,
वाचकवशे च सम्यग्दर्शनेत्यादित्रिरूपो मोक्षमार्ग उच्यते, सर्वश्रो-
तृणां समानसाधकत्वात्, इतरे तु श्रोतृणां प्रतिपन्नदर्शनत्वात्
'गणकिरियाहि मोक्खत्ति तथा' मार्गमाहु । तत्र न कांक्षित-
व्यमिति, अत 'वायगपयमुत्तम पत्त'त्यादि ॥

प्र० ३१४-नन्वर्हन्नमस्कारे निक्षेपचतुष्कं कथमायाति ?

उ०-अर्हदित्यभिधानान्नाम, अष्टादशदोषरहिताकारचिन्त-
नात् स्थापना, अर्हतो जीवत्वाभिप्रायादपि द्रव्यं, प्रातिहार्याष्ट-
कादिचिन्तातो भावार्हन्यं चिन्तनीयमवश्यमिति निक्षेपचतुष्कं ॥

प्र० ३१५-ननु सर्वमूर्त्तामूर्तेषु सन्त्यगुरुलघुपर्याया, ते
चावश्यं श्रेद्धया परं युक्त्या कयाचिच्छक्या अवसातुमिति ? ।

तत्र के सर्वजीवाः किमसुरं कृतमोऽनन्तभागः कां च जित्योऽ
घाटितमिति ? ।

उ०-सध्यामप्यापिशोयेन सर्वजीयाः ततोऽमप्यानामनादि
भ्रुतं सम्भवेत् भविष्येदेनेति, पर्वाकर्यं चासरं अनन्तमागम्य
अवस्थाकर्यं सर्वकाळं तावदुमागस्या (ना) वृत्ता 'उप्यदिमि
अप्यत' स्मि, तथा च मत्पादीनां सर्वत्रप्येऽत्रात्मभावविपयता
या नातीस्तास्ति केवलस्येति विपयापेक्षया वतलसङ्ख्याकृत्यं
पञ्चारास्तज्ञयाकृतवतारा एव मयोलपयते तथा छात्रस्त्रिकडा-
मनाशः । किञ्च-छान्दस्त्रिकप्रदानानि न सर्वपर्यायावो साक्षात्कारे
वदायि, इदं तु तत्र वक्ष्येत् न च छात्रस्त्रिकप्रदानानि
सव्यापयागीनि, परस्परं तद्वानानां प्रतिहतोपयोगायात्
बर्धनोपयोग्यं तेऽमुपयागपाठात्, इदं तु सततोपयोगि
अप्रतिहतं चेति ज्ञापतापेक्षेतस्य 'तप्यन्वमि अर्पते' युक्त्या
दि बट्टमीत्याहुस्तमिति प्राले चास्मिन् प्यतिकरे न
काऽपि शङ्का स्यात्तुं शक्यतात् । विशेषार्थेपोठिना च तुऽगमेन
मयाऽमुपयागपागमना न दास्यारामनेति विशेषो ज्ञाप्यते एवं
सहभाषासाकपसौ सुकोल्मेपाविति ॥

उ०-पर्वाकर्यं कृत्तमस्ति सर्वाणि द्रव्याणि, विचित्राच्च पर्या-
यानां स्थितिरावृत्तकाच्च इत्यकार्यं तत्र कार्प्यतया विचित्रं वस्तु
एव, तच्च यन्मुल्लुप्यकार्यं स्यात् न पर्यायो वार्था कां चैति ॥

प्र० ३११-अनु परमाब्जाव्योऽज्जलाशुक्रान्ता आदौ मकल्प-
गुल्लघक, पञ्चादौ वारिकाविरिचामे गुल्लमपयो भवन्ति पञ्चात्
मापाद्विरिचामे ते एवागुल्लघवो मकल्पीति सिद्धम्, किमुल्लं
ज्ञानं तेषामिति चेत् ।

उ०-प्रमातयोद्योऽवचत्स्तास्तद्व्यपशीला गुल्लमपवा न
तद्येते इति ॥

प्र० ३१०-अनु किं तत् सम्स्कृतं किञ्च सिध्याश्रुतमिति ? ।

उ०-प्रमेत्रपेक्षया ग्रीष्टिनामर्षिस्तं सम्यक्कृतं सुदुर्लभायासादि पर
प्रतीतमपरं सिध्याश्रुतं केवादि परिष्कारपेक्षया तु निष्कृतापूर्वा
स्तं सर्वं कोऽकाशोऽहं सम्यगभिध्यापि च, अभिध्याप्यपूर्वाविकं
तु श्रुतं सम्भोगेऽपरेयां तदभाषात्, न सिध्याप्यत्वे च सति
कदापि तत्सर्वमात्रं ॥

प्र० ३१८-अनु साधारिसुवाचिकारे नाम्यो पठ्यते बहु-
'द्वन्द्वीयत्वमपि च यं अन्वयस्व अन्वयमाणा विष्णुपादिकोऽपि

प्र० ३१९-ननु पापस्याकृत्रिमत्वात् कृत्रिमेण व्यवहारेण कथं सम्यन्धो, येन व्यवहारेण चौरव्यपदेश इति कथ्यते इति चेत् ।

उ०-सत्यं, न व्यवहारेणानादिकयोरकृत्रिमयो पुण्यपापयो सम्यन्ध, परं व्यवहारातीतस्य विधानेऽवश्यं दुष्टाभिसन्धान ततश्च पाप ततस्तादृशाद् व्यवहारविरुद्धान्निवर्त्तनं समतमणुव्रत तृतीय चौर्यादिति ॥

प्र० ३२०-ननु युग्मिना परिणयनव्यवहारामावात् स्वदार-
व्यवहार कथमिति ? चेद् ।

उ०-सममुत्पन्ना समागम च प्रपन्ना स्वदारा, भगवता ना-
भेयेन तु असमागामिनी वालिका सुनन्दा वृतेति नान्यदारग्रह इति ॥

प्र० ३२१-ननु शक्रस्तवे . शक्रादयो 'दीवो' इत्यादीनि प्रथमान्तानि पदानि ब्रुवन्ति, तत्र कथं विभक्तिवचनभेदः कश्चैषाणुच्चारणेऽभिप्रायसम्भव ? इति ।

उ०-आदौ तावद् 'आदिकरेभ्य' इत्यादीनि 'मुत्ताण मांय-
'गण'मित्यन्तानि विशेषणानि भगवद्भय इत्युक्त्या नमस्कर-
णाद् भगवत्ताहेतुभूतसमश्रैश्वर्यादिषड्विधभगदर्शकानि चतुर्थ्य-

र्थषष्ठीबहुवचनान्तानि, श्रुवचनं चाहर्द्वहुत्वार्थमिति पूज्या, 'गुरवेकश्च बहुवद्धे'तिवचनानादिति शाब्दिका, 'दीवो' इत्यादीनि च न भगवतो विशेषणानि, दीवो इत्यादीनि भगवतां धर्मातिशयितायां तत्प्राप्त्यर्थं यानि साधनानि त्रसत्यपञ्चेन्द्रियत्वनरत्वार्यदेशधर्म-
प्राप्तिरूपाणि मानुष्यकर्मभूस्यार्यदेशसर्वाक्षपाटवशुश्रूयारूपाणवाव-
श्यकानि तानि भगवद्भक्तेर्भवीनि ततो शुश्रूयाहेतुतया प्रद्रीपो मल्लिकेत्यादिवदुपचर्यास्थायते यद्भगवानेव द्वीपादिरूपोऽस्माकं देवगतेर्नरत्वामगनं द्वीपागमन कर्मभूमिल्लायिनी आर्यदेशो धर्माणां शरणं सर्वाक्षपाटवमेवाहर्द्वर्मक्रियाहेतु शुश्रूयैव च सुमुख्यां प्रति-
ष्ठेतिमत्वा प्रथमैकवचनेन तान्युच्चार्य उक्तवस्तुहेतुत्वेन तयोपचारं कृत्वा भगवांस्तथोच्यते, प्रपन्नदर्शनानां नराणा नैवमिति न तानि तैरुच्यन्ते, तैस्तु धर्माचरणगलादैवैतानि स्वयं लभ्यानि यत इति ॥

प्र० ३२२-ननु सम्प्रतिना नृपेणावन्तीसौराष्ट्रादयो देशा आर्यीकृता इति पञ्चापीया वदन्ति, तत्र किं वाच्यमिति ? चेत् ।

उ०-सम्प्रतेर्जन्मनः प्रागेवावन्तीदेशादय आर्या पचापं, आर्य-
देशेषु चेदीसौराष्ट्रादीनामार्थत्वं भद्रवाह्यादिभिर्भेजनात्, अवन्त्यां

रथयात्राद्वारागतभीभावंतुहस्तिनां वयंमायेव जातिं स्मृत्वाऽ
 मृच फसग्यतिर्निग, सग्यतिगाऽऽर्षीकृताम्य पारयोदावरि
 मालमनुकुचदपो देवा इति । पञ्चापास्तु कौसमीसत्रिधेयस्य
 कौशमीं नगरीं गृहीत्वा सान्त्वा गणनातिगानि च तेषां ज्ञान्ति
 स्वप्राप्ति, न च माध्वस्वयं सरदर्कां शास्त्रसरर्षिं च तेऽप्येवकरीति ॥

प्र० ३२३-अनु दासतकादिविशेषोपपत्त्याख्यानामायेऽचिच
 अख्याकि 'पावस्से'त्वादिशक्तान् संवेयुनें या ! भावस्य
 क्मदियु त्रिविधाहाप्यत्याख्यानां तद्गणस्तस्योपपत्त्यादिति चेत् ॥

३०-सत्यं, अविचित्रक्याकिनां विशिष्टायाख्यानामायावेऽपि
 'पावस्से'त्यादीनानुबारेण सपुप्रकवन्तारोदारादियु स्यस्तयो
 र्त्वे, परस्परत्वापि पंचापायिहास्य सर्वोऽपि भीसएच' तयात्
 तानुबारेणैव, भावरत्वादिषु च पानकाकारासूत्रस्य सम्प्रपा-
 र्थे तदुक्त अर्थेच तेषां पत्नानीवं न प्रस्यक्यात प्राङ् तदेमि
 निष्पन्ते पानीसम्प्रच प्रकारेभ्यः पङ्कम्यहयज्जले, विविचप्रत्या
 क्यनस्याकापः प्रागेव त्रिविधाहारम्याख्यानायसर एबोका,
 पर्ये पञ्चपरत्करीनामाकारेषु अद्यादियु नास्तमेवति, किञ्च-
 अथेवाप्यप्रसिद्ध्यानां तु सर्वेषां त्रिविचपद्माप्यत्यख्यानोऽप्युपात्त

स्यैवामावाविति । अनु तर्हि त्रिवसचरिमत्रिविधाहारप्रत्याख्या
 म्यचिचअख्यायी तान् तत्रोच्यतति किं न तानिति ? । सत्ये,
 अनु तत्र विद्वत्पेकादात्मकादिकमपि किञ्चिदपि न ? तथाचरण
 परिष्यमेऽपि मूलगुणपरिष्य राप्यनमिति चेच्चिरं जीप तद्वद
 त्रापि पानकाहारनिष्पन्नमपि न तत्रोपयुज्यते इति ॥

प्र० ३२४-अनु पञ्चमपादीनामतिचारानां साम्य यया
 पूर्वं यथापक्षिंमं गुल्ता वति ? चेत् ॥

३०-यथापक्षिंमं बहुदोययस्थामत्यस्यापित्य च तेषां सम्मा
 प्यते, अगारकसोर्विष्यदि षंवरदास्वप्येयमेप सम्भावनेति, साक-
 प्रकृतिमनुसृत्यैवातिचारानां मवनं, तत एव च तया मणनमेवं
 कन्यागवालिङ्कादियु न कश्चिदपि मिष्यात्वमार्गाभ्रकणप्रसङ्ग
 इति, कन्या विवाहा इति सर्वगृहस्थाः श्रद्धिमत्ते गोचरं तद्धि
 दोये क्षेत्रादिका मृमि तद्विशेषतस्ते सासिस्थान विशेषतमत्त्व
 एव न्यासापेज्जभूमिरिति तु अगति सिद्धमेव यथा प्रत्याख्येयेषु
 कन्याभिङ्कादियु तथैव सहसाऽभ्याख्यानादियु तद्वतिचारेष्वपि,
 ततः स्पष्टमस्तत्वं तथाप्येयामपि संक्षिपताऽपि यथापक्षिंम
 मतिचारानां सुखाद्येव, पाचद्वाते मात्सरिता किञ्चिद्वैभवेति ॥

प्र० ३२५-ननु सर्वेऽपि जीवाः सम्यक्त्वमाप्नुवन्त आदा-
वौषधमिकमेवान्तीति सम्यक्त्वं, नेतरदिति चेत् ।

उ०-तीव्रप्रयत्नो ह्यपूर्वैणैव पुञ्जत्रयीं करोति क्षायोपशमिकं
चादावान्तीति परं स्तोका एव तादृशाः, मन्त्रप्रयत्नोऽन्तरकरण-
वेदनकाले पुञ्जत्रय करोति वेदितत्वान्मिथ्यात्वस्य तत्कालयोग्य-
ऊपरदेशशान्तदाव इव स औपशमिको भवति, भूयांसश्चत्ता-
दृशाः, प्रविरलस्तु मरुदेवासिदृश अपूर्वकरणमारुह्य क्षायिक-
मुपैति । अत एव 'जो वा अकथतिपुञ्ज' इति विशेषणे अक्षयपित-
मिथ्यात्व इति प्रोक्तं, स्पष्टं चेद् विशेषावश्यके बृहत्कल्पे च ॥

प्र० ३२६-ननु किमाहारत्यागादयश्चत्वार पौषधवाच्याः
प्रत्येकमपीति ? चेत् ।

उ०-प्रत्येकमप्याहारत्यागादय पौषधा, अत एव पौषध-
श्चतुर्थेति, श्रावकवर्णने च 'पडिपुन्नं पोसहं'ति च कथ्यते,
पर्युपणाकल्पे आहारत्यागस्य कञ्छदेशीयथावकाधिकारे च
केवलस्य ब्रह्मचर्यस्य पौषधशब्देनाभिधानं चेति ।

प्र० ३२७-ननु 'समणोऽह'मित्यनेन प्रव्रज्याभिधानात्
'संजतविरत' इति पुनरुक्तमिति ? चेत् ।

उ०-प्रव्रज्याऽत्र रजोहरणादिवेषयुक्तत्वरूपा, तथा च जैन-
श्रमणोऽहमित्येनावता वेषधारणग्रहणात्संयतविरते इति पदे न
पुनरुक्ते, सयतशब्दोऽत्र न संयमार्थं किन्तु करणीययोग्यत्नपर
इति प्राणातिपातादिविरमणार्थकेन विरतपदेन न पुनरुक्तता,
'पडिहये'त्यादीनि तु हेत्वर्थानि पदानि ग्रन्थिभेदादिना प्रतिघातात्
विगतिपरिणत्या च प्रत्याख्यानानादिति ।

प्र० ३२८-ननु सामायिकसूत्रे आलोचनामन्तरेण 'पडि-
कमामी'ल्युक्तं, प्रतिक्रमणे च 'एवमह आलोइयर्निदिद्ये'त्यादौ
प्रतिक्रमणं नोक्तं, तत्र को हेतुरिति ? चेत् ।

उ०-सामायिकसूत्रे तस्सेत्यनेनालोचना प्रतिक्रमणसूत्रे च
एवमित्यनेन कृतं प्रतिक्रमणं दर्शितमेवेति ॥

प्र० ३२९-ननु चतुर्विंशतौ जिनेषु बहुषु जिनेषु पूर्व-
तीर्थकरेण स्थापितेषु तीर्थेषु विद्यमानेषु तीर्थे नूनं स्थापितं,
तत्र किं कारणमिति ? चेत् ।

उ०-सम्पूर्णो दृष्टिवादस्तु नैव तत्र प्रवर्त्तमानः स्यादिति
तत्प्रणयनार्थं गण्धरप्रव्रज्यादिना तीर्थप्रवर्त्तनमावश्यकं, किञ्च-
पट्टपारस्पर्येण मोक्षगमनमपि नष्टपूर्वमेव स्यात्, तच्च तस्मात्

शीर्षान्मूल भवेत्, अथ एव पुगन्तश्चर्यायाम्नाश्चर्यमूमयो
द्विजानां पठन्ते इति ॥

प्र० ३३०-मनुः३ दुष्कञ्चति मिच्छन् काञ्चन निसेवप
पुत्रो पाव । पञ्चकामसुखार्थं मायाविषयीप्रसङ्गो य ॥ त्रिपाथ्या
यो मिष्यापुच्छन् इत्या पुनर्द्वितीयां पार्थ निषेवते स प्रत्यक्ष
मुराबारी मास्यनिकृतिप्रसङ्गश्चिन्त्युच्छ्वात् भ्रमप्रचानामपि माया
प्रत्यक्षिया अनेच्छ्यो मावात् सुस्मसम्पत्स्यात् विना तद्वर्वाक्य
ज्ञानं प्रतिभ्रममे प्रोक्तप्रसङ्ग कथं निवारयिष्ये ! इति चेत् ।

३०-सत्यं नाह पुनःशब्दा द्वितीयकारणं न चैया गाथा
मयदुष्कार्था किंतु पुन शब्दो विशेषार्थः, विशेषश्च क इच्छित्वा-
पानां तथाविधानां वैरविरोधानामकारका मया न मुच्छन्ते
तथैककारका अपि सन्तो मिष्यापुच्छन्मासेवमना अति
मुक्तकारणो मुच्छन्ते इति मिष्याकारसमाबारीमाहात्म्यं
मनसि निधाय अयत्तथाभावे च इत्यस्या अथतर ? इति मिष्या-
पुच्छन्कार्थमपपञ्चनं करोतीति लक्ष्यः तथा पुच्छन्त यदि
स्यात्तर्हि मिष्या चिन्त्येतेति पापमासेवते स अपपञ्चं मिष्या
कारकमप्यवन्त मन्वानो पुच्छन्तमिति च अस्य प्रत्यक्षमालम्ब

मुपैव क्वति परमार्थतस्थाद्यो मार्येव श्लोकाश्च तयोस्तथा तथा
कारणं निहसिमन्वेति, एवविचार्यस्कोटगामैव तु मायाभिच्छ्वी
इति मायावाचकौ शब्दौ प्रयुक्तवाच्येति, प्रतिभ्रमणं त्वापान्त
शासनयोः समतिभ्रमण्यर्थमेवात् 'समणेन सावर्ण तिषच
नाह वैचसिकादि कार्यमेव पारम्येव तदेवप्रतिभ्रमण्येमेकास्मि-
कस्यन्तिस्फस्त्रेन फलति प्रमत्तानामपि ॥

प्र० ३३१-अनु श्रीमगवतीक्षेत्रे भारापनाधिकारे ज्ञानार्थान-
धारित्रिणां ज्ञप्स्यामिष्यापथनामिरट्टमिमैवैमोक्षः, स कथं
सङ्गच्छते ? फलं सुतस्य सर्वेष्वथद्वारपरिशिगतजीवध्यापितोस्ता,
सम्पत्स्यत्स तु प्राप्तयोऽलक्ष्यमाणा क्षेत्रपत्स्येति चेत् ।

३०-सत्यमुक्तं, पारम्येक्युक्तं सूक्तं, कथमिति चेत्
भ्रमजर्गामुदिरित्येव सूत्ररचनेति पारम्ये ततश्च ज्ञानवर्धनाप्राप्तये
तथाभिते एव तेषां च 'अट्टमवा द चरिते'ति स्यात् भवात्क
विपर्ययधोऽस्मैक ॥

प्र० ३३२-अनु देशवितते 'तिष्ठं सहस्समस्रेश्वरे'त्यादि
बचनाव् क्षेत्रपत्त्यासक्यमथमावसम्मवे कथमुच्यते भवात्क
अथरे नियमाविति ।

उ०-स शुध्यन्तर्भवाष्टकमिति चेति पत्यासंब्यभवा हि भवान्ते प्रतिपत्य द्वितीयभवेऽप्यलभ्यमानाया देशविरते, भवाष्टकनियमस्तु प्रतिभवं लभ्यमानां देशविरतिमेष्य, न च संवेधेनापि नरत्वमष्टभवाधिके भवे, न च देशविरतिमानाऽऽजवजवीभावभागीति भवाष्टकं ॥

प्र० ३३३-ननु 'अइढाइजेसु'त्ति सूत्रे 'जावत केवि साहू रयहरणोच्छपडिगहधारे'तिवचनात् पाणिपात्रा जिना अन्ये च सामान्या अपि तथाविधा मुनयः प्रत्येकबुद्धाश्चाप्रतिग्रहत्वान्न वदिता स्युरिति ? चेत् ।

उ०-तेषां ग्रहणार्थमेव 'ते' इत्यनेन गतार्थत्वेऽपि 'सञ्चे' इत्यस्य ग्रहण तच्चतुर्यामा मूलादर्वाक क्षनाचारा द्वितीयेन पदेन न्यूनाष्टादशसहस्रशीलांगा अपि ग्राह्या इति दर्शनायेति बोध्यमिति ॥

प्र० ३३४-ननु 'अइढाइजेसु' प्रमृतिस्त्रेषु 'सिरसा मन-से'त्यत्र शिरोग्रहणं कृत्वा पुनः 'मत्थपण वंदामि'त्ति शिर पदं कथं गृह्यते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, नात्र मस्तकशब्दः शिरोवाची, किन्तु जैनशासन-परिभाषया 'मत्थपण वंदामि' त्यखण्डमेव पदं वागवदनाभिधायि,

ततः श्रीसङ्घे 'मत्थपण वंदामि'त्तिपदेनैव नमनव्यवहार', श्रावकसमुदाय एव च केवलेन 'वंदामि'त्तिपदेनेति ॥

प्र० ३३५-ननु, 'मिच्ची मे सव्वभूएसु'त्ति वचसो 'मथ्येव निपतत्वेतज्जगदुश्चरित'मिति वचस को विशेष ? इति चेत् ।

उ० यद्यपि मैत्रीभावनायां परहितचिन्तैश्च विषय', परं सम्यक्त्वगुणजन्यः स, 'मिच्ची मे' इत्यत्र तु अकल्याणाकरणबुद्धिरूप उपशमो विषय उपद्रवकरणबुद्धेरुपशम तद्रूपा चात्र मैत्री, अत एवोक्त 'वेरं मज्झ न केणइ'त्ति, वैरस्योपद्रवबुद्धेरुत्पादकत्वात् हेतुहेतुमद्भावश्चात्र इत्येवमस्यार्थे ज्ञाते जगदुश्चरितपात्रता-भवनबुद्धेरधमताऽसम्भविता च शास्यते, स एव विशेषः ॥

प्र० ३३६-ननु 'मिच्ति मेराइ द्विओ'त्ति वचनात् 'मिथ्या मे दुष्कृत भूयादपुन क्रिययाऽन्वित'मितिभणनात् 'जं दुक्कडं ति मिच्छाकाउण निसेवप पुणो पावं' इत्यादिनियुक्तिवचनाच्च प्रतिक्रमणापरपर्यायं मिथ्यादुष्कृतं भवति तदा प्रतिक्रमणसूत्रे चापुन करणता किं नोक्तेति ? चेत् ।

उ०-तस्स सव्वस्स देवसिअस्स अइयारस्स पडिकमा-सि'स्यंतं प्रतिक्रमणमुक्त्वा 'समणोऽह'मित्यादित 'मायामोसविव-

स्त्रियो'स्फुलेन शुभ्रमस्व वरयेते तदपुन करणतार्थमयं, तादृशस्य पुन करणमावात् अत एवास्ते 'मायामोसविधस्त्रियो लुप्तमिति।

प्र०-३३७-अनु चारित्राचारविचारस्यापि शुद्धये कायो-
त्सर्ग आदौ कथं? त्रिविध्यम् सम्यक्त्वाचारातिचारस्यापि
कथं? ज्ञानातिचारविशुद्धयोऽप्ये कथं? कथं च तत्र श्रुतमा-
त्रस्योत्कीर्णनाक्रयोस्सर्गाधिदि? चेत् ।

उ०-चारित्रस्य सद्भाव एव सम्यक्शंखाननयोर्मोक्षसाधनता
अत एव 'पञ्चरामाकेऽप्यसाधनामीति माप्यकारः चारित्रामावे
सम्यक्शंखाननोपयदिच्छेदसि च्छुब्बल वेगविरतिकरुपच्यारि
स्यापि प्राप्तावसाधनतैव अतपचविरतवेचनारुकाग्योर्मोक्षाभस्य
वद् वेगविरतिक्रमार्थं तिर्यगतावपि मुक्तेरभाव इति । निम्नय
म्यस्तु फलप्रपलवादिद्वन्द्वं इत्ये कारिन्ने सम्यक्त्वज्ञानयोर्षांतमेव
मनुते च्चवहारोऽपि चरत्ये तीव्ररागरफनागामेव चारिचर्हने
अपि सम्यक्त्वज्ञाने मन्मुपेतीत्यनो महर्घिच्छत्वाद्यरजस्य तद्वति
चारशुचिहेतुरादिच्छसर्गं चारित्रस्य पत्तनं शुद्धिम् भगवच्छिने
भ्यस्तेवाक्येति, यद्वा विरफ्तेनापि मवाचारिजवता भगवता
त्रिनेश्वरपनामापचना कापेवेति, यद्वाऽऽप्यस्य तस्य एसाहुद्विपरज

फलप्रार्थयिना खिननमाहायैव पचितत्वमिति भगवतामुत्कीर्णन
वन्दनार्थमुत्सर्गम्, न हि वस्तुणामाद्वरमविशुभानामाद्यन्तरा
वचस आदरादि, न च वयोमित्येसाष्यं चारित्र सच्चारित्रमिति
सम्यक्त्वस्य स्थितिरक्षान्नुद्विदुम्वयोऽभेयोत्सर्गजेष्टा, ' पद्मम
नाथ तन्नो वये तिवचनात् चारित्रवतामपि पतनापूर्वकं प्रवर्त्तनं
ज्ञानावधति ज्ञानातिचारयोर्भनोत्सर्गं, सास्त्वपि ज्ञानेषु पञ्चसु
वृत्तप्रवृत्तादिविपर्ययं श्रुतमेव आचारऽऽध्यष्टपा ज्ञानाबारूपं श्रुत
ज्ञानस्य शासनस्योक्षपि प्रवचनं च तत्राचारमेवेति श्रुतस्य
भगवताऽतिचारशुद्धये इत्सर्गः, समप्रैश्वर्याद्विगुण्यानां माण्डा
गारत्वाद्य भगवत इति विशेषण्य श्रुतस्येति ॥

प्र० ३३८-अनु रात्रिके प्रतिक्रम्ये आदौ सामायिवादीनां
चारित्रविशुद्धयर्थमुच्चारस्तवतिचारशुद्धयवलोक्ता तु श्रुतस्य
भगवतः कायोत्सर्गे नियते ताकथ प्रतिज्ञाप्यत्ययो मेति, तथैयाये
ज्ञानार्थमुत्सर्गे लोकोपोतकरचित्तमेऽपीति? चेत् ।

उ०-सत्य 'कारस्सर्गे' ति भोगनिम्नहो स्ति चे तिसृष्वि-
वचनात् कापरसर्गहरणमेव तत्तव्यं न चिन्तनीयमियम इति
छञ्जितचित्तारायां धीवृत्तिप्रचाराणां परं च भोगनितोपहतम्

तत्तदर्थं चिन्तनं च पृथगर्थं लोकोद्योतकरादीनामिति व्यत्यय
कुत्रापिती ॥

प्र० ३३९-ननु यथा पाक्षिकादीनां बृहत्सुऽपि तत्प्रति-
क्रमेण दैवसिकं न वाध्येते क्रियते च तेन तदपि, एव यदा
चतुर्दश्यामायाढादीनां चातुर्मासिककरणमाचीर्णं तदा तत्रत्य
पाक्षिकं वाधितमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, दैवसिकरात्रिके हि अहोरात्रे नियततया क्रिये
ते अन्वहमिति न तत्र सम्पूर्णहोरात्रव्यापितिशिसञ्ज्ञाया निवेश,
न ते च वाध्येते वाधेते वा पर, पाक्षिकादीनामहोरात्र-
व्यापिपाक्षिकादितिशिसञ्ज्ञानियतत्वाद् एकस्मिन्श्चाहि तिथिसञ्ज्ञा
द्वयस्थानवकाशात्तत्र चातुर्मासिकचतुर्दशीति सञ्ज्ञाया निवेशात्-
पाक्षिकचतुर्दशीसञ्ज्ञाया निवेशस्तदभावे च न तत्र पाक्षिकमिति ॥

प्र० ३४०-नन्वाद्यैस्त्रिभिः सामयिकैश्चतुर्विंशतिस्तव-
श्रुतस्तवैश्चारित्रसम्यक्चक्षानानां कृता विशुद्धिः, परमवशिष्टेन
सिद्धस्तव किमर्थं ? इति चेत् ।

उ०-चारित्रादीनां पूर्णफल प्राप्तिनां बहुमानात् आत्मा-
दर्शत्वाद्भवन्ते; आवश्यकपूत्रैरन्त्यमङ्गलार्थं च सिद्धस्तव इति,

तथैव तीर्थाधिपस्तुती अपि, चूलिकास्तुतिप्रभृति त्वाचीर्णं
श्रीहरिभद्राचार्यादपि प्राक्तनाचार्यैरिति 'सेसा जहिच्छाए'त्ति
चूर्णि, गाथात्रयं त्वनेकगमभद्रगनयगहनात् ॥

प्र० ३४१-ननु 'सिद्धाण'मित्यादीन्त्येकार्थिकानि पदानि
स्वरूपविशेषणभूतानि व्यवच्छेदकानि वेति ? ।

उ०-'सिद्धति अ बुद्धति ये'त्यादिवचनादेकार्थिकान्यपि
विशिष्टावस्थासूचकतया स्वरूपविशेषणापर्यपि पार्यदत्त्वे तु
व्यवच्छेदकान्यपि, एकार्थिकानां प्रयोग सकलकालीनैकात्रस्था-
ज्ञानार्थं स्वरूपविशेषणानां भक्त्यतिशयार्थं व्यवच्छेदकानां तु
सम्यग्मार्गवोधाय, यतो नात्र विद्यासिद्धाद्या न च भवावतारिण
न चानादिकाः सिद्धानालम्बना वा नैव च यत्र तत्र स्थिता इति
ज्ञापनं, सदाग्रहणं च साधनन्तस्थित्यर्थं, 'सर्वसिद्धाण'मिति
सर्वकर्मभूमिगसर्वकालीयसर्वभेदसिद्धग्रहणायेति ॥

प्र० ३४२-ननु यदतिचारस्मरणकायोत्सर्गे आचार्याणां
द्विः स्वातिचाराणां चिन्तनं तद्वैवसिके रात्रिकेऽपि वेति ? चेत् ।

उ०-द्विवस एव साधूनां बहुव्यापारत्वात्तावकालपूर्त्तये
आचार्याणां द्विश्रित्तनं, रात्रिकादिषु तत्प्रयोजनं नेते एकश
एव तदिति ॥

प्र०-३४३-मनु नमस्कारसद्विधादीनां वैशलिक्त्यादभ-
 क्तापकस्य उन्मत्ते पात्रस्यपि वैशलिक्तं ततश्चैकाशनादिवत्
 कारणेप्रतिभेदस्तेष्वेव प्रत्याख्यात्मैकदिवसमानमेव युज्येतेति चेत् ।

उ०-सत्यं, एव चेत् 'उम्मासतथकाम्यं करोमि' स्यादि
 चिन्तनेन स्यात् ततोऽनेकामन्तार्यानां सङ्घोचरो मत एव
 शास्त्रकारैः, पार्ष्णीयं पाण्डकाहारविं तु यथाप्यर्थं प्रतिदिनेन क्रियत
 एव तद्वैकान्तकारि पार्ष्णीयमिति प्रत्यहं श्रुत्वा इति ।

प्र० ३४४-मनु किमिति रात्रिकातिवाराणां वैशलिक्तं
 स्तुतिप्रयत्नान्मनुमते चिन्तने परमं च मुञ्जपातिकाया अभिविदि ?

उ०-स्तुतित्रयापसाने तत्रोपाचार्यमासनान्विस्तृतस्वरूप-
 स्मारजादेश्च तत्र तद्वर्षादिपानिचार्युद्येति ॥

प्र० ३४५-मनु शासनस्य रसाये क्रियमाणानां क्षेत्रवेपता
 विक्रमोत्सर्गस्तुतीनां कथं न सम्पन्नश्चयतनामञ्जकश्च ? यमि
 यागमायात् स्वान्यानुमहाप चित्रमाज्जवाश्च तासांमिति चेत् ॥

उ०-सत्यं, 'युद्धमिगद्वे'त्यत्र न मातापिशाचानां ग्रहः,
 किन्तु यद्वैश्वानरवचनस्तीनि द्योकोत्तरदृष्ट्यारोप्यानि यानि तेषां

निग्रहो मा मवतु मवतु वानुग्रह इतिबुद्ध्या क्रियमाणत्वाद्य
 फलगतितर्कित्यस्ता इति ॥

प्र० ३४६-मनु वस्तुन प्राचाप्यं आराधनाया वेति ! ।

उ०-तस्वत उभयोरथेव प्राचाप्यं, सुवेचक्षीनि वस्तूनि असमसद्
 मृतगुण्वर्षकस्यस्तयाविमयमात्याधिपुण्यादिपूजाऽधोकाविप्रति-
 हार्यसप्तवमिगमाविसम्मालनाद्य एव शुमानुबन्धा क्रिया मता,
 फल शासने अत्रै वापासम्मवे तु क्रियाया प्राचाप्यं यत्
 सत्यां त्रिनेत्रविभ्याविद्यायां सद्भूतसत्त्वार्थां परत्वीर्यिक्यरिच्छ्रित
 क्रियाया साहित्येन वस्तुनादीनामर्हतीति मते, यसादीनामप्या
 राधनाप पौत्रवाचमक्तकायोत्सर्गाया अनीया एव क्रिया उप-
 युज्यन्ते, प्रतिच्छ्रयामाहुतानां त्रेतीयेषोपवा क्रियते, अम्यादि
 देवतायुद्देशेनापि माहारकयाकयागाञ्जबर्षावि विद्यालमाहृत, महं
 सौख्यप्रयबभमुक्तगुणनिग्रहनिरोधरसाभ्युवादिप्रसङ्गेनान्यपूषी-
 येभ्यो दानादि च क्रियते इति शासन फला विभं क्रियानुगम् ॥

प्र० ३४७-मनु 'आवरिय उक्त्वाए' इत्याद्यगायना आवा
 र्षादीनां गणान्तानां कथायितानां कथं स्याज्ज ? द्वितीयागायना
 च शास्त्रमाज्ज कः शेषः प्रमत्तसंघ ? इति ॥

उ०-आद्यया गायथा समनोक्षानां आचार्योदीनां क्षामणा स्वप्रत्ययेन तेषामेव कषायित्वस्य संभवात् जे मे केइ कसाये'ति वचश्च आक्रोशाद्या कषायमूला पवेति, द्वितीयगाथया चासमनो-क्षानामपि क्षामणमञ्जलिं मस्तके कृत्वैति । ननु 'सम्बस्स जीवरासिस्से'त्यादिगाथायां 'भावओ धम्मनिहियनियचित्तो'त्ति किंविशिष्टा क्षामणेति चेन्नहि सम्यग्दृष्टय सर्वानप्यङ्गिन क्षामयन्तो धर्मस्य बाधामशेनाप्यङ्गीकुर्वन्ति, ततश्च धर्मबाधा-मन्तरेण सर्वेषामङ्गिनां क्षामणमिति हेतोर्भावओ इत्यादि, नहि धर्मत्यागेन शान्तिरैक्यं क्षामणा वेति तरत्रमिति ॥

प्र० ३४८-ननु नैर्ग्रन्थं प्रवचनमेवार्थ इतरप्रधानसामान्येन परमार्थं सर्वोक्तृष्टत्वेनैकान्तिकात्यन्तिकहितावहतया च शेष निर्ग्रन्थप्रवचनातिरिक्त तु खरूपतु खफलतु छानुग्रन्थत्वादनर्थरूप-मिति श्रद्धानस्य मानसिकत्वात्कथं प्रोच्यते 'देवासुरे'त्यादिभिर्न सह्यन्ते प्रवचनादतिक्रमयितुमिति ? चेत् ।

उ० - निर्ग्रन्थप्रवचनोक्तसम्पत्त्वमहाव्रतानुव्रतप्रतिमाद्यभि-प्रहादिक्रियान्य क्रियमाणान्यो न चालयितु शक्या इति तस्यार्थः, कामदेवभ्रमणोपासकादीनामुपसंगेषु तदेव देवादिभि कारयितुमिष्टमिति ॥

प्र० ३४९-ननु आलोचनाप्रतिक्रमणकायोत्सर्गशुद्धाना-मतिचाराणां तपसा शोधनात् प्रत्याख्यानं कथं व्रणचिकित्सारूपं, चिकित्सायामपि कार्यत एवोपवासादि, कथं च प्रत्याख्यान-गुणधारणारूपत्वमिति ? चेत् ।

उ०-प्रसक्तमानां तप-शोधा अपि स्युरतिचाराः, परं अल्पतमा एव ते शासने इति न तद्विवक्षा, वहय श्रमणा मोक्षार्थमभ्युद्यता आत्मगुणधारणोद्देशेनैव प्रवृत्तन्ते तपसि शक्यनुरूपं च प्रत्याख्यानकरणं कायोत्सर्गे चिन्तयति न तु प्रायश्चित्तानुरूपमिति गुणधारणरूपतैव प्रत्याख्यानार्थ्यनस्य, किञ्च-प्रायश्चित्तस्यादानकाळे व्रणचिकित्सारूपताया भावेऽपि तदनुष्ठानकाळे तु गुणधारणरूपतैव, किञ्च-पूर्वाश्रद्धुत्तरगुणे क्रियमाणे तद्योज्येन परं देशोत्तरगुणमहाव्रतानुव्रतादिके गुण-धारणामन्तरा वक्तु शक्यं किञ्चिदिति ॥

प्र० ३५०-ननु सामायिकं सावद्यनिषेधादिप्रतिज्ञारूप-त्वेन प्रत्याख्यानमेव, तत् किं भिन्नं तत् उपदिश्यते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, तस्य प्रत्याख्यान प्रत्याख्यान एव किन्तु सामायिकावश्यकगत सामायिकसूत्रं समभावस्थितिस्मरणरूपं चारित्राचारगवेषणापूर्वकतच्छुद्ध्यर्थेकोत्सर्गार्थिमेवेति ॥

३०-सत्ये, शस्ये उद्भूते यदि शोषापगमो न तथा चिच्छिस्ता मन्त्रादिक्रयेति मोक्षारम्भिच्छिस्ता प्रतिक्रमश्च वातिवारणस्यो शारङ्कयमिति चिच्छिस्तारूपकायोस्सर्गादिभ्यश्च आम्बोचनप्रतिक्रमणे तद्वारकूपे एव अशुद्धमन्त्रादिपरिव्यपनकयो विवेकोप्यस्मिन्, चिच्छिस्ता दूरस्तर्गादिकाः ॥

प्र० ३१४-ननु समितिगुणिकप्रयथनमाप्तुषामेव विराचनार्था सहस्राद्यायां प्रतिक्रमन्मन्त्राश्च प्रत्यङ्घ्रितमन्त्रापीति ? चेत् ।

३०-संवरकृपाणां तासामतिक्रमण इव निर्जैराकृपाणामप्या चावैषेयाकृपादीनां सहस्राप्रतिक्रमणे मिथ्याशुक्लकूप प्रतिक्रमण्ये तेषामप्यवशरूपकार्थत्वात्, आम्बोचनविनामूल तत उमफल्कयमान्त्वात् ।

प्र० ३१५-ननु शासनविक्रवाचारानां केन प्राप्यञ्चितेन शुद्धिक्रियेति ? चेत् ।

३०-भाक्कयकचूर्णिकारा भगवन्ताप्येवैव तद्वतिक्रमस्य शुद्धिं पद्भित्, महति अतिक्रमे च पाराचिक्कात्तमपि सूर्यादीनाम् ॥

प्र० ३१६-ननु मूढोत्तराशुजातिवार एवोभयप्रार्थयञ्चितं तपञ्चेति दूरे कल्पते तत्र कदा क्वतरन्निष्ठि ।

३०-सद्विन्वे शानाशुयोगाय धा कृतै उमफल्कय प्रमत्तार्थिना कृतै तु तपोरूपं छेत्सु तपोऽतिकालस्य प्रमत्तायेरिति ॥

प्र० ३१७-ननु छेत्प्रार्थयञ्चितेन पापशुद्धे स्वीकारे क्वच न कृतमाशापत्तिः, तावत् कालसाधितसंयमतपसो माशापत्ति चेत् ।

३०-न ते संयमतपसी नाशयेते, तद्वत्त्वेन अभिस्ताया अचिन्तमुनियथ्यताया नाशात्, यद्वा तावत्कालकृतं संयमतपो अनितं प्रवेशस्थितिरसानां तावत् नाशयिष्या दीर्घं करोतीति, उमयथापि पापच्छेत्कृता तु तदर्थमुत्थानात् अत एव 'कदाचित् पञ्चितं पडिवन्नामि'ति नात्र वकालकारामियोगाविति, एव मेव मूढादिष्वपीति ॥

प्र० ३१८-ननु क्वामि प्राप्यञ्चितानि अतीतमाहितानि क्वामि च देशकालसामर्थ्यपुरुषायेहीपीति ? चेत् ॥

३०-कायोस्सर्गाभ्ये तु पद्योस्तमेव तप आसीनि अतीतमाभि तानि, अस्यानि त्रीणि तु देशाद्याहितानीति ॥

प्र० ३१९-ननु 'द्वयणो इवे त्वात्रीण्येव मावकायशामि पराश्रयि वा ? क्वार्थस्तेयामिति ? चेत् ।

उ०-‘पत्तेयं पत्तेयं जस्स जस्स जे अणुखा माउगादयो त्ति पराणि स्यु, दृष्टिवादे पद्वत्त्वारिंशत् ब्राह्म्या वाऽक्षराणि बह्वर्थसग्रहश्चार्थः ॥

प्र० ३७०-ननु श्रीपुण्डरीकगणभृतो मूर्तिस्तीर्थकरवन्नि रालम्बनिरुपकरणपल्यंकासनस्था कथं क्रियते ? तस्या पट्टिकायां च किं लाञ्छनमिति ? ।

उ०-श्रीपुण्डरीकाचलतीर्थप्रवर्तकत्वात्तत्र तस्य तीर्थकर-समानाकारा मूर्त्ति स्थापिता स्यात्, जिनानामिव न गणभृतां शरीरे पादादौ लाञ्छनमिति न तस्या स्वयं किञ्चिद्लाञ्छन, भगवद्भृपभेदाद्भृत्स्या वृषभ सयमित्वाद्भ्रजोहरणं वा लाञ्छनम् ॥

प्र० ३७१-ननु सार्धद्वये द्वीपे सर्वत्रानन्तजीवमुक्ते सिद्धा द्रेरनन्तजीवसिद्धिदायकत्वेन कथं ग्रन्थ्यते ? इति ।

उ०-प्रतिविशिष्टमेवासंख्यातगुणमानन्त्यमत्र, अष्टापदादौ स्वीवीर्यान्मुनिरत्र तु तीर्थपावित्र्यप्राधान्येन इति ।

प्र० ३७२-ननु उत्सर्गे ‘ताव काय’मित्येन कर्मोक्तमेव, ततश्चात्मानमिति केन योज्यमिति ? चेत् ।

उ०-नान्येन केनचित् किन्तु कायस्य विशेषणमेतत्, तथा चात्मनोऽभिन्नं काय तावन्तं कालं व्युत्पद्यजामीतिभावात्थे । ‘आहारसुबहिं देह’मित्यादौ तु निर्जीवकायस्याप्यधिकरणपरि-हाराय वर्जनमस्ति, ततश्चरमोच्छ्वासेत्यादि तत्र ॥

प्र० ३७३-ननु यदा सुदर्शनया प्रक्षापितो जमालिर्न प्रति-बुद्धस्यक्तश्च तथा सपरिवारया तदा साश्रवः परिवारभूता-स्तत्समीपेऽस्थुर्नवेति ? चेत् ।

उ०-सपरिवारा सुदर्शना शेषसाश्रवश्च प्रागगतेभ्य ये स्थिता अभूवन् सर्वेऽपि ते भगवन्त श्रीश्रमणभगवन्महावीर-मुपसम्पन्ना, एकाकी जमालिरेव स्थित इति ॥

प्र० ३७४ - ननु कायोत्सर्गे देवसिकाद्या अतिचारा-श्चिन्त्या, तत्रान्तस्तु कायोत्सर्गकाल इति स्पष्टं, परमादिः कुतो ज्ञेयो ? यतो विचित्रो दिवसानां स निशीथप्रभातसूयोदैरिति ।

उ० - तत्पूर्वप्रतिक्रमणगताच्चाकारकायोत्सर्गानन्तरीयकीमुख-पोतिकाप्रतिच्छेदनाकाल सर्वत्रादिरिति, रात्रिके स्तुतित्रयम् ॥

प्र० ३७५ - ननु असंभविनां श्रावकभिक्षुप्रतिमानां कथं प्रतिक्रमणमिति ? चेत् ॥

प्र० ३८४ - मनु किमिति भुतस्त्वचे तिसृष्वपि गापासु
पृच्छित्त्वे पुन पुनस्तत्रमिति चेत् ।

इ० मिथा नमस्काराणोस्तिष्ठष्वपि गापासु, एव भाषासो
यतः श्रुतस्य इत्यने द्वितीयायां तदुक्तानुष्ठानमहिमा तृतीयायां
ततस्तन्मूलायाः सर्वविगते स्वरूपे महिमा धति तिसृष्वपि
पुन्यतास्त्वान् एवं धारिमभ्यान्तकस्याप्यावहत्यादेव श्रुतस्य
शास्त्रतदुद्घातादाकागज्यादीः प्रविधीयते, भुतधारिचक्रास्त्वेन
धर्मस्य द्वैविध्येऽपि धारिभ्यामोऽग्नीषोर्विष्वपि द्वाभ्यांशाम्भुतधर्मस्य
प्रतिष्ठापारम्भं चार्हन्नयो भगवद्वय एवेति धर्माविकृता इति
भुतधर्मपिह निर्विशेष्यं प्रमेति विशेषणमिति ।

प्र० ३८५ - मनु ये मन पर्यन्तमिमा विशिष्टावयवो वा ते
समस्तभुतपरा कथं न स्युः ? भुतकेवही यतोऽप्यमुं पुरेण
धनुर्धनुर्धनुर्वपि क्रमोऽभ्याभ्यो मगत्वा परावर्षयति मलोद्धारं च
तथापस्येवेति चेत् ।

उ० - सत्यं, पर्युण्यात्परासौ इयोः सत्त्वा पृथगुक्ता विपमा
च सेति न ते समस्तभुतपरा इति सुप्रसमभियानसिद्योपपाग-

शेषस्य च नैव स्वात्तत्वेऽप्यमिति, प्रसिद्धं च भुतकेवचित्तामपि
देवमयमस्तानां एकाग्रराजस्यभुतवैशास्त्रैव स्मरणम् ॥

प्र० ३८६ - मनु देवमवाप्तान्तस्य तेतस्यमात्स्यस्य अति
स्मरणेन कथं चतुर्वशातां पूर्वजानामधिगतिः ? देवमवे तत्
स्मरण्यामावित्यमिति चेत् ।

उ० - सत्यं, नहि स्मरणस्य तादृशो म्रियमोऽस्ति यत्प्रकार
एव स्मर्यते तात्पर्यापि नैव स्मर्यते, विश्विभानुभवस्यैव विरोधश्च
तत्र, ततो न तत्स्मरणे तस्य विरोधः ॥

प्र० ३८७ - मनु 'काष्ठमसंज्ञं सन्न च धारण विती'त्यत्र
सत्त्वमसापुनो सत्त्वकाष्ठं धारणाया समभव कथ्यते, आतिस्मरण
एव धारणाविशेष एव आतिस्मरणेन च सत्त्वयेत्यापुन्यमप्यसंज्ञ-
काष्ठिकी धारणा भवत्येवेति तत्कथं इयोः समाभिरिति ? चेत् ।

उ० - 'काष्ठमसन्नं सत्त्वं च' इति वक्ष्यते कवधियपक्वमप्रतिद्वेषा
रणावियये चेति न कीऽपि विरोध इति ।

प्र० ३८८ - मनु 'धम्मो वहइड सासलो विजयमो धम्मुत्तरं
वहइड' इत्यत्र किं द्विरभिधानमेकस्यैव क्रियापदस्य, अतएवति
परस्य च केन कथं च योग्यमिति ? चेत् ।

उ०-यद्यपि प्रक्रान्त श्रुतस्तवस्तस्य चाद्यवर्धतामिति क्रियापदेनाशास्ता वृद्धि, पर तस्या स्वरूपं नामिहित, ततः किं स्वरूपेण साऽऽशास्ता तदभिधेयवृद्ध्या तदाधारवृद्ध्या तत्फलवृद्ध्या चेते स्पष्टयति कुमतान्धकारप्रसारकान्ययूथानां विजयो य स फले तस्य तदद्वारा वर्धतां श्रुतमिति, एवं च मिथ्याश्रुतानां सम्यक्त्वपरिग्रहेण यत् सम्यक्श्रुतत्व तस्यापि वृद्धिरन्तर्भाविता, फलस्य च विजयस्य श्रुतस्य द्वादशाङ्गस्यापि सम्यक्श्रुतत्वं सम्यग्दर्शनरूपेणैवेति धर्मोत्तरस्य सम्यग्दर्शनस्याशास्ता वृद्धि द्वितीयकियेति ॥

प्र० ३८९-ननु 'वंदणवत्तियाप' इत्यादिषु वन्दनादिप्रत्ययं कायोत्सर्गं कुर्वे इति कथ्यते, तत्र कथं वन्दनादिफलमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, श्रद्धादिभिवर्धमानः सद्गुणसमुत्कीर्तनापूर्वकं कायोत्सर्गस्थानेन वन्दनपूजनसत्कारसन्मानान् करोमीत्येवोऽर्थः, वन्दनादिकरण तेन रूपेण, ततश्च पृथक्कायोत्सर्गाद् वन्दनादीनि, तत्करणं च बोधिलाभायेति 'बोहिलाभवत्तियाप'त्ति, भावस्तवो ह्येष, कायोत्सर्गस्य चारित्ररूपत्वात् ॥

प्र० ३९०-ननु पाक्षिकसूत्रादिवत् 'मोक्षत्वाप'स्यनुक्त्वा किमिति निरुवसगवत्तियाप त्यत्र निरुपसर्गशब्दे मोक्ष उक्त इति चेत् ।

उ० - शिवाचलारुगनन्तान्यागधापुनरावृत्तिमयसिद्धिस्थानप्राप्तिरूपमोक्षप्रत्ययसूचनय शिवाद्युपेतमेव निरुपद्रवत्वाच्चिरुपसर्गं नाभ्यदिति ।

प्र० ३९१-ननु 'निरुवसगवत्तियाप' इत्यनेन प्रयोजनमुक्त्वमुदीर्य पश्चाच्छ्रद्धादयो हेतव किमिति दृश्यन्ते? इति चेत् ।

उ० - तृतीयापक्षे श्रद्धादिभिः क्रियमाणस्य वन्दनादिकायोत्सर्गस्य मोक्षफलतेति सूत्रयन्तो ग्रन्थकारा उत्कण्ठुरासन्नभ्यतां ज्ञापयन्ति मोक्षार्थिता तु चरमावत्तारम्भादेवेति, चतुर्थीपक्षे तु श्रद्धाद्या अनन्तरफलरूपा परम्परफलं च मोक्ष, परं स ऐकान्तिक आत्यन्तिकश्चेति प्रागुक्त इति ।

प्र० ३९२-ननु 'अरिहंत चेश्याणां करेमि काउत्सर्ग'मित्युक्त्वा पुनः किमिति 'ममि काउत्सर्ग' मिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, प्राक्तन, वन्दनादिसमर्पणनिर्देशार्थं उत्तरं त्वन्यत्रोच्छ्रवसितादीनां कारणानामवधर्थं ईर्यापथिक्यादिकायोत्सर्ग-

प्रसङ्गेऽप्यपि 'तस्मिन् काष्ठस्सण मिठियात्तव' । तथा च तस्मी-
त्वादितः काबाससगद्य, प्राग् तु तत्रप्रयोजनमिति ॥

प्र० ३१३-ननु सुतज्ञानं तस्मिन्मिरपत्कपिष्यसस्य जनक
तस्माज्ज्वर्यं वेति ? चेत् ।

उ०-यथा इत्यको इत्यरुस्य जनकोऽपि तज्जन्त्याऽपि च,
एवमत्र सुतज्ञानं साध्यातायरण्यपहासेनैव ज्ञम्यते जाते च
तस्मिन् यं सुत्यादिरपसापस्तेन तदधिकतरं ज्ञम्यतेऽपि, तत्र
एव तदेकास्त्रिकस्यन्तिकमिति ॥

प्र० ३१४-ननु शक्रस्तयमकिसतइच्छके भाविकरेपेति
विशेष्यमहंतो निद्रावतिरिति सिद्धं तर्हि सुतस्तव कर्मभूमि
विज्ञानं सुतौ किमिति 'धम्महाइरे'ति विशेष्यमिति ? चेत् ।

उ०-तत्र तीर्थस्त्रेष्यप्याश्रियते एव तीर्थं च इत्यश्राङ्गं गन्धि-
पिटकं, जिनेनार्थतस्साप्रकाशनात् तदाभ्यात्पृथक्भुविष्यं धम्मना
द्विकः संपगण्यपरदिप्रतिच्छतस्तमवर्तनात् तत्राद्य तयोमप्यकर्तृता
वदित्ता, अत्र तु सुतस्य प्रत्यक्षत्वात् धर्मादिकत्त्वोक्त्या मग
यतां सत्यं, मगवतामेव सुतविच्छात्पत्त्यात् । किञ्च-चारित्र

तद्वन्तव्यातीर्थेऽपि स्वयंस्वंबुद्धानमपद्य मवेयुरपि, परं गण्डिपिटक
सुतधर्मस्य प्रप्रेतारस्तु मगवन्त इति विशिष्टता ॥

प्र० ३१५-ननु सुतस्तव सीमाचरस्स बंधे' इति पत्ती
कथं ? इयं समाप्यपुनराच्छर्त्तं पफ्फोडियमोदकाच्छस्ये ति चेति ।

उ०-अत्रिवसितकर्मस्ये पत्ती, तमस्तिमिरात्ताच्छत्वादि च
मोदप्रस्फोत्प्रोपेतिज्ञापनाच्च समाप्यपुनराच्छर्त्तमिति ॥

प्र० ३१६-ननु विसयोभूतानां मोगोपमोगयोर्भेदं कथ
विसकळमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, सा हि सक्खिच्छाध्यवसायेन परपर्यायविभागाशा
दिता भवति, न च तयोस्तथामावस्य सम्भवा, भाष्यया दध्य
कर्मप्रेरित एव वचक इति स्याच्च न दोषः, किञ्च-मनुष्या
एवाधिकवस्तुमोगधीवित्तधारिण इति तेषामेव जगत्यचमाध-
मत्वं निष्कर्तव्यं स्यादि च स्यात् सद्गतिमोक्षापवादिस्तु न
तेषां स्वप्नान्तेऽपि स्यात्, ततो यथोक्तमेवास्या लक्ष्यम् ॥

प्र० ३१७-ननु सापूणामुपवासापि तर्हि किंफळमिति ? चेत् ।
उ०-निर्झरत्तकं, 'तपसा निर्झर चे'ति, संहरस्त्वग्निद्रय-
कयाफ्योगोपपत्तं नस्त्वितरः ॥

प्र० ३९८-ननु शक्रस्तवे प्रतिपदं नम पदस्यानुवर्त्तनी-
यत्वे किमिति 'नमो जिणान्'ति पुनरुच्यते ? इति चेत् ।

उ०-सत्य, भगवत्त्वदर्शनयैश्वर्यायादिकरत्वाद्यो, रूपाति-
शयाय पुरुषोत्तमत्वाद्यो, बशस्वितयै लोकोत्तमत्वाद्यः, श्रीम-
त्तायै अभयदत्त्वाद्यः, धर्मप्रधानत्वाय धर्मदत्त्वाद्य, प्रयत्नाति-
शयाय चाप्रतिहतज्ञानदर्शनधरत्वाद्य उक्तास्तेन भगवतामर्हतां
भवावस्थागता भगवत्ता नमस्कृता, 'सर्वान्द्रूप'मित्यादिना तु
भिन्ना सिद्धावस्था'नमोजिणान्' मित्यनेन नमस्कृत्यते इति
पुनर्नम उच्चारण, अत एवातीर्थकरसिद्धनमस्काराय 'जेअ अइये'-
त्यादिगाथाऽन्ते पठ्यते इति ॥

प्र० ३९९-ननु 'सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि'स्यत्र केन
पदेन को योगो? इति ।

उ०-सिरसेत्यनेन कायः मणसेत्यनेन च मनः मत्थएण
वंदामित्यनेनाब्जणेन वाग्योग, वन्दने एष एव क्रमो न्यायः,
कायेन पूर्वमभ्यासभावात्, नवरं'मत्थएण वंदामि'त्ति श्रमण-
व्यवहार्या वाग्नतिः ॥

प्र० ४००-ननु श्रमणोपासक प्राणान्तिपातादिकं त्रसा-
दिविषयं प्रत्याचक्ष्ण स्यूत्रत्रसादिविषयतया स्यूत्रशब्देन विशेषे-
षितप्रत्याख्यायात् परं स्यूत्रकमिति सर्वत्र कथमुच्यते? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, अत्यन्तार्थं कं बुवन् त्रसादिविषयमपि संकल्प-
निरपराधनिरपेक्षविषयतादिकां प्रतिज्ञां कथयति, अत एव
संकल्पादिरहितं प्रत्याख्यानं क्वचिन्कथ्यते ॥

प्र० ४०१-ननु वय्रहिसादिषु सत्सु शब्देषु लघुषु किमिति
प्राणान्तिपातशब्दो गुरुर्निर्दिष्ट ? किमिति चातिना विशेषित ? इति चेत् ।

उ०-हिसावय्राद्यो जगति जीवमधिकृत्य प्रवृत्ता, न च
नित्यत्वाज्जीवस्य वयो हिसा वेति प्राणान्तिपात इति प्रोच्यते,
प्राणा अप्यत्र वलश्वासयोर्द्रव्यभावरूपा, इन्द्रियेषु तु द्रव्यश्रोत्रादी-
नामवसानेऽपि जीवस्यावस्थानान्नावरूपा द्रव्येन्द्रियनाशे तु नैवे-
तरदवतिष्ठेत् तस्य तदाधारत्वात् बहुप्राणधारकाणां वधे
नरकायुष्कदेशनात् प्राणशक्तिनाशानुसारेण पापवन्धात् मुन्या-
दिवधे जग रित्वाच्च योग्यमेव प्राणेति मर्थादातिक्रमाय चाति ॥

प्र० ४०२-ननु जीवादियु तत्त्वेषु देवादिव्याराध्येषु च
यथार्थप्रत्ययानुसारेण भावतो निश्चितत्वमेव सम्यक्त्वमित्युच्यते,

ननु शाश्वदिनामतिवात्ता कथं ? शक्यं समूहकार करण
हि कियते मिश्रयस्य यत इति चेत् ।

उ०-सार्थ, जीवाधिके एकस्मिन्धितरत्र तद्वयस्थानानिश्चय
रस्य मत्र एव जीवापेक्षरत्तस्ववियया जिनशासनतीर्थंकर
सत्यादियिया देशराट्टा सर्वशङ्का चेति ०

प्र० ४०३-ननु नापलबुद्धाविमतेषु घर्मेषु सद्रूपमंत्वेना
मिमनषु कंसाशय किं वा चिकीर्षितेषु ? उभययाऽपि यिषा
एषीथे, यथा जिनमत मयनयसमूहं पराणि च मताम्येकनया-
ऽऽधिगानि, तौ कल्पयन्ति ते मते घर्मनयाऽनभिमतो सर्वतयाभित
स्य न स्वयेष्टमता । किञ्च-सर्वेऽपि द्वादशाङ्गमया घर्मास्तत
स्तत्रस्य सुश्रय्यसता द्वादशाङ्गमूल्नवात् सुन्दरतामिमतो कैव
इति ? पूर्वाचार्या अपि 'उदयापिय सर्वसिम्बव' इत्यादिना-
'दुयामसंगणमत्र भिस्थादिना च तमनुमोदयामासुमेत् ।

उ०-सार्थ, आदौ तापत् न जैन मते सर्वतयसमूहमर्थे,
संश्लेषणामाकथनमसहात्, किंतु स्यात्काराट्टितसर्वतयसमूहं
तत्र परामिष नात्र सुश्राणसुदस्याप । एतदेव नयास्तय

स्यात्पदभाष्येण इमे रसोपविष्टा एव लोहपातव' इति हृषिति
राचार्ये स्पष्टित, नपानां लोहत्वमुक्त्वा स्यात्प्रसेन सुवर्चताया
उक्तत्वात् उदघापितिषचममपि जिनधत्तमे परमतनयगतानां
यस्तभ्युदाहर्यार्थम् स्यात्प्रयोगवार्ता तु परैवेति 'पुषाब्जसगप्य
मव'मित्यादिना तु द्वादशाङ्गप्रणेतृसवचनतामूलस्थाखीवापयवर्गादि
पदार्थानां परे तदनुसृता यप तच्छृषावित इति दर्शनार्थं फलन,
तथा च जगति य आमसत्त्वादिकः पात्मार्यिकवाद् स सर्वो
द्वादशांगमूल इति वक्षितं, एवं स्यात्कारात्तसर्वमयमेऽत्र
सर्वसंप्रणीते च जिनमते घमत्वमास्याय स्यात्कारात्तसर्वमयमेऽत्र
मते ज्ञापारमे महार्यतामिवानुहते वेदो च धर्मत्वामिप्रायो
विधातरु इति पुच्छता ॥

प्र० ४०४-ननु हिसादीनां दोषा इत्यस्ते तेन तेभ्यो
निवृत्तिका महिसाधा मविष्यत्येष, पूषणहिसादीनां गुणा-
भ्यानेन किमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, यद्यपि हिसादिभ्यो निवृत्तयो महायतक्या
परमहिसादिषु निश्चल्य तद्गुणवर्धनमेवेति । किञ्च-निवृत्ति
हिसादिभ्यो फलवक्षीयिका, परमहिसादिभ्यो यतनाप्रवृत्तिनोषा-

द्विर्जनं त्वनुक्षणमिति न्यायमहिंसादीनां गुणदर्शनमिति । अन्यच्च
 जैनमते आश्रवप्रवृत्तीनां भूतस्वभावमिषेण निर्दोषता निति
 दोषदर्शनं, गुणाश्च यतनारक्षणादिनैवेति गुणदर्शनं, अत एवाहिंसा
 सजमो त्ति भेदेनोपदर्शनं श्रीशय्यभवसूरीणामिति ॥

प्र० ४०५-ननु साधूनाध्यायानाधाय वा कृतेष्वशानादि-
 प्यारम्भस्तु समान एव, तत्किमेकमेव त्यज्यते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, आध्याय कृते गृह्यमाणे साधोरनुमतिदोषः,
 नेतरस्मिन्, साधुभिर्दृष्टुष्यते च सदा सर्वेषामहिंसादिकरणमेव,
 ततो न इतरस्मिन् दोषः, उद्गुण्टे अनागतधनिकमुत्तचौरद्रव्य-
 ग्राहकनुभवदिति ॥

प्र० ४०६-ननु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य केवल-
 शानोत्पादभूमौ समवसरणमभून्न वा ? तस्मिन्नाचष्ट धर्मं नवा ?
 मनुष्या आगता न वेति ?

उ०-भगवान् सुधर्मस्वामी श्रीआचारांगभावनाध्ययने एवं
 आदिष्टवान् यदुत भगवान्-‘पुंवि देवाणं धर्ममाइमस्वइ’त्ति,
 ततश्च न मनुष्याणां तदाऽऽगमनं, न च तेभ्यो धर्मोऽभ्यनं, तत्र

आवश्यकचूर्णिवृत्त्योस्तु भगवतो वर्णनेऽवस्थानमात्रमुक्तं तद्वचसी
 यथा-जाहे सामिस्स केवलनाण उपपन्न ताहे इंदादीया देवा
 सविइढीप इडुहुडा णापुपदा(प्याद)महिंमं करेति, तत्थ भगवं
 जाणति णत्थि पत्थ पव्वयंतओ जत्थ नत्थि पव्वयंतओ तत्थ न
 पवत्तिज्जतित्ति, एगं जत्थ नाण चित्थिय इमं चेव, अहवा एगं
 छउमत्थकालियाए एगं इमं चेवत्ति चूर्णिं, ‘भगवतो ज्ञानरत्नोत्प-
 त्तिसमनतरमेव देवाश्चतुर्विधा अप्यागता आसन्, तत्र च
 प्रब्रज्याप्रतिपत्ता न कश्चिद्विद्यते इति भगवान् विज्ञाय विशिष्ट-
 धर्मकथनाय न प्रवृत्तवान्’ इति, ज्ञानोत्पत्तिस्थानकृतपूजापेक्षया
 चास्य द्वितीयतेति च वृत्ति । अत्र समवसरणरचनैव तावन्ना-
 नुमता किन्तु देवपूजाभात्रमनुमतं, स्पष्टमपि चूर्णौ विशेषत
 एतत्, यतस्तत्रोक्त-ताहे सामी तत्थ मुहुत्तं अच्छति जात्र देवा
 पूयं करेति एस केवलकण्यो किर जं उपपणे नाणे मुहुत्तमेत्त
 अच्छियव्वति, ततश्च नैव तत्र समवसरण, न च नराणामागम
 इति । ‘तत्रादिश्य क्षणं धर्मं, देवोद्योते जगद्गुरुः । लाभाभावान्म-
 ध्यमायां, महसेने वनेऽगमदि’॥ ति कल्पकिरणवल्यां, मिलितेषु
 सुरासुरेषु स्थले वृष्टिमिव निष्फलां देशनां क्षणं दत्त्वेति कल्पसु-
 बोधिकार्यां, पवजाइगुणाणं पडिवत्तिखमो न कोइ इह अत्थि ।

धमभावचिन्तेन तच्चिन्तनाच्च तद्विषयको ममत्वभावो व्युच्छिद्यते
पेकान्तिकात्यन्किफले धर्मे यत्यते इति ॥

प्र० ४०९-ननु प्राणिनां सूक्ष्मा वादराश्चेति त्रसा स्थाव-
राश्चेति भेदा शास्त्रे श्रूयन्ते तत् त्रसप्राणातिपातविरतिरित्य-
मिथा उचिता, आद्याणुव्रते स्थूला समे द्वीन्द्रियाद्या सूक्ष्माश्च
समे एकेन्द्रिया इति विभिद्य शास्त्रोत्तीर्णमेव स्थूलप्राणातिपात-
विरमणमित्यभिधानमिति चेत् ।

उ०-सत्यं, शास्त्रीयं सूक्ष्माद्येवाभिधानं, परमनवगाढसम्य-
क्त्वानां मापतुषप्रायाणां सम्यग्दशामपि लोकानुगत्या जीवान्
प्रतिपादयितुमिष्यते तदा स्यात्तथैव नियमितुं शक्यं, शास्त्रेऽपि
द्वीन्द्रियाणामुदारत्रसत्वमुच्यतेऽपि, यद्वा स्थूलदृष्टीनामपि
चलनादिक्रियाया अथ्यक्षतो जीवत्वेन गम्या द्वीन्द्रियादय,
एकेन्द्रियास्तु सूक्ष्मदशां सम्यग्दशामेव जीवत्वेन प्रतीता, अत एव
षड्जीवनिकायजीवश्रद्धानं सम्यग्दर्शनमित्यप्यापेक्षिकं पठ्यते,
तथा चाश्रद्धानानपि पृथिव्यादिजीवान् त्रसवधविरतिं कारयन्त्यपि
गीतार्था इति ॥

प्र० ४१०-ननु आद्याणुव्रतस्य जीवा विषयाः, ते च स्थूल-
सूक्ष्मभेदा इति योग्यं स्यात्, शेषाणां तु क्रियाविषयत्वात्कथं
स्थूलेन विशेष्यते इति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, वागादीनां नास्ति स्थूलेतरभेदो, परं तरफला-
दिषु तु स्यातां, द्वितीये आत्मन परस्य वाऽतीवोपघातः सङ्के-
शो वा, तथा तृतीये चौर इति व्यपदेश, चतुर्थे अपरिणीतेति,
प्रमाणमेव च पचमेऽणुव्रते स्थूलत्वे गमकानीति ॥

प्र० ४११-ननु 'मूलच्छेजं पुण होइ वारसण्हं कसाया-
णंतिवचनत्त श्रावकेषु प्रत्याख्यानावरणोदयवर्त्तित्वाद् व्रतारो-
पणमेव कथमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, साधूनुदिश्य शास्त्राणां प्रणयनात् चारित्रविषयं
तद्वच, अप्रत्याख्यानावरणविलयाच्चाणुव्रतानि ततो नाणुव्रता-
रोपणमयुक्तं तेषामिति ।

प्र० ४१२-ननु मिथ्यादृष्टयोऽपि सर्वविरतेभ्योऽनन्तगुण-
निर्जरका (कथ) भवन्तीति ? चेत् ।

उ० - सम्यग्दर्शनप्राप्तयेऽपूर्वकरणेनानन्तानुबन्धिनो यदा
वियोजयन्ति तदा श्रुतत्वार्थाचारद्वादिगतानन्तानुबन्धिवियोज-

कामां तथाच्छास्त्रं मयस्म्येय, आचारान्ने सम्यक्त्वोत्पत्तौ पृच्छा
दीनत्माप्रापुच्छत्वाविति ॥

प्र० ४१३-अनु चक्षिन्वां वासुदेवानां च वाङ्मदीन्देकेस्मिन्नि
पद्मत्रियकृपायि निपानानि च यानि तानि चक्रिवासुदेवेयु
कन्वगतेषु चक्षिषु प्रमञ्जितेषु वाक्कां वशाम्नुमवन्ति तत्पुत्रावां
तदप्रीतस्वामावाविति ! चेत् ।

उ० मायाच्छिद्धोत्पातेन नश्येत्स्युत्स्यफयि वाहाविमिद्वारिका
वाहे हृष्यत्सन्वाहृद्वया इषुः नष्टप्रमावापि नद्याधिष्ठयकानि
या सुगमदुःखमास्त्वमागकस्यद्रुसुसूचकत्लाधिष्ठयकवदा स्यु
रिति केनापि प्रकरोत्य नश्येयुः, वेताख्यमण्डकादि तरट्य तु
पद्यान्धितिच्छेत्पीति ॥

प्र० ४१४-अनु पञ्चाशाङ्गतयष्टप्रतिमादिवचमात्कच्छुभा
यादिदृष्टत्वाद्य स्वशरेभ्योऽपि निवृत्तानां भ्रमण्योपासकानां तुयां
शुभत रयाप्रवा ! स्याद्येत्तद्विषात कञ्चीति ! चेत् ।

उ०-स्वर्षं प्रकृष्यादित्येन मैतुन्यमदृष्टकुरुभ्यगार्थ्यान् निविच
त्रिबिद्येन प्रकृष्यत्स्वामावास्तथापुंर्यमणुमत परिणीतस्य स्वशार-

नाधिस्य स्यु पथाप्यविचारा, पत्रविषाडपि प्रवृत्तितिचारक्या
पञ्चनामोणाविना स्ववारसस्तुष्टुपरवारधिवर्षकालां त्वामोणोऽपि
से स्युरिति ॥

प्र० ४१५-अनु भ्रमण्योपासकस्यानङ्गस्त्रीया कथमतिचार !
प्रतिज्ञाया भ्रमतिक्रमाविति चेत् ।

उ०-सत्य, तत्राप्यास्योप्यसेधारूपाञ्जम्भैर्द्वेषाङ्गत्वात्
योरिति ॥

प्र० ४१६-अनु स्वशारसस्तुष्टुत्वात्विषवर्षकयोः परविवाह
करण कथमतिचार ! प्रतिज्ञायास्वत्कल्पेऽप्यविशराधनाविति चेत् ।

उ०-सत्य, पुत्रियो सयोगकरण पुष्यकार्यमिति मत्वा
परेभ्य तपविश्य महती वारिका दीयतामभ्यस्त्रे इति कारयति तं
तस्य तद्विचाररूपमेव ध्रमण्योपासकाद्यात्तिक्रमाविति ॥

प्र० ४१७-अनु विषयविषासात्रिकेण सुहर्षां न पृष्टेऽव
स्यात् काममोणतीम्नाभिजापयन् प्रोष्यतेऽतिचारत्वात् तदिक
मिति ! चेत् ।

उ०-सत्य, कामभोगसन्निजन्धैव संयमापरिणति, नैव चातिचारे कामभोगसक्तिरुक्ता किन्तु तीव्राभिलाष, एव च तुर्याणुव्रतवता दिवा ब्रह्मचारिणा रात्रौ च कृतपरिमाणेन अन्यथा स्यादतिचार इति विषयासञ्चितसद्भावे कामभोगतीव्राभिलाषवर्जनमिति ॥

प्र० ४१८-ननु नवविधं परिय्रहे रूप्यसुवर्णयो. पृथग्ग्रहाद् धनशब्देन किं ग्राह्य? बाहनवृक्षदीनां वजातर्भाव? इति चेत् ।

उ०-तत्र धनशब्देन गण्यधार्थपारिच्छेद्यमेयरूपं सर्वं व्यवहार्यगण्यते, द्विपदेत्यस्य चोपलक्षणत्वाच्चतुष्पदापदानामपि ग्रहणाद्बाहनादयोऽपदे, कार्याणदीनारादीनि तु कुप्ये इति ॥

प्र० ४१९-ननु पंचमेऽणुवते परिग्रहस्य परिमाणस्वीकारात्तदतिरिक्तस्य वर्जनाद् युक्त तस्य विरताविरतत्व, परदिसादिषु संकल्पारम्भादिवर्जनमात्रस्य व्रतत्वात्कथं तेषां विरताविरतत्वमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, स्थूलसङ्कल्पगवित्यादिभिर्विशिष्टत्वमेव विरताविरतत्वं द्योतयति, परं हिंसादीनामनर्थानां मुक्तकलानामहिंसादिषु

धर्माभिमानिनां वर्जनं, अत्र त्वयानर्थभूतानामपि धनादीनां धारणमिति धारणेतराभ्यां व्रतादानमिति ॥

प्र० ४२०-ननु दिक्परिमाणादीनि त्रीणि गुणाय व्रतानि गुणव्रतानीत्युच्यन्ते, तत्र को गुणशब्दार्थ ? कथं च गुणकारितेति ? चेत् ।

उ०-गुणशब्दोऽत्र भावनार्थ, यथा चैयांतीनामहिंसादरार्थं भावना तथा दिक्प्रमाणादीनामपि त्यक्तेतरहिंसाश्लेषगमनवर्जनेनाद्याणुव्रतस्य भावनं, यद्यपि मृगावादादयोऽपि तत्रत्या न स्युरेव, परं तेषां कथ्यालीकादिविषयत्वात्तेषां तत्रागमने तद्विषयकप्रवृत्तिसम्भवाद् गौणत एव तस्तेषां भावनमिति, अत एव सच्चित्तभ्रमणादयः कन्दर्पादयश्च दिगतिक्रमणवत् हिंसाप्रसङ्गैर्नैवेतरयोरप्यतिचारा इति ॥

प्र० ४२१-ननु क्वचित् 'पंचाणुच्यइयं सत्तसिक्कलावइय'मित्युक्त्वा दिक्परिमाणादीनि त्रीणि शिक्षाव्रततयोच्यन्ते, तत्कथं तानि गुणव्रतानि कथं च शिक्षाव्रतानीति, ? चेत् ।

उ०-अणुव्रतानां श्रमणोपासकधर्मे यावज्जीवं प्रतिज्ञानं, गुणव्रतानां तु प्रायो यावज्जीवमिति तानि भवन्तीत्वरण्यपि, तत्र

तानि यदेवराणि तथा पुन पुनस्त्वसनीस्त्वाधिष्ठातामि
यदा तु यावद्धीयिकानि तथा गुण्यवतानीति, इमपत्राणि
हिसाविरतिमात्रनाकृतत्वं त्वयस्वितमेवेति ॥

प्र० ४२२-धर्मस्य नाययत्पुमिप्रत्वं इयमास्वनीयमिति शिवेद्

उ० - शारत्त्वादिमिषोर्गस्तद्भवस्थान पागनिर्भरण्यादिति
भाष्यता भाषियार्मिकृताया मारस्य तथमवोचमावस्थानां प्राप्ति
रपि मगवर्द्धदादिपुत्रादिधर्मावराविति धर्मस्य पशुता, धर्म-
स्य मित्रत्वं तु संसारात्प दुःखरूपतां तु खफस्ततां तु जानु
यपिपतां च इष्टा सञ्चिक्वष्टपरिण्यामालां त्यक्त्वाद् इमजरा
मरण्यादिवञ्चिताप्याथापानमठापरिवचनीयमन्द्धानादिमप्सपवर्ग
व मत्याऽनुत्पपरत्पयतां गुण्यानां करोतीति प्रथमपि नाकस्वदि
धर्मस्येति ॥

प्र० ४२३-अनु संख्यादिनिवर्त्तनद्वस्तमालाविनिर्भया यमा
दीनां माने परिग्रहे करोति तथा सवोदनादिभिख्या अविद्याराः
कथो वस्तुनानु मात्रा एव ते इति चेद् ।

उ०-सत्यं, मियोदनादयोऽविद्याराः क्षेत्रगुणानीनां संख्या
परि परिग्रहे करोति यदा मानादिनिर्मिष्ये परिमाणं तथा

गण्मिदीनां द्रव्यस्थामात्रे यदा धारणिको ब्रवाति भाष्यता इ
पथ्यप्रतिनिधि विगणय्य धारस्यधिकं तथा क्षेत्रातिक्रमादयो
भवन्तीति, अयिकविक्रयिकास्तु विने विने परिमाणं कुर्वन्ति
रात्रौ च निष्कत प्रत्यावयन्ति, मद्रकास्तु क्षेत्रादिविभागामात्रेण
सर्ववस्तुनां संख्याय कार्योपप्लवामं परिग्रह नियमस्ति ॥

प्र० ४२४-अनु सामायिकाधिकारे 'आव साह पशु-
वासांमिति पाठ्य समुपलभ्यते पुस्तक्य तत्र साधुसंयोगत्,
परं बैस्यास्ये पौपयशास्त्रायां स्वग्रहे वा सामायिकं कुर्वन्
भावस्येके वा त कुर्वन् किं वदतीति ? चेत् ।

उ०--'आव विष्यं समाप्तेमि' ति वक्तव्यमित्यावरयक
शून्यं निवमशब्देन अपत्यतो वटिकाद्रस्फुल्लुच्यतोऽहोरात्रमिति
भावक्यतिक्रमणशून्यं, पौपये तु 'आधपोसह'मितिपाठमप्यत्र
सामाचार्यादिपुस्तकमिति, एवं भावरयकस्यान्तरा वटिकाद्रपाति
कर्मैऽपि नाविरटत्वमिति ॥

प्र० ४२५-अनु विधिपायां शिक्षायां प्रवणशिक्षायामप्य
प्रवचनमात्रमप्यनादीनां सूत्रतोऽप्यत्र प्रवण कश्चिन्ते, परमा-
सेवनायां विमुच्यन्ते ? इति चेत् ।

उ० - इच्छाकारादिचक्रवालसामाचारी प्रतिलेखनादिका
च सामाचारी समाचारश्च पदविभागरूपप्रायश्चित्तविधानस्य
त्रयमपि वाच्यम् ॥

प्र० ४२६-ननु सामायिकं कुर्वन् श्राद्धो मुकुटमपनयति
नवेति ? चेत् ।

उ०-तत्र मतद्वयं, एकं तावदपनयतीति, द्वितीयं तु वैपरी-
त्येनेति, अधुनातना पादघटिका त्वन्यैवेति तदुत्तारणं सामायिकं
विदधानस्य, न चैत्यालयं प्रविशत इति ॥

प्र० ४२७-ननु अविराद्धश्रामण्यानां श्रमणानां जघन्यत
सौधमं उत्पातः, श्रावकाणामप्यविराधकानां तत्रैवेति कश्चिदस्ति
विशेषो नवेति ? चेत् ।

उ०-तत्र श्राद्धानामेक पत्योपमं स्थितिः, साधूनां तु
पत्यपृथक्त्वमिति विशेष इति ॥

प्र० ४२८-ननु विराधकानां तेषां द्वयानां का गतिः
प्रेत्येति ? चेत् ।

उ०-तथाविधानां श्रावकाणां चतस्रोऽपि, साधूनां तु
तथाप्रकाराणामेकैव देवगतिः, अत एव दुर्गृहीतश्रामण्यानां
मिथ्यादशामपि देवत्वामिनिमयः, प्रव्रज्यां चातस्ते लान्ति ॥

प्र० ४२९-ननु सामायिकचारित्रस्वरूपद्वयं सावद्यवर्जन-
मनवद्यासेवनं च, सामायिकसूत्रे तु सावद्यस्यैव प्रत्याख्यानं
तत्कथमिति ? चेत् ।

उ०-तत्रापि 'करेमि भंते सामाद्यं' इत्यनेन क्रियत
प्यानवद्यासेवनप्रतिज्ञा, प्राक्कृतस्त्वनवद्यासेवनप्रतिज्ञाया लघु-
त्वात्, न चानवद्यासेवनसावद्यप्रतिषेधौ परस्परविनाभूतौ,
अर्थान्तररूपौ वेतिहापनाय वेति ॥

प्र० ४३०-ननु 'सावज्जं जोगं पच्चवज्जामिंस्ति प्रतिज्ञाया
करणान् ममत्वादि चेत् सावद्यं तर्हि प्रत्याख्यातमेव, नो चेत्
'सव्व सावज्ज'मित्युक्तौ को विरोधः ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, ममत्वादि सावद्यरूपमेव, न च तद् धारयन्
श्राद्ध, 'सव्वं सावज्ज'ति प्रत्याख्याति, अनुमोदनाया अप्रत्याख्या-
नाच्च द्विविधत्रिविधमेव स सावद्यं वर्जयति, एकादर्शी प्रपन्न

प्रायाणपायात् त्रिविधत्रिविधेन सामायिकं, परं स तु धम्मणकर
 पय, अत एव पूर्वानुस्तादिरागोऽस्य धम्मत्र त्रिविधत्रिविध
 प्रायाणानमणिर्यं स्वाधिस्य, न तु सावध, तथा च न
 धम्मणापासकस्य 'सम्यं साबच्चटि वणुमुचिठमिति ॥

प्र० ४३१ ननु स्तुत्यस्तर्षानस्य कथं विकृपरिमाण एवाति
 पारता' सत्ययणि यतनु तनापादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, ननुमतानां पायज्जीविकत्वात् तेन सम्मय,
 यायज्जीविकविकृपरिमाणेऽपि न सम्मय, इत्यरे तु तस्मिन्
 कथाविकृप्यदिति मवेत् साऽतिचार । ननु विगतिक्मकरत्वा
 त्सेनान्दिरस्युत्पाठानयोलिप्यतिचारेणु उर्थद्विगतिक्रमाद्विदु
 समावरा ! इति माघे परिमाणप्यतिक्रम, अस्ये च कामार्थक
 मर शब्द इति तवतिक्रमवात्र ह्यमं पृष्टत इति सुधीमिदस्य,
 मनुगुणनत्वा तु स्वाग्या सर्वत्राऽपि ॥

प्र० ४३२ ननु सधिसमनिश्चादयोऽतिवारा उपमोग
 परिमाणने कथं ? धम्मजोपासकानां सच्चित्तस्यानापश्यक
 स्यात्तज्जवर्येत् ।

उ०-सत्यं, ते त्रिविधाः सावधस्य सच्चित्तस्य बहुसावध
 मांसमापचोऽप्युयदिस्य यर्धनात्, तत्र सच्चित्तयर्धकस्येति
 तदनुसारेण्येयामस्ये ऊआ इति एयमुद्वर्तमाविधिपरिमाण
 इत्येवपि ॥

प्र० ४३३-सम्यंगारकर्मिनीनां एवदद्यानां कर्माश्रामानां
 बहुसावधत्वेन यर्धनीप्तये कथं धम्मजोपासकानां नियाहा ?
 ध्यापित्वातेयामिति चेत् ।

उ०-आरौ तायस्मिन्पारमेय प्रासाच्छावदगमात्रसन्तुपे
 स्तैर्मास्य अत्रसावधेयां परीसकरलवाणिस्यप्रयोगप्रयोवाक
 प्रासादमाटकपूर्वमीतवस्तपूठाविचामरच्छत्रदुद्धिपूणफळाद्विष्यव
 हारैर्जीविका कार्या ॥

प्र० ४३४-गनु केरावाभिर्यावसतीपोपसे को विशेष ?
 इति चेत् ।

उ०-भाघे वासादीनात्वाय विकीर्षीते परस्मिन् स्यात्पचान्
 स्यापयित्वा ठत् कुशीकेन निर्वहतीति स्याद्यो विशेष इति ॥

प्र० ४३५-गनु यथा परवीणाहकरप्यमनयेवृषभभूतं
 तुवाणुमतातिघात्तयोष्यते तथाऽपय्यामादीम्यनयेवृषभरूपाप्याषा
 णुमतातिघारेष्वेव किं न पठ्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, ब्रह्मस्थावराणां सुभयेयामपि वधाद्यनर्थदण्डत-
योच्यते, अत एव बहुरादिज्वलनचिन्तनप्रासादस्तम्भार्हवृक्षोप-
देशाद्यथ्यत्र त्यज्यत इति ॥

प्र० ४३६ - ननु खाद्या आख्यान्ति यद्-आवश्यकवृत्तिं
पञ्चाशकनवपदप्रकरणादिषु स्पष्टतयैव सामायिकस्य विधौ
सामायिकोच्चारानन्तरं र्थोप्रतिक्रमणं प्रतिष्ठित तत् तपोगण्डीया
अपलपन्त इति चेत् ।

उ०-सत्यं, तेषां सर्वेषां मूलभूता आवश्यकचूर्णिरेव, तत्र
च सामायिकोच्चारानन्तरं चैत्यवन्दन वसते प्रमार्जनं चोक्त
तदनन्तरमाचार्योद्विपांश्च आलोचन तेषां वन्दन च विधातु प्रागी-
र्याप्रतिक्रमणं प्रोक्त तच्च न मन्वते खाद्या न चैव विदधति,
किञ्च-तत्र सर्वसामायिक पाठाच्छ्रवकसामायिकपाठो भिन्नो दर्शि-
तस्तत्रैव कृत्वेतिपदस्यान्वयं पूर्यते, 'नइ चेइयाइ'मित्यादिना नभ्यं
सामायिकविधेरुत्थाप्यते प्रकरणं तच्चोत्रान्तरं चैत्यवासपोषण-
मिया वृत्त्यादिषु नोक्तं, तत्रापि कृत्वेत्यनेन सामायिकविधेः
पूर्णतामभ्याय 'तथो पच्छे'त्यादिनाऽऽलोचनवन्दनयोः प्रकरण-
मारब्धं तन्नोक्ता चेर्या, परं कदाग्रहयस्ता विपूर्वयकरणविचक्षणा

न चिन्तयन्त्येव यथार्थं प्रकरणविधिं च प्रथुत सत्पथस्थान
लिकमुपालभन्ते इति ॥

प्र० ४३७-ननु पौषधं वर्णयतोन्मुक्तमणिस्तुवर्णनेतिपदेना-
भूयणत्यागोऽभिधीयते, स कस्मिन् पौषधेऽवतार्ये ? इति ।

उ०-स्नानमर्दनादित्यागवच्छरीरसत्कार इति ॥

प्र० ४३८-ननु प्रतिपन्नसामायिकेन व्याख्यानं श्रूयते
नवेति ? चेत् ।

उ०-सामायिकप्रतिपत्तेराद्यं स्थानं साधूनामुपाश्रय, तत्र
च 'पुच्छइ पढइ चे ति स्पष्टो निदेश, चैत्यगृहगौपधशालास्व-
गृहाणि त्वैकैकाभावे एव, प्रश्नानामुत्तराणि अन्यद्वा साधुधर्ममयं
यद्व्याख्यानयेत् तच्छ्रवणमेव पाठवत्सामायिकस्य कार्यमिति
पौषधस्य प्रतिपत्तौ चैत्यगृहसाधुमूलस्वगृहगौपधशाला इति
स्थानक्रमो दीर्घकालीनत्वात्पौषधस्य कार्यं च 'पढतो पुत्यं
वा वायतो धम्मद्धानं क्षियायइ'त्तिवचनात् पाठपुस्तकवाचन-
धर्मस्थानरूपाणीति, सामायिके पाठश्च मुख्यः, 'साह पज्जुवा-
सामि'त्ति पर्युपासनायाश्च फल, 'विनयफलं शुश्रया गुरुशुश्र-
पाफलं श्रुतज्ञान मित्यादिवचनाद् गुरुपदेश एवेति ॥

प्र० ४१९ - मनु प्रतिपद्यौग्येन देशावकाशिकं क्षिपते
नयेति ? चेत् ।

उ०-अस्यतर्तं यौग्यं देशेन वा प्रतिपद्यमाना विरुसर्वं
प्रतसंशेषावकाशं तं कुर्वन्निधि, सर्वयौग्यत्वशेषेण वा प्रतिपद्य
मावस्यु सामायिक नियमाकारेणैति स त न कुर्वन्निधीति ॥

प्र० ४४०-मनु यौग्येष्वाहारयौग्यदीनां क क्रमः ? इति चेत् ।

उ०-युग्यार्थमिवायकर्मस्यस्य नियम एव न देशसर्वमेवाभ्यासे-
कारीनामप्यङ्गीकारस्त, चतुर्विधानां तेषामुच्चारे तु मेवोपस्ति,
एन भावस्यके शरीरसत्कारयिसर्जनम्यापाटस्यागम्यकार्यद्वार
यर्जनानीति क्रमः, भाष्यादिषु दूरवासादिकः क्रमः, तत्रैवमवसीयते-
द्यापककुञ्जोत्पदानामावपङ्गीया क्रमः परेषां तु भाष्यादिमन्तः
क्रमः, शङ्खकुञ्जीद्वारात्वे वाहारमोचकारिकः क्रमो क्रम्यते इति ॥

प्र० ४४१ - मनु उद्यादौलीरी बहुमतिपूर्वार्थौलीर्यनयो
क प्रतिविशेषः ? इति चेत् ।

उ०-अल्पमात्रयाव्यचिकार्या पौक्यामुद्यत्ता या तु स्यस्यारि
न्यूना सा बहुमतिपूर्णेति, य एकाग्रान्निवेशयत्वाख्याना
भावेन पौलीरीमात्रप्रत्याख्यानवान् स उद्यादौलीरीप्रत्याख्यान-

पारकः 'साधुवयेष्यमित्यत्र त्वनामो गिवचः, प्रसिद्धेकना तु
'वेदुमूले भासाहसावणे छर्हि अगुलेर्हि पडिकेहे'त्यादिवचमन्त्र
न्यूनायां पौक्यामिति तत्र बहुप्रतिपूर्वेति वचः । राजावपि
पौक्यापूर्णे प्रागेव वैस्पन्दगावीति तथापि तदेव वचः बहु
पडिपुष्पा काळवेळेति वचोवत् द्वितीय प्रत्याख्यान पौक्येव,
मिसाकाकञ्च दृतीयायाय ॥

प्र० ४४२-मनु आभ्यानां द्वावसर्ममत किमभिधानमिति चेत् ।

उ० - द्वावकुञ्जोत्पजानयेव 'आहासंविभागो'सि तस्या
धञ्जाल्सायांरन्वनिष्ठितेनाशनपानवस्त्रौपचनेयञ्चपीठकृच्छस्यास
स्वारविना मुभावायित्वात् साधूनां सविभाग इति सामान्ये
तु मयनस्योदश्यादिनागपञ्चम्यादिवर्षीयोळिकापुलवविरतेभ्यो
प्रतिथिस्य भाषाकर्मादियदिद्वारेणात्राविवानमिति, मागदाभ्येनेादि-
सु 'पाया इ योवय विजति 'अ सङ्ख्य न दिवं सुसावया
तं न मुञ्जतीति सुवाये ॥

प्र० ४४३-मनु संकृतसमुदायस्य प्रमादायमाइलममबाद्
ममचाममसमेवौ तथा आचकृतसमुदायस्य सामायिकपौपया-
द्विष्यमचल्लवसमबाद् किं न तथा भेदाविति ? चेत् ।

उ०-सत्यपि तथात्वे सर्वविरतेरभावात् तथाभेदौ, ततश्चाश्रयद्वारविवर्जनामेव तथाभेदोक्तेस्तद्वर्जनस्यानूतो महिमा ॥

प्र० ४४४-ननु प्रणिधानेति कोऽर्थः ? यत 'अनेनात्मनः सर्वथा सम्भेदस्तदभिधेयेन चाभेद इति चिन्तन'मिति श्रीहेमाचार्या, निरोधो मनस इति चूर्णिकारादय इति चेत् ।

उ०-सत्य, निरोध इत्येव तस्यार्थ, श्रीहेमाचार्यैर्हति मनसो निरोधमाधायोक्तं चूर्णिकारादिभिश्च मनोवाक्कायनिरोधमिति ॥

प्र० ४४५-ननु सामायिके स्मृतेरकरणता पौषधे चामामोग इत्यतिचारयो कथं भिन्नत्वमिति ? चेत् ।

उ० - सामायिकस्य प्रायोऽल्पकालीनत्वात्तथातिचारः, प्राग्बतेषु निर्वृत्तिमात्रं स्वीकृतं, अत्र तु सावद्यनिवृत्त्या सहानवद्यप्रवृत्तिरपि स्वीकृतिमार्गमानीतेति सततजागृतिग्रहः, पौषधे च सततप्रवृत्तव्यापारस्य त्यागे संस्कारबलादनामोगसम्भवस्तद्विषय इति योग्यो भेदः ॥

प्र० ४४६-ननु देशावकाशिकं कियन्तं कालं यावद्भवतीति ? चेत् ।

उ०-सामायिकादीनि चत्वारि शिक्षात्रतानीत्वराणि, तत्र सामायिकं सावद्यपरिहारानवद्यासेवनरूपं मुहूर्त्तदारभ्याहोरात्रं

यावत्पौषधोपवासातिथिसम्भागौ तु प्रतिनियतदिनमानावेव, देशावकाशिकं दिक्संक्षेपरूपं चेद् दिवसमानं, सर्वत्रतसंक्षेपरूपे चूर्णिकारोक्ते तु अन्तर्मुहूर्त्तार्थेयं यावन् मानं स्यात् ॥

प्र० ३४७-ननु मुहूर्त्तमानं सामायिकं नियतसमय एव क्रियते, येनानवस्थिततया तस्य करणे तस्यातिचारः कथ्यते इति चेत् ।

उ०-प्रतिदिनं न करोति, द्विसन्धं न करोति, सव्यापारः सन् मुहूर्त्तादुनमेव तिष्ठति, तदाऽनवस्थितकरणतेति ॥

प्र० ४४८-ननु यन्निर्घोरितकालं यावत् समग्रं दिवसं रात्रिमहोरात्रं कायोत्सर्गेण स्थीयते, तत् कस्मिन् व्रतेऽन्तर्भाव्यते ? इति चेत् ।

उ०-चेष्टाकायोत्सर्गास्तावत् प्रायश्चित्तरूपा इति ज्ञानाचारादिषु यस्य शुद्धौ य स तदन्तर्गत, अभिभवकायोत्सर्गस्त्वनशने सलेखनायां च, अनियतास्तु ते 'पडिमं च तथा ससत्ती-प'त्ति वचनाच्छ्रमणोपासकानां देशावकाशोऽन्तर्भोग्य, श्रमणानां भगवतां त्वभिग्रहाख्ये करणसप्ततिभेदे कायकुंशतपसि च, क्रकचदारुदारणोपमानं तूर्ध्वतासामान्यात् तपोरूपत्वाच्चाष्टकर्म-दाहदर्वोपम्यं चेति ॥

समर्पणाय पुनः प्रवृत्तिमतिमोक्षवपुःशुक्रप्याथर्मवदस्यम्य-
 संवत्तिष्येषु कर्तव्यानि, तिथिमिपनियतेषु तपस्तु भैतौ
 भेदाविति न निपन्त्रितानि तानि व्युत्प्रेक्षादिवामीम् ॥

प्र० ४५१-स्तु पञ्चम्यद्रीनि तर्पासि तत्तन्मासे तत्तत्-
 संवत्तिष्येषु क्रियमाणाणि सन्ति, तत्र कथं न तानि नियन्त्रितानि
 न स्युरितो वेत् ।

उ०-सत्यं न निपन्त्रितेषु सर्वसमापय आकारा अत्र तु
 सन्ति, ततो न नियन्त्रितानि तानि, किन्तु तवामानीति ॥

प्र० ४५२-स्तु निपन्त्रितानाकारयोः कः प्रतिविद्येय ?
 इति वेत् ।

उ०-धीवितान्तैः ऽन्नामेजाकार मनुष्यामुष्यां संवायां तिथौ
 ज्ञातायामवश्यममुक तत्र कर्तव्यमित्यभिप्रायः नियन्त्रितं,
 तन्नानेकशक्यता तथा भवतीति ॥

प्र० ४५३-स्तु 'फासिष पाटिष'मित्याद्या भद्रानामाद्या
 विशोष्यः किं सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानेष्वेव कार्या अभ्येव्यपि
 महामतागुणैरेवपि वा कार्या ? इति ।

उ० -- कथाविषयस्याख्यानेष्वस्युद्दिष्टमप्यभिप्रायमहान्तकपेयु
 सत्तर्विद्युतावपि कर्त्यास्ता विद्योष्य इति ॥

प्र० ४५५, स्तु आशुदावृद्धमश्रुतस्य वीष्य इति नाम
 वीषयोपवास इति वा, क्व वीषयश्रुत्स्यार्थ ? इति वेत् ।

उ०-वोपं-पुष्टिं चरे घर्मस्येति वीष्य इत्यन्वयेन घर्मदे
 तु चर्पतिज्ञायं वीषयश्रुत्, अत्र एव इवविगतसंक्षेपोप्यरति
 मापन कदा वीष्यः पूर्णो भविष्यतीति विस्तृतपरोऽतिवारी
 कथ्यते, 'करेमि मतेऽन्नादाग्योसह'मित्यादि च सविशेषमाख्यायते,
 एत ए वीष्यः आशुदावृद्धमश्रुतवाचितया स्यात्, तत्र 'हे
 लुब्धे'ति सूत्रेण वीषयोपवास एव वाच्यः, प्रतिज्ञयोपवसनात् ॥

प्र० ४५० स्तु चिदित्यन्नागतातिज्ञानात्तन्त्रे तपसी निगच्छेत्,
 पादिकारिष्यसमर्पणानामकरस्य म्यात्यमात्तत्वादिति वेत् ।

उ०-सत्यं, ज्ञायते प्ताभ्यां भेदाभ्यां श्रुत-पादिकारिष्यु
 पादिकारिष्यपदेशपूर्वकमेव तत्तर्पासि कार्याणि, तत्तत्काले
 ननुमसदेभ्यो तत्तत्सामर्पात् परतो वा तत्तद्व्यपदेशानाम ।
 भाव्यप्यववात्त प्ताभ्याम्कालेष्वपि कार्याणि सांख्यिकवात्तु
 मांदिक्पादिकेषु भाव्यप्यववात्तकार्यानां प्रायश्चित्तत्वेऽपि तत्तद्
 व्यपदेशवदिवसेष्वेव तत्तर्पासि कार्याणि, स्यात्तद्व्यप्यमप्यपि
 तर्पास्यपि तत्तिथिदिशेष्वेव पुण्यता कार्याणि, तत्काले कर्तुम-

प्र० ४५४ - ननु नियन्त्रितानाकार्योराद्यमाकारद्वयं स्था-
न्नवेति ? चेद् ।

उ०-महत्तराकाराद्या एव न स्युः, तत्र नियन्त्रिते उपयोग-
वैशिष्ट्यान् महत्तराकारस्याप्रसंग एव करणात्, स्यात् प्रसंगे
सूक्ष्मप्रणिधानवचनक्षणे यत्न, इतरत्र तु प्रसंगाभाव एव, सर्व-
समाधिं तु वीर्येण रक्षत्येव, आद्ये तु स्यातामेवाकारौ द्वयोरपीति
सम्भाव्यते इति ॥

प्र० ४५५-ननु साधूनां सर्वसावद्यत्यागवत्सामायिकप्रतिज्ञया
वैषम्यस्य त्यागात् मुहूर्त्तादिकमनाहर्गताप्रतिज्ञा कथं घटते ?
इति चेत् ।

उ०-रागद्वेषौ यत्र तद्वेषस्य त्याज्यं, बुद्धिमप्रमादस्य जन-
यति यत्तत् न त्याज्यं, अन्यथा मुमुक्षुताविविधतप परमेष्ठि-
नमस्कारस्वाध्यायध्यानादिकं यावत्साधुत्वमपि त्याज्यं स्यात्,
तपश्च नमस्कारादिकं निर्जराहेतु, वर्षशतवेद्यनारककर्मनिर्जराणा-
दिभावात् तपस्वीति साधूनां यशस्विन्नाम, अन्ततोऽभक्तार्थान-
शनादिद्यपि वैषम्यस्यापातात्, हिंसादिपान्निभोजनान्तानामपि
परिहारे वैषम्यस्य भावागत्तेर्न स्युर्महाव्रतान्यपीति युक्तमेव
नमस्कारसहितदि ॥

प्र० ४५६-ननु निमन्त्रणपिण्डो निषिध्यते शास्त्र, यथा-
सविभागे च 'साहु पडिरस्यं गञ्जो निमित्तेति'ति, तत्कथमिति।
उ०-निमन्त्रस्य तदर्थं कृतपिण्डस्य निषेधः, न तु निमन्त्रणस्य,
तस्य त्वावश्यकत्वं, प्रतिश्रयगमनं प्रगे भिक्षाया अकालत्वादिति॥

प्र० ४५७-ननु साधूनामभावे विशुद्धभावेन दिगालोक
क्रियते, यथासंविभागव्रते तत्किं तावता भवेद् व्रतमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, साध्वभावेऽपि पौषधैत्यगृह्यादिषु कार्ये एव,
पौषधपारणे चावश्यं दत्तैवं भोक्तव्यमन्यदा तु भोजनात् पूर्वं
पश्चाद्वा यथायोगमिति, नियमात् पौषधपारणे साध्वभावे कार्ये
एव दिगालोको विशुद्धेन भावेन, तस्मिंश्च दानतुल्यं फल,
साधनाभावादेवाऽदानादिति, अतिशिसंविभागव्रतं तु यथास-
न्विभागदानादेव ॥

प्र० ४५८-ननु कालातिकमोऽतिचारः कथं ? भिक्षाचराणां
भिक्षाकालेऽतिक्रान्ते एवानगाराणां भिक्षाग्रहणादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, प्रतिपन्नप्रतिमादीनां तथात्वेऽपि गच्छवासिनां
नमस्कारसहितकालाद्यावदन्यमहस्तावद्यथयोगं बालगलानबुद्धा-
सहिष्णवादीनां भिक्षाकालत्वात्, यथा तत्तन्निवासापेक्षया-

मिसाहास्यस्य 'सम्यक्' भिन्नकाल्मीत्यनेन सूत्रेणात् तं साधु
मिसाहास्यमितिऽप्य पर्यायमादाय भिन्नसु भिन्नसु वा यो वदन्त्याया
निम्नत्रयति साधुनयानादिसहाय तस्य सोऽतिघाट काया
तिबन्धाय इति ॥

प्र० ४१९-ननु परस्परवेद्यातिघारे परेष वाक्येन परस्मै
कस्मान् वा कथ्यते, तत्कथमिति ! ॥

इ०-पौषपारत्येऽपि मार्यसा परेष वाक्यमिदमेवातिघार
स्ववचन्य तथा कथ्यते, शासनं हि स्वच्छतामागवादीति तथा
कथ्यते परस्मै कस्मान्मिवातिघारोऽतिघारः, अकथारोऽप्यनु
मोहनया समन्ते एव कथ्यते, न परं दानु कथं ज्ञासमेति, वीपसम-
त्वाद् धर्मस्य ॥

प्र० ४१०-ननु माताविसृज्यादिस्या वाक्यं किमिति
महाफलं, फलो दानुषो परिबान्धुदेन्दुसारत्वं फलं स्यात्,
परिबान्धुस्येव नुमानुगच्छन्वा कथ्यते प्रत्यक्षत्वादिति चेत् ॥

इ०-सत्यं, वाने हि ब्या वाक्यकलां शुद्धिरावपकी तथैव
माहाकाशीनामपि । किञ्च-परिबान्धुस्येव कथ्यतेद्विगुणस्य माया-
न्यापि महाफलं ज्ञाप्यते एव, 'नहि तीर्थकच्छन्, पारकच्छतोऽप्यथा

धूरमप्या वा, अत्रास्तगुणेऽपि ज्वरशमके आयातेऽप्येव ज्वर ।
वाने च विधिद्रव्यदापुस्योऽपि प्राहकस्यैव वैशिष्ट्यं, तत एव
फलं हेमाद्रुसारत्वं इत्यादि धरो हेमाद्रुस्येऽपि सूत्रे च
जिनानां पारककारिष्वात् पञ्चविषयवत् इति स्पष्टं पठ्यते,
एवैच्छतावीर्यवशात् च देवाविका मनुजुष्वापि ॥

प्र० ४११-ननु गुणायानुमतानी मतानि गुणमतावीर्यु-
कथ्यन्ते तानि, तत विज्ञानानामन्ते मथ्यन्ते कः सम्यक्त्वः? इति चेत् ।

इ०-सामान्यिकादिशिसामतपरपरप्यस्तथाविधोपयोगादि
मात्रं तस्मिन् प्राकृतनाम्यद्यावपि मतानि स्थिरीभवन्ति, एतः स्ये-
र्कच्छत्वाप तास्यस्ये इकानानि, ताम्येव चैत्यराधि सूत्रकारप्यामिति ॥

प्र० ४१२-ननु अर्जामोऽतिघारतया कथ्यते, प्रत्या
कथ्यते भावक्यक अकारत्वं च इति कथं? स्मृत्यस्तर्धानात् को
विशेषः? इति चेत् ।

इ०-सत्यं सततप्रतिज्ञानरक्षणामाचक्षोऽतिघारः, सर्वथा
विस्मृतिक्रम आकारः, स्मृत्यस्तर्धानं मतस्य स्मृतौ तदर्थो प्रम
इति स्पष्टव्याप्यां भेद इति ॥

प्र० ४१३-ननु सामान्यिकाकारिणेकारे सामान्यिकारो
नास्ति, सामान्य्ये वापवायेन कथिनी सेवा न च तदाकारे

प्र० ४१९-अनु वरामादितपसि न क्षीयते पारिष्ठापनीयं तस्मिन्माघादेव दिवसाद्यनुर्थादिदिनादेति ? चेत् ।

उ०-भाषादेव विभात् तस्मिन्नेव वरामादितपसां प्रत्या-
वणनात् त्रिषु दिवसेषु कदाचित्पारिष्ठापनीके मूले स्वच्छन्-
ध्यादिदिनेषु विरुद्धपक्षं न स्याच्छत इति ॥

प्र० ४१०-अनु विच्छदप किमद्यमादि वरामादि वेति ? चेत् ।

उ० विरौरतोऽद्यमादि पतः अद्यमस्य पर्युण्णार्थां निष्ठा
कर्तव्यता, तत्र न ज्ञातं रोगादिभिर्न भविष्यति वा हेरेव
तदनागतानिऋतमप्यष्टमं कायमिस्थनापततपभादिकरणे भादि
चे काण्णमादिषु 'पञ्चोसवण्याह्वं एष्य विक्रु क्रीरति, सस्य
अह्व्यो अह्व्यं' इत्यादेशः, नासिद्धादिगतवतुर्थाविक्रम अह्वसा
पर्युण्णारिक्रमेव ज्ञापितमिदमिति चातुर्मासिकादिगतपञ्चदि तु
अपहस्यमाष्ट, तयोपिद्वाप्येति भाषासम्भवे 'केचि भायारिष्या अह्व-
मात्र पमप्यति केर वसमाह' इत्यप्युक्तमेव ॥

प्र० ४११-अनु विष्यविषी को मोक्षविरयोऽस्ति तदुद्भूत
कल्पयन्त्यस्य परिच्छरावीयमिति चेत् ।

उ०-अस्रगटकमिव कट इव सिंहखादितमिव यदुपरित
नमागादृषस्तर्न यावत् अन्यतरविशो वाऽन्यतरविश यावत्समप्र
वा यदा पादितं तथा तद्विधिमुक्तं, शृणालकाकादिखादितमिवाव
वितर्षखादितं पचद्विधिमुक्तमिति, विधिपुष्टं त्वजुष्वादि
नाऽचमितरण्या चेतरत् ।

प्र० ४१२-अनु शिष्येण प्रत्याख्यामीति श्युत्सुजामीति च
मप्यनात् आचार्येण तु प्रत्याख्यातीति श्युत्सुजतीति च मप्यना
दुक्त शिष्यस्य प्रत्याख्यात्वमाचार्यस्य प्रत्यावपापयित्वायं, परं
शास्त्रेषु ध्यात्येकं कथ्यते, तत्र को हेतुरिति ? चेत् ।

उ०-संवेगमीनाचार्यार्थात्प्रत्याख्यानमागवापेक्षया शिष्यः
प्रत्याख्यापकः, प्रत्याख्यानसूत्राणामुच्चारणे आचार्यस्य प्रेरणात्
तथा प्रेरितत्वाचार्य उच्चारयति प्रत्याख्यानसूत्राणीति स प्रत्याख्याता,
वस्तव्येक्षया तु आचार्ये प्रत्याख्यापकः शिष्य एव स प्रत्याख्यातेति

प्र० ४१३-अनु 'को जगार्थे' इत्यादिषु मङ्गेषु प्रथमस्तु
द्रुम एव, अन्यथाद्युम एव परं द्वितीक्यतीयमङ्गो आचार्य-
शिष्यो समावस्ति वा विशेष ? इति ।

उ०-शिक्षापेक्षया द्वितीयभङ्गे आचार्यं क्षापयित्वा प्रत्या-
 चक्ष्ण शुद्ध शिष्यः, आचार्यपेक्षया कारणे शुद्धिर्आचार्यस्य
 नान्यथा, तृतीयभङ्गे प्रभुमन्दिप्रद्योपेक्षया शुद्धि शिष्यस्य
 आचार्यस्य तु शुद्ध पवेत्यस्ति विशेषः ॥

प्र० ४७४-ननु 'प्यारिसे पंचकुसीलरूवे'ति पापश्रमणी-
 यगाथया पार्वस्थादीनां निकृष्टसाधुत्वमुक्तं, तत्कथं न ते तथा-
 संयमवन्त ? इति ।

उ०-सत्य, परं पार्वस्थादीनां निकृष्टसाधुता, वेपथारिण
 साधव इति लोककथ्यवहारैऽपि लोकास्तमधमं वेपथारिण मन्वते
 इति दर्शनाय, न सयमसत्त्वाय ॥

प्र० ४७५-ननु प्रसिद्धस्य प्रणिपातदण्डकस्य किमिति
 शक्तस्तेत्याद्या, सर्वरपि स्वर्गाधीशिरनेनैव भगवत स्तवचि-
 धानादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, दक्षिणमिदं लोकार्धमस्य च स्वामी शक्त इति
 तन्नाम्ना स्तवाख्येति ॥

प्र० ४७६-नन्वावश्यकदौ पठ्यमाने शक्तस्तेवे किमिति
 'दीवो तार्ण सरणं गई पङ्के'ति न पठ्यन्ते ? इति चेद् ।

उ० - भगवद्गुणभृक्ततद्रचनायां "तदभावात्, न चैत्यव-
 न्दनशक्तस्तवादेषु तानि पठ्यन्ते, विरतेरहौ नरभव एव
 द्वीपाद्युपम, स च प्रार्थनीयोऽप्राप्तत्वात्सुपर्वणां, नराणां तु स
 वर्त्तमान एवेति न तत्प्रार्थनैतेषां, ततश्च नरभवो समुद्राद् द्वीप
 इव भिन्नो देवमवादाश्वासस्थानं च कर्मारिकृतानर्थात् परित्राण
 नरभव एव, तत्रैवाक्रियत्वभावात्, सम्यग्दर्शनादिसाधनशासनस्य
 शरण नरभव एव, नहि देवलोकै देवानां सम्यग्दृष्टिवेऽपि
 शासनप्रवृत्ति, निरर्थ्यतायास्तत्राभावात्, 'न विणा तित्थं
 नियठेहि'ति वचनाच्च विरह्य निरर्थ्यान्न तीर्थमिति नरभवं
 एव शरणं, विहाय नरभवं नान्यत्र सिद्धिगतिरिति परमार्थेन
 मनुष्यभव एव गतिः, आजवंजवीभावस्य क्षयकरणेनानन्तकाली-
 नस्थानप्रतिष्णालाभोऽपि नरभव इति प्रतिष्कारूप स नरभवः,
 प्रार्थनीयत्वादेव स्वेषां द्वीपादीनां प्रथमांता, नमस्कार्येषु तु पदेषु
 चतुर्थ्यर्था षष्ठी, नरभवलाभहेतुता च भगवतामर्हत्वादिगुणेषु
 इति जिनेश्वरणात्प्रतिहृतप्रतिहृतज्ञानदर्शनधरेत्यादिभ्यः
 प्रागुपन्यास, एषां प्रभावाच्चाहन्त्यादीनां जातत्वात् प्रणिधानमि-
 वान्त्ये च स इति सम्भाव्यते ॥

प्र० ४७७-मनु महासम्मानं सायुष्मन् सर्वपापेभ्यो निवृत्तत्वात्
पण्डित्यै, अविद्वानां तद्विदुस्समावाहू बाह्यं देहाविद्वानां
स्यूतेभ्यस्तेभ्यो निवृत्तेः सुस्मेम्यन्नानिवृत्तत्रैन्द्रयच्छित्तं चास्मार्त्तं,
परं साधय भाषयञ्च अविद्वानां विद्वत्तया कथा तथा
अभ्युपयासञ्चाम्यभारतकविराषकृत्वमित्यान्नास्ये नवेति। वेत्।

इ०-सात्यं, बाह्यपण्डितमभ्युपदेशवन्तोऽपि ते भारतपुत्रा
पयोध्या औपपातिके, भारतपण्डविराषक इति मन्त्रेऽप्यस्तम्भश्लेषे,
न ते वेत् पातिकाः किन्तु कस्यचित्तं तस्यापचका ।

प्र० ४७८-मनु श्लेष्ठाशरण 'सद्वेद्यसत्सम्भवास्वार्थि
पुरवदेवशुभानुभानुगोत्राणि पुष्य'मिति वृत्तिः, दिगम्बरास्तु
'सद्वेद्यशुभानुभानुगोत्राणि पुष्य'मिति, तत्र किं प्रलामिति। वेत्।

उ०-श्लेष्ठाशरण एव प्रलं, दिगम्बरास्तु तदनुकारिणः,
सच्युमविशेष्यो- सद्वेद्यसत्सम्भवाश्च विदुषां हास्वकारण्य एव,
मनोबाह्यावर्त्मकस्यसम्भवमूढयोगस्यैव शुभानुभवेन विमञ्ज-
नत्प्रभवे च बाह्यपण्डुभूयैर्वा समावेशानुपातिपुष्यविभागोऽयं
मितिव्यक्तस्तु बाह्यपण्डुभूयैर्वा, हास्वकारिणां शुभयोग एव बाह्यपण्डु,
मनुस्मृत्येवैतद्वैवात्र पुष्यपापै, आत्मस्वास्त्यपवाचास्मृत्यो पापै

तु सवमेव कर्म पापं, आत्मशुभानुपापकृताकृते तु सर्वं पापि पापमेवे-
त्सम्प्रसृष्टेन विस्तरेणेति ।।

प्र० ४७९-मनु पञ्चस्वागमाविष्यवहोषु 'अहिं अहिं'
मित्यादिनाऽप्युक्तमप्यवहारः स्यादिति वरवते, तद्विष्णुगामादिकाले
श्रुताया न स्युरिति। वेत्।

इ०-सात्यं, अङ्गोपाङ्गापुक्तमागमः, नियुक्त्यादिकं सूत्रं,
'कृष्याकृत्ये परिभिक्षियस्ये' त्यादिककृत्यपुस्तुविहितगीता
यौक्त्य भावा अगीतार्थस्य गीतार्थनिष्पत्त्या प्रवर्त्तने चारणा अ-
तिरिक्तान्नास्यो शीतमित्यवधारणे स्यादेव, 'अहिं अहिं'त्याद्यैर्युगप
आवित्त्वं परस्परात्मत्वमावित्त्वं चेति ।।

प्र० ४८०-मनु 'ववहारं पदुनेच्छे त्वत्र को व्यवहारः ?
इति वेत्।

इ०-मोक्षमाप्त्यवहितस्य सर्वापि प्रज्ञस्वादिना वेद्य व्यव-
हार इति प्रहृष्ये प्रत्यखिटातिरिक्ता योगोपबानाविक्रियाऽपि
स्योदेव व्यवहारः, तत्रच साम्प्रतं तिथिमासाविविरवकाणा
मागमादीनामभावे औक्तिकपञ्चान्नामकस्य संसृष्ट्य च शास्त्र
इत्या व्यवेशारापकानि शीतकपिमिति ।।

प्र० ४८१-ननु यत्संयममुपकरोति तदुपकरणमिति कथ्यते, न चास्ति किञ्चिद्धस्तु जगति यद्वैराग्यादिहेतुतामागम्य संयम नोपकरोति, न चास्ति मुखपोतादिषूपकरणेष्वपि तदुपकरणं, यत्रतिरिक्तायतंपरिसोर्गादिभिर्भवति संयमस्य बाधकं, तत कथं मुखपोतादीनामुपकरणतया प्ररूपणादीति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, संयमस्य रक्षणवृद्ध्यादिषु मुखपोतादीन्नेवोप-
कुर्वन्ति, तान्यन्तरेण तत्कर्तुमशक्यमिति योग्यमेव मुखपोतादी-
नामुपकरणत्वेन प्ररूपणादि, इतरेषां संयमहेतुत्वमुपकरणानां
चाधिकरणत्वं न वस्तुप्रभावं किन्तु तदुपयोजकप्रभावंजं,
शास्त्रेऽपि 'जे आसवा ते परिससवे'त्यादि यदुक्त तदपि
तत्प्रवृत्तरिणामप्रभवं, अन्यथा आध्रवपरिश्रवथ्यपदेशस्यैवा-
सम्भवं, कथं चोच्येत 'जे आसवे'त्यादि ॥

प्र० ४८२-ननु 'पगागी पासत्यो'त्याद्युपदेशमालागाथोक्तानि
पञ्चपदानि प्रत्येकं संयममुत्पत्ताकारीणि समुद्धितानि वेति? चेत् ।

उ०-प्रत्येकमेव संयममुत्पन्नाकराणि, इत्यादीनि तानि विशेषेण,
सालम्बनैतरादिविचारस्तु तत्रापार्थक्यं पव, सालम्बनानां
पार्थक्यत्वादेरेवाभावात्, भङ्गानां पञ्चविंशतिरपि दोषयुक्तत्वा-

द्विराधनापदमेव न चैकार्कित्वाद्येभावमात्रेण गुण आराधकता वा,
अनेकार्कित्वाद्येधादीनां विराधकत्वमेव यत इति, 'दुग्माई
संजोगा जह तह गुरु'त्ति वचनमत्र ॥

प्र० ४८३-ननु गच्छन्नाथो अणुबोगी'ति गाथया संयमा-
राधकानां पञ्चविंशतिर्भगा भवन्ति न वेति ? चेत् ।

उ०-'संजोगेण पयाण'ति शास्त्रकारवचनान्नैवाराधकभङ्गा,
सत्येव पञ्चकसयोगे आराधनाभावात् पदानां तावत् संयोगे
गुणवृद्धिस्तु स्यादेवेति ॥

प्र० ४८४-ननु क्रियाविचारे क्रियाहेतावौदारिकादौ क्रिया-
कारके च जीवनारकादौ किमेकत्वबहुत्वाभ्यां प्रश्नचतुष्टयी ?
एकवचनप्रश्नैव स्वरूपावगतेरिति चेत् ।

उ०-सत्यं, शतमवन्त्यं सहस्रमदण्ड्यमित्यादिको लौकिको
नात्र कर्मबन्धविचारप्रधाने जिनशासने, न च लोकसांमत्यात्
कर्मबन्धहेतुप्रवृत्तानामनपराधतेति सूचनाय ॥

प्र० ४८५-ननु किमिति सकषायस्यावश्यं प्रथमक्रिया-
त्रयसद्भाव ? इति चेत् ।

उ०-नहि कश्चित्स समयो भवति यत्र सकषायो रागहे-

वविरहितो मयेव, रस्तद्विषयस्य च सर्वमपि पदार्थजालम-
 थिकृतं, त्रियोग्यप्रवृत्तोपेि ससारी मौरिकारिकाविद्यपक्रिया-
 रदिन इति पाणभवेवास्य त्रिक्रिफस्वम् ॥

प्र० ४८१-न्नु दीयमानद्वचवात्रिनां स्यविराणां दीयमाना
 इचपापम्बुथीवैरुत्तप्रदमोगोसात्रनामि प्रसञ्जितामीति ? चेव ।

उ०-दीयमानकासरय पतइमरुएतनकालान्निश्चत्वाद्य शानस
 मये प्रह, न च प्रहसमये शानमिति इत्स्वा तथा प्रसफ्त, समापाने
 तु दीयमानकास पय गृह्यमाथ कासः गृह्यमाणस्य च गृहीतत्वात्र-
 पात्रयवनकालोपेसया प्रहणमिति परेषां दीयमानकालात्परता
 शानमात्रादइचमोजनानिप्रसञ्जितं दीयमानद्वचवात्रिमि स्यदि-
 रैरिति, गम्यमानव्यतिगम्यमाणपारगतार्थवतिक्रान्तत्वे गृह्यया
 मिपावति तु तद्विराथगायास्तकाडे भावदनालोचनार्थे समा
 दितौ तु कस्केर्षो पागेन शानार्थयिता इंया समार्थि बोहत्वा-
 देव्यदेशेनाद्रुतल्यं चारुत्वाय पम्यमानार्थेगतयापमिपागेन यतना
 सोयमागुके, तरयतस्तु जमास्यामाणार्थवान् मात्याऽपारितं अन्व-
 तीर्षीयमतेनान्येगामापानिदिति ॥

प्र० ४८७-न्नु गुह्यस्यनीकाधिकार विमिष्यत्सर्वोपाप्याव-

स्ययिरा एव गृहीता नास्ये साभव ! इति चेव ।

उ०-धीभरणसर्पस्यावता अपि वल्यनीया, तवामृतानां
 चाविमयात्रिकृत्वे स्फुटैय किस्वियथायिमी प्रत्यमीकृतेति महता-
 माशातना महामर्षेद्यायिनी, तत एव 'वित्थयपरगणधरसुय'मि
 त्यादि पठ्यते ॥

प्र० ४८८-न्नु गुह्यस्यनीकाकारादकस्तार कथ गतिप्रत्यनी
 काधिकार ! इति चेव ।

उ०-गुह्यस्यनीकागामव्ययमिहलोको पिक्कारात्स्यत्स्वप्रविण्य
 यिरादो मयेव परलोके चावश्यं सुद्रुचादिवमतोऽपि किश्किवि
 कृतम्, अमावास्थास्तु तथाभूतः परत्रापि नारुच्यविमागिति द्विचा
 लोकरप्रत्यनीके विशेषः, तथाभूतश्च मार्गे प्रतपिपावपिपूर्णां
 गणकुलसंधानं स्यादेव प्रत्यनीकः, न चास्तुकम्यानव्युक्तम्ययति
 शास्त्रमार्गेशंने तु सूत्रार्थोमयेव स्यादेव प्रत्यनीकस्तस्यत्यमीकश्च
 नाचस्पयेव ज्ञानाधीनि इति सम्बन्धाधिकारे तत्रप्रसक्तीकवृत्तमिति
 सम्भाबता तथाप्येतत्स्वकाम्ययनं फलं तु 'अकर्तौ गुरुवप्यन
 अण्यतससारिदो होरपि सुदुरमेव, अथ चागस्तानुष्कम्याविवत्
 नस्तससायेपार्जना, अनुभवस्तु तथा न स्यात्पि ॥

प्र० ४८९-ननु अभव्यानां तदनुष्ठानं भवेन्नवेति ? चेत् ।
 उ०-मूलतः पवामथ्यानां तार्विकमोक्षस्थाश्रद्धानान्नेत्र-
 मार्गान्तरिथमपि धर्मानुष्ठानं, आचारतस्तु यदि जिनोक्तानुष्ठा-
 नस्यापि नासंभव इति तत्सम्भवोऽपि ॥

प्र० ४९०-ननु क्वचित् 'नाणकिरियाहिं मोक्खो त्ति,
 क्वचित्तु 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इति, क्व-
 चिदपुन 'नाण पयासय सोहओ तवो सजमो य गुत्तिकरो ।
 तिण्हपि समाओगे मोक्खो जिणसासणे भणिओ' ॥ त्ति, अपरत्र तु
 'बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्या'मिति, तत्किमेते उपदेशा वस्तुभेदा-
 पेक्षया नयभेदापेक्षया श्रोतुभेदापेक्षया चित्रिच्छाकृता वेति ? चेत् ।

उ०-श्रोतुभेदापेक्षेति गृहणीत, ये प्रव्रजितास्तेषामभ्युद्य-
 माय 'नाणकिरियाहिं मोक्खो' त्ति, तत्र ज्ञान-श्रुताभ्यास, क्रिया-
 च-चक्रवालौघपदविभागसामाचार्यादिसांवाचाररूपेति, ज्ञान-
 क्रियैकान्तवादिनां तदन्यतरप्रधानगौणवादिनां सम्यग्मार्गप्रति-
 पत्तये पतदेव त्वचः, ये च आदिधार्मिका शुक्लपाक्षिकत्वाच्च-
 मोक्षलक्षणजिज्ञासावन्तस्तान् 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्ष-
 मार्ग' इति, दार्शनिकपर्येद्यपि परमार्थप्राप्तये तत्प्रतीतिबोधप्रयत्ना-

नामावश्यकतादर्शनार्थैतदेव, 'नाणं पयासय'मित्यादि तु ये बुद्ध-
 समादेशाश्चारित्रान्तर्गत प्रागबद्धकर्मकाष्ठानिचयचित्रभानूपम तपो-
 दुःखं औदयिक चेत्युदित्वा तदुपेक्षयामासुस्तान्प्रत्यात्मशुद्धय-
 साधारणकारणताया दर्शनाय अभिप्रेत्य च प्रत्याख्यानस्य-
 क्षायोपशमिकतां, 'बन्धहेत्वभावे'त्यादि तु साधकतमकारणता-
 दर्शनाय स्वस्वरूपेऽवस्थानमिति मोक्षस्वरूप तस्य स्वभाव-
 रूपत्वात् न तल्लक्षणं साधनाकोटिमिटिकृत इति, 'कृतस्नकर्म-
 विप्रयोगो मोक्ष' इति तु सम्यग्दर्शनादिभि स्वस्वरूपावस्थानस्व-
 रूपमोक्षप्राप्तौ द्वारमिति ॥

प्र० ४९१-ननु जीवविपरीतोऽजीवस्तयोश्चतुर्देश-
 भेदा एव परस्परविरुद्धयोः पुण्यपापयोरश्रवसवरयोर्वन्धनिर्जि-
 रयोश्च कथं न भेदसाम्यं ? यतो भावास्त्वानन्त एवाभावा इति चेत् ।

उ०-सत्यं, परं जीवादीनामजीवादिभिर्विपरीत्यमस्ति यत्तत्र
 परस्परपदार्थविमर्देन किन्तु स्वरूपविमर्देन, यथा जीवस्योपयोग
 स्वरूप तन्नाजीवे, भावाभावसाम्यं तु पदार्थोपमर्देन वैपरीत्ये,
 यथा घटाघटयो, ये च जीववद्जीवस्य भेदाश्चतुर्देश ते स्व-
 तन्त्रा एव, न जीवभेदापेक्षिका, नवापि तत्त्वानि पदार्थ-
 रूपाणि नेतरथेति ॥

प्र० ४९२ मनु सवस्वस्याभ्यवृत्तिरोच्यतेत्याह वक्षस्यैव निर्ध
रणाद्य परस्पर सममेवत्ये बुद्धिर्वादिमिति चेत् ।

उ० - सत्यं, परं न याम्येवागमनवत्पुनश्चरन्तानि ताभ्येव
निर्गममुक्तिंकारणानीति न सममेवत्यं अत्राशये असागमकारणा-
तिरिक्तानामपि निगमकारणानां इत्येनात्कारणारणपरतन्निर्मिम
कारणानां वाच्यस्य विधिमस्थादिति आगमनिरोधव्यप्येव्यावेव
तत्रैव संपरनिर्भरे, गुणस्वरानादीनि तु तदसाधनानीति ॥

प्र० ४९३-मनु आधुतस्य वन्य इति नियमात्कथमा
धररग्यपर्यिपसमेत्येत्त्वमिति ? चेत् ।

उ० - 'ब्रोगा एषद्विण्यस्य ति वक्षसाश्रया धोगमाधाप्यक्याः
'ठिरमणुमाग कसायमो कुण्ड'त्विचवगाद्य कस्य कयाप्यधा-
न्यकः शास्त्रे नियमपत्ते इति येवैवम्यं न विधिमतावहम् ॥

प्र० ४९४ मनु मिथ्याश्रयस्याधयेषु सवरेषु सम्यक्सवस्य
निर्भरणां च मृगुगालाङ्गाप्यादितपसां कथं न प्रह्व्यः ? तेयामपि
कर्मभवादिहेतुत्वादिधि चेत् ।

उ० - सत्यं अमण्यनुद्विश्य शास्त्रप्रवृत्तेः, तेनां न मिथ्यात्व-
मृगुगालादि, सम्यक्सर्वं च पूर्वं सिद्धमेव अत एव बुध्यमुक्तानुप

युक्तव्यो मेराग, न तु हृदियपुयाकवाप्यिष्यस्यय आशये तयात्वे
निश्चरणां यथाप्रवृत्तिंकरणाद्या प्रतिपादिताः सत्यपि धावकास्तु
धमनोपदेशानुगा इति ॥

प्र० ४९५-मनु यच्छालेषु बाह्येनाप्यमरानादिक्य ममस्कार
सद्विवाचितयो मारक्यतवयंकर्मनिश्चरसमनिर्जटावितया पठ्यते
तत्सक्य तापसादीनां तपसि स्यामवेति चेत् ।

उ० - तस्मिन् पस्मस्ते 'समयेन निर्गमेय एयुक्तवाप्यमणाना
मेतत् सम्यग्दशां बाधकाणां सर्वसावधवचनरसिकत्वात् तन्म्यूनं
तापसादीनां तु वास्तप अत एवाक्यवीचसिद्वियोगेनापि तपसा
तामशेरीशान पवोत्सक्ति विपरीतधारिणः स्वयूचीयस्यापि तव
ज्ञानतपोऽहमनिर्भररूपमेव 'अथाप्यतवं बहु'त्यत्र बहुप्यनुत्तम-
मिति, न तस्यापि सकामनिश्चरकृता अनाराधक्य सोऽभीति ॥

प्र० ४९६-मनु तात्कथ्यमाहात्कशरीरमाद्यित्व त्रिवृत्तिकि-
यात्वं कथं ? एतस्तेऽघोषोके तनु तिर्यचीति ?

उ० - सत्यं, आहारकं ह्यएस्वर्यत्वं, तद्वत् इपसर्गात् कृत्वा नरकं
गतस्य मद्यजातिस्तुत्या स्मर्येत ततोपयात् प्राकिदयार्थमप्याहारक
करणात्तसमुत्प्रातःकाले देवेनापसर्गकारणत्वात् अम्याभातिरवा

दाहारकस्थास्थ्यादिना वाश्राऽसम्भवात् ॥

प्र० ४९७-ननु तैजसकर्मणे आश्रित्य कथं न पञ्चक्रियत्व, ? तत्सहस्राविन औदारिकस्य विनाशादिति चेत् । सत्यं, औदारिकनाशेन तयोरनाशात्, अनादिके ते इति परितापनादि तु जीवाभिन्नत्ववदौदारिकाद्रव्यभिन्नत्वादिति ।

उ०-क्रियाविचारश्च क्वचिद्विरतिं क्वचिच्चाविवेकं क्वचित्पुन पूर्वभवं कुत्रचिदाश्रयं त्रचित्पुन साहचर्यमपेक्ष्य निमित्तमावापेक्षया पूर्वभवशरीरमपि क्वचिदपेक्ष्यते इति विचित्रविवक्षोद्भव कर्मवन्धस्तु क्व कियानिति तत्त्वविद्वेद्यमिति ॥

प्र० ४९८-ननु 'जे उ दाणं पससंति वहमिच्छति पाणिणो स्तिपारमर्पप्रवचनादसयतेभ्यो दानस्य निरूपणं प्राणिवधकारणतया प्राणवधजन्यपौष्यकारणमिति, पापकारणानां च निषेध आश्रयकोऽनगाराणां, त्रिचिद्विचित्रिधेन हिंसाया विरतत्वात् तेषां, अनिषेधे तु सति प्रसगेऽनुमत्यापत्ते स्पष्टो व्रतभग इति ।

उ०-सत्य, दानमात्रस्य निषेधार्थमिदं पारमेश्वरं प्रवचनत्वदुभरीत्या, अत्रासयतस्य गन्धोऽपि नास्ति, येन तदेव निषिध्यतेऽसंयतदान न शेषदानानि निषिच्यन्ते, सूत्रान्तरेषु

सयतदानस्यैकान्तनिर्जरादिदीर्घादिशुभायुर्बन्धानां हेतुतया प्रतिपादनात्, निर्जरादिकारणानां च मोक्षार्थिभिर्विधेयत्वानियमाच्च न सुपात्ररूपसंयतदानं निषिध्यते इति चेत् ।

चिरं जीव, यत पौर्वापर्येणानुसन्ध्यायोपदेशमिच्छसि न तु यथाश्रुतग्राहितया, परं तथात्वे सूत्रान्तरानुसन्धादक्षो भवान् अत्रत्यमेव सूत्रं नानुसद्धासि तत्रास्ति कश्चिदान्तरो हेतुः, यतोऽत्रैवाहुः सूत्रकारा- 'जे य णं पडिसेहंति वित्तिच्छेयं करंति ते'त्ति, ततश्च त्वदुपक्षेन हेतुना दानोक्तौ यथा प्राणवधानुमतिर्दोषस्तद्भेदेव तन्निषेधेऽपि वृत्तिच्छेदो दोषोऽनुसंहित एवास्ति । ननुभयतः पाशाख्युरापतिताऽनिच्छतामपि नो गले तत् किं साम्प्रतं करणं, साम्प्रत दानावसरे निषेधस्य तस्य तथोक्तौ न दोषाभ्युपगमे विधेयस्थायि तदवसर एवापातात् तदुक्त्यापि निर्गमनं उभयतः पाशाया ख्यवा इति निर्गतिका वयमिति चेत् । सत्यमेव निर्गतिकायुं ये मार्गमार्थमनागता इति, प्राप्तपारमेश्वरपथां तु नैकतोऽपि पाश, सूत्रस्यैतस्यावशोभे यथानस्थेन त्रयोऽध्वानः, प्रकरणव्याख्याप्रथोक्तीनां त्रैविध्यात्, प्रथमस्तावद् दानश्राद्धान् ग्रामादिस्थानाश्रित्य स च सुपात्राय दाने आधाकर्मिकादे ते श्राद्धा अपि न श्रमणोपासकास्तेषां निर्जरासिपापरिहारार्थिकैव यत

प्रवृत्तिः मत एव च 'समजोपसवस्स वं मते तद्वाक्यं समजं
 वे'भ्यारि सूत्रयानं पुण्यकारणव्यवहारः, अत्र तु वाक्यभाषाणां
 भिन्नैवापाकर्मिकदिदानविचारः, अत एवान्न 'अस्यि पुण्यं
 ति कस्यि पुण्यंति' वचसी, वाक्यभाषाणां पुण्यमायाभाव एव
 यिवाते एत न च वाक्यभाषाकर्मिकारेताहारात् संयमभाषाकार
 त्वान् निषेध एव द्रव्यमिति अस्तस्यापिपयस्यापाकर्मिकारे
 निर्जराया वद्वयात् अस्तेनापि शुभायुगा पुण्यप्रगणाश्च, व्याख्या
 इत्सु श्रुतिकारा आशीचिक्रान्दपिकाभ्यमित्यत्तदितिमुक्तानां
 द्वित्य तद् व्याख्यात, तेनां मते संति ठाणात् सस्वीत्त मिस्यत्
 प्रकरवस्यत् तेऽपि दानअधिकानां सम्भवात् तैस्त्वादाने
 पुण्यदुद्धरा प्रपञ्जात् क्पाभद्रकृत्वास्तेनमुनीनां पार्थेऽपि निर्वा
 सीयुत्तया प्रससम्भवाच्च तथा सर्वमिदुदाने तदुद्दिष्टमिष्यत्
 शारादिषिपयमधिष्ठस्य प्रकरव्यस्तत्पुण्यमावाभायकथननिय-
 पपरं व्याख्यानं पृच्छिद्विस्तु धादिक्रान्दयेन नृणां अत्यधिकृत्य
 राजप्रतिप्रदश्च मिषिदो मिसुत्तमिति कृगादियियमधिष्ठस्य
 नृपादीनुदिरिय ध्याक्यार्त, तृतीयस्थयाप्रभ्यदृष्ट्याश्वोशुभूतः एतः
 धीमुनिवद्वन्मिरिस्तु 'मेव दानं पससंती त्पायित एव प्रकरण
 मने मिसुदानस्य पुण्यमावाभापार्थेनेनास्तित्यात् तच्च द्रुमेदभ्य

शस्त्रयानं चात्राधिष्ठत् इत्येवामुपदेशायदीयमेतद्गुणाभ्या
 कथानमिति तथा च पारमेस्वरीयवचनानुगामिनामुपपुष्कात्मनो
 इत्यानाः सस्येते, त्रिव्यक्तेशेषु पयिषु भिक्तोऽपि भववभिमत्तः
 सामान्येनाहुकम्पत्ताननिषेधपरः प्रकारस्ततोऽयच्छस्यन नैतस्य-
 तथाविधाननिषेधत्रिविधायिति इदमत्राश्वेवं प्रकरणे मार्गं
 रूपे - तद्वा गिरं समारम्भे तियवगात् दानाधिकप्रग्नने
 हागतोऽयमधिकारो न स्वयमुद्गायितः आदिकस्य दानाधिकारे
 तन्नाम्यपुण्यकथयवियकथ्य साधुं प्रति प्रभं पुण्यास्तित्वात्तरे
 दानार्थकइग्यमानत्रसत्यावररसण्याय पुण्यास्तित्वात्तरेऽपि,
 असयत्तत्त्व मिथ्यात्वपायकं च न तत्र हेतुतयोपत्यस्तं, तत्त एवेद
 मायाकर्मिकादिविषयं सुक्येति न पुण्यास्तित्त्वमियुक्तौ अत्र
 पात्मकामायात्तराय बोधतया हुषते, अतोऽव्यायाकर्मिकादिविषयं,
 मुनिमायाया अपिकार 'पससंती'युक्तिरपि तद्विषया, प्रतिषेधे
 पृच्छिच्छेदं वरीयद्विरपि तरेवाहत् 'यव' च विधिः अस्मानोऽथत्र
 साधुमिषादस्य तच्छब्देनोक्तो, श्रुतिमतेन मिसाशुचित्तानाम-
 परेयामपि व्याख्याप्रग्नयतेन कृगादिव्यव्यवित्त्रादिकाः नास्ति
 पुण्यमत्रेयेनावताऽपि प्रसस्यायत्तथाताऽधिकृतपुष्टमिति तयो
 केर्मिषेयाऽयगात्स्य तदिं अहते वाने पाः मिसुत्तवा यो मियेष-

यति दान तस्य साक्षान्नियेधकस्य त्वनगारिता दुरापास्तप्रसरेव,
 तन्नैतत्स्वमनुकम्पादाननियेधपर कथमपि सम्भवति, वस्तुतो
 हिंसानियेधस्तदुपदेशश्चानुकम्पाजनित एव, यतः 'सन्वे जीवा-
 धि इच्छन्ति जीविउ न मरिज्जिउ । तम्हा पाणिउहं धोर निगथा
 वज्जयन्ति ण' ॥ १॥ मित्यत्र परजीवनैच्छणपूर्वकमरणपरिहार-
 मिच्छूनां वधस्य वर्जनोक्तिरिति, ईयाद्या अपि परप्राणापहार-
 परिहारपूर्वकरक्षणयैव, अत एव ' एगंतमवक्कमेजेति 'नो ण
 संघायमाधज्जंति चैकान्तस्थापनसंघातमात्रवर्जने अभिहिते
 जन्मदुर्गत्यादिदु खदूरीकरणयैव च भगवद्विजिनेश्वरैस्तीर्थं धर्मश्च
 प्रवर्तितौ क्षायिकसम्यक्त्वत्कृष्णकृतैष्टिकासंचारणस्यापि भग-
 वताऽरिष्टनेमिना सहायतया व्याख्यानान्प्रतिहतप्रसरेवानुकम्पा
 सम्यक्त्वलक्षणमनुकम्पां विप्रतामिति ॥

प्र० ४२९-ननु पौहथ्यादिप्रत्याख्याने प्रत्याख्येयमाश्रित्याना-
 भोगादय आकारा कथ्यन्ते, त्रिविधाहारे तु मुक्कलमाश्रित्य यत
 पानकमाश्रित्येति 'पाणस्त ल्हेवेणे'त्यादि चेति ।

उ०-तत्र प्रत्याख्येयाश्रिता ' अनाभोगेण वे'त्यादिना गता
 प्वेति, मुक्कलमाश्रित्य 'पाणस्से'त्यादय आकारा इति ॥

प्र० ५००-नन्वाकाराणां हेयत्वमादेयत्वं वेति? ।

उ०-महत्तराकारादीनामादेयत्वं, एवं चाकारा इति मुक्कल-
 तात्पर्यका इति न तेपमैकान्तिकी हेयताऽऽदेयता वा, लेपकृत्पा-
 नीयादि गृह्यत एव, न तत्र लेपालेपकृतो विशेष इति ॥

प्र० ५०१-ननु केयं वाचोयुक्तिर्यदुत्तरगुणरूपे इत्थरे
 नियतवस्तुगते च नमस्कारसहितादिके आकारस्वीकृतिस्त-
 दितरूपे सामाधिके तु न किञ्चिदिति, यतो ज्ञानादिरूपे सामा-
 यिकेऽपि सन्ति निद्राद्यास्ते सावद्ययोगप्रत्याख्यानै च नद्युत्त-
 रणादय इति चेत्ते तत्रापवादपदेन सविशन्ति, इमेऽपि तथैव
 सविशन्तिवति ।

उ०-सत्यं, ज्ञानादिसाध्यसिद्धये तदाचरणात् स्यात्तेषा-
 मपवादता, इमे तु अनाभोगाद्या न संवरसाध्यका इत्येषामेवा-
 कारयुक्तता, सततप्रतिजागर्था हि समित्यादय इत्यसमितत्वादा-
 वविराधनेऽपि प्राणिनां मिथ्यादुष्कृतप्रायश्चित्तशोधत्वमिति ॥

प्र० ५०२-ननु 'समणोवासगस्स णं भंते तहाखुं असंजय
 अविरय अपडिहय अपच्चक्खायपावकम्मं फासुपण वा अफासुपण
 वा पसणिज्जेण वा अणेसणिज्जेण वा असण० जाव कि कज्जइ?'

व इत्येतस्य गुरुभ्योपमात्रधारित्ये बलुच्च गुह्यगुह्यि दर्शयति, अन्ध-
 कृतस्य गुह्यसयतवियस्यं चेतस्यात्त केवलमशानादिबलुच्चयि
 पयमेतस्यात्, धनकनकाविषयात्रत्याचोर्गा, तथापि तद्विषयस्याप्रदे
 गुह्यसयतेस्या धनकनकागोक्षेत्रहस्तादिदानेनैकान्तपापमेस्ये, अशा
 नादिदानस्यैव तद्विषयकस्यैकान्तपापकारणत्वात्मायाप्रायश्चात्ता-
 दिवृत्तानामनगारोदेशेनैवामिषामात् अतोऽस्यतादिविषयेशेषत्रय
 रसापुरयात्र यियप, प्रतिबन्धमनराद् विहावाव्यत्र 'द्वेष्टेमाजे
 द्यावमाजे' इत्यादेरेय म्यवहातात्, दक्षिणाकालयियरे दानाथक
 प्रतिसम्भमशत्रुस्तु दक्षिणाहोर्णां प्राङ्म्यानां वनगुरुव्याजनायादिति।

प्र० ५०३-न्नु सूत्रकारे प्रकरणेन 'ने उ द्वात् पससंती'
 त्यादि भिक्षुनाभिस्य स्यात् तत् वृत्तिकारैः कृपादिविययं नृपप्रथम
 चिह्नस्य रूप व्याख्यानमिति ? चेत् ।

उ०-सूत्रकारे नृपाः अनुवृत्ते रूपसेतुपगधात्सान् रथा
 परेत् पुण्यफस्ययादांश्चेति कौटिल्लेयाक्ते राग्यकायंतया चक्रुः,
 पञ्चाशु तेरां कृपादीनां करणे पुर्गतियाररुत्तत्रतिरथापककृपां
 धर्मतामिमेषुस्तन नै नृपाः प्रभं तद्विषयमायिद्यच्छुस्ततो म्या-
 स्यात्कारैस्तद्विषयतया म्यात्पले सूत्रं मार्गावशेषकरं हि सूत्रं
 एवमेव मगवति। श्रीमुनिष्वद्वरिभिरादेशात्तद्विषयेव गाया

गायमा ! पगवसा से पावे कस्मे कस्मा नलिय से कार भिञ्जत
 क्खति'पिसुत्रेण नैरनुकम्यात्तनं नियिष्यते तत्र किं वाक्यमिति ? ।
 उ०-असौ तावदिद् सूत्रं धर्ममापासकविषय, तावच्च
 पूर्वसुत्रयो धर्ममोपासकाधिकारात् भावकस्य रूपनिर्गतविधि
 विद्विशब्दाच्चिर्वापमिष्येन सुपात्रदानकरणात्तत्र निर्गतयाग
 योरेव वर्तन्ते नतु पुण्यदन्वरीर्षाश्चिद्युमायुर्कथस्य अत एवा-
 तियिसंविभागे दानान्निघ्न मस्यत्तद्वया बुद्धकरणदुस्यत्र
 त्यागकराच्च तत्र तत्र गीयते, स यामाहुकादिदानेऽपि ह्युपका-
 तुत्तदशात्तादुरोपी भवस्तु न तथा एवं च निर्गतमिष्यायिक
 दानविषय सूत्रमेतत् । भिञ्ज-'तद्वाक्य मित्युक्तेः प्रागुक्तभरणव
 प्कृतमवेग्यारिष्यमाहु धर्मण्येवयारिणे च दान धर्मण्युत्सवेव
 तथा च यथा वृत्ता निर्मरोगयिकदानमतिक्रस्तथैव प्राहृकोऽपि
 मुखावायिर्गणपतितयेववान्, अत एवासंस्थादिष्यानां साकस्य
 धर्मणानां संस्थादिबिरोक्यत्रस्थात्, यदि साम्ययाविषया प्राहृक
 स्यात्तत्र तथा एतिस्यैवाप्येन, प्रसक्तस्य प्रतिषेधनात् संयतत्वा
 दिप्रसन्न भावस्यक प्राहृकेत्यादिविरोक्यवदुत्पत्त्यपि तस्य
 प्राहृकेऽप्ययस्याधिष्ठातारमाह अशानादिबलुच्चयस्यैवाकिस्य
 स्वेतपलधिकारिकपलासाह, प्रतिबन्धमनराद्योऽपि गुरुव्यामविन-

शस्त्रदानजपुण्याभिप्रायेण व्याख्याता यनस्तदा यवनानामवस्कन्देषु
हिण्डूनां रक्षणाय राक्षा तथासामर्थ्याभावात् प्रजाभि स्वव
लेन यवनावस्कन्दस्खलनं पुण्यकार्यं मत तदर्थमखशस्त्रार्पण
चेति तदभिप्रायतया गाथामिमां व्याख्याय मार्गं उपदिष्ट इति ॥

प्र० ५०४-ननु श्रमणब्राह्मणपरिवर्तनार्थं कृत आरम्भोऽर्थ-
दण्डोऽनर्थदण्डो वेति? चेत् ।

व०-नैकोऽपि, यतः श्रूयते श्रेणिकराज्यसममहार्घतामितो वि-
भङ्गवान् देवताधिष्ठित सेवनकस्तां स्पृहणीया दशां ताहृदा-
नादवाप्तास्तिर्यग्भवेऽपि, किञ्च-श्रीधृञ्जकृताङ्गे क्रियास्थाने नाग-
भूतयक्षहेतुकोऽर्थदण्ड उक्तो न तु श्रमणब्राह्मणपरिवर्तनाकृतः
प्रत्युतानर्थदण्डे श्रमणब्राह्मणपरिवर्तना वर्जितेति ॥

प्र० ५०५-ननु 'दयान्न धम्म दुग्धुभाणे'त्यस्यां गाथाया-
मशील भोजयतो नृपस्य स्पष्टनया नरक फलमुक्तमिति ।

उ०-धर्मजुगुप्सादेस्तफलं तथाविधस्यैव तत्कर्तुर्नरक
फलमुक्तमिति ॥

प्र० ५०६-ननु श्रीसूत्रकृतांगीयमार्गाध्ययने श्राद्धिकदानस्य
पुण्यभावाभावप्रश्ने एकतरमपि वचनं न वक्तुमुचितमन-

गारस्येति प्रतिपादित, श्रीव्याख्याप्रशस्तौ च सप्तमाष्टमशत क्रयो
भूतप्राणजीवसत्त्वानुकम्पया सातवेदनीयरूपपुण्यग्रन्थ' प्रतिपा-
दितस्तत्कथमिति ? ।

उ० - प्रथमं तावत् सूत्रकृतीयमार्गाध्ययनगतोऽधिकार
आध्यात्मिकाहारगोचर, कूपादिगतेऽपि क्रियाजन्यतासमधिकृत्य,
प्रशस्तौ तु प्राणाद्यनुकम्पारूपपरिणामजन्योऽधिकार, तत्र मार्गा-
ध्ययनेऽपि पुण्यभावावोकितस्तु निषिद्धेव ॥

प्र० ५०७-ननु मेघकुमारजीवो हस्ती प्रतिवर्षं तथाहिंसा
प्रवृत्तो मिथ्याहृक् च, तस्य संसारपरित्तत्वकरणं मनुष्यायुर्बु-
न्धादि च प्राणभूतजीवसत्त्वरूपशशकस्यानुकम्पया जातं,
तत्र तद्धिंसादीनां फलं किं नासादितमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, प्राणाद्यनुकम्पया तादृशं पुण्याद्यर्जित येन
तत्प्रतिवर्षं क्रियमाणं स्वपातजं स्वप्राणव्यपरोपणादि च सर्वं
न स्वफलायालम्भूषु, अत एव मिथ्याहृगाचरिताया अनुकम्पा-
यास्तस्या भगवता श्रीवीरेण प्रशस्ताचरणतयोपग्यास कृतः ।
दृश्यतां क्षातधर्मकथाद्यमध्ययनमुत्क्षिप्तनामकमिति ॥

प्र० ५०८-ननु शास्त्रेषु 'समणं वा माहण वे'ति पदद्वयं
साधोर्वाच्यत्वे किमित्युच्यते? इति ।

४०-निर्मलाय-सङ्क-सावस्य गेक्ष्य-आजीव-य-बहा समन्धि
 वचने शाफ्साविमिस्रुजामपि भेसमप्यश्ववाभ्यास्वात्तद्व्यवच्छेदाय
 'माह्वेतिविशेष्यं नैर्मन्वा भमण्या एव 'सन्धे जीवा न
 हंतन्धेत्यपुष्टोपेन निर्विशेषसर्वबीवतसकत्वात्, प्रकरणात्
 साविशेष्यमपावगतौ त्वेकत्वशीमतिमाबाहकात्रानार्थे भमण
 मूतास्ते एत, बन्धनाद्यधिकारिणो न ते भ्रान्ताविप्रतिकम्भता
 चिकारिक्त्ववार्थ, अत एव तेषां मन्ते पूर्वपञ्चायायुकारि
 विषाट स इत्थीयकुसगमनेऽपीति ॥

प्र० ५०९-अनु भ्रमणपतिकम्भनफलस्ये 'नत्थि य से
 पावे कम्मे कञ्ज'ति वचनेनैव निर्भरायाः केववाया सामात्
 किमिति 'दंतसो'ति निर्भरया विशेष्यं सति तस्मिन् किमिति
 'नरियये'त्यादिवाक्यमिति ।

४०-निर्भरार्थं बहुनिर्भरत्वमवस्य पापे वात्स्यपापंपस्य
 समवस्य ध्वञ्छेदायोमथापचुतिरिति, पुष्पकचविवात्सु न
 प्रकृत भ्रमणोपासकाधिकारस्तेषां च पापयिहारनिर्भरेकस्य
 त्वाविति साहचिकविधिपुष्पकपमोचलवत्तयाविधानामनैर्यपी
 यादिवाने स्यादेव स्वस्य पापं विभ्यन्धिष्यानं स्यादस्यपा विशेष्यः

विधिद्रव्यपात्रदातृविशेषः स्यात् परं नात्र तद्विशेषा अत
 एव शास्त्रपूर्वस्वर्गापदिक्शुद्धोच्छेदिप्रतिपादनपरो विधिः, ऐत्र-
 काकमावगतस्तु तथाप्यसङ्ग एव प्रतिपाद्यतया व्याख्यातः, अथवा
 साध्याचारव्याख्यानमात्र ॥

प्र० ५१०-अनु सामायिकचतुष्टयप्राप्तौ किमिति 'मानुस्व
 खिते'स्याकृत भाष्यार्थं चतुष्टयु गत्वियु विद्यायिरतिभ्य
 विषेवपि च एतो कथ्यते इति ।

४०-श्रीमन् सयविरतिं आश्रित्य तत्, 'इवियलब्धी'
 त्यादिका तु चत्वार्यपि सामायिकान्यधिकरोति, अत एव
 प्रक्षेप्ये तस्या चतुरस्रस्यपेक्षया, दुष्टान्तानि मानुष्यपरे
 नाप्तौ भवन्पावप्रदौ द्वौ भुक्तिपदेन भ्रयासयमौ च मिला
 वेवति, मानुस्त्वस्यौ प्राथम्यार्थं कुलात् प्राग् आतिशब्का,
 इन्द्रियावरजानां प्राह स्यापद्यम इति तद्विधिप्राप्तौ निरुत्थादीन्
 कृत्वा पर्वसो भवतीति क्रमः, न परचक्रापुपघात न मार्यादि
 रसेम नाश्वरयस्याद्यघातस्यं भयंन भ्रमिगतायतेति । अत्राय-
 प्रहास्यास्यनौ सप्त धारोग्यास्तानि मयितव्यतासहस्रताद्य
 कथ्यानि, भ्रंशरीनि प्रकनकभ्यानि प्रकनकभ्येषु यस्मार्थमुपदेशः,
 संयमास्तानां द्वावद्यानां दुर्भस्मत्वेऽपि मानुष्यस्यैकान्तिकागत्या

सहोर्लभ्यदर्शनाय दृष्टान्तदशकमिति, परं श्रवणादीनामेकान्ति-
 कतेति 'ण लहइ सुइ हियकरि ल्युक्ते, प्राप्स्यमानसम्यक्त्व-
 श्च कर्मरिपुणाऽत्रस्य युध्यमान तदैवान्त कोटाकोटीसागरप्रमाण-
 तनुत्वकरणादिति कर्मयुद्धरूपे 'जाणावरणे'त्यादिगाथा, असय-
 तत्वेऽपि बहुनिर्जराक परिणामो यान्, अल्पबन्ध आवरणं, अपूर्व-
 करणं प्रहरणं, अनिवृत्तियुद्धकौशल्यं, नीतिरन्तरकरण, सम्यक्स्व-
 मोहोदयो दक्षत्व, देवाचांछुद्यमो व्यवसाय, तत्त्वार्थश्रद्धानं शरीरं,
 शमाद्यारोग्यमिति मिथ्यात्वजये युद्ध, चारित्रकपायजये 'जीवो
 जोहो'त्यादि योजितमेव व्याख्याकारैरिति ॥

प्र० ५११-ननु 'दिष्टे सुए'त्यादीनि सत्कारान्तानि सम्य
 क्त्वकारणानीत्युच्यते, पर तेष्वस्ति कश्चिद्विशेषः ? इति ।

उ०-अस्तीति, दृष्टादीनि बाह्यानिमित्तानि, क्षयादीन्यान्तर-
 निमित्तानि, मनआदि प्राशस्य तु स्वरूपभूतमिति, अनुकम्पा-
 दीनि तु बाह्यव्याप्तिरूपणीति न तानि नियतकारणनि क्षयादिवत्,
 दृष्टादीन्यहोरात्रचर्योपयोगीनि, अनुकम्पादीनि तु कादाचित्कानि
 कादाचित्कादरार्थं च तदीयं दृष्टान्तैकादशकं वैद्येत्यादि, आधि-
 गमिकयोगीन्यभ्युत्थानादीनि चत्वारि, भावतश्चतुर्णां लाभो-

ऽप्येतेभ्य सामाधिकानां, तदर्थिनां तत आदर्शणीयान्येव ॥

प्र० ५१२-ननु 'सम्मत्तस्स सुयस्स य छावड्डी सागरो-
 वमाइ'ति या स्थिति सा कस्य सम्यक्त्वस्य श्रुतस्य वेति ? ।

उ०-औपशमिकमान्तमुद्धृत्तिकं क्षायिकं साधिकत्रयखि-
 शरसागरस्थितिकमित्येतावत्स्थितिकं क्षयोपशमजमेव, देवभवे
 समग्रश्रुतानवस्थानात्, श्रुतमपि सामान्यमेवेति ॥

प्र० ५१३-ननु करेमि भते ! सामाइ' ति, 'सब्बं सात्रज्जं
 जोगं पच्चक्खामि'त्ति, द्वयो प्रत्याख्यानयोर्भावजीवतयेति योज्य-
 मेकस्मिन् वेति ।।

उ०-अत्र सामायिकशब्देन सर्वविरतेर्ग्रहणं चेद्योज्यं
 तत्पदमैहभविकत्वाचारित्रस्य, सम्यक्त्वश्रुते अपि चेत्तत्र तदा
 तत्पदं न योज्यं, यत उभयभविके ते, प्रतिष्ठाकृत्यपेक्षया वा
 योज्यं स्यात्, 'स-व सावज्ज'मित्यादिना तु योज्यमेव, सर्ववि-
 रतिसामायिकेन नास्य गनार्थेना, परिणतिप्रवृत्त्योर्भिन्नत्वात् ॥

प्र० ५१४-ननु श्रुतसामायिकतयाऽभिमतं श्रुतं सम्यगि-
 तरद्धा ? आद्ये, 'कालमणंतं च सुए'त्ति किं सम्यक्त्वान्तरात्पृ-
 थगन्तरं, द्वितीये तु सम्यक्त्वकाल पवान्तरं स्यात् नाधिकमिति ।

प्र० ५११ मनु क्षयोस्सर्गाधिकारे उद्योतकराक्षिस्या इति वक्ष्यते, एतन्न किं चिन्त्यमिति ।।

उ०-आशयश्च द्वितीयाप्ययनस्य चतुर्विंशतिस्तव इति गीष्वा नाम, आशयनपदेन तु लोकोद्योतकर इति ते विश्वस्या उद्योतकर इति तु भीमसेनस्य सेमयपूर्वपदस्य लुगभावे ।।

प्र० ५१७-मनु योगाद् कवेर्बलीयस्त्वहोकोद्योतकर इति पदे धर्मादिपुरुक्ताकाशकस्य लोकास्य कृत्वात्तस्यैव प्राण्ये तयास्यै वासवकस्यै सुकृतमसोकास्यनुद्यातमादिति ।।

उ०-सत्यं पर तत्रैष योगाद् कवेर्बलीयस्त्व एव योगज-बोधवाच, अत्र तु नैवमिति पञ्चासिकायात्मिकत्रधमीयसोकास्यं प्रहणमधिकृत्यं भलोकास्यापि स्वकपनिकपणापुद्योतकरत्वम् ॥

प्र० ५१८-मनु पञ्चास्तिकायात्मके श्लोके विपश्च कोऽ-लोकाः इति चेत् ।।

उ०-असर्ववत् धर्मादिकोऽस्तिकाय इति ॥

प्र० ५१९-मनु 'यस्य उपाई उउमये सञ्चमायेवं' त्यादि सृजे सार्वभावेन सासात्कारेण चतुःप्रत्यक्षेभ्यस्तथा क्रियते तेन उच्यते गन्धस्य गुणकारापिति उच्यतेकानन्ददानचरोऽपि कथं तो

उ० तत्र सङ्गपहसुते सङ्गपुनरीयात्, परं लोकोद्योत-
 चारंगारदिसमकस्यं तद्यामप्यस्य मध्यस्य वा मिथ्याहारा-
 पुक्त्वमि प्लापदन्तराग्रिव, एवं चेदं निर्यते आत-यवमभ्योऽपि
 यत्रि लोकोद्योतगुणमासोति पुनरप्यव्ययमन्तेन कालेनाप्रोत्थेय
 बलस्तत्राद्वैप यनस्यत्यवस्थानकामिति असम्पहसुतं त्वनाद्य
 नक्तमपि स्यात् सम्यक्त्वकामस्तर्हि तु प्रतिपातिन-
 नाम्यस्य एव च प्रनरासक्यमामयदेरामानता प्राप्तं प्रतिगमनां
 सर्वसंसारिणां च गतिनश्रुता च सङ्गच्छते, परमन्तकस्य
 व्यवहारित्यः संसारस्था प्राणाः कश्चिद् मन्थोऽप्रम्यो वा
 ताद्यु मिथ्यादृष्टिमयति यो निरन्तरं सास्तर धामन्तमवाव
 हाकोत्तरपुतमवामोति, यत् 'कावमर्कं च सुयसमर-सि
 पत्यते, तिष्ण सहस्तमसंवेति तु सृजस्वियतशुनाफेसं ज्ञेयम् ॥

प्र० ५१५-मनु सृजात्यपकनित्यव्यक्तियेपण्ड्येपनिपुक्तयोः
 च प्रतिविशेप ! इति ।।

उ०-सामाविद्यदिव्यविशेपेऽपि दम्भापरिकारिव्यनेकासा
 पश्यन्ते आवापकानां सृजादीनां च पदानां पार्थक्यावस्ति
 चिद्रेषः ॥

चक्षुःप्रत्यक्षेण जानातीति ? !

उ० - सत्य, अत्र हि हरिहरादीनामसर्वज्ञतानिश्चयै-
वमुक्तम्, ते हि चक्षुर्हेप्रस्य प्रत्यक्षतावादिन, न च धर्मास्ति-
कायादिवशक वेत्तु शक्य, तथाज्ञानाभावात्, एवं च परमा-
वधिमतं मुनीना परमाण्वादिपृच्छुज्ञानेऽपि न दोष, तत्त्वं त्विदमत्र-
हृद्यद्वयो धर्मादिकान्न वेत्ति सतोऽपि, तन्न ते सर्वज्ञा इति,
परमावधिमन्तस्तु स्वतीर्थ्या इति न तैरधिकारोऽत्रेति, नैश्च-
यिको वाऽणु

प्र० ५२०-ननु ज्ञानाधिकारे श्रीभगवत्यष्टमशतके क्रिमिति
रायणसेणइ' इत्युक्तं, नन्द्यामावश्यकं च सविशेषं ज्ञानानां
वर्णनादिति ।

उ०-ननुऋवान् प्राक्स्कन्दिलाचार्यैरनुयोगस्य निष्पादित-
त्वात्, श्रीदेवर्धिक्षमाश्रमणास्तु सिद्धान्तानां पुस्तकाकारेण पुस्तक-
प्रामाण्यपारम्पर्यविधात्, आवश्यकनिर्मुक्त्यादि तु व्याख्या-
रूपमिति प्राधान्याद्वा राजप्रश्नीयेति, अतः पुरतोऽज्ञानाधिकारे
'जहा नन्दीप'त्ति स्पष्टमुक्तं, तत्रैतदधिकाराभावादिति ॥)

प्र० ५२१-ननु सम्यग्दर्शनादिषु ये ये क्षायिके भवन्ति

ते क्षायोपशमिकश्चुद्धावस्थारूपां न च क्षायोपशमिकभावे समु-
त्पन्ना ये गुणास्तेषां नाशकास्तथा ज्ञानदर्शनयोरपि किं नेति ? !

उ०-सत्यं, सम्यग्दर्शनादयो हि क्षयोपशममात्रापेक्षा जीवे
भवन्ति, मत्यादीनि तु क्षयोपशमसहकृतैर्न्द्रियादिभ्य इति केवलं
मत्यादयो नेति, एतदपेक्ष जीवा मनुष्याश्च 'जे एगनाणी ते
नियमा केवलानाणी'ति सिद्धाश्च 'एगनाणी नियमां केवलानाणी'ति
च वच इति ॥

प्र० ५२१-ननु ज्ञानादिलब्धिदर्शके क्रिमिति ज्ञानस्यैको
भेदो दानादीनां तु पञ्चकमिति, किञ्च-चक्षुदर्शनाद्याश्रितां
वर्शनलब्धिमनुक्त्यां सम्यग्दर्शनादिरूपा सौकेति ।

उ०-सत्यं, क्षायिकभावे एकमेव केवलं तदुत्पादे च मत्या-
दयो भेदा नश्यन्ति, छद्मस्थानामप्युपयोग समये एकस्मिन्नेक-
स्यैव ज्ञानस्य दर्शनावरणक्षयोपशमंजललब्धिदर्शनाय तूक्तैवेन्द्रि-
यलब्धि', अवधिकैवलदर्शने तु तत्सत्त्वानादवश्यं प्राग्भाविनी
सहभाविनी च दानाद्या सम्यग्दर्शन पृथक् पृथगनुभवनीयानीति
पृथगुक्तानी, लाभार्थोऽत्र लब्धिदर्शब् इति, तैतश्च वैशविस्ते-
रिन्द्रियाणां च लब्धिल्यातिः, मिथ्यात्वमप्यथार्थप्रतीतिरूप-

मिति तदपि सच्चिदया बयात् न्यायीकानां सिध्यत्ययत इति ॥
 प्र० ५२२-ननु सिद्धा अनाविका इति तेषां च केवल-
 त्वे निष्मात्तत्र केवलसङ्गानिगामनावित्ये किं भेति ? ।

उ०-सिद्धानां द्रव्यरूपाद्यादृगपरम्यभित्तिपिबसया स्यात्
 प्रपादरजादिभ्य, वाने तु प्रबाहानावात्प्रतिसिद्धमुत्पाद्यविषय
 वात् सावितेति ॥

प्र० ५२३ ननु सच्चिद्विचार मर अत्राजबन् 'महानाये
 त्पुनस्या क्विमि'त्यामिभियोरियानव त्ति गुरुधार इति ।

उ० - सत्यं, सम्यग्प्रत्यर्थको हि मामिमिबोधिरुच्यते
 भत एव नियुक्त्यादिषु 'आमिबोधिरियाना'मित्युच्यते ॥

प्र० ५२४-ननु मतिज्ञानस्य द्रव्यादिषु आवेतेनेति पर
 पर तन्मत्यज्ञानस्य विदयेषु कथं न ? युतज्ञानस्य च द्रव्यादि
 दृग्गुण इति कथमिति ?

उ०-मतिज्ञानी हि सम्प्रदर्शनी भवति सम्यग्दर्शनस्य सर्वंग
 तत्वज्ञानेण मतिज्ञानस्य सपद्रव्यादिप्रकप्ताश्चत्वारोर्शेनेति मति
 घाने युतज्ञानं तु पापदुष्पुण्यते तावद् वेद्यते इति प्रोच्युत्पुण
 इति, पञ्चानी तु सिध्यात्, न च तस्य यमादिगता बुद्धिरिति

न तत्रावेद्य इति ॥
 प्र० ५२५-ननु परमाणुषु नैक्यिकव्यवहारिकभेदी कथ-
 मिति ? चेद् ।

उ०-त्रसरेष्यचुर्मांशस्य व्यवहारसिद्धत्वाद्द्वय्यावहारिकत्वा,
 एकप्रदेशानामायागाहा नैक्यिक, स एव तस्यतोभरा न त्रस
 रेणुस्वसंश्लेष्यवेसात्राह इति ॥

प्र० ५२६-ननु वदुर्दर्शनाविज्ञे मतिज्ञाने पश्यता नेष्यते,
 युतज्ञाने च तस्मिन्नेसे पश्यसेष्यते तत्र को हेतुरिति ?

उ०-नात्र पश्यत्ताराभ्येन दृष्टतांया किन्तु मूतमविष्यत्
 तासम्यग्पिपज्ञानपरिकल्पितता अतोऽव्यथ्यादिषु मूतमविष्यत्त्वात्
 त्रिर्वेदाः, सुत वासत्स्यात्काल्पायकं 'संस्कार्ये त मवे'त्यादि
 पद्यनात्, आश्लेषस्य सायसति च माद्य इति दृष्ट्वायामिद
 माश्लेषे स्यादिति स्तीताद्येस पश्यसाऽपि मन-गर्थये ॥

प्र० ५२७-ननु अभिमिबोधिरुच्यते अनातीत्युक्तं तद्युक्त
 तद्विचारान्तरं सर्वत्र पर्यतीनि ज्ञानाधिकारे न युक्तमिति ।

उ०-सर्वाण्यपि दर्शनाविनामावीनीति ज्ञापनार्थे न च
 दर्शनात् पृथग्विषयनिर्घराभ्यन ॥

प्र० ५२८-ननु मत्यादीनां विषयेषु द्रव्यग्रहणैव क्षेत्र-
कालयोरपि द्रव्यत्वाज्जायते ग्रहणं, ततः किमर्थं पृथग्रहः ? इति ।

उ०-सत्यं, द्रव्येण तज्जातिग्रहात् क्षेत्रकालयोरप्यधारत्वात्
थग्रहः, भवति च तद्विशेषेण बोधविशेषः ॥

प्र० ५२९-ननु श्रुतज्ञानविषये 'भावओ णं सुयनाणी उव-
उत्ते सव्वमवे'त्युक्तं श्रुतज्ञाने तु 'सुयअभाणपरिणए भावे
आद्यवेइ तं चेवे'त्युक्तं, तत्र को हेतुरिति ? ।

उ०-पूर्वग्रथिताक्षरलभ्यार्थेभ्योऽनन्तगुणोऽप्यर्थः, श्रुतज्ञान्य-
धिगच्छति न चाल्येय स इति जानातीत्युक्तं, श्रुतज्ञानिनां
तथाज्ञानभावात् आख्येयादिज्ञानमेवेतिदर्शनाय तथोक्तिः सम्भव
इति, श्रुतज्ञाने पदस्थानपतितत्वं न श्रुतज्ञाने श्रुतकेवल्यभिलाष्यप्र-
सङ्गानुप्रसङ्गेन तदितरानपि वेत्तीति परोक्षसर्वभावज्ञानं तस्येति
तत्संशयल्लेदाय केवल्येव क्षम इत्याहारककृतिः ॥

प्र० ५३०-ननु यथाऽवधिज्ञाने द्रव्यादिषु चतुर्षु जयन्यो-
त्कृष्टविभागैराख्यानं तथा मन पर्यये किं काल एव तद् नत्वन्यत्रेति ।

उ०-मनोमात्रस्य द्रव्ये वेदनात् भावे तद्गतभाववेदनाच्च ना-

भावाभावात् विभागः, क्षेत्रे यावच्छब्देन शुद्धकप्रतरादेरुक्तत्वात्
स गम्यते ॥

प्र० ५३१-ननु एकास्थिके फले एकं बीजमिति तज्जीव एकः
स्यात्, पर तत्र गर्भकटाहादयो भिन्नजीवाकाः स्युरिति ? ।

उ०-सकटाहर्गस्य बीजस्यैको इत्येव सम्यक्, कटाहादीना-
मचिन्तीभवने तु धीजे-समस्ता जीवप्रदेशाः छिन्नहस्ताद्यवयव-
मनुष्यजीवप्रदेशवत्, अतः सचित्तसम्बद्धो भिक्षोऽतिचारः
सचित्तैहारातिचारात्, स्कन्धादिष्वेव पृथग्जीवोक्तिश्चात एव ॥

प्र० ५३२-ननु जैनैरेवोपक्रमादिको व्याख्याप्रकार आम्ना-
यि नापरैस्तत्र किञ्चित्कारणमस्ति यथाकथञ्चिद्वेति ? ।

उ०-परैर्यौ व्याख्याविधिं संहितादिक उक्तं स सूत्रानु-
गमस्य, समग्रानुयोगस्य तूपक्रमादिक, नामादिमयत्वं पदार्था-
नामभ्युपगतमनेकान्तवादाब्जैरित्युपक्रमादिव्याख्याप्रकारस्तैरभ्यु-
पगन्तुं शक्यते, पदे त्वेकान्तनामादिवादिन इति न तैरुपक्र-
मादिरभ्युपगतौ व्याख्याप्रकार इति सर्वज्ञचनं शास्त्रमूलमित्य-
भ्युपगच्छतां जैनानामावश्यक उपक्रमादिव्याख्याक्रमः, अन्येऽल-
क्षितेश्वरमानिन इति न तैरुपक्रमादिप्रकार इष्ट इत्यपि सुव-

चमिति परं हुंकारं पादो व्याख्यासुत्रस्य पञ्चिवेति ॥

प्र० ५३३ मनु विभक्त्यन्तानां गत्वात् घटुर्विशतिस्तये

उद्योतस्य करस्य च पूषट्पदस्य कथं? कथं तित्यवेष्टि एक पञ्चमिति

उ०-नामाख्याविचतुष्टयापेक्षयाऽत्र पञ्चविचार इति उद्योत

करयोः पूषट्पदस्य तीर्थंकरत्वात्तद्यौक पञ्चमिति ॥

प्र० ५३४-मनु माधयात्रिषु पञ्चविंशते क्रियाणां व्याख्याने

किमिति सम्पत्त्वाधिक्यार्थंनस्वहस्तारम्भाविकाः पञ्चपञ्चका

कथ्यन्ते? इति ।

उ० यथा यामादीन् भातृनाधित्य वाङ्माचारविदेशाना

तथा धात्रपिकादिशाराद्येमेयं पञ्चपञ्चकैः पञ्चविंशते क्रिया-

नामाख्यानां सम्माप्यते भावियार्मिकपापमीरुसमुदापस्थानि

यागितस्वयेयिनरा क्रमेण भाताऽऽतस्तास्तास्वस्योचितक्रिया-

ज्ञानेनाभयनिर्पत्तयेय स्यानुपदेश इति ॥

प्र० ५३५-नाम्बस्य स्याप्याकारमाहित्य सद्भावात्सर्वमा

वस्थान्ने गीयेते धीजात्वात्ने च 'उत्पन्नार्ममि र्मणुज्यपत्नी'

सुभस्या भाङ्गज्जातेरुपत्ति किमिति स्यापनाप्यङ्गतयाऽभितेति? ।

उ०-यथा लोकरम्बव्यापारमाहित्य स्वस्तिकादीनां कदा मय-

कृतामाधित्य तवाकारणो मता स्यापनामंगळता तथाऽत्र लोके
प्राङ्गणानां प्रक्षाल्यकडेस्तथाकिं 'तवमिप्रायेण एव तत्करञ्जिदि
स्यादि तु लोकरुदेरमावे ज्ञेयमिति, किञ्च-आविद्याङ्गणानां
प्रक्षाल्यमेवोत्सर्गेण तत्सुचार्यं च फलोपवीतमिति युक्तं तत्स्या
पनापेक्षया प्राङ्गणोत्पत्तेः स्यापनाप्यङ्गत्वमिति ॥

प्र० ५३६-अम्याजीविकोपासकानां स्युर्महिसाविरमणादी

स्युमतादीनि स्युर्न वेति? ।

उ०-'नो बहु परिसगा आजीवियोवासागा भवति'सि

पचमात्र तेयामणुजतादीनि स्युः, असीणपरिमोगिनः सर्वे सस्या

इति तस्मत् ते च पञ्चपञ्चयिस्ता अनिर्वाञ्छितानस्तितयली-

यर्वैशुचिकर्ताः ॥

प्र० ५३७ - मनु धायकानां त्रिविधत्रिविधप्रत्याख्यान

पथ पथ सम्मवर्तीति? ।

उ०-असर्भवस्वयंगूरुमंजमस्यात्रिविधे इति नियुक्तिकाराः

अंगारकमविषु पञ्चदशसु कर्माद्यभेद्विति मगवत्यष्टमरातकप

त्रमोदेवो, यथास्याः धमणोपासकाः शुक्राः शुक्रामिजात्या

इति तत्रोक्ता इति ॥

प्र० ५३८ - ननु आजीविकाः श्रावकाणां सामाधिक-
मभ्युपगच्छन्ति न वा ? न चेत् क हेतु ते पुरस्कृवन्तीति ? ।

उ०-आजीविका न निजोपासकानां सामाधिककृतिमभ्यु-
पगता, हेतुं च तत्र वर्दन्ति-यत्सामाधिके सावद्यत्यागात्
भाण्डानां भार्यायाश्च त्याग सम्पद्यते पारितसामाधिकानां च
पुनस्तत्र श्रावकाणां स्वत्वबुद्धिरिति स्वत्वास्वत्वकृतिः स्यात्
सा च नोचितौचित्यमतामिति नैव है सामाधिक स्वीकृत,
अनुमत्यंशस्तदीयो न त्यक्त इति तु न तेषां विचारास्पदमिति ॥

प्र० ५३९-ननु मृतकपरिष्ठापनस्य क कालः इति ।

उ०-द्विवा वा रात्रौ वा यदैव काल करोति तदैव मुख्य-
क्षुर्या परिष्ठाप्यते, सज्ञातकादिकारणेस्तु विलम्बमप्यापि, यदि च
विलम्ब्यते तदा छेदनमन्धनादिकार्यं करणीयतामेति ॥

प्र० ५४०-ननु 'तुण्डे च से मुहपोतियाइ बज्जइ'त्याव-
श्यकवचनान्मृतकस्य मुखवन्धन अनुज्ञायते, तत्र किं प्रयोजन ?
यतो न मृतस्य सयमोऽस्ति परवन्धे च कथ संयमोऽपीति ? ।

उ०-सत्य, आदौ तावद्विलम्बकारणे जागरणे एव विधि,
यथा क्लृत्वार्थं हस्तपादस्य क्रिया अक्षिन्मीलनं च तथा

मुखस्य विवृताच्छादनाय मुखवन्ध, नात्र सयमो हेतुरिति ॥
प्र० ५४१-ननु देवनारकवैक्रियापेक्षया तद्व्यापादनाभावात्
पञ्चक्रियत्व माभूत्, पर पञ्चेन्द्रियतिरश्चो वायुं चापेक्ष्य तद्-
वैक्रियापेक्षया पञ्चक्रियत्व किं नेति ? चेत् ।

उ०-वैक्रियस्थास्ते न व्यापाद्यन्ते इति न वैक्रियापेक्षं
पञ्चक्रियत्वमिति ॥

प्र० ५४२-ननु योऽसावष्टमशतकपण्डोद्देशकगत क्रियाविचार
स जीववच्छरीरापेक्ष इतरथा वा स्वकीयापेक्षयेतरथा वेति ? ।

उ०-सरागेतरापेक्षत्वाज्जीवमनुष्या अक्रिया उक्ता, अवि-
रतानां सर्वत्र सर्वक्रियासम्भव इति शरीरिण एवाश्रित्य परि-
तापादिभावात् । शरीरशब्देन शरीरिणोऽवसेयाः, नारकादिपञ्चे-
न्द्रियाणां सूत्रेऽस्मिन्नाधिकारे विज्ञानवत्त्वात्तच्चच्छरीरधारिणमा-
श्रित्य सङ्कल्पादिकरणसम्भव इति ॥

प्र० ५४३-ननु 'समणोवासयस्स ण तहारूवं असजये'-
त्यादिसूत्रे यथाच्छन्ददिक श्रमणत्वपतित एव किं गृह्यते ? इति ।

उ०-अष्टमशतकषष्ठाद्युद्देशकादौ श्रमणानामेवान्ययूथीये
स्वकल्पनया असंयताविरतत्वाद्यापादनात्, नहि कुत्रापि गृह-

स्थानामर्थ, नारदस्य तु सोक्तिकेः सार्वत्र्यं मुख्यस्थीकृतिः,
ततो द्रौपद्याऽसयतावापकम् ॥

प्र० ५४४ - ननु गुणदील्लघैत्यासद्यवासिभित्प्यूपीये
स्थयितान् प्रति दीयमान्मदंष्टं गच्छन्गते सम्राप्तुकाममसम्मत्त
मिति मदन्तो पदन्वीति कथं ? एवंतुपुष्कमिति ।

उ०-इत्याद्येस्तदा मात्स्यात्तप्रकरणं च विपरीतामपि
पर्याप्तमागंमैत्रप्रकरणमेवैवति मय्यमाने न यथार्थायथार्थेभेन
मार्गमेवमा वि ते इति ॥

प्र० ५४५-ननु सामाधिकस्य कार्यस्याभिन्नत्वात्समस्यस्या
रम्भनिष्ठताः स्यादेकत्वे, परं आभोगनाशनशाहगमनप्रप्तीनाम-
तयात्तत्प्रयमारम्भनिष्ठयोऽपिच्छयमिति । ।

उ०-तत्सपरिचामाना तत्तत्समसवृत्तित्वात्प्रथेस्य तथोच्यते ॥

प्र० ५४६-ननु 'सुस्तस्य चम्पटासो मुख्येबाण इवा
समाधीय वेयावच्छे निष्कमो'स्यत्र वेयपदस्य कथं मुख्यपदस्य प्राप्ति-
पत्तो ? वेकस्य गुणे सञ्जागाल्प्यतरत्वाविति ।

उ०-तुपुष्पादीनां प्राप्तिकः क्रम मात्र एव, यदा मुख्यवत्सैव

वपार्थं वेकस्यकम्पानावापौ गुरोरायपकतेति, आक्रोशप्रमाप्रापदि
व्याघातस्य गुरोः सम्भवेऽप्यप्रतिहतमावेन मुख्येयावृत्त्यस्य
प्रशस्ततरमिहवेति, यदा वेयावृत्त्याधिकारात् गुरत्या वेवा इवेति
मुख्येयास्तेपामिति पुररथाप्रापदियत् समासः, जिनामानाप्याचार्य
त्वान्नायाच्छापि गुरव एवेति न तद्वेयावृत्त्यामात्रं, गुरुजामति
शयितवङ्गमनेन वेयावृत्त्यनियमोऽभ्याषाधं सम्मन्वष्टिच्छिङ्गमिति तु
स्वयं सिद्धमेव ॥

प्र० ५४७-ननु 'गाहापयच्छुळं पिबवापयद्वियाप पचिद्वे'ति
यदुच्यते तत्किं पिबयत्प्रतिज्ञायामस्ति कोऽपि भेदः ? इति ।

उ०-उपयोगकायोत्सर्गादिको विधिस्तत्र स हि भिन्नावतरण
काले प्राक्किन्त्यमाण, अपुना दानाविगच्छापग्रहाय प्राप्त ॥

प्र० ५४८ - ननु 'अन्नयर अकिञ्चद्गुणेत्ति यदुच्यते
तत्किमच्छ्रस्स्यात्प्रमिति । ।

उ०-आच्छिद्गुणादिको मेयुनाम्भं यथाधारो भेयेचिक्या
माख्यात पर्वतमावाश्चद्व्यस्यानचभ्येनात्रोक्तं मुख्यगुणविटापना-
ऽप्येव महतीति ॥

प्र० ५४१-ननु 'अहं पृथस्व आलोपमि पङ्क्तिमामि निर्दामि गरिहामि रथादावाल्लोचनागर्हे परसाक्षिके कथमेकाकिनो भवत इति ? ।

उ० - षण्डक स्थापनास्थविरतया संस्थाप्याल्लोचनागर्हाकरणं नानुपपन्नमिति ॥

प्र० ५५० - ननु स्वस्य स्थविराणां वाऽमुस्रत्वे कथमालोचनामभावो ? लेखादिभिरपि तत्सम्भवादिति चेद् ।

उ० - अमुस्रत्वमालोचनाद्यभावसूत्रक सोऽभाव स्वस्य स्थविराणामाकस्मिककारणजन्यः, स्थविरशब्देन चालोचनादायिनां सामान्येन ग्रहण, तेन समनोशासमनोबलुविहितेतरसर्वगीतार्थसूचाऽवसेयेति ॥

प्र० ५५१-ननु विराधनाया अत्राभावे आराधनायाश्च सद्भावे दाहरगरूप दृष्टान्तद्वयं यदुक्तं तत्कथं योज्यमिति ? ।

उ०-विकुट्टनान्त छेदनस्य अकरणप्रतिज्ञा प्रक्षेपस्य यथाहं प्रायश्चित्तं दाहस्य स्याने आलोचनापरिणामादिकं रक्षणानस्य च ॥

प्र० ५५२-ननु ऊर्णारोमादिषु शणकपर्णयो रोम कथमप्राथंगत्वात्तयोरिति ? ।

उ०-तज्जन्यरोमप्रमाणतन्तुग्रहाय, तथा च प्राण्यप्राणिजो रोममाना आयतास्तन्तव इत्यर्थं, तथात्वे एव संख्येयघाच्छेदप्रभव इति तंत्र्युत्तीर्णस्यापि बलस्य धौतस्य प्रथ्यादिभावरहिततया अहतस्यैव तथाविधो रागः समग्र इति बलाधिकारे तानि विशेषणानि, मञ्जिष्ठाद्रोणी च रजकभाजनोपलक्षिकेति समग्रस्य बलस्य मञ्जिष्ठाद्रोणीमानता, युगपदुत्क्षेप प्रक्षेपश्च गम्यौ ॥

प्र० ५५३-ननु 'पईवसं णं क्षिपयमाणस्से' त्यादिसूत्रे यष्टि का वृत्तिश्च का ? ।

उ०-वृत्तिसमूहो यष्टिरेकादशा च वृत्तिरिति प्रदीपमानथेत्यादिव्यवहारात् प्रदीपो यष्ट्याद्याधारः, अन्तर्दण्डभीहतया सदीगचम्पनका दीपा इति 'दीवचंपणप'त्ति, यथा पृथ्यादिशरीराणि स्वतया परिणम्य मनुष्यादयो जीवन्ति तथा दीपयष्ट्यादीन् स्वतया परिणम्याश्चिर्ज्वलति, प्रदीपादीनि निमित्तानि यष्ट्यादीनि पारिणामिकानीति विवेकः, अगारं च ग्राम्यगृहं, तेन कुड्यादीनाश्चित्याग्नेर्दीहः नगरादिषु प्रवेशादि नौत्सर्गिक, वसतीनां मूलोत्तरगुणशुद्ध्यादिकमपि ग्रामवसतेरपेक्षया, प्राचुर्येण मुनीनां तत्र विहारात् ॥

प्र० ५५४ - मनु 'माहात्म्यविशेषेह मित्यादिना म्युत्सुम्या
पाप्तयेमानिकानां कथं औदारिकायेसयाऽक्रियत्वं न ?

उ० - यदि जीवच्छरीरमाधिर्य 'सिय एवंकरिय स्ति
एवमहास यिवाट क्स्विते ततोप्रक्रियत्यं विरतेरभावात् भवति ।

प्र० ५५५ मनु सामायिकाघात्रशकानां क्स्मः कथं ! न
हि स प्रमो एभिकारिषु कुत्रापि धता वैशतिके सामायिका
क्स्मत्तं प्रतिक्स्मण्णायोसर्गाया भ्स्मत्तस्तए तथा रत्रिका
दिष्यति स क्स्म इति ।

उ०-सत्ये, केन हि शासनं सामायिकाफीक्षाकथं तवही-
कारे तत्रयेनूणामात्रशकी स्तुतिस्तद्वत्प्रक्रियत् एव तववस्थान-
दृष्ट्यादि तदात्रक्स्मतिकान्तिमंतरा न तसया वापक्स्मदतेः प्राय-
त्रिचमवदये तदयि कार्य पुनस्तत्रावस्थान्बुदिस्वीकारतीति एष्णा
मन्यावसयकानां युक्तिपुक्त एव क्स्म वैशसिकावित्वात् तीधस्य
तत्र मुक्स्वतया परेऽनूपात्रशकेषु एपाययमिति ०

प्र० ५५६-मनु किमिति मगायदृमिक्स्मास्याविभिरुतरा-
र्षभायेऽनंगप्रविष्यानामुल्कीर्ते एष्णा सामायिकाफीनामध्यफ्फानां
एवनेष्मकिष्मरिक्स्व एवक्स्व एवक्स्व एवक्स्व एवक्स्व एवक्स्व इत्येति ?

उ० सामायिकादीनां एष्णां महापार्थिकाटावर्शमार्थे तथा
निर्दयः, अत एव सामाएयबुधीयं स्ति विशेषवत्वत्वां 'भ्रमश्चय-
दृष्टयगांस्त्रुयोगद्वारेषु च, अत एव वेतरवृत्रेस्त्रिव नात्रा
भ्यभ्फानां परस्परं सम्यग्भ्फान सामायिकारिकेषु च प्रत्येकमन्ते
मया उपसहरात् तत्तच्छूर्णिलामादिभिः 'भ्रत्ये इति एववक्स्वाय
निम्मुठी त्पायेच, भावस्यक्स्व स्ववर्शं द्विसन्ध्य करणात्, अत
एव 'समनेष्य सात्रएव ये त्यायुक्तिः, एवं त्वनावधेवं-एयक्स्व एयक्स्व
साम्यापार्थिकादौरेयो एवना तत' एयक्स्व एवक्स्व, द्विसन्ध्यमवर्शये
करणात् एष्णाभावस्यक्स्वं क्स्वमिति प्रत्येक्स्मनुयोगद्वारावर्केनं
वापि तत एवेति ।

प्र० ५५७ - मनु किमिति ' भणितं सामाएयं इत्यापि
खड्गीसत्यवतीवि मण्णति'स्युक्तं ।

उ० - बुर्णिकारैःकतुविशतिस्तवधूर्वीं भ्रमनादिष्वभ्ययनेषु
तु सम्यग्- प्रत्येकमिति साम्यस्यांगित्ववर्शमार्थमेव प्रथक्-
सम्यग्प्रक्रियेति ।

प्र० ५५८-मनु साधुमि प्रत्याक्यस्तसर्वसावैरुटपि एषा मनु
कारवैयादृत्वावाचपवाश्रयेन हिंसामये प्रबुष्टिरावीयते तथा तेनेव
एवेन प्रश्नस्तये किं भेति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, द्रव्यस्तवे यथा साधनाधिक्ये वृद्धिर्भावस्य न तथा नद्युत्तारादिषु, तत्र हि सयमरक्षेव, न च सा तदाधिक्येऽधिकेति, षट्कार्यक्षोपयोगबाधाकर एव पुष्पादिको द्रव्यस्तव इति सयमानुपयोगिवल्लादिनिषेधान्नवस्त्रादिकैरपि स इति॥

प्र० ५५९-ननु पुष्पादिभिः क्रियमाणया पूजाया द्रव्येण षट्कार्यरक्षासयमस्य च भावेन स्तवत्व कथमिति ? चेत् ।

उ०-स्तुतिस्तवगुर्वा द्रव्यपूजा प्रतिपत्तीमयी च भावपूजेत्युभयो स्तवरूपता चतुर्विंशतिस्तवेऽतस्तद्विद्वित्तिरिति ॥

प्र० ५६०-ननु मत्यादीनि शुद्धिक्रमजन्यानि सहाभावीनि वेति ? ।

उ०-नाद्य पक्ष, अक्रमवत्त्वाच्छुद्धिक्रमजन्यत्वाच्च, यतो मत्यादीना चक्षुर्दर्शनादीनां चाक्रमेणापि प्राभृत्यं दृश्यते, अनन्तानुबन्ध्यादिक्षयादिजन्यास्तु शुद्धय क्रमिका इति युक्त एकश्चारित्रगुण इति, द्वितीयपक्ष एव ज्याथान्, ततश्चानुपयोगिनामपि मत्यादीनां केवलेन सहावस्थानमनुमतं, उपयोगापेक्षया तु केवलज्ञानदर्शनस्यैवोपयोग इति ॥

प्र० ५६१-ननु 'सुखा जाणइ कल्लण'मित्यादि नियम्यते,

तन्निर्गर्गाधिगमाद्धेत्यादिना तु तत्त्वार्थज्ञानश्रद्धानै स्वभावेनाप्युपदेशामन्तरा स्वीक्रियेते, तत्कथमिति ? ।

उ०-मिथ्यात्वक्षयादिना स्वभावेन तत्त्वार्थज्ञानश्रद्धानभावेऽपि परमतक्षोभादिज्ञानपुरस्सरे तु ते परोपदेशादेव, ततो द्वयमपि सुस्थ, अत एव 'जो जीवे वि विजाणइ'त्यादिका सिद्धिपर्यन्तिका परंपरा तत्रास्मायीति ॥

प्र० ५६२-ननु यक्षार्याया श्रीसीमंथरजिनपार्श्वचूलाणां चतुष्कमानीत द्विकं वेति ? , यत आवश्यकादौ चूलाद्रयानयनमाख्यात परिशिष्टपर्वणि च चूलाचतुष्कानयनं दृश्यते इति ।

उ०-श्रीसीमंथरजिनपार्श्वत् प्राभृतमादत्तमार्यया, प्रथमे भावनाविमुक्तिचूले अत एव ते प्रथमाङ्गे स्थापिते, पश्चिमे च प्राभृते रतिवाक्यत्रिविक्तचर्ये अत एव च शासन यात्रद्वाविनि दशवैकालिके घृते इति स्पष्टं भद्रश्वरस्मृकृतायां कथावल्यामिति ॥

प्र० ५६३-ननु श्रीयकस्य मरणमेकेनोपवासेन ? ओमिति चेत् पर्युषणायां त्वष्टमपसो नियम इति किं वाच्यमिति ? ।

उ०-उपवासत्रिकेणेति भद्रेश्वरा, यत्र तु 'अमत्तुणे'ति दृश्यते तत्राभक्तार्थशब्दो जातिपर इति तत् त्रयव्याख्याने न

दूर्योधनं, मरणं स्वप्नस्य पारणान्तरं जातमित्यपि कथायस्यामिति,
 पयुष्पाचामप्यस्य नियमात् प्रतिपद्यन्तर्पारण्यकं धीहरिमद्र-
 सूरिभिरुपनासस्याद्यत्वाच्च दृतीयाशामिति कथायली पयश्च
 भीहरिमद्रमृषीणां संविप्रगीतार्थेऽपिप्युक्त्या, 'सयिप्रयासिको ह्य-
 सायि'प्यष्टकवचनं स्वभ्युपगमसिद्धान्तरूपं सूत्रोत्तीर्णवाचदृक्ता
 परमभिराकरुण्ययति, शिष्याणामनाचार्यं प्रथ्यसत्ततिविचारो-
 व्येयमर्हः स्यात्, 'एति श्वेतमिसोराचार्यस्मीहरिमद्रस्येति योग
 इषौ भिरह इति च भगवतः प्रीहरिमद्रसूरे रिति च योगविन्वी
 श्ययमाचार्येन नीरुनं ह्ये, 'गुणेषु रागाश्चरिमद्रसूररिति सुष्टी-
 तनामप्या हरिमद्राचार्य' इति वारुड्युत्तरादौ भीमिनेश्वर
 त्पुभिः, नयपिरहसुररिति कथावस्यामिति । तवचावये-
 संयिप्रगादिकस्य तद्विद्वीसितादव्ययमस्यात् ॥

प्र० ५१४-न्तु 'अमो मरिद्धताञ्च त्रिस्यत्र यदि कर्मांरिहसू
 वादित्यपस्त्रा सप्यतैय कर्महन्तृवामिति किं भोव्यसे ? इति ।

३०-जने दि शास्त्रे कर्मणामेवासाधारण्यरागुत्वात्प्रिशम्भेन
 पाण्ड्या विहाय कर्मभिर्वि नास्यत् किमपि मोक्षप्रतिपन्नकं यत्, ५
 एषा च रागद्वेषयोरेवात्मबन्धच्छतामपस्य 'रागाकचये दासई
 पवे'पि ममोपचयनद्यपानां दृष्टत्वात् मायादीनां दमस्त्वयिमिति च ॥

प्र० ५१५-न्तु वेशचिरतानां हिंसाविगापस्थानेभ्यः सव-
 रणं निवृत्तिश्च त्रियिचत्रिविधात्रिभिर्भोगैर्भवति परं तेभ्यः प्रतिक
 मन्मसीतकालीनेभ्यः किं तथैव भवति ? त्रियिचत्रिविधेनाऽपि
 भवतीति ।

३० - त्रियिचत्रिविधैवातीतकालीनयागप्रतिक्रमण स्या-
 देव यत् इयांपयिष्या भयि प्रतिक्रमकास्ते तत्रास्तीत-
 कालीनयागानामह्येष त्रियिचत्रियिचप्रतिक्रमस्तः । क्रिश्चैया-
 गयिश्चैकेन्द्रियाणामप्यमिषातायाः प्रतिक्रमस्ते, न च ते तत्र
 संयत्तन्त प्रत्याख्यायन्तो वा, तथा चाप्रतिपद्यमानामप्रतिपक्ष-
 म्यतप्यमानामपि धान्तामां प्रतिक्रमणकरणं तत्पापहान्तुद्वयो
 बितमेव ' त्रियिष्टेष पदिकलो'पि पापानां त्रियिचमिष्या
 पुष्टतदान च ॥

प्र० ५१६-न्तु त्रसरेण्यादीनामेकप्रकारत्वे सति क्रिमिति
 परमाणोर्द्विक्रिये ? यतोऽनुयोगाद्गोरेणु-परमाणू बुधिते पण्यसे
 तत्राहा निष्ठए वषहारिप भक्ति, अफताण ताञ्च सुद्रुस्योगाळां
 समुपयसमितिसमागमेव वावहारिप'पि वाक्यात्ममिति ।

३०-उपपण्यांगुलस्यवहारार्थे लोकेरनुमेयो भ्यवहारिका पर

माणु, परं तस्याप्यसंख्याकाशप्रदेशावगाहिन्यात्, समाकाशप्रदेश-
मानावगाहो नैश्वधिक, वन्धगुणाच्चान्ताणूनां सूक्ष्माणां तथावगा-
हे न शङ्कावकाश इति ॥

प्र० ५६७-ननु किमिति भगवतां जिनेश्वराणां पुष्पादि-
पूजाया द्रव्येण स्तवत्वः, स्तुधातोः स्तुत्यर्थत्वादिति ।

उ०-आदौ तावच्चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनत्वात्तत्र स्तवप्रसङ्गः,
पुष्पाचापि पूर्णा स्तवान्तेव, भावस्तवरूपपद्मजीवनिर्कायवन्ध-
विरतिप्रयोजनस्यैव च द्रव्यस्तवत्वव्यवहारात्, तदन्यस्य त्व-
गारमर्दकवदप्राधान्ये द्रव्यशब्द इति ॥

प्र० ५६८-ननु प्रत्याख्यानमस्कारादीनां द्रव्यनिक्षेपे
अप्रधानार्थकद्रव्यशब्देन व्यवहारो यदि तर्हि द्रव्यस्तवे कार-
णार्थो द्रव्यशब्द कथमिति ? चेत् ।

उ०-भावस्तवार्थिभिर्जिनपूजारूपे द्रव्यस्तवेऽवश्यं प्रवर्तित-
व्यमिति दर्शनार्थे द्रव्यस्तवे कारणार्थको द्रव्यशब्द इति ॥

प्र० ५६९-ननु तद्गुलमत्स्यस्य कतमकालीनं सावद्यवि-
पय योगकरणमिति ? ।

उ०- सर्वानपि मत्स्यान् निर्गच्छतोऽपि हल्मीत्यथ्यवसा-

यात् साम्प्रतीनं सावद्य यत् कृतिरूप योगकरणमिति, प्रसन्न-
चन्द्रस्य महर्षेस्तु मनुष्यघातविषयमतीतं साम्प्रतीनं च मन
कायविषयमिति ॥

प्र० ५७०-ननु ये श्रमणोपासका अंगारादीनि कर्माणि
रसादीनि वाणिल्यानि यन्त्रपीडनादीनि च कर्मज्ञानतया नाका-
र्षुस्ते कथं निर्वाहं चकुरिति ? ।

उ०-अंगारकर्मादिनिष्पन्नवस्तु रुपादिना कर्पासवल्लघ्नान्य-
कनकमणिप्रभृतिव्यवसायेन यन्त्रपीडनाद्युत्पन्नस्वभावागतविक्रयेण
च निरवाञ्चुरिति सम्भाव्यते, ग्रासाच्छादनतुष्टस्य तु सुलभ
पच निर्वाह ॥

प्र० ५७१-ननु एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्न 'प्रतिपन्नप्रति-
माय भिक्षां देही'ति वदन् भिक्षां गृह्णाति, परं तद्दानं किं-
फलमिति ? चेद् ।

उ०-तस्यापि उद्दिष्टमक्त्यर्जकत्वेन माहनत्वमनुपम' 'समणं
वा माहण वेत्यादिपाठाच्च तद्दानमेकान्तनिर्जराक चेत्तद्देयं
प्राप्तुकैर्णयि स्याद्, अन्यथा त्वल्पपापवहुनिर्जराकमिति, पर
क्षमाश्रमणत्वस्याप्राप्ते सन चन्दनार्हो, नमस्कारमवश्यं सोऽर्हतीति ॥

प्र० ५७२-ननु अनिष्टुत्तिवादरं यावन्मोहपापस्यावश्यं

दृश्ये, मरणं स्वप्नस्य पारम्पर्यतः ज्ञातमित्यपि कथावस्थामिति,
 पशुपतामन्त्रस्य नियमात् प्रतिपद्यन्तपारम्पर्यं श्रीहरिमन्त्र
 सूत्रमित्ययामस्याधारणात्, तृतीयायामिति कथावली, एव च
 श्रीहरिमन्त्रसूरीणां संविन्नगीतार्थतन्त्रविष्णुणा, 'सविष्णुपासिको ह्य-
 सावि'स्पष्टकथनं स्वभ्युपगमसिद्धास्तुभ्यः सूत्रोष्ठीर्येवावबुद्धता
 पसन्निराकरष्येति शिष्याणामनाशारेण प्रत्यस्ततनितिविचारो-
 प्येकमर्थः स्यात्, 'कृति भेदमितीराचार्यास्मीहरिमन्त्रस्ये'ति योग
 इत्ये 'विरह इति च मगवत् श्रीहरिमन्त्रसूत्र इति च योगविनो
 स्वयमाचार्यंयतीतन ह्ये गुणेषु रागास्वरिमन्त्रसूत्ररिति सुशुद्धी-
 तनामस्या हरिमन्त्राचार्य' इति चासुशुद्धसूत्रादौ श्रीशिवेश्वर
 सूत्रिभिः, नयविरहसूत्ररिति कथावस्थामिति । तत्रभावये-
 संविष्णुपासिकस्य तद्विक्रीशितादप्यवस्थायाम् ॥

प्र० ५१४-मनु नमो मरिदृतायं मित्यत्र यदि कर्मारिहन्तु
 वादित्यपस्तथा सगृह्यैव कर्महन्तुमिति किं नोच्यते ? इति ।

उ०-अने हि नासने कर्मणामेवासाधारण्यपुत्रावृत्त्यावेन
 पाप्यता विहाय कर्मव्ये नाम्यत् किमपि मोक्षप्रतिशब्दकं यत्,
 कथा च रागद्वेषयोरेवमव्यवहृतानामपस्य 'रागकथने नोसर्वा
 यत्' इति मलोचनमन्त्राचार्यान् यदुत्तरं मायादीनां दृष्टस्त्वमिति च ॥

प्र० ५१५-मनु वेद्यविरतानां हिंसावियोगस्यानेभ्यः सप्त
 एवं निवृत्तिश्च द्विविधत्रिविधात्रिभिर्भोगैर्भवति परं तेभ्यः प्रतिक
 मज्जतीतकालीनेभ्यः किं तथैव भवति ? त्रिविधत्रिविधेनाऽपि-
 भवतीति ।

उ० - त्रिविधत्रिविधेनैवातीतकालीन्यापप्रतिकर्मण स्या-
 देव यत् इयांपयिकया अपि प्रतिकर्मकास्ते तत्रातीत
 कालीन्यापानामस्तस्य त्रिविधत्रिविधप्रतिकर्मणः । त्रिविधैर्पा-
 ययिस्त्रैकेन्द्रियणामप्यभिचाताद्या प्रतिकर्मण्येते, न च ते तत्र
 सपरवन्त प्रत्याख्यायकस्तो वा, तथा चाप्रतिपन्नव्रतानामप्रतिपन्ना-
 न्यतरप्रणामानपि प्रत्याख्यानां प्रतिकर्मण्यकरणं तत्यापदानुष्ठानो
 चितमेव ' त्रिविधेन पश्चिद्धतो चि पापानां त्रिविधमिष्या-
 नुपुष्टवन्त च ॥

प्र० ५१६-मनु ब्रह्मरेण्यवरीनामेकप्रकाएते सति किमिति
 परमाण्वेर्द्विबिधे ? यतोऽनुपमाद्योरेयु-परमाणू बुविष्टे पण्यते
 तेभ्यहा निष्कृप ब्रह्मरिप सति, मण्यतायं ताणं सुदुर्मयोगाणां
 समुद्रयसामितिस्वमागमेव वाब्रह्मरिप' इति चाख्यातमिति ।

उ०-इष्ययंगुण्यवहाएते कोकैःतुमेयो न्यवहारिकः पर

यात् साम्प्रतीन सावद्य यत कृतिरूप योगकरणमिति, प्रसन्न-
चन्द्रस्य महर्षेस्तु मनुष्यघातविषयमतीत साम्प्रतीनं च मन
कायविषयमिति ॥

प्र० ५७०-ननु ये श्रमणोपासका अंगारादीनि कर्माणि
रसादीनि वाणिज्यानि यन्त्रपीडनादीनि च कर्मदानतया नाका-
शुंस्ते कथं निर्वाहं चक्ररिति ? ।

उ०-अंगारकमार्दिनिष्पन्नवस्तुक्रयादिना कर्पासवस्त्रान्द्र-
कनकमणिप्रभृतियवसायेन यन्त्रपीडनाद्युत्पन्नस्वभावागतविक्रयेण
च निरवाशुरिति सम्भाव्यते, ग्रासाच्छादननुष्टस्य तु सुलभ
पय निर्वाह ॥

प्र० ५७१-ननु एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्न 'प्रतिपन्नप्रति-
माय भिक्षां देही'ति वदन् भिक्षां गृह्णाति, परं तद्दानं किं-
फलमिति ? चेद् ।

उ०-तस्यापि उद्दिष्टभक्तवर्जकत्वेन माहृत्यमनुपमं 'समणं
चा माहण वेत्यादिपाठाच्च तद्दानमेकान्तनिजराकं चेत्येदं
प्राप्तुकैयणीय स्याद्, अन्यथा त्वल्पपापबहुनिजराकमिति, पर
क्षमाश्रमणत्वस्याप्राप्ते स न वन्दनार्हो, नमस्कारमवश्यं सोऽहतीति ॥
प्र० ५७२-ननु अनिबृत्तिवादं याचन्मोहपापस्यावश्यं

माणु, परं तस्याप्यसख्याकाशप्रवेशावगाहिन्यात्, समाकाशप्रदेश-
मानावगाहो नैश्रयिक, वन्ध्रगुणाच्चानन्ताणूनां सूक्ष्माणां तथावगा-
हे न शङ्कावकाश इति ॥

प्र० ५६७-ननु किमिति भगवता जिनेश्वरणां पुण्यादि-
पूजाया द्रव्येण स्तवत्वं ? , स्तुधातो स्तुत्यर्थत्वादिति ।

उ०-आदौ तावच्चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनत्यात्तत्र स्तवप्रसङ्गं,
पुण्यार्चापि पूर्णा स्तवान्तेव, भावस्तवरूपषड्जीवनिकायवध्र-
विरतिप्रयोजनस्यैव च द्रव्यस्तवत्वव्यवहारात्, तदन्वयस्य त्व-
गारमर्दकत्रदप्राधान्ये द्रव्यशब्द इति ॥

प्र० ५६८-ननु प्रत्याख्यानमस्कारादीनां द्रव्यनिक्षेपे
अप्रधानार्थकद्रव्यशब्देन व्यवहारो यदि तर्हि द्रव्यस्तवे कार-
णार्थो द्रव्यशब्द कथमिति ? चेत् ।

उ०-भावस्त्वार्थिभिर्जिनपूजारूपे द्रव्यस्तवेऽवश्यं प्रवर्तित-
व्यमिति दर्शनार्थं द्रव्यस्तवे कारणार्थको द्रव्यशब्द इति ॥

प्र० ५६९-ननु तन्दुलमस्यस्य कतमकालीनं सात्रद्यवि-
षयं योगकरणमिति ? ।

उ०- सर्वानपि मत्स्थान् निर्गच्छतोऽपि हन्मीत्यध्यवसा-

पुण्यभाषात् कथं प्रासुक्यादिभूमिभ्यो भ्रमणाय वृद्धान् ध्यायन्तो
नारायणं पापं यथातीसुष्यते । इति ।

३०-तद्दानमिन्द्रियाणां स्वस्वमपि पापं न परिवर्तयन्नसिद्धिः
अन्यस्य तदेव निजगुणात् सततप्रवृत्तमोहादिसिद्धिर्भायमानो बन्ध
सम्यक् एव विचारपूर्वकं दानं परस्वस्यथा गेगकपापारामक
अधिष्ठा निर्झरेवावेति ॥

प्र० ५७३-मनु प्रासुक्यैषीयदाने सर्वमादिसहायपुत्रैरति
गरीयस्यैव मन्त्रैकान्तिकी निर्झरा परमप्रासुक्यानेयषीयस्या-
तथाभूतत्वात् कथं तद्दानेऽपि यदुनिर्झराक्षयं । कथं च सतत
पदुकायचमवृत्तस्य च धाषकस्य तथाइत्या इमे पापवन्ध-
स्तस्मादिति ।

३०-तत्रापि सयमादिसहायपुत्रैरतिदत्त्वात् पापनि
निर्झरे न काऽपि विवाहः, अस्यापापबन्धामात्रे तु द्रुत्वाद्युद्ध
दानयोरैवायिनेर स्यात्, तत्फलस्य न परमस्य, देयत्वापत्तिस्तु
तथाधिभस्यापि नुददानासम्भवे नैष्टविक्रान्तिमी, अत एव स्वत्या
स्वयादानोपनाया अपि शिवात्ममर्म्मबन्ध इति ।

प्र० ५७४-मनु पापमीदृश्यात् वर्तमानानामतपोः पापयोः

सर्वप्रत्याख्यानामात्रेऽप्यतीतं पापं त्रिविधं त्रिविधेन ध्यायकः
प्रतिष्ठास्यति यदि तथा सर्वप्रत्याख्यानायत्प्रतिष्ठास्येऽपि मङ्गा
नामेकोनपञ्चाशत् कथमिति ।

३०-मैगसम्भोगोपवर्धनार्थमेव तत् स्यात् ॥

प्र० ५७५-मनु कथा साधो प्रासुक्यैषीयस्य कस्यत्वा
त्तदितरद्वाहुरस्यं पापं तथा कापस्वाद्योरकस्म्यस्वात्तद्वाहुरस्य
त्किं न । एकस्मत्निर्झराक्षरे तु असज्जपाथखाहमसाप्रेमेऽपि
कथ्यते इति ।

३०-कथा प्रासुक्यैतद्वदने वात्रा तत्कारणमपेक्ष्यं, नैवं काप
स्वापदाने इति ज्ञानपरं तत् ॥

प्र० ५७६-मनु यथा पौष्ट्यादीनि साधवस्त्रिविधाहारम
धिष्ठत्य प्रत्यावर्षति तथा पातकमाधित्याकारपदकमुष्यते
यथा तथा धाया द्विविधाहारं प्रत्यावर्षति तथा तथाधिता
भाकारा के ? इति यदि शिकारात्मप्रत्याख्यातस्ते ते समापि,
एतानि 'पापस्तेऽस्यापुका अपि कथं न समाविष्टा ? इति ।

३०-पापस्तेति विष्याकपोमकपमत एव 'अष्टेवैव वेत्यादे
रप्युक्ता इति ॥

प्र० ५७७ - ननु प्राच्युषि मुनीनामनियतावस्थाननियमेतरकालमानं यत्सप्ततिपंचाशद्विहिनरूपं तत् किं सांवत्सरिकनियमाधीनं तन्मानाधीनं वा सांवत्सरिकमिति ? चेद् ।

उ०-भाद्रपदसितपञ्चम्यां सांवत्सरिकस्थानादिशासनरूढत्वात्तदधीने एव परावरे अवधी इति, एवमेवाषाढादिष्वेव चातुर्मासिकानां रूढत्वाद् बुद्धयोरपि आषाढ्यादिष्वेव चातुर्मासिककृतिरिति ॥

प्र० ५७८-ननु सांवत्सरिकात् प्राक् पचाशद्विहिनमानताऽनवस्थाने पश्चाच्च सप्ततिदिनमानताऽवस्थाने योक्ता सा कथं सद्गच्छते ? यतो जैनज्योतिष्केऽवश्यमश्वयुज्यवमरारात्रस्य सद्भावः, 'आषाढगृहलपक्षे तिगाथोक्तपक्षे तु भाद्रपदकार्तिकथोरचमरारात्रद्वयसद्भावो यत इति चेत् ।

उ०-सत्यं, पक्षस्य पचदश दिनानीत्यादिवद्धानिमिवक्षयित्वैव व्यवहारवादः, अधुना तु बुद्धेरथविवक्षैव पाथिकादाविति, अत एवाभिवर्धितवर्षेऽपि क्षामणादौ 'चउण्हं मासाण'ति 'धारसण्ह मासाण'ति च पठ्यते इति, 'नो कण्णइ तं रयणि उवायणावित्तप' ति वचश्च, ततश्च श्रावणभाद्रपदयोर्बुद्धावपि

तस्मिन्नेव सांवत्सरिककृतिः कृतिमतामर्हति, तस्यैवागमानुसारित्वात् ॥

प्र० ५७९-ननु साधोर्वर्षावग्रहोऽष्टमासविहारक्रमेण नवकल्पविहारेण वेति ? ।

उ०-वर्षाकल्पस्य चिकीर्ष्यमाणत्वाद्भिवर्धितवर्षं वज्याष्टमासविहारक्रमेण 'अष्टग्रमासे'ति प्रकल्पभोष्यादौ चतुरादित्रयोदशान्तगुणे क्षेत्रे च स, गुर्वाहा तु श्वासादिक्रियायां येन बहुवेलादेशमार्गणं प्रतिक्रमणग्रान्ते आस्तात् शास्त्रेण्विति ॥

प्र० ५८०-ननु श्रीपर्युषणाकल्पस्थानन्दपुरे मूलगृहचैत्ये वाचनं कदा जातं श्रीसद्यसमक्ष, तस्य वाचना कुतः कालात्प्रवृत्तेति ? ।

उ०-श्रीनिशीथचूर्णौ मूलगृहे तद्वाचनस्यास्त्युल्लेखः, परंतत्र दिवा समासमक्ष पार्श्वस्थास्तत्कर्षकाः, साधवस्तु सांवत्सरिकान्तपचरात्र्यैव दण्डिकादे पार्श्वस्थाभावे मूलगृहे दिवा साधवोऽपि समक्षं कर्षयेयुः, अधुना प्रवृत्तिर्या प्रतिग्राम संघसमक्ष नवक्षण्या दिवा वाचनस्य साऽऽचारोपदेशे सूचिताऽस्ति ॥

प्र० ५८१ - ननु पर्युषणाकल्पेत्यत्रस्थकल्पशब्दो य स किंवाचकः इति ।

३० - भाष्यस्य अत्रिशासनात्मकप्रणयनेन वर्षावस्थानमिदमे-
 नियमेन पंचरात्र्या गर्भपञ्जासामाचार्यां कृपण कार्यमिति नियमा-
 योऽत्र कस्यशास्त्र इति 'मास पञ्जासजाकल्पे'यत्र तु स्वतन्त्र-
 कस्यशास्त्रोऽवस्थितश्चाकस्यश्रेयानामाचेष्टकस्यादीनां वर्तनाय प्रति
 पदं च स यावत् ॥

प्र० ५८२-अनु किमिति दैवसिक्तरात्रिप्रतिष्ठाभ्याभ्यां दिन
 रात्रिष्ठानानामतिचाराणां प्रतिष्ठाभ्येन शोपितात्वात् पासिकादीनि
 प्रतिष्ठाभ्यानि त्रिस्तने। गृहशापनश्चात्मस्तवसंगत इव, इता गृहस्य
 शोचनं प्रतिदिवसमेव यथावय संस्कारेण शोभाकरेण पर्वदि
 शेषे न च नियमेन पञ्चसन्धिषु गृहाणां शोचनमिति ।

३०-यसादिव्वालोचनादानस्य नूतनामिप्रहावा। च प्रहज
 माकर्यकमित्यावश्यकानि पासिकादीनि, किञ्च-विशेषेण्यतिवा
 राणां शोचनमारोपमोद्यमस्य कानादीनां तत्र, पक्षोन्नवादेशपत्य
 तत्स्थायि शास्य चतुर्दशगुणैरेव शुद्धे, इत्यत्रानामधिकरणा
 नामभ्रमस्यै पासिकात्रियु पुर्यभेदेन वाचमादिविरोधादि
 विविध प्रापञ्चिसं प्रत्याख्यानावलीयादिक्रपाध्याधिमिवाव
 मपि पासिकाविसामयेभ्यः, अत एव तिस्रो धारा शेषभेदेन
 सामर्थ्यं तच्छेति कार्यलक्ष्येव तानि ॥

प्र० ५८३-अनु किमिति 'मिस्तो न कुणा काल मिल्युष्यते ?
 ३०- 'अहोसेषु कालं कथं' तिवचनानुसारेण मरणोत्पत्ति
 समयसमपरिष्णामनिवमासाहफपरिष्णामयद्भुतेरमावापुकमेतत्,
 किञ्च-परलोकागतेन पर्याप्तैर्न भवता मिश्रकालसमायौमिथ्या
 वर्तन सम्पत्तयं चाऽययप्राह न च तत्सामग्री तत्र तदेति
 न तत्र मरण, अवस्थितक्षेत्र्याद्यमाय एव तत्रैत्यपि सम-
 यति हेतुरिति ॥

प्र० ५८४-अनु धीस्थानाद्द्वितीयस्थाने घर्मभ्रवणानिष्यपि
 भारम्भपरिग्रहप्रत्याख्याननिवृत्तिर्हेतुतयाऽऽख्यायते, तत्कथं ?

३०-भारम्भपरिग्रहासफनानां गुरुषु गुरुष्वबुद्धेरवामाव
 स्तवस्ततो घर्मभ्रवणेच्छाया एवासाधात् सपाचात्र निवृत्ति-
 शब्दस्तथासक्त्यमाधारं इति ॥

प्र० ५८५-अनु माघवसितैकादश्यात्रियु प्रवृत्तानां
 गौतमादीनां मगवतां कथं चतुर्दश्यात्रियु पासिकाद्यतिक्रमो ?
 येन तत्र तत्र तानि तानि प्रतिष्ठाभ्यानि कुर्युरिति ।

३०-शासनमर्थ्या सार्यकन्धीमेव-पासिकादीनां चतुर्दश्या
 त्रियु करणमिति तथा तथा तेषां तत्तच्छक्तिरिति तस्या एक

रूपत्वव्यवहाराच्च भिन्नाभिन्नदेशेषु भिन्नाचारत्वेन भिन्नास्वपि चतुर्दश्यादिषु तिथिषु सकलश्रीसप्तस्यैकदेश पाक्षिकादीनां कृतिरद्यापीति ॥

प्र० ५८६-ननु किमिति सांवत्सरिकं वर्षाणु ? तत्रापि भाद्रपदसितपचम्यामिति चेद् ।

उ०-अनादिशासनगतैयं मर्यादा-यथा प्रतिपक्ष चतुर्दश्यां पाक्षिकं तत एवैकादशीप्रव्रजिताना गणभृदादीनां तच्चतुर्दश्या-मेव पाक्षिककरणं आपाढादिष्वेव पौर्णमास्यां चातुर्मासिक तद्भदेव भाद्रपदसितपञ्चम्यां सांवत्सरिकमिति वर्षाणु जनोऽल्प-व्यापारो निर्योपारश्च बहुधा तत्रापि भाद्रपदे न कर्षणादि थावणवत् न चाश्वयुगवद् ग्रामान्तरगमनादि साध्रवश्च नियता-वस्थानास्तत्राष्टादशसहस्रशीलाङ्गथारोहो इत्याद्यात्मविद्वद्यमेव ।

प्र० ५८७-ननु अनुष्ठान संपूर्णफलदानप्रत्यलं तदेव स्या-द्यदा विधानान्तरमिव कालस्तदर्हं एवोपादीयते इति विद्वत्प्रवा-दात् भगवतो जिनेन्द्रस्य यत्पूजानुष्ठानं तस्य क काल ! इति ।

उ०-साक्षाज्जिनेन्द्रा अविच्छेदेन सदैव पूजार्हा, अत एवैन्द्राद्याः अशोकाद्यैर्युग्मि प्रतिहार्यैर्भगवतोऽयोग्यवस्थया-

मप्याराधनां कुर्वन्ति, अयोग्यतावस्थां यावच्च तीर्थकरनाम्ने-कर्मण उर्वयोऽस्त्येव, परं विभक्त्यल्पस्य भिन्नत्वात् तत्पूजनानुष्ठा-नस्यास्ति कालनियतत्व, यत पञ्चाशके श्रीहरिभद्रसूर्य पूजाधिकारे आहुः-‘सो पुण इह विष्णोओ सद्भाओ तिस्रि ताव ओहेणं’ ति, सन्ध्याशब्द- कालवेलावाचक ओघशब्दश्चोत्सर्गार्थ इत्यभयदेवसूर्यस्तद्धत्तौ । श्रीसघाचारवृत्तौ श्रीश्रमधोषसूर्य अप्र-तिक्रामकस्य द्व स्वापावबोधयो तिस्र प्रतिसन्ध्यं पूजानन्तरमिति त्रिसन्ध्यासु यास्तिस्त्र पूजास्तासु तदनन्तरमित्यर्थ, एतेन श्राद्धस्य त्रिकालपूजाऽप्यावेदितेति च, अगाग्रभावमेद्वरूपासु तिस्रषु पूजासु चैत्थयन्वनरूपाया भात्रपूजाया अंगाग्रपूजाभ्यामनन्तरमेव भावात्, तथा च त्रिकालचैत्यवन्दनप्रतिपादकानि वचनानि त्रिकाल-पूजाया अपि प्रतिपादकानि, त्रिकालचैत्यवन्दनप्ररूपक श्रीमहानि-शीथवचन’ - ‘भो भो देवाणुणिया अस्त्राप्यभिर्भूष जावजीवं त्रिकालिय अणुत्तावलेगगवचित्तेण चेइए वदियवे’त्यादि प्रसिद्ध-मेव, तथा यः पुन, प्रतिक्रमणं न विधत्ते तस्य पचवेलमिति (स्वापावबोधत्रिकालपूजानन्तरमिति) जघन्येन तिस्रुष्वपि सन्ध्यासु

श्वेत्यग्रमिति (त्रिकालपूजास्तरमिति) अत एव 'अहवि त्रिकाल
 महापिमूय एव वीषण्येति कतिपि तिस्रस्र पूयती म्पिण्वरं
 तिस्रपाचारपूजा धीभास्त्रिनदृश्ये - 'गिहर्षिवाणि पमञ्जए
 धरध्व गंपोदरेभ्य श्वापिन्ता जिजे तेसोप्रंशय । गोसीसर्षव्ज्वा-
 ङ्ङि विमिपिन्ता य पूयए १२५० पुल्केदि० ॥११॥ इति प्रातः
 पूजाया उचि- 'नमो भोय्यमन्साए भाग्याए सुनावमो । पूरणा
 ङ्ङदमन्तीए गिहर्षिवाणि पत्रप ॥ १७१ ॥ चि मप्याङ्गपूजाया
 पयनं पुत्रुणं विहाणेभेति पूर्वोस्तेन विधानेन पूजा इत्येति
 षेय इति सायादपूजाया उक्तिः शेषेव धीदेवेन्द्रमूरिमि भाव
 दिवपयन सङ्कलितेन त्रिकालपूजा तदन्तरमूल शंयन शोक्त
 मिति मप्यत्राणि धायकविनवर्षाप्रतिपादके भावविधिष्यमं
 मप्रहादिचमग्नममूहे धावकानां प्रत्यह त्रिकाले पूजां प्रतिपाद्य
 चोषयन्तं प्रतिपादितं, धावकवर्षित्त्रेणु भावरोऽपि त्रिकालं पूजन
 वन्दनयोर्दशिन एवेति सिद्धं पूजाकाल सन्ध्यावयमिति ॥

प्र० ५८८-अनु पयुंयनाकुर किंवाक्य ? इति चेत् ।

४०-सामाचारिवाच्य ॥

प्र० ५८९-अनु त्रिनश्रितानि श्योषितवधी वेति प्रश्न

किमयमिति ? ।

४०-तद्वयं धीवीररासन एव वाच्यतया ज्ञेय सामाचारी
 तु प्रथममस्योदयोर्जिनयोस्तीर्थं इति । अतु किमयं सामाचार्याः
 प्राहु धीवीरतीर्थं जिनगणधरावस्यौ थाच्ये मते इति वेग्नङ्गलार्थं
 यत् थाहुर्नियुक्तिः- 'मगले वयमप्यतित्थमि । इह परिकरिष्या
 म्पिण्यण्डराए येरायमि योच्छं (यतिरि) इति यवनाप्यतस्मात् साम-
 धार्याः कल्पमाद्यन्तायास्तीर्थयो कस्यत्वेऽपि धीवयममतीर्थे
 तत्कर्षणस्य मङ्गलस्वावादी जिनगणधरादे श्यविरावस्याच्च कयंय
 मस्तीति निश्चीयते अत एव कस्यपुस्तके प्रथममेकादशगानां
 गणधराणां याचनासुक्त्या पुन 'समये मगव महावीरे' इत्या-
 दिका श्यविरावधी इत्यते ॥

प्र० ५९०-अनु किमिति 'समये मगव'मित्यादिना मग
 वतो वीरस्यैव पयुंयनासुक्त्या 'से केन्द्रेण ति प्रसोचरे इति ।

४०-मगवतो वीरस्य केवळावस्यामन्त्रज्ञस्यैव पयुंयना न तु
 सावरासुरिकादिदृश्यविदिश्वतिङ्गाणमायावस्यामपयुंयनाया मगव-
 तीऽमन्त्रज्ञेव प्रसोचरे इति गणधरादीनां चावस्यामपयुंयनाया
 ममिषतत्वेऽपि सवरासुरिकपयुंयना पंचाशता विनेऽनुमतिर्वा

तोऽतिक्रान्तेर्भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां नियतैवेति न तथाविधपर्युषणायां तथाविधे अगारविषये प्रश्नोत्तरे, अत एव भगवद्भिर्युगप्रधानै श्रीकालिकाचार्यै 'अतरावि से कण्ठ'त्ति तदधिकारगता चतुर्थी सांवत्सरिकप्रवर्त्तनायोदाहृता, अवस्थानाधिकारे त्वसङ्गतमेव स्यात्तद्वचनमिति ।

प्र० ५९१-ननु कैर्भिर्भागे श्रीसामाचारीकल्पस्थानागत-
पञ्चरात्रै कथनमिति ? ।

उ०साम्प्रत समग्रस्य कल्पस्य समक्ष श्रीसप्तस्य पञ्चभि-
दिनै कीर्त्तनेऽपि तद्विभागानां न नैयत्य, सामाचार्यास्तु कथमे-
काकिन्या विभागपंचक यथायथं शक्यमुद्देश्णु परमवस्थान-
विषयाणि त्रयोदश प्रथमे आहाराद्विषयाणि पण्डिंशतिर्द्वितीये
प्रतिलेखनाद्विषयाणि षट् तृतीये आचार्याद्यनुष्ठाविषयाणि द्वादश
चतुर्थे क्षामणोपाश्रयलानविषयाणि पञ्च पञ्चमे विभागे त्रिष-
ष्टिनम फलसूत्रं सर्वशक्यतानुवादसूत्रमन्त्यं चतुष्पष्टितममिति
विभागा सम्भाव्यन्ते, यत एकोनपष्टितमे सूत्रे 'अज्जेवे'त्याख्यात
कल्पकर्षणात्पद्यदिने च सांवत्सरिकावश्यकानन्तरमिति सर्वविदि-
तमेवेति, साम्प्रतीनव्यवहारेण प्राक् सांवत्सरिकात् पञ्चभिर्दि-
नैर्नवभिश्च क्षणैर्जायते पर्युषणाकल्पकर्षणमिति ।।

प्र० ५९२ - ननु किमिति सामाचारीसूत्राणां पर्युषणा-
कल्पेत्याख्येति ? ।

उ०-पूर्वै हि अष्ट मासान् विहृत्य साश्रवश्चतुर्मास्या अवस्थानं
यदा निरचेषु तदा तत्रावाक् पञ्चदिनीं कल्पेन मर्यादां प्रत्यति-
ष्ठिपन् तत अवस्थानार्थकपर्युषणानन्तर नियतमर्यादार्थकं कल्पं
संयुज्य पर्युषणाकल्पेत्याख्या, चूर्णिकालादारतस्तु सांवत्सरिकान्ते
कर्षणसमाप्तिः ।।

प्र० ५९३-ननु जिनेश्वरैर्दीयमानं सांवत्सरिकदानं किम-
नुकल्पया शासनप्रभावनायै वा ? , आद्ये, नैव सर्वे तद्ग्राहका
निस्वान्ध्रपङ्गवादिका, याचकत्वेनानुकम्यत्वे मुन्यादीनां मात्स्य-
कादीनां चानुकम्पास्पदत्वप्रसङ्गात् । द्वितीये त्वनाविर्भूतत्वा-
त्तस्य का प्रभावनेति ।

उ०-तीर्थकृत्कल्प एवैव यत्प्रवजनादर्वाक् दातव्यं सांव-
त्सरिकमिति सांवत्सरिकं जिनकल्पतया श्रेय, जिनानामुद्धिमस्तु
राजकुलेष्ववतरणनियमाच्च प्रवज्यात प्रागासंवत्सर दानं
शोभायै एव, शासनप्रवृत्तय एव दीक्षाप्रतिपत्त्यादिरिति न
शासनप्रभावना न भवति ।।

प्र० ५९४-ननु साधारणरिक्त्यानाय यदेवैतनीयस्ते निषागा
विषयानि तद्वच्च कथं न ? तदस्ये च तदुपयोगकारो जिना इति ।

उ० उच्छिद्यप्रस्थामिक्तस्वावियुक्तानामेव निषागानामागणन,
दक्षिण्योक्तार्थस्य सौघर्षेन्द्र पय स्वापी तद्वचनादेव च देवा-
भ्यानि तथापिचाप्यानयन्तीति नात्राद्वयप्रागण्यभेदोऽपि अस्या
मिक्तानामेव तद्व्यतिप्रवृत्ते स्थाद्वचम् ॥

प्र० ५९५ ननु सख्यसमादीनां कयापार्थां पक्षचतुर्मासस-
पासत्त्वसत्त्वायाः स्थितय प्रोच्यन्त आगमेषु, तत्र किं पक्षवि-
ज्ञानमयोदा प्रादाः, तथाच नु पाशिसमादीनां प्रतिक्रमणानां
यैवर्षे पक्षानीनां सर्वार्थाधितय जीवकयापात्यादान् तत्र समा-
प्लेचनिसमात् तद्वतिभवेऽपि पक्षविज्ञाद्यन्ततिक्रमाविति ।

उ०-सत्य शास्त्रनीत्या हि पक्षविज्ञानेन तत्तत्प्रतिक्रम
जायेत प्राग्गततत्त्वयोदृश्यां तृतीयार्थां यास्यज्ञानां कयापान्नां
पक्षिरे चतुर्मासां सांयामरिक्ते वा क्रियमाणे प्रतिक्रमये वेद्योप-
शमस्येहि प्रकाश्यानाधर्यापानान्तानुवच्यन्तत्वापधिरवसेषा ॥

प्र० ५९६ ननु 'ब्रह्मण्यगेहि' उ०मात्यगण्यदिहिरिपिदि
केयास्य । पस्मिन्कुस्मणेहि य जिबस्त मायिच्च सिद्धत्त ॥१॥

ति माप्येण स्नामादीनां वास्याविमयकाद्यस्थ्याविवशात्रिकमा-
षममुष्यत धीजिनेश्वरसूरिमिच्छापुष्प्यदृक्टीकार्यां प्येन नु
पूर्वार्धेन ये मय्यत जिनिम्यप्रतिष्ठायामषस्यात्रय इत्यर्थे
इत्यादि याच्यत् तन्मतमपाकरोतीति, तत्कथमिति ।।

उ०-स्नपकादीन् जिनिप्रतिमायां तथाऽयस्यामायात्मिति
भाष्यकाराभिप्रायः, निरासस्तु स्नामाविच्छिन्नीनामवस्थात्रयापेक्षया
करवस्य भूतः सामममपि पूजाधिपान जिनत्वमेवाधित्य मतं
भावस्याभेदस्तत्रेति ॥

प्र० ५९७ ननु प्रमाद्विच्छरस्य द्रव्यपूजायां मुख्यं किमङ्ग-
मिति चेत् ।

उ०-पुण्यापीति गृहाण अत एव निर्युक्तिकारैः तो कसिच-
सञ्जमविक पुष्पाश्ये न इच्छन्तीत्युक्त्वा द्रव्यपूजायां मुख्यं
गतौषा पुण्यानां, पुरिकापुरीयाः भाञ्जा अपि पर्युण्यायां पुण्याणामे-
वाप्राप्त्या शासनापञ्चाजनां मेतिरे, तत्र पय्य च तद्वर्षे मगर्षतो
वक्रस्वामिना विद्वत्वाः वैरपि तामि यिमामेनामीय शासनस्य
प्रभावनां चकिरे, न चैतत्पुण्यानां प्रभ्यपूजाया मुख्यार्गतामस्त-
रेण, किञ्च-धीसमरादित्यचरित्रे मगपस्त धीहरिमप्रसुरव्यो
ऽप्येवमेव क्रापयोचकिरे समरादित्यसूर्यमवगुणचन्द्रस्य पुरो-
विद्यपपार्थार्थैः स्ववृत्तामत्तमाचक्षतेऽथ-धेरेण कुसुमनिबर

वासरविरममि तो पयद्वा ति, तथा 'भणियाणि य जिणचदे
 वदह काऊण कुसुमवुट्टि ति । पुरओ जिणाण जेण सुच्चह ससार-
 वासाओ ॥१॥ त्ति सुव्रतारोपदेश पुण्वृष्टिमूलक, काऊण कुसुम-
 बुट्टि गयइहं कुट्टिममि जिणचदे । अहं धंदिऊण य तओ गणिणी
 समीपे निसण्णाइ ॥१॥ ति, विजयधर्मस्य सपत्नीकस्याचरणेति च,
 समगदित्यसंक्षेपेऽपि श्रीप्रद्युम्नसूर्य - 'गृहीतफुल्लाबुत्तुल्लनयनो
 च गतौ युवा'मिति, तथा 'तौ चावोचत् पेशलया गिरा ॥ भद्रौ
 जिनाप्रत पुण्वृष्टिरत्र विमुच्यताम् । विमुच्येथां यथा कारा-
 गारात् ससारवासत ॥ तथा कृत्वा युवा'मिति चोचाना
 पुण्वपूजामादावाहु, 'काले सुडभूणण विसिट्ठुप्फाइपहि विहिणा-
 उ'त्ति पञ्चाशके, 'विसिट्ठुप्फाइपहि जिणपूये'ति च, चैत्यवन्दन
 वृहद्भाष्ये-अगमि पुण्वपूयेत्युक्त, देवेन्द्रसूरिभिरपि अगाग-
 भावभेया पुण्फाहारथुईहि पूयनिगमित्याद्युक्त्वा पुण्फाणामेवमुब्ब्यां
 गतोक्तेति, चैत्यवन्दनचूर्णौ च-तिविहापूया पुण्वेहि पेवेजेहि
 थुईहि येति, 'गोसीसचंद्रणईहि चिलिग्गिस्ता य पूयप ॥२५॥ पुण्वे-
 हिति श्राद्धदिनकृत्ये, स्नानविलेपनयोर्भूमिकात्वमुक्त्वा पूजा
 पुण्पाद्यैवोक्ता, 'पूर्यपि पुण्फामिसथुई पडिवत्ति'भेत्युत्तरा-
 ध्यनेषु, दध्वनेषु, पुण्फादीहित्यावश्यकै, भावस्त्वे न विरोध

एतदुच्यनादिभि 'प्रवर पुण्पादि सदा चाद्यायां सेवते तद्दत्ते'ति-
 षोडशके, 'अष्टपुण्पी समाख्यते'ति अष्टकप्रकरणे, 'य पुण्वैजिनम-
 चैति स्मितसुरास्त्रीलोचनै. सोऽर्च्यते' इति सूक्तमुक्तावल्यां, शुचि-
 पुण्पामिषस्तोत्रैरिति योगशास्त्रे, पुण्पाद्यर्चा जिनाक्षा चेति विशति-
 स्थानकचरित्रे इत्यादिषु पर शतेषु ग्रन्थेषु पुण्पाणां द्रव्यपूजाया
 आद्याङ्गतं मुख्यत्व च, अत एवारामस्य देवार्थार्पणं देवार्थं वाऽऽरा-
 मस्य करणमप्यनुज्ञायते, चतुष्पथादिषु सर्वकालं लभ्यानि वहि-
 ररथारामादिषु सुखोच्चयानीति, दुर्गताया सद्गति श्रीमत पर-
 माहृतकुमारपालस्य तादृक् प्रभावकरतया जन्मापि पुण्पाचार्याः,
 'मल्लइहि पूया सक्कारो वत्थमाईहितिसिद्धं वच', महिता पुण्पादि-
 भित्तिर्यावश्यकै, 'पुण्पामिपस्तोत्रप्रतिपत्तीनां यथोत्तर प्राधान्य'-
 मिति ललितविस्तरायां, तन्त्रान्तरवचन चापि 'पुण्वभूयथु-
 इहि तिविहा पूये'त्ति प्रवचनसारोद्धारेऽपीति ॥

प्र० ५९८-ननु कर्मणो वन्थे प्रकृत्यादिक्रमे किमिति
 प्रदेशवन्ध भण्यतेऽन्त्ये, यत आदावेव स भवति, सत्येव
 तस्मिन् प्रकृत्यादीनां भावादिति ? ॥

उ०-सत्यं, आदावेव प्रदेशवन्धस्तमाश्रित्यैव प्रकृत्यादिब-
 न्धाश्च, पर योगजन्यवन्धागतकर्मपुद्गलास्तु नियतविभागा

एत मस्याधावर्षीयतया विहायकल्पस्तु प्रष्टयन्तरकर्मपुष्टगहस
 क्तमेवैव स्यात् स च सक्रम पर्यन्त इति प्रदेराश्वस्य पर्यन्त
 शक्यास सामान्यतत्काडीनकर्मप्रदेराश्वस्तु प्रागेव अत
 पयार्सङ्गानुवावितु रूपस्य दृढता इत्यस्थितर्षींस्थितिर्मग्ना
 नुभावस्य र्ध्वानुभावता अस्याप्रदेरास्य बहुप्रदेराता मयतीति
 क्रम सादृश इति ॥

प्र० ७९९-ननुपरिहातेन साधुनाऽपरिहातस्य साधा
 कृतेऽशानाधिक न प्राप्नोति साधुनामाजरी व्याख्याप्रकृतौ
 चापरिहातम्यविगर्षां वशानां कृते पिण्डाविदशकम्पि गृहीत्या
 ज्येष्ठ्य स्वर्षिरात्पर्यन्ते इत्युक्तं तत्कथमिति ? ।

उ० - सागावर्षीयक- पयुयितान् साम्भोगिकानुदिरय
 व्याख्याप्रकृतिकः अतुवचनलम्संभोगिकवियय चेति साम्भ
 यत्ते वशानाम्भ्येष्ट्य शम्भमिति अर्थिकेषु च पिण्डावितु पञ्चा
 र्त्तमोर्विसम्भ इति च पिण्डादीनां दशकमुक्तमिति ॥

प्र० ९००-ननु परार्थं गृहीतस्य वस्तुन स्वयमामोश्वस्ता
 दामसम्भवात्तन्निषेधो मौक्तिकः एत इत्यर्थे गृहीतस्य प्रवान
 कथं निगिद्य ? निम्नत्रयाया सामायाया निषेधापत्तेरिति ।

उ०-सत्यं, पूर्वसूत्रे गृहानाधिकार इत्यौपचयिययाण्येका
 नीति न विरोधः ॥

प्र० ९०१-ननु अतिशितविवामगे 'देसकालसद्धानामकार
 कप्रतुयेस्यावश्यके तत्र पेयादिका परिगटीत्युक्तं, देसद्वयस्य
 सक्रफारकमद्भुय'ति धायकप्रकृतौ धृतौ च तदीयायां पाक
 स्य पेयादियदिगठ्या'प्रवानमित्युक्तं धीधर्मधोर्यसुरिदेशानायसरे
 धीभात्रीभ्यरयदिने पानाशमन्वाचयअसस्तारकादिकमिति क्रम
 उक्तः धायकपर्यन्ते च 'असप्यपाणद्याइमनाइमभोसहमेस
 अयत्यपीडफल्गगसेजासायारापर्ण'त्युक्त एत सर्वोऽपि स दाने
 निम्नत्रयानन्तरं दानस्य मायात् तत्रास्ति कश्चित्क्रम इति चेत् ।

उ०-निम्नत्रयप्रकरणं भगवत्स्यपदानकेऽस्ति तत्र धारानादि
 पिण्ड-प्रतिग्रह-गोष्ठक रजोहरण-चोल्यादृक कंयस-यदि सस्ता
 रकेति क्रमेण दृश्यते नित्यापयागीनि औचिकान्येयानि, नृत्तोऽ
 वश्यमेवा निम्नत्रयम् ॥

प्र० ९०२ - ननु 'आलोप्यपरिणामो तस्मिं सपट्टिजो
 गृहसगामे । अत्र अतपवि कर्त्तुं करत्त भाराहभो वद्वि ॥१॥
 चि सिखागुडार् विनैव निग्नागर्हाधिक शुष्पति पायमिति चेत् ।

उ०-गीतार्थविषय गीतार्थश्चाकृत्यकरणस्थान एव 'इहेव ताव अह पयस्स ठणस्स आलोपमि'स्यादिवचनात् कृतालो चनान्दिदागर्होदिक स्यादिति तस्थान्तराऽपि शुद्धिः ॥

प्र० ६०३-ननु 'एगागियस्स दोसे'त्यादिवचनात् वासु-देवमातृदेवकीर्णुहे च सघाटेनैव साधूनामागमनोक्तेश्च कथम-नगरस्य भिक्षाचर्यायामेकाकित्व ? येन 'निगंथेण ये त्यादिनाऽकृ-त्यस्थानसेवनासूत्रमिति ॥

उ० - कारण एकाकिता सघाटिक वा वचयित्वा तथाभवनामिति ॥

प्र० ६०४ - ननु ये केचिन्पृथिवीकायिकादिभावमागता-नामेव शास्त्रसिद्धां व्यवहारराशिकतामनभ्युपगम्य हेदनाद्य-विषयतामात्रेणोपमितिकारादिभिरुपचरितामनबुध्य च वादर-निगोदानपि व्यवहारराशयन्तगतान् मन्वते सर्वान् ते आवश्य-कस्थं 'सेसा संसारत्था सुयपरिवडिया हु ते सव्वेत्ति सव्व-जीवेहिं सुय ति च कथ संगमयिष्यन्तीति ? ।

उ० - अत्र निगोदानन्तसिद्धमानजीवव्यवहारितावाप्ति-विषये अव्यवहारराशिगतस्यैव जीवस्थानादितायां तदितरस्यै

तरतायां च त एव प्रपृथ्या ॥

प्र० ६०५ - ननु सम्यग्दृष्ट्यादीनां सम्यक्त्वादिपर्यायता स्यात् परमश्वरसन्न्यादयस्तु श्रुतस्य भेदा तत्कथ ते निरुक्ता? इति ।
उ० - साश्वरससन्नसम्यग्दृष्टताघपरमितपारग सद्गम-सर्वज्ञिवेत्रित्यादीनां पदानां श्रुतपारगे व्यवहारोदिति ॥

प्र० ६०६-ननु कृष्णेन या स्यापत्येन दीक्षां प्रतिपिप्सूनां भिन्नज्ञातीयस्वकमग्निश्चपरिजनस्य योगक्षेमक्रिया प्रतिज्ञाता सा कस्मिन् दानेऽन्तर्भावनीयेति ? ।

उ०-संयमसहायार्थं सा प्रतिज्ञा, दान च तत् 'पच्छा-उरस्स वि य ण'ति वचनादनुकम्पया, क्षायिकसम्यक्त्वश्च स धर्मे धर्मबुद्धिक एव, न तद्योगक्षेमसम्बन्धारस्मादिर्न धर्मरू-पोत्पादको नेति, अत एव न निषिद्धो भगवताऽरिष्टनेमिनेति ॥
प्र० ६०७-ननु अनुकम्पादानस्यासंयतदानरूपत्वाद् धर्म-त्व कथमिति ? चेत् ।

उ०-व्याख्याप्रज्ञप्तौ सप्तमेऽष्टमे च शतके स्पष्टतया प्राणभूतजीवसत्त्वानामनुकम्पया सातवेदनीयरूपणुपुण्यधर्मो निरू-पित, ज्ञातसूत्रे भेषकुमारजीवहस्तिना प्राणाद्यनुकम्पयैव

निष्प्राणतापि सता ससाराः परिमितीकृतो मनुष्यायुरादीनां
 क्षामश्च ब्रह्म अत एव संपाटकृताते विप्रयचौरदामे यथ्येना-
 द्रयानदाने चर्म इति कृत्वा न इच्छमिति नियेष इव क्षीम
 ह्रीकृताते च स्वावसरिकदामायसरे दीनानायाद्यर्थे महानसामि
 कृतानि निशीथस्तानि सूत्राणि स्थानगारश्चियथापि, पु-
 न्युत्वा काट्यप्रतिब्रया किस्मात्तद्वचनोन्मुस्त्यादिविपरवापि
 ततः गृहस्थाधिकारसमानीति सविशेष्यत्वादिशिष्टाधिकार
 त्याच्च तर्था न समावेदाऽत्र ॥

प्र० १०८ मनु ष्याख्याप्रह्लावावसयतदानस्यैकास्तपाय
 क्यकारणताना सा कथमिति ? ।

३०-मनु सन्तोऽसि दाननियेषघघरेण तत्रासक्त्यादिवि
 शेष्यात् गुरुजनकप्रतिष्मन्नशय्यात् एषणीयमेयीयमाहुका
 मासुकरशय्यै पातुकेयीयाधिकारित्वार्थमात् अदामादिप्र-
 ह्याचगमावप्रह्वयथेय्यतासुवनाद्य यथाच्छंदाधिकृत्युर्विषयकसु
 गुरत्वदुविप्रमुक्त्यागविययमेव तत् मन्त्रेष्वेव च यथाच्छंदा-
 विपु गुरुत्वदुष्ठा दाने एकान्तन पापशुभ्यः, शासनादियत्रत्यनीक
 त्याच्छुक्त्यागानगोबो ४

प्र० १०९ - मनु 'कृत्वैव यो विधानेने'स्पृकप्रकरणे
 'कस्ते सुभ्रमूर्णंति पंखाशके 'शुचिः पुण्यामिपस्तोत्रै'रिति
 यागशास्त्रे च प्रतिपादितत्वात् शुचित्यापरपर्याय स्नानं विधेय
 मन्त्रं वा ज्ञेयमिति ! चत् ।

३० दृणु सर्वेषु यान्त्र्येषु स्नानस्य विधानतोपदिष्टा,
 तत एव च विहाय शुचिर्ता पूजाविधाने प्रायश्चित्तसममि
 धार्यमेव धनस्तथाविधाने स्पष्टमेव शास्त्रखण्डनं परं तदनुचि
 ताया विधानं न धर्माङ्गतया पुण्यादिसामग्रीनारतम्ये निश्चरा
 पुण्यकथतागतम्यवत् शौचतारुण्य तत्तारुण्यमायात् आशा-
 तनार्यञ्जनाभिप्रायेण शौचस्यास्त्येव विधेयता अत एव 'तस्येन
 दपि शोभनमित्यत्र देवतातिथिपूजनार्थकत्वेनैव तस्य शोभन
 त्वामिधानं, सर्वेषाऽनुपपत्तु यत्र स्नाता भवेत्तत्रा पूजयेत्
 त्रिथिवेवता इत्यापद्येन न तु त्रिकाल शुचिनाऽतिथिदेयपूजन
 विधानं प्रतिपादित, नियत त्रिकाल देवपूजन तु यदुपु शास्त्रेपु
 प्रतिपादितमेव तथा च धर्माङ्गतानियेयायानुपपत्तेऽपि स्नानस्य
 पूजनार्थिभ्यगतया विधेयतेव अत्र एव देहकालनरुपद्रव्यशौचयद्
 विच्छेदभ्यवहारकरुण्यशौचस्य धर्माङ्गत्वाभिप्रायेण विधेयत्वा
 मात्रेऽपि धर्माङ्गरुपदेवातिथिपूजाङ्गनया विधेयत्वमङ्गीकरणीय

मेव, शौचं च 'जलेन देहदेशस्य, क्षणं यच्छुद्धिकारण । प्रायोऽन्यानु-
 परोधेन, द्रव्यस्नानं तदुच्यते' ॥१॥ इतिश्लोकेन भगवद्भि-
 श्रीहरिभद्रसुरिभिः क्षणिकशुद्धिकारकतयोजनत्वात् देहत्वच एव
 व्याख्यान्ति श्रीजिनेश्वराचार्या-देहदेशस्येति-शरीरत्वग्लक्षणावय-
 वस्येति, युक्तं चेदं शरीरत्वक्शोधनं, सम्भवित्वात् तस्य क्षणमपि
 शौचस्य, मुखाद्यन्तरवयवानां तु न क्षणमपि शौचं, शतशो
 गण्डूषादिभिः प्रक्षालनेऽपि मुखान्तरवयवस्य शौचत्वाभावात्,
 तथाकृतेऽपि तन्निष्ठीवनेन शून्यं न स्यात् क्षणमपि, न च कदापि
 तेन स्पृष्टमशनादि नाऽपवित्रं स्यादिति शरीरत्वग्लक्षणदेशस्य
 क्षणं जलेन यच्छुद्धिकारणं तदेव शौचं द्रव्यस्नानापरपर्यायं, अत-
 एव श्रीपञ्चाशकृत्तौ श्रीअभयदेवसूरय - 'स्नानेन-जलक्षालित-
 देहेन देशतः सवतो वा, तत्र देशतो चिहितकरचरणमुखादिशौचेन,
 सर्वतस्तु जलक्षालितसर्वशरीरेण'त्युक्त्वा देशसर्वत्वक्क्षालनेन
 शौचमाहुः, एव चापारितनमस्कारसहितादेः स्नानपूजाकरणं
 कृते च स्नानपूजने नमस्कारसहितादेः प्रत्याख्यानं न युक्तिवि-
 कलमिति, निर्दिष्टं च तथा योगशास्त्रादिप्रति ॥

प्र० ६१०-ननु 'स्नानेन सव्वजिवे सव्वे जीवा स्वमंतु-
 मे' इत्यत्र परस्य यान्यपराधपदान्यात्मना कृतानि तेषां क्षामणा-

करणं योग्यमेव, परं परात् प्रति तेषां क्षामणाकरणेऽभियोगस्तु
 क्षाम्यन्वितिवचनेन क्रियमाणं कथं व्रजत्यौचितिमिति ? चेत् ।

उ०-नेयं प्रेरणार्थं विभक्तिः किन्त्वाशीरर्था, तेन
 चाशास्त्रेऽसौ प्रतिक्रामको यन्महतापराधनिमित्तेन
 क्रोधादिदोषभागिनो मा ते भूवन्निति ॥

प्र० ६११-ननु देशविरतान्तगुणेषु असंयत्तादीनां
 सम्भवात् किं ते नासंयतेत्यादिविशेषणा ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, 'समणोऽहं संजये'त्यादिवचनात् श्रामण्येन
 सहभावात् संयत्तादीनां नान्यत्र तदभावदर्शनं, यथा संयतत्वे
 सत्येवाप्रमत्तभावस्य सम्भवात् प्रमत्तेति पक्षे संयतगुणे विशेषण
 सम्यग्दर्शां विरताविरतत्वसम्भवाच्चतुर्थे अविरतसम्यग्दर्श इति,
 तत्र मिथ्याहृगादीनामविरतत्वेऽपि विपश्चाभावादेव नाविरत-
 मिथ्याहृश इत्याद्युच्यते, तापसादीनां गुरुपदत्वाभिमानाद् गुरु-
 तत्त्वे च विपक्षसम्भवाद् विरतासंयतेत्यादि कथ्यते, नारदोऽपि
 लिङ्गीति तद्विशेषणमिति ॥

प्र० ६१२-ननु धर्मिष्ठानां वलीयस्त्वाद्विपदानां प्रशस्त-
 त्वाद् भवेदाशंस्यतामिति मे सव्वभूपेषु'ति वचनेन सर्वभूता-

स्तगतामन तद्वितरयामणि तद्वशीसनात्कथं भाप्रशस्तस्य तद्वाच-
नाया ? इति चतु ।

उ०-अधर्मिणा वनीयस्यादीनामसाधुत्वऽपि साम्यगृहारास्तु
क्षेत्रानपि गतीपस्त्वादिप्रतिभेदाप्यवस्यति सुखमात्र इत्यादिषु
यनाद्य तया सुगृह्णतादिष्वपि मुद्रिता एव च भवति

प्र० ११३-ननु नगयता महाधीरेषापलभ्यस्य स्यन्तद्वा
इस्य फलं शासनस्य प्रणयकत्वंऽपि स्वस्य न तु शासनस्य
तर्हि पुण्यफलनृपेणागलभ्यस्य स्वप्रशशकस्य फले शासनमा
श्रितमिति चतु ।

उ० - सत्यं भाव्यानिष्पादिविधायप्रयोगेण निर्वाणस्या
सद्यत्वात् सुमः स्यात्, ततस्तत्फलं शासनस्याज्ञातमिति ॥

प्र० ११४ - ननु भाषाद्वयानुमांसा प्रमात्यादानं कस्यतं
न भति ? चतु ।

उ० - राजप्रमात्समहर्ष्यांरिकाणुस्यऽभ्यप्युरीया न
प्रयास्यते, अरयपुण्यविगमनादियं शासनपद्माङ्गनाया
सम्भवात् स्वपुण्यानपि पुराणान् स्मयित्वाद्य विरहस्य नान्ये
प्रमात्यागतं तत्र एव ॥

प्र० ११५ - ननु प्रमथ्या मुण्डापरनीपस्थापना च कथा
कथा भवति ? ।

उ० - सचिन्तयागमिसास्रमण्डोचस्वामाविसाध्याचारान्यु
पगमे विवा रात्रौ यत्र सत्र प्राप्रान्यतं शुम्भुद्वैतं समयं तु मुण्डवत्,
पट्टकायनात्रिकरणयोगैस्तद्व्यपचिद्वारपरीक्षाधीकैस्सुपस्थाप्यते
प्रमथ्या प्रतिपद्यः सशिक्षाकोऽनगारकेषधरः शैलक, पम्मास्या
वक्तृप्यतः परीक्षिते मुण्डिते च शिष्ये, इपस्यापिते पर्यायापन्न
इति भेदास्तेयामिति ॥

प्र० ११६ - ननु शानाघाचाराजामतिघातः प्रतिफलण
सूत्रेण प्रतिद्वय शोष्यते तेनाशुभानां च तेषां दुस्त्रयं कायो
स्तर्यां क्रियते इति कथ्यते, तत्र के स प्रतिफलणेन न शुद्धा
अतिचारा यष्टुष्यथे कायोस्तरंगकरण कायोस्तरंगणाप्यशुभाना
मतिचाराणां किं भवेदिति ? चतु ।

उ०-सत्यं, प्रतिक्रमणं श्लाघोचनारूपगुरुभिवद्यमानस्तस्मैव
स्यात् भिवद्येनं शानानामेवातिचाराणां न त्वज्ञानानां न च
प्रतिक्रमणैऽज्ञातातिचाराप्रतिक्रमणमत्यक्तं पाठः, ततस्तदज्ञानां
तिचारापणानां दुस्त्रये कायोस्तरंगणामभयं कायो क्रिया भत
एव चेदे कायोस्तरंगकरणमुत्तरीकरणस्तथाऽऽभिधीयत न च

ज्ञानज्ञातेभ्य इतरऽनिचारा इति तदशुद्धताशंकाया अनवकाशः,
एव एवाध्वैर्यापधिमीतकायोत्सर्गयोरपि, पर तदर्थं 'तस्स
उत्तरीकरणे'त्यादि सूत्रं स्पष्ट शब्दते इति ॥

प्र० ६१७-ननु ईर्यापथादे प्रतिकमणाद्रियु किमिति 'इच्छा-
कारेण सदिनहे'त्यादिना सदेशनस्यादेश कथं ? विधानस्या-
देशस्तु स्वच्छन्दनापरिहाराय युक्त पवेति चेत् ।

उ० - सत्य, विधानादेशप्रार्थनमपि न यलात्काराभियोगरूप
किन्तु गुर्विच्छानुरूपमेवेति ज्ञापनाय सन्देशनादेश, अत एव
सथमशरीरावाधसातपृच्छायामपीच्छकारीतिपदमादावेव पठ्यते॥

प्र० ६१८-ननु अनशनस्वास्थ्यायवैयावृत्याद्रियु निर्जराकार्येषु
आलोचनाप्रापयश्चित कथं यतस्नतकृतत्रयमेव शास्त्रोपदेशानुसारेण
जायते, कथं च शास्त्रबोधितकृतसंव्यताकेषु समित्यादिषु
सवरकार्येषु नालोचनेति ? चेत् ।

उ०-सत्य, निर्जराकार्यैश्चिच्छिकानीति तत्र युक्तैवालोचना,
गुर्वाशामन्तरेणैच्छिके कार्येषु विनय, समितिगुप्त्यादयस्तु नियता
एव कर्मगन्धनिरोधकत्वात् नियतत्वादेव च न तत्रालोचना,
वाचनादयो गुरुभिरनुज्ञाता क्रियन्ते, समित्यादयो नैव तैरादिष्टः,

क्रियते उपदेशस्तु द्वयोरपि साधारण एव, अनशनादीनि प्रत्यापाय-
सम्भवे निरोधयानि, समित्यादयस्तु प्रत्यापायानभिभूयापि
कार्याण्येवेत्यपि विशेषो द्वयो, तत एव चालोचनेतरे अपि तत्रेति ॥

प्र० ६१९-ननु कृतनमस्कारसहितप्रत्याख्यान. पारयित्वैव
तत् प्रत्याख्यानं देवपूजां करोति अपारयित्वा वेति, वयं तु
नमस्कारसहित पारयित्वैव देवपूजाविधान युक्तियुक्तमुत्पश्याम ।
यत श्रीयोगशास्त्रवृत्तौ कलिकालसर्वेष्वा श्रीहेमचन्द्रसूर्य
'शुचिपुण्यामिपस्तोत्रै'रित्यस्य व्याख्याने शुचि -मलोत्सर्गदन्त-
धावनजिह्वाकेखनमुखप्रक्षालनगण्डूपकरणस्नानादिना शुचि
सन्धित्युक्त्वा पुण्यामिपस्तोत्रैर्देवांचनमाख्यान्ति, न च जिह्वाकेखन-
गण्डूपकरणानि सप्रत्याख्यानस्य स्युरिति श्रीसेनप्रश्नोत्तरे 'शुचिः
पुण्यामिपस्तोत्रैरिति योगशास्त्रादि(स्त्र)वचनान्मुख्यवृत्या दन्तधावन
कृत्वैव देवपूजां कुर्वन्ति, पौषधोपवासादिकर्तुंकामाश्च दन्तधावन
विनापि देवपूजां कुर्वन्ति प्रत्याख्यानस्य बहुफलत्वादि'ति प्रोक्त,
ततो न येषां पौरुष्यादिविशेषप्रत्याख्यानं तै पारयित्वैव
नमस्कारसहितं देवपूजा विधेयेति । अत एव श्राद्धविधौ
उपवासपौरुष्यादिप्रत्याख्यानिनस्तु दन्तधावनादि विनाऽपि

शुद्धिरेव तपसो महाफलस्वाविसुखसा इत्थावावर्त्त विना शुद्धि-
 योहप्यधिप्रत्याख्यानिनामिति स्थापितं, ततश्च नमस्कारसहितस्य
 तु इत्थावावर्त्तौ शुद्धिरिति स्याद इत्यितमिति चेत् ।

ब०-सत्य भाषां तापद् मञ्जोत्सर्गमविधायावि न मुख्य
 द्रव्या पूजन स्यात् तस्यापि तत्र समावेशात् । किञ्च-स्वपमेव
 शास्त्रकारा पुत्रविपूजानन्तरं ततः प्रशक्यते नमस्कारसहि
 तापद्वाक्ये सङ्केतक्य च गन्धिसहितान्त्रि कृत्वेत्याहुः । ततश्च
 निरस्तास्ते वाचसा ये प्राहु पादकियेव नमस्कारसहित-
 प्रत्याख्यानं देवपूजन कार्यमिति श्रीहेतुवन्त्राचार्याः प्राहुर्दिति
 वाचदूना इति किञ्च-गृहविन्यायवधिया नमस्कारसहितापद्वा-
 प्रत्याख्यान इत्या देवगृहं मन्त्रेत् । ततश्च गुरुजामभ्यर्षेऽपि सर्वेव
 नमस्कारसहितापि प्रत्याख्यान प्रकाशयेदित्यपि, 'ततो गुरुजाम-
 भ्यर्षे, प्रतिपत्तिपुरस्सर । विदधीत विशुधात्मा प्रत्याख्यान
 प्रकाशनाम्' ॥१॥ इत्याहुराचार्या हेतुवन्त्रा । किञ्च-श्रीहेतुवन्त्र
 चरित्रिरेव शुक्लियस्य व्याख्याने मञ्जोत्सर्गाविसुखितरेकेण
 स्वामेन कथ्येति यतिप्रादिहेतु तद्व्याख्ययति शरीरकण्डूबन्धैव
 स्नात्तु तेन च शौचमिति ततश्च नात्याप्लवगमस्कारसहितस्य

देवपूजा न धा देवपूजाया अनन्तरं नमस्कारसहितरूपाया
 प्रत्याख्यानं चेति वचो युक्तिरित्यमेव, किञ्च-भान्द्रविमन्त्रास्तथियधि
 चर्मसङ्ग्रहावियु स्पष्टमेव देवपूजानन्तरं नमस्कारसहितापि
 प्रत्याख्यानइति । श्रीपञ्चाशकपुस्तौ श्रीभ्रमपदेवसुत्रयोऽप्याहु-
 जिनपूजा प्रागुपदेशिता तदनन्तरं च प्रत्याख्यानं विधेयमनस्त
 द्विधिं विमज्जियुंङ्गस्त्राप्रमिधानाणहेति । प्रश्नोत्तरप्रश्नोऽपि
 प्रत्याख्यानस्य महास्तत्रस्यमुक्तमेव भान्द्रविधावुपवात्सलपौरुष्यादि
 यदुक्त तत्तायन्मात्रम्याप्यतप्रतिपादितस्य साक्षिसाविति मय्यद्य
 देवपूजाया भौसर्गिकः काकः सम्यप्यप्यक्य न च प्रातस्सपाण
 सन्ध्याया अर्थांश्च नमस्कारसहिताद्याप्रत्याख्यानस्य पूर्विरपि
 स्यायेन तत्पार्येण युक्तियुक्तं स्यात्, भामिप्रद्विकृत्कालवतामपि
 न पारणाय प्रेरण प्रोक्षितसावधानां युक्तियुक्तं, न च
 नमस्कारसहितस्यापि पुरतः प्रत्याख्यानवृद्धिर्नास्ति तत
 पत्रदुक्तियुक्त यत् शरीरकण्डूशौचं विषय देवपूजन कार्यं
 नमस्कारसहिताद्याप्रत्याख्यानपारणस्य न तत्र नियम इति ॥

प्र० १२०-गनु भ्रमासुक्तानेपिपदाने द्रव्यत्वे च समाने
 यवास्त्यबहुनिर्देश, तत्र किमिति गाण्डुपुत्रिरप्ये परं बोधयिज्यते ?
 इति चेत् ।

उ० - 'त असजमोवज्जित अणं च निरवसेसं खवेइ' ति घचनाद्ब्रव्यस्तवीयमर्थं न भवान्तरकालात्तरवेद्यमिति स उपदिश्यते परस्यान्यथात्वान्न तद्, न प्रमादसाध्र्मैषीति द्रव्यस्तवधान् ससारं न वर्धयति, सम्यक्त्वादिसाध्येन प्रवर्तनात् शुभानुबन्ध प्रभूतनिर्जरावान् ससारप्रतनुकारकश्च, न चातस्नद्धतोऽप्रासुकदानघदल्पशुभायुषो बन्ध ॥

प्र० ६२१-नन्वर्हतामतिशयाः चतुस्त्रिंशत् ये तं स्तुत्या एव, पर ते जिनकर्मोदयजाता इत्यौदयिका, सम्यग्दृशां च स्तोतव्या औपशमिकादयस्त्रय एव भावा इति कथं तेपामौदयिकानां स्तुत्यत्वमिति ? ।

उ०-'नमो अरिहंताण'ति पदस्याराधनामिच्छतां भगवतोऽर्हताप्रतिहार्योतिशयादयं स्तुत्या एव, अर्हंतातरेव तन्मूलस्य तद्वाचकत्वात्, औदयिकत्व तु तत्र न बाधक, जिननाम्नो बन्धोदयफलेषु शुभत्वमिति, क्षायोपशमिकादिदर्शनविशुद्ध्यादिकास्तद्धेतव शासनप्रवृत्त्यादिनोदय निशतापुनर्भावादि च जिननाम्न फलमिति स्तुत्या एवातिशया जिनानामिति ॥

प्र० ६२२-ननु पूजादिष्वर्हतां पृथग्व्यादीनां विराधनाऽध्यक्षेति

सा कथं कार्या प्रशस्या चेति ? ॥

उ०-नात्र पृथग्यादिविराधना विकीर्षिता स्तुता च, किन्तु योऽसौ महिमाऽर्हतां क्रियते जातश्च स एव प्रशस्यते, असयतैस्त्वसदारम्भवृत्ते क्रियते च, असदारम्भप्रवृत्तानां न स्थावरचत्रादेर्निवृत्तिबुद्धिः कुमतिविप्रतारितान्विहाय, उचितस्नात्रादिविधानं तु महत्सु क्रियमाणं स्वभावसिद्धमेव, तेषां कौटुम्बिकाभ्यागतादिषु सतत तर्कते, सयतानां त्वर्हदतिशयादिवर्द्धर्चनाव्यमनुबोधमेव । अत एव 'वदणवत्तियाप'त्सिवत् 'पूयणवत्तियाप'स्याद्यर्थमुरसर्गं शालेषु गीयते न च जीववधेन विरुध्यते धर्मबुद्धिः, आचार्योद्योगमिगमाद्विर्घ्वाप तद्भावापत्ते, वर्षत्यपि तत्करणे धर्मत्वाविवादाद् ।

प्र० ६२३-ननु 'नमोऽरिहंताण'मित्यस्य व्याख्यानं अरिहंताणअर्हंताणमिति च पाठान्तरतया किमिति व्याख्यायते?, यत 'उच्चार्येति' लक्षणस्त्वेण अरहंतारिहंताहतेति त्रयमप्येकार्थकम् ।

उ०-सत्य, 'शीङ्श्रद्धानिद्रातन्द्रे'तिसूत्रे श्रद्धादीनां ग्रहाद् शायते नाम्नां व्युत्पत्तिरनियतेति, तेन रहस्य-भवप्ररोहाभावात्तम-

कायदस्वापरायं पादास्तच्छयतयाप्यस्य ॥

प्र० १२४ - नन्वाभ्युधिकववारीनां कुवेवावित्वात्तथा
नेचर्मत्वानायात् कथं मङ्गलतेति ? वेत् ।

उ०-सत्यं तत्र धर्मत्वाभावस्तत्र मङ्गलानाम् परमकर्म
निर्भरा तु भवस्यपि न निवार्यते कायादिक्लेशमनोरोषावेत्यात्र
भावात् मङ्गलानापरजापायस्य कायनिश्चत्वात् तत्र न सत्यत्वानामावात्र
सकामा न सागप्यच्छता ततः तस्या मङ्गलीयता त्वपूर्वांसद्य
पयामवृत्तिमत्र आराधकानामाभात् ॥

प्र० १२५-ननु 'कर्मणां न स्यात् मूपादि त्यागायवर्ता वित-
त्यतां तपस्यादि सकामेतिवचनाद्वास्तवतः कथं न सकाम
निर्भरेति ? वेत् ।

उ० - सत्यं, परं न केनापि परतीयेकेनाप्यकर्ममित
कर्मणां । एव चात्मनो हान्नादिस्फुल्लान्मुपगमाच्च तत्र्यतिक्रम-
च्छनेन न च तदर्थं तदुप्यापुष्यन्ती पौशुगमिच्छन्तुःकापु-
हेतुकी परमते एव मोक्षप्रदानेन शुभक्यपदिच्छन्तियमोऽपि
च, 'तत्रस्यास्य प्रच्छन्नज्ञान इति न मार्गानुसारित्वात्किञ्चाच ॥

प्र० १२६-ननु कदाकाममिदप्रपवनां वास्तवस्त्विकानं च

की भवेत् ? इति वेत् ।

उ०-सत्यं, द्वितीयमार्तमाधानां तुर्व स्वस्थानामिति स्पष्टा
भेदः, न चैयमेकोप्याह्नाविषयादिमान् ततोऽहमेव सर्वेषां ॥

प्र० १२७ - ननु प्रतिवस्वतुभूयमानं परमाणुकाणानां
पुष्यादिनां निष्कथं क्षणुकादीनां तेषामेवानित्यस्यमभिमम्य
मामोऽपि परः स्याद्वाच्यं न भ्यापकतया स्वीकुरते इति वेत् ।

उ०-सत्यं, परे हि परमेष्ठे मास्माद्वात् स्वातन्त्र्यसंज्ञकतया
सापकतया च स्वीकुर्यते किन्तु वृष्टिसंज्ञकतयाऽस्मिन्तथा च,
एवं च तयामीश्वरप्रतिनिधिभावकरणं ज्ञानप्रवृत्तादिना मच्छ-
न्नमापणं च सुकरं भवति, जेनगुरत्य एव तताऽकिञ्चना-
पुयच्छसस्वपुयच्छमवादिनद्य, नतः स्वयंकर्मफलव्यावृता च
पुयगच्छसामर्थ्यवैगुणां तेषां सुकरेव ॥

प्र० १२८-ननु विप्रार्थसंपूर्णकृतमस्तिः स्थिरता मध्य-
धच्छिद्यत्वात्तत्रमङ्गलानास्तत्रमङ्गलानामपि छतपरपरपुञ्जस्य्यादि
मङ्गलैश्चैवविशेषेण इत्यस्ते, तत्किमत्र तत्त्वम् ? ।

उ०-ज्ञानां सर्वे हि मोक्षपदानुहस्यात् 'मोक्षायैव तु
वदते' इत्यादिबचनात् परेवामान एवानारापकता न च परम

नास्तिकानां परमास्निकपूर्वभवतायाः स्वीकारश्च जैनानां, भोगे-
नापि कर्मभ्रमस्वीकारात् ।

प्र० ६२९-ननु सर्वपदार्थश्रद्धा सर्वास्तिकानां, सा केषां-
चिद् द्रव्यादिरूपेण परेषां प्रमाणादिरूपेण अपरेषां प्रकृत्यादि-
रूपेण अन्येषामर्थसत्यादिरूपेण जैनानां जीवाजीवादिरूपेण, तत्र
किमिति जैना एव सुदृश इति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, हेयोगदयोपेक्षणीयानुकूल्येन मोक्षसाधकतया
च जीवाजीवादिश्रद्धाना सुदृश, अत एव योऽर्थेषु विनिश्च-
येन तत्र'मित्युमास्वानय ॥

प्र० ६३०-ननु अभिन्नदशपूर्वात् सर्वं सम्यक्श्रुत-
योच्यते मिथ्यादृक्परिगृहीत च द्वादशाहमपि मिथ्याश्रुत-
योच्यते, तत्किमिति ? ।

उ०-दशमपूर्वस्यापि पूर्णतया ग्रहणं सम्यग्दर्शनपरिणता-
वेवेति सुस्थं, इतरत् तु प्ररूपणमात्रमिति ॥

प्र० ६३१-ननु बाध्यापेक्षयोर्विपगरलानुष्ठानयोरनाभोगिक-
तद्धत्वानुष्ठानस्य च को विशेष ? इति चेत् ।

उ०-न कश्चन, त्रयाणामपि भविष्यद्भद्रत्वात्, भेदोपन्या-

सस्त्वबाध्यापेक्षिकः, तेन 'धनदो धनार्थिनां धर्म कामिनां
सर्वकामद' इति सौभाग्यकल्पवृक्षादितपो धियेयमिति च कथन-
मुपपन्न, धम्मिलादीनामबाध्यापेक्षणामपि श्रूयते तत्तदर्थं तत्तद्-
धर्मदान, तथाश्रोत्रपेक्षया न्याज्यत्वे सत्यपि तयोर्नोपदेष्टृदात्रपेक्ष-
या त्याज्यत्व, अत एव मिथ्यादृशोऽपि यथाभद्रकस्य गुणभावा-
दिति, पापप्रतिषेधस्य सर्वत्रापीष्टत्वाच्चेति ॥

प्र० ६३२-ननु त्यक्तसम्यक्त्वस्य मिथ्यादृश कति
करणीतीति? तत्रतो नैकमपि, यतो यथाप्रवृत्तिकरणमन्तः-
कोटाकोटिसागराधिक्राया स्थितेर्नाशक, सा च न तस्य,
अपूर्वमपि तस्य प्राप्तपूर्वत्वाद् भेदे च बन्धाभावात् तस्य,
अनिवृत्ति तु अपूर्वान्तरकालमेवेति तदभावाच्चेति ।

उ०-सत्यं, करणत्रयं माभूत् पर मिथ्यात्वादिपुद्गला-
स्तु शोभ्या एवेति शुद्धिकरण केन वार्येत, किञ्चानन्तानुबन्धु-
दयस्य वैचित्र्यं अतः तदुदये सम्यक्त्वाभावातिचाराश्च स्युरिति
तस्य तथाविधोदयनिरासाय प्रयतनीयमेव, तथाचानन्तानुबन्धुद-
यमान्याय प्रयत्न इष्ट्य इति, पल्यासंख्यभागे वा सर्वाणि ॥

प्र० ६३३-सम्यक्त्वज्ञानयो साधिक्रमदृष्टिसागरा स्थिति

किमिति चिन्तयामि पारद्वयमध्युते च दारुणयमेवात्पाप
पूषत सौधर्मादिभ्यनेक्यापानुत्पाप किं न पूर्वते ? इति ।

उ० - उच्छ्रयायास्तस्याः समभागस्तत्रैव स्यात्, अस्यया
अभेदत्रयनेत्रा अगादनं नानमीषं, अष्टागमातिष्ठमस्तु नेष्ट ॥

प्र० ११४-अस्वतिरिच्य मनुष्यगतिं तस्यापि औपशमिक
कथं निगिञ्चमिति ? ।

उ० प्रवर्षमानपरिष्वाभापेक्षया तत्रयामूर्तं धेयावेय, न च
माऽप्यनुगतिश्चित्तं असन्नितास्वादनमपि तत्रपेक्षं अत
एव पृथ्यादिषु न तत्रेण्यं स्वयथायात एव तत्र गमनं धेष्वापेहादि
न्यमायाक्रियत्रादिना तथायात ॥

प्र० ११ -अनु केऽजादिवनस्यनय १ किं नृत्तमा निगोश
यादरा या तदुमये या ? त्रिष्यपि सनु श्वास हित्या किमिति
दृष्टययाम इति ? अत् ।

उ०-सत्य धनादियन्नस्यनिर्ना निर्गतागामपि सूर्ययादर
तदुमयनिगाशु जीपानां गमनागमनमस्ति, न च तेऽप्यवहारिका
तत्रपेक्षेय एव तेषां कावशिपतिः श्लोपीति युक्तमनादियतस्वति
तदस्ववन्नस्यतिरिति च उच्ये सूर्यपृथ्यादीनां गमनादिना

ततो व्याषहारिकेतरतासन्धिमामोऽपि सम्माच्येत, न चात्यत्या-
द्विषयसा दृढवसङ्ख्यमानत्वाद् राशिमेवाद्य धनस्यते प्रत्येक
वनस्यतीनां न तत्र समावेशः, अदिसबादेन व्यायहारिकत्वात्
निर्धिशेषपवनस्यतिष्यचप्रसङ्गात् महद्वयगाहमाद्य ॥

प्र० १३१-अनु कथं मूलस्वराण्यपीतिसङ्गाऽऽश्रयकादीनां
अनुवर्गमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य दीक्षादिवसादेव तेयामभ्ययने साधोरपिङ्कार
इति (न) तदर्थे पर्यायापेक्षा न च परिष्वामित्यापेक्षेति
रीसासुखेऽचेतप्यमिति तानि ॥

प्र० १३७-अनु कथं छत्रस्वराण्यप्याचारप्रकस्यादीनां
संबन्धेति ? चेत् ।

उ०-सत्य, साधुनां ध्यायानां या पर्यत्प्रस्थेनाचारदीना
मभ्ययनं, पतेयां तु छिन्नेव ध्यायानमिति यद्वाऽप्येयामागमा
नामप्राप्तयानादौ तत्र आदि प्रायश्चित्तं एयां तु तथात्वे छत्रादि
पद्मा परीक्षा बाधकैःस्मिन् नेयां दीक्षायायाभ्यामेव क्लमं
किन्तु अपरिष्वायतिपरिष्वायितौ प्रत्यच्छिद्य परिष्वाभिव्यव
गम्येव दानमिति धीमहाकिन्दीपाकायकचूर्णार्थो छेत्रेति संज्ञा ॥

प्र० ६४०-‘देशसर्वतोऽणुमहती’ति किमिति हिसादिभ्यो देशतो विरतेरकविभ्रं? एकविश्रदिभावाद् घतानामपि पञ्चादिसंयोगेन भावाद् ।

उ०-घतत्वसामान्येऽपि अणुना विशेषणं त्रिविधत्रिविध-भङ्गेनैव सर्वेषां घताना सहभावेनैव भावाच्च महता विरतेर्विशेषण, निर्विशेषणघतशब्देन तु महावतान्येव, अतः श्रावक-परीक्षाया नास्माकं घतानि तानि तु साधूनामित्येव ॥

प्र० ६४१-‘नन्वेकैन्द्रियेषूप्यथमानां तैजसजत्रय्याद्यगाहृग-विचारे किमिति स्वाभरणादियूत्पाद्. प्रतिपाद्यते? इति ।

उ०-एकैन्द्रियेषूप्यथमाना देवा नाधोमुक्ता इति कृत्वा तथोच्यते ॥

प्र० ६४२-‘ननु केवलीसमुद्घाते समग्रे लोके आत्मप्रदे-शापूर्णात् संकोचाच्चैसीभावेन प्राबल्येन च घान. स्यात्पर-वेदनादिषु कथमिति? ।

उ०-तत्राप्यन्तमुहूर्तं तत्तदुपधवत् प्रदेशानां बहिर्निस्सरणं न च लोकव्यापितेति ॥

प्र० ६४३-‘ननु विकल्पश्चेन्द्रियाणां कथायसमुद्धेतभ्योऽत्य-न्तहीना वेदनासमुज्जना जीवसमुदाये तर्हि कथं विपर्यय? इति ।

प्र० ६३८-‘ननु स्थानाङ्गादिषु गुणधरप्रणीतेषु कथमुद्देहि-ककोटिकगणादीनां निह्वाना च यत्कथ्यता सङ्गता, / पश्चाज्जात-त्वादिति चेत् ।

उ०-‘सत्य, ‘जस्सणुओगो’ इत्यादिश्रीनन्दीसूत्रोक्तस्क-न्दिलचार्यवर्णनदर्शनादनुयोगव्यवस्थाकाले तथाविधानि सूत्राणि जातानि, एवमेव नियुक्त्यनुयोगेऽपि, अत एव तत्रातीतविशि-ष्टतया वज्रस्वाग्यादीनां वृत्तानि तन्नमस्कारश्च ॥

प्र० ६३९-‘ननु श्रुतकेवलिनः श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिनो नियुक्तिकारत्वे ‘वदामि भद्रबाहु’मित्यादि कथं सङ्गतिमङ्ग-तीति? चेत् ।

उ०-‘सत्यं, सूत्राणां भाष्यव्याख्यानन्तरं नियुक्तिर्भाष्यं च मीलित्वैको ग्रन्थो जातो व्याख्यारूप इति तानि भाष्यकृद्वचनानि स्युरिति नासङ्गति, मूलभाष्यभाष्यगाथाभि संवलित्वाऽपि यथाऽऽवश्यं कनियुक्तिस्तत्तया प्रसिद्धा, तथाचारप्रकल्पादिनि-र्णययो भाष्यगाथासचलित्वा भाष्यतया प्रसिद्धा, ग्रन्थरुद्भिरेपि तथा तथा ता व्यवहृताश्चेति ॥

उ०-वकेन्द्रियाणां क्षेत्रासमुद्रतानामस्पष्टमाशुर्वाव ॥

प्र० १४४-मनु वेदनासमुद्रावत्सर्वसमुद्रावत्तस्याति-
त्यादिकलापेन्द्रियाणां कथं कथयसमुद्रावत्ता भविष्यति इति ? चेत्

उ०-सीमवेदनासिन्धुना तत्समुद्रावत्ता, न च ते तद्येति
यदा क्रोधयानु तद्विषमं तद्वत्तत्र तेष्वप्या इति ॥

प्र० १४५-मनु किं कथयैरसमुद्रावत्तास्वैजससमुद्रावत्ता
कथं नेति ?

उ०-अदरे उत्पन्नस्य क्रोधस्य मुक्तेन विंगम एव वैजस-
समुद्रावत् इति नियमात् ॥

प्र० १४६-मनु किमिति सागरोगमणां न्यूनक्रोडाकोटीं
संस्पृश्या एव सम्यक् तत्र पस्वागमालंक्षियमागमाश्रय ? इति

उ०-अथैव वायव्यामोगान्देवागमनं विपवत्प्यादीनां विद्व
राणां कपञ्चिन् मन्त्रेऽपि न तथाविधा देवदुष्टिः, न च सर्वो-
न्मारीनां माह्वारक्यादुष्टिः ते त्वपूर्वाभिवृत्तिरुत्तराव्याम्यामिति ।

प्र० १४७-मनु प्रथिव्येरात् प्राग् वा मित्रं वा सा सद्यमा
मद्यमा भेति ?

उ०-भैशाखस्यां प्राक् यथाप्रवृत्तमेव करणं तेन मित्या-
दृशां चतुर्दशस्येऽपि 'बुद्धस्त्वस्मिन्'भ्यामेव केयाञ्चिद्बुद्धमिन्द्रं
त्वसम्मयेऽपि साऽऽकामेव, अथवा यथाप्रवृत्तत्वव्यापातात् ॥

प्र० १४८-मनु एवम भाव तयो वयेत्यत्र मुक्यगौणमाका
कथयमिति ?

उ० - इत्याद्या संयमापरस्पर्यायाः प्राथम्यं, ज्ञानस्य तु
तत्कारणत्वाद् गौण्यं, अत एव 'अथा जीवमजीवे ये त्यादिना
प्रचक्रेण ज्ञानस्य जीवाजीवबोधरूपस्य संयमादारा, सिद्धिरस्त
वर्षित, सम्यग्ज्ञानमिन्द्राऽत्र ततः, अथवा सर्वेऽपि तद्वत्तो जीवाः ॥

प्र० १४९-मनु अकामददुष्टुदायञ्चिसङ्गानां भ्रष्टरेक्युपात
भवनात् अकामतपसः पार्थक्येन देवायुरप्रवे मन्त्राच्च सर्वेऽप्य
युष्याः सकामनिर्हराका इति सत्यमिति ? चेत् ।

उ०-न एवमानसानामेव तद्वचः, अनुचितार्थानुच्छानादेरका
मनिर्हरणस्य चमैविन्वराविपुक्तत्वात् अतरवामिनिविष्टस्य
वाक्यत्वात् ॥

प्र० १५०-मनु साहारेक्यसीरस्त्रिदिकेष्व्योक्त्या कास्तंभ
विंक्षी तत्र कथं वैजसज्ज्वेरेरकाऽः क्रोधमहाद्विनिमिषा रि भेति ?

क्षये देशविरतिरित्यादि न विकथ्यते, अनुमात्रवर्जनस्यापि तथात्वात्परं लब्धस्य श्रुतस्य सम्यक्त्वेन शुद्धिभावः, यद् भाष्यं 'सम्यग्दर्शनशुद्धयो ज्ञानमिति ॥

प्र० ६५३-ननु 'मुक्त्वासओ न नन्नर्थे'ति श्रीहरिभद्रसूर्युक्तेः 'घने मलेऽनन्यविवर्त्तने' इति श्रीशोविजयोक्तेश्च मोक्षामिलापयान्त्यावर्त्तित्वं यन्निर्णीयते तत्किमाहंतं मोक्षमपेक्ष्य अन्यमताभिमतमपि वेति ? ।

उ०-आहंतमतीयमोक्षस्यावधिरूपत्वात्तदीयमोक्षमेवाश्रित्येति श्रेयं, अपुनर्वन्धकादेरप्याहंतोक्तमोहतस्थित्यपेक्षत्वात् चेति (आदिना मार्गाभिमुखतत्पतितौ) ॥

प्र० ६५४-ननु श्रीदशाचूर्ण्यार्थौ शुक्लपाशिकस्यावर्त्तेशेपः संसार उक्त योगिन्द्वादौ चापार्थ इति कथमिति ? ।

उ०-तत्त्वमादौ आवर्त्तेशेपे सम्यक्तत्वाभप्रकाशनीने उपाधं स्यादित्यविरोधो ह्ययोरपीति ॥

प्र० ६५५-ननु कृष्णपाशिकत्वशुक्लपाशिकत्वावरमेतरावर्त्तित्वसम्यक्त्वादीनि नित्यत्वादिभि पञ्चभिर्निष्पाद्यान्येकतमनिष्पाद्यानि वेति ! ।

उ०-तत्रानुग्रहकारणं चेत्कुर्याद्वाहारकमविलम्बेन तत एव तैजसकार्मणौदारिकाहारकसयोग सङ्गच्छते, सयन्नुग्रहहेतौ न सम्यग्दृष्टिस्तत्रोपेक्षावानिति आहारकेण सहापि कुर्यात्तदिति ॥

प्र० ६५१-नन्वाहारकं यदि सशय्युच्छेदसूक्ष्मार्थाविगाहनप्राणिव्यर्थं क्रियते चेत्कथं प्रमत्तत्वं ? जिनिर्द्धिदर्शनाय तत्करणे प्रशस्तत्वादिति ।

उ० - प्रमत्तत्वं संशयापनोदोदेर्न किन्तु तत्समुद्घाते प्रमत्तत्वं अत एवार्मभकस्तस्य प्रमत्तो ननु तद्धानिति सिद्धान्तः अन्यथा षट्सहस्रादिकरणप्रथममते स्यात् तथाचाराधनार्थमालोचनादिनियमस्य व्याघातात् ॥

प्र० ६५२-ननु श्रुतसामायिकसम्यक्त्वदेशविरतिसर्वविरतिलाभे च कियत्परस्परमन्तरं स्थितेरिति ? ॥

उ०-आद्यं ग्रन्थौ ततः संख्यसख्यस्थितिक्षये द्वयं ततः संख्यातसागरक्षये च दूर्यमित्यावश्यकचूर्णौ, अत्र यथाप्रवृत्ते निसर्गोपदेशान्यतरेण श्रुतं तत क्षायिकसम्यक्त्वमध्ये संख्यसागराभ्यन्तरं तत सर्वविरत्यधस्तनदेशविरत्यन्त सख्यातानि तत आद्यसर्वविरतेरन्तस्तावन्तीति एवं पत्योपमपृथक्त्व-

३०-आद्यानि क्त्वादि सहायोगेऽपि क्त्वानिष्पाद्याभि
प्राथम्येन 'न' च भवति कालादेवेति श्रीहरिसन्द्रोक्तिः गोशशके
घरमावर्षविययाणि यन' समयस्वादीनि त्वीपशमिक्त्वाविकरत्वा
दुपमप्रभागानि सुहृन्नादिसहचारस्तु तथापीति ॥

प्र० ११९-अनु जैना कर्मापरपर्यायवैयाळ्यना पुढ्यका
राप्यभ्यना वति ।।

३०-नामाद्विज्ञेता यत्तत्रालम्बना मनेषु, परं भावजैनास्तु
माप्नुहुल्लोपमपरा एव धरमावर्षित्वस्य पुढ्यकारुप्यापाय
नित्यत्वात् समयस्वादीनां च तत एव प्राप्तेरिति शुभ्याना
दियारणाय तु कर्मोदय आहम्यनमिति ॥

प्र० १५७-अनु 'अन्ता अहोमिस्स ये'ति मात्रावाच्यस्यै
'ठमज्ञो क्त्वानि च द्रयावश्यस्यै यथम' वैसियरायेत्यस्य च
रात्रिदियसयोरस्ते भवमिति व्याख्यानात्परं चाधित्य तयोस्त-
दन्तमात्रित्वमसम्यं तच्च 'अस्तस्यस्यउक्तवगो' इत्यादिवचनमात्
सामाधिकारिवावश्यक्यमिति निर्विवादं पर मध्यमजिनादि-
पत्तीनां देयविकरत्रिज्जोमध्यमिप्रम्यमाका कारणान्तिक्काले च
प्रथममद्वयस्यु च तच्चियम इति कथं तयोप्योपप्राक्त्वमावितेति ।।

३०-द्वयसंज्ञे भव वैवसिकमिति श्रुत्यसिद्धस्तु वैवसिकस्य
तीर्थप्रयत्नेराद्यौ सावै इति पञ्चसु तेषु तस्य प्रथमतेत्येवंमर्थे न
तु सर्वत्र, भेद्येन तु विषंसाविभिनिर्वृत्तमित्यर्थो प्राञ्चो,
विवसरत्वारम्भेन मध्यमागाद्रौत्रिविन्वयोरिति तथा च भावस्त
योर्थेया स्याद्येवस्था, एव च न परत्र शङ्कायेकांशे ॥

प्र० १५८-अनु द्वैविशतित्तिज्जतीयेषु येषां भुनीनां याम
चतुष्कं तथा घोषकापीं चत्वार्यणुवतांनि न वेति ।।

३०-सर्वेषु तीर्थेषु भावनामणुवतपञ्चकं प्रतद्वावृशक च
एवंमेव प्रतिश्रुत्वाप्यपि भावनां तेषां पञ्चैव राजिकादीनि,
आद्ये समवसम्भवं च विशिष्टाचारसंती पञ्चकर्मपि, तेन पञ्च-
कस्य चातुर्मासिकेऽपि न इति ।।

प्र० १५९-अनु गुणविष्टमि च उर्वणो'इत्येव कस्य आर्ध-
त्वाया सर्वतीर्थेषु वेति ।।

३०-आहस्तयोरिति गुहाय गुह्यमूले प्लाङ्गुनी वा जेण
वै असहा इमे हि संति नियमा गुह्यमूले'त्यावश्यक्युर्णिवचनात् ॥

प्र० १६०-अनु कर्मस्काप्येविक्रियावतामपि किमकर्मि-
भिर्जरा स्थापिति ।।

उ०-ओमिति ब्रूम यत मेण्डो हि नमस्कारं कुर्वन्नेव
अन्तरो जान अक्रामनिर्जरश्च स ॥

प्र० ६६१-ननु जिनकालीनप्रत्येकबुद्धादिप्रणीतशास्त्रेषु न
तथा मङ्गलादिचतुष्टयोपन्यासप्रक्रमो यथाऽजिनकालप्रणीतेशु,
तत्र को हेतुरिति ? चेत् ।

उ०-तदा ते उत्पन्नमगवद्गौरवा न तथा पाश्चात्या इति
भगवद्गौरवादिहेतवे आश्रयकस्तदुपन्यासस्तदा यथा न
तथाधुना नेति, उत्पन्नं च भगवद्गौरवे तदुक्तप्रयोजनसम्बन्धा-
भिधेयोद्वाः स्युरिति ॥

प्र० ६६२-ननु 'देवागमनभोयाने'त्यत्र देवागमनमर्हद्भामो-
दयात्पर देवेच्छाकृतं चामराद्यपि पूज्यत्वेन देवानां तै कृत,
पर नभोयानमाकाशगामित्वरूपं, तच्च तल्लक्ष्युपजीवनतात्मकप्रमत्त-
कृत्यं, ततो वीतराग' कथं तत्कुर्यादिति ? ।

उ०-नात्र नभोयानमुत्प्लुत्याकाशे किन्तु सुवर्णकमलेषु
गमनावसरे पदन्यासाद् ध्येयम् ॥

प्र० ६६३-ननु क्रियावादिनं सम्यग्दृष्ट्य इत्यत्र कथमव-
धारणमिति ? अशीत्यधिकं शतं क्रियावादिनोऽपि मिथ्यादृष्ट्य
इति शास्त्रोक्ते ।

उ०-सम्यग्दृष्ट्यः क्रियावादिनं पवेत्यवधारणमिति शुक्ल-
पाक्षिकतापि जिनोक्तनवनरथ्यश्रद्धानेऽपि मोक्षस्यैकस्याऽपि वचि-
भावात्, तेनाक्रियावाद्बुद्धतमोक्षरुचावपि न शुक्लपाक्षिकता ॥

प्र० ६६४-ननु सम्यक्त्वधर्माद् भ्रष्टस्थापार्द्धपरावर्तान्मोक्षो
नियत, तत्किमेतावन्तं निगोदादिस्थावत्त्व पद्यावतिष्ठते नरत्वं
वाऽन्तरा लभते ? लभते चेत्किंयता कालेनेति ? ।

उ०-भ्रष्टो द्विधा साध्याद्युपासनादिना उत्सवप्ररूपणादिना
च, आद्ये, त्वन्तमुद्धृतेनापि नरत्वादि, अन्ये तु नरत्वमर्थदृतीया-
वलिक्कापुद्गलाधर्तै पुनर्लभ्यमित्यन्ततुल्यमधोधिवाद्दुःखेनावर्गा-
धाद्बुभयमपि ॥

प्र० ६६५-कीदृशं मोक्षमिच्छन् शुक्लपाक्षिकश्चरमावर्त्तीति
च निश्चीयते ? इति ।

उ०-भवावाधारहितमित्यकालीनसम्पूर्णज्ञानादिस्वरूपजीव-
दशास्वरूपमिति, अन्यथा तु मोक्षमाणा अपि न तथेति, एवं
चाभिप्रहितमिथ्यादृशोऽपि स्युरभव्या इति ॥

प्र० ६६६-नन्वतादृशमपि मोक्षमिच्छन् किं न शुक्लपाक्षिक
इति ? आममिति चेद् विषयाद्यनुष्ठानसाम्त्यं कथमिति ? ।

३० न कथञ्चित्, अतोऽयस्याभेदेन सम्मतस्यमिति
 'अनुत्तर्गचक्षुष्यं सम्मगीत्ये' त्यादि च भीहारिभद्रं वच इति ॥
 प्र० ११७ ननु 'संसारिको मुस्ताब्द' इत्युक्ते किमिति
 'समतस्कात्मस्का' ? इति ।

३०- विकल्पत्रियाणां समनस्त्रयेऽपि तन्मतसो न्यवहारा
 मायार्थे दीर्घशान्तिमीमत् एव समनस्का इति, अत एव
 इमिपिगीतिकेस्त्रयस्तरं 'सम्बन्ध समनस्का' इति, तदपि
 न्यवहाराय, तथा च पञ्चेन्द्रियेभ्यः संशयसंक्षिप्तेभ्यः, तत्र च सम्बन्ध
 एव समस्तभस्त्रतया प्राह्या, इतरथां समानत्वेऽप्यमनस्त्रयस्य
 तथाविधा पञ्चेन्द्रिया एव चासन्नि इति ॥

प्र० ११८-ननु विकल्पत्रिया हेतुवात्रोपदेशालम्बित ततो
 न दीर्घकाङ्क्षी अनागतविषया सञ्जा तया, तथा च ह्यस्ययिच
 स्वस्याभमपुत्रादियेव स्यात्त्वाऽप्यागमनमिति ॥

३०-तथाविधावां तस्यां सत्यामपि चिन्मर्शत्वा हेतुपाहादय-
 न च दीपकासिद्धा इति ॥

प्र० ११९-ननु काङ्क्षित्योपदेशात्काङ्क्षिति ननुक्त
 प्यास्यास्तरं पृष्ठाने तस्या दृष्टियादिस्याद्य को विशेषः ? इति ।

३०-विधिप्रतिषेधरूपकपादितिबन्ध-प्रायःकाङ्क्षिकापदेशा
 मायवाद्दूरुपतापप्रधानो हीतरः, अत एव कथास्यपि तपोर्भेद स्यात् ॥

प्र० ११७-ननु 'सम्बोर्लसिपि य न भीषाणमि'त्यादिसूत्रे
 के जीवाः किंचाक्षरं केया वा अक्षय्य इत्कृपो धान्तस्तमागः इति ।

३०-अक्षरराष्येण ज्ञानं चेत् सर्वे इति निरवशेषा इत्त पञ्चा
 शक्यायेन कवलिनि सम्पूर्णे ज्ञानेऽप्यकस्तमागसस्वस्याधितोषात्
 अक्षरप्रसङ्गे तदुक्तिस्तु अयधिमन पर्याख्यारन्तमेवामावाद्
 केवलस्याभेवात् मतस्तु स्वपरपर्यायोपदेशानायात् यदि चाक्षरं
 भुतकयं तर्हि वन्याः केयलिङ्गः धितोषयतिहारस्त्वोपदेशसर्वप्रहाद्
 अपि सम्भायनार्थस्याद् संसारिकेवल्यर्थेन चापु सिद्धानां यर्जन,
 तत्रोरुप्योऽनन्तमागो गणधारणां अक्षय्यस्तु न्यावहारिकतां
 योनिक्रमप्रामाण्यं वाञ्छन्निस्व पृष्ठीकायिकानां सम्बन्धतत्संसारि
 बीवापेक्षया तु अक्षय्यार्थसंकाषदधीयस्यस्यमनिगोत्रस्य, आद्य
 विशेषाक्यरुन्धीभूष्योपनुसारी परस्वाचारानुभूत्यापनुसारीति ॥

प्र० ११९-ननु भीमशिकमास्वातिमि बीवाधीये'स्यादित-
 स्वभिर्दृशस्त्रे किमिति नोपात्ते पुष्पपापे न च तेषां न
 तथाभिमतं 'दुन-पुष्पस्त्रे'त्यादिवचनादिति ।

उ०-आत्मादेरस्तित्वे यथाऽशीतिशतं क्रियावादिनां भेदा-
तथैव तन्नास्तित्वे चतुरशीतिरक्रियावादिनामिति पुण्यपापयोर्ने
पाल्खिडिनामपि चिप्रतिपत्तिरिति तत्प्रतीति सम्यक्त्वहेतुतयो-
क्ता, आर्यागमानुसारिणी नवतत्त्वी, अन्तर्भावपक्षे जीवाजीवयोरेव
भावात्तत्त्वद्वयेव स्यात्, तत्त्वसप्तक पदार्थनवकामिति तु
तन्ना एव ॥

प्र० ६७२-ननु कथमिमा भरताद्या कर्मभूमय इति ?
निर्वाणं कृष्यादि प्रकृष्टशुभाशुभं वा कर्म तस्य भूमय इति
चेत् दुष्णमसुपमां विरहय्य नान्यदा प्रायस्तदिति तदा भरतै-
रावता अकर्मभूमित्वमाथान्तीति ।

उ०-यत्र जाता निर्वाणादिकर्मान्वातिष्ठन्ननुतिष्ठन्त्यनुष्ठा-
स्यन्ति ता कर्मभूमय इति तत्त्वार्थभाष्यमनुस्मर ॥

[तपोऽनवस्थाप्यस्तप पारांचिकश्चतुर्दशपूर्वधरे श्रीभद्रबाहु-
स्वामिनि व्यवच्छिन्नौ, शेषस्तु लिङ्गक्षेत्रकालानस्थाप्यपारां-
चिका यावत्तीर्थं यतिजीतकल्पे १०२ गाथा २९ पृष्ठे 'तवअण-
वट्टिओ तवपाराञ्चिओ य भद्रबाहुसामिमि चरमचउइसपुब्धरे
दोवि बुच्छिन्ना लिंगलिक्तकालणवट्टियपारांचिया ताव अणुस-
ज्जति जाव तित्थं' ॥]

प्र० ६७३-ननु अङ्गोपाङ्गप्रकीर्णकादिषु श्राद्धानां प्रतिमा-
व्यतिरेकेण चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टापौर्णमास्य पौषधेनाराध्या इति
श्रूयते कथ्यते च, तर्हि ज्ञानपञ्चमीमौनैकादश्यादीनामारार्थनं
पौषधादिनाऽऽगमानुसारिणांकथं सङ्गच्छते ? इति ।

उ०-सत्यं, प्रथमं तावद्विहरतिपददर्शनेन मासिक्य
पतास्तिथय आराध्या निर्दिष्टाः, अन्यथा तत्कारिणः श्रावका
नवेति विचारणीय श्रावकत्वे ते चालुमासिकसांवत्सरिकाणां
नियमेनाराधका भगवच्छ्रीमहावीरशासनानुगश्रावकत्वात्तेषां,
परं प्रतिमासं नियमे तदभावात्ता नोक्ता, तन्नैतासामागामा-
ननुसारिता, किञ्च-श्रीमन्महानिशीथे ज्ञानपञ्चयागभक्ताथस्या-
करणेऽनगाराणामादिष्ट प्रायश्चित्तमित्याराधयेव सा, अन्यच्च
देशतश्चारित्रस्य तत्राधिकारात्तदारार्थनाप्रधाना अप्रुम्यादय
पवोक्ता नैतावतान्यासामागमविरुद्धत्व दर्शनज्ञानाराधना-
प्रधानानां तिथीनामनथिकारादेवानुक्ते, ताश्च द्वितीयापञ्चम्याद्या,
सम्बोधप्रकरणोक्ता । किञ्च-श्रीसिद्धशिलातलादिगतान्यचित्ता-
न्ययनगारशरीराणि भावावश्यककारणत्वेनावश्यकाधिकाराद्
द्रव्यावश्यकतयाऽऽदरार्हणयुक्तानि तथा शिवार्थिनामस्तुमतां-

तदच्छिद्यमातस्थाम्बानि स्यादेवाद्गाराहानि, अत एव श्रीआचारार-
 ह्मिद्युस्त्वानिद्यु तच्छस्थानानां यन्मनादिना दर्शनमाबनोदिति,
 तथा च यथा द्रव्यसंज्ञमायायेत तच्छब्देयस्त्वरद्रव्येभ्योपवर-
 षीयता तथा कालमायायेत त्रिजगत्त्रयनादिनिनानामाराभ्यक्तायां
 च चर्चा? अथ च कालमायायमाधिस्येव त्रिबुधा अपि
 कल्प्यन्वदिनेषु गच्छन्ति यात्राये नन्दीभ्यः अस्मां च चतुर्विंशती
 समुद्रिगजकस्याजकदिने मृमदीर्यकुलैकदशी फलद्रत्नतुल्येषु
 नवस्यपि सन्नेयेवमव मावात् साधशतकस्याजकदिनेमेतदिति
 विशयाराभ्यत्तापदवी प्रमेदिति ॥

प्र० १७४ ननु श्रीमन्महाश्रीरामो केवळकालपर्याय
 किञ्चिद्भूतानि त्रिशष्ट्यांषि यज्जपरार्णां च प्रमाया प्रमुपायानां
 केपलाहार द्वितीयानि मगबता निर्युक्तैः पञ्चाद् द्रावेयापयश्चमौ
 ग्वापिपौ मियुतौ, शया सर्वेऽपि गणेशा प्रागेव मगवद्विर्युक्ते-
 निर्गृता इति, एव च चतुर्पर्यष्टसाम्माराजानां गणेशिनां त्रिशष्ट्यांषि
 एव भ्रामयन्नाल उक्ताः स कथं नङ्गच्छते? इति ।

३० एवमहार एव तत्र हेतुः, यतोऽर्षोर्षयसाम्पण्यात्तर
 दिनादभ्ययर्गणक्ता तत्र न च तेनां निवृत्तेर्मांसदिनाभ्युपगतानि
 मता न तेन शया तदुक्ततरिति ॥

प्र० १७५-ननु मलंघिनां देवेपूत्पातो अघम्यतो मवमयत्तियु
 इच्छततो व्यस्तरेष्वियुस्त, तत्कथं? मवनेयुच्छृष्ट्याधिक्सागरो
 पमा परा स्थिति सा व्यस्तराषामेक पस्यं देवेषु च स्थित्यनु-
 सारेण प्रमावात्रियंता इति ।

३०-सार्धं परं मवनेशानां अघन्या स्थितिर्बराधर्गसहस्राप्पीति
 अघम्यमभ्यमस्थितिमद्रवनेशेभ्यः स्युरव ध्यातरा उत्कृष्टस्थितिका
 अपिका इति, पयमुक्तौ च प्रयोजनमिदं यदुत-वेकेपूत्पाताना
 अव्यसंघिना न पस्योपमासदृयमागापिकायुक्ता सुरिधि
 साऽयसंघ्यो मागो व्यस्तरु तेयां महान् मवनेशेषु स्वस्य इति॥

प्र० १७६-मभ्यक्तामनिर्द्धराधर्वा प्रागभ्यत्तरदेकेपूत्पात उक्ता,
 यत्र तु अघम्यतोऽपि मवनेशेषु, तत्कथमिति !।

३०-सस्यं तथाक्तामनिर्द्धराभ्यतो व्यस्तरेष्वेपोत्पातये (इति)
 निष्पन्नं क्रियते तथा मवेद्विरोधो दुस्तरः स्यात्, यतो नहि
 कश्चिद्व्यसंघी निर्द्धरापमिस्वारी, मनस एवामावात्, उक्ता
 ताद्यामकामनिर्द्धरावनामप्यसम्भिन्नां मवनेपूत्यां तर्हि किंपरं
 तत्कथमिति चेत् अक्तामप्युद्भादिमहगस्य फलार्थं, नाक्तामेनापि
 सुश्रादिसहज न निष्पन्नं किन्तु तद्वतामपि व्यस्तरेष्वानिक्तायेन

देवत्वमिति, एव द्रव्यतयोऽपि फलदमिति ध्वनितं, अन्यथाऽका-
मनिर्जरावन्तस्तु एकेन्द्रियादयोऽपि न ते भव्यदेवा इति ॥

प्र० ६७७ - ननु मुक्त्यभिलाषिणां यत्किञ्चिद्व्यभुञ्जान
सकामनिर्जराहेतुरिति वदति कश्चित्किं सत्यमाहोश्चिद्व्यभुञ्जतेति?

उ०-भगवज्जिनेश्वरोक्तं मोक्षमनुसन्धाय तदुक्तं तन्मार्गं
लेषोऽपि सातिचारमितरं चाचरन् सकामनिर्जराक एव,
अन्यथा तु न कथञ्चित्, अपूर्वकरणे प्रागकामनिर्जराया
एवाभ्युपगमात् मुक्त्यर्थमन्ये भृगुपतनाद्यपि कुर्वन्ति तेषां
शास्त्रकृद्भिरनन्तरफल देवत्वमुक्त परं पारम्पर्येण सङ्गेशजनकरत्वेन
शास्त्रग्रहणादीनामनन्तभवभ्रमणहेतुत्वं, 'परिति भवसागरमणतं
चे'तिकथनेनानन्तभवहेतुतोका, तथा च तादृशां कथ सकाम-
निर्जरादेशोऽपि, किञ्च-मिथ्यात्व नानन्तानुबन्धिनो विरहस्य,
अनन्तजन्मानुबन्धकास्य ते इति कथ तादृशा सकाम-
निर्जरावन्त ? इति ॥

प्र० ६७८-ननु कश्चित्कथयति यत्-व्यन्तरान्विहायान्ये
सर्वेपि देवा पूर्वमवे सकामनिर्जराका, यतोऽकामानां व्यन्तरेप्त्वे-
वोत्पादात्तत्कथमिति ? ।

उ०-तन्मतेन किं नवमत्रैवेथकान्तगामिनोऽभव्या अच्यु-
तान्तगामिनश्च निहृवा इति तदाद्यो ? ये व्यन्तरादृष्वं गन्तार
ते सर्वे सकामनिर्जराका सम्पद्येरन्, न च तदुक्तमिति ॥

प्र० ६७९-नन्ववधिज्ञानिमनुष्याधिकारे 'आहोही परमा-
होही' उच्यते तत्कथमिति ? ।

उ०-देवनारकाणामवधिर्न केवलं क्षयोपशमरूपयथोक्तनिमित्तः
किन्तु तद्भवसहचरिततदावरणक्षयोपशमनिमित्तत्वात् तदुभय-
निमित्तं, भवो मुख्यं च निमित्तं तत्र, परं मनुष्यमवो नावधे-
नियतकारणं किन्तु तदावरणक्षयोपशमरूपयथोक्तनिमित्त इति
बोधनाय यथावधि परमयथावधिरिति शब्दौ, अथो विस्तृतज्ञानं
सामान्यावधिमां स्यादेव, तथा व्याख्यानमपि न विरोधात्तदस्मू॥

प्र० ६८०-ननु अभयानामभिप्रहितं मिथ्यात्वं भवेन्नत्रेति।

उ०-लोकायनिकानामप्याभिप्रहितं तदिति तस्याभये
सत्तायां का हानिः ? , तस्य तु कस्यचित्तत्वाष्टकप्रदानस्योक्ते,
अन्यथा पूजादेवत्वनेन्द्रत्वाद्यर्थं तपसोऽस्वीकारप्रसङ्गात् । एवं
कुदेवकुशुकुश्रमाभिप्रहरूपमपि तत्स्यदेव, परं मुक्तिदायक-
तया कुदेवादिविषय तु तत्र स्यादेव, मुक्तिप्रदानशून्यत्वात्तेषाम् ।

प्र० १८१ ननु किमिष्यपरोक्षतयाऽथस्य प्रादुर्क मस्यसमिति प्रत्यक्षमन्यदिति शोचथाऽपरोक्षतया ससणमुक्तमिति ।

उ०-साय मनुमूयमानेननुमूयमानेतरस्य छस्तन्त्वौक्सियात् पारमार्थिकप्राप्तस्य सस्यस्यात् तथ न छस्तन्त्वप्यारुं परोक्षमेव तु तथा प्यवहारिकप्रत्यक्षेव सह तु स्पष्टत्वं समस्यं तस्य अवप्या-
दितु सदावादिदीनत्वात् एवमानदौ तत्सामग्रीमात्रायेसिस्त्वात्, भागभोगमानानुमासु एवत्याया उच्यतेतर भावेऽपि तदुत्पान सामग्रीमात्रप्रस्थामाव ॥

प्र० १८२-ननु अं सामिक्तादे'त्यादीनि अङ्गाग्नसुते कथं मस्या समानानीति ? ।

उ०-साय, पदपट्टिसागराधिक्याया एव स्थितेस्तत्र विव-
दायातवदुर्गेव सा प्राद्या, किञ्च-स्यामिसामसापरम्यस्यास्यौ
विवभ्रयादपि सम्यमतिरेव प्राद्या सम्यक्यथायुष्य सञ्चिप
अभिरपस्य विनोक्तवचिमत् एव, तत् फलतः प्रुतमङ्गादिकरं
स्यादेव, यत्सारापातमकस्यानादित्वं अस्तमपि केपाञ्चिद्विद्यानां-
मिति मवीताङ्गादिप्रतद्वयेव यङ्गनादीति ॥

प्र० १८३-ननु मयादीनि यत्वारि छायापयामिक्तायेव,
तर्हि किं नरापयजानां सुचो नास्ति ? येन न तानि साञ्चिद्विद्यानीति

उ०-केवञ्जामायणस्यकाल एव तेषां इत्थ, न च
केवळिनां तदुपयोग इति न सायिक्तापि मस्यादीनि, तत्फलं तु
स्मीकतदावर्णवाऽऽप्रमाण, अतः स्मीपामिनिबोधिक्तावरजेत्यादि
विशेषणं शक्ते पञ्चाशद्व्यवहाराभास्यवत्तदुपयोगामाव इति,
पूर्ववर्तित्वमियमो मतिमुत्तपामावप्यादिकस्तदावर्णमियम- एव
च सुरादीनां सम्यकत्वात्तौ युगपद्भावेऽपि त्रयाणां न वाचाः
'सपसयपित्तसेजामो' इत्यादिगाऽङ्गानहेतुवचसा सम्यगङ्गानि
नामप्यिकारः ॥

प्र० १८४-ननु अहमस्मीति सुखी दुःखी वाहमिति च
ङ्गानमनुभवसिद्धे सर्वेषां, तत्कतरत् ज्ञानं मत्यादीनामिति ? ।

उ०-समाहितेन शुद्धां, न तवेन्द्रियमनोव्यापारो न तेषां च
सहमावसाहचर्यमियम इति । तच्चि शोचङ्गानरूपमनिन्द्रियकालं
तत्र पवेन्द्रियान्द्रियमिचमित्यत्र मनःशब्दं कञ्चु हित्वा शुर्वनि-
न्द्रियप्रतुयं प्यास्वात न स्वये मान्ये अनिन्द्रियकाल मजोवृत्ति-
रोपङ्गानं वेति मन्वयाधिशातिभेदे प्रतिज्ञानमिति यचो विक्रयेत,
त चि भेदा मामिनिबोधिक्त्स्य तच्च मतेरपर्यन्तर भेति तत्तस्या-
मन्वमेवेदिति न विरोध ॥

प्र० ६८५-ननु 'तन्भावे सेसाणि येत्यनेन मतिश्रुतयो सद्भाव एवावध्यादीनीत्यावेदित', तथा चाश्रुत्वाकेवलानां मरुदेवाप्रभृतीनां चाप्राप्तश्रुतानां कथं केवलसद्भाव ? इति ।

उ०-साक्षादागमश्रुताभावेऽपि तदभिधेयार्थज्ञान त्वावश्यकं, सवरादीन् शुक्लध्यानं च विना तदुत्पादस्यैवासम्भवात्, अत एव पूर्वप्रतिपन्नने नैकज्ञाना केवलिन, नयान्तरेण केवलमति-विकल्पोऽपि परस्पररागमाभावमपेक्ष्य, तद्द्वय एव शेषभावो, द्वयमेव स्वामिकालादिभिस्तुल्यमित्यादौ तद्द्वय नान्यत् केनाप्ये-तावत्साधर्म्यवदिति सादृश्य तद्भावभावश्चेति हेतुद्वय यत्तेनेत्येकोद्देशनिर्देशात् ॥

प्र० ६८६-ननु 'जत्थ महनाण'मित्यादिना मतिश्रुतयोः साहचर्यं नियम्यते मतिज्ञानं चान्तराले गर्भाद्यवस्थायामपि भवति न च तत्र शब्दज्ञानमपीति ।

उ०-सांकेतिकभिधानामावेऽपि स्पर्शादिप्रतीत्युल्य स्या-देव, अनुभवमात्रस्योद्धेबानुगतत्वादिति ॥

प्र० ६८७-ननु 'जत्थ मई'त्यादिना परस्परविनाभाव-नियमात् मतिश्रुतयोः समस्वामिकत्वं न्याय्यमवधेस्तु कथमिति ? ॥

उ०-योऽवधिमान् स नियमादाद्यद्वयवानेवेति, ज्ञानानां सम्यक्त्वावाप्तौ वेति, कालेऽपि आद्ययो स्थितिकालेन यावत्सम्यक्त्वं तयोरवश्यभावात्, अवधेस्तूक्तव्यस्थित्या, नह्यवधिमतां सुहृशामपि मतिश्रुतवत्सदाऽवस्थाप्यवधिरिति, आद्ययोरात्मसहान्यकारणता ओघेन सर्वद्रव्यादिविषयता च पारमार्थिकपरोक्षता च ॥

प्र० ६८८-ननु कथं सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणां ज्ञानक्रियो-भयस्य ज्ञानसंयमनपत्सां वा मोक्षमार्गत्व, यतः कृत्स्नकर्मक्षयो मोक्ष स च बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्यां, ते च संवरनिर्जरात्मक-त्वाच्चारित्ररूपे एवेति ।

उ०-सत्यं, परं न सर्वयोगनिरोधरूपामयोगितां । (विना) कस्यापि, न च सा कर्मक्षपणश्रेणिरचनामन्तरेण, न च सा केवलोपयोगमन्तरा, न च स क्षपकश्रेणिस्मृते, न च सा क्षायिक-सम्यग्दर्शनं विनेति त्रीणि च तानि दर्शनमोहनीयादिवन्धा-भावनिर्जराकृतान्येव, तत्र च तानि ते च तथावस्थान्येव तत्कारणतायां तेषां तयोस्तेषां च तथात्वात्तदा विरोधो न ॥

प्र० ६८९-ननु सम्यक्चारित्रं सम्यग्दर्शनज्ञानयो सद्भाव एवेति तदेवैकं मोक्षाङ्गतया वक्ष्यमुचितमिति ॥

३०-सत्यं, परं जगति कार्यणि कारणविमाहृताभ्यपि
पादाश्रित्यवलि परमेतद्य तयोविद्यापनाय

प्र० १९०-ननु मासे तावत् प्रकृष्टे सम्मन्वर्शमज्ञाने स्त एव
'ओपशमिक्वात्त्रिमप्यावाद्यस्य केयल'स्याश्रित्यत्वात् ततोऽश्रित्विति
प्रानादेस्तु परिणामिकता कारित्रं तु नासंयतनोभसंयतत्वात्
कथं परिणामीति ?।

३०-मस्य प्रथमं तावत् आयोपशमिकं भाविकस्यपरि
णामज्ञानं मिषदरुणात्, मिदस्य च प्रतिष्ठाचारिणामावेऽपि
मोक्षमारुह्य नैमित्त्यं तु प्रकृष्टमेव ॥

प्र० १९१-ननु भ्रूकोरुस्य प्रदेशमेकमपि पश्यद्यवधिर
प्रतिगम्येति न तत्र विवाहः, परं लोकस्तदूर्ध्वं योऽयपि
त तथाऽप्यथा वेति ।

३०-मतद्वयमत्र, तत्र प्रतिगतिसते प्रदेशाद्विद्यमस्ती-
कारः, तथा च लोकान्तरस्थाः क्रयदेशदर्शिनो भिन्नो तो च
प्रमात् प्रतिगतनसम्मयाप्रतिपत्तिनो स्थानो परमते तु परमाय
देशेय विरक्तः प्रदेशावगाह इति उस्मेपाद्भूयन्मन्व्यात्ममाणावृद्धि
प्रमाद्यापयति च यस्वपद्यप्यमाक्रमदेः परिशियथासायसम्बन्ध-

प्र० १९२-ननु उपशमभोगिप्रारम्भे वर्शमसप्तकस्योपशम-
कष्यते, धेष्प्रारम्भकाममत्तोऽविरताविर्वा स्यात् स वैक
तमस्यापि सम्पत्त्वस्य धारको मियमात् स्यात्, तत्र सायोप-
शमिकस्य नूत्नापशमावस्था तस्य तु तत्रासये स स्यात्,
परं साधिकोपशमिकवतां स कथमिति ।।

३०-साधिकमिच्छानां स साधिकस्य तु सर्वथा तत्त्वया
जातपूर्वं एव योगावधिहृत्स्यै न चोपशमिकवतोऽपि जातपूर्वं,
प्रथमोपशमिके ह्यप्यममत्तमेव गमने न परतः, तद्व्यन्तरकृत
कररदाववत् इत्वं तु यत्कृतं तत् सुदृक्कः सतकापशम

प्र० १९३-ननु धीरासप्रभीयोपाङ्गप्रतिव्यस्य सूर्यामिवस्य
सूर्यामस्यं (विमान) किम्बाधलिकाप्रविष्टं पुण्यावकीर्णं वा ?
तद्य वृत्त इत्यं चतुरस्रं वा ? इत्यकविमानाच्च कियपुरेजेति ?।

३०-तावत् नायलिकाप्रविष्टे किन्तु पुण्यावकीर्णे यत्तस्तदर्थ-
प्रयोक्तव्योवने शानसहस्रायमविष्कम्भ भावलिक्काप्रविष्टानि
असङ्गक्ययाजगायामयिष्कम्भाण्येव मयस्ति, तच्च वृत्तमेव यत्ता-
ऽधिककिणुजाधिकः परिधिस्तस्य प्रासादायतंसकाबासवयल
स्यशानाच्च युरेजेति वक्रमाकाएपरिहितत्वमपि विमानावृत्तस्य

प्रत्याख्यानानि, गुणवत्तेषु गृहीतानि रिक्तपौषधोपवासा इति,
न च नियमात् क्रमभाव जातिस्मृत्यादेर्वृतादीनां भावात्
द्वावशानामपि वृतानां वैकल्पिकान्नीकाराच्च ॥

प्र० ६९७ ननु 'सिञ्छति जनिया किल इह सववहारारा-
सिमञ्छाओ। इति अणाइवणस्सइमञ्छाओ ततिया तमि' ॥१॥
इति विशेषणवतीगाथायां योऽनादिवनस्पतिसमूह उक्तः, स क
इति ? सूक्ष्मवाटरनिगोदरूपश्चेत् प्रत्येक कथं न ग्राह्य ? गृह्यते
चेत् किं प्रत्येकवनस्पतिरिद्व्यवहारिकः वनस्पतिरपि सन् वज्यते
वाटरनिगोदानामपि स्थूलत्वात्कथं न वर्जनमिति ?

उ० - अनादिवनस्पतिशब्देन सूक्ष्मवाटरमेदमिन्ना एव
निगोदा ग्राह्या, प्रत्येकवनस्पतयस्तु क्रमापेक्षया पृथ्व्यसेजोवा-
यूनामन्तर स्थावरकायः चैतन्यं च पृथ्व्यादिक्रमेण वृद्धिमदिति
नानादौ निवेशयितुं योग्य, वाटरनिगोदाश्च चेन्निवेश्यन्ते न
अनादिवनस्पतौ तर्हि निगोदानन्तमभागत्वं न स्यात् सिद्धानां,
यद्वा सर्वेषामसुमतां मूलतोऽसांव्यवहारिकता न स्यादिति
प्रक्षेप्या एव वाटरनिगोदा अव्यवहारारागौ, श्रीललितविस्तराप-
ञ्चिकाकायस्थितिप्रकरणयोरपि निगोदानामसांव्यवहारिकतैवोक्ता
प्रहापनावृत्तौ च पृथ्वीकायादिन एव व्यवहारिकतोक्ता, यच्च

प्र० ६९४-ननु तमस्कायः अरुणोदधिप्रभव अरुणोदक
इति तस्याभिधानमप्यस्ति अब्रुपादानत्वाच्चात्मयतया निर्णेतुं
सुशक, पर कृष्णराज्य किम्पथ्य किम्पथ्याश्चेति ?

उ०-ता हि पृथिवीमथ्य तमस्कायप्रभवाश्चेति भगवती-
पृथ्वशतकपञ्चमोद्देशात् हारिभदीयतरवार्यवृत्तित्तश्च निश्चीयते ॥

प्र० ६९५ - ननु सारस्वतादीनामर्चिरादिविमानानि
किमात्रलिकाप्रविष्टानि यद्वा पुष्पावकीर्णनीति ?

उ० - रिष्टविमान त्विन्द्रकतया श्लेषण्यर्चिरादीनि तु
कृष्णराज्योर्द्वयोर्द्वयोरन्तराले समध्रेण्या रिष्टस्यावस्थानाभावात्
पुष्पावकीर्णनीति ॥

प्र० ६९६-ननु 'सीलारं वयाइ गुणाइं वेरमणाइं पञ्चवखाणाइं
पोसहोववासाइं'ति श्रावकवर्णने आख्यायते, तत्र कस्कोऽर्थः ?
तानि क्रमभाषीनीतरथा वेति ? ।

उ०-तत्र शीलशब्देन विनयशुभ्रपाश्रवणश्रुतानि गृह्यन्ते,
तदनन्तरं वृतानीति देशार्हिसादीन्यणुवतानि, 'गुणाइं'ति विक्-
परिमाणदीनि गुणवतानि, विग्मणेन तु वृतोच्चारे मुक्तलीकृ-
तानामवतानां त्याग, यथा सर्वथाभैथुनस्य, नमस्कारसहितदीनि

श्रीऽपमितिभयप्रश्रयिषु शार्दराकृतकायस्य व्यबहारिकृत्यमुक्त
 तत् श्रेयभेदशब्दाभाषाविकं मनुष्यादिद्वय व्यबहारभेदाधिर्येति
 तत्रैव स्पष्टीकृतमिति न तद्विराषशक्तानि भवेदिति ॥

प्र० १९८-ननु लिप्यन्तामप्यबहारश्रिगच्छतां संख्यासान्धे को
 हेतुदिति ?

३० प्रथमा मुख्य्या हेतुलोकानुमान एव, शाल्क्यमपि
 लिप्यन्ति आयासि केयुषया तमेव सूचयति ततश्चाभाषा
 पदेन परार्थेऽनुक्या प्रहे तु प्यबहारश्रिमागतानां शरीराधिवर्ग
 वापुर्गणानामप्यबध्यते तानतां तावतां प्रह्वनाप्रह्वनयोपानां
 प्रह्वनाधिमिर्यबध्यते विशेषतः प्रतिसमंभं शृङ्खामाणानामनन्ता
 नन्तकर्मोन्तां अप्यबहारिका यद्यपि वर्गणानामात्रात्तर
 कथय्यन्तावि कर्मजं तथापि योगाणुसारित्यात्कर्मवन्धस्य
 शरीरादेव मात्रात् अन्ततमत्वात्तेषां तस्य न व्यबध्येदन्ता
 वस्यमिति ॥

प्र० १९९-ननु अत्रिय अण्ना जीवा अर्हि न पक्षो
 तसाएरिणामा । अत्रिय अन्ततापन्ता विमोपन्तसं अणुइवमिति ॥१३
 इत्यस्या पिसान्जपतीगाथायाः को माषार्थः ? इति ।

३०- सिद्धकति अस्मिन्ना किञ्चित्स्वनाया गायया साधितेऽप्य
 व्यबहारशरी मन्थामामन्थयच्छेदस्य तथासमन्थत्वसिद्धये
 गायेयमुक्तेति सम्भाव्यते यत् स्यादेवमाशङ्का यदुत
 अभ्यवहारस्तौ सिद्धऽपि भवन्त्या एव तत्र न तु कोऽपि मन्थः
 यत् कालोऽगादि सिद्धिभाषोऽप्यनादि मोक्षगमनयास्य
 मन्थत्वमप्यस्मादि तथा च युगपदेय मन्थान्नेव मांसं गतपूर्वां न
 तेऽनुना यावदपि तिष्ठेयु तत् साम्प्रतमनागत च (न) कस्यपि
 सिद्धिमसङ्गं अमन्थानामेवावशयादिति सा आशङ्का समूलकार्य
 कर्तव्याऽप्या गायया क्तो न हि योग्यतामात्रेण साधनत्रिपुच्छेन
 कार्यसिद्धिः, अदि सर्वाभ्यङ्कुरयोग्यानि वीजानि अङ्कुरोत्पत्ति
 माचातुमंसं युगपदा तां विद्यभुरिति, तथाऽत्रापि सर्वेषां मन्थानां
 मुक्तेर्यत्कसि न सर्वे तामामुच्यन्ति युगपदा यथा तत्राङ्कुरोत्पत्तौ
 पृथ्वीऽकाशपेसा तथाऽत्रापि मन्थानां मुस्त्यवात्सर्वे असत्य
 पक्षेन्द्रिण्यनत्पत्वादीनामपेक्षा असत्ताच्चयतानन्तेनाप्यतस्मिन् असा
 दिमावमपि न प्राप्ता मन्था अपि संत इति कथ सर्वे
 मन्था मुद्येत् न च सर्वे मन्थाः समानमन्थत्वाच्चेत् कथ
 न समकं असाधिमार्थं मुक्तिवत् च आमुदितिवक्तुं शक्यं, प्रतिमन्थे
 मन्थत्वस्यैकस्यापि विद्यिन्नस्वभावत्वात् मुक्तिवत्प्राप्तेराराधनाया

यावत् त्रसत्वादिप्राप्तेश्च विचित्रता तथाभ्यत्वजनितैवेति सुष्ठुम्न 'अस्थि अणन्ते'त्यादि, ननु त्रसादिभावस्य प्राप्यप्रतिभ्यां तथाभ यत्त्वस्य सिद्धौ किमर्थमनन्ता इति, तथाभ्यत्वस्यात्यन्तवैचित्र्यार्थं, यतोऽसंब्यवहारारशेर्निर्गता अपि जीवा अनन्तास्तादृशा ये पृथ्व्यादिध्वागत्य ब्यवहारिकतां गता अपि पुन पुन स्थावरैवेव गतागतं कुर्वन्ति, न च दुर्लभतमत्वात् त्रसादिभावमानुवन्तीति, तत्रापि तथाभ्यत्वमेव हेतुः, न च वाच्यं व्यवहारारशिमागतानां बहुनापि कालेन तथाभ्यत्वपरिपाकात् भाव्येव मौक्ष, एव चाभ्युपगतेऽपि तथाभ्यत्वे अनन्ताना त्रसत्वाप्राप्त्याऽभ्युपगते च व्यवहारारशेरा- नन्त्ये कालान्तरे सर्वभयानां मुक्तिर्भव्योच्छेदश्च तदवस्थ प्वेति, यत निगोदवासमप्राप्तव्यवहारभावा सन्तोऽनन्तानन्ता अनुभवन्ति, मुक्ताश्च सर्वत्राऽपि काले एकनिगोदानन्तभागरूपा- नन्तसङ्ख्याका एवेति न भव्योच्छेदो न च सर्वेषां भयानां मुक्तिप्रसङ्ग, अत्रेदमवसेयं-प्राप्तत्रसादिभावास्त्रसेषु असङ्ख्या एव तथाभूता अपि पुन' स्थावरत्वमन्ताः अप्राप्तत्रसादिभावा व्यवहारारशिगता अनन्ताः व्यवहारारशिमप्राप्ता निगोदजीवा-

स्त्वनन्तानन्ता, एवमेव चाव्यवहारारशिसिद्धिरपीति सर्वमा- गमवचनमवदातमिति ॥

प्र० ७००-ननु अव्यवहारारशावनाद्यनन्तकालस्थितिके साधिते महानागमविरोध, यतोऽनाद्यनन्तकालिकमभव्यानां मिथ्यात्वाक्षानादि दर्शित परं जीवानां सूक्ष्मवाद्दरनिगोदादिग- तानामपि न कायस्थितिरनाद्यनन्तकालिकी निर्दिष्टेति ।

उ०-सत्य,सिद्धान्ते कायस्थितिस्तेषामेव निरूपिता येऽन्यत आगत्य तिष्ठन्ति यावन्त काल, तत्र या सूक्ष्मवाद्दरोभयेयामपि निगोदानामपि कायस्थिति साप्यन्यत आगत्य तत्र स्थितानां त्वनादितस्तत्र स्थितानां स्थास्यमानानां परावर्तोभावादाद्य- न्ताभावात् प्रारम्भान्तयोरभावात् तत्र तदुक्तेरनुपयोगादिति ॥

प्र० ७०१-ननु श्रीकल्पसूत्रे 'नवसया वइकंता दसमस्स य सयस्स अयं असोइमे संवच्छरे काले गच्छइ, वायणंतरे पुण अय तेणउए स्ति संवच्छरे दीसई'त्युक्तं, तत्र पूर्वोऽव- धिर्भगवतो महावीरस्य निर्वाणककाले दिनमिति कात्तिकामा- वास्या लभ्यत एव, परं परस्मिन्नवधौ को वासरो मास- पक्षश्च नियतयाऽवसेय ? इति ।

विरोधस्तेषां कार्तिक्यां चतुर्मासीप्रतिक्रमण क्रियमाणमव्यवस्थ्य चतुर्दश्या किं स्थापितं? चेदेकदिवसस्याधिक्यप्रसङ्गेन चतुर्मास्यवष्वक्यते कथं तर्हि मासस्याधिक्ये गण्यते तदा मासो नावष्वक्यते तैरिति ॥

प्र० ७०४-ननु बालतपस्वी सकामनिर्जराक इतरो वा? इतरश्चेत्कथं भेदेन निर्दिष्ट, सकामनिर्जराकश्चेत् स कथं निन्दनीय? इति चेत् ।

उ०-स हि द्विधा अकाममरण इतरश्च, आद्यस्त्वनन्तसंसार-इतरोऽपि महासावधानुष्ठायी किन्तु मुक्तीच्छा तद्रता शस्येति पृथग् निर्देश द्वयेऽप्यकामनिर्जराका एव, पार्थक्यात्स्वरूपभेदश्चेत् सरागसंयमाद्या भूतत्रत्यनुकम्पादिरहिता स्युः, पञ्चचरित्रादिषु देवायुर्हेतुषु बालतपसोऽग्रहोपि पृथक्तयेति यदि चाकामनिर्जरात पृथग् निर्देशादस्य सकामैवेत्याग्रहस्तार्हि संयतादीनामन्यैव काचिद्वाच्या इच्छया विनाऽकामा दुःखसहने युत तु बालतप इति इच्छानिच्छाकृतो भेद, न तु सकामाकामनिर्जराकृत, किञ्च-मिथ्यादशां तापसपरित्राजकादीनां देवगतिमर्यादाभेदात् बालतपोग्रह ॥

प्र० ७०५-ननु वास्तुप्रतिष्ठाज्योतिष्कादिषु लौकिकव्यवहारेण प्रवर्त्तन जायते, तत्किमाधुनिक प्रलं वेति? ।

उ०-ज्योतिष्कं तु लौकिकं सिद्धान्तपुस्तकारोहकालादपि प्रागालम्बितं अवमरात्रातिरात्रमासादिनिरूपण तत्रापि तदनुसाधेव, वास्तुविद्याऽपि जिनभवनकारणादौ श्रीहरिभद्रसूरिभिर्भूमिशुद्ध्याधिकारे आहता, पञ्चाशकषोडशादिषु प्रतिष्ठाविधिरपि 'लोगागमनीइप'त्ति सुत्रद्वि श्रीहरिभद्रसूरिभिलोकिकाश्रिता सम्मतेति, शकुनाद्यपि तदनुसारि, तत एव च दध्यक्षतादीनां मङ्गलतामिमतेति ॥

प्र० ७०६-ननु पर्वतिथे क्षये पूर्वस्था अपर्वतिथेः पर्वतिथित्व वृद्धौ च पूर्वस्थास्तस्याः पूर्वोपर्वतिथित्वं क्रियते पर्वानन्तरपर्वतिथेस्तु तथात्वे पूर्वतरस्यास्तत्र किं मानमिति? ।

उ०-पूर्वं तावत् 'क्षये पूर्वा तिथिः कार्या वृद्धौ कार्या तथोत्तरे'ति श्राद्धविधिप्रतिपादित श्रीउमास्वातिप्रघोषः, किञ्च-तिथ्यश्चन्द्रचारविशेषणोत्पन्ना अपि सूर्योदयस्पर्शिन्य एव व्यवहारमवतीर्णाः, अत एवावमरात्रांशानामवमरात्रस्य च सम्भव, तथा यदि सूर्योदयसंयुतास्तद्वाऽविगानं तत्तन्नाम्ना व्यवहारपदं

तवसावे तु भास्वरके पर्वानुष्ठाने पूर्वोदयेषोऽथसम्प्रा, उच्यते
 सम्पन्ने तदंशानामप्यतिष्ठन् इति प्रादिशयत्त्वस्या न तत्र
 पसंतुमासासिक्त्वापच्छिद्य अथ एवागहीसयेऽप्यापाहीष्यवहाः
 शब्देषु अन्यच्च युगान्त आपहस्य दृष्टौ द्वितीयस्मिन्नेवाया
 इषुस्ते एवापुचरस्या पर्वत्वं वयपि तत्र मासाभियान-
 परावृत्तिर्न तथाप्यागही दृष्टरेव तथा न न्यायवृत्त्या अप्य
 धैतिपिनाम् परावृत्तिरिति अनुवशी पूर्विमा चेत्बुजेन
 मिधस्तोक्तिरपि स्याम्प्रा ॥

प्र० ७०७-ननु भवमरात्रा सर्वेऽपि तृतीयादिग्रयसंख्या
 नेर्बहुष्यसे एव त्रियमिता अनिरयान्य चतुर्षादिभिः पुत्रे
 पसे, तत्कथं ! वैभक्त्योतिःकृगणितमपेस्य उभयेषामुभयोरपि
 युगपूर्वोचरार्यक्रमेण भावादिति ।

३०-भयमरात्रातिरात्रयोः स्थानाद्वापुस्तो निर्देशः स प्रवर्त
 मात्र तदानीन्तन म्यत्रहायमेस्य तत्र हि वास्तुनासत्रमास
 योरपिकस्य द्वात्रिंशोदेक्यदिमागामकस्येक्यदिप्रतिसत्तयदिमाया
 साकस्य विवक्षेव न ह्यता सूर्यतुंगणितयोः साप्यापार्श्वे युगाले
 एव तेषां, न तु वास्तुनासत्रयोरिति तेषां मते ह्ये तृतीया-

दिकेऽयमरात्रा इतरथा चतर इति अेनमशक्तिःकृगणिते तु मयंन
 युगान्तसंतसंगतिरिति भयमरात्रानिरात्राणां तद्वयेसया निर्देश
 इति तेष्य तर्गं माद्रद्वरण्याप्रतिपदाद्युद्यमा एतरस्मिन्
 त्याभिनटरण्याप्रतिपदाद्याः, तेयामायादायास्तत्रपाऽवमरात्रादिगणने
 इतरेयां तु धावजापा ज्ञातुर्भासिकालयव्यवृत्तिः ॥

प्र० ७०८ - ननु किमुद्दिश्य कर्मणां काष्ठकल्पगोपस्य
 भयान्तंशस्य प्रयेक्यमा प्यानस्थग्नितेति ? ।

३०-स्यगर्गयोयाणां द्वात्रिंति परापचने यथा कर्मणां तथा
 काष्ठानां प्रास्यकित्वाण्य तानि नूनतानां श्यासकानि तथा
 निर्जीर्णान्येव कर्माणि पुः कर्मनिर्देककामि काष्ठगर्गपेस्य अगने
 मस्य यथा तथा कर्मणि गतिराद्वयमाने भायरकृत्वादिग-
 र्गोपस्य प्यगामा न तु कर्मणुनां भयानतन्तांशां न कदापि
 भिद्य भतधार्पूर्वयाद् ययामयुस्तिष्ठजमेदस्यनतनोऽपि अताः
 इहा प्रन्धिः तददपस्य न कथय्यंकरमिति कइ, अर्प्यकभेदप्यार
 गइ मनसराः प्रावताऽपसर्पणमिति कर्कशाः, एगन्था काष्ठस्य सा
 मर्ष्यमियास्यामन्नानां पुत्रुगनां मायर्ष्यंनानानाद् परशोऽयमा
 ऽर्ष्यस्य पुत्रुप्रयुक्तिभ्यामस्य वय्यादिसवधायस्यायां समुं
 न्वास्माद्भिन्नोऽप्यमिति मतिः सुवरा ५

प्र० ७०९-ननु किमिति दर्शनमोहात्प्रागेवानन्ता भेद्या ?
किमिति सम्यक्त्वच्छ्रुतौ प्रागेव दर्शनमोहादुद्दीयन्ते ? किमिति
च दर्शनमोहक्षयभावे तत्क्षयोपि पुनर्भावीति ? ।

उ०-अनन्ता हि तत्त्वानां प्रतीघातका अत एव तदुदय
सम्यक्त्वस्य नाशक दर्शनमोहस्तु तेषां प्रतीतेनाशकः, न भवत्येव
द्विष्टस्यैव प्रीतिमतौ यथार्था प्रतीति, तत प्रागेव ते भेद्या,
अप्रोत्युत्पादे च नश्यत्येव यथार्थाऽपि प्रतीतिरिति प्रागेवोदयस्तेषां
स्यादेव च प्रीतिनाशे सत्यपि प्रतीतिर्निमूलनाश नन्देति
युक्तमेवाखिलमिति ॥

प्र० ७१०-ननु अभावादेवानन्तानां सम्यक्त्व भावे च तेषां
नाश सम्यक्त्वस्येत्यस्य निर्विवादात्वे किमिति ते चारित्रमोहरूपा
कथन्ते ? यद्भावे यन्न भवति अभाव एव च भवति तत्तस्य
प्रतिबन्धक, यथा ज्ञानावरणीयं ज्ञानस्यैव, एव चानन्तानां
दर्शनमोहता युक्तेति ।

उ०-सम्यग्दर्शन हि यथार्थत्वप्रतीतिरूपं, प्रतीतिश्च सा
दर्शनमोहेनैव वाप्यते, कषाया हि रागद्वेषस्वरूपत्वात् प्रीत्य-
प्रीत्यात्मका अनन्तानुबन्धिनश्च तत्त्वात्तत्त्वयोरप्रीतिप्रीतिस्वरूपा

इति कषायमोहनीयता, केवलं तत्त्वत्रयेव तेषां विषय इति,
प्र० ७११-ननु सम्यक्त्वस्य प्रधानतम लक्षण प्रशम इति
पर स विषयतद्दक्रोत्रकण्डूत्यो कि वाऽपराधिविषयकक्रोत्रस्येति ?
अनन्तानुबन्धिनां स इत्यत्र न कोऽपि प्रश्न इति ।

उ०-सत्यं, तत्त्वत्रय्या न कदाचित्कथंचित्त्वचिद्व्यभि
तैव च विपरीतायां तस्यां प्रीतिरिति प्रधान सम्यक्त्वलक्षण
परं पण्डितपरिपत्कां योऽभ्युपेयात् सोऽवश्य पिपासाकण्डूत्यो
प्रशमन यश्च कारकसम्यक्त्वान् सोऽपि अपराधिन्यपि अक्रोत्रन
ततश्च देशना क्रमावाप्तसम्यक्त्वोऽवश्यममांसाशी यथात्रापि
यथायथ प्रशमो योज्य इति ॥

प्र० ७१२-ननु मिथ्यादृशां या निर्जरा सा सकामा अकामा
वा ? केचिद्वदन्ति यदुत-तेषामकामैव, यतस्ते हि यथामद्रका
अप्यप्राप्तापूर्वानिवृत्तिकरणा सन्तः केचिदेव चरमयथाप्रवृत्ति-
करणगता अनाभोगवत्येव तेषामपि निर्जेत्यकामनिर्जराका,
न च यथास्थितात्मनद्गुणतत्प्रतिबन्धकस्वभाववत्कर्मतत्क्षय-
जातमुक्तित्वश्रद्धावन्तस्तथात्वे सम्यग्दृक्त्वप्रसङ्गात् तदभावे
च कर्मथयबुद्धिसद्भावोऽपि अप्रेक्षापूर्वक एव, अत एव चाताप-

गन्धीनां निर्देशमेव तेषां गणनेऽपि पञ्चान्नितपोऽभ्युपगताऽभिः स
 मत्पादीनामनिकरुणानां न कल्प्यन् प्रत्युत सत्त्वामपि निर्देशरायां
 महाराजावधानुष्ठानतया कल्पयते समयाधिपयोगीश्वर्यदि, किञ्च-वदा-
 मत्रका अपि सिष्यावृत्तौ नियमादुक्तानुबन्धिष्यत्प्रवृत्ता, सिष्या
 त्वात्तेन तेषां कल्पान्तमावात्, प्रतिसमयं तथा तेषां कल्पसिष्या
 कापि अङ्गसङ्घारिणी निर्देशरापि भवति सा कल्पं सका-
 मेति श्रोतव्यं तया कल्पेन?, कल्पद्वयसिद्धिस्तु तनिकल्पानेः सर्वोद्य
 मस्तु सुबलकल्पान्तर इति सुगुण्यते तर्हि किमप्यतीर्ययमनु
 ष्ठान सकामनिर्देशेति इत्या वास्त्येते तर्हि अन्वस्त्वस्यपाऽऽह स
 कल्पयति नैव क्युरैवायुय माध्वणु कल्पे च 'सरागसंयम
 संयमासयमाकामनिर्देशराशक्तयर्षासि च वैवस्वे ति तत्सार्थे
 अशुक्रपञ्चकामनिर्देशेऽप्यावृत्ते 'वाक्यतावाऽकामनिःसराय ये ति
 च कर्मण्ये वाक्यतपसावैरकामनिर्देशरायां पूण्यपदेशी य-
 सोऽकामनिर्देशरासकामनिर्देशरापञ्चकल्पव्यापनायैव किञ्च-
 प्रीत्याख्याप्रवृत्तिरेवैव कल्पवृत्तमेव फलमुक्तकामनिर्देशरायां वाक्य
 तपस्वी तु वाक्यकामपि प्रवृत्तीति तेषामकामेनापि सकामैव

निर्देशराऽभ्युपेयति, तत्र किं तस्यमिति ? ।

३०-भाषा सुहृतां प्रततय प्रभृतीनामन्यसदृशानामुप-
 स्मोहेतेनाख्यायुः, सुध्वरतरं सिष्यात्वाङ्गानयामोयायापि तस्यैव,
 परं तद्वद्वेयाय चेष तथा, यथा यथा गुणानां गुणितानां च रागो
 द्विधापि शस्य, द्वेयस्तु दोषाणामेव तथा न दोषिणां, जीवाञ्जी
 पाक्यतस्तेनैव सकलायर्षानां गतायर्षे यथाधवादीनां तस्यकल्पेणा-
 स्थान तस्मिन्महत्तयं द्वेयोपादेयकल्पेण यथाहै पत्रार्थानां याने
 इत्येवमर्थे ततश्च निर्देशराया उपादेयतामतिपुण्यं एव तत्राधिकारितीति
 योग्यमुच्यते 'कर्मणां न' इत्यादि'सकामाशमिनांमते'ति च, शमिन
 च सुहृताः सर्वे एव 'यमिनामिति पाठेऽपि यमः संयतः स च
 सिष्यात्परोपात् सुहृता' तर्गामेय 'यत्किण्णुत्तुत्तु' -स्यादि सकाम-
 निर्देशराफलमिति, परस्तु यथाह तत्र तथा चेन्नोहं सुहृतां,
 यथा पाठकौकिञ्चभागिपिसवा वाक्यपस्थिन अमप्यां गाल
 मानुष्ठानवत्त्वाऽपि तथाकल्पात् यथा न सकामनिर्देशराकल्पया
 क्तु वाक्यपस्थिनोऽपि नैव ह्युः निर्देशराभिकापिजो नामप्यत

इति तु नैव नियन्तुं शक्य, मोक्षातिरिक्तत्त्वानां श्रद्धानसम्भवस्तेषामपि यत्, बालतपस्विवदकामनिर्जरका अपि, तादात्विक-भोगामिलाष एव विशेषक' मुक्तिरपि वैकुण्ठविशेष, न चात्मगुणप्रतिबन्धकतया कर्माभ्युपगमस्तस्य, किञ्च-यत्र पद्म-चरित्रसमरारदित्याख्यानकादिषु दैवाश्रवेषु बालतप एव गण्यते तत्र का दशैतस्य ॥

प्र० ७१३-ननु ऋजुमत्यधिकारे 'खित्तओ जहण्णेण'मिति यत् कच्चिद् दृश्यते तत्सङ्गत स्यान्नवेति चेत् ॥

उ०-उच्यते मन पर्यायज्ञान तावद् ऋद्धिप्राप्तस्य स्यात् अवधि-ज्ञानं च छाद्मस्थिकक्षानेषु ऋद्धिरूपमत कैश्चिन्सावधिकस्यैव मन पर्यायज्ञानमभ्युपगम्यते दर्शनमपि तदपेक्षया प्रतिपाती चावधिरिति मतिश्रुतमन पर्याय इति ज्ञानत्रयविकल्पो न विरुध्येत, यथा भाष्ये केवलस्य मतिज्ञानस्याभ्युपगमे पश्चात्कृतज्ञानविकल्पेषु तदनुक्ति, आश्रवनिरोधाद्यर्थं व्यापारमाश्रित्य सर्वस्यापि केवलिन प्राक्के-वल्यात् श्रुतवत्त्वात् तथा सावधिमन पर्यायापेक्षया 'जहन्नेण'मि-त्यादि सङ्गत, पर्याप्तसद्दक्षिमनोद्रव्यात्मन्त्वान्नास्तीतिप्रसङ्गो, द्रव्या-दिषु पश्यत्तारूप प्रेक्षणमप्येवमतिशयेन सङ्गतं स्यादिति ॥

प्र० ७१४-ननु 'जिणपत्रयणञ्जुद्धिडकरं, पभावगं नाणदं-सणगुणण । भस्सवतो जिणदब्बं, अणंतससारिओ होई'त्यत्र जिणदब्बे शासनप्रभावकत्वादिकथनात् किं तत् प्रभावनादिपू-योक्तु योग्यमिति ? चेत् ॥

उ०-न, प्रवचनप्रभावनादित्ययमहिमप्रभृतिभिरिति स्पष्टं दर्शनशुद्धौ किन्त्वेतद्विनाशे तद्विनाशोपालम्भोऽपि च, बलुदेव-हिण्ड्यां प्रतिमुखे अन्धकवृण्यधिकारे 'जिणविवपूयादसणाणं-दियहिययाण'मित्यादि ॥

प्र० ७१५-ननु ध्यवहारराशिमगनानां वनस्पतीनां तिरश्चां च आवलिकाऽसख्येयभागमानपरावर्त्ताः स्थितिसका तत् क्रिमेता-वन्तमेव काल व्यवहारराशिवं जीवस्यैकस्येति ? चेत् ॥

उ०-नैप एकान्त, नरदेवभवान्तरिततथा पुन पुनप्रमणेना-नन्तानामपि तेषा भावात्, नरत्वे लब्धाराधनस्य तु तावता मोक्ष एवेति ॥

प्र० ७१६-ननु अनादिवनस्पतित्वमत्यन्तवनस्पतित्वं च सूक्ष्माणां निगोदानां वा वादराणां बोभयेपां वेति ? चेत् ॥

उ०-सूक्ष्माणामिति गुहाण, उभयेऽयंसंयवहारिका इति

नादीनां निर्देशरामेदृशतया गणनेऽपि पञ्चाशितपोस्तुपाठाद्विजल-
 मरणादीनामनिकरुणाणां न गणन प्रयुत सत्यामपि निर्देशरायां
 प्रज्ञासायधानुष्ठानतयाख्यायत समर्थविधागीश्वरपि, किञ्च-यथा-
 मद्रक्षा अपि मिथ्याहृदो निषमात्रकन्तानुवन्धिबन्धका, मिथ्या-
 त्याग्नेन तेरां कल्पान्तमावात्, प्रतिक्रममे तस्य तेरां कथञ्चिद्या
 कापि अग्रजसहचारिणी निर्देशरामपि मयति सा कथं सत्का
 मेति मोसङ्गतयाख्याते!, कथञ्चापरीक्षितभुतनिकयादे सवर्षोद्य
 मन्त सुयङ्गव्यङ्गलता इति जुगुप्सते तर्हि किमन्यतीर्षीयमनु
 प्तन सकामनिर्देशेति इत्या शस्त्रेतेति अन्यस्त्वप्ययाऽऽह स
 कथयति नैव यद्देवापुर मामवेतु कथे च ' सारागसंयम-
 सयमासयमाकामनिर्देशरागस्तर्पांसि च देवस्येति तत्त्वापे
 , अणुकरुणकामनिर्देशरस्यावश्येकं ' शाकनवाऽकामनिर्देशरा येति
 च कथं प्रत्ये यादृशपत्रादेरकामनिर्देशरायां पूष्णपुरेशो येति
 सोऽकामनिर्देशरामिसकामनिर्देशरपत्रकथयणनायेव किञ्च -
 भीष्याक्यामभिसिद्धे पञ्चदशमेव कर्ममुक्तकामनिर्देशरायाः बाल
 तरस्यी तु सावकमपि प्रवृत्तीति नैपामकोमेनापि सक्रमेव

निर्देशराऽभ्युपेयति, तद्वच किं तत्त्वमिति ? ।

४०-मायाः सुहृदां प्रतपःप्रभृतीनामन्यसदृशानामुपद-
 म्मोहेरीलाख्यायु, सुहृतरं मिथ्यास्वाङ्गानयोर्मोयायापि तच्छेयव,
 परं तद्वद्वेयाय वेद्य तथा, यतो यथा गुणानां गुणानां च रागो
 द्विधापि शस्य, देयस्तु दोषाणामेव तथा न दोषिणां, जीवाजी-
 वाक्यस्थानैव सङ्गार्थानां गताप्येते यत्रात्रवादीनां तत्त्वकथेया
 क्यान तत्सम्बन्धत्वं हेयोपादेयकथेन यथादे पदार्थानां ज्ञाने
 इत्येवमपि तत्तच्च निर्देशराया उपादेयतामतिक्रुण्णव तत्राधिक्रुतीति
 योग्यमुच्यते 'कर्मजा न' इत्यादि 'सकामाशमिनामतेति च, शमिन-
 च सुहृदा सर्वे एव 'धर्मिणा'मिति पाठेऽपि एव संवर स च
 मिथ्यात्वरोधात् सुहृदाः तेपामेव 'पच्छिद्युदुदेवे'-स्यादि सकाम-
 निर्देशरत्वमिति, परस्तु प्याह तत्र तथा वेतोदरे सुहृदां,
 पत्त पात्कौचिकमागणियासवा शक्यपस्विन जगन्त्या शास-
 नानुष्ठानवस्थाऽपि तथाकथत्वात् यथा न सकामनिर्देशरकास्तथा
 क्तु शक्यपस्विनाऽपि नैव स्युः निर्देशरामिसापिणो नामक्या

प्र० ७२१-ननु गणधरकेशिकुमाराद्या श्रमणा भगवन्तो गच्छवासिनो गच्छनिर्गता वा ?, आद्ये प्रमत्तास्त्रं श्रीनन्दप्रज्ञापनादिषु मन पर्यावाधिकारे तेषां तथात्वाभिधानात्, तस्त्वे च कथं चतुर्षानिन ? अप्रमत्तानामेव मन पर्ययभावात्, द्वितीयस्तु नैव, जिनकल्पिकादिवाभावादिति चेत् ।

उ०- श्रृणु, तद्वचो जिनकल्पिकादीनां प्रमत्तत्वाभावतात्पर्यं न तु सर्वदा गच्छवासिना प्रमत्तत्तानिर्णायकं, ततस्तेषामप्यप्रमत्तसम्भवाच्च मन पर्यायज्ञानस्यानुपपत्ति, अप्रमत्तस्य तदुत्पद्यते स्थितिस्तूभयापि, प्रमत्ताप्रमत्तकालस्थैवमेव निर्वाहः ॥

प्र० ७२२-नन्वाहारकशरीरिण प्रमत्तत्वमप्रमत्तत्व वा ?
उ०-करणकाले प्रमत्तत्व स्थितौ तूभयमपि, सिद्धान्तिकास्तु लब्धुपजीवनौदारिकग्रहणव्याकुलत्वादिना प्रमत्तत्वमाहुः, प्राणिदयाद्यपेक्षमप्रमत्तत्वमृद्धिदर्शनाद्यपेक्षमितरच्चेत् स्यान्नासङ्गतम् ॥

प्र० ७२३-ननु सयतानां प्रमत्ताप्रमत्तत्वेन विभागस्तथा सम्यग्दशा देशविरताना च किं न ? किं ते निद्रादिप्रमादरहिता न स्युरिति? चेत् ।

उ०-सत्यं, तेषां निद्रादिप्रमादरहितत्वसम्भवेऽप्यविरतिरूपस्य महाप्रमादस्य सद्भावान्न तथाविभागः ॥

प्र० ७२४-ननु यथा मनःपर्यायज्ञानमप्रमत्तस्योत्पद्यते तथा सम्यक्त्वमतिश्रुताद्यथादीन्यप्यप्रमत्तस्यैवोत्पद्यन्ते, प्रशस्तलेप्यावतामेव तद्व्याभनियमात्, तत किं मन पर्यायलब्धिरेव विशिष्यतेऽप्रमत्तत्वेनेति ? ।

उ०-सत्यं, सम्यक्त्वादीनि प्रशस्तलेप्याकानां प्रमादरहितानामेव भवन्ति, परमविरति महाप्रमादरूपा, तस्यां च सत्यामपि सम्यक्त्वादीनां भावात् नियम्यते तदुत्पत्तिरप्रमत्तत्वेन, तथा चावतरहितानामेव प्रमत्तेतरविभागः, नहि कृष्णे वाससि मलिनेतरविभाग इति ॥

प्र० ७२५-ननु मारणान्तिकसमुद्घाते कथं नारकाणां जग्ध्येत योजनसहस्रमायाम ?, नरकेन्द्रकपातालकलशकुड्ययोः सहस्र २ मानत्वादिति चेत् ।

उ०-अवगाह्य सहस्र समुद्घात इति न विरोधः ॥
प्र० ७२६-नन्वाभरणपद्मरागाणां महत्त्वात्कथमंगुलासथ्यभागो भवनेशादीनां मारणान्तिकसमुद्घाते आयाम इति चेत् ।

कायस्थितिरदृश्वमिन्द्रायः, निगोत्रानामपि कायस्थितिर्निगोत्र-
श्रिंगेण पुनस्तमाप्तानां, अतः असांभ्यवहारपरशिनियतिता अस्यस्त-
पनस्तथाऽनादिवनस्तथो वा न तु तदूपा इति ।

प्र० ७१७-अनु आर्षयामा इरापूर्वज ते बालीभ्रिक्काला-
स्ततः स्त्रीवदकायस्थितावादेशपञ्चक्रमुक्कणसे कुत्र इति ? चेत् ।

उ० - सत्यं, सौषमेशान्परिद्वीनापरिद्वीतवेयीतदितार
वेयीनां तयास्वभावमेव तत्तु रुच्यतेति पञ्चक्रमावेशानामिति
न काऽप्यन्तास्याऽऽगमभ्यवहारित्य तेषामिति ।

प्र० ७१८-अनु इति अन्वयस्सइरासीजो' इतिवचनादमा-
दिवनस्तथय पश्याभ्यवहारिका इत्युक्तिः किं न समीचीना? इति चेत् ।

उ०-सत्यं उच्यतेऽपि तथात्वेऽपि बाह्वनिगोत्रानामपि
पनस्तगिराशोचेषामप्यमादिवनस्तथावतर्मादि कथमप्यथा निगोत्रा-
वस्थान उच्यतेऽपि न स्यत्समावेशनिगोत्रादि नामस्तथावतर्
स्थितिकामिति तत्त्वमिति परं व्यवहारिकायेस तदिति ।

प्र० ७१९-अनु सम्पत्त्वस्थितौ कथं 'वा बार पियत्रया-
इसु पपस्त विद्वन्मुद'पि प्राच्यते ? इति चेत् ।

उ०-शुभु इत्यादिवतसायिको वि द्विषा साधु भावकञ्च
तथाई'पुरुषा गतिविद्विषयादियु अच्युते च, ततस्तस्मिन्स्यैवमेव
पदपश्चिः सागरादि पूर्वस्ते, तथा च नान्यान्वदेवमवभावेन
विरोधः, पर इतिवक्तव्यं अन्वयं तत सायोपशमिक पदेयं
तस्यत' स्थितिः, अस्ये सायिकमावस्तु पुष्पावेप', सामान्येन
'पदे अपरिवदिय सन्म'ति प्रकमादिति, सांसारिकमेतत्, तस्य
ताऽप्यैवसिध सायिकमिति ।

प्र० ७२०-अनु असम्भ्यवहारिकराशौ त्रीवागामनस्तपुद्ग
उपरावर्षान् भावदपस्थान कथ्यते न च तत्र सप्तविधपुर
गच्छनां परावर्षः सम्भवतीति चेत् ।

उ०-सत्यं, पुद्गलपरवर्ष इत्युपलक्षणं, परमार्थत नियत
काळरूपायामन्तानामुत्सर्पिण्यवसर्पिणीनां मानं तद्वत्केवपगवर्षा
दिव्यपि, अत्रिपलकाळमात्राच्च द्रव्यपुद्गलपरवर्षाद्यः, अत एव
कायस्थितिपदे 'अर्षतानो उस्तव्यिणीमासव्यिणीषो काल्मो
इत्यापुम्सवा 'अवना सागा' इत्यापुम्सवमिति, व्याख्यास्तारः प्रक
एव्योपलक्ष्यं प्रकाशनादौ हेनत यागविद्विद्यादियु पुद्गलस्तथावदो
उक्तव्य इत्यप्याहुः ॥

उ०-आद्या. स्वरूपत फलतश्च चिन्तनीया, अन्याश्च गुण-
स्थानव्यवहारविना, तेनान्यासु अण्णयरसस वीति, तथा च
उत्तरगुणव्यवच्छेद अधस्त्यगुणनियमो ह्यग्यते ॥

प्र० ७३२-ननु कर्मणामप्रकमपि वेद्यत एव तर्हि किमिति
तृतीयस्था एव कर्मप्रकृते रूढ वेदनीयमिति नामेति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, यथा वेद्यमान सुखं दुःख वा जीवस्याकर्षकं
न तथा ज्ञानावरणीयादीति गृहण, सुगतदुर्गतित्वमपि तदपे-
क्षयैव, अत एव पञ्चेन्द्रियवशादिदुष्कृत्यफल नरकायुर्न्यादि
निगद्यते, ज्ञानावरणीयादिवन्धकेषु नियमाद् वेदनीयमन्ध बहुपुद्-
गलवेदनीय सततबन्धं भूयोभूयश्चैव भवस्यापि दुःखरूपफलानुय-
न्धितोक्ति कायादिपुद्गलपर्यवसानमत्र विरमणविराग्ये, 'सर्वदु-
ष्खाणमत करंती'ति, 'परिणिबुद्धेत्यादिवचोऽत्र, 'छिन्नजाइ
जरे'त्यादि चात' ॥

प्र० ७३३-ननु कथमावरणमोहनीयान्तराया इति पृथगिति ? ।

उ०-ज्ञानदर्शनसम्यक्त्ववीतरागत्ववीर्याणि तावन्नामिनिवर्त-
नीयानि, किन्त्वाविर्भावनीयानि, तथा चान्येषा ज्ञानाद्यधिकरण-
मात्मा कुण्डवदरवत्, जैनानां ज्ञानादिमय स सुवर्णकपादि-

वत्, किञ्च-सर्वेषामात्मनामशतोऽप्यनुभवनीयान्येतानि, नहि
कोऽप्यात्मा ज्ञानादिहीन, आवरणापगमे सच्चक्षुकस्य रूपोप-
लम्भवत् सोद्यमस्याथावरणापगमे ज्ञानदर्शतोऽपलम्भ, इत्यावर-
णतासिद्धमपि सुगन्धत्वेन नाभिप्रग्यते गृह्यते यथा तथा सम्य-
क्त्वचारित्र्यादि इति तदाश्रितं मोहनीयं. इष्ट सिद्ध लालुमिष्टमपि
न लभ्यतेऽत्वरितमित्यन्तरायत्व चावसेयमिति ॥

प्र० ७३४-ननु 'सर्वदुष्कृत्यपहीणमग्'मिति सिद्धिमार्ग-
किमिति विशिष्यते?, सुखदुःखोभयोगप्राहकृत्वात्पुद्गलानां तेषां
च सिद्धौ सर्वेषां सगाभाव इति ।

उ०-सत्यं, पौद्गलिकसुखमपि 'सर्वं विवेकिनां दुःख'मिति
सर्वदुःखाभात्र इति ॥

प्र० ७३५-ननु प्राणव्यपरोपणे स्वीकृते ज्ञानादिभावप्रणा-
पहारिसर्वाश्रयपरित्याग आपन्नस्तथा च किं शेषवैरिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, तत्त्वत इदमेव मूलव्रतं शेषान्युत्तरगुणा इति
चूर्णि, पर शेषव्रतोच्चारद् द्रव्यप्राणव्यथविषयमेतद्, तेन वी-
तरागस्यापि महाव्रतानि, किञ्च-पारित्रहिक्यभावनिश्चय आरम्भि-
ष्यभावे य' स सर्वथा परिग्रहविरतस्याद्यमपि व्रतमिति निश्चय ॥

३०-न, उल्लसमानशीघ्रप्रदेशाद्यगाहस्य तन्माम्बलत्वाविति ॥

प्र० ७२७-ननु 'प्रदेशतोऽस्तंक्ष्यगुण्य शालेऽज्ञसा'दिति कथं पुंकां यत् साक्षर्यकाभिप्रायेण तदुत्तरपादुमयत्राप्यप्रहृज्योष्या र्णाणां तात्कामभ्यान्तस्तसिञ्चान्तभागगुणाः एवं चौवारिका दीनां त्रितनूनामपि प्रदेशा भन्तगुणा एव परस्पर, कर्मप्रकृति बूर्ध्वभिप्रायेणाप्रहृज्योऽथानाममात्रे तु न सख्यगुणा अपि प्रदेश इति चेत् ।

३०-सर्वमेतद्विषयारम्भ, नैतदेकशरीरायेस अगद्वत्सर्वा-
वारकवैक्रियौदारिकप्रदेशायेसमेतत्, 'अन्तगुणे परे' इत्यपि
तथेति एवं च मात्र प्रहृद्यो देश प्रदेश इति विवक्षितप्रदेश-
प्रहृज्यसङ्ग ॥

प्र० ७२८-ननु अत्रमत्तादीनां सकिस्त्वमक्रियत्व वेति ।

३०-शैलश्रीग्रहाविरिकानां सर्वथा सकिस्त्वमिति । ननु कायि
स्व्यादीनां मप्यात् का क्रिया तेयामिति केचैकापि तस्यैव सर्ववैदिति
मायाविति कस्यापि मनुष्यस्य सयौत्तमवारिणिणं सिद्धस्य
याऽनेनस्याकिस्त्वाविति विरतिप्रतिपत्तौ म्युत्सृष्टयेन तस्मिन्नि

तक्रियाया असम्भवाविति धीमल्लग्निरियाशा, योगक्रिया तु पावात्
सयोगिता तावदस्तीति ॥

प्र० ७२९-ननु किं केवल्लिनां प्राजातिपातक्रिया अस्ति ?
३०-मास्त्येवेति क्रूमः, अक्रियत्वात् त्रिषुतुपंचक्रियासिरेव,
तस्याभावात्, न च ताः केवल्लिनामिति, 'ओ पुनरागबोस
विरहिओ अयमस्तो सच वापर न तस्त प्राजातिपातो'स्ति
इ०चूर्जिः, 'इच्छाळियमी त्याविका प्रप्यर्हिसा प्रमत्तस्यापि शुभया
गाधिता; न तत आशमारमावि 'न प्राणानतिपातयिते'त्यत्र
कदाचिदिति विहोयवात् तत्तत अयागत्ये तु म्यवच्छेद्वन
अस्या म्युपोन्त्यादीनामपि स्वीकारप्रसङ्ग ॥

प्र० ७३०-ननु देशविरतानां स्यादरहिंसाविभ्योऽभिभृत्
त्वात्तुपरतकायिच्छी भवति नवेति ? चेत् ।

३०-वेति तेयामपि तस्मिन्निपरिचाममावात्, अत एव
'यतिघमन्तुत्कृतानां देशत' स्यात्तगारिणा मित्युक्तं द्वितीया
घर्मपक्षगतत्व चेति ॥

प्र० ७३१-ननु कायिक्याया आरम्भिक्याया कथं पृथक्
पृथगिति ? ।

प्र० ७२४-ननु प्रत्यागामीयत्र वर्तमानाप्रयोगेऽपि 'जा-
जीगर्'त्यादियोगेऽनागतविययता गम्यते पर उवसपञ्जित्ताण'-
विहरामीत्यत्र कथमिति ? चेत् ।

३० 'मन्मामीये सट्टे'तिम्ब्रेण विहरियामीत्येव तदर्थे,
प्रायेण पाञ्चिकाग्रन्ते विहार इति गापन चात इति ॥

१०-७४५-ननु कर्मसु अप्तु प्रारु कस्योदय. कथं च
तेषां पन्ध ? इति चेत् ।

२०-आदौ ज्ञानावरणोदयस्तदनु दर्शनावरणस्य ततो
दर्शनमोहनीयस्य मिथ्यात्वेन सकलवन्धहेतूनां समन्वयादनादि-
सर्वकर्मवन्ध इति विशेषणमूहस्य सामान्योपश्लेषेद् साकारेतरा
पेक्षयानुपये दर्शनमादौ, बोधविपर्ययसि तत्त्वप्रतीतिज्ञान ततश्च
मिथ्यायात् सर्ववन्ध, एव च मिथ्यात्वेन सर्ववन्धनियमो
न त्वग्नेन तस्येति ॥

प्र० ७४६-ननु विग्निरनाश्रयफला, अनाश्रय, संवरफल,
सार तप फल, तपो निर्जगफलमिति वाक्यानि नियामकानि
यथाश्रयश्चिच्छेति ? ।

३०-नियामकानीति गृहण, जैना हि मिथ्यात्ववद्व्रता-

न्यपि कर्मवन्धहेतुत्वेनाध्यवस्यन्ति, ततो नाविरतानामनाश्रय,
सवरो हि रोध आश्रवानां नत्वभावस्तेषां तत एकैन्द्रियादीनां
नाप्राप्तहेतूनां सवराता, संवरश्चागमिष्यत्कर्मरोधार्थे स चा-
गतकर्मपर्यवसानफल, अत एव तत्त्वेषु आश्रवसंवरनिर्जराक्रम,
एवविद्यानामागधक्तवनियमात् सकामैव सा, नहि विराधका
सकामनिर्जरावन्तश्चेति वक्तुमपि युक्त सचेतसां कर्मादिश्रद्धा-
वतामध्यपरेषां बालतपोभावात्, अकामनिर्जरकारद्देनोपन्या-
सस्तु मिथ्यात्वानर्थोधिक्यदर्शनार्थं इति, अभव्यानामप्रतत्त्वी-
श्रद्धानात्सकामनिर्जरकत्व स्यात् ? , न ते तथा, न चाराधका
न चानुमोद्या इति ॥

प्र० ७४७-ननु मिथ्यादश औपक्रमिकीवेदनावन्त आभ्युप-
गमिकीवेदनावन्तो वेति ? ।

२८-औपक्रमिक्येव सा तेषां, तत्तप्सां केवलोदीरणरूप-
त्वात्, अत एव सम्यग्दशां पञ्चेन्द्रियतिरश्चां मनुष्याणां च
कर्मभरणार्थमाभ्युपगमिक्या अपि वेदनाया सम्भवात्, शेषा-
स्त्वौपक्रमिकीमेव वेदनां वेदयन्ते नाभ्युपगमिकीमिति मलयगि-
रय, तथा च सकामा सुदृशामेवेति नियम सुसम्पन्न, अका-
मशुदादिमतमकामनिर्जरकताकथन तेषां देवत्वहेत्वर्थम्, अत

१ प्र० ७३१-ननु प्रथमादियु प्रत्यु 'से सुदुमं वे त्यादिना द्रव्य-
 पियबो शुभत तर्हि किञ्चित् द्वितीये 'से कोहा वे' त्यादिना माब-
 यिययो मह ? इति ।

उ० कोपादिपरिणतिञ्च स इति असगु ससु च स
 इति भावप्रधानमिति ॥

प्र० ७३७-नन्यस्य च सार्धे'रागेव वा बोलेन वे त्युक्त्से सुपावा
 यावविरमण्यऽपि तथैव तर्हि 'से'काहा वे'त्यादि किमपमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं मुक्त्वा मृगावाद्या विमक्त-कोपादिविहितुमिति ॥

प्र० ७३१'-मनु मैयुने 'उहहउप वे त्यादि किमर्थं किं हिंसा
 रीति नार्थस्वाकादिक्रिञ्चिनि ? ।

उ०-तामि मोक्षविसेत्रगतास्येवात्मनि सांशान कायप्र
 विधारसम्भवापमार्थं चेत् तत्र इणकयसहगमप्रविधारस्य
 तद्विषयस्य च निष्पन्न प्रमत्तस्य तत्यासम्भवात् ॥

प्र० ७३१-नन्ववत्ताने 'से गामे वे'त्यादि' शेषवियप-
 क्यमिति चेत् ।

उ०-बोर्काकप्यादीनीक्षिप्रप्रपालन्व्यहाएएएत्वात् सपादि

गहणीयता च तत्र तत्र तथा ॥

प्र० ७४०- अक्रामियाए इत्थियाए'त्येकीयमत कथमिति ? चेत् ।

उ०-शास्त्रकृमतेन तत्रापि रागपर्ययसामता अन्यथा
 पुरुषेभ्यः तयेति ॥

प्र० ७४१-ननु परिग्रहप्रत्याख्याने श्रेत्रद्रव्यपरिग्रहग्रहण
 किमिति ? ।

उ०-धाषगास्तरमेतद् तद्वपि क्षत्रापेक्षयाऽद्यादिसमस्य
 धोतनापमिति ॥

प्र० ७४२-ननु रात्रिमोक्षे 'समयच्छिसे'ति वचनाद्विद्या
 घराविमुनीनां नाप्यत्रतद्व्यनमिति ॥

उ०-स्वामाविकस्वितिपरिग्रहार्थं सम्यग्र गतानामपि
 नरेतदपेक्षैव तथा च क्वानिस्मरण्यतां वदिर्हीणसमुद्रजतिरत्रा
 मन्वेनवेवमेवेति ॥

प्र० ७४३-ननु 'पंचमहव्यवहारामोप्यवेरमणउद्रु'ति किमप
 किमुन पञ्चममणि महायत्नं, किं वा पाठोऽप्रेति ? चेत् ।

उ०-पूर्वोक्तपञ्चमसापूर्णा महायत्नदुःखार्थं मध्यमविजसापूर्णा
 बोधपर्युक्तवार्थमिति च

प्र० ७४४-ननु प्रत्याख्यामीत्यत्र वर्त्तमानाप्रयोगेऽपि 'जा-
वजीवाए'त्यादियोगेऽनागतविषयता गम्यते पर उवसपञ्जित्ताण'-
विहरामीत्यत्र कथमिति ? चेत् ।

उ० 'सत्सामीप्ये सद्व्ये'तिसूत्रेण विहरिष्यामीत्येव तदर्थं,
प्रायेण पाक्षिकाद्यन्ते विहार इति क्षापन चात इति ॥

प्र०-७४५-ननु कर्मसु अप्सु प्राक् कस्योदय कथं च
तेषां बन्ध ? इति चेत् ।

उ०-आदौ ज्ञानावरणोदयस्तदनु दर्शनावरणस्य ततो
दर्शनमोहनीयस्य मिथ्यात्वेन सकलबन्धहेतूनां समन्वयादनादि-
सर्वकर्मबन्ध इति विशेषसमूहस्य सामान्यापेक्षेयं साकारेतरा
पेक्षयानुभवे दर्शनमार्गौ, बोधविपर्यासे तत्रप्रतीतिघात ततश्च
मिथ्यात्वात् सर्वबन्ध, एव च मिथ्यात्वेन सर्वबन्धनियमो
न त्वनेन तस्येति ॥

प्र० ७४६-ननु विरतिरनाश्रवफला, अनाश्रव, संवरफल,
सवर तप फल, तपो निर्जराफलमिति वाक्यानि नियामकानि
यथाकथञ्चिद्वेति ? ।

उ०-नियामकानीति गृहाण, जैना हि मिथ्यात्वत्रद्वन्द्वता-

न्यपि कर्मबन्धहेतुत्वेनाध्यवस्यन्ति, ततो नाविरतानामनाश्रव,
सवरो हि रोध आश्रवानां नत्वभावस्तेषां तत एकेन्द्रियादीनां
नाप्राप्तहेतूनां सचरता, संवरश्चागमिष्यत्कर्मरोश्रवः स चा-
गतकर्मपर्यवसानफल, अत एव तत्रेषु आश्रवसंवरनिर्जराक्रम,
एवविधानामागधकत्वनियमात् सकामैव सा, नहि विराधका
सकामनिर्जरावन्तश्चेति वक्तुमपि युक्त सचेतसां कर्मादिश्रद्धा-
वतामध्यपरेषां बालतपोभावात्, अकामनिर्जराकाद्रेदेनोपन्या-
सस्तु मिथ्यात्वानर्थोऽधिम्यदर्शनार्थ इति, अभव्यानामप्रतत्त्वी-
श्रद्धानात्सकामनिर्जरकत्वं स्यात् ? न ते तथा, न चाराधका
न चानुमोद्या इति ॥

प्र० ७४७-ननु मिथ्यादृश औपक्रमिकीवेदनावन्त आभ्युप-
गमिकीवेदनावन्तो वेति ? ।

उ०-औपक्रमिक्येव सा तेषां, तत्तपसां केवलोदीरणारूप-
त्वात्, अत एव सम्यग्दर्शा पञ्चन्द्रियतिरश्चां मनुष्याणां च
कर्मश्रवणार्थमाभ्युपगमिक्या अपि वेदनाया सम्भवात्, शेपा-
स्त्वौपक्रमिकीमेव वेदनां वेदयन्ते नाभ्युपगमिकीमिति मलयगि-
रय, तथा च सकामा सुदशामेवेति नियम सुसम्पन्न, अका-
मश्रुदादिमतामकामनिर्जरकताकथन तेषां देवत्वहेत्वर्थम्, अत

प्र० ७३१-अनु प्रथमान्विषु वनेषु 'मे तुद्रुमं वे त्वादित्वा द्रव्य
विषयो गृह्णाते तर्हि किंिति द्वितीये 'मे कोहा वे त्वादित्वा माक-
गिण्वो प्रह ? इति ।

उ० कापान्विष्विनित्र स इति मत्सु ससु च स
इति भाष्यप्रधानेति ॥

प्र० ७३७-नव्यस्यत्र मात्रे 'रागेण या बोमेण वे लुब्धते मृगाया
याश्चित्पण्डपि तथैत्र तर्हि मे 'काहा व त्वादि किमयमिति ? चेत् ।

उ०-मर्थ, मृगयता मृगायादा विमकःकाधादिभिर्द्वुभिरिति ॥

प्र० ७३१'-अनु मैषुने उद्दमेप वे त्वादि किमयं किं हिंसा
हीनि नाथंस्वाहादित्पिनि ? ।

उ०-तानि योःकादिसंश्रयताम्ययास्त्वानि मा इत्थान कायप्र
विवारत्तरागानार्थं यत्तत् तत्र इत्ययमहागमप्रविद्यारस्य
तद्विरयस्य च त्रियमात्र प्रमत्तस्यतस्यासम्भय ॥

प्र० ७३९-मथ्यरुजादाने 'मे गांमे व'त्पादि शेषयिय्य
क्यमिति चत् ।

उ०-शौर्यरुत्पादीनां सप्रधानव्यवहारपरयात् यथादि

गहणीयता च तत्र तत्र तथा ॥

प्र० ७४० - अरामियाप इत्थियाप'त्येकीयमत क्यमिति ? चेत् ।

उ० - शास्त्रहृत्प्रमतेन तत्रापि रागपर्ययसानना भन्वया
पुरुषऽपि तथेति ॥

प्र० ७४१-अनु परिग्रहप्रत्याख्यने क्षेत्रद्रव्यपरिग्रहप्रहण
किमिति ? ।

उ०-वाद्यगातरमेतत् तत्रपि क्षेत्रापेक्षयाऽऽद्यादिममत्व
घोतनायमिति ॥

प्र० ७४२-अनु गत्रिमोक्षने 'सामयचित्ते'ति वचनाद्विया
घरात्रिमुनीनां नान्यत्रतद्रूपनमिति ? ।

उ० - स्वाभाविकस्थितिपरिग्रहार्थं इत्यत्र गनानामपि
तत्रैतत्रपेक्षैव तथा च आतिस्मरणयतां पदिवर्धायसमुद्रजितरथा
मप्येवैवमेवेति ॥

प्र० ७४३-अनु 'पंचमहय्यपराशमोण्यत्रेत्प्रणच्छुंति किमर्थ
किमुन यण्णामपि महायनत्यं, किं वा पाडोऽत्रेति ? चेत् ।

उ०-पूर्वस्यञ्जिनसाधूनां महायतदुत्कर्षं मध्यमञ्जिनसाधूनां
चात्तरगुण्यस्यार्थमिति ॥

निर्जरा तु गुणमाहात्म्यायवसायादिति विशेषः ॥ द. ८-चू० ॥

प्र० ७५२-‘मोहक्षयाज्ज्ञानदर्शनावरणान्तरायक्षयाच्च केवल-
मित्यादिवचनप्रामाण्यात् द्वादशगुणान्त्यभागे ज्ञानावरणप्रकृतीनां
पचानामपि क्षय इत्यविवादापन्नं परं केवलमित्युक्ते क्षयिकमत्यादि-
चतुष्काविर्भावाम्युपगमः किं नाभ्युपगम्यानामभ्युपगमार्हः?, न च
वाच्यं यद्यदावरण क्षीयते न तत्तदाविर्भाव आवश्यकः, अन्यथा
तत्क्षयस्य नैरर्थक्यादिति ।

उ०-चतुर्णां चक्षुर्दर्शनाद्यावरणानां पचानां च निद्राणामा-
वरणत्वेऽपि दर्शनस्य तदावरणक्षये केवलदर्शनावरणविलयज-
केवलदर्शनमन्तरा नान्यो गुण आविर्भवति, परं चाष्टाविंशति-
विधस्यापि मोहस्य क्षये न हि सम्यक्त्ववीतरागताभ्या विनाऽ-
परगुणानामविर्भाव, सिद्धत्वे त्वेक एव सम्यक्त्वगुणोऽपर्य-
वसानो मोहक्षयोद्भूत, किञ्च-दानाद्यन्तरायपञ्चकक्षयः स्वभाव-
सिद्धः सिद्धेषु परं न तत्र दानादीनीति निभालनीय, स एवाव-
रणक्षयस्य प्रभावो यद्गुणो न प्रतिवच्यते, आविर्भावन तु गुणानां
स्वभावस्थितानामिति ज्ञानावरणपञ्चकक्षयेऽप्येकस्यैव केवलज्ञान-
स्याविर्भावो न विरोधावहः ॥

प्र० ७५३-आवरणानां क्षयोपशमे गुणानामाविर्भावोऽभि-
मन्यते, क्षये तु तेषां गुणानामेव मूलत एव क्षय प्रतिपाद्यते
तन्नाल्लपाश्चर्यकरं किमिति?, न चैषोऽनुक्तोपालम्भः? ‘णट्टमि उ
छाउमत्थिए नणे’त्तिवचनादिति ।

उ० - यथा भास्करे उद्गते चन्द्रप्रभादीनां ज्योत्स्ना-
प्रसराद्यभावोऽभिधीयते निरभ्राभ्रस्थायिनां तथैतत्, सति
सप्तमीय च ‘यद्भावो भावलक्षण’मितिसूत्रसिद्धा, ततो नात्र
केवलोपादे हेतुस्तद्भाव, किञ्च-यथा दिनकरप्रभासरे चन्द्रा-
दीनां न प्रमाऽपगच्छति सा त्ववस्थितैव तथा अत्र मत्यादीनां
छात्रस्थिकक्षानानामुपयोगप्रसरो न, केवलवेदसा सर्वद्रव्य-
पर्यायसाक्षात्कारात्, न हि य. पाटीगणितानिपुण सक्रमिकांक-
वृद्धिकरणोपयुक्तः, एतदपि अथवहारेण पञ्चविधं ज्ञानमात्मस्वा-
भाविकमित्यभ्युपगमपटुना, निश्चयेन तु तत्तदिन्द्रियाद्यालम्बन-
जातभेदायाश्चेतनाया एवाभिनिवोधिकादीनि नामानीत्यभ्युपग-
मवता तु न किञ्चित्सहावस्थानाभावे नाशे वा मत्यादीनां नाशे
कावकाशः ॥

प्र० ७५४-ननु आवरणनाश आवार्यस्याप्रतिबन्धक सतो

एव तस्वार्थेति इयं शब्देनायतायता 'अणुरूपे तिगायया प्यस
नादीनामपि सकामत्वनियमप्रसङ्गश्च ॥

प्र० ७४८ मनु इत्याहारकसमुद्घातानां नारकैकेन्द्रिया
रिपृत्यात् स्यात् कतिहृततसमुद्घातानां वा स ? इति चेत् ।

उ०-नारकादीनां तसमुद्घातत्रयस्य माव आद्यतुर्म्यस्त
त्रायश्च चतुर्थधरममय एवेति नातीततत्तुच्छमप्येति ॥

प्र० ७४९-मनु यावत्तपस्विनां तप सयमौ स्याथौ कथं
न ? तयोरेपि गुणत्वाद् गुणानुरागस्य च सुदृशां इवमावसि
यत्यावित्तच्छेष्यपने च कथं न मिथ्याइच्छ्यांसापत्तिरिति ?
चेत् ।

उ०-सत्य, स एव हि गुणः स्यात् सस्यगृह्णित्तु
यथ्युक्तः, तेनां तु नौ गवस्त्वान्पत्थिमकस्यापिति स्याथनीयो ॥

प्र० ७५०-मनु मिथ्याइच्छामपि भर्त्सितसत्यादीनि सायोप
गमिक्वानि न वा ? भाषे कथं नानुमोघानि ? तेषामालम्बुदि
कस्यस्य, अस्ये, कथं नातिवार्ताति ? ।

उ०-सत्य, स हि शोकपुष्टयवदसाम्क, न ह्यन्तानु-

न्विषयोपशममातरान्यकपायात्रिक्रयोपशम स्याच्च, अमिचार
काराविसेवासम हि तस्यै एत 'अयसमियत्वायसलोषसामिया
भावा'सम्मद्विष्टिनो चेष'सि (३० सू० ४) मार्गानुसारिणी तु
कर्मप्रधानेति सुदृक्कनियवच्छ्रुत्कार्येति ॥

प्र० ७५१-मनु इन्द्रियाणां कयायाणां च प्रणिधिर्हिसाविवत्
भाज्याऽप्रानासये किं वा मेयुनवधिस्या ? यतो मेयुनस्य रागद्वे
पाविनाइत्तत्वात्तस्य सा नियता, पाणवत्याऽपि तत एव तस्मि
न्मिथतः, इन्द्रियकपायप्रणिधिरपि तद्वैवेति धीतरागणां न सेति ।

उ०-सत्यं प्रथमं तावत्प्रशास्तरागद्वेयावन्तरा धीतरागतैव न,
धर्माधिभ्यान्यास्तस्मृत्स्वाइस्ततो नमस्कारवेस्तायात्वात्, एव
चावैशामावेऽपि प्रशस्तपार्षीतरागत्वार्थिनां कर्तव्यतापत्तिः,
प्राशस्त्यं च रागस्यार्हत्तच्छासनतद्युग्यंगोचरतया द्वेषस्य तु मिथ्या
त्वाङ्गानावित्तिवियक्तया, तथा च धीजिनात्रियुणशब्दप्रवणे
मोक्षमालस्य नृत्पत्तश्च समवसरणादिगतप्रसूनप्रखयांघरसाम्यां
तद्वत्कुड्मिाविमुपुस्येतेन च तथाभवतश्चेन्द्रियप्रणिधेः प्राशस्त्यं,
एवमेवार्हयापवर्णवादे कोष पर्याविविद्यये मानमाये भर्त्स्युजादौ
च छामं कुर्वत प्रशस्तकयाप्यपिधिः नयते, पुष्योपवयोऽस्मात्

निर्जरा तु गुणमाहात्म्याद्यवसायादिति विशेष ॥ द. ८-चू० ॥

प्र० ७५२-‘मोहक्षयाज्ज्ञानदर्शनावरणान्तरायक्षयाच्च केवल-
मित्यादिवचनप्रामाण्यात् द्वादशगुणान्त्यमगो ज्ञानावरणप्रकृतीनां
पंचानामपि क्षय इत्यविवादापन्नं परं केवलमित्युक्ते क्षयिकमत्यादि-
चतुष्काविर्भावभ्युपगमः किं नाभ्युपगम्यानामभ्युपगमार्हः ? न च
वाच्यं यद्यदावरण क्षीयते न तत्तदाविर्भाव आवश्यक; अन्यथा
तत्क्षयस्य नैरर्थक्यादिति ।

उ०-चतुर्णां चक्षुर्दर्शनाद्यावरणानां पचानां च निद्राणामा-
वरणत्वेऽपि दर्शनस्य तदावरणक्षये केवलदर्शनावरणविलयज-
केवलदर्शनमन्तरा नान्यो गुण आविर्भवति, परं चाष्टाविंशति-
विधस्यापि मोहस्य क्षये न हि सम्यक्स्वीतरागताभ्यां विनाऽ-
परगुणानामाविर्भाव, सिद्धत्वे त्वंक एव सम्यक्स्वगुणोऽपर्य-
वसानो मोहक्षयोद्भूतः, किञ्च-दानाद्यन्तरायपञ्चकक्षयः स्वभाव-
सिद्ध सिद्धेषु परं न तत्र दानादीनीति निभालनीयं, स एवाव-
रणक्षयस्य प्रभावो यद्गुणो न प्रतिवच्यते, आविर्भावन तु गुणानां
स्वभावस्थितानामिति ज्ञानावरणपञ्चकक्षयेऽन्येकस्यैव केवलज्ञान-
स्याविर्भावो न विरोधावहः ॥

प्र० ७५३-आवरणानां क्षयोपशमे गुणानामाविर्भावोऽभि-
मन्यते, क्षये तु तेषां गुणानामेव मूलत एव क्षय प्रतिपाद्यते
तन्नाल्पाश्चर्यकरं किमिति ?, न चैपोऽनुक्तोपालम्भः ? ‘ण्डुमि उ
छाउमस्थिप नाणे’त्तिवचनादिति ।

उ० - यथा भास्करे उद्गते चन्द्रप्रभादीनां ज्योत्स्ना-
प्रसरद्यभावोऽभिधीयते निरभ्राभ्रस्थायिनां तथैतत्, सति
सप्तमीय च ‘यद्भावो भात्रलक्षण’मितिसूत्रसिद्धा, ततो नात्र
केवलोत्पादे हेतुस्तद्भावः, किञ्च-यथा दिनकरप्रभाप्रसरे चन्द्रा-
दीनां न प्रमाऽपगच्छति सा त्ववस्थितैव तथा अत्र मत्यादीनां
छायास्थिकक्षानानामुपयोगप्रसरो न, केवलवेदसा सर्वद्रव्य-
पर्यायसाक्षात्कारात्, न हि यः पाटीगणितनिपुण सक्रमिकांक-
वृद्धिकरणोपयुक्तः, एतदपि व्यवहारेण पञ्चविधं ज्ञानमात्मस्वा-
भाविकमित्यभ्युपगमपटुना, निश्चयेन तु तत्तदिन्द्रियाद्यालम्बन-
ज्ञातमेदायाश्चेतनाया एवाभिनियोधिकादीनि नामानीत्यभ्युपग-
मवता तु न किञ्चित्सहावस्थानाभावे नाशे वा मत्यादीनां नारे
कावकाशः ॥

प्र० ७५४-ननु आवरणनाश आवार्यस्याप्रतिवच्यक सतो

ईन्द्रियप्रतिबृतिस्तु स्यादेव दूरपास्तप्रसरेति ।

उ०-सत्यं बधिरप्यस्वाद्यो हि वर्यमायणीकसहमायि
निर्मर्जागोपाविह्वमभाबोमकृष्ठा इति वर्यनावल्पीयनिवृष्टि-
मात्रेण निर्माप्यनिर्मर्जस्य तथाविधस्यैव न द्रव्येन्द्रियाजा-
माचिर्मांष ॥

प्र० ७५१६-अनु मत्पापीनां ज्ञानानां सोपयागानाममाव-
प्रतिबृत्तचक्षुरादिकस्यानुभवस्तर्हि केवलिनां मनोरूपेन्द्रियस्यास
हकारिता स्वामाचिकी तथा कथं च तेनां सयोगावस्थां याव
त्सद्येष्टयाकथं ? न चोपचरित तथास्य अकार्य पूर्वमायेन यतां
सति तथाभावे सकृपायत्वोपचारास्यापत्तिदुर्निवारति ।

उ०-निर्मर्जादि निर्मितानां मत्पादिहेतूनां नामाव केवल्लिनि
तस्य तथामृतानामवस्थितत्वात् तद्वत्त्रापि साधोपदामिकस्य
मावमनसोऽप्रबल्यानेऽपि द्रव्यमनस्तु तन्नामकर्मनिमित्तममंति
इत्प्रसरेमेव न ब्रालङ्घिनामपि मायकेष्टया मनोमात्रयोग्या योस-
परिबामसामान्यस्य केष्टयाकृत्वात् अकार्यसत्त्वाद्याम्बरीयः
सिद्धस्तापीर्कस्य ॥

प्र० ७५७-अनु किमिन्द्रियनिर्मितवृष्यमनांवागात् स्यागा

मत्सत अयादकः प्राकृत्यजाय न जायस्यिकानां मनोजा
वर्षीनां नियममाय इति केवल्यवस्थायां तानि माभूवन्
अनुरक्तस्यप्यतमापयोग्यत्वाद्य केवलस्य पाटीगमित्तके ज्ञमा
हृगयितोपयागवदतयापिपानां प्रस्यस्यिकज्ञानानां मत्पापीनासु
क्यागाऽपि मा भूत् परमाभवस्थाविजातिव्यवेषोहेतुमृतानां स्य
तन्नापीन्द्रियायां प्रवृष्टिप्यतिपानप्रसरेति प्रसरीसरातु सा
कल्पप्यमतिहेतुति, न च केवल्यमास्वन्नस्याः सा प्रतिबन्धिनी
किन्तु विवर्धिनी यते पञ्चविंशते. हेपे सपासरातवविति ।

उ० - सत्यं नमनुमानदीप्यतोऽपि प्रत्यक्समास्वात्मने
पन्मात्रस्यविहोये तद्वत्तापिक्याविकिरपि विषकेऽनुमातुमन्वव
इत्यति सत्यपि तस्य ततोपकृत्ये, एवमेव स्यत्तरमनुकृत्यतर
समप्रशेषकेनास्यत्तरप्यूनतमप्रकाशकेन्द्रियायां व्यापारोऽपि न
तत्रोनत्वामावादिहोयक. जातिनिष्पन्नीमूल स्यान्नादिद्रव्येन्द्रि
यपञ्चकं तु व्यापार्यतया नेष्यत एवेति ॥

प्र० ७५९ - अनुकृत्यतप्यूनस्यत्तरसर्वद्रव्यपर्यायत्वा
सात्कारिणि केवलिनि मत्पादीनां सहावस्थानोप्युक्ततावर्क-
कस्यानाममार्बेपि वर्यनावल्पीयाविकृष्ठा प्राकृष्ठीना भोवत्समुत्प-

स्मरन्त एव सलेश्याकास्तर्हि 'ता कर्मबन्धस्थितिविधाय' इतिवचनात् 'स्थितिपाकविशेषस्तस्य भवति लेश्या विशेषेणे'ति वचनाच्च तत्कर्मणां वक्ष्यमानानां कियती स्थितिरिति ?

उ०-योगेनानुसमय वक्ष्यमानानां कर्मपुद्गलानां प्रकृत्यादिभेदा भवन्तोप्यनुसमयमवधातुं आवश्यकमेतत् कर्मणां प्रकृतिप्रदेशवन्धौ योगाना तारतम्यानुकारिणौ शुभास्वशुभास्तु वा परमनुभव स्थितिश्च न तथाविधे, कषायानां तारतम्यानुकारी यतः स्थितिवन्ध, परं तद्विशुद्ध्युत्कर्षेण चिरस्थिति शुभानामपि प्रकृतीनां, तत्समूलोच्छेदे तु न शुभानामशुभानां वा स्थितिवन्ध, सति च तस्मिन्नवश्यमवाधाकालेन भाव्यमिति, न गतकषायानां स्थितिवन्ध, एकसमयावस्थानं तु निष्कषायकर्मणां वेदनसमयरूपमेव, अत एवैष्यत्समयेऽकर्मस्वीभावः, अनुभावबन्धस्तु कषायपहतजन्य शुद्धरूप, सा चानन्यसाधारणाऽकषाये इति परमशुभ एवानुभागबन्धस्तेषामिति ॥

प्र० ७५८-ननु केवलानां न चेद् भावमनस्तर्हि यथार्थवादिता कथं? यतः स आप्तो वक्ता य प्राग्यथार्थज्ञानेन यथावस्थितार्थानवबुध्यते ततश्च तथाज्ञातार्थाननुसृत्यैव तथारूपतयैव

प्रज्ञापयति; एतच्च सर्वमपि तथाविवक्षोद्भवं विवक्षा च भावमनसोऽनभ्युपगमाच्च केवलिव्चभ्युपगन्तुं शक्येति शासनप्रणयनं यथास्थितार्थवादितारूपं कथमिति ?

उ०-केवली हि क्षीणज्ञानाचरणतया सर्वानर्थानुपलभ्य ये तत्र प्रज्ञापनीया उपलभ्यन्ते तान् तीर्थकरनामोदयस्वाभाव्याद् भाषते वायोगसहकारात् अविवक्षोद्भवत्वाच्च तन्न भावश्रुते कारणमपि तत्कार्यरूपमिति ॥

प्र० ७५९-ननु यदि केवल्लिषु न भावश्रुतं, विवक्षायामभावात् क्षायोपशमिकमत्यादिसमर्धमत्वाच्च तथाऽप्यकुर्वद् रूपस्याऽपि कारणस्य कारणतामभ्युपगच्छता व्यवहारेण कुर्वद्रूपकारणस्यैव कारणतामभ्युपगच्छता नाममात्रपरावृत्तिरूपाणां मत्यादीनां सहावस्थानमनभ्युपगतमप्यभ्युपगम्यते तर्हि तत्त्वार्थीयं 'एकादीनि भाज्यानि युगपदेकस्मिन्नाचतुर्भ्यः' इति सूत्रं कथं गमनीयमिति ?

उ० - भाष्ये हि तस्य मतद्वय मत्यादीनां सहावस्थानेतरविषय केवलेनेति तत्सूत्रं निश्चयाधिकृतमिति न व्यवहारपक्षेण विरुद्ध नयानां विरुद्धानामपि परस्परमनधिकक्षेपेण स्वम-

तसत्यचरत्वात् अस्यया बुभुक्षयापातादिति निश्चयनयत्कथं
 तापरे न एवहारनियेषि ॥

प्र० ७१०-अनु ऋतुवियुक्तौ मनपर्यायावित्पुत्रत्वा कर्तु
 म्नीत्यादित्वात्कवेदित्पुत्रेण तत्र द्रव्यसेत्रकात्ममात्रानां मन-
 पर्याये क्वाचते तत्रापि केवळे अन्तरपरपरदिसिद्धकेवळादीनां
 तद्वात्कवेदित्पुत्रेण सेत्रकपलात्कथं न द्रव्यादिनिर्वैचिष्यमिति ?।

उ०-मन पर्याय्यस्ताविद्युद्विहात्तप्यनिष्पात्तत्र द्रव्यादि
 वैचिष्यं केवळे तु सात्किञ्चिदाद्य तत्सम्पन्न, केवळे तच्छ्रेय
 इमेऽपि प्रथमामयमद्यमाद्यमसमयोपाधिकदशममैवैककयता
 सूचकमिति ॥

प्र० ७११-अनु केयुचित्तस्वार्थीयसूत्रेषु परमशंखाविना
 तथा निर्देशः केयुचित्तु पूर्वोक्तपरामर्शोऽनुसूत्रस्य स्थिते, तत्र का
 हेतुरिति ?।

उ०-सत्यं, मुदशचित्तात्प्रसक्तस्वर्तामिच्छार्थस्तत्पुत्र्य
 स्तत्राक्षरपरत्वीयः सम्पन्नशंखात्परचित्तार्थे तत्प्रायेभ्यश्चा-
 नसूत्रात्माह तत्रेति, नातोऽनुवस्यं तर्था तद्विसर्गादि त्यतः
 'तस्यास हस्तः मन निर्देशाविसूत्रयोः सम्पत्स्वचित्तात्, तदि

श्रियेर्यतो न मत्तिस्तृप्त्यादेरनुसृष्टि 'तद्वस्तुभागे इत्यथो
 इपिणामवचेर्वा, एवमेव स विविध' इत्यादिष्वप्यान्तरापिकारार्थः॥
 प्र० ७१२-अनु द्रव्यलोकात्वात्सिद्धां नवनिकायानां कथं
 लोकास्तिकतेति ?।

उ०-द्रव्यशास्त्रादि कस्येषु द्रव्यवेतोकागानां तेष्वपि रिष्ट
 प्रतरस्यानां नवानामेव विद्वद्विद्विभ्या सिद्धेषु वा मवपर्याय-
 लोकास्य चातुर्गतिकस्य व्यवच्छेदावैवेति लोकात्मिका विद्वन्ति
 लोकात्मस्तत्र चाधिकृता एत एव, सम्ममहात्मियेके स्यतन्त्रोऽपि
 कार इति यद्वा लोकशब्देनावये समुदायापृथ्यलोकामय्य
 तत्र चतुष्टयपि विश्वेतेष्वस्थिता पर्यन्ते इति लोकात्मिका,
 यद्वा कृते सवार्थान् न कस्मिंश्चिदस्थितिपि निष्काये वेदानां गति
 भये च मववरमस्वनिष्पन्न, दण्डास्तमोहाहारकल्लप्यिकानुमति
 धरणां मुनीनामपि न सन्, तेनां द्रव्यलोकात्वात्सिद्धेऽपि सोऽ-
 स्तीति, तद्वाद्यन्तेनासाधारण्यं तयां लोकात्मिकेति सङ्गीह्युस
 गन्धेषु, एतन्महिम्नैव तेनां स्यात् प्रपञ्चसूत्रेषु वक्षितं भाष्ये
 च तादृश एव तेनां स गीत इति ॥

प्र० ७१३-अनु मगधनिस्तस्वार्थकारेऽप्यवाप्याये 'तत्रयो-

पेऽत्यादिभिः सत्रैरष्टानामपि कर्मणामाश्रवा दर्शितास्तर्हि कृत-
त्वादिभिः कथ्यमाना कस्य कर्मण आश्रवा ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, सकथायत्वात्साम्यपर्यायिकत्वाच्चाष्टानामथाश्रवा ॥

प्र० ७६४-ननु 'शुभ पुण्यस्ये'त्युक्तवापि कथं पुण्याश्रवो
न दर्शित ? इति चेत् ।

उ०--'भूतत्रयानुक्रमे'त्यादिभिर्दर्शितं एव स. ॥

प्र० ७६५-ननु जीवाजीवाधिकरणत्वेऽप्याश्रवाणां किमिति
हिंसाविषया एव ते उक्ता ? इति ।

उ०-सृष्टावादादिष्वपि हिंसैव प्रयोजिका प्रयोजनरूपा वेति
उपलक्षणं वा शेषाश्रवाणां ॥

प्र० ७६६ - ननु प्रत्याख्यानावरणविक्षयोपशमादेश्चारित्रं
लभ्यते ततो वास्तवी चारित्रमोहनीयतेषां परमन्तानुबन्धा-
द्यष्टकस्योपशमादिष्वपि सासु नैव लभ्यते सामायिकादिचारित्र-
मिति कथं चारित्रमोहनीयतेति ? ।

उ०-सत्यं, परमपूर्वकरणेनानन्तानुबन्धिचतुष्के भिन्ने एव
चारित्रवत्सु प्रीति प्रादुर्भवति, पश्चादेव सम्यक्त्वमाप्नोति तत्प्र-

तीतिरूपमिति चारित्रप्रीतिरोद्भूतत्वाच्चारित्रमोहनीयता, युक्त-
वैषां, अप्रत्याख्यानावरणक्षयोपशमे चासक्तिवत् शक्यभावाच्च
यद्यपि न स्वीकरोति सामायिकचारित्रं परं तन्क्षयोपशमाद-
स्थिमिजाप्रेम्णाऽनुरक्तो भवति चारित्रे तद्वत्सु चेति तेषामपि
तथात्व युक्तमेव ॥

प्र० ७६७-नन्वप्रत्याख्यानावरणानुपशमे औपशमिकाव-
स्थायामपि देशविरतिमान् स्यात् क्षयोपशमे च परमार्हतत्वेन
वर्तेत परं क्षये किं स्यादिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, प्रतिबन्धकानां क्षयेऽवश्यं प्रतिबद्धस्य गुणस्य
प्रादुर्भाव स्यात् परं तत्प्रवृत्तेर्न नियमः, सिद्धेषु कथञ्चिदपि
भवस्थकेवलसु सर्वथा दानाद्यन्तरायक्षयेऽपि सर्वविषयकदानाद्य-
भावादिति ध्येयमिति ॥

प्र० ७६८-ननु देवतया ग्रहीष्यस्यवश्यमिति सेचनकाया-
द्विष्टं तेन स्वयमेवालानमूलमागतो राजाविति सत्यं न वेति चेद् ।

उ०-अस्येतदुक्तं केनचिद्, तत्त्वतस्तु तथादेशेऽपि आला-
नस्तम्भं तु प्रलोभ्य स्थाने स्थापितैर्मोदैकैस्तु प्रापितो राजपुरुषैः,
परमवधिना श्रीनन्दिषेणं पूर्वोपकारिणं ज्ञात्वा यदा सा आरूढो
भवति विगतमदो जायते इति ॥

प्र० ७१९-मनु सत्यकिं उपापतमहेभ्यः इत्यभिधा कथं केन कृतंति ? वेत् ।

३०-पाताले प्रविष्ट्यापि पेडासहस्रानि पुराणां त्रयीं विनास्य मानुशीन्मन्त्रद्वयेन पेडाके हनवान् तपेद्रेण तस्याभिधा महेभ्यः इति स्तना मन्त्री मन्त्रीभ्यश्चेत्याख्ये समर्थे द्वे मित्रे तस्य ताभ्या मेय कुमुदस्य तस्य माहात्म्यं विदेशा(द्वा)त्रिषु देशेषु प्रषर्तितं तव एवावाख्ययुग्मसंयोगपूजा तत्र विशेषेयेति ।

प्र० ७२०-मनु केचित् साधवः सप्रतिरम्भात् कौशा म्था नगर्यां वास्तित्यस्य साधुविहाररहितं देशमपि धार्मायमा मगन्ति, तत्र किं वाच्यमिति ?

३०-पृष्ठम्भ्रस्यगत कौशाभीसन्निवेशधिपयं पाठ्यमज्ञानमास्ते तां नगरीं दृष्टित्येयं प्रत्ययन्ति वासकार्तिरि प्रागजगत्त एण्ड प्रयोनवापताप मगाथान् वीरोऽवस्तीमेत यावत् भार्यमहापि र्वापाः प्रागेव सप्रतिराम्यात् पावदसिषत्रिरेऽक्रकास विजड्दुरिति ।

प्र० ७२१-मनु मायस्यकाधिक्रियाकरणकाळे 'मंते' इरापापमन्त्रसामर्थ्येन स्थापनाऽवश्यं कार्या परं के तस्यो स्थाप्या ? इति चत् ।

३० - मुखस्युस्थान्जवक्त्रादियु क्रियासु स्यस्त्रीयानामा धार्याणामेव स्थापना युक्ता परं येत्यस्तवभुतस्तवसिद्धस्तथा- रियु जिनेभ्यः अत्रसिद्धानां कस्या स्थापना पद्मकात्रियु च एजाहरेण मुख्यधानां तत्रमवधारणस्यार्थं कार्या स्थापनेति ।

प्र० ७२२-मन्वर्हवादीनां शरीरसमग्र्यान्नेवेव स्थापना परं ज्ञानाराधने भुतज्ञानस्य चित्रकमपि स्थापना कथं ? स्या विति चेत् ।

३०-सत्यं पुरुषरूपेणांगसमुदायस्य पद्मविष्वाचारप्रादीनां स्थापना कार्या अत एवायस्यवाचिषावाचारदीनामङ्गराश्वो- पलसितवमाज्ञातं गण्यचरैः, ज्ञानिस्थापनाद्वारा तु मत्पवधिमम- पर्वायेकवज्जानामपि स्यास्थापना चित्रकर्मणीति ।

प्र० ७२३-मनु स्मरणप्रत्यभिज्ञानतर्कत्रयो मतिज्ञानं भुत- ज्ञानमप्यद्वेति चेत् ।

३०-भनुकाः मनोमात्रगतास्ते मतिज्ञान, भुतज्ञानमाता निर्दिश्यमानाश्च ते भुतज्ञाने, सबधिना मनोबोधेन वा ज्ञाना- स्ते तु तत्रैव केचके तु नैव ते प्रमत्तजनपवत्त्वाद्यिषु तेषां मतिज्ञानत्वेन प्रकृतं तु ध्ववहारिकांस्तानाधित्य तत्र ते तद्भुगा पव पत् ।

प्र० ७७४ - ननु लिप्यक्षरेषु आर्थक्षेत्रलिपिभेदापेक्षया भ्रान्तु सरोष्ठ्यादयोऽप्रादशवाह्मीलिपिभेदा परन्तु व्यञ्जनाक्षरे संस्कृतप्राकृतभेदौ कथं ? समानोच्चारणविति चेत् ।

उ० - सत्यं, परं ऋकार्लृकारैर्दौत सदीर्घादिभेदा ससृष्टे तथैवास्वरव्यञ्जनानि च विसर्गजिह्वामूलीयोपध्मानी-याश्च, न च ते प्राकृते उच्चार्यन्त इति नायुक्तो भेद इति ॥

प्र० ७७५ - ननु योऽवधिज्ञानी तैजसशरीरं जानाति स स्वस्य परस्य वा कियतो भवान् वेत्तीति ? चेत् ।

उ० - अतीतानागत भवपृथक्त्वं स उभयोर्जानातीति ॥

प्र० ७७६ - ननु अवधिज्ञानावरणीयानां सर्वात्मप्रदेशेषु समः क्षयोपशमो भवति विषमो वेति ? चेत् ।

उ० - सर्वदिक्कावधिमतां स सम एव, अन्तगताद्यवधि-मतां तु विषमोऽपि, यथा द्रव्येन्द्रियाभ्यन्तरनिवृत्तौ तत्तदिन्द्रि-यावरणक्षयोपशमवतामात्मप्रदेशानां तत्तदिन्द्रियस्थाने निवर्तने भिन्नक्षयोपशमादिति, सन्निभश्चोत्तमः सर्वाङ्गेषु सर्वेन्द्रियक्षयो-पशमः ॥

प्र० ७७७ - ननु गमिकश्रुतस्य किं लक्षणमिति ? चेत् ।
उ० - यद् भङ्गरूपं गणितरूप सदृशालापकं वा तद्गमिकश्रु-तमिति ॥

प्र० ७७८ - ननु मन पर्यायज्ञान गणभृतां कदोत्पद्यते इति चेत् ।
उ० - सम्यक्त्वचारित्रप्रतिपत्तिसमय एव, अत एव 'जो-समत्तं चरित्तं च जुगव पडिवज्जेइ'र्युक्त्वा मन पर्यायस्य प्रति-पद्यमानो मत्यादे प्रतिपद्यमानतया व्याख्यात इति ॥

प्र० ७७९ - ननु निश्चयवक्तव्यतायामेकमेव केवलज्ञानमिति कथमिति ? चेत् ।

उ० - आत्मा हि सर्वद्रव्यभावज्ञातृस्वभाव 'तदेव च केवलं सर्वज्ञातृत्वं, तत्र विषयादिज्ञानानांशस्यावारकं तद्विलयं चाश्रित्य मतिज्ञानावरणमतिज्ञानव्यपदेशः, एवमभिलाष्यादीनि क्षेत्रान्याश्रित्य शेषावरणज्ञानव्यपदेश परं भिन्नानि परोक्षत्वादसम्पूर्णप्रत्यक्ष-त्वाच्चातादृशं तु केवल, अत एव केवले एकज्ञानदर्शनचारि-श्रोपयोगिता ॥

प्र० ७८० - ननु 'सुयनाणं महइहीयं'ति कथमिति ? चेत् ।
उ० - मतिश्रवधिमन पर्यवेकेवलज्ञानानामपि येषां प्रकाशनं

प्रवसत्कृतयोपकारं स्मरन्तः इत्यहोबरतया प्रयोवमायमीसाफ
 स्याद्वादा दर्शनविबुद्धयर्थं तन्नामकर्मोदयनिरपेक्षमेव पूजयन्ति
 यथा बोधारो राक्षसा स्वापकारकतया ब्रह्मादीन्मन्त्राणि पूज
 यात्, शैवा वैष्णवाश्च मन्त्रीपस्यगतं गाकुलवृद्धकुण्डलोपकार
 कृतया च गोकुलाणि बहुमानयन्ति, न च कान्नादीनि सार्वभौमि
 न च वेनवस्तयाकर्मण्यः किम्पुकारप्रतिष्ठाप्य एव तत्र
 हेतुस्तथाप्यत्रापि भाद्रियुद्धस्य भाग्यम्नुस्तुत्य मूलेऽपि तस्मिंस्त-
 द्वाप्यवृत्तिर्यथा मन्वतं तथा तीर्थस्थापनाक एव तथा तथाऽप्य-
 बहुकालस्यापितीर्थप्रवृत्तिस्तथाविधमिगलामवैविध्येण स्वीक्रियेत
 तथापि नो हानि काचित् ॥

प्र० ७८४-मनु पञ्चपञ्चाशत्सुष्यविद्याद्याभ्याम्ययनानि ताव-
 स्येव च पापफलाधिपाकाणि मयावता भीमहावीरिणाम्प्रसमये
 आदिष्टतया यानि कथ्यन्ते तानि कानीति ? चेत् ।

उ० न कुत्रापि स्पष्टमया ताभ्यादिष्टानि सम्भवतस्तु
 चतुर्दश मारकमेशा पर्वशापर्याप्तकृतया सप्तानां मारकाणां, पृथग्य
 लोकोबायुनां सप्तमषापर्याप्तयेतरमेवानां प्रत्येकं सप्तमावात्
 योऽहम्, वनस्पते सुसम्बादरसापावप्रत्येकानां द्विष्टिपर्याप्तेतर
 मेषुब्रह्मण यद्वै सास्यं द्विष्टिख्यां उक्तस्तत्कथारानां पर्याप्तेव

ते भुल्लोया भयां शैवा एव तत्तन्मन्त्राणां अर्थास्तन्मन्त्राणां
 इति धृतत्वापत्तेश्चैपस्याधुनास्य महर्षिचक्रेति ॥

प्र० ७८१-मनु सिद्धयेषु अल्पद्विष्टिसिद्धा कथं कथ्यन्ते ?
 ग्राह् विद्येस्ते स्वभिक्षप्रदानाविति चेत् ।

उ० - सत्यं, स्वनिर्गं त एव स्वीकुर्वन्ति ये अथिवा
 युष्वा अन्तर्मुद्गर्णयुष्वाणां तेषां न तद्व्यभिचयित्तिरिति पुन एव
 स मेव इति ॥

प्र० ७८२-मनु कोऽसौ वानकवशा गणपरवहो वेति ? चेत् ।

उ० - य परमरणा सामाधिक्यसुशार्थवाचकास्ते वाचकवशा
 गच्छथारणाविमन्तो गणपरवहो ॥

प्र० ७८३-मनु मपयस्तु किनेश्वरेषु शीवस्तु निर्भूतेषु च
 तीपमवृत्तिप्रको या देवियेन तत्र किं श्रितनामकर्मणा वैश्वि
 कारप्यमप्यदा किञ्चिदिति, यत्रि च तामैव श्रितगणस्य स्यात्हेतु
 शीवस्तु स प्रयते तत्रया, निर्वाण्यु तु समप्रकर्मस्ये कथं तथै
 तुमूयमानुशीतेति ? चेत् ।

उ० - सत्यं निर्भूतानां तेषां नास्तैव श्रितनामकर्मण्यं तत्रप-
 परं श्रितनामकर्मण्यं तत्रयाम्ये तदोत्पद्यमाना श्रीवास्त्याएच्छीर्षी

रभेदात् द्वादशकं त्रिकलानामपि पर्याप्तेतरभेदपदकं सामान्येन नरदेवदुर्गतिरिति पापफलविपाके, पुण्यफलविपाके व्यन्तराष्ट्रकभवनपतिदशकज्योतिष्कपञ्चककल्पोपपन्नद्वादशकप्रैवेयकानुत्तरभरतैरघतमहाविदेहात्यकर्मभूमिनित्रिफहरिवर्पाद्यकर्मभूमिपद्कलो-कान्तिकनवकै स्युरेव भेदानां पञ्चपञ्चाशदिति सम्भाव्यते, सुधीभिरन्यथाय्यूहेत न कश्चित्प्रतिबन्ध इति ॥

प्र० ७८५-ननु भगवान् गौतम श्रमणे भगवति महावीरे श्रीवर्धमानस्वामिनि चेत् चिरसंसृष्टादिविशेषणस्तर्हि प्रतिशो-धात्प्रागराग कथं नेति ? चेत् ।

उ०-रागार्हवस्तुप्राप्तिकाल एव रागोदय, मिथ्यात्वक्षयाद-नन्तरमेव च प्रागजन्मप्राप्तमभ्यक्तवधरे योग्यता तद्दरागस्य, ततो न प्राश्रगोदयस्तद्विषयस्तस्येति ॥

प्र० ७८६-ननु शुद्धबुद्ध्या अशुद्धमाद्रियमाण एक. अन्यश्च शुद्ध शुद्धबुद्ध्याऽनाद्रियमाण इत्यनयो. को भाविभद्र ? इति चेद् ।

उ०-शुद्धमनाद्रियमाणस्तु भवाभिनन्देव, शुद्धबुद्ध्याऽशुद्ध-माद्रियमाणोऽवश्यमादिमध्यान्तभद्र, पर शुद्धत्वकारणानि विदन् तद्वन्तमप्यन्त करणमालिन्यात् परमार्थतोऽशुद्धोऽपि

शुद्धबुद्ध्याऽऽदरपात्रं जायमानो नेतव्य नाशुद्धिकारणवन्तं शुद्धबुद्ध्याऽशुद्धमाराधयन् भाविभद्र, एवं शुद्धदेवगुरुधर्मबुद्ध्या कुदेवाद्या अशुद्धत्वान्न त्राणं अन्त करणेनाशुद्धोऽप्यभय्यो मिथ्या-त्वमवतपरिणामकर्षकाले आयात. साधुश्च स्यादेव भावि-भद्राणामादरपात्रमिति ॥

प्र० ७८७-ननु मैत्र्याद्यास्तु चतसृषु भावनान्तु सतीषु किमिति 'मिती मे सव्वभूएसु'स्युद्गुण्यते पुनः पुनरिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, मैत्र्यादिभावयुक्तस्यैवानुष्ठानस्य धर्मत्वाच्चत-सृणामपि तासामावश्यकता धर्मात्थिना, पर मुदितादीनां तिसृणा-मपि भावनानामुत्पत्ते स्थितेर्बुद्धेश्च मैत्र्यभाव एव प्रतिरोधकः, सत्यामेव तस्यामन्यासां मुदितानामसतीनामुत्पत्त्यादे सौलभ्य-मितिहेतोः सोच्यते पुन पुनरिति, किञ्च-मैत्री पापप्रतिघात-रूपा, परास्तु गुणबीजाधानरूपा, न च शक्य पापप्रतिघातमन्तरा गुणबीजाधानं विधातुं, विहिते पापप्रतिघाते चात्मस्वरूपत्वाद् गुणानां स्यादेवायत्नतोऽपि प्राकट्यमितिहेतोरपि प्रागेवोपदे-श्याऽऽदेया च मैत्रीति सैव पुनः पुनरुच्यते इति, क्षामण च 'स्वामेमि सव्वजीवे' इत्यादिना 'आयसिय उवज्जाप' इत्यादिना 'स्वामिय

३०-यिवशित्नाधिकारमात्रदित्त्या कथा पूर्वमवप्रसक्तानुप्रसक्तदृष्टान्त्वोपेतानि चरितानि, इयमितिभवप्रपञ्चा कथा तु कविबुद्धिःकथितेति ॥

प्र० ७९.५-अनु आचार्योपाध्यायानां शिष्यसंस्तारकैर्हस्तपादादिभि सचद्वैतेपसद्वै गमागमैश्च कथमाद्यातमेति ? चेत्
३०-नाचार्यैश्चार्थोपकरणानामध्वाराभ्युत्थाद् अन्वयात् तु जीवस्यैव गुणवत्त्वात् तद्बुद्धतत्परिस्थिति मत्किराद्यातना च न स्यात् ? इत्यस्यैव भासन्नं गमनागमने च तेषामननुज्ञाया अप्राप्तं तत्र प्रवेदान्याद्यातना ॥

प्र०-७९.१-अनु तित्यस्यरा मे पत्नीबन्तु'चित्तवा वीतरागा नाशित्य कथमाशिवि प्रमुञ्चते ? इति चेत् ।

३०-ते नैव प्रसीदन्ति पर तत्त्वसत्चेर्जायमान कार्यमात्मन्यागमयन् तथा वक्ति यथा'शाम्य कर्मय वारिदे'ति अन्वोऽरक-प्रित्ते सत्यप्याचार्ये शिष्य प्रसाद्येक्षी तथापूत एव च मोक्षा र्थीति कल्पते, अत एव 'पुञ्जा अस्त पत्नीर्यति विठकं अट्टिब सुष मित्यादि, अन्वया प्रासपर्योक्तव परित्यामिने शिष्याय सूर्यार्योपर्यास्यं इत्यमाचार्योक्तानुक्तमाशय कर्त्तव्यमस्येयेति,

धियोपस्तु कथं प्रसङ्गा एव कुर्म इति पुरुषवाक्येषु सस्वेवेति ॥
प्र० ७९.७-अनु अन्वयस्यमर्ममण्डले सर्वसंगवञ्जितानां कथ परार्थमिति परेषामपि स्वसङ्गतसाधूनामर्थाय तथासमणे च एव वारयेयुरिति न सम्भव इति चेत् ।

३०-आवकाशां तथावितेरभावास्तेषामर्थितोऽभ्यया वाऽर्थाव न तद्गमणेदिति सूचनाय, तथा च कैश्चिद्भ्रावका मयेयुरता इत्या ये सयमाश्वितस्तेन न साधूनाभिताः परं साधुना तथा-भूतभावकाशां ममत्वमुच्येद्य न च तदनुबुद्ध्या अन्वयापि वाक्य मर्थेयाम् ॥

प्र० ७९.८-अनु श्रीभाकरयके समाखरणे च सच्चुल्लिकानां पञ्चानां परमेष्ठिनां अस्कारात् क्रियते श्रीभ्याभ्यामप्रकृतौ निबन्धु-किञ्चानां, तत्र किं तत्त्वमिति ? चेत् ।

३०-आवकाशकं समाखरणं च अमस्कारपदानि सोऽरेस्या-नि कल्पना कथ्यते तत्रत्यक्तः प्रस्तुतक्रियायां समाखरणपूर्वक-मेगानुरेखकमिसन्धानाद्वारा माहात्म्यस्य व्यापनाय परच च समाखरणस्यावश्यकत्वाद्वापनाय, स्याभ्यामप्रकृतिकारस्तु तथात्मने निबन्धप्रारिसमाखरणे तत्सत सर्वकालीनशासनमात्मस्वरपर

गुरुणां स्मृतिनमस्कारार्थं पञ्चनमस्कारानुचुरिति, न तत्रोद्देश्य-
चूलिकाया उक्ति, ध्वनित च व्याख्याकारैः प्रयोजन दर्शयामि
'पढमं ह्रवह मगल'मित्युल्लेखेनेति प्रोक्तोद्देश्ये विना त्वभ्या-
दयोऽप्युच्येत्स्तानिति सचूलान्येवाधेयानि ॥

प्र० ७९९-ननु नगनाटे प्रतिष्ठिता प्रतिमा कथं दर्शनीया
पूजनीयाश्च स्युः ? तेषामन्ययूथिकत्वाभावादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, नगनाटास्तावत्सर्वविसवादिन, अत एव न
त्रैराशिकवत्तेषामपि सम्भोगपरिहारकायोत्सर्गादि, किञ्च-यथा
छान्यतीर्थीया अर्हद्दिग्मानि स्वकीकुर्वाणा स्त्रीशस्त्रादिसाधनान्य
वीतरागदशाहणी सन्निधापयन्ति, पूजाविधानं च लोकोत्तरं
सदपि विपर्ययस्यन्ति, तथा नगनाटा अपि प्रत्यक्षदृश्यमान-
पुरुषचिह्नाण्डयुगल त्वक्समानवर्णचक्षुष्कं कुर्वन्तश्चक्षुचिह्नाण्डा-
तिशय त्वगन्यवर्णचक्षु स्वभावं च विपर्ययस्यन्ति, पूजनविधान-
मप्युत्सार्य गन्धमाल्यालङ्कारादिक विपर्ययस्यन्त्येव, ततस्तै
स्वतन्त्रतया गृहीतान्यर्हद्बिम्बान्यतीर्थिकस्वतन्त्रपरिगृहीतार्ह-
द्विम्बवन्न दर्शनीयानि पूजनीयानि चेति, अत एव रैवताचलादिषु
तै सह तीर्थस्वामित्वविवाद इति ॥

प्र० ८००-ननु द्रव्यलिङ्गिद्रव्यकारितानामर्हद्विम्बानां कथं
न दर्शनादे कल्पनीयतेति ? चेत् ।

'उ०-भावस्तवलोपका द्रव्यलिङ्गिनस्तल्लोपेनैव द्रव्योपार्जनात्तद्र-
व्यविम्बादीनां वन्दनीयत्वाद्दौ भावस्तवलोपानुमत्यापत्ते गृहस्थ-
कारितेषु तेषु तत्सापेक्षत्वादेवाधिकारितत्वादेरपेक्षा यत इति ॥

प्र० ८०१-ननु गृहस्थप्रतिष्ठितानि भगवदर्हद्विम्बानि कथं
न वन्दनीयानि भवन्ति ? यतो न परतीर्थिककुक्षुदेवचिह्नाङ्कितानि
न च भावस्तवलोपानुमोदनावन्तीति चेत् ॥

उ०-सत्यं, श्रीहरिभद्रसूर्यादिभिः शासनधुरन्धरैः प्रदर्शितेन
विधिना विपरीतानीति न वन्द्यन्ते, अविध्यनुष्ठाने कृतिवदनु-
मोदनस्यापि तीव्रदोषरूपत्वात् ॥

प्र० ८०२-ननु सातिशयश्रीकेशरीयाजी-मल्लीनाथ-शान्ति-
नाथ-सुमतिनाथादितीर्थीदीनां सविशेषा सपर्या किं मिथ्यान्वहे-
तुकीति ? चेत् ।

उ०-सातिशयानां प्रतिमादीनां सापर्याविशेष सम्यक्त्व-
लभादिहेतु, अत एव भावितैतैत्यान्याश्रियालोचनाष्टमकर-
णादिषु शालाशा, परमैहल्लोकिरूपेषुभिस्तत्करणे जीवादित-

समदावर्ता सा द्रव्यानुष्ठातकया कपरतीर्थीयानां सा बोकोष्ठ
 रमिष्यात्वरुपेतिभ्ये 'कभाद्येस्येति प्रत्यक्ष्यालाएकवचने
 बात्रानुसन्धेवमिति ।

प्र० ८०३ मनु वैत्पस्तवे पूजापद्धतस्नानपुण्यभोरुजाविका-
 तस्यासम्पत्कर्म्य पूजाकर्मणा शत्रस्य प्रतिपादनात् कथं द्रव्य-
 लावस्य स्वर्गसाधकतेति ? सेव ।

३०-साय जिज्ञानं गुणान् मन्त्रसिद्धस्य प्रवर्तमानानां
 सम्पत्कर्मविशुद्ध्यादिफला निर्भरेव परं प्रमुगुजाकृपाम्त कर
 कानां 'यस्यसि सवाय क्लृपरो छि मावतना द्रव्यव्ययो यस्तस्य
 दानादिवत् इत्ये परं फल, अत एव उक्तोसं इत्यस्यैव भार-
 हिय काइ मण्डुपयत्युच्यते इति ॥

प्र० ८०४ - मनु संयमकरोर्थां पुर्वि तदसंभ्रमणं विषय
 नाइकरमामात् कथं न स्वर्गनापकृतेति ? सेव ।

३०-स्वर्गनापकृपुष्यकारकानादीनामभावात् तद्योष्ये
 योगजुद्धा तु ज्ञायत इति ।

प्र० ८०५-मनु असक्यगुजानां मिथ्याहरामविबहुलक्या
 कानां च परतीर्थीयानां भावात् कथं परेणमसहमानो मित्वादि-
 क

देशविपयफलवाच्यते स्वतीर्थ्यानां चास्यस्यसत्याकानां तदसह
 मानोऽपरेणां चैतावता तसहमानो देशैवैवारापक उच्यते प्रातच
 मंकर्याने इति सेव ।

३०-साय, मिथ्याहम्या द्रव्यमिथ्याहृष्ट्याद्यगुणेभ्यो द्रुष्टान्
 प्रशस्ते द्वेये वर्तते परं तद्वदम्या द्राहे विरापकता, अत एव
 पञ्चशतमुनिपीठकाय पालकाय द्रुष्टान् इत्यथका मगायता
 मुनिस्तुतस्वामिना विरापक उक्तं, ततस्तस्य प्रास्तागुणुष्यिपु
 प्रशस्तरागसरगात् मिथ्याहृष्ट्यवगुणेषु द्वेयव प्रशस्तोऽयसम्भयाद्
 ब्रह्मारापकता मिथ्याहृष्टिप्रभृतिद्वेयसम्भवाद्याप्रशस्तोऽयमायात्
 यथेन विरापकतामायात् ब्रह्मारापना द्वेयप्रत्यसा चाप्याविरापना,
 स्वतीर्थ्यानामसहिष्णास्तु गुणगुणियत्स्यामयप्रकाररापनायात्
 मिथ्याहृष्टितद्वलरुपावादिना रागसम्भवाच्च विशेषत एव
 विरापकता क्षामानामप्रत्यसा चापकतेस्तमात्रां द्रव्यारापनां
 प्रतीत्य देशारापकता ततश्च यथाऽमभ्यादीनां सयमकिया देशा
 रापकस्यापि द्रव्यरूपैव तथाश्चापि परतीर्थीयसहिष्णोरपि देशा-
 रापकता या द्रव्यरूपैव तामापित्यैव देशारापना न तु देशविर
 त्यापिदेशारापनावस्मोरुपकृतेति ।

प्र० ८०६-ननु य स्वयकारितायाः गुरुकारिताया विशिष्ट-
विधिकारितायाश्च प्रतिमाया दर्शनेन भावस्योल्लास आह्लादश्च
भवति स किं योग्य ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, यथा स्वयं विहित किञ्चिदपि धर्म विशेषेणा-
नुमोदनीयतया विशेषफल यच्छति तथा स्वयंकृतायाः कारिताया
वा प्रतिष्ठाया प्रतिमायाश्च दर्शनादिना विशेषेण भावस्य
प्रभव आह्लादस्य च, स योग्य एव, अत एव भगवान् श्रीहरि-
भद्रसरिविंशतिकायां- 'सयकारियाइ केईति पाओ काराविय-
स्से'त्यनेन प्रायोग्रहणास्वय कृतस्य क्रीतस्येति वचनाच्चेति
स्वकृताया मुख्यत्वमाह, गुरुकारितायाश्चापि तथाभवं नानुप-
योगि, तत एव 'ज्ञेयमिदं वंशतरकांड'मितिबोडशके, तथा
यद्यपि सर्वमपि धर्मानुष्ठान विधिगतमेवोपकारकमात्मन
अविधिपरिहारपरायणस्य तथापि सविशेषविधिकारिताया
तस्या देवादिसाधिष्ठानसम्भवात् स्यादेव विशिष्टभावोल्लासा-
ह्लादयोर्हेतुत्वमिति, ततो यथा प्रतिमानां स्वर्णरत्नादिमयत्वे
भावोल्लासाह्लाद्याः तदसाधारणकारणत्वाभावेऽपि जायन्त एव
तथात्रापि तथाभावेऽपि तस्यास्तद्धेतुता, अनुभवसिद्ध चैतत् ,

मुग्धतानिरासस्तु'जे परिस्सवा आसवा' इति पारमर्षवचन-
पानपीनानां सर्वत्राप्यनुगत एवेति ॥

प्र० ८०७-ननु अन्यगच्छगता अन्यसामाचारीसमाचरण-
परा अन्यसम्भोगिका आचार्यादयो यदा न वन्द्यन्ते तदा तत्कृता
प्रतिष्ठा प्रतिमाश्च स्थापिता कथ मन्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०-सत्य, जिनप्रतिमावन्दनाधिकारे अन्यतीर्थिकग्रहीतानां
चेत्यानां वन्दनादीनां निषेधात् प्रतिमा प्रतिष्ठाश्चान्यतीर्थिकपरि-
ग्रहरहिता मान्यन्ते साधूनपेक्ष्यासमनोबानामसम्भोगिकानां च-
वन्दनानिषेध स्पष्ट एव ॥

प्र० ८०८-ननु भगवन्तो जिनेश्वराः प्रतिबुद्धान् गणभृदा-
दीन् प्रवाजयन्ति यदा कि सामायिकसूत्रेणान्येन वा केनचित्सू-
त्रेण प्रवाजयन्ति ? यदि च सामायिकसूत्रेण तर्हि तत्तीर्थकराणां
सूत्रापेक्षयाऽध्यात्मगम कथ न स्यात् ? कथं न स्याच्च गण-
भृतां परस्परगम इति चेत् ।

उ०-सत्य, सामायिकसूत्रेण प्रवाजयन्ति, परं आचाराङ्गा-
दिदृष्टिवादन्तद्वादाङ्गीर्णपिटकापेक्षयैव जिनानामथपिपेक्ष-
याऽऽत्मागमत्वं, प्रवाजनशिक्षणादि जिननामोदयजमिति तत्तत्प्र-

निजादिमुत्रापेक्षया भगवतामात्मगमापेक्षयाऽपि न इति; भावपरकम् शेषाद्यपरकसूत्ररचना च गण्यमुच्छेदेष अत एव तत्र 'ब्रह्मि' त्यादि कथन सङ्गच्छते तत्र सामायिकसूत्रे मद्र स्तथाप्यस्य तदोपातोऽनुवादरूपः, अत एव करोमीत्यादि न तु कारयमीत्यादि पाठ इति ॥

प्र० ८०९ ननु पञ्चदश्यादिशात्यागमानामाबद्धौ भावपरक नियुक्तिर्द्विनियुक्तीनामर्थरूपगामानां कथं गज्जना क्रियते? द्युतकेवसिरचितत्वेन चेत् 'सुप्त ग्याहररय'मित्यादिगणयावसात् सूत्रस्य तासां, इशवैकालिकादिनियुक्तिनां तर्हि कथं गज्जना मसूत्रत्वमिति? चेत् ।

उ०-सत्यं, प्रथमं तावत् गण्यपरकसूत्रेकस्यादिप्रणीतत्वमात्रेण न सूत्रार्थं पठुनां स्तोत्रादीनां ते प्रथीतामामपि सूत्रावाभावात् तथा च गणपत्पदिभिः प्रणीतं सूत्रमेवेति न सगताप्यकथा क्विन्तु सूत्रं गण्यपत्पदिभिः प्रणीतमेव एवं च वा रचना स्तैः सूत्रतयपुत्रया विधीयन्ते ता एव सूत्रसङ्गानुसरन्ति भाष्या इति भोचनियुक्तिर्नियुक्ती द्वौ सूत्रस्यारहिते भाव रयकनियुक्तिर्मप्यपि स्पृशति सूत्रं परं सूत्रस्यार्थं प्रागे'वोद्देशे निरेते येषामुपाद्यावस्य स्ययमेवात्यापिठद्वाराकजापस्य स्वत

पञ्चपञ्चाकूपेति तास्तिभोन्मिष्य सूत्रतया रचिता गण्यन्तेऽपि च, तथैव स्वतन्त्रपञ्चाकूप्याकूप्याकूप्यात् सुविहितानां सुविहिते तत्वायावपरमयेष्वत्वात्पञ्चदश्यादिशात्यागमेषु गज्जना, अस्म्येषो द्वयारंभा स्वतन्त्रतया गण्यतेऽपरा च सूत्राङ्गतया यत्तत्र त्वाद्या वैविधैश्च मानमिति ॥

प्र० ८१०-ननु भागमानां पञ्चदश्यादिशक्ति संख्यानां किं हेतुकं? श्रीवर्धमानशासने चतुर्विंशसाहस्री फल प्रकीर्णका मीति चेत् ।

उ०-योगोद्बहनेन सौहेवाभ्यसममेयमिति विवक्षयाऽगमसंज्ञा पञ्चदश्यादिशत एव च सेति ज्ञाप्यते सूत्रापि चतुरस्रीति रिति सूत्रेषु तावतां नाममिच्छकीर्तनात्कथ्यते इति ज्ञाप्यते ॥

प्र० ८११-ननु भागमानां कथं भ्रमणैरेवाभ्यसनमिति? चेत् । उ०-आर्षो साध्याचारवाग्मेव मुख्यसूत्रस्या भ्याख्यानात्, भ्रमणानामपि च पर्याययोगोद्बहनादिविधियैवानुज्ञाप्यमानत्वात्, तत्स्वतस्तु 'सन्वाभो-पण्यारवापामो वेत्स्यण त्यादे' 'पहमे अंते उषष्टिभोमि'त्यादे- 'शिव सत्यं दृढं समारमे'त्यादेत्यास्मद्विधि पृपाठानां भ्रमणानामेवोच्चारणार्हत्वात् अन्येस्तदुच्चारस्तु धूर्तव

चनप्राय इति, आवश्यकदशकैकालिकाचारारङ्गाध्ययनानन्तरमेव च शेषाणां सूत्राणामध्ययनस्य तत्तत्पूर्ववर्त्यतिदेशानां दर्शनारक्रमप्रायाध्ययनत्वमिति, अत एव सामायिकसूत्रस्य प्रवज्याया अनन्तर तद्दानदिन एवोच्यते, यच्च श्रमणोपासकानामुकुष्टं पङ्जीवनिकायाध्ययनान्तं श्रुतं तदैकादशीप्रपन्नानां श्रमणभूतत्वाद्योग्यमेव तत्तेषां, त्रिविधत्रिविधेन सावद्यवर्जनाधिकारोऽस्येव तेषाम् ॥

प्र० ८१२-ननु सूर्योदयादीनां लोकानुभावात् स्वकर्मोदयप्रभवत्वाच्च जगज्जन्तुधर्मप्रभावजन्यता कथमुपदिश्यते ? एवमभ्युपगमे च परत्र कर्मसंकमादिदोष लोकानुभावध्यायात् कथं नेति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, तेषां लोकानुभावस्वकर्मोदयानुसारिण्यां प्रवृत्तौ सत्यामपि जगज्जन्तूनां तत सुखानुभव स्वशुभकर्ममाहात्यादेव, यथा दाता दानान्तरायविलयादेव दद्याद्दान परं लब्धारस्तदैव लभन्ते यदा तेषां लाभान्तरायविलयो भवेत्, प्रत्यात्मानमाश्रित्य कर्मणां तत्फलानां च पार्थक्यात् दुःखसाधनेषु जाग्रत्स्वन्यथा सुखानुभवस्तु तद्भोक्तृजीवकर्मोदयापेक्ष एवेति ॥

प्र० ८१३-ननु अहोरात्रे सन्धानां चतुष्टयभावे किमिति

सन्ध्यात्रयमेवौघेन जिनपूजाया काल आदिष्ट ? इति चेत् ।
उ०-सत्यं, -मध्यरात्रसन्ध्याया निद्राकालत्वाच्च सा तदर्धतया निर्दिष्टा, मुनीनामपि प्रहरद्वयं रजन्यां स्वाप इत्युक्तेर्निद्राकाल इति ॥

प्र० ८१४-ननु सर्वकालपूज्यानां भगवतां जितेश्वराणां (कथ) त्रिसन्ध्यमेव पूजाकाल कथ्यते ? इति चेत् ॥

उ०--धृत्तिक्रियाया सामान्येन त्रिसन्ध्यस्याविरोधात्, अत एवौघेन सन्ध्यात्रयमुक्त्वा 'वित्तिकिरियाऽविरुद्धो अहवा जो जस्स जावइओ'ति वचनेन विशेषेण धृत्तिक्रियाऽविरोधिनं सर्वमनियत च पूजाया कालमाचक्षिरे श्रीहरिभद्राचार्या, ओघेन त्रिसन्ध्यं पूजाया आदेशस्तु गृहिणां द्रव्यस्तव पुष्पमुष्यकः, पुष्पाणि च भ्लानीभवन्ति निर्माल्यतां व्रजेयुरिति सद्यस्कृत्पुष्पार्थमोघेन त्रिसन्ध्यं पूजाकाल ॥

प्र० ८१५-ननु स्वयंशुद्धानामाचार्यमनुसंपन्नानां केवलस्याद्वा न वा ? स्याच्चेत् पारम्पर्यं स्वतन्त्रं स्यान्न वा ? उपसम्पत्तौ चेत् केवल 'कथ ते न बुद्धवोधितसिद्धा. ? इतरथा चेत्तीर्थे-पारम्पर्यं कथमिति ? चेत् ।

३० - द्विविधा स्वयम्भुवास्तात्र तीर्थकरम्यस्तिरिक्तास्ते स्वयम्भुप्यन्ते परमबोधितस्यार्थं प्रतिगच्छन् एव, प्राक्तन बोधारेषु स्वयम्भुवसिचरा ॥

प्र० ८१६-अनु सम्पत्त्वस्य क्षामे सुनादान भुतकाल्ठया परिष्मतीनि सिद्धस्त, परं द्वादशाह्वरस्य सम्यक्संज्ञाभा-
त्राद्धियस्तिष्ठेति चेत् ॥

३० - सम्यन्त्वयाम्यस्तितेरिच्छायां स्थितौ संख्यातै-
सागारोपमैः सुनसामाधिकस्य क्षाम सम्यग्ज्ञान्ता तु प्राप्ता
सदृष्टेति ॥

प्र० ८१७-अनु क्षया मायानुयोग इति ? चेत् ॥

३०-त्रिनामपमाग्यैव शयत्वामर्षमागम्याद्यदभिर्देश-
मागभिः सर्वेश्वरमागभिर्वा वचनानुयोगे पञ्चुत्सेरिति ॥

प्र० ८१८-अनु मायकविमापलम्बकितकरत्वां के परत्वा ?
इति चेत् ॥

३०-धनुर्द्वैतपूर्वपरो अयम्यही मायक उत्कृष्टः, स एवात्म-
गुणवृत्तार्थपरो विमायक उत्कृष्टः, उत्कृष्टप्यकिञ्चिदः केवही ॥

प्र० ८१९-अनु अयम्यो व्यस्तिचिदः क इति चेत् ॥

३० - अनुवागानां परिपाटीनां त्रयं सत्क वा भुतवान्
गृहीतवन्तः, अयम्यमायकविमायनौ स्वैकद्विपरिपाटीमत्ताविति ॥

प्र० ८२०-अनु गणधराधार्योग्यायसापुबद्धिकेरस्यकल
महामाण्डलिकमाण्डलिकगुणमत्तवात्रयां भावा कर्मोद्यया अपि
कथं कर्मप्रकृतिषु तेषां प्रकृतया नास्ता ? इति चेत् ॥

३०-सत्यं, चिन्ताम यथा निष्क गुणस्थानमाहात्म्यता
अथसचोदयोरीत्यामागनिर्घराकं परकरकरजावियस्तया स्यात्वं
न तथेमे माता इति गुणसंख्यादित्वमपि नेति च, अयमस्य
प्रज्ञास्वीमामि तु सम्मतायेव तत्र तथेति ॥

प्र० ८२१-अनु महाबता कायमप्रमुणेष्व केषले क्षासा
पूर्ववां पुर भादिव्याख्याने विषये भाषकपर्यदि च कथं भेषासा
इव क्वा न भरतामप इति ? चेत् ॥

३०-सत्य, पर्यवामष्टकस्वामे शक्तदिवेषवेवीक्यानां व्या-
कम्भमादिम, भरताम ययपि वर्धनाद्यावक परं भेषासस्य
तीर्थवर्मप्रवृत्त्यादिमृतदानवर्मप्रवर्तकस्वाम्बुस्तोक्तेरिति ॥

प्र० ८२२-अनु क्विक्रमस्तीनां यानि चान्द्रीनि रत्नानि
तेषां विशेषनामानि स्युर्मेवेति चेत् ॥

उ०-स्युरेव, यथा भरतस्य चक्रस्य सुदर्शन अश्वत्थस्य-
कमलामेल अश्वत्थस्य पृथ्वीविजयलाभ इति नामेति ॥

प्र० ८२३-ननु यदा मरीचिना पारिव्रज्यमाहृतं तदा तेन
सर्वाणि महाव्रतानि त्यक्तानि ? इति चेत् ॥

उ०-एकस्मिन् गते पञ्चापि गच्छन्ति महाव्रतानि, अत
एव च श्रावकव्रतानामनुशब्दविशेषणेऽप्यत्र महद्वितिविशेषण-
मितिसिद्धान्तेन त्यक्तानि स्नानस्याङ्गीकारात्, व्यवहारवृत्त्या
तु तानि पालयत्येव स इति ॥

प्र० ८२४-ननु कपिलाय मरीचिना 'इत्यपि इहयं'पि'स्युक्तं
तस्य कोऽर्थ इति ? चेत् ।

उ०-यथा श्रीभगवत्यां 'इत्थं'पि गमणिज्ज इहयं'पि गमणि-
ज्ज'मित्वाक्ये इत्थंशब्देन जिनाऽभिप्रेत', इहशब्देन चात्मा,
तद्वदत्रापीत्यशब्देनार्हतं शासनं, इहयंशब्देन च पारिव्राज्यमिति,
स्वमतस्य कुरिसिततादर्शनायैव च तदर्थकः क उपात्त, तथा
जैनशासनस्य सम्पूर्णधर्माश्रयत्वेन यथा श्रेयस्त्वं तथैव मम
धर्मस्याल्पधर्मत्वात्कुरिसितत्वमिति श्रीमलयगिरिभिरावश्यकवृत्तौ
पूर्णाव्योपलभिततया कृतमप्यस्ति तत्पदव्याख्यानं, चूर्णिकारा

अपि'पतेस्तु अस्थि इहवि मणाग'मित्याहुः, दुर्भाषितता च जैन-
शासनोत्तीर्णं पारिव्राज्ये धर्मबुद्धेरापादनात्, अत एव 'पपण
दुग्भासिएण संसारो अणेण वड्ढिदुओ कुधम्मं वड्ढतेणे'ति प्रोचु-
धूर्णिकाराः ॥

प्र० ८२५-ननु भगवतो महावीरस्यप्रतिपतितं ज्ञानत्रयं,
तत्र मतिज्ञानस्य मानाय जातिस्मरणस्योक्तत्वात् सक्षिपूर्वभवानां
ज्ञान शायते मतौ, अवधौ च दशमाद्देवलोकादागमनात् तत्रत्य-
मानो शायते परं श्रुतं किंमानमिति ? चेत् ।

उ०-श्रीऋषभदेवस्य पूर्वभवे चतुर्दशपूर्वित्वाच्चतुर्दश पूर्वाणि
छात्रस्थे, शेषाणां त्वेकादशाङ्गित्वाच्छ्रमणस्य भगवतो महावीरस्य
एकादशाङ्गित्वं छात्रस्थे, परं शालिशीर्षं भगवतो लोकावधि-
रूपत्र इत्येकेवलल्लोकावधिमान् भगवान् महावीर इति ॥

प्र० ८२६-ननु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य छात्रस्थं
धावद्विशालायां चेटकस्य महाराजस्य सद्भावात्कथं तत्र शालो
गणराज ? इति चेत् ।

उ०-तत्रागत्य तदा तस्यावस्थानात् यद्वा चेटकस्याप्रा-
दशानां गणराजानामधीशत्वात् स तत्रत्यो गणराज इति ॥

प्र० ८२७-अनु मगवन्तो विनेश्वरा भ्रामण्ये किं व्यापन्ति ?
अस्तौ निस्साहाय्यमुपादितकेपना इति चेत् ।

उ०-मगवन्तो हि ध्याने रुसासुरयपुरगळनिविष्टदृश्यस्ति
इति, सिग्ने स्पृष्टे तु तत्कृतस्य ह्युपायतस्य दूषणाविष
मावात् धर्म्ये हि शुक्लस्त केयलाहानादर्शकत्वे द्वितीये शुद्ध
पादे प्रथमार्थापवोरभावा एत इति ॥

प्र० ८२८-अनु धामध्यकुळके सामानिकत्वं निविक्रम-
मप्यनां संगमकसुरस्यमम्योऽपि सामानिक इति कथ्यते
तत्कथमिति ? चेत् ।

उ०-सामानिकमेवैऽनुत्पन्नानामपि प्रकीर्णकृद्देवानामिभ्येन
समानमापुरारि न भवतीतिनियमासावात् असामानिकजाते-
रपि तस्यायुष्मादिभिः धामाभ्येन सामानिकत्वाविरोधादिति ॥

प्र० ८२९-अनु विहणसु विनेषु पादेषु सुएवरा कियन्ति
कुर्वन्ति क्मसानि कियन्ति च कुत्र कुर्वन्ति ? चेत् ।

उ०-क्मसानि नव सुतः सापथ्यति द्वे पादेषां शेषाणि तु

सप्त पृष्ठतः, पादस्येभ्यः पश्चिमानुपूर्वाऽप्रतौऽप्रतस्तानि वृक्षिणो-
चरतः पादस्थाने सञ्जात्यगति ॥

प्र० ८३०-अनु 'हायिको मावः किं सपर्येवचानः स्वात्
किं च तत्र कार्प्यमिति ? चेत् ।

उ०-चारित्रं वानाविष्यक हायिकमपि सपर्येवचान
तत्र हेतुस्तु चारित्र्य प्रतिषेधनाविश्रियायेत् सा च क्रिया
नायागस्य स्थिरताधिक्यं चारित्र्यादि स्वात् वानादीनि च देयादि
वस्तुसंयोगमाधीनि न च तानि सिद्ध्यन्ते ॥

प्र० ८३१-अनु निसञ्च'चिरुण्यस्य कोऽर्थः ? गण्मूलां
ता समा कियमा वेति चेत् ।

उ०-अप्यस्य पुच्छ निपद्योच्छेते, गौतमस्वामिन पञ्चान्
शानां आभापदीनामेक सा, पूर्वानां तु अनुर्वच शेषास्तु वयाभुत
रथ्यन्ति सूत्राधीत्यनियम्यस्ता इति ॥

प्र० ८३२-अनु गुण्येणे जेने शासने किमिति साध्वीनां
रीक्षापर्यायो म्येच्छकस्ये न गण्यते?, यतो वर्येदत्तदीक्षितामिरम्यामि
रपदीक्षिताः सापुरवेति कथ्यते इति चेत् ।

उ०-सत्य, गुणगुह्यमेव जिनशासनं, तेन गुणवृत्तीनां स्त्रीणां मोक्षो
 मान्यते, साध्वीनां च ज्येष्ठकल्पोऽस्त्येव, तासामप्युपस्थापनातो
 दीक्षापर्यायस्य गणनात् परं स स्वपक्षे एव परपक्षे तु तदङ्गीकारे
 साध्वीनां समग्रा चर्याऽवलोकनीया स्यात् साधुभिः, तदवलोकनं
 तु सर्वेषां दूरे परमाचार्योपाध्यायैस्तासां परिवर्त्तनमपि दुष्करतमं
 अल्पे एव च तद्योग्या, अत एव तादृशस्यापरस्याभावे योग्यस्य
 न तत्परिवर्त्तकस्य जिनकल्पीया प्रवृत्तिरनुज्ञायते, तीर्थकरण-
 वराणां पुरुषत्वानियमात् पुरुषज्येष्ठत्ववद्विपरीतनियमस्तु 'नैव
 कर्तुं शक्यः, अन्यान्यप्यनेकानि तथाऽऽत्वे कारणानि सन्तीति
 चिरदीक्षिताभिरपि ताभिः साधुरेव वन्द्य इति, एव च युक्ता
 व्रतकल्पाद्भिन्नता ज्येष्ठकल्पस्य ॥

प्र० ८३३-ननु परिहारविशुद्धिका अष्टादशशागरस्थि-
 तिकेषूत्कृष्टतो जायन्ते, तत्कथा श्रावकाणामुत्कृष्टतो द्वाविंशति-
 सागरस्थिनिषूत्यादादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, ते हि कषायकुशीला एव, कषयाणां च तथा
 तेषां परिणतेस्तथोत्पाद, सप्रायश्चित्तपरिहारतपस्विचारित्रमा-
 श्रित्य वा तथेति ॥

प्र० ८३४-ननु उद्धप्रतिमस्य श्रावकस्य श्रमणत्वमनश-
 नित्व वेति द्वयमेव स्याद् गृहस्थत्वेऽपि वा तिष्ठेत् ? श्रीआवश्यक-
 वृत्तानाराद्धगृहस्थधर्मं प्रव्रजेत् सखेस्वनां वा कुर्यादिति
 सामाचार्या उल्लेखादिति चेत् ।

उ०-अहवा गिहस्थभाव उचियत्तं अप्पणो णाउ'मिति
 पञ्चाशकोक्तेर्गृहस्थत्वेऽपि तिष्ठेत् या चावश्यके सामाचार्या उक्ति
 सा सखेखनया तासां सम्यग्दर्शनार्थमात्रमेव न तु नियमायेति ॥

प्र० ८३५-ननु श्रीजिनेश्वरादयो यं कायोत्सर्गं कुर्वन्ति,
 क्षानाधाराथनदुःखकर्मश्रयार्थं ये क्रियन्ते, कायोत्सर्गप्रतिमायां च
 ये प्रतिपन्नपञ्चमश्राद्धप्रतिमा श्राद्धा कुर्वन्ति ते सर्वे कायो-
 त्सर्गस्य कस्मिन्नन्तर्भवन्ति भेदे ? इति चेत् ॥

उ०-द्विविधे कायोत्सर्गे यो जीवितनिरपेक्ष क्रियते
 सोऽभिमतोत्सर्गं, शेषास्तु सर्वेऽपि चेष्टाकायोत्सर्गेऽन्तर्भवन्ति,
 तेषां चेष्टानिरोधनाय निवर्त्तनात् । न च वाल्यं चेष्टाकायोत्स-
 र्गस्य 'सापसयमित्यादिना 'गमणागमणविहारे' इत्यादिना च
 मानं निर्दिष्टमिमे तु गतमाना इति, प्रायश्चित्तरूपस्यैव तस्य
 तत्र माननिर्देशात् चैत्यवन्दनायाश्च नियतत्वात्तदुत्सर्गस्योप-

सदस्यतायाः प्रदः अथवा द्विनेम्भराः सूक्ष्मपुद्गलभ्यानि प्रतिमाचरा
 द्विनेम्भरादिभ्यानि नियुक्तिकारैरेव चासर्गे धर्मशुद्ध्यायिनो
 व्याख्याना निष्पन्नपञ्चकायाप्रसर्गत्वादेव 'पापसमा ऊलासा'
 इति अनिघ्न वेत्त्या उक्तसर्गे न्ननियमादेव न नियतोच्छ्रवा
 ससंख्या, तथा न 'पापसर्गे'तिपरिमाया श्वाससंख्यायामेव तस्या
 उभयागात् वैस्वयंत्नवेत्ताकायासर्गोऽपि न ध्येयनियम इति
 धीहृदिन्द्राकार्या तस्यास्यस्यकथयाम्मुहसमुदायकतया वा
 गधीनस्यादिति ॥

प्र० ८१७ - मनु विराचनामपाना कार्यानां साधर्मिक
 धारमस्यादीनां पुनः पुनः कृत्वामित्यायः धाम्नानां तदुपवेद्यथ
 मापूर्णां कथमुच्यते इति? चेत् ।

इ०- विराचनामुदिस्य नैवामिन्मायापदेवौ तेयां सम्पत्त्यर्थेना-
 दीनां रक्षणवृद्धिबुद्धानामस्याधर्ममेव तौ, यद्यपि मवेत् तन्न विरा
 चना परं सम्पत्त्यर्थेनाविराचनप्रतिपक्षवृत्त्यत्वात् सा मया
 स्मरयथा यथा च प्रतिष्ठेज्जाविहारापर्यं अमिद्वयापदेवौ
 मादूर्ता, न च विराचनामतर ते, स्वर्गपिद्विप्रमतिक्रमजादेस्ताप
 नियमादुपपन्नरवेघता तु तस्य यथा क्लोन्तविधिसमप्रताप

तमानताऽध्यात्मभिःशुद्ध्या च निराक्रियते तद्वत्साधर्मिकयात्सस्या
 विष्यति, यथा तीर्थोच्छेदमीतिरविहारविना तथैव सा सम्पत्त्यर्थेना
 विराचनापमावऽपीति, पर विराचना निर्जरा अनक्रयति त्वयु
 फ्तमेव विराचनावोपस्यैव भवे निर्जरात्वात् सा निर्जरापदे
 वसत्ता न पुष्करपर्वसामिति तु निर्जराफलेतिराध्याप्यार्थस्योप
 नियुक्तौ स्पष्टित्वाविति ॥

प्र० ८१८- मनु धर्मस्य महात्म्ये 'मवसयसहस्समहणो'ति
 शीलस्यै'मवसयसहस्सतुल्य'ति धर्मकथाप्रार्थनायां 'मवसयस
 हस्समहणी'ति शोक्तव्योपेय मयानामात्मस्य किमिति शत
 सहस्रप्रह्वयमिति चेत् ।

इ० केचिदेवं शब्दमन्त्रयाचकतयेव सङ्केतयन्ति, केचित्
 म्यूनार्धपुद्गलापर्यं मयानामात्मस्येऽपि पञ्चेन्द्रियमवा पलायन्त
 परेस्पतिमेयति केचित् सस्रतिसागत्प्रमाजीयामुक्तुचकर्मस्त्रितौ
 मापिका पञ्चेन्द्रियमवा इत्येतेत्यस्ति कोक्त्यवहार च शतस
 हस्रशब्द उक्तुचसक्यारूप इति हेतत्सङ्ख्यसर्वमवसुचेति च
 केचिदिति ॥

प्र० ८१९ मनु सामाधिक्ये कायासर्गसुखे यन्मनकथे
 चास्ये 'अप्याण वोहिरामि'ति किमर्थे? यतस्तत्र क्लेशपात्रीत-

सावद्यस्य निन्दनादि कायोत्सर्गवस्थानं गुर्वांशातनानिन्द्रादि च क्रियते इति चेत् ।

उ० - सावद्यपरिहारानवद्याङ्गीकाररूप सामाधिक स्थान-
मौनध्यानव्यतिरिक्तः पापरत्यागरूपकायोत्सर्गोत्तरीकरणादि गु-
र्वांशातनात्यागश्च तेयामेव यथार्थे ये आत्मप्रतिबन्धं व्युत्सृत्य
तत्तत्क्रियायामुद्यच्छन्तीति आत्मौद्धत्यपरिहारस्य व्याप्तिदर्शनाया-
त्सोत्सर्गविषय सर्वत्रेति ॥

प्र० ८४०-नन्वात्मना ये कर्मपुद्गला गृह्यन्ते तेषां सधा-
तन कथं स्यादिति ? चेत् ।

उ०-गृहीतास्ते तेज शरीरसहगतेनात्मनेति गृहीताः सन्त-
स्तैजसेनोष्णीभूयात्मना सम्बन्धमुपयांति, एवं च सधातसम्ब-
न्धयो प्रार्थक्य स्पष्टं भवति, परमय तैजससम्बन्ध साधनरूप,
साध्यस्तु तत्तद्बन्ध ॥

प्र० ८४१-ननु चरन्ती दिगं ये कथ्यते तेषु पूर्वधरा
कीदृशा ग्राह्या ? इति चेत् ।

उ०-एकपूर्व्यधिष्ठितापि दिक् तथा ॥

प्र० ८४२-ननु सर्वभूया सेत्स्यन्तीत्यत्राटेशसर्वं निरव-

शेषसर्वं वा ग्राह्यमिति ? चेत् ।

उ०-संसारस्य भव्यशून्यत्वाभावादादेशसर्वं ग्राह्य, ततश्च
ये व्यवहारराशिमागतस्ते सर्वेऽपि सेत्स्यन्त्येव, अत एव विशे-
षणत्रयां 'जेहि न पत्तो तसाइपरिणामो'त्ति, 'पंति अणाइवं-
णस्सइमज्जाओत्ति 'निगोयवासं' अणुहवति'त्ति पृथक् पृथगु-
क्तमिति ॥

प्र० ८४३-ननु भगवान् जिनेश्वरः स्वयसंबुद्धत्वात्सामा-
यिकं कुर्वन् 'भते'त्ति न वदति, तथाऽन्योऽपि जातिस्मरणादिना
बुद्धेश्चेद् 'भंते'त्ति कथयेन्नवेति ? चेद् ॥

उ०-जिनेश्वरो हि तथाकल्पत्वात् अन्यानाश्चत्त्वाद् 'भंते'त्ति
न वदति, जातिस्मृतिमानस्यस्तु 'भंते'त्ति पूर्वार्थायमामन्त्रयेत्,
एव चातीर्थेकराणां न सामायिकसूत्रोच्चार स्वाच्छन्द्येन स्यात्,
अत एव च पुण्डरीकाद्या स्वयं स्वीकृत्यापि सामायिकं पाठ्यं
स्थविराणां तत्स्वीचक्रुरिति ॥

प्र० ८४४-ननु करोमि प्रत्याख्यामीत्यनेनानवद्यासेवनसा-
वद्यनिघेधकारक आत्मा मनसा वाचा कथेन चेति करणान्यपि
तत्परिणतिरूपानि करणकारणानुमतिरूपा योगास्तत्प्रवृत्तिरूपा

प्र० ८५०-ननु मातापित्रादय प्राक् प्रव्रजितं पुत्रादिकं वन्दन्ते न वेति ? चेत् ।

उ०-श्राद्धत्वे स्थिता वन्दन्त एव, प्रव्रजिता अपि धर्मनाशभीता यदि वन्दनामनुज्ञापयन्ति तर्हि न निषेध्या पुत्रादिभि साधुभिरसयतानां तेषा वन्दनं तु दूरापास्तमेव, पुत्राणामाचार्यादित्वे गच्छीयै साधुभिरज्ञाना अपि प्रव्रजितास्ते गुरुसन्देशात् प्रत्याख्यानग्रहेषु आदरणीया जात्ववमा अपि ॥

प्र० ८५१-ननु सप्तसु नयेषु के ज्ञाननया के च क्रियानया ? इति चेद् ।

उ०-आद्यास्त्रयो ज्ञाननया ऋजुसूत्राद्याश्चत्वार क्रियानया ? अत एव चाद्यानां प्रवचन मोक्षहेतु परेषां तु सयम एव सद्दुब्जसुयाणं पुण णिव्वाण सजसो चैवेत्युच्यते ॥

प्र० ८५२-ननु प्रमाद्यतामन्यसम्भोगिकानां नोदना कर्त्तव्या नवेति चेत् ।

उ०-यदा प्रावचनिके कार्ये प्रमाद्यन्ति तदा तेषामवश्यं नोदना कार्या, यदिवा तेषां नोदना चेदप्रतीत्युत्पादिनी न स्यात्तदा सा कार्या, अन्यथा त्वनोदनेन तेषां सयम इति ॥

प्र० ८५३-ननु निहवत्वमादौ प्रतिपद्यमानानां जमाल्यादीनामभिनिवेशिक मिथ्यात्वं स्यात्तत्र न कोऽपि प्रश्न परं तन्मतानुसारिणो यदि जिनोपक्षमिदमेवेति मत्वा तन्मतमनुसरन्ति तदा मिथ्यात्वं स्यान्नवा ? स्याच्चेत् कतमदिति चेत् ।

उ०-शुणु, आदौ तावल्लभ्यमानैः सह यन्न सवदते तद्यदि मन्यते तदा जिनोपक्षतोक्तिर्मिथ्यात्वस्य वाचिनी न श्रुत ज्ञात च सिद्धातमभिसञ्चुं तत्परस्य तु अपराध्यति अज्ञानमेव ये च सिद्धान्तवचनैर्विरुद्धं श्रद्दयति तदनुगत्वेन ते मिथ्यादृश्य एव आमिप्रसिद्धक च तदिति ॥

प्र० ८५४-ननु देवदत्त इति सामान्यनाम यद्वा श्रेणिकादिहारादिवहेवार्पितत्वसचक यथा तथाऽस्ति कस्यापि विशेषाख्या सेति चेत् ।

उ०-सुलमाया परमार्हत्या ये द्वात्रिंशत्पुत्रास्तेषां सर्वेषां देवदत्तेति नाम्ना प्रसिद्धिः, शौद्धोदनेः परमद्वेषपात्र च देवदत्ताख्य एव मनुष्यः कश्चिदिति ॥

प्र० ८५५-ननु सूक्ष्मानप्राणध्यान महाप्राणध्यानस्य नामान्तरं भिन्नं वा तदिति ।

३०-भिन्ने पठे माते उच्छ्वासानि श्वासावपि प्रपञ्चते
द्वितीये तु पराबन्धनाहारस्य येन तस्मिन्नाधालनमुद्धर्तेन वातुर्वायु
पूर्वापि गम्यन्ते' इति ॥

प्र० ८५१-अनु वैषसिके प्रतिक्रमण रात्रिकवृत्तीत्याद्यय
बभुल्योत्तिकाताऽतिचारविमान कथ्यते, रात्रिके तस्मिन् कुतो
ऽतिचारतिगतमिति चेत् ।

३०-यदि कायोत्सर्गे स्फुटोऽतिचार माळोच्चित्तस्य स्या
सदा स्फुटिच्छकाडाएतत्प्रत्यानातिचारचित्ता यदि तु न तथा
दृढीयात्परम्पुष्पगतिक्रम इति गम्यते ॥

प्र० ८५७-अनु सामायिच्छपावस्फक्तानां मीआवस्फक्तनियुक्तौ
गणधरदृशत्वाभिधानात् आत्मानायिकाद्विन्दुसारात्क्यपूर्वं चावत्
दुतावभिधानात् 'सामाहयमाणार्थं रक्षारस अंगार्थस्वमिधानात्
कथम्पुङ्गवाद्यनेति ? चेत् ।

३०-सत्यं, गणधरदृशतमेव निरपाकपायेसामभमेव सर्वं
तीर्थेणु प्रुवमेरेस्फ्ययोगस्फवच्छेत्प्रत्येन स्यास्यासत्रयादावयक
मङ्गमचित् परं तन्मुच्छस्फक्यं, निन्दुस्फार्थक्यं तु तत् स्याक्यात्र-
यादुत्तीणमित्यंकाद्यमेव अत्र पञ्चानुयोगायेत्तयाऽनुयोगादौरेणु

तद्वज्रबाह्यतया निर्दिष्ट, 'दृशेसे निद्रेसे येस्यादिकाया निन्दुकेरेव
मह्यकृषान्महाणात् माधाराङ्गविशेषायाय्यकमुस्यादियु वावश्यक
दृश्येनावश्यकनिन्दुस्फेरेवामिधानाच्च, न हि गणधुतोऽप्रतिक्रमस्य
न वावश्यक मुक्तस्याकरणं, न च किञ्चिदपि तीर्थं पञ्चाधार-
विशेषकाद्ययकरहितमिति मूलाधारकस्य गणधरदृशतये विशेष
क्षेत्रोऽपि न, मध्यमजिनसाधवा महाविदेहतीर्थेनाचवाऽपि च
वैषसिकरात्रिकप्रतिक्रमणस्य तु स्थिता एव, एव वावश्यकं
पूर्वतु विरचय्य प्रतिक्रमणकाळे पुष्पकस्य प्रवर्तितम् ॥

प्र० ८५८-अनु अर्हतामुपशमयेष्वाहाह स्यान्नवेति चेत् ।

३० वीयमावस्यात् इत्यङ्गोच्चिरय । तथा पूर्वमयिक आस्योप
शमिक सायिक वा वर्धन स्यात्सर्वोपशमिकं, यत आर्ध असम्ब-
न्धस्यैवाधनारमावाह, द्वितीये तुपशमयेषोरेवाभावाच्च स्यात् ॥

प्र० ८५९-अनु यथैकविधासंयमादियु काळस्य रात्रिका
विकल्पेन निर्देशो न ह्यस्तत्र कः काळो प्राण ? इति चेत् ।

३०-अनिर्विष्टकाळे प्रतिक्रमणमतीतादिसर्वकालीनं ज्ञेयम् ॥

प्र० ८६०-अनु ह्यत माकान्प्यमेव निधानमिति सत्यमि-
त्युच्येति ।

उ०-न चेत् प्रतिक्रमणादि करोति तदा तदवस्थस्तीवानु-
बन्धोऽवश्यमेव भोक्तव्य कर्मणां, आलोचितादौ तु नैव तद्भोग-
नियमः मन्दानुभवत्वस्य तेन विधानादिति, ततश्चात्रनिनामपि
न्याय्यं प्रतिक्रमणादि ॥

प्र० ८६१-ननु मातापित्रादीनां वन्दनकारणनिषेध सम-
स्तेषु वन्दनेषु कतिचित्सु वेति ?

उ०-नियतवन्दनक्रान्त्याश्रित्य स निषेधः, श्रुतोद्देशालो-
चनादिषु तु अनियतानियततया कार्यन्ते च तानीति ॥

प्र० ८६२-ननु शक्रस्तवे भगवद्भय इति ग्रहणवाक्यस्य
प्राक् सर्वश्वसर्वदर्शिपदाद् भगवत्तानिबन्धनसम्प्रैश्वर्यादिपदकस्य
व्याख्याया युक्तत्वे किमित्यसाधारणगुणवाचकादिसम्पत्वेन
क्रियते व्याख्येति ? चेत् ॥

उ०-माहात्म्याख्याने भवेदेव तथा व्याख्याऽर्हा परमन्ययोगा-
योगव्यवच्छेदेन सम्भवद्गुणानाश्रित्य देवाधिदेवत्वस्य स्थापनाय
सर्वपार्षदतयाऽसाधारणगुणस्तर्वादिरूपेण क्रियमाणा व्याख्या
चलच्चिदानां विशेषोपयोगिनी, अत एव च प्रतिबुद्धा सिद्ध-
र्षयस्तस्य तथाव्याख्याया अवलोकनात् स्वयमेवाहुः सिद्धर्षय

उपमितौ एवं वृत्तमिति ॥

प्र० ८६३-ननु श्र्यापधिकीक्रिया वीतरागणामेव भवति
परस्यापि वेति ? ।

उ०-वीतरागणां कपाथाभावात् साम्प्रथिकी न भवति
इत्यर्यापधिक्यैकैव स्यात्, अप्रमत्तानां यद्यपि कषायसद्भावाद्-
नुसमयं साम्प्रथिकी स्यादेव, परं यतनापरे अप्रमत्ते कपाया-
णामप्रभुत्वाद्योगानामेव क्रियासु प्रभुत्वादर्यापधिक्या अस्तित्वे न
विरोधः, नञ् सामयिकवन्धस्तु धीनकपायाणामेवेति, युगपञ्च
क्रियाद्वयमिति भिन्नवन्धापेक्ष ग्राह्यम् ॥

प्र० ८६४-ननु अयोगिकेवल्लिनि योगानां निरोधः, कथं
ततो ध्यानमिति ? ।

उ०-एके आचार्या ऐकाग्र्यं निरोधो वेति ध्यानलक्षणे
द्वयं गणयन्ति, एकत्रचनं त्वेकतरस्यैव भावात्, योगनिरोधोऽपि
ध्यानमेव, ये तु ऐकाग्र्येण चिन्तानिरोध इति व्याख्यान्ति सयोगा-
वस्थायामेव शुक्लमारब्धमनुवर्तते चायोगित्वे सूक्ष्मक्रियानि-
रोधफलत्वाद्योगस्येति ॥

प्र० ८६५-ननु वसतिप्रमार्जने मुते च साधौ कथं न

मुलबन्धो विधीयते ! इति ।

उ० - अथुना इत्यपरिच्छेदभावात् वसतैरेव सामान्य एव स उच्यते न वच्यते तदा मुल मृतमुलबन्धने कालकरणान्तरमेव स्युरसजनाच्च यन्मिति प्रतिबाणरज्यमिति ।

प्र० ८११ - मनु तीर्थछुत्कर्मपेक्षप्रसोचर 'अग्निभाप यम्भवेसजाप उ' ति यम्भवेसजापदि ति वा प्रोच्यते तत्र तुना भाविकापेक्षेन वा किं प्राक्तमिति ।

उ०-केचित् प्रातिहार्यानिशयाविपूषाया प्रह्वमिति वदन्ति, पर तु तस्मैरेवच्छित्तेऽपि जायमाना एषा ता फलतया मन्वन्ता एषानुगच्छतया सामान्यफरुतायाऽऽमर्नति भाषापाकासक्य कसलस्यामनुष्ठानमात्र परं धर्मदेशनाफरुत्परं प्रमस्याविमिस्तीर्यस्य निरस्यै च प्रह्वानेयान्यापेक्षायते तत् तुना भाविकापेक्षेन वा प्राक्तमिति ततश्च प्यवनापवस्थानां पूर्यस्याच्च शक्तेऽत्रादिभिः शक्यस्त वादिच्छमामिनेकादिद्वय सयुक्तिरुपगच्छते न च सावित्सरि कथाहृद्वानां देयस्वभागवोर किनेन तदर्थमेव प्रह्वणाह्वानाच्च मन्थया भागवर्षिताहातादिप्राहृद्वानां का वृथा मुनीनाम् ! ।

प्र० ८१७-ननु मूढनश्यं ह्युप कालिप्यतिवचनेन सर्वथा

नयानामवतारो निषिद्ध ! आममिति चेत् 'नयानामेकमिच्छानां प्रवृत्ते श्रुतवर्त्मनी ति वचनेन सकलमुतवचनानां नयानसकता कथमिति ! चेत् ।

उ०-सत्य, भावौ मूढनयिकमित्यनेन दासशो नयमेवप्रमे दानामयतार प्रत्युदेशस्येपु च मूलभेदानामवतारस्य निषिद्ध, तत एव पृथक्त्यानुयोग सामान्येन सप्तानां मूलभेदानां पदान् यैविशेषापेक्षया तु स क्रियत इतद्व्यस्यै ।

प्र० ८१८-ननु 'अद्विगारो त्विदि उ ओसञ्चमिति वाक्ये के ते त्रया नवा अपि कर्तव्या ! इति ।

उ० - शुचद्रव्यापिक् संग्रह शुचपर्यायापिक् एवमूतो मन्थमात्मोमथापिक्वा इतिनयत्रिकेण सर्वनयानां ग्रह एवमेवाव श्यकाविपवाप्येपु ह्यतो विवेकवतारः ॥

प्र० ८१९-मनु सयोगकेयलिन यावद् बन्धहेतुकमप्याति सम्मन्वाक्यं पठे प्य सर्व प्राणतिपात प्रत्याख्यायते ? तस्य भवो फतोऽब्रह्मं मावीति चेत् ।

उ०-सत्य 'मायानो रगेण बोलेण वे'त्युक्तेः प्रमावयुफल स सावद्य इति प्रत्याख्यायते अत एव सामान्यिके 'सावद्ये

जोग'मिति, तथा च व्रतानां सामायिकविशेषरूपत्वात् सावद्या-
नुवृत्ते सावद्यात्सर्वप्राणतिपातादिति ह्यानं सुकरमेव ॥

प्र० ८७०-ननु ग्रन्थिदेशे स्थितोऽभव्य पूर्वाणामध्यनं
कुर्यान्नवेति ? कुर्याच्चैत्पूर्वधरलब्धेरभयानां निषेधः कथं ? न
कुर्याच्चैव किमिति 'ग्रन्थिदेशे च वर्त्तमानो भव्योऽभव्यो वा
संख्येयमसख्येयं वा कालं तिष्ठति, स च तत्रस्थितो भिन्नानि
दशपूर्वाणि यावहृभते (यावत्) भिन्नदशपूर्वान्तं श्रुतं मिथ्या-
श्रुतमपि स्यात् मिथ्यात्विगृहीतत्वादि'त्यर्थदीपिकायां, आवश्यकं
च 'पूर्वधरा दशचतुर्दशपूर्वविद' इत्युक्तमिति चेत् ।

उ०-सत्यं, 'अभव्यसिद्धिस्स कह ! सो एककारस अंगाइ
पढति'त्तिचूर्णिवचनात् नाभव्यानां पूर्वश्रुत न च पूर्वधरलब्धि-
रिति । अर्थदीपिकायां भव्याभव्यसाधारण्यात् मिथ्याश्रुतत्वे तत्त्वं,
आवश्यकदौ तु पूर्वधराणां माहात्स्यार्थं दशचतुर्दशपूर्वविद इति
वाक्य, न चात एव व्युत्पत्तौ तथोक्तिः, दशादिपूर्ववित्तानि-
षेधस्तु सम्यक्त्वश्रुतत्वचिनियमादभिन्नदशपृथदिनिग्रमसम्यक्त्वा-
त्सिद्ध पवेति पूर्वधरलब्धेस्तथाविधत्वेन निषेधो व्यर्थ पवेति

गम्यते, किञ्चैवमभिन्नदशपूर्वित्वं स्त्रियामपि स्यात् न चेष्टं तत्
पूर्वानधिकारादिति ॥

प्र० ८७१-ननु देशविग्रहेः प्रतिपद्यमानका अवधिज्ञाननि
कथं न भवन्तीति ? चेत् ।

उ०-अवधिमन्तो द्विविधा नियतावधय अनियतावधयश्च,
तत्र नियतावधिमत्सु देवनारकाणां प्राग्जन्मरुद्धोत्कृष्टपुण्यपाप-
फलभोगास्पदत्वान्न जीवनोत्कर्षसाधनस्थिति, भगवन्तो जिने-
श्वराश्च भोगक्षय्यकर्माण इति तदर्थे सर्वविरतिमेव प्रतिप-
द्यन्ते न तु देशविरतिं, अनियतावधिमत्सु च क्षेत्रभोगकर्मत्वान्न
देशविरतिमन्तकरणे ते स्थापयन्ति तथाविद्यज्ञानवीर्यप्रावल्यात्सर्व-
विरतिमेव स्वीकुर्वन्ति, प्रतिपन्नदेशविरतिकानां प्राप्तव्यव्यवधेः
तथाविधसाधनसामग्र्यादिवियोगात् स्यादेव तथात्वमिति ॥

प्र० ८७२-ननु भगवन्तां जिनेश्वरादीनां सत्कारेण कि
फलमिति ? चेत् ।

उ०-आदौ तावद् गुणवत्पूजा कृता भवति, तेन आत्मनश्च
तद्गुणप्रतिबन्धकक्षय, गुणवत्पूजाया पारम्पर्यं, अमार्गप्रतिपन्ना
अपि मार्गं प्रतिपद्यन्ते, यथा भगवत आदिनाथस्य शक्रादिभि-

क्रियमाणं सात्त्विकं मरीचि-मार्गप्रतिपत्तौ हेतुस्ति, तत एव
 च वैशेष्ये मूलनायकस्य कल्पना तस्य विशेषपूर्वादि च शास्त्रका-
 रेणानुसृतमिति ।

प्र० ८७३-मनु नेगम कथं स्थानायासमिच्छति कथ
 य न संमहादय इति ? चत् ।

उ० - यस्तुना व्यापारमस्तराऽपि तस्य हेतुतामिच्छति
 नेगम इति इष्टा स्थानानां यद्रुद्रुः सम्पत्त्वावया गुणास्तै स्थाय
 नोद्भवा इतिहृत्वाग्यागिर्भौ स्थानानां नेगमा वदति शेयास्तु
 तस्याः स्वयं व्यापारमायाप्रच्छन्ति, नाम नफ्नातफ्नस्यवहारे
 प्रत्यं वस्तुनिपत्तौ वस्तु च कार्यरुदिति श्रीन् ते इच्छन्ति,
 त्रयः पुत्रास्तु परिजामतास्त्यिहा इति भाववादिनः ॥

प्र० ८७४-मनु सम्बन्धंशतनमस्कारसामापिकारीनां गुणानां
 क्रियमित्तारे द्रव्यद्वारेण जीवमुक्त्वा नो रक्षया ना प्राप्त इति
 कथमुच्यते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं तयो जीवे पुण्यगुणादस्थित्वाद्यु सास्त्वयि
 सर्वयोगेने स्वकण्ठमूला इति समस्तजीवास्तिकायस्य रक्षयकृतत्वं
 पितृस्य विशेषापसवा च वस्तुर्दृष्टमूलाप्रामभेदानपेस्य ना रक्षयत्वं

नो प्राप्तत्वं च नारायणस्य वेद्यवाचित्वमाह्वय कथ्यते इति
 सम्भाष्यते ॥

प्र० ८७५-मनु इदिरागस्य किं स्वरूपं स च केयु केपा
 च स्यात् कथं च तस्य बुद्धेयतेति ? चेत् ।

उ०-बुधु, यो विप्यस्तमग्न्ययोरपेसां विना कुदेवकुगुरुकु
 पार्थेयु सुदेवसुगुरुभ्रुपमबुदया रागाः स इदिरागः, स च
 मिथ्यादरां विपष्टयचिकत्रिजलयाकच्छियु चतुर्गुणस्त्रागेव निव
 र्त्तनीत्येवमपि कुपुपितकराहाधमस्वाहृ बुद्धेय स इति ज्ञायते ॥

प्र० ८७६ मनु एव औपरामिके पुरुषगमानां सत्तागतानां
 प्रवेशरसाभ्यां वेदनामाचो विशिष्यत ज्ञायागवामिकात्तन किं
 सत्तागतैरु तेष्वस्ति कोऽपि विशेष इति ? चेत् ।

उ०-औपरामिके सत्तागता मिथ्यास्यपुत्रका वद्वारवस्थागता
 एव ज्ञायागवामिके तु ते मिथीभावमाप्ता तथाभूता एव च
 धिघनां यान्ति प्रतिपाते स मिथीभावाऽपि नारामेति ॥

प्र० ८७७ मनु अष्टत्रिगुडस्यासपितमिथ्यात्वस्यौपश-
 मिकसम्पत्त्वस्य कामः कथ्यत, उपरामभेजिमारेहृत् ज्ञायागव-
 मिकसम्पत्त्वववाद् स्वं सम्पत्त्वमौपरामिकमेव करोति नहि

क्षायिकसम्यक्त्वप्यवरोहक उपशमश्रेणे, औपशमिकस्यापि तस्य भावात्कथं च स न कृत्नत्रिपुजाविरूप इति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, श्रेणिगताभिन्नौपशमिकस्यान्तरकरणे लभ्यस्येदं लक्षणांमिति न भवदुक्तो विरोधोऽनेति । ननु अकृतत्रिपुञ्जस्य यदित्येव कथिते वाच्यार्थसिद्धेः किमित्यक्षयितमित्यात्वेति विशेषणमिति चेत् । सत्यं, बहुशो जीवा आदावौपशमिकमेव लभन्ते परं महदेवीसदृशा केऽपि तथाभव्यत्वानुभावादादेवैव क्षायिकमपि लभन्ते इति तद्वारणायाक्षयितेत्यादि ॥

प्र० ८७८-ननु आवश्यकचूर्णेनान्यादिचूर्णीनां विधाने किं समान कालो विषमो वेति ? चेद् ।

उ०-विषम, यतो भगवता श्रीजिनभद्रक्षमाश्रमणेन विशेषणवत्यां आवश्यकचूर्णिगता सामायिकचूर्णिकल्लिखिता, तत सा प्रलतरा, नन्यादीनां चूर्णपथश्च विशेषावश्यकगाथातर्कद्वल्लेखवत्य इति श्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणाद्वर्चीना एव ता इति सम्भावना ॥

प्र० ८७९-ननु तत्त्वार्थं ज्ञानान्यादाबुक्त्वा पश्चात्तानि प्रत्यक्षपरोक्षरूपेण विभक्तानि पणाननयतन्वात्तद्वारे न पणान्ते

उक्त्वा तद्विभागे ज्ञानान्युक्तानि तत्कथमिति ? चेत् ।

उ०-शृणु, जैानां तावत् क्रमभावक्रमोत्पत्त्यादिभि स्पर्शनेन्द्रियावग्रहादिभेदै पञ्चानामपि ज्ञानानां क्रम प्रमाणता चेष्टा, परं लोकप्रवाहपतितानां श्रोतृणामग्रे उपक्रमादिना व्याख्याने श्रोतृगणानुक्रमेण व्याख्यानविधेर्नियतत्वात् प्रत्यक्षादिभिश्चतुर्भिस्तज्जातैर्व्याख्याकरणीयेति तानि प्रदर्शनीयानि, ततश्चानियमेन विभागविधौ तत्तत्कालीन श्रोतृगणगत प्राक् सिद्धो बोध एव कारणमिति मन्यामहे ॥

प्र० ८८०-ननु 'धन्धहेत्वभावनिर्जराभ्या'मित्यत्र सकामनिर्जरेति किं नोक्त ? तद्वत् एव मोक्षभावादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, प्रतिपन्नदर्शनानाश्रित्यैवोपदेशात्तेषां च सकामैव सा, अत एव नाश्रवेषु मिथ्यात्वस्य निर्जरायां च भृगुपातादीनामुक्तिरिति ॥

प्र० ८८१-ननु भक्तामरस्तोत्रे अशोकबृक्षसिंहासनच्छत्रचामरणयेव कथं वर्णितानि चत्वारि, कल्याणमन्दिरस्तोत्रे भामण्डलं विना सप्त प्रातिहार्याणि कथमुक्तानीति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, भक्तामरस्तोत्रं हि भगवतो जिनेश्वरविहारा-
नशाणाश्रित्या स्मर्यैत्रि भव एव एव 'गान्ते' एतानि तत्र गन्तेऽत्रि

प्रोक्त पद्यत्रयं, न च विहारे पुण्यवृष्ट्याद्यः, कस्याथमश्विर
 स्नाथ समप्रसराद्बहि स्थितिं कस्याथा क्वितोक्तं, तत्र एव च
 'शमत्रयेत्र मगवन्नमिता यिमसी त्युक्तं न च तत्रस्य पश्यति
 मामश्नुतमिति तथास्त्वमिति यच्च 'इत्यं यथा तव विमृतेर
 मृच्छिन्नेत्र ? धर्मोपदेशमधिषा विल्युक्तं प्रोक्ताशास्त्राविप्रश्चर
 सत्त्वमेति श्रेयम् ॥

प्र० ८८२-मनु मगवतां क्लिष्टकृत्वाभवस्थितरोमत्व गार्ह
 स्ये धामग्ये केवस्तिव वेति ? चेत् ।

उ०-मर्येया मगवतां केवलस्याशास्त्रान्तरे शक्यऽत्रद्विष्टरोमत्व
 कर्तेति एत मगवत न्नगमदेवस्य अटां शामनां ब्रह्म न कृत्वमिति ॥

प्र० ८८३-मनु देवत्वं गत धमजः कियत् सूत्र स्मरतीति चेत् ।

उ०-एकयेन स्मरतीति यदुच्यते तत्रैक्यदशाङ्गी सम्पूर्णा
 दृष्टिवारस्तु मिथ्यदशपूर्णमेव नाधिक प्रागम्यसत्कं तद्वपीति ।

प्र० ८८४-मनु देशपरिताविरतायामुपशमधमि स्याद्यवेति चेत् ।

उ०-असंयतसम्यग्दृष्टिदेशविरतसयताः सर्वेऽपि स्याद
 भेषि प्राग्मेव उपशमभेषि तु निर्भया एव नाग्ये ॥

प्र० ८८५-मनु 'भट्टारसदेसमीलिया मासे'स्पर्धमागधमा-
 पाया कस्यजस्योक्तेरगात्रीनामष्टादशानां देशानां पृथक्पृथक्
 माया मासविति भिन्नीयते तथैव तेयां देशानां स्मिषो मिषा
 भमिषा वेति चेत् ।

उ०-मापार्णां देशविशेषेण विशेष उक्तयवनाद् भाष्यत
 एव स्मिष्यस्तु यद्यथादश या प्रादुस्याः परिणामरूपास्ता येसा
 विशिष्य इति न भाव्यते मिषाकाराः स्युचिति तु समवाया
 त्वादिष्वोक्ताङ्घ्रिपिषिचानभेदतो भाव्यते इति ॥

प्र० ८८६-मनु कोपिकसेत्ये कात्मस्य कुमारः सेनापत्य
 एत केदकस्व महाराजस्य के सेनापतय ? इति चेत् ।

उ०-गणराजानोऽप्यादरा सेनापतय इति 'सेनावती अत्रा
 पणराय स्याद्ययकवृषिबचनाद् भाष्यते इति ॥

प्र० ८८७-मनु गण्यहस्तिनो गण्येन परे फलापत्ते गजा
 इति कथ्यते मगवतां जिमिभ्वराणां पुरवरगण्यहस्तीत्युपमा
 केयाश्चिदाधार्यरीनामपि साध्यते, पर कोऽसाविति ? चेत् ।

उ०-श्रेयिकस्य राजः सेवकको गण्यहस्तीति ॥

प्र० ८८८-मनु यंमस्वाक्यातमावनायां बभुवा शास्त्र्यादिक

कसो यो ह्युच्यते स सहेतुको यादृच्छिको वेति ? चेत् ।

उ०-सामान्येन तावदरक्तद्विष्टबुद्ध्युद्ग्राहितमूढानां योग्यता धर्मस्य श्रवणादिश्चपि, तथाविधाश्च कथञ्चित् क्षान्त्यादियोगे एव, किञ्च-आलस्याद्याल्लयोदश काष्ठिका धर्मस्य श्रवणादिषु विघ्नकरा मतास्नद्विघानश्च क्षान्त्यादिभिरेव, अन्यच्च तत्त्वार्थश्रद्धानं देवादित्त्वयादृतिश्चान्तानुबन्धाद्युदयनिरोधसाध्येति तन्निरोध क्षान्त्यादिभिरिति, तत्रापि प्रभूतानर्थकृद्द्वैरप्रसूति क्रोधात्, मैत्री च धर्मस्य सर्वभावनां च मूलमिति क्रोधनिर्वासनरूपाक्षान्तिरादौ विनयस्यात्ममार्दवताकरणेन गुणिभ्यो नामनात्तदनुमानघानरूप मार्दवं. मार्दवस्य स्वीकारेऽपि धर्मस्य यथावादी तथाकारी मायामुक्त स्यात्ततस्तदनुमायानिरोधात्मकमार्जवं, सर्वत्रापि धर्मस्य प्रतिपत्तिपालनवृद्ध्यादिषु स एव निष्प्रत्यूह प्रवर्त्तक स्याद्योऽसौ लोभनिरोधीतिप्रान्ते लोभनिरोधरूपायामुक्तेरन्यास अत एवागमेऽपि आरम्भपरिग्रहनिरोधेनैव धर्मश्रवणप्राप्त्यादि नियम्यते, एव च स्वाव्यातधर्मलिङ्गसाधनाहत्, आव्याता च जगज्जन्तुजाताभयदानपटुरेव योग्य, अत एव चाद्य गीयते महाव्रतं सर्वप्राणातिपातधिरतिरिति, पर श्रोतृणा धर्मोत्थानृणां वैविध्यात् सान्यदिभ्य एव तथ्यधर्मोपलम्भ इति सत्यस्यादौ श्रोतृवस्तृगुणेषु

न्यास, अङ्गीकृत्योक्तवापि सत्यं स एव तत्रावस्थता य आत्मपावित्र्यमनारतमभिलषन्न लिप्येत तीर्थकरादत्तादिभिरिति शौचं, एवमपि सति स एव स्यान्मार्गगामी मार्गदाता च य इन्द्रियरोधादिरूपे सप्तदशविधे सयमे रतः ततस्तप, एवविधोऽपि स एव भवेन् मार्गे स्थिरो य क्षुदादिसहिष्णुस्ततस्तपः, सर्वेषामेषां धर्माणां प्राप्यादि सुगुरुपादारविंदमासेवमानानामेवेति ब्रह्मचर्यं गुरुकुलवासश्चकोऽह नास्ति मे कश्चिज्जगतीति भावनावतामेवेति प्रान्त्ये आकिञ्चन्यस्योपन्यास इत्येव सहेतुक क्रमसंभाव्येन क्षास्थायीनां धर्माणामिति, गौणप्रधानन्यायेन तु संयमादिकः स स्यादिति ॥

प्र० ८८९-ननु जिनैश्वरप्रभो स्वयंकारिताया गुरुकारिताया विशिष्टविधिकारिताया वा प्रतिमाया पूजने फलविशेषोऽस्ति न वेति ? चेत् ।

उ०-तथा तथा हेतोस्तेषां श्राद्धानां तथा तथा भावबुद्धिर्भवतीति सर्वेऽप्येते पक्षा माग्या एव, अत एव 'द्वैयमिदं वशतरकाण्ड'मिति षोडशके, 'विहिणा उ कीरमाणे'त्यादि पूजापञ्चाशकादाविति, तत्र बहुमानस्य योग्यत्वेऽपीतरत्रावशा तु भवप्रमणवहरीकन्दोपमैवेति न पर प्रतिष्ठाभेदस्तत, अन्यत्रापि

सातिशायिनीनामितरसामपि सयदुमाकमारपत्न्याविति, किञ्च-
विशिकायां बहुकथ्ये कार्यान्वेषाम्युक्तमि न तु मास्वये इति ॥

प्र० ८१०-अनु भगवतां त्रिनेश्वरस्यासद्भाबस्यापितस्यापि
पृथा सुन्दरा न वेति ? चेत् ।

उ०-तय्यञ्चिषावस्यावां सापि सुन्दरेव न एव 'यञ्चिज्ञेविय
एव न एतयन्वाए पत्न्याया वेव' चि विशिकायां नवर
तयाविधाने भाङ्गागोमयादिमिदयेयनादिकल्पमपि हितावह
द्रुक्नमिति ॥

प्र० ८११-अनु पूजार्थं स्वोपयागसाधारणानां द्रव्यजामि
तरेषां वास्याये फलस्य विशेषा न वेति ।

उ० - स्यापयागसाधारणानामुपयोगे फलं सविशेषमिति
विशिका ॥

प्र० ८१२-अनु प्रतिमत्तानां विप्याद्यने काञ्चिस्त्वर्षादिमध्यः
काञ्चिमदस्य काञ्चिस्तुम्बुरतरा काञ्चिन् तद्विगरीता अपि
कियन्ते तत्रापि विशेषेव तासां फलविशेषा न वेति ? चेत् ।

उ०-भाषविशेषकारणया फलविशेषहेतवः अन्यथा तु
नेति, तद्विरायणद्विशये भङ्गाभावाद् एवेष्ट, ततः 'किञ्चि विशे-

सेव तयो 'सद्ये ते विभरक्योऽपि, 'विभरहरतुल्य' क्तञ्चादि
मये च न क्तु विशेष इति हरिमद्राचार्याः ॥

प्र० ८१३-अनु बाळादिमांभानुपकम्प्य तद्योग्यवेशनाकारक
ता या सुक्यते साऽऽद्यादाह्नाविकोकोत्तरादुत्तीर्णं कथं च
वेयेति ? चेत् ।

उ०-न, तथाकारलाभाचार्यां सूत्रायकल्पनवपुयेयास्य स्य
प्यतयोक्तेः समावनाकपयमद्वयतानां सूत्रगायाम्यः पूयमिषां
एवात् तस्यतः समस्तस्य भावकाधारस्य स्याममद्रिकाविषामि-
क्याभोपेयां न सूत्रप्रयिता साभवात्प्रचाकत्वाद्यगाविशाखा-
नामिति न बाळापुयेया यथायोगमनर्हा इति ॥

प्र० ८१४-अनु 'कालेव निषकमे मिषत्' इत्यत्र सुतीया
किमर्थेति चेत् ।

उ०-आर्यौ ताम्बू वैष्यवेपावके इत्यादिषु षड्भु भोव
नकारणेषु पञ्चविषु कातेषु 'भार्यके इवसग्ने' इत्यादीनां यव्या-
मादाराद्युक्तेषुकारणानामेष्टवस्मिन्नक्यस्तति यथा साधुत्पार
गयेषवाप्येः । अत्र च ग्रामसम्मता मिस्ताकालो यदि आवस्तवा
स सहायीभूत इति सहायीमभयेत्यनुलेन मिश्रये मिषकमे-

दिति सहायेत्थंभूतलक्षणा तृतीयाऽत्र, हेतुकरणयोस्तृतीयाकरणे तु 'वेयणे'त्यादिक गौणतामापद्येत, मुख्यं च तदेव, अत एव वैयावृत्यादिके आवश्यकं कारणे अप्राप्तातीतयोरपि निष्क्रमणे बाधा नेति । ननु तत एव शेषाणां प्रतिहेत्वनादिक्रियाणां सप्तमी कृताऽधिकरणे, तच्च नैमित्तिक, तत एव तत्राकालवर्जनस्य 'अकालं च विवज्जित्ते'ति विधीयते विध्यर्थ एव निषेध, तथा प्रतिहेत्वनादिषु तत्कालो निमित्त तथा तत्कालो बाधकः, एवं च तासां कालेऽकरणवत् अकाले करणस्यापि प्रायश्चित्तस्थानता शेषक्रियार्थत्वाच्चोत्तरार्धे 'काले काल'मिति स्वतन्त्रमुच्यते भिक्षार्थ-निष्क्रमप्रवेशयोरैवोक्तत्वात्, एवमपि भिक्षाकाल एव वर्ण्ये तेन तु भोजनकाल तस्य त्वासर्थं सम्भवात् ॥

प्र० ८१५-ननु कथं जिनकल्पिका इति ? चेत् ।

उ०-पाणिपतद्रूपहत्वे द्वयानां साम्य, अन्यथा जिना-कलातीता, जिनकल्पिका सरजोहरणाद्युपपद्य इति स्वसामा-चारीस्थाश्चेति ॥

प्र० ८१६-ननु बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्यामित्यात्राश्रवाभाव-कथं नोक्त, यतोऽयोगितायां सर्वसंवरेण योगाश्रयनिरोध एव

मोक्षो नान्यथा किञ्च-आश्रवाभावे एव बन्धाभावो नियत इति चेत् ।

उ०-सत्य, वीतरागाणां बन्धकाल एवाश्रवकाल. सामयिक-स्वाद्बन्धस्यैवामिति फलभूतबन्धाभावकथनाद् आश्रवाभावो नोक्तः, किञ्च-न ह्याश्रवत आत्मगुणानामावरणं किन्तु बन्धेनोदयद्वारैव तत्क्षय एव च स्वरूपावस्थानमात्मन इति बन्धाभाव उक्तः ॥

प्र० ८१७-ननु जीवानां ज्ञानदर्शनचारित्रसुखवीर्यस्वभावत्वे किमिति ज्ञानदर्शनरूपोपयोगलक्षणता 'उपयोगो लक्षण-मिति 'चेतन आत्मे'ति च कथ्यते इति ? चेत् ।

उ०-संसारिणां तेषामतिप्रभुगणि लक्षणानि धीवशैवंका-लिकनिर्युक्त्यन्तर्गतभाष्यगाथाभिविद्युत्य दर्शितानि परप्रवादि-नामनभ्युपगतात्मानां सुधेन तैरात्मनत्ताया प्रतिपादनभावात्, परं न तानि जीवस्वरूपाणि, ज्ञानादीनि तु पञ्च जीवस्वरूपाणि, अतः कृन्तकर्ममुक्तेषु सिद्धमगवास्वपि तानि भवन्ति तथापि चारित्रादीनि ज्ञानदर्शनसहचारितात्मलाभलब्धानि, ज्ञानदर्शने तु स्वतन्त्रे इति ते एव लक्षणमुक्तम् ॥

प्र० ८१८-ननु नवानां तरयानां चतुर्दशादिषु भेदेषु

विरहस्य मोक्षस्य भेदज्ञानक सर्वेऽपि भेदा मिथस्वरूपाः समा-
नज्ञातीत्येवेति पुस्तकं तेषां तथा भेदवत्त्वं, मोक्षतत्त्वे तु सत्त्व-
शारीर्येण मिथस्वरूपाणि कथमभियेयो मासस्येषु मिथस्वरूपात्किमिति
तस्य भेदज्ञानकं गच्छते, किञ्च-शास्त्रेषु तु मुक्तानां जीवानाम
कल्पपरम्परसिद्धकल्पेण भेदज्ञानमुक्त्वाऽऽमन्तवसिद्धानां सिद्धिसम-
दयेतिष्टयत्र भेदाः कल्प्यन्ते परम्परसिद्धानां च पञ्चदश भेदा
द्विनविंशत्यस्त स्वतास्विका अपि परवीर्यिकादिपासनाभितो
ष्योप्यन्ते अथच यानि सारशारीर्यानि द्वाराणि माससत्त्वेऽपि
पीयन्ते तानि तु निर्दे-गस्त्वमित्यव्यादिसत्संबन्धेऽपि च सर्व-
परम्परमिगमायोजनस्यार् जीवादिस्तत्त्ववियकष्यपीति ते नवभेदा
मासस्यन्ते चेत् ।

४०-सत्यं, इत्यन्तर्गतस्यप्यारा स्वस्वरूपावस्थानमिच्छे-
त् एव मोक्षः, न च तस्य जीवादीनां मूर्धमेकेन्द्रियाण्युपाधि
भिर्भेदा इव यदा, अन्तस्तत्त्वस्य सिद्धानां उपाधिविरूढसम-
पादिविभेदा न तु सिद्धेः, सदाश्रयण भेदाच्च सर्वे पदार्थाभि-
गमाय एतं मोक्षद्वारमेव तादात्म्यस्ति तत्त्वेषु नपद्यु यस्य सार-
इत्यवशिष्य मासाल्गात्यर्थेन वा सर्वेषां जीवादीनां समेयाना-

मवगमः स्यात्, ततो मास एव तानि द्वाराण्युक्तानि, किञ्च-श्री
यार्णा तत्त्वानां सत्त्वशक्तिभिः अद्यात्ममन्वर्तुत्त्वमप्यात्ममपि भवेत्
मोक्षस्य तु सत्त्वशक्तिद्वारस्य अद्यात्म माससत्त्वमन्वर्तुत्त्वमपि भवेत्
एतदुक्त्यावर्त्ते एव मोक्षस्यामिकाय इति नियमे अवश्यतया
तद्विरयस्य मोक्षस्य एतार्थ स्वल्पे इत्येव सम्यथा तु सर्वेष्वपि
वृत्तेषु कल्पे मासस्यामिकायाऽस्त्यन्तेति मास एवस्मिन्नपि सदा-
विरुक्तमेव ॥

प्र० ८९१-ननु ब्रह्मण्युयोगे काञ्चिद्विशुद्धादीनि कल्प्यन्ते,
तत्रादिशब्देन किं प्राज्ञं ! व्याख्याकाराच्च सूत्रहतादिषु द्रव्याय-
नुर्यागमप्यथ च कल्पमाक्याप्तीति ? चेत् ।

४०-सत्यं 'ब्रह्मण्युविषयिहेतुः अस्मिन्नेति ब्रह्मणात् ब्रह्मणा-
नुर्यागमापान्तेन तदुत्पत्त्यात् व्याख्यानोपेक्षयेत् सूत्रहतादिषु
व्याख्याकारैर्व्याख्योऽनुर्यागो उक्ता इति ॥

प्र० ९००-ननु द्रव्यानुयोगे कथमेकाक्येव इष्टिबाध उक्त
इत्येषु त्वादिशब्दोपेक्षान किमिति ? चेत् ।

४०-सत्यं सत्त्वब्रह्मण्यस्य इष्टिबाधेऽन्वयत्वात् तत्रादि
शब्द, इत्ये तु उदुत्पत्त्या इति युक्तमेवादिशब्दोपेक्षानमिति ॥

प्र० १०१-ननु अर्हन्त सिद्धाश्च निर्विवाद देवतरवत-
याऽभिमान्या पर गुरुतरवतया तेऽभिमन्थन्ते न वेति? चेत् ।

उ० - सिद्धानां भगवता गृह्यान्वलिङ्घितयाऽपि सेधनान्मा-
भूरपूर्वप्रज्ञापनाप्रधाननयेन गुरुत्वनियम, स्वलिङ्घिसिद्धानामपि
सूक्तैकवल्यादीना न स्यादुपदेशकत्वाभावात्पि शास्त्रोपदेशक-
त्वगुणा गुरुता, परं भगवतामर्हतां तु स्वलिङ्घिसिद्धत्वनियमा-
दस्ति साधुत्वरूपा गुरुता द्वादशाङ्गार्थप्रणायकत्वाच्च शास्त्रार्थ-
निगरणरूपापि गुरुता, अत एव भगवता गौतमेन भगवन्त
महावीरमुद्दिश्य 'मम धर्माथरिणोति स्कन्दकपरिवाजकायोक्त,
हालिकाय च 'तव मम च गुरवो भगवन्तो महावीरा' इति,
गोशालकेनापि आनन्दानगाराय 'तव धर्माथरिणो'त्यादि श्रमणं
भगवन्त महावीरमुद्दिश्योक्तमिति, तत एव च स्थविरावलौ
प्रथममेव 'समणे भगव महावीरे'त्ति ॥

प्र० १०२-ननु 'समणे भगवं महावीरे'त्ति नाम पद वा
पदानि वेति, यत 'देवेहिं से नामं कए समण भगवं महा-
वीरे'त्ति नाम, अत एव ख्यात्यर्थेनेतिना समासे 'इह खलु
समणे भगवं महावीरे'त्ति, कीर्तिवर्णशब्दश्लोकाविकरणे पदं

च 'तेणं कालेणं समणे० भगवं महावीरे पंचहयुत्तरे होत्य'त्ति
वचनात्, नह्यत्र विशेषणविशेषभाव समुच्चयो वा, पदानि
च 'समणस्स णं भगवओ महावीरस्स तिप्पि नामथेजे'
ल्युच्यते इति चेत् ।

उ०-समुदायार्थेन नाम. पृथक्पृथगर्थविवक्षयाऽन्वयाच्चैकत्र
पदं, अवयवार्थपर्येक्यमप्येष्य पदानीति गम्यते इति सत्यं नात्र
त्रिव्ययुपेक्षणीयमेकमपि ॥

प्र० १०३-ननु तापसानां व्याख्याप्रद्वस्यदिपृक्कणो ज्योतिष्के-
षूपपादोऽभिहितो बालतपस्वी तामलिश्वेशनेन्द्रतयोत्यश्रस्नत्कथ-
मिति? चेत् ।

उ० - प्रथम तावत् औपगानिकविवृतास्तापसमेदा परे,
न तत्र प्राणामाप्रवज्या तामलिनाचीर्णा, परं च यत्तेनासुरानि-
कायदेशदेवीसमुदायेनैकत्रीभूय स्वेन्द्रतानिदानकरणाय प्रेरि-
तोऽपि न चकार निदानं, तत्र हेतुर्जिनवचनकृतो निदान-
निषेध एव, प्राप्त च तत्र तेन सम्यग्त्व, तत एव चोत्पन्न-
मात्रोऽवधिना भगवत्स्थानमागत चकार च नृत्यमतिदेशश्च
तत्र सम्यग्दृशः सूर्याभस्येति न तथोत्पत्तिर्विरुद्धा तस्य ॥

प्र० १०४-ननु गाल्लेष्वालाखनाधिकारे सप्तशतीं वोदासलां
ब्राह्मणार्थं चाम्बेयम् गीतार्थानां प्रतिपादितं, तत्राप्य घटते ?
यदा गीतापस्य तद्विद्यितागीतार्थस्येति द्वयोरेव साधुनायाः
प्रतिपादनार्थिनि चेत् ।

उ०-मात्रं यल्लगात्रैयवाविपु तत्रदस्यपलाप्ययनेन गीतार्था-
तादा मायात् तथाविपस्व गीनार्थस्य तन्निमित्तस्य च सयमो
मयति भासोबनाधिकारी तु निन्दीयपुहृरुकराभ्यवहारशालार्था
वेसैस्स्यैरजमुकं म्यायम्, चिच्छ-निन्दीयादिवेषुष्ययि त एव
गीतार्था योग्या केवभाग्याविगुल्लदराकवण, ततश्च तादृशा गी
तार्था गीनार्थान्येवै प्राद्या दुर्लभाभेते इति सप्तशतीं बोज्जानानां
ब्राह्मणार्थी ए वावदुस्यैरजमावदपकं अल्पबालोद्यनार्था च
भात्रका अल्पधिकारिण मगयता गौतमेनात्मन् अस्म्योपासक
प्रति तत्करलस्योच्छ्रयान् अमज्जोपासकाश्च दूरं चिरं प्रीयिता
अनि मययुस्ततस्लागाधिस्य त्वाचरयकमेवैतत् गीतार्थाभ्येयणधिस्यै
सत्रकान्तमर्वादादृष्टक वास्यभिमिति ॥

प्र० १०५-ननु यदि बाधावोपमाय आत्मसप्तसिक्कय्युक्ता
ऽस्यालोचनेति किमेतावदुस्येयमिति ? यत् ।

उ०-सत्य, आत्मसाक्षिणी बालोचना गीतार्थानामिव
विषया नेतरेयं, तेरपि बाधुकाराविकारणामावे उप्तवदुस्येयं
इत्वातादृशगीतार्थसमीप एवालोचनाप्राप्तेति न याचकं वक्षस्तात् ॥

प्र० १०६-ननु बोधययोदशकानि द्वात्रिंशत् द्वात्रिंशिका इत्या-
विषय मगयता द्धीहृत्प्रमदसूरिणा पचासत् पचासकानि इति
तानि परमेकांनविशक्तिरेवतानि स्थितानि शेषानि व्यवच्छिन्ना
नीति प्रद्यौर मत्स इतरथा वति ? चेत् ।

उ०-इतरथैव स्तो णमिक्कण 'वदमाजं सावगयम्म ति
प्रोक्त्वा वरा पंचाशकानि इत्यानि एकादशे च 'वोच्छामि साहु
यम्म मित्युक्त्वाप्यौ पंचाशाकापुक्कानि एकात्रविशतितम च
तयोक्कयत्त्या सामाण्यमित्यमिकेययान्नाखमानुसारी न तथा
कस्सो, चिच्छ-इयं द्वात्रिंशत्पुक्कानां अस्ययोगायोगप्यवच्छेदक्यं कय
द्वात्रिंशिच्छादयमेव मगयता हेमाचार्याणां कथं च उम्मूक्कवरक-
मेव चिन्तरासकणम शतकमिति ?, दौबानामप्याधिमप्यस्तपंचास-
कानि ननु पचासत् ॥

प्र० १०७-ननु वेदनीयस्य सक्तयाचानां ब्राह्मणान्तमुक्तानि
स्थितिरक वेति ? चेत् ।

उ०-अप्रमत्ताद् द्वादशानामारम्भ सम्पराये चैकेनावसानं
स्थात्तत्र न कापि दोषसम्भावना ॥

प्र० १०८-ननु 'नात्तिथा य नियठयं'ति कथ्यते, तत्कथं
सङ्गच्छते ? तीर्थत्रयवच्छेदेषु जातिस्मृत्यादिना तद्भावात्,
अश्रुत्वैकेवलितरपक्षीयाना श्रवणादिति चेत् ।

उ० - सत्यं, तीर्थन्तर्गतानपेक्ष्य शासनपारंपर्याय साधून्
वचनमिदं, तत्रोच्छिन्नशासनवादिनां नावकाश इति तत्त्वम् ॥

प्र० १०९-नन्वायंशथ्यभवस्य मनकपितेति विशेषणे किं
कारणमिति ? चेत् ।

उ०-उद्धारकार्यस्यात्यपूर्विकत्तत्रयस्य दशवैकालिकोद्धरणेन
तदर्थं करणादिति ॥

प्र० ११० - ननु श्रीउत्तराध्ययनानि मूलसूत्रतयोच्यन्ते,
तथात्वे च श्रमणपर्यायस्य तदध्ययनेऽनपेक्षणात्, उत्तराध्ययनता
चाचाराङ्गोत्तरकालमध्ययनात्, आचारश्च त्रिवर्षपर्यायायैव, तत्क-
थमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, साम्प्रत तु दशवैकालिकानन्तरमेवामध्ययनात्
दशवैकालिकस्य तु मूलसूत्रत्वेन श्रमणपर्यायानपेक्षणाच्च काचि-

रक्षति, किञ्च-नाचाराङ्ग त्रिवर्षपर्यायाय देयतया मत, आद्याध्ययना-
नन्तरमेवोपस्थापनाया प्राक् भावात्, त्रिवर्षपर्यायापेक्षा त्वाचार-
प्रकल्पस्य निशीथापरपर्यायस्याध्ययनायेति प्राक्कालेऽपि न क्षति ।
ननुत्तराध्ययनानि दशवैकालिकानन्तरमेवाध्येयानीति पर्यायनिय-
मस्याभावेऽप्युत्तराध्ययननियमस्त्वस्त्येवेति चेन्न तत्रापि नियम,
अत एव भगवद्विश्रूणिक्कृद्भिरध्ययनसम्बन्धानन्तरं सम्बन्धान्तर
पिपृच्छुप्रश्नोत्तरलक्षणमुक्तमिति ॥

प्र० १११ - ननु उत्तराध्ययनानि धर्मकथाः ताश्चाश्रेणि-
प्यादिका इति केषामध्ययनानां कासु कास्ववतार इति ? चेद् ।

उ०-आद्यमध्ययन पिपृच्छुगुणदर्शनाय द्वितीयमाश्रेणियां
तृतीयं विश्लेषिण्यां तुर्यादीनित्वध्ययनानि निवेदन्यामावतरन्तीति
चूर्णिकारा भगवन्त ? इति ॥

प्र० ११२-ननु मङ्गलस्य शास्त्रप्रारम्भरूपत्वात्कथं तस्य
भिन्नाभिन्नत्वशङ्कति ? चेत् ।

उ०-मङ्गलादीनीत्यादिषु बहुव्रीहिं स च चेतद्गुणसवि-
ज्ञान मङ्गलमभिन्नमवयवार्थं चादिशब्दे अतद्गुणे तु भिन्नं सामी-
प्यार्थं आदिशब्दे सप्तम्यामपि शास्त्रारम्भे इति लक्षणायां नैमि-

चिन्तयति चेत् सा मित्रं तद्वैपयिष्वां वामिनिमिति ॥

प्र० १.१३-अनु अङ्गोपाङ्गे महालोपादानं न त्रिभुक्तिमाप्ना-
द्विगन्त्री महत्त्वं, स्यात्स्याकारामिमायाश्च महत्त्वं नये, तत्र को
हेतुरिति ? चेत् ।

उ० - अङ्गोपाङ्गानां महाब्रह्मोऽनुब्रह्मरूपात् महत्त्वं
स्वतःसिद्धविभ्रात्त्वामावब्रह्मं महत्त्वापेक्षैव न त्रिभुक्तिमा
पास्तु परम्परमत्ता इति परापरगुरुस्त्वर्थे कुतुरेव महत्त्वं,
महत्त्वं तु विद्वत्सर्वप्रवृत्तमिति ॥

प्र० १.१४-अनु आशांसाया निदानं निघते न वेति ? चेत् ।

उ० निघते एव, आशासा सुब्रह्मसाधनेच्छाकया निदान
तु धर्मव्रस्मादिदं मन्वित्त्वामरुत्वाद्यमविद्वत्त्वं, निदानं च
मिथ्यात्वस्याप्रजाम्ना आशासा स्थिब्रह्मोक्तशासाप्रयोगाववृत्तिवारक
येति स्पष्टो द्रष्टव्येव, मायधर्मनुष्ठानघातकं तु द्रष्टव्येवविति
वर्जनीयं द्रष्टव्येवतानुमुच्यमिति ॥

प्र० १.१५-अनु मृगुपातादीनि कायहेतुनिर्जटपरां गण्यन्ते
न वेति ? चेत् ।

उ०-न गण्यन्ते, सत्त्वाननिर्जटमेवा एते एत सवोचरगु

पक्षमन्वशादि मृगुपातादौ च सत्यपि कर्मघाटे महात्वापादानु
बन्धः, न च तद्विषय स्यान्नुमृगुमृगामुपवेद्यता, अथ त्रयो-
दीनि त्वमृगुपातावरुणाभीति तस्मिन्मोदीनि सवोचरगुण्यकृपायि,
विद्व-तपसा मित्रेतिवचनेन तत्कार्यकारा 'अत्रगित्ताइए
वति सुब्रह्मकारश्च सवरेवतामिव तपोऽप्रावेयमिति स्पष्टमिति,
सम्पत्त्वमपि सवरे इति स्थानात्ते कथ्यते च सवरेफळ तपो-
पक्षमय तपसो निर्जटपत्त्वं इष्टं यावद्ब्रह्मसात्ते एव इति
सत्त्वाननिर्जटमेवा एते, ततो [मात्र मृगुपातादीनामव्यवर्तनं,
बाह्यतपस्यं कुतुरिदिकेस्ते भेदा अनुक्तियन्ते, न चेतावता बाह्यतपो
निर्जटपमेवमृगु मृगुपातायि ॥

प्र० १.१६ अनु अभ्ययनपुस्तकानि स्यापनाप्यने द्रव्या
व्यक्ते वा पटनीयमीति ? चेत् ।

उ०-युतद्वागस्य निरुत्कारत्वात् स्यापनाशुतं इति स्याप
नेति कथ्यते तद्वद्रष्टव्यमकारकस्यापनाप्येन असद्वावस्था-
पनायां तु न पुस्तकानां नैसर्ग्ये एतं निर्णीतकिपीनामपि स्याप
नाकृत्वात्तद्वैवाप्यस्वगपुस्तकानि स्यात् स्यापना, बस्तुतस्तु
मात्राप्यकृत्वात्कथ्येन द्रव्याप्ययनं तानि तयावावश्यके वेदव्य-

ंदादिवस्तुस्तकपरिणमनीयानि तानि ततो द्रव्याध्ययने भावा-
ध्ययनस्य पुस्तकलिखिताध्ययनोपयोगरूपत्वात् परिणमनीयानि
पुरस्कानीति द्रव्ये ॥

प्र० ९१७-ननु 'निकलेवेगद्वुनिहत्तो'त्यादिकेषु व्याख्यान-
द्वारेषु किमिति 'तस्स फलजोगंगले'तिद्वाराण्युच्यन्ते? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, सूत्राध्ययनविशेषमनुसृत्य 'निकलेवेगेदु'तिव्या-
ख्याद्वारागाथा, 'तस्स फलजोगे'त्यादिद्वारागाथा त्वनुयोगमेवा-
श्रित्य, अत ' तब्भेयनिरुत्तिकमपओयणाई'त्यादीनि द्वाराणि
तत्रेति, एतान्योद्यनिष्यन्ते तत इति ॥

प्र० ९१८-ननु 'उवएसो सो नओ नामे'त्युक्त्वोपदे-
शस्य कुतो नयत्वमिति ? चेत् ।

उ०-श्रोतृणामुपयोगान् वचनेनानेन सूत्रार्थो प्रापयतीति
नयार्थत्वात् सम्भवत पर्यायणामनुगमाद्वा, तत 'चरणाहितो
मोक्षो'स्यादिवाक्यानां नयात्मकत्वेऽपि प्रामाण्याविधातः, एव-
मेव 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गे' इत्यादौ ॥

प्र० ९१९ - ननु आवश्यकभेदेषु नामात्रशकमित्यत्र
नामेति शास्त्रीयोपक्रमेषु आनुपूर्वीनामप्रमाणेत्यादिषु नामेति

निक्षेपेधोघनास्त्री इति किं नामानेकत्रेति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, वस्तुनोऽभिधानमिति, द्वितीये जातिरूपादिपर्या-
लोचनप्रकारे नमनात्, सृतीयं पर्यायाणामपि यथार्थतादर्शन-
मिति क्रमेण वस्त्वभिधानं परार्थता तदर्थनिरपेक्षतेति ॥

प्र० ९२०-ननु भव्यानामनुच्छेदसिद्धचै किमिति 'सिञ्चति
जत्तिये'त्यादिगाथायुग्ममिति ? चेत् ।

उ०-प्रथमया सिद्ध्यमानसमागमो हेतुः, द्वितीयापूर्वाध्वन
त्रसत्वाद्ययोग्यानामानन्त्य, शेषेण निगोदानामध्यवहारिणामनन्ता-
नन्त्यमिति सिद्धये यत ॥

प्र० ९२१ - ननु परगतीर्थिकैरुपक्रमदिको व्याख्याक्रमो
नाधिकृत कथमिति ? चेत् ।

उ०-स्याद्यादाश्रयणभीत्या, न हि नामादिचतुष्कमयत्वम-
र्थानामभिप्रैति न चानुपूर्व्याद्विविधियपर्यायमयत्वं न च सामान्य
विशेषमयत्व न च सूत्रार्थोभयमयत्वं, सापेक्षव्याख्यानं त्वेकान्त-
वादे न स्वप्नेऽपीति नोपक्रमादिव्याख्या ॥

प्र० ९२२-ननु 'संहिता च पदं चैवे'त्यादिके व्याख्या-
लक्षणे सूत्रानुगमस्य किं स्थानमिति ? चेत् ।

उ०-संहितैव, यत सूत्रानुसमे मस्त्रखित्वाविगुम्बुलोबाए
कामेन अनुपमराश्रोऽनुसरण्योः न तु व्याख्याकार्येऽस्ति ।

प्र० १.२३-अनु वाक्यार्थस्यायगमे नामभातुत्वात् तत्र
तत्रद्विभक्त्यर्थेऽवगतं विभक्त्या बोधनं सति चास्मिन् पदसङ्घा
ततः पदेतिभ्यस्यामन् एवं प्रागेव पदानामर्थे सिद्धे किं पदा-
र्थेतिव्याख्यामेव इति ? चेत् ।

उ०-सत्यं स्यात्प्रस्तात् पदत्वे स्यादेव, परं सा संज्ञा
मप्रत्या, प्रत्या तु मामिकादि, भेदनिर्णयमानं पदे पदार्थे तु तयो
पदानाम्मवमर्थोपशान्तमिति तामिदं व्याख्याननिपातिकौयसमि-
दानीति हि प्रत्या पदमेव युज्यते च तेषां पदार्थस्यास्या तत्राद्य
पदक्या व्याख्या सूत्रानुसमक्या, पदार्थाया अर्थानुसमक्या ॥

प्र० १.२४-अनु पदव्याख्याया अत एव मतद्वयात्पदकरणं
मृतस्यदिकमिदुक्तौ संहितस्य सहा च गण्यते, अत एव च
भेदस्याप्यस्याया गमोऽपि प्रायःशक्यः ।

प्र० १.२५-अनु सर्वाणि ज्ञानानि मति विषयाणां कारण
तेतिवचनान्तीतानागतजनश्रुत्यर्थवियर्थं ज्ञानं रूपमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं इन्द्रियार्थस्यद्वानायेन एव नियमं मत्स्य
विशायि ज्ञान अत एवानन्तवियक्तानेऽपि केवलमेकविषयम् ॥
प्र० १.२६-अनु जीवकर्मणो संयोगं संयुक्तके संयोगे
संघट्टरस्मिन्वेति ? चेत् ।

उ०-जीवकर्मणिस्या श्येतरेतरस्मिन् तद्यथावाचित्वाद्यस्य
सयुक्तसंयोगे, न हि मुक्त कर्मणा संयुज्यते, जगतोऽनादिता
प्रयोग एवेति ॥

प्र० १.२७-अनु किमिति 'भाष्यामिदं सकारं' इत्यत्राज्ञामिदं
शशोऽर्थं ? पतो भिर्वचो ज्ञानाया मयिरस्य गुरुवचनं कथ्यते,
स चाश्वयेव गतार्थ इति चेत् ।

उ०-सत्यं, मगवतो जिनेश्वरस्य पद्यमनुस्सर्गापवादमयं
ततस्तपोमयं प्रप्यसेनादि विज्ञाय गुरुको यच्चिप्रत्युर्द कस्याप्य
परपरावर्तं तत् गुरुच आदिदन्ति, तद्वचनस्य तथाकारक एव
सुवचिनीतयेतिज्ञानाय पार्थक्येन भिर्वचस्य प्रत्यं गुरुवचनमपि
ज्ञानाया एवापार इति प्रागाज्ञेति ॥

प्र० १.२८-अनु गुरोः स्वान्तर्भावोदीपना सति चाज्ञानि
शोभकमपि किं गुरुकामुपपातेन शक्येति ? चेत् ।

३०-सत्य, नहि तावत् सर्वदैकावस्था तद्वेदे प्राप्तगुणा-
वस्थानवृद्धिपूर्वकदोषोद्घाताय यत्य, तत्र समीपेभ्यो गुरु स्यादा-
देष्टेति, किञ्च - परमगुरुत्वमाप्ता गणभूतोऽपि भगवत्पादक्रम-
लामर्शिन इति ॥

प्र० ९२९-ननु जिनविम्बानां या द्रव्यस्तवे पुष्पादिभि
पूजा क्रियते सा कामत्रयामधिकृत्य क्रियते ? इति चेत् ।

३०-आदौ तावत् अन्ये जीवा सिध्यन्तो विविधाकृति-
भूजो भवन्ति न तु जिनपतय, तेषां तु सिध्यतां हे एव
पर्यकासरूपा कथोत्सर्गसनरूपा चेत्याकृत्यौ, अतो भगवतां यानि
कानिचित् प्रतिविम्बानि तानि सर्वाणि तदन्यतराकृतिभाञ्ज्येव,
तथा च प्रतिमा भगवता जिनानां सिद्धाऽस्थाकृतितम्य एव
मान्या नान्यविधा, यच्च जन्मभिषेकादिक्रियासु बाल्याद्यत्र
स्थाच्चिन्तनं तदारोपितं, तथा च पंचस्वपि कल्याणके-
षु जिनानां विशेषमहनीयत्वात्तत्कल्याणकावस्थानां कल्पनं
स्यात् परं पूजाप्रकारास्तु सर्वेऽपि सिद्धदशान्त जिनम-
वधार्येव, कथमन्यथा व्यवनादिकल्याणकेषु शक्रस्तवादिविभि-
र्वन्दनीयता सिद्धान्तसिद्धा युज्येत, अन्यथाप्यज्ञातभगवत्परिपूर्णा-
वस्थानां स्नात्रादिभिर्जन्माद्यवस्थास्तृतिरापाद्यमाना न विरुद्धा

मार्गाचरणशयत्वात्, तरन्तस्तु यथा जगति गुरुमुपागतानां
सत्कारार्हणां नृपादीनां या समग्रमा सक्रिया लोके सिद्ध-
तमा सैवात्र परमार्हनि क्रियमाणा भक्त्यं धनयित ॥

प्र० ९३०-ननु याणे अभ्यन्तरे च तपसि निर्जेराहृत्ये
समानेऽपि किंकृतो भेद ? लौकिकानामनुकारस्तूमयत्रापि दृश्यत
एवेति चेत् ।

३०-सत्य, आदौ तावद् याण तपो मिथ्यादशां देवादी-
नामप्यावर्जक, किञ्च-बाह्यदर्शिनो लोका रहितमप्यभ्यन्तरेण
परमकर्मक्षयकारणेन तपसा अनशनादितपस्तप्यमानं ब्रह्मा तपस्वी
असाधिति सध्यवहरन्ति, । तद्यतस्तु बाह्यतपसामद्वीकारकाले
एव गुरुसन्धपेक्ष न तु निर्वाहकालादौ अभ्यन्तर तु तप
स्वीकारनिर्वाहनिष्ठापनाद्विषु सर्वत्राचार्यादिगुरुसन्धपेक्षमिति गुरु-
कुलसापेक्षमेव नत् नान्यथेति मोक्षहेतू ध्याने गुरुकुलप्राप्यथुत-
क्रमोत्तरापाद्ये, उत्सर्गश्च गुरुकुलोपवसनसिद्धमोक्षमार्गाराधना-
नामन्यात्रस्थायां बाह्याभ्यन्तरोपथो म संखेखनामस्तपरिजादि-
विधिपुरस्सर एव, अपरकालीनस्त्वचमोदरतायां सलीनतायां
च बाह्ये तपस्तनुगत इति ॥

प्र० ९३१-ननु भगवतां जिनेश्वरान् 'लोगनाहा ध्रम-

निरूपे पवचदिति लोकात्मिका इत्यस्ति तत्र किं तद्वर्तनीयं
 निष्कम्बे प्रदस्याप्रतिपक्षितेति ? चेत्

३०-निष्कम्बे तद्वगाटाद्विनिगम्यते यतस्तत्रैव 'पुर्व्विनि
 न्मित्र्यादिको' निष्कम्बकालं आत्मोर्परिस्फुतः सारस्वत्पर्य्याकः
 पाठ आमतोऽपि 'अप्यस्यो निष्कम्बकालं आत्मोपया विद्या
 विरच्य'मित्यादिकानां तद्वगतपदानामन्वयः अगातासो अया
 गारिषे एन्वयपर्य्येण अन्नादितामसिपत्तिश्च निष्कम्बकालं
 मूला, अत एवानुक्तियात् 'मगाताओ' चि एवमन्वयमप्यात्मन्
 अत एव च तस्वार्थमात्रे अन्वयपरामर्शार्थमित्यादिप्रत्यय्या-
 धिचपर उक्तमिति ।

प्र० १३२ मनु माविद्धिगवीषं सत्यन्वी, तेन रूपमेवविषया
 स्वस्य वीमन्सतमा सयोनिकिङ्गावस्था पूज्यतां प्रापितेति ? चेत् ।

३०-न रूपञ्चिच्छेभया प्रवर्णिता किन्तु पूजेय तथावस्था स
 पातितः, तद्वत् च तन्मिमेव नम्रिना कुणितेन आरच्यमानवज्जिम्ब-
 विदुर्बन्धत दृप मागप्लिवा तथावस्थस्यैव तस्य पूजां कारितव्यात्
 तद्वद्वत्त्वं च तद्वेशाभ्येणु च देशेणु ज्ञातमिति ।

प्र० १३३ मनु मायिकसम्बन्धपरं हृष्यं रूपमेव

स्वस्य अगात्पूर्त्वं लीलां च तद्वदुगतां प्रवर्तितवान् ? इति चेत् ।

३०-न रूपञ्चिद् वासुदेवत्वमेतिहासिकः स इत्यत्र तु न
 कश्चिद्विज्ञात् लीलाप्रवर्तनं तु स यादवभारिकारिपुरीयादौ न
 येऽतिसानुपुटा रिपवस्तेन श्वस्रस्येन हरिणा भवप्रत्ययिकञ्जाति
 स्मरणेन हृद्यः ष्ट च परामवमसहमार्गेन तेन तत्रागतय रामाय
 यादुताप्युपेयाय स्वातन्त्र्यसिद्धयर्थं शारिकास्यापनसहरण्यादिलीला
 व्रतलकारणमादिष्टं स्वदेवेनापि वीष्यप्रमावेन रोषतोयादिफलं
 वर्धयन्ता तत्सत्यापिष्टं ईश्वरतदीक्षादिप्रवृत्तिसर्व्यकामैकपुद्गे
 पात्कार्यैः प्रवर्तितेति विष्णोः क्षापिकसम्यक्त्वे न वायवेऽपीति ष

प्र० १३४ मनु 'केवलसिद्धिप्राप्य येति अन्भूसमपपुष्टि-
 जेनु वशमु द्रवो क्षिमर्षं प्रहर्षो' परस्परविनामामावायेकत्वेन गता-
 येत्वाविति चेत् ।

३० - सत्त्वं परममेव आपद्यति यदुत - श्रीकृष्णनिर्बाण-
 समये च कश्चिद्व्यक्तः केवली वर्त्तमानोऽभूत्ः एव्यास्तिसर्येदिति ॥

प्र० १३५-मनु किमिस्यात्तत्रकर्मिणुं कल्याणितु नामहृत्कार-
 देस्वरतो वीखाविमङ्गलां प्रतिपादनं तत्त्वार्थं साम्यप्यर्थोऽन्यतो
 तपो स्वयरोमपसन्निकागादिषु वीखावीधेनामामाप्रत्यर्चं फलः साच

नत्वेऽपि परेषां साधुप्रतिमानामधिकरण सन्निधानं च कथं ते
 म्युरिति ? चेत् ।

उ० - सत्यं, प्रतिबन्धककर्मणां क्षयोपशमो विचित्रतया
 भवति, प्रत्येकबुद्धादीनां वृषमादितोऽपि बोधिलामादे श्रवणात्पर
 ते वृषमादयो न साधनाधिकरणादितया व्यवहार्या, किन्तु
 य एव साधुप्रतिमादयो बोध्युत्पादादिषूपयुज्यन्ते न एव साध-
 नादितया व्यवहरणीया, तत एव च ते तदर्थिना आराध्यपूज्य-
 तास्थानमितिक्षापनायावश्यकादिषु साधनादितया साध्वादीनां
 निवेश इति गम्यते ॥

प्र० ९३६-ननु 'उच्चालियमि पापस्योद्यनियुक्तिगाथायां
 पादे उच्चालिनं पादे कथं व्यापस्यादि, अथोन्यास एव तद्भावात्,
 कथं च कुलिगिनो व्यापस्यादि, पञ्चेन्द्रियाणामपि तद्भावात् कथं
 च व्यापत्तिशब्दे सति भिन्न मरणं प्रोक्तमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, अनिवार्यपादगत्यर्थ उच्चालनशब्दः, कुलिङ्गित्वं
 चाकस्मिकगतिरूपजीवलिङ्गार्थः व्यापत्तिशब्दश्च साधुगतमरण-
 कारणक्रियार्थ इति सर्वं सुस्थमिति ॥

प्र० ९३७-ननु व्यवहारभाष्ये तीर्थोद्गारातिदेशे यस्मिन्

यस्मिन्नाचार्यो यदा यदा यस्य यस्याङ्गादिवस्त्वुनो व्यवच्छेद
 स वाच्य इति निर्देशादङ्गादिश्रुतानां व्यवच्छेदो मान्योऽधुना-
 ऽऽशास्त्रवदिति ? चेत् ।

उ०-यात्रस्तीर्थकालस्येति घृत्तस्य तत्र भणनं, तीर्थस्यान्ते
 दशवैकालिकमेव स्थास्यति तद्वर्षात्क शेषाण्युच्छेत्स्यतीत्येव
 तदर्थं, श्रीभगवत्यां यावद्द्वयसहस्रं पूर्वस्यानुवृत्तिं स्पष्टामिहि-
 तेत्याशास्त्रवदस्तु निस्सारैवेति, उपलम्भे चाङ्गादे श्रुत्स्य
 व्यवच्छेदाभिधानं जीवत देववृत्त त्व मृत इति कथनवदाशास्त्र-
 रवाक्यमसत्तममेवेति

प्र० ९३८ - ननु श्रीमद्भिरुमास्त्रातिवाचकै स्वारस्येन
 द्रव्यस्य किं लक्षणमभिप्रेतमिति ? चेत् ।

उ०-धर्मादीनजीवकायानुस्वा 'द्रव्याणि जीवाश्चे'त्येताव-
 न्मात्रमुच्यते न तु जीवकालौ चेति, तत् क्षापयति यदुताप्रे उच्यते
 'नित्यावस्थितानी'ति द्रव्यलक्षणं, अत एवाकृपाणीति न समस्तं,
 तथा च नित्यत्वमवस्थितत्वं चेति द्रव्यलक्षणे, तत्र नित्यत्वम-
 प्रच्युतत्वं तद्वत्सद् यत्तद् द्रव्य, अवस्थितत्वेन परापरिणामित्वं, तथा
 च परापरिणामि सद् द्रव्यलक्षणं, तत एव च तथाद्रव्यत्वामा-

यास्तथाकांशान् शान्तोक्तान् शान्तोक्तान् उपकारस्तु तस्याप्याख्यात इति
 काव्यविरिक्तान् प्रयत्नस्य तदिति स्पष्टिनि, तन्नावाप्यस्यैव काव्या
 न नित्य इति परमेस्वीप्यतावतास्य गुणपर्यायबुद्धयमिति प्रप-
 कस्य तत्र प्यवहारमप्येस्य काव्यस्यावस्थित्येन 'काव्यप्रत्येके
 एतुकिमिति ॥

प्र० १३१-अनु शान्त्युपमायविचार प्रथमार्थिक पर्यायार्थिक
 अस्तुमयमेवोच्यते न तु गुणार्थिक इति तृतीय इति तत्किमिति? चेत् ।

उ०-अवस्थित्यमिति प्रथमस्ये इत्ते कृत्यत्वस्यवन्ताः
 पर्याया इति स्पष्टमेव विवक्ष्यन्त्वादेव सत इति, यच्च सहना
 विनो गुणाः क्मवचिन्तय पर्याया इति यदुक्तपर्यायासिंसय
 उच्यते तद्वि स्पष्टमस्यैव शान्त्युपमायविचारानां सुदुर्लभं
 यदुक्तस्य गुणमवस्थानां स्यादानीनां गुणस्येऽपि सहमायानां वा
 वदुक्तनीत्यानीनां पर्यायस्येव्येकस्मिन् प्रथय सहमायानां वा
 यथापर्यायव्यवस्थायां वा 'सन्नाय' परिणम इति सर्वं
 'अनादिरादिमांशेति मेदो वागोपयोगी चाविमत्पर्यायतया
 पर्यायानो वदुपरिचामापरपर्यायपर्यायव्यवस्थावुक्ताविति ॥

उ० १४०-अनु पर्यायव्यवस्था गतिपरिचयानां जीवपुण्य

कानां गतौ सहायकारित्य स्मृतमिद्युक्तं मास्यानां शब्दमिवेत्यु
 शब्दियते परं मस्त्वानां मन्विद्यत्वात् इत्येव ते इत्ते गमनाय
 म्प्राप्तिक्तं न तु जीवपुण्यमा गतौ तथेति इत्यस्तवैधर्म्यमिति चेत् ।

उ० सत्यं, इत्यस्तस्यैकदेशीयत्वात् गतिप्रवृत्तौ तेषां अर्द्धं
 सहायकमित्येनाप्यमानत्र साम्यं, नरात्वात्तस्य चास्तुपे आलोकाः
 सहायो भवेति श्रोत्रावस्तुत्यानशतकवुक्तता इत्यान्तो वाच्यः,
 एवमवर्मास्तिकाय मस्त्वानां स्पष्टमिवतिवत् विद्याधारवतिरिति
 वाच्यम् ॥

प्र० १४१-अनु अर्द्धांशे आकाशास्वीकृतस्य स्थितिरिति कथ-
 नुच्यते ! स्थितिहेतोरवर्मास्तिकायस्यैव तन्नामावतिरिति चेत् ।

उ० - सत्यं प्राक्काव्यालोकालोकाकारावाद्यविषयमाचार
 वेपमावा वा तन्नाकाशास्वीकृत्यात्, चिच्छ-स्थितिसहायोऽ
 वर्मास्तिकाय इति कस्ये न स्थितिरस्योऽवस्थानमात्रायां किन्तु
 गतिपरिचामन्विष्टिकाराऽवस्थानमिति तस्यार्थं न चालोका-
 कारस्य गमन येन तच्चिदुत्पत्तिका स्थितिसहाय्ये चावर्मास्तिका
 कायस्त्वपर्यव्या न चिद्व्यवतिरिति ॥

प्र० १४२-अनु जीवपुण्यकानां लयापानेदुक्तेन सम्यग्निव

लोकस्य सिद्धत्वेऽपि गतिस्थितिपरिणतानां तेषामेक एवोभय-
त्रापि वृद्धानां गतिस्थित्योर्यद्विष्वि स्यात्सहायकमुभयस्यभावं
द्रव्यं तदा का हानिरिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, प्रत्येक लोकाकाशप्रदेशेषु समसमयमनन्तानां
जीवपुद्गलानां गतिपरिणतानां स्थितिपरिणतानां भावात्सर्वत्र
लोकाकाशप्रदेशेषु परस्परविरुद्धसहायकरणस्याभावाद्विरुद्धस्व-
भाव द्रव्यद्वयमेव धर्माधर्मरूपमावश्यकं, एकस्मिन्नपि आकाश-
प्रदेशेऽवगाढेषु जीवपुद्गलेषु देशादिना गत्यादिभावाच्च भिन्ने
एव सहायके इति ॥

प्र० ९४३-ननु यथाप्रवृत्तेनयुर्थज्यानामभ्यन्तरकोटाक्रोडीमा-
गरमानायाः स्थिते सर्वेषां कर्मणां करण, द्वितीयेनापूर्वकरणेना-
नन्तानुबन्धिनां सर्वेषां भेदनं भेदे च तेषां केवलघाटावरणाभावे
केवलवत्सभ्यत्वप्रतिवन्धकानां व्यपगमात् कथं न सम्यक्तवगु-
णस्याविर्भावः?, न च तेषामपर मोहनीयमस्ति यत्तद्भेदे प्रादुष्यत्वात्,
ततश्च तृतीयेनानिश्चितिनाम्ना करणेन च किं करणीयमिति? चेत् ।

उ०-सत्यं, अनन्तानुबन्धिनां हि कथायाः, कथायाश्च राग-
द्वेषशाखारूपा ततोऽनन्तानुबन्धिभेदेन या प्राक् तत्त्वेष्वप्रीति-

प्रीतिश्चानस्त्वेवभूत् सा नष्टा, ततश्चारक्तद्विष्टत्वात् तत्त्वानि
प्रत्येतु योग्यो जातः, अनिवृत्तिकरणेन तदेव तत्त्वप्रतीतिवन्धकं
दर्शनमोहनीयं विनाश्यते ततश्च प्रीतिमानवश्यं प्रतीतिमान्
भवतीति न द्वितीयं कृत्वाऽकृततृतीय उपरमते जीव इति
योग्यमेव करण क्रमश्चेति ॥

प्र० ९४४ ननु युगप्रधानै श्रीकालकाचार्यैः प्रतिष्ठानपु-
रस्थश्रमणसंघाय यत् सन्दिष्टं यदुत-मदागमानन्तर पर्युषितव्यं
तत् किमवस्थानपर्युपणामाश्रित्य पर्युपासना क्षामणारूपां वा
तामाश्रित्य ? नैकस्यामपि सन्देशस्याहंता, आद्यायां यथायथं
सर्वेषां घर्षावासयोग्यद्रव्याद्युपपत्तौ करणात्, द्वितीयस्यास्त्ववि-
चलत्वादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, अवस्थानरूपां तामाश्रित्य स सन्देशः, क्षेत्र-
स्वामिका आदाववस्थिता स्यु पश्चादागतास्तु तदुपपन्नान्, न
च ते तानुपसम्पद्यन्ते युगप्रधानत्वात्, ततो योग्यं तदर्थं सन्दे-
शनमिति ॥

प्र० ९४५-ननु मुख्यवृत्त्याऽऽघात्यां पर्युपणाऽऽघा भवति, सा
किं न विहिता कालकाचार्यैः प्रतिष्ठानस्थभ्रमणसंघेन चेति? चेत् ।

३०-सत्यं, ह्यायामपि पयुंस्वाणमवस्थानरूपायां उक्तयि-
नीपुटापिगान्वां इत्तमिन्नमानुमिषाम्यां मागिनियममप्या दूमेन
इत्येन निर्णयकृत्वा पुणेहितममत्राल्याभ्यां वा विचुच इति
प्रतिष्ठानस्यप्रमपसाधेन तु न कथञ्चनपि पयुंरिते इत्यप्या
नेराबांधरवक्या वा प्रगेय तत्करवापुच्छत्वता कालकृत्वादि-
पयुंरितं इत्ये च तस्मिन्निर्गम इत्य प्रतिष्ठानमप्यसंपत्तत्वा-
बादिना केनापि कारणेन न प्राक् पयुंरितम् अत एवावस्था-
नपयुंरणाया अपियान इत्यमाचार्याणां सत्येयमेत्ये च तद्वि-
धान इति च

प्र० १४१-मनु पञ्चम्यादियु पूर्वतिष्ठियु पयुंरितम्यं नाप
पंस्थिति शालीये वास्यं भवस्थास्यपयुंरणाविययं सामज्यपयुंरणास
नपयुंरणाविययमिति । चतु ।

३० - भवस्थानपयुंरणाविययं तस्या एव क्षेत्रविशेषेण
साधुविशेषेण वाग्भियत्तथा मावात् अनियमितमाहुरपयुंरणा
ए सैव सामज्यपयुंरणासमरूपा तु सा प्राह पयुंरणा इत्य
नियता एकेन सर्वक्षेत्रु सयंनानुतु च क्रिञ्च-भाया सामज-
यर्गमात्रेण आरणीया एत तु श्रीबहुर्वेजेन भ्रमजसर्वेण सर्वत्र

क्षेत्रे एकस्मिन्नेव माद्रपयुंरणाविययमीवित्त एव, शाब्दसाधार
त्वादेव च वेदाद्ये स्थापितमपि तीर्थे माद्रपयुंरणाविययमेव
सामज्यपयुंरणासनास्युंरणासनाकराविति ॥

प्र० १४७-मनु शास्त्रावाहृतस्याधिकार एव नावस्थानप
युंरणायां साधुमिर्षियेयत्वाविति चेत् ।

४०-सत्यं, भ्रमजापिकारिक्येवावस्थानपयुंरणा पर तथा
वस्थानपयुंरणाया असत्यकम्कः सावित्सात्कस्य च साममापात
इति द्रुपेऽप्यवस्थानरूपां तां सहालेपित्, अत एवाचार्ये पठ्या
अकरवावसर कथास्यहीवचलाववसीयते मापास्त्या पयुंरणायाः
पारम्भः प्रतिगादित, नवरं सा कर्वा पञ्चवरयात्रियर्षिकस्या,
एवाह पर्वणर्षिविचार स तु क्षाम्पत्रियपयुंरणायाधित्येव, अत
एव तां पत्रिमतिक्रम्य न वक्तते इति कथं, अस्यथा तत्पर्व-
तिक्रमो न कार्यं स्यात्, 'अपर आरजो'तिवचन तु भवत्वाभा-
वेमप्यऽवर्तकत्वेपु पूर्वतु क्षामजपयुंरणायेभ्यमा चतुर्थ्यां भवत्कृपाया
अपि प्रकृतिरिति इत्यपरकृपपयुंरणायेभ्य 'आरजो'ति कथ इति ॥

प्र० १४८-मनु क्षामजवाहनस्य भ्रमजत्वात् किमिति भेद
महोत्सवेन प्रसिद्धं वाच इति । चेत् ।

३०-सत्यं, प्राक्त्रनेषु वर्षेषु लोकादेशरुद्ध्या तं स्वयमेव नृपमनपेक्ष्य चक्रु पर तस्मिन् वर्षे कारणात् कुतश्चित् नृप-वियये तत्प्रवृत्तावचाल्य आग्रहो जात इति तदैव परावृत्ति-पर्वण करणतामागता इति ॥

प्र० ९४९-ननु अपर्वरूपाया चतुर्थ्यामनतिक्रमहेतु पुरस्कृत्य ये सांवत्सरिकरूपा क्षामणापर्युषणामकार्शुराचार्यास्त एव गर्दभि-ल्लोच्छेदका कालकाचार्या अन्ये वेति? चेत् ।

३०-त एव अत एव गर्दभिल्लवृत्तं पुरस्कृत्य भानुमित्र उप-शमितो बलभानुभागिनेयदीक्षया रुष्टोऽपि भगिन्येति स्पष्टं कथा-वल्यां भट्टेश्वरसूरिसूत्रितायां, तथाच श्रीकालिकाचार्यात्प्रभृति-चतुर्थ्यां क्षामणापर्युषणाय यथाऽऽचरणा तथैव प्राक्काले साध-वस्थानक्षामणारूपं भिन्नं यत्पर्युषणापर्युषणभूत् तदेकीभूय प्रवृत्तमिति न तत प्रभृति अवस्थानक्षामणारूपं पर्युषणाद्वय, अत एव च सागाचारीसूत्राणामन्ते 'सवच्छरिय श्रेकरूप'मिति सूत्रम् ॥

प्र० ९५०-सव्वप्पवायमूलं, दुवालसंगं जओ जिणक्खाय । रणायरतुल्लं खलु, तो सब्ब सुंदरं तमी' ॥ १ ॥ त्यनया गाथया मतान्तरियवादानां सुन्दरत्वमनुमत्य तान् रत्नोपमानुक्त्वा

द्वादशाङ्गवर्तित्वमाविष्कृतं, तथा च कस्यापि मतस्य नास्ति मिथ्यात्व न च खण्डनीयता. तत्प्रसङ्गे च द्वादशाङ्ग्या एव मिथ्यात्व खण्डनीयता च कृते स्यातमित्यापन्नं, 'उद्ग्राविव सर्वसिन्धवः, समुदीर्णास्वयि नाथ हृष्टय । न च तालु भवान् प्रदर्शयते प्रविभक्तासु सरिस्त्विवोदधि ॥ १ ॥ रित्युक्त्या त्वशो-पाणां परेषां मतानां सत्योद्भित्तवं, तथा च खण्डनीयतांचिन मिथ्यात्व स्थिरीक्रियते, तत्किमत्र तत्त्वमिति? चेत् ।

३०-सत्यं, प्रथमवाक्यं तीर्थान्तरियोक्तात्मपुण्यपापादीनां लौकिकप्रत्यक्षतिक्रान्तानां जिनोक्तानुवादेनोक्तत्वात्तेषां द्वादशा-ङ्गैकप्रभवताएयापनार्थं, द्वितीय तु भिन्नाभिन्नित्यानित्यसामान्य-विशेषसदसदाद्यंक्रान्तमनुसृत्य परस्परघातप्रवृत्तप्रवादानामसार-ताया अनन्तधर्मात्मकस्याद्वादवचनस्य सारतायाश्च प्रतिपादना-र्थमिति द्वयमप्येतद् भगवद्भवित्परायणताया एव सूत्रकमिति ॥

प्र० ९५१-ननु 'गुणतस्तुल्ये तत्त्वे, सक्षाभेदागमान्यथा दृष्टिः । भवति यतोऽसावधमो, दोष खलु दृष्टिमोहाएय ॥ १ ॥ (सम्मोह,) इतिवचनेन शब्दभेदस्य दोषतोक्तिर्दुष्टा नैत्युक्त, 'वज्रजअत्थतडुभये'त्युक्त्या परोक्तानामहिसादीनां प्राणी

प्राचिन्नात्मित्यादीनां कण्ठगतं च कृत्वा व्यञ्जनस्य तास्त्रिकल्पे-
वत्ये स्वीकृत्यै ठत्किमिति ? चेत् ।

३० - सत्यं, परं यथा चिन्तयतेऽस्मिन्म्यानुस्त्वोऽपि
वाच्यधीय तित्थम् सायिदसम्यक्त्वा न हरितरगेव बुद्धः, तस्य
चिन्ताच्छिन्तित्तिघातमात्रपरत्वात्, तथाऽथ हरितसम्प्राप्तो धर्म-
पर्यायश्च प्राक् कियत्पर्यञ्जानात् पुरोवर्ती इव सत् तत्र कानु-
गमतादिनाम्ना मयुनस्य प्रोक्षितादिनामभिर्मासाशयस्य देवा-
दिससाद्गाम्नाऽऽत्मण्यग्रिहादीनां च या प्रयुक्तिः सा हरितसम्प्रा-
प्तये न गच्छते इति तत्त्ववहिन्युनजीवद्विसादीनां कण्ठगे न
कोऽपि तदरा इति ॥

प्र० १५२ तनु केचली हिंसका नवति चेत् ।

३०-केवलिनां प्रयुक्तिं युन्यमाण्याप्याथाकिनीति शास्त्र
नामधेयानुगतायां तस्वामर्हिसक एव अत एवोदितप्रकृतस्य
वर्जनं नृपप्रसन्नोत्तर मौने व्यवहारातीतानामुद्देशकादीनामगनुकानं
कवयिना मणवता एव युन्ययद्वात्प्रमेस्य ।

प्र० १५३-तनु धीमावयकायिजियुक्तकः धीमद्वाहुमि-
युनकेयसिनिधिरि चिदितास्त्रहिं तासु पाञ्चस्यभाविनां धीक-

प्रस्वाम्यादीनां म्मादकाराद्यः कथं हरयन्ते ? इति चेत् ।

३०-सत्यं, प्राह तावत्पुनानगानि पुस्तकानि भावस्य-
कादिवत् कानिचिद्विभ्रियुंभितया व्यापमानानि कानिचिन्नास्य
तथा धीमिन्दीपमाण्यादिवत् व्यापमानानि सन्ति तानि
सर्वाणि तत्त्वकाङ्क्षीनाद्यस्यविहिततन्मूस्माप्यसाव्यसप्रहृष्यादि
मीक्षितामीति तद्वर्तिन्वा भीमद्वाहुदुतकेचविभिर्विहितये न
कोऽपि विरोधः, वस्तुतस्तु 'असि इमा अयुभोगो' इत्यादिभी
मदीस्त्रवषण्णात् स्वध्विखाद्यस्यनुपाञ्चितं सर्वं प्रयत्नं धीदेव
द्विगणितं सिद्धात्सास्य पुस्तकारोद्धारणपरत्वात्, ततः धीस्याना
त्राविस्त्रयेषु तत्पञ्चाद् भाविगणादीनां निर्देशोऽपि तद्व्यमानो न
वाचक इति ॥

प्र० १५४-तनु प्रकृष्युणाविक्रयेण प्रकृष्यादिक्रयेण प्रमाज-
प्रमेयादिक्रयेण सार्यसत्यादिक्रयेणाप्यतमेन वा केनचिद्विषयेन सर्वाणि
शरीरानि गोषरीकुर्वन्ति समस्तानयोश्च तर्हि जीवादिष्वर्थेषु
तत्त्वबुद्धेरारायस्यकमेव सम्प्रदर्शनमिति कथमिति ? चेत् ।

३०-सत्यं, जीवाङ्गीवपारब्ध तत्त्वव्यवहृतता परं धीमनुजा
मुपादेयापात्रानाहेयहान्यार्थक एव सत्यतो बोध- तत्त्व एव परम
इयारेषो मोक्षः तत्साधनं च संवत्सिर्जितराहुकिराद्यवकथ्यहानं

चेति सप्ततत्या एवोपदेशः सम्यगुपदेश, श्रद्धाय च त
तथावर्त्तनं मोक्षमार्गं इति जैनं मतमेव सम्यग् ॥

प्र० ९५५ - ननु श्रावकाणामणुव्रतादि कस्मिंस्तत्त्वेऽन्त-
र्भवतीति ? चेत् ।

उ० - तेषामणुव्रतादिभावेऽप्यगारित्वाद् भूयोऽविरमणाच्चा-
श्रव एव तत्त्वेऽन्तर्भाव, अत एव तत्त्वार्थे आश्रवाधिकारे
वन्धात् प्राक् वर्णन, अत एव च श्राद्धानामेकैव देवगति श्रम-
णानां देवमोक्षे गतिद्वय सामायिकाधिकारे आवश्यकत्वादविति ॥

प्र० ९५६ - ननु श्रमणोपासकानां प्रतिमाभ्यः साधूनां कथ
प्रतिक्रमण ? साम्प्रतकाले साधुप्रतिमाभ्योऽपि कथ ? तद्योग्य-
सहननाद्यभावात्तालामप्यसम्भवादिति चेत् ।

उ० - प्ररूपणाया उभयासा भावात्तद्वैपरीत्यस्याश्रद्धानस्यापि
च तासां प्रतिक्रमणीयत्वमविरुद्धमेवेति ॥

प्र० ९५७ - ननु ध्यूढप्रतिमाना श्रावकाणां द्रव्येव गति
अनशनं श्रामर्ण्यं चेति सत्यं नवेति ? चेत् ।

उ० - 'भावेऽङ्ग ताण, उवेइ पवज्जमेव सो पच्छा । अहवा
गिहत्थभाव'तिवचनात् गृहस्थत्वस्याप्याश्रयणं स्यादपि ॥

प्र० ९५८ - ननु दशापि श्रमणोपासका उदूढप्रतिमा अन-
शनमेव प्रतिपन्ना इति किमुदूढप्रतिमानामेकैवानशन गतिरिति ?
चेत् ।

उ० - ' एगाहादीयेण'तिवचनात्प्रव्रज्यां प्रतिमाकालेऽपि
'उवेइ पवज्ज'तिवचनात् पूर्णस्वपि च तासु प्रव्रज्यामपि स्वीकुर्यात् ॥

प्र० ९५९ - ननु 'पच्छा किर ण पव्वइय्यं, सो सावगधम्मे
उज्जमितो भवति (ण सक्कइ) ताहे भत्तपञ्चकलाण संथाग्गसम-
णेण भवित्त्वं'तिचूर्णे 'आसेवितगिहत्थधम्मेण किल सावणेण
पच्छा णिक्खमित्तं पवं सावगधम्मो उज्जमितो होति, ण
सक्कति भत्तपञ्चकलाणकाले संथाग्गसमणेण होतं'तिश्रीहरि-
भद्रीयाया कृतेर्वचनाच्च उदूढप्रतिमस्य श्राद्धस्य द्रव्येव गतिरि-
तिवाक्यं, 'अहवा गिहत्थभावमि'त्यनेन विरुध्यते, विरुध्यते च
शनक्रतुप्रतिमाशतेनेति चेत् ।

उ० - सत्यं, नूर्णिवृत्तिवाक्ये सम्यग्द्रव्यरूपे, अग्रतः संछे-
खनातिचाराणां व्याख्यानात्, सम्यग्द्रव्यस्य नियमत्वे तु त्रिवि-
धेऽभक्तार्थे एव पानक नाप्यत्र पौष्ट्यादावचित्तजलपाने च ॥

प्र० ९६० - ननु यदि पौष्ट्यादीनां प्रत्याख्यानं त्रिविधाहाराश्रितं

स्यात् तदा गणककारा उच्यते तदा द्विविधाहारादित्येव
तेषु न उच्यते न वा ? इत्येव च तयोर्वाक्ये तेषां पानका-
कारता ? आहाराभित्वात्तेषां पानकाभित्ता एव पानकाकार
एव स्मृतिनि चेत ।

४०-सत्ये प्राहु तावदभस्तार्थं विहाय पानकारसहित-
पौठप्यादीनां तर्कानां चतुर्विधाहारादित्ये नियमं अत्र पूर्वनि-
मज्जायामुक्त्वा पारिच्छापनिश्चकार त्रिचतुर्विधाहारात्पानकाभ्याम-
पार्थिवेषु चोक्त्या 'अदि त्रिविहस्त एव स्मृतिनि तादृशे से एव
गस्त एव व्यापारा' इत्युक्तं एवात्कथुनौ च सूत्रे चतुर्विहसि
विप्रयत्नक्याम्समुच्चमिति । अयोगदात्मकृतौ च चतुर्विधाहार
गणतेऽपि द्विविधाहारास्य त्रिविधाहारास्य पौठप्या-
हारादिपौठप्यादिप्रत्ययगणनात्पानकाभित्वात्, तत्र पानका
च माथय शक्तिस्तत्राव पौठप्यादीनि चतुर्विधाहारास्य प्रत्या-
वशम्भि तदभावे त्रिविधाहारास्य न तु द्विविधस्यति विवेकमाह,
त्रिविधाहारापानकाभित्ता त्रिविधाहारेतेभ्यः पानकेभ्योऽप्यत्र

पुत्रुच्चासीति ध्याक्यास्ते द्विविधाहाराप्रत्याख्यानेऽप्येतेषामेव पान
काकाराणामुच्चारयति वस्तुतस्तु सुरासीनां कर्कोटकज्जलादीनां
च पानकाहारकरत्वात् एते-पश्चिम एव सोबीरादिज्जलेभ्योऽप्यप्रा
गुक्तव्यानां नियमाय सूत्रं, तत्र एव वेत्ते पानकाकाराः, अन्वया
त्रिविधाहारादिप्रत्याख्यानस्यापि एव सूत्रेते आकाराः, अदिकेन्द्र
सूत्रस्य पानकमाभित्येति रूपप्रत्याख्यास्येति परं तत्र 'पाणस्से'ति
एषी द्वितीयार्थाः, याभ्यां च सा पुत्रुच्चासीत्याख्यानेन अन्वयाभ्या
इत्येवसत्यन्वयव्यञ्जकस्यार्थां एतीया तु विपठ एवेति अत
एवाद्यापहृतात्प्रायस्तुटादिकर्कोटकज्जलादिवर्जितानां त्रिपुण्ड्रोल्ल
खितअन्वयान्निश्चयवर्जितानां वेत्ते आकाराः, रात्रिकत्रिविधाहारा
एदिप्रत्याख्यानिगस्तु तथा निश्चयवस्तोऽपि मूलगुणयिरोपिस्वाच
त्पानकाभ्यागस्य गोच्चारयितुमर्हांस्तानिति पानकापवादा एते न तु
अन्वयापपवादा इति तु सुचिथां नूलं भेति ॥ तत्र अत्र पानकस्याने
त्रिविधाहारा पुत्रुच्चासीति कस्मात्कस्माद्यायतित द्विविधाहारा
मित्यादि च कस्मात्प्रापार्तं घाटीयथा मर्यादया अमरुताये व्यापार
क्या च पौठप्यादिप्रत्याख्ये त्रिविधाहारे विद्यत एवेति किमत्र
पुन स्थानम्पुनर्गण ? एतेषां आहारादिव्यापारोक्तं कथं च गणनीय-

मिति चेत् । शृणु अमक्तार्थप्रत्याख्यानान्तरं हि तत् पानका-
हारसूत्रं सर्वत्र आवश्यकचूर्णार्थादिषु मूलस्थानेषु तत्र परिष्ठाप-
निकाधिकारः प्रवृत्तः, तत्र च चतुर्विधाहारोऽभक्तार्थे यदि
पानीयमुद्धृतं तदा परिष्ठापनिक कल्पते नान्यथेत्युक्त्वा त्रिविधा-
हारे पानीयस्यानुद्धृतत्वेऽपि परिष्ठापनिकाया कल्पयता निर्दिष्टा,
तत्रैतत्सूत्रं सम्बद्धतया पतेभ्यः पानकेभ्योऽन्यत्र त्रिविधाहारं
व्युत्पृजतीति प्रत्याख्यानान्तरं त्रिविधाहारमवक्तार्थं परिष्ठापनिका
कल्पते इति सम्बन्धनात् कायानुपपत्तिः, घस्तुतस्तु सुरादिक-
कौटकादिजल-युत्सर्गं एव सूत्रार्थं इति ॥

प्र० ९६१ - ननु प्रदेशबन्धस्य प्रकृतिबन्धादिषु प्रागेव
भावात् प्रकृत्यादीनां तदाश्रितत्वाच्च प्रागेव स वक्तुमुचित
उच्यते चान्त्ये तत् कथमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, सकषायत्वान्मुख्यवृत्त्या बन्धभावः, स चावश्यं
प्रकृत्यादित्रयविभागमय इति ते त्रय आदलुक्ता, किञ्च-‘शुभः
पुण्यस्येत्यादिवचनात् शुभाशुभप्रदेशविभागो योगाधीनो, न कषा-
याधीन इति पृथगन्त्ये प्रदेशबन्ध उक्त इति गम्यते ॥

प्र० ९६२ - ननु पुरुषवेदस्य तुणवहिना स्त्रीवेदस्य च

कारीषाग्निौपम्यं क्रियते, तथा च स्त्रीणां तीव्रो वेदोदय स्वभाव-
सिद्धः, जगति तु पुरुषा एव नरेषु तिर्यक्षु चाक्रामका भवन्ति,
स्त्रियस्तु त्रस्यन्ति तत्कथमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, तुणवह्न्युपमया झटिति ज्वलनं विध्यापनं च
ज्ञाप्यते, कारीयाश्रुपमया घट्टनेन चिराज्ज्वलनं परं चिरमुद्दीपनं
ज्ञाप्यते, ततो यथाहमेवोपमाह्वयं वेदद्वये ॥

प्र०-९६३ - ननु जीवा अष्टकर्मप्रकृतीः कथं बधन्तीति ? चेत् ।

उ०-शृणु, ये ह्यस्यथा सकषाया जीवास्ते ज्ञानावरणी-
योदयादज्ञानाः, अज्ञानत्वाच्चाचक्षुष्यरूपमनोदर्शनशून्या अवश्यं, निर्वि-
चाराणां च दर्शनमोहनीयस्यावश्यमुदय उदिते च तस्मिन्
जीवा मिथ्यात्ववन्तः मिथ्यात्वाच्च ततोऽप्यापि कर्मप्रकृतीर्बधन्ति
जीवा इति ॥

प्र० ९६४ - ननु ईर्ष्यापथिकबन्धे आश्रवयन्धवेदनानीति त्रयं
कथं भवति ? ह्यधिकसमयाभावादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, य. आश्रवसमय स एव बन्धसमय इति
द्विसामायिकतैव तस्य, तत्त्वार्थकारास्तु सकषायत्वादिति लक्षणं
बन्धस्य कुर्वन्तस्तत्कर्म बन्धमेव नानयन्तीति ॥

प्र० ११७-मनुष्याऽपि ज्ञानस्य सङ्गेशाऽऽत्मात्तरमा गच्छा
 वा प्रतिपादिता सा समानवाचनात् तथा प्रतानामप्यद्भिच्छ्रुतानां
 तद्विषयः अस्मात्तरमाथञ्च प्रतिपास्तः किं न समान इत्यन्वयेन ?
 येनायानां विरयच्छन्ता परेषां चारयच्छन्तेति मन्व्यते इति चेत् ।

उ०-सत्यमुक्तं परं त्वयुक्तमुक्तं, यतो नहि प्रतिज्ञायत्क-
 पिज्ञानस्य स्वीकारो येन तत्प्रतियोगेन येन केनापि प्रतिज्ञाय
 क्षापः, नस्यस्वयमुक्तमहायतानां तु यावन्त मवच्छया तावन्त
 तेषां प्रतिज्ञा कल्पते ततश्च तस्मात्पर्याप्ततायोगे स्यादेव विरय
 पच्छय, मवच्छन्त गतमात्रस्य तद्व्युत्पाद्याधरणस्याशक्यत्वादेव च
 नाप्येव नानि यावन्तीयनं मयादीच्छन्तोर्बाक्येन न मवच्छन्तगम
 नेन प्रतीक्ष्यमाणमप्येति विरयच्छन्ता अस्यच्छादीयानां गुण्यता
 दीनां सामाधार्यगुण्यतादीनां परित्यागेऽपि न विरयच्छन्ताकल्पते
 केनापि नमस्कारसंहितादीम्यद्यामस्याख्यातानि सामाधिक्यदीनि
 चत्थगादि नमस्वीच्छन्तमर्वाऽपूर्णां पारच्छन्ताऽपि निर्वोया एव
 कल्पन्ते इति ॥

प्र० ११९-मनु धीयागात्प्रयवचनसारेन्द्राद्यनि सुव-
 च्यतपर्यमायनाय नरयच्छन्तः संयमसास्याद्विर्धर्मो निषायेन,

तत्सर्वोपपत्तौ तत्र सम्यक्स्वभावात्तद्विक्रो विचारितस्तत्र
 किं तत्त्वमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, धीतत्सर्वोपपत्तौ हि तत्त्वेषु प्याव्याक्यमप्येव
 मागेव संभारतस्य एव सास्याद्विक्रो वराधिवो धर्म उचित इति
 बर्हिस्वभावात्तानामवनायो क्षोकात्तर एव धर्मो निरूपितः, परञ्च तु
 कोऽस्मात्कारणोऽप्येवविप्रविपञ्चतया सास्याद्विक्र एव स इति
 न कश्चित्तत्त्वमेव ।

प्र० ११७-मनु सम्यक्पूर्वात्साद्विक्रे माह्यमार्गो पारमार्थतया
 'मर्ते' च मोक्षमार्गाद्विधोपयोगोऽस्ति अगति कृत्स्नेऽस्मिन्निति
 वचनात्पुनरेष्टव्ये सति सास्याद्विक्रो वराधया स किमिति स्वा-
 क्यतपर्यमायनायो संभारे वा कल्पते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, अयम्वानुदितस्य यदि धर्मस्य मवच्छन्ता तद्वि
 सास्याद्विक्रः स मन्व्यते तेषां तदुद्दिष्टेनैव प्रवृत्तेः पुरतः बर्हि
 पुनः सर्वपर्ययतया ज्ञेयवद्वैकतया वा गीयते तथा सम्यक्पूर्वा-
 ताद्विक्रो येन, सुदेकादिपरीक्षकानां मार्गमनुसृतानामपि ते-
 सास्याद्विक्रि स्यादेव तस्मात्तत्त्वपरीक्षाऽपि, यतः सुदेवाद्या
 सम्यक्साद्विपत्त एवेति ॥

उभ्रतवात् त्यागाकिञ्चन्यरूपयोस्तयोर्नवकाश तेनैतयोर्गतार्थत्वा-
दिति चेत् ।

उ० - सत्यं, त्यागेनात्र गृहीतानामपि संयमसाधनानाम-
लोभरूपशौचावाधेन यथायथं शैक्षकबालवृद्धगलानादिषु सविभा-
गोऽवश्य कर्तव्य इति श्लाघ्यते, आकिञ्चन्येन च तथाविधानामेव
धृतानां शरीरोपकरणादीनां स्वभोगार्थत्वेऽपि ममत्वभावो न
कार्यः किन्तु तुरग इवाभूषणादिषु निर्ममत्वेन भाव्यमिति
श्लाघ्यते, तथा च यथायथं त्रयोऽपि श्रमणधर्मा सयमार्थिनां
सवरायाराध्या एवेति ॥

प्र० ९७१-ननु दिगाचार्यशब्देन के आचार्या गृह्यन्ते ?
श्रीयोगशास्त्रे सच्चित्ताचित्तमिश्रस्वस्वबुद्ध्यायी दिगाचार्य इत्युक्तं
पर कथं दिगाचार्या ? कथं च व्युत्पत्तिरिति ? चेत् ।

उ०-शृणु, गच्छाधिपतय एव दिगाचार्या, अनुयोगाचार्या-
णामाम्नायार्थवाचकाचार्यतया ग्रहणात्, अत एव त्रिसग्रहा निर्भ्र-
न्थीत्यत्र तत्त्वार्थभाष्यकारैः प्रवर्तिनी दिगाचार्येण व्याख्यातेत्युक्तं,
तथा च सच्चित्ताचित्तमिश्रस्वस्वबुद्ध्यायी दिगाचार्य इति यदुक्तं
सर्वाधिपत्यदर्शनार्थं, शब्दार्थस्तु साधुसाध्वीनां संप्रहे दिग्बन्ध-

प्र० ९६८-ननु तपसा निर्जरा चेत्यनेन सूचितं द्वादशविधं
तपो 'अनशनेत्यादिभिः सूत्रैर्वर्ण्यते एव तर्हि क्षमादिके दशधो-
समधर्मे तप कथं गृह्यते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, तत्क्षमादिसहचरितं तपः प्रोक्तानशनमेदाति-
रिक्त प्रकीर्णक तप इति, न चागमोत्तीर्णं तत्, श्रीउत्तराध्ययनेषु
'पइण्यतवैत्युक्तत्वात्, प्रपञ्चित गञ्जाशकेऽपि तदेव प्रकीर्णक
तपोऽन्यपगञ्जाशके श्रीहरिभद्रस्वरिभिरिति, श्रीस्थानाङ्गभगवती-
ज्ञातधर्मकथांतच्छुद्दशादिषु चागमेष्वपि प्रचुराणि प्रकीर्णकत-
पांसि निर्दिष्टान्येवेति ॥

प्र० ९६९-ननु धर्मभेदेषु प्रथमभेदोपात्तोऽहिसामेदस्त्वहि
पश्चात् संयमाख्यो भेदो गृहीत किमर्थमिति ? चेत् ।

उ० - सत्यं, तत्राहिसाशब्देन हिंसायाः स्वरूप ज्ञात्वा
श्रद्धाय तदकरण प्रतिज्ञाय तदकरणरूपं महाव्रत गृहीतमाद्यं,
संयमशब्देन तु प्रवर्तनायसरे पृथ्व्यादीनां हिंसायाः परिहारेण
प्रवृत्तिर्दर्शितेति स्पष्टो भेदः ॥

प्र० ९७०-ननु शौचस्यालोभलक्षणस्य चतुर्थे श्रमणधर्मे

व्यापार्या विगावायां इति विष्कण्योपयामिनो विगावायां इति
वा क्वचिज्जानुचित इति ३

प्र० १७२ - ननु प्रमादकारण्य भाषार्थानां पञ्चमेशा इत्यत्र,
न किं भिन्ना भिन्ना एव प्रमादकारण्यं स्युः? पञ्चविधेषु च तेषु
भूतानुभाषार्थं कथं भोक्ता? इति चेत् ।

३० श्रुत्य, प्रमादभाषार्थानामिदमपञ्चककारण्यं न प्रमादकार-
ण्येणैव पर्युक्त्यर्थं किन्तु तत्तन्मात्रमप्य-पि भूतानुभाषार्थं भाव्यतीति
कारण्यं, यतानुभाषार्थोऽप्य भूतसमुद्देशात् एव तदनुसन्तापे
भवन्तीति गृह्यन्ते इति धीयागदास्त्रीपथ्याख्यानेनाहणम्यत इति ३

प्र० १७३ - ननु किमिति गरीयकारेण्यपरायणा मुखस्यो
पृथग्यत्ना द्रव्योपकारकारण्ये भङ्गने परममौदासीन्यमिति? चेत् ।

३०-श्रुत्य, मुनिभिः संश्रमनिर्णयइतिरिक्तस्य प्रत्याववाठपरिघाह
कारण्यत्वं प्रत्यमेव न कियत् ततः किं हीयत, किञ्च-सायंशेषस्य
पुष्पदानागाण्यत्र न शेररदानाद्वोप-द्रव्ये तु सोऽवर्ध, किञ्च-
यथा सर्वेषां विभोचेल गर्वांसि च यावत् यापयामेन भाषागदात्
कतुं गच्छत न तथा द्रव्यदानेन द्रव्यगणकाः येऽकाञ्चित्तदस्यभि

कामापीपञ्चप्रवृत्ताश्च सततं मुनय इति वेदामपरम वर्तनं न
कामावहमिति ।

प्र० १७४ - ननु वेयावृत्त्यगुणस्वप्नप्रतिपातित्यं 'वेयावृत्-
क्तिर अपरिवाह' चिदकथेबोद्धुम्यते, तत्र को हेतुतिथि? चेत् ।

३०-अप्रतिपातित्यं नैव वेयावृत्त्यक्रियायां किन्तु तन्मन्या
या सातवेदमीवस्यार्थेना, तथा च निष्कालितानां कर्मव्यामपरकरण्या
नामवियफ्णा तथा वेयावृत्त्योपाजिवागामवि कर्मणां नियतवेपता,
तथापरायणार्थानाविकरण्यानां प्रवृत्तिरेव न, यथा च बरबोधिस्त-
मस्यपरायोपेतैर्निष्काल्यस्त किमनाम न च तदपरकरण्यानां विषय
स्तापेव वेयावृत्त्यज्जितस्य सातवेदमीयस्यापरकरण्यानामवियफ्णा-
व्यतिपातित्यं, आगादीनि च निर्जराहेतुञ्चति मुख्यस्य निर्जी-
र्वेभ्या ऋतुनामपि कर्मणां कथस्य सम्भवात् तेषां फलस्य प्रतिपा-
ठितासम्भवाः, वेदमीयस्य शुभस्य मृतप्रत्युत्पन्नादीनि कपरजानि,
ननु तथास्ति सारागसंयमादीनां हेतुना अस्यैव तर्कं सा साचा
रण्या वेयावृत्त्यस्य विद्याप्यतमा, यत्रच वेयावृत्त्यस्य सारागसंयमत्वे
नुमयोगत्वे । भूतानुत्पन्नामपत्वे सात्यपि पुण्यप्रद्वयन स्यात्कारात्
अपि सुखयस्ति कथञ्चानिदिसाया माहात्म्यं त्वायोपसर्कनेन इति

वा स्वार्थस्य स्वीकृत्य परात्मशक्तिरक्षणाद्यं तर्हि वैयावृत्य-
स्वार्थोपसर्जनहानिभ्यामपि परेषां परमार्थसाधनपटुताया निष्पा-
दनं करोतीति कथं तथाविध ? स्यादिति ॥

प्र० १७५-ननु ब्राह्मीसुन्दरीभ्या श्रीमल्लीनाथजीवेन च किं
तादृश सयनत्वे वर्त्तमानेऽपि कृत ? येन सम्यक्त्वात् लेभिरे च
ते प्रतिपात तत्रापि स्त्रीवेदस्य बन्धनार्हतामिति चेत् ।

उ०-सत्यं, 'कार्यकृद् गृह्यको जन' इति ब्रुवद्ब्रह्मीसुन्दरी-
जीवैराचार्यस्य लोकोत्तरतां प्रतिहत्य स्वार्थपरायणलोकपङ्कत्यनु-
गता ज्ञाप्याशासना कृता महती 'आयुरियं गणहर'मित्यादिवचना-
द्याचार्याणामाशातका बोधिनाशतद्दुर्बलत्वद्वारानन्तसंसारितामेव
भजेयुस्तच्च कार्यमनन्तानुबन्धिना नेतरेषामिति, वैयावृत्यविश्रामणा-
कारकाणां च साधूनां सातिशयगुणवत्त्वेऽपि निर्गुणत्वान्नारोपणेनासूया
स्पष्टैव सा च स्त्रीवेदनिबन्धनेति न विरुद्ध ब्राह्मीसुन्दर्यो सत्यपि
व्यवहारश्रामण्ये प्रोक्तमहादोषद्वयान् मिथ्यात्वे गमन स्त्रीवेदब-
न्धश्च, श्रीमल्लीनाथस्यापि वयस्यानां गुणप्राप्त्यै सहायीभवन-
मितिलक्षणाया मैत्र्या समूलं विनाश ध्यात्वा सम्यक्त्वलक्ष-
णानां समादीना दत्तो जलाञ्जलि, तथा च मिथ्यात्वं, 'तित्य-

यारपवयणे'त्यत्र प्रवचनशब्देन श्रमणसंग्रहस्य ग्रहणात्तदाशासकानां
मिथ्यात्वादीनां सम्भवे न कापि विचारणा, परेषां स्वहीनत्व-
स्यानुचिन्तनमीप्यारूपमिति स्त्रीत्व, तथा च सर्वत्र सस्त्रीवेदं
जातं मिथ्यात्वमिति ॥

प्र० १७६-ननु ज्ञानोत्तरसर्वज्ञानोत्तरयोः क. प्रतिविशयो ?
येन ज्ञानोत्तरकेवलज्ञान सर्वज्ञानोत्तर श्रुतज्ञानमित्युक्तमिति चेत् ।

उ०-सत्यं, ज्ञानोत्तरत्वमनुक्रमेण स्थितानामन्त्ये यदुत्की-
र्तनीयत्वेन तथा च केवलज्ञानमेव, सर्वज्ञानोत्तरत्वं च सर्वज्ञानेषु
प्राधान्येन श्रनज्ञानं चोद्देशादियोग्यत्वेन न छायावद्दृश्यमात्र
किन्तु सदभूतरत्नादानदानादिवत् दानादानादिक्रियायोग्य,
शेषाणां ज्ञानानामपि तदेवानुयोजक तीर्थस्योपत्तिस्थितिप्रबु-
त्त्वौपयोगिकता मोक्षमार्गप्राप्तिसरक्षणबुद्ध्यादिविधायिता तस्यैक-
स्यैव श्रुतस्येति सर्वज्ञानोत्तरत्व श्रुतस्याहितमिति, ननु श्रुतस्य
तर्हि ज्ञानोत्तरत्व कथापेक्षयोक्तमिति चेत् । अनुयोगारम्भे
नन्वधिकारे सर्वज्ञानानि संस्तुत्य प्रकृतार्थे श्रुतस्य स्तवनादिति ॥

प्र० १७७-ननु पद्मत्रिंशदुत्तराध्ययनानि 'इह पाउकरे बुद्धे
नायप परिणिबुद्धे'त्तिवचनमवलम्ब्य जिनेन प्रणीतानीति केचि-

राष्ट्रपत्नी केविद्य भ्रमणमया य केऽस्याविवचनाप्रकृतिरिति
 प्रथेऽनुदत्तं गदममयानि यथापथमित्याचक्षते, तत्र किं
 तत्त्वमिति ? चेत् ।

३०-भगवन्मुरफयमेवति नि सशयं तेषां 'रु पाञ्चदरे'
 एषादौ तु मातु-दशरो प्रकाशीकृत्य प्रमापयित्तेति ध्याक्याकारे
 स्थित्तमैत्र प्रकथनं तनु प्रणयनं 'उत्पीसं अणुदुःशागरणार
 शोरेर'स्त्रियुष्वाहरण पञ्चद व्याकरणमेव ध्याकरोतीति ॥

प्र० • १८-अनु परियहाप्यतादीनां द्वितीयादीनामगादि
 प्रथममावधानं तदि प्रथम विजयाप्यपन कृता सम्भूत इय
 य तत्र निर्दिष्टमिति ? चेत् ।

३०-यथा इत्येकस्मिन्नाप्यनानामप्रवाङ्कर्मप्रवाङ्कर्मसक-
 प्रवाङ्कर्मप्रवाङ्कर्मसकः क्वाचतुर्थ्यप्रमाप्यप्रशोरायक्त्वाणा
 मुञ्चर इति गज्जिदिक्कणोच्चार इत्येतेषां प्रमुञ्चर तथाऽन्या
 पाप्यनस्यञ्चर आनेरार्थविषयं मधिष्यतीति न निर्दिष्टत्वस्य
 प्रथम इति ॥

प्र० • १९-अनु भ्रमणमवादीनामुदाहरण्यु परियहादीम्यादि
 त्त्वविशेषानि निर्दिष्टानि तत्र कानि कुत्र पाठ्यापीति ? चेत् ।

३० स्पष्टतया न प्राज्ञानामुद्देशः, परं परियहाप्यपने
 'सुय मे' इत्यादिवत् बोद्धो समाधिस्थानाप्यपने 'सुय मे' इत्यादि
 सम्पत्त्वपरप्रकथामिधे एकोनविंशत्तमाप्यपने 'सुय मे' इत्यादि
 इत्यादि प्राम्ने च 'कासकेण पवेरेये स्वादि पठे पुलयविषयाप्यपने
 'वेसादिप विवादिप' इति च इत्यपठे, ततस्तेषां निश्चितमग
 प्रमवत्त्व, सामाचार्याख्यं पद्विंशतित्तमं तत्रमप्याख्यानपूर्वगत-
 तृतीयाकारस्यप्रास्त्यतर्विशतित्तमात्रास्तुप्राम्नुनादुष्टुतमभ्यन्-
 मिति निर्दिष्टत्वात्, ततस्तदंगोत्प, अतुर्विशतित्तमास्तमि-
 त्यप्यपनवाप्तमासि विनस्पृश्यानि पर वित्वा पृथिय अणु-
 कीयं चेति प्र अथ्यपने कायिलीस्यत् समुद्रपाठीस्त्वणुकीये
 प्रथेऽनुदत्तमास्थि एकादशदशशयोदशचतुर्दशैकशरायाचरो-
 क्त्वाविशतित्तमानाथप्रमप्यारयेमीपकीयानि प्रमोत्तरकरत्वाद्
 गौतमकेन्द्रीयाप्यपनवत्सत्रादोक्तमपानि शयावि च यथापथे
 इत्येकस्मिन्कवदुष्टपुनानीति यदि विमप्यते नासगतं तदेति ॥

प्र० १८०-अनु यदि मगवना मुनकेवलिना मद्रवाहुस्वा-
 मिनोत्तराप्यपनमित्युक्तिर क्त्वा तदि 'बाहुगपानगे'स्य च अत्र
 गुस्तत्त्वपतिमत्त्वानाचपमन्त्रीप्रयुक्त- पाठकरत्वात् कथमिति ?
 चेत् ।

३०-सत्यं, भद्रवाहो श्रुतकेवलिन स्वर्गमो वीरात् भगवतः
सप्तत्यधिके वर्षशते राज्यं च चन्द्रगुप्तस्य पञ्चपञ्चाशदधिके
शते इति, तत्र तदुदाहरणं नासङ्गतं, शकडालश्च यद्यपि मन्त्री
नन्दस्य नरपते पर सोऽन्तिम एवेति न काचिद्वाधेति ॥

प्र० १८१-ननु अनुयोगद्वारा दिव्यव्ययनस्य निरूपणे अक्षीणा-
यक्षपणा इति त्रयं कथ्यते, तत्र कः सम्बन्धः ? इति चेत् ।

३०-'निकलेवेगट्टेत्यादिकल्पवचनास्त्रिक्षेपणामनस्तरमेकार्थि-
कानि वाच्यनीत्यक्षीणादीग्युक्तानीति ॥

प्र० १८२-ननु पारंचितप्रार्थश्चित्तस्याद्यसंहननेन सह
विच्छेदे सति श्रीसिद्धसेनदिवाकरेण पारंचितमाचीर्णमिति-
कथमिति ? चेत् ।

३०-तपोनाम पारंचितं वज्रर्षभनाराचेन समं व्युच्छिन्नं
न तु क्षेत्रकालनामनी, सूरिणा तु ते एवाचीर्णे ॥

प्र० १८३-ननु कायोत्सर्गेण प्रायश्चित्तैर्त्वा व्रणचिकित्सा
क्रियते पर तद् व्रणं-गण्डवादिबदात्मोत्थं चिकित्स्यते कण्टकादि-
बदागन्तुकं वेति ? चेत् ।

३०-अतिचाराणामागंतुकत्वादालोचनोद्धारमात्रेण शोधना-
द्यागन्तुकमेव ग्राह्यं, इतरत्तु चारित्रमोहरूपं क्षयोपशमादिमात्र-
साध्यं गण्डवादीनां लेपौषधादिवदिति ॥

प्र० १८४-ननु भावना अनित्यताद्याः स्वरूपा वैराग्य-
वर्धिन्यो द्वादश या या कथ्यन्ते, तासां क्रमेऽस्ति हेतुः कोऽपि
यथाकथंचिद्वेति ? चेत् ।

३०-गम्यते सहेतुकता, यतो जीवस्तृष्णाजलामिषेकैर्णैव
जन्मांकुरावलि जनयति, सा च धनदेहादिविषयेति, तेषामनि-
त्यभावनया सा व्यवच्छिद्यते, बाह्यार्थानां तृष्णाया व्यवच्छेदेऽपि
जीवनतृष्णाया दुस्स्थायित्वात्तत्र स्याच्छरणेच्छा मृत्यो रक्षणा-
येत्यशरणता भाव्यते, नाशोऽपि वर्तमानस्य भवस्य तादृशस्यै-
वानन्तर लाभसम्भवे किञ्चिदाश्वास स्यात् परं तदप्याश्वासस्थानं
परापरस्थानयुगतिवत्कुरूपस्य भवस्य सम्भवात् भवभावना,
दृष्टेऽपि भीमभवोद्घ्नौ भ्रमणे देहस्वजनाद्या सुषुप्तु खसहचारिण
सम्बद्धास्तिष्ठेयुस्तदा स्यात्किञ्चिदाश्वासः, परं सर्वेऽपि भिन्ना
आत्मनः पृथक्पृथग्दशाभाजश्चेत्येकत्वं, स्वजनादिभिरारोपित
सम्बन्धः, शरीरेण त्वात्मनः क्षीरमीरत्ययेनाभेदसंसर्ग इति

तत्रिभ्रवभावने सुदुष्करं तत्रायनयेसा तस्य बुद्धिस्तधीयेति
 दासीरस्यामथमनस्यरुगस्यापुतरकारण्युचित्वविचारण्या ताम-
 मत्याच्छद न वेजातो ममत्वोच्छदा घनत्वखजरीरेषु प्रुवो
 मावगुमानां कर्मणामाभया महात्ममादिना तर्द्धेन विवेकना
 नापमा यदि तैरेव देहादिभिरराश्यवियोगैर्मवास्तरे मातुङ्गमा
 बरीञ्च पुष्यमर्द्धयेन् तत मन्त्रवमावना गुमानामाभवायां तदैव
 पुष्यानुबन्धिपुष्करणा मनुयथाभ्यबच्छेदो वा स्याद्यथा मिय्या-
 त्याग्यवयाशीन् सर्वज्ञोतीति नवरमावना, प्रवृत्तन हि पुष्यानुबन्धि-
 पुष्यमहारे तैरेवेच्छयर्षं प्राग्वदात्म्यशुभकर्मणि निरूपीयायेव
 निर्देरामावना स्थितमैवं शुभाभवसवरनिर्देरामागैं सर्वसंसारि
 रगानां कर्मण्या विचार इति सोऽस्त्वमावभावना एवद्वय
 बनुगात्याक्षीर्षे नोके परिचमके परिशील्यना दुर्कमन्मैव निष्कं
 यत्प्याषापपप्राग्यप्रवणा च शेषिप्रमक्तिः सा च धर्मस्वाब्धाता-
 पीनेति द्वावशीर्षमस्याब्धातमावमेति यथायथे सर्वा भवि तस्यदा
 एव सम्पन्न ॥

प्र० १.८१-मनु कथा भगवतो गौतमस्य केवलतोत्यादमहि
 मन्त्रादिभिः कृतस्त्राया गेरेयामलि गणमृतां केवलतात्यामहिमा
 स्थाययनि ? चेत् ।

४०-न नियमस्तेषां तदुमवने ॥
 प्र० १.८१-मनु जितलाम्भो निष्काचितस्य तीव्रामन्वरसया-
 किं भवतीति ? चेत् ।

४०-शासनप्रसुतेर्बहुराजालतितीर्थुंजनसक्यास्यबुत्पादिको
 भेदस्तस्मिन्नपीति ॥

प्र० १.८७ - मनु क्षायापशमिके सम्पत्त्व कारिञ्चि च
 निधीमांशोपगतकमानुक्त्वात्प्रतिषातयां सम्भवस्तथोपशमिके
 स्युस्ते न वेति ? चेत् ।

४०-नैव ने तत्र सुस्ताकारणमावात् तद्विधातकामानुभवो
 ऽप्यस्य तत्र प्रतिपातश्च ततस्तत ॥

प्र०-१.८८ मनु प्राक्स्वामां कर्मणां वासो निर्देरिति सति
 निर्देरप्यस्ये किमिति द्वावशया तप एव सेरुप्यते, तवयानु
 मनेनापि निर्देरणात्पुष्यानामपि निर्देरबहेतव कथं नोपाशा-
 कथं च भेदित्वनातिरिक्तकर्ममर्दमस्तुः केवलित्समुपयानो नाक्या-
 यत इति ? चेत् ।

४०-सत्यं भावो तावत्पुष्यानां मूलं तु कथाया एव तत
 एव स्थितिरसयार्कषासैर्यां ततश्च पापानां क्षय एव सात्त्व-

तयाऽस्मिन्तस्त्कारणं च द्वादश्यां तेषु इति तदेवं निर्जराकारण-
तयोच्यते, अत एव च पापानुबन्धिनां भृगुपातजलज्वलनप्रवेश-
पञ्चान्यादीनां न निर्जराभेदेषु निवेशः, महत्तरदुःखैःशसहना-
दात्तैरौद्राभावात् भवेदुदयजा निर्जरा न च सा धर्माधिस्थाच्येति ॥

प्र० १८९-ननु 'चत्वारि संरण पवजामि' इत्यादौ संरण
किमिति ? चेद् ।

उ०-आपत्त्राणाय शरणमनाधारोऽप्येषते, श्रित्वा च शरण
तद्भक्तो भवति, न तु कृतघ्नः, तद्दत्त्रापि भवापत्त्रस्तोऽर्हदा-
दीनाश्रयति; आश्रितश्च भक्तिं करोति, अतथाभूतः कृतघ्नः ॥

प्र० १९०-ननु स्वप्नेषु अध्ययनोद्देशादीनां समाप्तौ 'इति
वेमी'त्यस्य व्याख्यां कुर्वन्त इतिशब्दस्य तीर्थकरणघरोपदेशेन
न तु स्वमनीषिकथेति कथयन्ति, तत् तत्र कथमनुश्रितमिति ? चेत् ।

उ० - सर्वत्र 'सुप्तं मे आउसतेण भगवथा एवमकंलाय'-
मित्युपक्रमस्यादावनुवृत्तैस्तथोक्तिर्युक्तियोग्यां प्रस्तुताऽपि चेति ॥

प्र० १९१-ननु परिषदाणां कर्मसु यं संभवतार क्रियते,
सं किं परिषद्कारकाणां कर्मपिथ्य सोढुर्वा ? आद्यो न क्षोदक्षम,
क्षुचृडादीनामजीवकर्तृकत्वात्तेषां च कर्माभावाः, सोढुश्चेत् सोऽपि

उत्थानापेक्षया परिषदाणां तेषां सहनापेक्षया वा ? आद्यो न
योग्यः, ब्रह्मचर्याचैलत्वादीनां चारित्रमोहक्षयोपशमप्रभवत्वाद्,
द्वितीये तु मार्गाभ्यवननिर्जरार्थं तेषां सहनात्क्षायोपशमिकत्वा-
द्यापाताद्, असहनापेक्षेति कथ्यते चेत् क्षुदादीनामसहने आर्त-
ध्यानादिभावात् सर्वेऽपि मोह एवावतरैर्युरिति ।

उ०-सत्यं, पारम्पर्येणासौतृणामार्त्तच्यानादि स्यात् परं ते
आपद्यन्ते अवतारोक्तकर्मभ्यः तदसहनं चोक्तकर्मभ्य, आर्त्तोत्प-
त्तिस्तु तदसहने परम्परया तज्जये च तसत्कर्मणां निरनुयन्त्रो
भ्यवच्छेद सम्पद्यते इति, अतो युगपदेकान्नाविंशति ॥

प्र० १९२-ननु षट्स्वाहाकारणेषु वेदनापरामभव कार-
णतयोक्त तथा क्षुब्धदनीयोदयात् क्षुत्प्रभवः, पेषं चाहोरो
पषणीयादिविशेषणे गृहीते परिषहजयो न जायते इति चेत् ।

उ० - सत्यं, नैगमाद्यास्तथावस्थायामप्याहास्य वर्जनमेव
परिषहसहनतयेच्छन्ति, परमृदुसूत्राद्यास्त्वनैपणीयाप्राप्तुकावन-
वर्जनेन तदिच्छन्तीति तदपेक्षया परिषहजय एव भिक्षादाने इति ॥

प्र० १९३-ननु गृहोपाश्रययो. को लघुर्महान् वेति चेद् ।
उ०- यत्र गृहभागे साधूनामवस्थानमनुज्ञात तत्स्वामिना

तावानुपामय एवं निरर्थो निरस्य, अतो गृहवर्ती परिपद्य इति
 कथञ्चैव उपाग्रवर्ती परिपद्य इतिवाचको नयः शुभ्र कथ्यते ॥

प्र० १९४-अनु किमिति परिपद्याभ्ययनोपक्रमे 'सोऽथा ऋद्धे'ति
 'त्रिषा भूमिभूये'ति च कथ्यते, अल्पपदस्यैवास्त्यविति चेत् ।

३० - सत्यं अनुकम्प्यपत्रपञ्चालानां प्रकीर्णोपदेशसम्पद्य
 ज्ञानानां माहस्यं यथास्वादित्याद्ये द्वितीयेऽमिमुक्षीमायेन ज्ञापयति
 यदुन-जैक्या ब्रूयेन स्पष्टतायाः स्मिन् पुनः पुनस्तत्रपस्योमुञ्ज-
 स्वादिति युष्मपदेन ज्ञाप्यते न वैक्योऽपि पटाग्रयमिषुणादित्यपि
 निर्दिष्टं भवेदिति ॥

प्र० १९५-अनु विगिण्णोक्तकाव्यो केस्या दण्ड्याः कथ-
 मिति ? चेत् ।

३०-उत्तरवर्षे तेषां तेषां सर्वत्र प्रसिद्धेः ॥

प्र० १९६-अनु निरंतरमेतानां द्रव्यकालां कश्चिदस्ति हेतु
 क्रमे यादृच्छिका वा स इति ? चेत् ।

३० - अस्ति तत्र ये एव शब्दात्तपोयेदाः कथ्यन्ते ते
 लौकिकैः कुलीयिष्यन्त तव्यमालास्तपस्तया प्रतीक्यते शब्दात्तरीर
 मौश्रुत्किं चाप्याय विधीयन्ते त्वयासद्य परिजाम तत्र ज्ञाप्यते

शास्त्रे वाक्याविभावादानुसारण प्रकल्पय्या सस्वात्तपसां च
 पञ्चाशुमादिक्रमं चित्रं वाद्यं तपो महाकथमिस्यादिवचनाच्च ते
 भावौ तत्रापि क्रमाऽपवात्परः मुख्यता वर्तीऽनाहारस्य तद्वत्
 स्येऽग्राभाषा क्रमेण पूर्वपूर्वाशब्दात्तपोत्तरा, केचित्पूर्वपूर्वसा-
 र्थक्यहेतुप उत्तरोत्तरा इत्यपि ध्वस्ति न च वाक्यं कथायेन्द्रि-
 परसंज्ञीनतायाः स्य शब्दास्त्वमिति, तद्विकारस्य फल्युत्तस्य वाद्य-
 त्वात्तत्रोद्ये संज्ञीमता द्विविधे कथायाद्विराद्ये उद्ययप्रसस्य विफ-
 लीकरणे वाद्यमेव प्राप्ससात्तस्य अन्वस्तरत्तपोभेदेऽपि उक्त
 रोत्तरयाये एव पूर्वपूर्वसाफल्यं अन्वस्तरत्वं च पण्णां प्रतिपद्ये
 सवरे तद्विद्युद्भूतार्थिनामावस्यत्त्वात्, यद्यपि तपस्यन्वस्तरेऽग्रा-
 नादिकं तपो वाद्योपवेरपि स्वगन्धामिधीयते पर तपोराद्यं
 सर्वमाद्यतिचाशोक्ततयाऽन्वस्तरे, अत एव तत्रानाद्यिक्ये
 मिथ्यास्वादयो दोषा शब्दाननशनतपस्तु यथापिक्येन संयमावाचया
 इत्वं प्रोत्साद्य क्रियते महास्तरकर्मस्तुल्यवर्णितवाज्याय च द्वितीयो
 न तु यथाकथञ्चिदिति याम्येवाऽन्वस्तरता तद्वोरिति ॥

प्र० १९७-अनु परिपद्यामप्यतिवर्णानां सहजमनाप्यतिवर्णानां
 वेति ? चेत् ।

३०-आपतितेषु परिषद्देषु प्राकावद्ध्यसनं श्रेयः, तदशक्तौ संयमनाश्रयसम्भवे वा समयमवाध परिहृत्य सहन, परमरति-परिषद्दस्त्वादेवेव तस्या अनुत्थानेन सहन, यतस्तस्या आपा-तमात्रेण संयमबाधापत्तिः, अत एव 'अरईं पिट्टओ किञ्चे'त्येव शास्त्रोपदेशः, उत्पन्नायां तस्यां न नर स्वयं स्यातुं शक्तो न च तद्दन्तमपरोऽपि धर्मं स्थापयितुं समर्थ इति ॥

प्र० १९८-ननु धर्मस्य के हेतवः किं स्वरूपं के भेदा किं फल कोऽनुबन्धश्चेति ? चेत् ।

३०-शृणु, अम्यन्तरो हेतुश्रेय्यिभेदेन सम्यक्तव तदन्तरेण साधकत्वाभावात् तत्रापूर्वानिवृत्तिकरणरूपाद्यात्मपरिणामो हेतु, व्यवहारतस्तु-साधुसेवा सदा भक्त्या, मैत्री सत्त्वेषु भावत । आत्मीयग्रहमोक्षश्च, धर्महेतुप्रसाधनम् ॥ १ ॥ इति श्लोकोक्ता-ख्यो हेतवः, स्वरूपं तस्य मोक्षहेतुकसवरनिर्जरे अभ्यन्तरेण, बाधेन तु समित्यनशनादिप्रवृत्तिस्तत्त्वेन श्रयणीय तु विरोध-रहितगमोक्तानुष्ठानं मैत्र्यादिभावनायुक्तं, अनुष्ठानस्य कथ-ञ्चिद्बाधेऽपि भावनाया अवस्थाने तिष्ठत्येव धर्म इति भावना विशेषणरूपा, अत एवानुष्ठानधर्ममंत्रशो बालसुलभो न तु जीव-

भावनाधर्मनाश इति, भेदाश्च साध्यापेक्षयाऽऽन्तराणि तुर्या-दीनि गुणस्थानानि, उपशमस्य प्रतिपातित्वेऽपि गुणरूपत्वाद् धर्म-भेदत्वं नष्टौपशमिकक्षायोपशमिकौ प्रतिपातितावपि न सम्यक्तव-ज्ञानचारित्र्यहेतु निति, परिणामापेक्षया सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्याणि यतस्तेषां सिद्धावप्यवधान, प्रवृत्तौ गृहिसाधुसाधारणा दान-शीलतपोभावा, संयतापेक्षया अहिंसासंयमतपांसि श्रावकापेक्षया 'देवपूजा गुरुपास्तिः, स्वाध्याय समयमस्तप' दानं चेति गृहस्थानां, षट् कर्माणि दिने दिने ॥ १ ॥ इतिश्लोकोक्ताः, फल तु लौकि-कसाधारण्येन दुर्गातिरोधपूर्विका सुगतिप्राप्तिः, लोकोत्तरे विघ्नना-शहितस्थैर्यवृद्धिरूपा मङ्गलता पारम्पर्येणापवर्गप्राप्तिरिति ॥

प्र० १९९-ननु 'चत्तारि-नाणाइं उष्वाइं उवणिजाइ'ति प्रोच्यन्ते, तत्र द्वयमेकार्थं तत कथं तयो प्रयोग इति ? चेत् ।

३०- आद्ये स्थाप्यानीतिपदेन तेषां दानादानाद्यभावादनु-योगस्याविषयतोक्ता, द्वितीयेन तु तत एव तेषामुद्देशाद्ययोग्यतेति, स्वरूपोद्देशाद्यनधिकारित्वस्य तेषां दर्शनाय कृत्यान्तं पदद्वयं सहैवेति ॥

प्र० १००० - ननु भगवतो महावीरस्याद्यसम्यक्तवला-

मातृत्वरं सार्धविद्यातिर्भावा कथ्यन्ते, अस्तत्कासद्य नपसारा-
 भ्रमनमगणकप्रहातीत्मवयो कोटीकोटीसगरालेपमेयोऽपिक्, आयुश्च
 पञ्चोन्निग्रयाम्युक्तुष्टमपि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाभ्येयेति कथं सङ्गति
 रिति ? धेव ।

२०-सार्धं, मागवाम् हि सङ्गुरोभ्यत्र संसारे सख्यातिगान्
 मवाम् पर्यटितं पर ते न गण्यन्ते, स्पृकानामेव परिसंख्यान-
 मिरं भवानीं, पञ्चमसत्रयोपशात् पञ्चशशाब् मवाद्मन्तरं ससार
 भ्रमस्तु त्रियुक्तिकारा ऋषिरे स्पष्टं, तत्त्वतः प्रतिसागरोपम
 सइत्य ब्रह्मत्वा पञ्चोन्निग्रयेषु श्राव्त्वा संसारद्वमोऽभ्यत्रालम्बयेव
 मगवत्त, पञ्चोन्निग्रयानां तावानेव यतः स्थितिकाष्क, एवं च
 अण्वन्तोऽपि सर्वप्रमात्सर्वपर्यामाकथ्यत्र ध्रुमो भ्रमवत् इति कथने
 सर्वे सङ्गठमेव ।

प्र० १०१ ऋतु 'सपथ्यसयने'त्यादिगायाकाव्यतिचार-
 विरुत्भाप्यगीभि श्राव्त्वा पदानि यानि तानि मुक्त्वास्वा किंप्रति
 ब्रह्मजमाभित्य प्रयुक्तानि क्रमद्वेषामेवं कथमिति ? केव ।

२०-सार्धं विद्यसमवात्वातीर्यस्य पञ्चसु प्रतिब्रमणेषु देव
 विरुत्मेवानी परिगण्यन्ते, तदाभित्य च तानि श्राव्य पदानि

तत्त्वमद्य सार्धतुक्त एवां, रात्रिकालन्तरं प्रतिदेवनासु सस्तार
 ब्रसगनामाद्भानादियु ज्ञात विचारेयेवतिचारं, तदनु भ्रमस्कार
 संहितस्वादिप्रत्याख्याकृत्वापञ्चपानमेवमे प्रत्याख्यानपारव्यानी च
 नियतं धैर्यवश्वन मोक्षनं च पतिधर्मस्यानुपाख्यान 'भोक्त्वा
 साहजहेतुसस साहृदेहस्ते'तिब्रह्मणात्, मोक्षने च कृते बहिर्भूमि
 गमनस्थाभ्रपकृतेति भावार्थव्यतीहेतुमूलं वसतिनिर्गतं तत्त्वम
 प्रतिपदं स्वाप्यायादिपच्छिरोरेव कृत्वां कायानां पञ्चवायोद्यच्छेदिति
 कस्याः बहिर्भूमिं गतश्च साहृसं सप्रयाविदां स्थानगतां कर्त्तव्यिष्यो
 चारं विवप्यदिसुचारस्य क्मायत्कता, प्राशुळे प्रवृत्तिकाळेऽप्य
 दायि च निर्विरोधं समित्या भावना गुप्तयद्य रसकिन्मया एवे
 त्स्वये कृत्स्न्य, तत्रापि भावनातां माये निवेशस्वासासुप्रयानति
 रिक्त्वेनोमपस्वकृत्तम्यंभायेति, रात्रिके तु क्वासममं पाक्षिक
 चातुर्मासिकसांस्तरिकेषु तत्त्वकाडीनचक्रममनयेस्य ज्ञाना-
 बापदिक्त्वेव प्रतपद्वापयत्रास्थानात्मेव्यागमनाविद्यया कृमेव्या-
 तिघात्कृत्वेनं प्रतिब्रमणं च तत्र प्रतद्युतकीर्त्तस्वकृत्पपक्षिक-
 सुजन्मपूर्वकसामान्याप्रकाशमश्यादिप्रतिब्रमणेन सूत्रेण तेषां
 कायोत्सर्गेणु विष्ययतापक्षिकसहस्रकम्बासुमानं धैवधिके रात्रिके

च शत पञ्चाशच्च श्वासानामिति ॥

प्र० १००२-ननु चरणकरणसप्तस्यो को विशेष कति च तासु नासु मूलपदानि कमश्च तत्र किहेतुक ? इति चेत् ।

उ०-निरन्तरमासेभ्यः चरणसप्तति, प्रसङ्गासेवनीया त्वपरा, आद्यायां त्रतादीन्यष्टौ तावन्त्येव पिडविशुद्ध्यादीन्यपरस्यां, क्रमश्च चारित्र प्रतिपत्तेर्महावताना तद्रक्षणाय श्रमणधर्माणामाचरणमु-पदेशस्तद्धतामेव च सान्निध्यं परिणतेस्तथाविध्याया रक्षणाय सान्तिकस्य सप्तदशधा संयम पृथ्वीकायरक्षादिक, कुलगणादीनां साहाय्यकानामातुरत्वाद्दौ वैयावृत्ये यत्नः, अनेन सघाटकादीनां स्वस्य च स्वास्थ्यसौष्टवेन निर्विघ्न सविशेषमाराधना चारि-त्रस्य, परार्थसम्पादनप्रधानत्वाच्च तस्याव्यावाधसतोपार्जनान्दप्र-तिपातिता, तदर्थं भक्तादिभ्यः पर्यटनेऽवश्य ब्रह्मगुप्तीनामाद्याश्च परित्याज्या ग्लानवैयावृत्यादिषु न ता अपोद्या इति, सर्वमपि एतद् धृतादि ज्ञानाद्यर्थाय भव्यानां कर्तव्यमिति ज्ञानानि, तद्वांश्च कालाद्यष्टप्रकाराचाराराधनामथयोगोपयुक्त एव तपो, नाशश्च तपो-जनितनिर्जरेदन्तरा क्रोधादीनां निग्रहमिति क्रोधादिनिग्रह इति

चरणसप्तति, नासु च वेदनादिषु कारणेष्वन्नाहारपिण्डशय्यावस्त्र-पात्राणामन्वेषणं तच्च समितिमद्भिरेवेति ता, निर्गतेन पिण्डग्रह-णायालोलुपतास्थित्यै भावितात्मता धार्येति भावना, तासामौ-दस्ये च स्याद्भिक्षाप्रतिमानामद्गीकृतिरूपोऽभ्युद्यतविहार इति प्रतिमा, तासां महित पालन जितेन्द्रियाणामेव परेषां तु दीर्घ-कालीनातकाद्यापत्तिरितीन्द्रियनिरोध, अभ्युद्यतविहारिभिरितैश्च स्यविरकल्पिकैरिन्द्रियनिरोधाय वसत्यादयो निरायाथा प्रयुये-क्षणीया इति प्रतिलेखनानां पञ्चविंशति, ताश्च मनोवाकायगुप्त एव समाधत्ते इति गुप्तय, गुप्तिमानेव च द्रव्याद्यभिग्रहेषुद्यच्छे-दित्यभिग्रहचतुष्कमिति करणसप्ततिश्चेत्यमिति दर्शितादन्वयोऽपि नानुचित सम्बन्ध इति ॥

प्र० १००३-ननु लौकिकसाधारणया कया ंयुत्पत्त्या व्युत्पा-दनीयानि मत्थादीनि ज्ञानानि पञ्चापीति ? चेत् ।

उ०-श्रुणु, जगति व्यवहारं शिष्टाचारगतमनुश्रिता पञ्चे-न्द्रियाः सन्निवृत्तस्ते च यदा यथा विषयानवगन्तुमिच्छन्ति तदा स्पर्शनादिभिरिन्द्रियैरुपयुष्यैवावगच्छन्ति, यद्यपि तत्रोपयोगे

वरविद्यात्मन इच्छा प्रयासिका भवति पृथग्विद्य शीतोष्णादीनां
 विद्ययाणां प्राक्तन्यमपि प्रयासकं भवति एत एतदंशोऽगदीन्द्रियैरुप
 पुम्भ्येषाम्ना स्वरादीन्पर्यामिषुबुध्यते, तदपि किञ्चिदस्यास्तुमा
 मननरूपेणोपयोगेनेति मननेनोत्पद्यमाने इन्द्रियानिन्द्रियद्वारोत्पद्य
 प्रतिष्ठानमित्यख्यायते तत्र च क्वचित्कच्चिदासन्नमप्यो
 मानुषैश्चर्मभूम्यर्थेदशादिसामग्रीप्रमाणाद्भगवता सर्वप्रथमेश्च
 कास्मान्मानयगच्छतां धीमर्षदतां एषनमात्मापतीन्द्रियवद्वार्या
 कामधमासक शृणोति करणत्रयीकर्मसमूहसम्यक्त्वञ्च धर्षीत
 तदा युतात् अतीन्द्रियायर्थाशिमार्गकर्मद्वयनञ्चायामर्न तद्वन
 ध्यमापन्नत्वात्पुनश्चान एतच्च पूर्वोक्तज्ञानपारकम्पायिकाऽपक्त्वा
 शान्तमेवति द्वितीयं युतज्ञानमुच्यते एवद्वारञ्च शिष्टाना
 मिन्द्रियाणां गात्ररत्नव द्वार्येषु ते च कविय एवति रूपिणः
 पदार्थः शिष्टानां विषयास्तान्च समस्तान् यो निरयेत्स
 तथा भ्रात्रादीनां वृत्ति तद् मत्पदं कल्पते, मत्सराद्येना
 त्मानं प्रवृत्तात्मानं प्रति सासात्वात्येः तादृशं च ज्ञान यावद्
 इत्यद्वारागतइन्द्रियविषयं ज्ञायेत् तैव तद्वृत्तीयमयधिष्ठानं, तद्वपि

मुनधारकर्त्तव्येभ्योऽप्यस्तनमागमेय भवतीति पृतीय, ततोऽप्य
 वाससम्यक्स्वर्वाक्लिप्तसवविरतिः का श्राप्य चाप्रमत्तमाव सर्वपृथ्व
 द्दारागतसच्चिदमत्सां जगत्परोक्षान्यामाप्यते ज्ञान तच्चतुर्थं मन
 पर्याप्तसङ्क सोऽकाजुमत्वादेव व्याघ्रात्सां पक्षाचिव नेद् व्यवदा
 रवैचित्र्यनाराकारकच्यवहारपरपञ्जानामविरतानां विरतानामपि
 च निद्रादियस्यादिप्रमादमैमंशानामिति पृथानि च चत्वार्यपि
 मत्पादीनि ज्ञानानि स्वस्वविषयात् तातप्यप्रत्यस्ततयाऽसर्ववर्ग्या
 प्युक्ततया च ज्ञापयन्ति ततोऽवश्यमेवाद्देशेन ज्ञानेनात्मस्वक
 पाविर्भावकुर्येय केन समस्तक्षेत्रकालमाठा सर्वपर्यायोपेता सर्वेऽर्था
 प्रत्यक्षतया भासेरन् यदधीन च मानाधीनेय मेयविक्षिप्तं नाङ्गानं
 मेवमिति च निष्कमद्वय विद्वत्परिचिदि शक्यते तद्वृषोप्यिदुमिति
 तदेव सम्पूर्णासाधारणज्ञानमिभ्रानया केवल ज्ञानमिति ज्ञानप
 द्द्वयं प्युक्तिस्युत्पत्तनमिति ॥

प्र० १००४-मनु सन्त्वा सम्पत्त्वा कर्त्वाचिदमेव पतित्वा
 ऽप्युत्पत्ता मिथ्यादर्शनं यदा पुनरप्यवमोति सम्पत्पदमं तदा
 तस्य इति कर्त्तव्यानि स्युरिति । वेद ।

उ०-शृणु, भिन्ने ग्रन्थौ भूयो मिथ्यात्वावाप्तावपि तद्वन्धाभावात्
यथाप्रवृत्तिकरणं तु नैव स्यात् अपूर्वकरणमपि अनादिमिथ्या-
हृदयेरिति भाष्यकारवचनात् स्यात्, अन्तरकरण त्वधिकस्थिते-
र्मिथ्यात्वादिसत्काया प्राग्वेदनात् स्यादेव, पर श्रीहरिभद्र-
सूत्र्य अपिशब्दात् सादिमिथ्याहृदयेऽप्यवाप्तसम्यक्त्वपरिरथागिन
पुनस्तह्यमे इति व्याख्यानयन्तः पुनरप्यपूर्वकरणसदृभाव दर्शयन्ति,
तत्र चापूर्वमिवापूर्वमिति वाच्यमिति ॥

प्र० १००५-ननु 'जं मोणति पासहे'त्यादिवाक्येन केचित्का-
रकसम्यक्त्वमप्रमत्तमुनिगतं निश्चयसम्यक्त्वतया कथयन्ति, केचिच्च
सदादिभिद्वरिजीवानां श्रद्धान यत्तत्तथा कथयन्ति, केचिच्च
प्रशमादिसमस्तलिङ्गयुक्तस्य निश्चयसम्यक्त्वतां व्यापयन्ति, उक्-
विपरीतं यच्छ्रद्धान अप्रमत्तसाधुव्यतिरिक्तसम्यग्दशां सामान्ये-
नैव श्रीजिनप्रह्लासतया असदाग्रहरहितं जीवादितत्त्वानां श्रद्धानं
प्रशमाद्यन्यतैकादिलिङ्गयुक्तं तु सम्यक्त्वं भवहारसम्यक्त्वतया
प्रतिपादयन्ति, मतान्येतानि क्रमश आचाराङ्गे पञ्चवस्तुके तत्त्वार्थ-
हारिभदीयायां वृत्तौ च क्रमशः स्पष्टतया प्रतिपादितानि, तत्र
किं तत्त्वमिति ? चेत् ।

उ० - शृणु, आदौ तावत् लिङ्गधारिणीं पर्ववमाश्रित्य
श्रीमद्विगणधारिभिरादिष्टं यत् 'जं मोणं ति पासहे'ति यमेतं
श्रीजैनमुनीनामाचार पश्यत तदेव मोक्षस्य सम्यक् पन्था इति
सम्यक्त्वं पश्यन्तु नान्यदित्यनेन नाविरतादीनां व्युदासः किन्तु
शाक्यादीनां लिङ्गिनामिति, सूत्राणि साधून्नुद्दिश्यैव च सत्रितानि
गणभृद्भिरिति, मुनित्वस्य सम्यक्त्वेन सह व्यासेरुपादाने व्युदासो
नाविरतादीनामिति परमेष सूत्रव्याख्यातात्यर्थः; अनुयोगतात्पर्येण
तु अप्रमत्तमुनीनामेव कारकसम्यक्त्वमधिकृत्य सम्यक्त्वत्ता-
मास्थाय शेषाणामविरतादीनां श्रद्धामात्रमधिकृत्य सम्यक्त्व-
त्ताया आख्याय व्यवहारसम्यक्त्ववत्तोकेति, तथैव सर्वलि-
ङ्गिनां सर्वदर्शनसमाश्रितानां गृहस्थानां च पर्वदि धर्मपरीक्षा-
वसरे भाववादस्य वक्तव्यतायां यथायथं तत्त्ववादः श्रद्धानाया-
दरणीयतया ख्यातुमारभ्यते तदा दर्शनसप्तकक्षयोपशमादिलभ्य
सम्यक्त्वगुणमाश्रित्य सदादिद्वारैर्जीवादीना तत्त्वानां यथार्थतया
प्रतीतिरेव सम्यक्त्वतया व्याख्येया स्यात् तथैव स्वदर्शनानु-
सारिण्यां पर्वदि सम्यक्त्वस्य व्याख्यायां क्रियमाणायाम् अद्गधदहन-
न्यायेन पुरोगतस्य साध्यस्य दर्शनार्थं समग्रप्रशमादिलिङ्गानां

धारणायोस्तादृशतां तां विधातुं सामप्रतिज्ञायुक्तं सम्पत्तयमा
 ह्यायनं एषं त्रिनिर्माणीरक्याने हृते इदंनसतसकमेवम्यस्य
 सामान्यसम्पत्तयगुणस्वाम्यपा न युक्त इति इतरापि व्ययहार
 सम्पत्तयतया प्रनिपादितानीति तस्यतस्तु भगवान्नुबन्धितयुक्त-
 मिय्यव्यवसाहारादिना आमगुण्यस्य ए आदिर्मावः सम्पत्तय-
 तस्य सति च तस्मिन् यथा सारतामामपि सपुण्यानां नाज्ञा-
 तस्यव्यवसायनकण्डनं सुपायतं सुपयगमनमेव च तस्य सुखा-
 करति तथैयोपदिष्टं जिनयन्नेन स भद्रपायव इतरयुक्तं तु
 तस्य करानि न सुजाकरोति, तस्यामनं सम्पत्तयवसा
 अधिरतसम्पत्तयिना तत एव स्यादिति निश्चयव्ययहारोमयसम्प-
 त्तयनेवेति गुणस्वाम्यकयिचारहरस्यमिति ॥

प्र० २००१-ननु सम्पत्तयं स्वतन्त्रतयाऽऽमगुणा यथा
 सबविरथ्य देशविरथ्या या सापेक्षं आमगुण इति ? चेत् ।

उ०-तस्यतन्त्रतयैवागुणः, अतः सिद्धेयु नाकारित्री वा
 अथारित्रिण्यपि यिपन वापद्विरतैरनपिद्योगे देवेषु नान्केयु
 सबविरथयनपिकारिणु निरथयति च तद्विरथते, यद्यपि कारि-
 यासम्पत्तयमपि 'ना कण्ठं अज्ञाप्यमि'त्यादिना प्रतिज्ञास्ते

परं ताम्रतिज्ञानमस्वीर्यिययव्यनाविमिषेचयिययं ताव सम्पत्तयं
 न किन्तु तद्रस्योपायः, यच्च 'अग्निहृता मह देवो' इत्यादि
 स्वीमिष्यते तदपि सम्पत्तयस्य साधनकर्म, सम्पत्तयं तु
 जीवादीनां तस्यानां यथावत्तया भयानमेव तावामगुणं दशम
 सप्तकामादिज्ञान्याराव स्वतन्त्र एव चेति ॥

प्र० १००७-ननु विरतेरनेस्त्वया सम्पत्तयं चेत् स्वत-
 न्त्रतयाऽऽमगुण्यस्तर्हि कथं कारकसम्पत्तयतयाऽऽमगुण्यस्यम-
 क्यते कथं च मिश्रयनसमयेस्य करणस्य प्राप्ते तस्यापि प्राप्त
 इति ? चेत् ।

उ०-तस्य ये हि सम्पत्तयमवाप्य संकमं प्रतिपन्नास्ते
 हि यथा कथयन्तीन् प्रमादाद्विठभ्याममरुतायां वसुंसे तदा
 यथार्थतयाप्रपतेत्रियसीनामाश्रवानां ह्यथा या प्राण्वाताऽऽसीत्
 साऽपुना सायुत्व सन्धेऽमरुतावे यथार्थतयाऽनुसृष्टे इति
 मञ्जति परमस्यास्य भयानकले इति तस्करणकरतया कारक
 सम्पत्तयनाम्नाऽऽख्यायते इति पञ्चायासप्रामण्यापि कुतश्चि
 येतोसम्पत्तयि यथार्थतयावयानं तथा तस्य कारित्री ह्यप्येते
 भयानं चेति निश्चयन विरतेरपि तदुपाय इत्युच्यते ॥

प्र० १००८-ननु बौद्धीयेषु शास्त्रेषु 'समये णंति कृत्वा सर्वत्र समयेनोपक्रम' कृतो दृश्यते, जैनेषु चागमेषु 'तेण कालेण तेणं समयेण' त्युक्त्वा कालसमयाभ्यामुपक्रमो दृश्यते, तत्र को हेतुरिति ? चेत् ।

उ०-शृणु, बौद्धास्तावत्पर्यायाणामवयवानां च स्वीकर्त्तार इति समयलक्षणोऽवयव उपक्रमादिभारो धृतः, जैनास्तु द्रव्य-पर्यायभेदाभेदं अवयवावयवविभेदाभेदमेव च मन्यन्ते, तेन 'तेण कालेण' त्यवयविन काल 'तेण समएण' त्यवयवभूतं समय-रूप च कालमाश्रित्य विदधति शास्त्ररूपक्रम, दृश्यते हि तत्त्वा-दिषु भिन्नेषु शीतादिनिवारणस्याभावेऽपि तत्समुदायरूपेषु पदा-दिषु तच्छक्ति, न च तन्तवो नश्यन्ति न च पटो नोत्पद्यते, अत्रापि उत्सर्पिण्यादयोऽवयविन कालसङ्केतधरा, निर्विभाग-स्तदंशस्तु समयसङ्केतधर इति द्वयोन्याय्य ग्रहणमिति, यथैव ह्यवयवाविनाभूतोऽवयवी तथैवावयवसमूहकार्यं समूह एव, द्रव्यपर्यायत्रयुगल तु धर्मधर्मित्वासहचरमेवेति ॥

प्र० १००९-ननु साधूनां यो नवकल्या विहारस्तत्र किं मार्गशीर्षा कल्या वर्षावासाद्या वेति ? चेत् ।

उ०-मार्गाद्या कल्या, अत एव 'ऊणातिरिञ्चि अट्ट विह-रिऊण' ति, मार्गाद्या हेमन्ताश्च ऋतव इति मार्गाद्या कल्या इति, पर्युषणाकल्पश्च वर्षावसानमित्यपि शास्त्रीयमेव, तथाचौघे-नाष्टमासकल्या वर्षावासक्षेत्रागम इति ॥

प्र० १०१०-ननु कल्पशब्देन किमुच्यते ? इति चेत् ।

उ० - ' सामायियकण्णड्डिई'त्यादिवचनात् तत्तच्चारित्रवतां या मर्यादा सा कल्पशब्दवाच्या, पश्चाद्देशाकल्पथ्यवहारेत्यत्र साम-ध्याद्यर्थपट्टकमनुश्रित्य कल्पते नोकल्पत इति क्रियापदद्वयमय-कल्प कथ्यते, बृहत्कल्पात्य 'पंचविहा कण्णडिई'ति लक्षणमाग-ममाश्रित्य व्याख्यानं छेदोपस्थापनीयवतामवस्थितो दशश्रा-कल्प इति, पर्युषणाकल्पान्त कल्प' पर दशाध्ययनदशकस्योह्ले-खेऽप्रमाध्ययनस्य पर्युषणाकल्पेति नाम, स्थानाङ्गे दशमे स्थाने समवायाङ्गे च समवसरणवक्तव्यतातिदेशेऽपि च तन्नामैव तदध्ययन कथ्यते, तत्र तु हेतु पर्युषणायाः सामाचार्या यद्-वश्य पश्चाशत्यतिक्रान्तेष्वहोरात्रेषु यत्कर्षण नियमेन तत्कल्पश-ब्दवाच्यं, अत एव 'पुरिमचरिमाण कप्पो' इति नियुक्तिवाक्यं, 'इच्चंयं सवच्छरियं'ति तु भाद्रपदशुक्लचतुर्थ्यामेव सांवत्सरिका-

दि नापरयेति शागमस्त्वमिति, तस्यतः पर्युपधाः कस्यस्य
राभ्- निपतन्तमानावासीसूत्ररूपव्याप्य इति ॥

प्र० १०११-ननु धीपुण्डरीकावलोचापत धीसोपाकञ्चुड
नगरे(वडनगर)सु किमिति तच्छस्यानीयेकत्रीभूय क्षेत्रशुद्ध-
पूर्णिमायां चिबवाप्यमामीपुपदेशतःगिष्यादिप्रमथ्यत्तरकालेऽप्यिति ।

उ-नस्य, पुण्डरीकावलस्य तामहर्दिका युगासीम्बरस्य
काले नापारके पद्यासु वृद्धनगाऽऽमृदिति तपोद्यागन तेषां
तत्र हेतुः स्यादिति ॥

प्र० १०१२-ननु पुत्रमरण्यर्षस्य भ्रुवसेननृपस्य समाधि
मापानुभाषा कस्यास्य पद्यावना जालेति वृद्धपादस्य सत्सेऽपि
सततं पयुष्यायां धीवतुर्विपलसूत्रसमस धीच्छययुवस्य दिवा
पद् भ्रियत तत्तुजाः प्रवृत्तमिति ? चेत् ।

उ-नस्य धीमुनिसुन्दरसूर्यमिः स्तोत्रएतन्नोशो 'संसदि
कन्यावचनमापां तदात्मन्पुरे न कः सुते' इत्युक्तं, ततोऽवग-
म्यते यदुत-धीमुनिसुन्दरस्त्रीम्बरकाले तु कस्यास्य प्रतिययुष्य
धीनञ्चपनमस वाचने प्रवृत्तमर्देति, अतः कथयेत्तत्प्रवृत्तियुष्यादिषु
तद्विषयकाद्यप्रतिवेशनेति ॥

प्र० १०१३-ननु यत्र क्षेत्रे मायतन पूषण्डगतीक स्यात्तत्र
क्षेत्रप्रवेशे पृथग्यपारनिषेधरूपाया नैपथिक्या क्रियाऽऽञ्चौ
मन्वेत्, पद्यावाप्तनस्य प्रवृत्तिसात्रिक जितप्यापारायलोकाणा
विभिः सह हृत्वा तद्विषेयकृपाया द्वितीयैर्नैपथिक्या आयतन-
प्राप्तयेरा मन्वेत् क्रिया, पद्याच्च गर्भांगाराद्विषयस्य मावस्तवस्या-
रम्भे च जिनपूजापरिहारकृपाया भवसरो नैपथिक्याः- परं यत्र
क्षेत्रप्राप्तनयोर्युगं न स्यात्केवळमायतन स्यात्तत्र नैपथिकीत्रिक
कथमिति ? चेत् ।

उ-सत्यं तथाविधे भावतकस्य द्वारे नैपथिकी प्रथमा
पद्यात् प्रविशयावतन जिनपूषण्डकस्यनिमालकादि कार्य, हृत्वे च
तस्मिन् भावतक प्रणस्य पूजादिसकलः, पृथीया तु सा गमयुहा
श्रिगमे समनैवति ॥

प्र० १०१४-ननु भागवता धीमाहावीरण गमहरण्यजात
शोकातिरेकं ह्युप देवानस्यायास्त्रिशालाया मा तुभ्य भूदिति
विबिम्बस्य हृतं गर्भस्येनापि निबन्धत्वं परं नाहं भ्रमणो भविष्या
मीत्यमिप्रहः कदा केन हेतुना च हृत ? इति चेत् ।

उ-भ्रह्म भ्रमणमि मासेऽस्याद्युत्ते. साऽमिप्रह सप्तमे
मासि हृतः, गर्भपाष्ट्यादिषु प्रयत्नमभिव्यक्तितर ह्युप तथा

स्ततः स्नेहप्रकर्षं मत्वा तदा कृत इति ज्ञायते, अपरमपि कारण वदन्ति बहुश्रुतास्तदा न विरोध इति, सप्तमासातिक्रमेण पूर्ण-रूपात्वाद्गर्भस्य तथाभिग्रह, पूर्णकल्पत्वेऽपि स्वस्य अर्वाक्तना-हीनप्रयत्नातिरेकेण पित्रोः प्रचुरस्नेहस्यैव कारणतावेक्षणात् प्राक्तु गर्भरक्षणेऽपि स्यादिति, तत्त्वतस्तु तथाविधप्रथमाभ्युत्थैव तत्र कारणं यत्सप्तमास्यतिक्रम एवार्वाक्तन एव गर्भे एव चाभिग्रहापरपर्यायस्य विमर्शस्य कारण, न चाभिग्रहोऽयं व्रतरूप, मिथ्यात्वादिविषयत्वादेव तस्य, व्रतादानविमर्शस्य नन्दिवर्धना-दिविज्ञप्त्याऽन्यथाकरणवदन्यथाकरणस्यापि असम्भवाभावादिति॥

प्र० १०१५-ननु आचार्योदीनां सकषायत्वात् तेषां वन्दनमना-दिषु कथं न कषयाणामनुमोदनाप्रसङ्ग ? अर्हदादिनिर्विशेषतया पूज्यन्ते परमेष्ठितयैते इति ।

उ०-सत्य, यत्पदस्थास्ते आचार्यादयस्तत्पदाहचिारवन्त एव ते इति तथाभावं पुरस्कृत्य वन्दनादिप्रवृत्तेस्तद्वर्तिनां कषयादीनामनुमोदना न, किन्तु तद्गुणानां बहुमान एव, नत-आर्हदादिवत्तन्मस्कारादिफलं, तथाचाविरतानामपि श्रेणिकादीनां सम्यक्त्वदाढ्यादिशंसयान तद्गताविरत्यादीनामनुमोदनाप्रसङ्गः,

शेषगुणरहितानामपि भरतादीनां वैयवृत्त्यादिगुणानां शास्त्रेव-नेकशोऽनुमोदनादिति, पार्श्वस्थादयस्तु स्वस्थानविरुद्धाचारा इति प्र० १०१६-ननु श्रीमदर्हदादीनां भगवतां यद् मंगललो-कोत्तमशरणदायित्वानि गीयन्ते तद् धर्मस्यैव प्रभावात्, अत एव 'धम्मो वड्डुड सासओ' इत्यादि सकलश्रीसंघेन गीयते, अशाश्वताश्चार्हदादय शश्वतस्तु धर्म एव, यत् 'सिद्धे भो' इति कथ्यते, एव च कथं धर्मस्य मङ्गलत्वादीनि पश्चाद् गीयन्ते? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, परं श्रीअर्हदादयः सशरीरित्वादिधर्मराराध्या उपास्याश्च धर्मस्तु न तथाविध इति केवल आराध्य एव नतूपास्य इति जीवपरिणामानां विशेषशुद्धिकारणत्वाद्दर्हदादय प्रागुपात्ता इति, परमेष्ठिनमस्कारे चात एव न सम्यग्दर्शना-दीरूपो धर्मो निवेशितः निवेशितश्चाराधनोपयोगिन्यां नवपद्या-मिति, किञ्च-केवलपन्नतो' त्तिवचनेन श्रुतधर्मोऽयं स च प्रज्ञापकप्रामाण्यधीनप्रमाण, प्रज्ञापकाद्या अर्हदाद्या केवलिन इति तदपेक्षयाऽर्हदादीनामादौ मङ्गलत्वादिगानं योग्यमेवेति ॥

प्र० १०१७-ननु 'अणागिज्झो अन्धो, आणाए चैव सो

५ हेयव्यो विदुता, कृष्णविद्विविराहणा इहता ॥ १ ॥
 इतिवचमात् 'ओ हेउवपपनर्त्तमी हेउवो आगमे य आगमिआ ।
 सो सिखतविद्विष्णु, कृष्णविद्विविराहणा इहता ॥ १ ॥ इति
 वचनात् पदार्थानां द्विधा विभाग इत्वा आहामाह्या न वार्ता-
 न्निहा न च दार्ष्टान्तिका आहामाह्या पदार्था इति वदन्ति तत्
 किं पदार्थमिति ? चेत् ।

उ० १० गणु आहामाह्या न इष्टान्तमाह्या इत्यादिको पा
 पिभाग स तद्गणायामास्वार्यमनवुभ्यैव, पठया गणया फत
 बुभ्ये-जगति वचमना सर्वेऽपि पदार्थां आहामाह्या एव
 नुदशां, 'अ अं नाभीर्हि विद्वं तं तं तथा तथा पत्किमर इति
 विद्यालस्याप्यावापात् परं ज्ञानिप्रकृषितेषु सर्वेष्वर्थेषु केविद्विर्था-
 स्नाह्या मयन्ति ये पर्यां प्रतीतिपथ इष्टान्तेनापरानुमालाभि-
 षानेनानीक्यते, ते च पदार्थां भ्याख्यातुमिरानुमानेन प्रत्यायनीयाः,
 यान एव धर्मदीनानमस्तिहायानां क्यविद्वानुमानान्तरा क्यविद्व
 ततूर्वकं निरूप्ये न विरापनापपण्यमिति, हेतुवायिका अहेतु
 वादिद्याच्चति ये विमथ्यन्ते तत्र न किञ्चिदयुक्तं, यतो हेतुवो
 जायमाना मासाप्यां हेतुका तच्छन्ते जीवाभीवलमभ्यामप्यन्वत्
 पाप्रात्रापमाना पवाहेतुका इति ॥

प्र० १०१८-गनु 'प्रायमि गिण्हियत्ये' इत्यादिगाप्यावां
 किमिति उपादेयो हेयव्येति पदार्थद्वयमेवोक्तं, तृतीयस्वापेक्षणी-
 पस्य सत्त्वात् न च वाच्ये हेवराभ्येनानुक्त उपेक्षणीयोऽपि
 समुचीकृत पवेति, यत् उपेक्षणीयेऽर्थे यतितथ्यमेवेति प्रयत्न-
 विपक्ता बोक्ता सा न युज्यत इति चेत् ।

उ० - सत्ये, सा गाथाऽवस्यकसूत्रस्य व्याख्याने नयद्वारे
 चर्चते माधश्यकीयेषु सूत्रेषु न कोऽप्युपेक्षणीयोऽर्थ उक्तः, अस्य-
 मादिका हेया गुण्यादिकाभोगावेया पदार्थास्तत्रोक्ता इति तान्
 व्यपीद्व्यप्यार्थान् उपादेया हेयव्येति ज्ञातव्यदरामायातीति तपोऽर्थेऽत्र

प्र० १०१९-गनु प्रवचनं हि भुतज्ञानरूप ज्ञानं च गुण
 आत्मन इति न तत्राकारस्य सम्भव इति कथं प्रवचनस्य
 मुख्यरूपता ? येन तद् प्राप्तराङ्गक्ये कथ्येत भाषाणान्नादीनां यत्परा
 क्तस्तस्यामीक्यव च कथ्येतेति ।

उ०-सत्यं यथा हि सम्पन्नानामवबोधाय किञ्चिद्व्यप्यणु
 रपत्रावां संवायोऽस्यपि धरितत्वसाम्येन कस्यितमप्युच्यते तथा
 गुणकस्य प्रवचनस्य पुरुषस्येन कस्येन नानुचितं, अनुचितं
 तथेयमेव ये स्थापनाङ्गीकारमीरवो सापकापः, शास्त्रानुसंखितं

तु 'आवस्सपत्ति ठविज्झइ'त्तिश्रीअनुयोगद्वारवचनाद्यनुसारेणा-
 मूर्तानामपि तत्तदाधारकारकविषयाद्यनुसारेण स्थापनाया कर-
 णमाराधनं च नैवासङ्गत प्रतिभासेत, तथा च सिद्धे पत्तनत्वं
 ससारस्य सागरत्वं सयमस्य पीतत्वं स्रोतस्त्वमाश्रवाणां कपाटत्वं
 सवराणां यावद् भगवतामर्हतां महागोपमहासाहनमहानिर्याम-
 कमहासार्थावाहादितया कल्पनं, असद्भूतमपि गुणादीनामपि
 चाकारभावमारोपेणप्यभ्युपगच्छतां प्रवचनानुसारिणां न प्रव-
 चनश्रुतस्य पुरुषाकारतया आचाराङ्गादीनां पादाद्यङ्गाकारतया
 अवधारणं आराधनं चानुचित, तत एव च 'लोगो जस्य पइ-
 ट्ठिओ' इत्यादिवचनैराधारताऽप्युच्यमाना ज्ञानस्य नासङ्गतेति ॥

प्र० १०२० - ननु श्रुतज्ञानस्य प्ररूपणीयस्योद्योयस्य वा
 लोकस्थापेक्षणादेव लोकाकारेण पुरुषाकारता ? पर वा कारण-
 मस्तीति? चेत् ।

उ०-अस्ति तदन्यदपि कारण, यतो लोकोत्तरं श्रुत तदेव
 यत् जिनेन केवलालोकावगतपदार्थानां प्रतिपादन, 'वयजोगसुय'
 तिवचनात्, भगवतां देशनावाचश्च योजनगामित्वात्तीव्रप्रयत्न-
 जैव तीव्रप्रयत्नजा च भाषा त्रिभि समर्थैश्चतुर्भिर्वाऽवश्य लोकं

समस्त पूरयत्येव, लोकश्च वैशाखस्थानस्थितपुरुषाकार पवेति
 जिनप्रणीतस्य द्वादशाङ्गगणिपिटकस्य पुरुषत्वेन कल्पनं तदाश्रित-
 पादाद्यङ्गत्वेन चाचारादीनां कल्पनं स्यात् तदापि नानुचितं
 स्याद्वादवादिनामिति ॥

प्र० १०२१ - ननु क्रियावादिन इति येभिधीयन्ते ते कृष्ण-
 पाक्षिकाः शुक्लपाक्षिका वा सम्यग्दृशो मिथ्यादृशो वेति ? चेत् ।

उ० - शृणु, द्विविधा हि क्रियावादिनांऽभिधीयन्ते-पाल-
 ण्डिन. प्रवचनाश्रिताश्च, तत्र सूत्रकृतज्ञसमवसरणाध्ययने ये
 क्रियावादितया प्रतिपादितास्ते मिथ्यादृष्टय एव, ये तु श्रीभगवत्यां
 दशाश्रुतस्कन्धे च क्रियावादितया प्रतिपादितास्ते नियमात्सम्यग्द-
 ष्टय एव, अत एव श्रीव्याख्याप्रज्ञसिद्धितौ श्रीमन्तोऽभयदेवसूर्यआहुः,
 एते च सर्वेऽप्यस्यत्र मिथ्यादृष्टयोऽभिहितास्तथापीहाद्या सम्यग्द-
 ष्टयो ग्राह्याः, सम्यगस्तित्ववादिनामेव तेषा समाश्रयणादिति,
 तथाच प्रावादुकाना क्रियावादिनां मिथ्यादृक्त्वे अभव्यत्वे कृष्ण-
 पाक्षिकत्वेऽपि न दोष उच्यमाने, उकाक्रियावादिनस्तु शुक्लपा-
 क्षिका सम्यग्दृशश्चेति तु निर्विवादमेव ॥

प्र० १०२२-ननु आश्रयद्वारेषु इन्द्रियकप्रयादिवत् किमिति
 मिथ्यात्वस्य न ग्रह इति ? चेत् ।

४०-सत्यं प्राप्ता ये सम्बन्धार्थं तामाश्रित्योपदेशोऽयं
 निष्पत्त्य च क्वसेव ते न तु दोषश्चास्ति नाश्रयद्वारतामायेऽपि
 निष्पत्त्यस्य द्वारेषु प्रहृ पत्यमेव संश्लेषेऽपि साम्यस्यस्याश्र-
 योदीश्रितोऽपि कर्मणा निरोधाय समत्येऽपि सिद्धत्वादेव
 न प्रहृ इति ॥

प्र० १०२३-अनु निर्जरा यद्दानं शान्तं कर्मणामभिधीयते,
 सा चाश्रित्यप्रदेशेऽनुपापपञ्चाश्रितयोवाक्यमरणप्राप्तिमिरपि मयति
 लक्ष्यं द्वादेशा ययानदानस्य एव तद्देशा ! इति चर ।

४०-सत्यं तद्वान् निर्जरा केवलं तत्सतया विद्यायते किन्तु
 मोक्षार्थिमिरनुष्ठेयतया वाऽर्था सोऽव्यते, तत्र नास्मिन्नेवादीनां
 सम्यक्त्वम्, पञ्चाश्रममदो निर्जरायास्तत्रैव निरुच्यते तत्सम्ब-
 न्धगामपि केवाश्रित्यनिष्पत्त्यापर्ययतया तेयां तपसां विद्याने
 एव मोक्षता इति ॥

प्र० १०२४-अनु कर्णायिस्वरे कथं निष्पत्त्यावमातद्भक्ति-
 तमिति ? चर ।

४०-सत्यं, अनागतसम्यक्त्वद्वारां शीवलां प्राक्कथयन्ना

रूप्यमूर्तेय उच्यतेकालप्रदानं तैर्मिथ्यात्यादिभिर्वैतुभिरपि यद्दानां
 केवलं त्ययुना सुहृदगयस्यायामपि मययेय नहि मिथ्यात्यस्या
 पागेने सहेव तत्प्रभावयदानां समस्तानां कर्मणामपगमः, सुहृ
 क्त्वेऽपि नरकादिगणयो लीश्वानीनां च तथाधिपागामनुमयस्य
 दर्शनात् एतैः समतात्वादेति ॥

प्र० १०२५-अनु ये जीवाः सुहृदयस्ते विना मोक्षं नान्यम्
 मिच्छयन्तीति न ते पुण्याभिस्कारिणः, तस्य मसारादेतुहृदग्यद्वारात्,
 निर्जराया एव केवलाया अभिज्ञापुक्तास्ते स्युः, परं येऽनस्य
 भवास्तेयां मोक्षप्राप्तिस्तद्वदे न भवतीत्यर्थं भवास्तर ते क्ताप्य
 तत्र च प्राप्तव्यस्य पुण्यस्य का स्थितिस्तेयामिति ? चर ।

४०-सत्यं, प्राक् तावत् नहि कर्म कथञ्चासुभद्रिबारातु
 एगमेव कथ्यते इति निष्पत्त्यः, अल्पया सर्वेऽपि पुण्यस्यैवेकस्य
 कथञ्चा गयेयुस्तस्यैवाभिलायधियत्यास्तुर्वेयां, गार्थे तु न कश्चि-
 इपि कधीयात्, यतो न तस्मिन्निष्कार कस्यापि यच्च कार्यमात्र
 प्रति चिन्तनीयम् कारणतोऽप्यत सा सत्कार्यमाश्रित्य तत्साधना
 नामवात्पर्यमेवेति किञ्च-सच्चिदानामप्येयां च कथमप्यस्य मावाच
 तन्नामिच्छापस्य हेतुता, हेतुया हि रूपस्य निष्पत्त्यादेव इति

मिथ्यात्वाद्यनुसारेणैव बन्धस्य तारतम्यं, सुदृशां च योगानां प्राशस्त्य तु भवत्येवेत्यनमिलेषुऽपि यावन्नावन्धकदशाया अवाप्ति-
स्तावदवश्यं भवत्येव पुण्यस्य बन्ध इति ना चरमदेहतायां पुण्या-
भावो न चानवकाशतेति, एव च सम्यक्त्वाद्यनुष्ठानं निर्जराया
एवाद्रियते, भवतस्तु ततो निर्जरा पुण्यबन्धश्चेति ॥

प्र० १०२६-ननु किमिति श्रुतज्ञान द्वादशाङ्गतया प्रोच्यते
सर्वत्र अनुयोगद्वारान्दीस्थानाङ्गसमवायाङ्गभगवतीश्रीतत्त्वार्था-
दिषु, यदि च द्वादशानामङ्गानां समुदाय इति द्वादशाङ्गमुच्यते
श्रुत तर्हि द्वादशाङ्गसमुदायरूपस्याङ्गिन आकारोऽवश्यमभ्यु-
पगन्तव्यः, स च क कथं चेति ? ।

उ०-प्रवचनपुरुषस्याङ्गानीवाङ्गानि तेषु प्रविष्ट तदभ्यन्तर-
मिति स्थानाङ्गे, श्रुतस्यापि प्रवचनपुरुषस्याचाराङ्गानीनि द्वादशा-
ङ्गानीति नदीसूत्रे, श्रुतपरमपुरुषस्याङ्गानीवाङ्गानी द्वादशाङ्गानि
आचाराङ्गानीनि इति समवायाङ्गे चोक्तत्वात् समग्रस्य प्रवचनस्य
गणिपिटकस्य वा पुरुषरूपेणाङ्गित्वकल्पनं शास्त्रकृद्भिः स्थाने स्थाने
कृतमेव, तत एव च श्रीनन्दीसमवायानुयोगद्वारभगवत्यादिषु सूत्रेषु
'दुबालसंगं' ति पदमसकृदुक्तमिति द्वादशाङ्गं-श्रुतमाकृतिमत्

स चाकार पुरुषरूप इति प्रागुक्तशास्त्रोक्तिभ्यो निश्चयेयमेवेति ॥
प्र० १०२७-ननु आचारादीनां द्वादशानामङ्गानां गणि-
पिटकत्वेन कल्पनं तु न्याय्यमेव, यतो नहि भगवतामाचार्याणां
विहायाचाराङ्गानीनि द्वादशाङ्गान्यपर सर्वस्वमस्तीति वाणि-
जस्य बालुजकमिवेद द्वादशाङ्गं श्रुतं तेषां सर्वस्वभूतमेवेति
युक्ता गणिपिटकता तेषां, परं पुरुषत्वकल्पना तस्य द्वादशाङ्गस्य
कथं क्रियते ? इति चेत् ।

उ०-सत्य, 'लोगो जल्य पइट्टिओ'त्ति 'लोगस्सुज्जोअगरे'
इत्यादिवचनाच्च श्रुत लोकाधारभूत, लोकश्च वैशाखस्थानस्थि-
तराकार इति प्रवचनस्य पुरुषत्वेन तदङ्गानां चाचारादीनां पादा-
द्यङ्गत्वेन कल्पनं नानुचितमिति ॥

प्र० १०२८-ननु सर्वेऽपि परतीर्थीया अकामनिर्जराका
मन्तव्या इति ? चेत् ।

उ०-श्रुणु. प्रथमं तावद्ये अन्यतीर्थीया लिङ्गेन तथाविधा
सन्तोऽपि भावेन जैनदर्शनं प्रतिपन्नास्ते अन्यतीर्थीया अपि सन्त
अम्बडपरिद्वाराजकादिवन्सम्यग्दर्शो भवन्ति ते तु सकामनिर्ज-
राका स्युरेव, शेषास्त्वधिक्रापचया मन्दपरिणामतया मिथ्यात्वस्य

प्राप्यस्य बातिप्रभृतस्यानुसयाच्च सक्तोऽप्यनामागपूर्वका एव
 कमसक्तपार्यां यत्सो शुभ्यतोऽपि यथाप्रवृत्तिकल्पे एव स्यु
 तत्र च 'अनोऽनामागमा बहुतरागं सोऽहोतो योवतर गिदृष्यतो
 यावत् गतिः ॥ ति क्तमकल्पेन वा गठी कम्मठीं कवप्यमन्नामोग
 भो तस्सेति बोनेतेरनामागपूर्विकाऽकामनिर्देशेव, अपूर्वानिदृ
 चिकल्पे तु प्रागेव सम्यक्तयमात्तेरत्तमुद्दसंशयं जल्प्या, तत
 सर्वेऽप्यस्तीर्याया सम्यक्तय्यानाः सम्यक्तय्यामिमुक्ता अपि अकाम
 निर्देशाका एव, न च वस्तु शक्युयात् तथा यत्सकामनिर्देशाया
 भोगिकेति यथाप्रवृत्तिकाले च सामोना निर्देशेति च, स्यात्प्रवृत्त-
 शब्दार्थस्यैव बाधाविति ॥

प्र० १०२९-अनु ये शुद्ध्यादिकास्ते मोक्षभ्येया इति तेयां
 स्यासकामनिर्देशात् न वति चेत् ।

३०-तेऽपि प्राहु सम्यक्तयावाप्तः कल्प्ययाच्च यथाप्रवृत्त
 करणा एव अत एवादिशुद्धयमपि यथाप्रवृत्त म्रप्यते केचिच्च
 मास्तर्माद्दृष्टिकल्पेऽपि । अकामनिर्देशाका यथाप्रवृत्तत्वात् तेयां
 यावत् प्रस्थि तस्याभावाविति च ॥

प्र० १०३०-अनु एत्समाया अप्यो सबनपतीनां सबनस्य-

वयाच्च योऽनसहस्रं पर तेयामवस्थानं कथं विशतिभेदत्वाद् वृत्ति
 षोचरमेवाम्यामिति ? चेत् ।

३०-अम्बुशीये द्वयोर्मवसानि मानुराचरौलस्यापस्ताच्च
 तुना वरुववरसमुद्रस्यापस्ताच्च कृष्णामद्वयवरोववेरयस्ताच्च
 छानां मवसानि 'यो वेव अम्बुशीये' इत्यादिदेवेन्द्रस्तयगाया
 यथानादिति गम्यते ॥

प्र० १०३१-अनु मयनपतीनां मवनेम्य आवासा पृथग्-
 म्रप्यते, तव केयां च आयासा ? इति चेत् ।

३०-अनुरागानोदधीनां वरुवचरे द्वीपे, द्वीपविगमिस्तनिता-
 नामरुवचरे द्वीपे, वायुसुपर्णयोगानुयोचरे द्वीपे, इर्षेरिप्रमस्य
 विष्णुप्रमे मस्त्वति आवासा ज्ञेया 'अनुराग'मित्यापुनैरिति ॥

प्र० १०३२-अनु मुच्छिगमेतवार्हतानां क्व-आधवा हेया
 सवरा उपारयेया इति, ततो यानि 'सम्बस्त खेच निदेत्यादीनि
 श्लोकविरुद्धतया त्वास्त्वैवोपविरप्यते तानि किमाधवक्यामि
 संयत्क्यामि वा ? आधवक्यामि चेवाधवक्याम्येव तत्स्यारो
 ३ तु किम्कर्तव्युना श्लोकविरुद्धराणोमेति संवरक्यामि चेत्
 तेयां त्वाणो नाहंतामनीष्ट, एत आमचविष्टं सवरेककल्पय्यता

कत्वादाहृतानामिति ।

उ०-सत्य, आश्रवाणां त्याज्यत्व संवराणां चादेयत्वमाहृतानां मुष्टिज्ञानमेव, पर तद्भावनिक्षेपं कर्मांगमसंवरहेतुरुपमेवाश्रित्य ज्ञेय, ततश्च 'जे आस्सवा ते परिस्सवा जे परिस्सवा जे परिस्सवा ते आस्सवे'ति घचन स्यादेव योग्यं, तत्त्वतोऽपि यान्येव गुणस्थानेऽत्रोहस्थानानि तान्येव संक्लिश्यमानस्यावतरणस्थानानीति 'सव्वस्स चेव निदे'-त्यादीनि कर्मांगमनकारणान्येव, न तेष्वेकमपि संवरकारणमस्ति, तत्स्यगोऽस्य धार्मिकाणां योग्य एव, लोकविरुद्धत्वेन त्याग-स्तेषा लोकेष्वपि स्वस्य करुणापरत्वं द्योतयितुं, यत आश्रवरूपा-प्यप्येतानि आचर्यमाणानि दृष्ट्वा लोका आहृतशासनानुगामिन एते इति कृत्वा शासनस्याचरणं कुर्यु, तल्लोकविरुद्धानुष्ठातृ-भ्योऽपि परममध्य-पद प्रवचननिन्दारूपमाचर्य दुर्लभवोधिका एव स्यु, अज्ञानान्धा हि अनुष्ठाना नानुष्ठानानामधमतां विदन्ति विचारयन्ति वदन्ति वा, किन्तु अनुष्ठातारोऽननुकूला यदा स्युस्तदा तेषां देशकान् तच्छासन च निन्दन्ति, कृत्वा चैव भवन्ति तेऽनन्तससारिणो दुर्लभवोधिकाश्चेति, लोकानां न स्यादन-न्तसंसारिता दुर्लभवोधिकता चेति विचिन्त्य तेषां 'सव्वस्स चेव

'निदे'त्यादीनां विधीयते त्यागो लोकविरुद्धत्यागनाम्ना तेषामुप-कारस्य प्राधान्य स्वकर्मबन्धादपि तेषामुपरि भावानुक्रम्याया-प्रवाहप्रवृत्तत्वादिति । अत एव जुगुप्सितार्पिडत्यागप्रच्छन्नमोग-द्वीप्रभृतिप्रत्ययिकवखादिधारणादीनि शासनयुधैरादिष्टानीति ॥

प्र० १०३३-ननु भगवतामहृतां वीतरागत्वेनाकर्तृकत्वेऽपि किं तत्प्रार्थनया स्यादीप्सितानां सिद्धिरिति, स्याच्चेत् सयमतप-सोरानर्थक्य तत्प्रार्थनयैव तयो सिद्धे, उच्यतेऽपि च कैश्चि-द्यदुत-प्रार्थनयैव लप्स्यामहेऽपवर्गमिति विहाय सर्वाण्यपराणि कष्टानुष्ठानानि तत्परैरेव मुमुक्षुभिर्भाव्यमिति, न चेत् सिद्धि-कथं 'होउ ममं तुहंपभावओ भयव'मित्यादीनां प्रार्थनं तदर्थं च तृतीय प्रणिधानमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, प्रार्थनया केवलया नैव काचित्परमपदप्रवणा-र्थसिद्धिरिति सयमतपसोर्न कथञ्चनापि निरर्थका, परमध्य-वसायजन्यैव शुभाशुभकर्मणामादानक्षयौ, ततः परमपुरुषविषय-कपरमादर परमशुभाध्यवसायहेतुरिति कृत्वा तत्तन्नि श्रेयस-हेतूनां सिद्धेः, प्रार्थनाद्वारेणाध्यवसायानां तथाविधा शुद्धिवृद्धि-श्रोत्याद्यते, भवन्ति च तेभ्यस्तादृशेभ्य इष्टसाधनानां सम्पत्ति-

रितिप्रविधानेन तृतीयेन मगदतां पार्थे मयनिर्ववादीनामपव
 गेहेतुनां प्रायतमावयकमेव, नवरमममतावस्थायाः प्रागेव सा
 त्यव्यक्त्यामनुब्रिमवाञ्जमिव्यह्नासिद्धा षडिति, प्रायत्नावावदनिषेधव
 संपमपममात्नावदवतामिति ॥

प्र० १०३४-अनु श्रीश्रेयवावकैरुक्तमे ज्ञानस्य मेवाव्याजने
 'नायं नंबविहं वण्णत तज्जहा-आभिमिबोहियताय मियापुक्त
 निरुगणेऽपि च 'आभिमिबोहियतायपरापक्क चेत्सापुक्क' पर
 पम्मात् 'मारुप्यं जेण सुयं न माइ सुपपुग्गिये'त्थायौ क्य मति
 उअ- प्रयुक्त इति । चत् ।

उ०-सत्य प्रस्तुतो नदि, स च सर्वानुयोगेण प्रारम्भ
 इत्तं, ततः सवयुतस्वरुथास्तगततयामिमतव परमात् ज्ञान
 ज्जोन्दीर्ततामकः स इति मङ्गल मङ्गल्यं च सम्पद्धान एव
 नत्तितगस्मिन्, सम्पद्धानं चाभिमिबोधिक्मेव, ततः आस्ता-
 अभिमिबोधिकृतया सम्पद्धानानुदीर्णित तत एव च 'मतिभुताव-
 चया विरुप्य इति तायायम्पयदवावश्यकमियुक्त्यायौ च
 दिप्याधनस्य विभागे न कयनावकारः, किञ्च-सम्पद्धानामभि-
 निरोपिक धुतानुगतमवतिष्ठत्या 'जाय भाभिमिबोहियमित्यादिना

प्राक् परस्परं व्याप्तिर्दिशता पर मिप्याहतां मतिभुतयोस्पर्शे
 मावात् 'मारुप्यंमित्यादिना विचष्टिता व्याप्तिरिति सूत्रप्रविषया
 पूर्वसंभवावबोध्याहनीयमिति ॥

प्र० १०३५-अनु 'सकपायवासीव' इत्यादिसूत्रे किमिति
 कयापस्यैव मह्य मिप्यात्वादीनां कथहेतुतायाः स्वीकारात्,
 किञ्च-रिप्यायो वण्ण-केवलयोगप्रत्यय एव वेति चेत् ।

उ०-सत्य, मिप्यात्वाधिरतिप्रमादाः कयायैरविनामाविन
 एव वण्यस्य तात्तम्यं तेप्यपि कयायतारतम्यानुसायैवेति युक्तं
 कयायप्रहण्य, रिप्याये चागमो मवति कर्मपुत्रलानां, परं द्वितीये
 समये एव वेदनात् तृतीये चाकर्मनामवमान स्थितिवच्य इति
 चत एव वण्यमेवे स्थितौ 'शेषाणामन्तमुद्धतं'मिति, क्यप्या
 सामयिक्यपि स्थितिराख्या स्यादिति ॥

प्र० १०३६-अनु ज्ञानापरणीयादि कर्माद्यप्रकारं कर्मण
 च शरीरमित्यन्ते द्वे मिधे भिन्नवर्णवाके न वा ? मिये वेत् क्य
 भिन्नव मिश्रवणाकल्पं वेत् कस्य वर्णजेति चेत् ।

उ०-मिदयात्वादिभिर्हेतुभिर्जीविनात्मना सहायसियुक्तव्यायेन
 यानि सञ्जाद्यप्रकारानि प्रकृतिरिक्त्विति कर्मवर्णनायाः पुरा

लजातानि निग्रथन्ते यानि नानि कर्म-युज्यते, कर्मणशरीरं तु तन्नामकर्मप्रकृतेरुदयेन ये तज्जातीया कायपुद्गला गृह्णन्ते तथाविधशरीरतयैव संघायन्ते च सत्रजातीयेन परजा-
तीयैश्चौदारिकादिभिस्तकर्मणशरीरतयोच्यते इति भिन्ने ते द्वे अपि, वर्गणा तु द्वयोरप्येकैव पर कर्मणशरीरतया परिणस्यमाना कर्मवर्गणा पुद्गलास्तथाविधा येऽष्टानां प्रकाराणां कर्मणूनां बीजमिवाङ्कुराणां प्रसवसमर्था बद्रादीनां कुण्डमिव चाधार-
भूता वा, तत एकवर्गणाप्रभवत्वेऽपि भिन्नतेहशी तयोरिति, कर्मण ह्यपूर्वगुणस्य षष्ठाशे बन्धनाद्यवच्छिद्यते कर्मणो बन्धस्तु सयोग्यन्त्ये-यवच्छिद्यते, एतद्वैषम्यमपि स्पष्टनया भेदमाख्यति, किञ्च-ज वेयइ त बज्जइ तिवचनात् 'कर्मत एव कर्मण स्व-
कृतस्यै' तिवचनाच्च कर्म अपरकर्मबन्धे उपयुज्यते न तु कर्मण, अत एव कर्मणस्य बन्धेऽपूर्वे व्युच्छिद्येऽपि यावत्सयोगिनं बन्धः कर्मण, न च सुखदुःखयोरुपभोगेऽपि कर्मणमुपयुज्यते ताभ्यां सह तस्य सामान्वास्यभावात् कर्मणोऽभावे तु निष्कर्मणां न स्त एव सुखदुःखे इत्यत्र शब्दकावकाश क ? कर्मणां बन्धोदय-
निर्जराद्यु कर्माण्यानन्तर्येण, पारस्पर्येण वा भवेयुः कारणानि

कर्मण त्वन्तंगुप्रायमिति सर्वमेतत् तयोर्भिन्नत्वायालमेव, किञ्च-
कर्मण हि शरीरमनादिसम्बद्धमेव, तच्च तथा तथाप्रकारेण शरीररूपेण परिणमति येनाशेषाणां कर्मणां सहावस्थानमात्मनि सम्पद्यते नवीनानि च कर्माणि तरसहचरितोऽथेन योगेनापद्यते च, कर्मण ह्यनुकृष्टतो विंशतिसागरस्थितिकामिति, परेषां सप्तत्यादिकोटीकोटीसागरस्थितिकानां कर्मणां कारणभूतमाधार-
भूतं च, ध्वनिभाषयोश्च यथैकभाषावर्गणामूलत्वेऽपि जातिभेद-
स्तथा कर्मकर्मणयोरप्येकवर्गणाप्रभवत्वेऽपि जातिभेदे कोऽपि न विरोध इति ॥

प्र० १०३७-ननु 'आद्ये परोक्ष' मिति वत् आद्यानामन्तराय-
स्य चेत्येव वाच्यं स्यात् किमर्थमादितस्तिसृणामिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, 'आद्ये परोक्ष' मिति सूत्रं 'मतिश्रुनावधी' त्यादि-
सूत्रादनन्तरमिति तत्रानन्तरस्यैव विधिवैत्यादिन्यायात् ज्ञानाना-
मुपस्थानमस्ति तत आद्ये इति आद्ययोर्द्वयोर्ग्रहणार्थं युक्तं, अत्र-
त्वन्तरं 'दानादीना' मिति सूत्रस्य सद्भावात् दानादित्रिकस्य
ग्रहणं स्यात्प्रकृतिबन्धश्चात्राद्य इतिशब्देन प्राप्तिर्दिष्ट न तु
स्वशब्देन, अतः प्रकृतिस्थितीतिसूत्रानुसारेण तिसृणां प्रकृ-

तीनां प्रत्यापयामादितस्तिसृष्वणामिति, तथा क्षान्त्यर्थात्परत्वमेवैकी-
यात्वात् सूर्यादौ मूलप्रतीकामिति वक्ष्यमाने सङ्गच्छन् एवेति ।

प्र० १०१८-अनु 'तद्विद्विद्यातिस्त्रियलिमित्त'मिति मति
वाप्तस्य शशोपशम इय मोक्षत्वात् सङ्गच्छन् एवेति चेत् ।

उ०-मर्थे, मृत हीदं मनेर्भेदात्वात्वात् प्रकृतं, येदात्वात्
य सर्वसाधारणो हेतुर्भेदोपपुत्रते परस्परविनामामिन्नो दि
मेवा यत्, विद्म - क्षयोपगमात्प्युच्यमान इन्द्रियादिभेदात्
घातयन् इत्येष सारणीन्द्रिय भ्यापगाम 'उपयोगः सारणीदि
वित्तिपयवनात् तत् भागत एव क्षयापशम इन्द्रियादियस्य
सत्त्विष्वात्वात् तस्य तद्वन्तरेमेवापयोगमप्याविति ।

प्र०-१०१९-अनु इक्षान्त्यात्वात्पुत्रु वासस्यमुक्त्वापि उर-
रुत्वा इय पृथगुच्यते। यन्नाञ्जुरागसत्पुजाकीर्तनममोक्षोपकार
यागभेदेनैव धारतस्य भयतीति सत्पुण्यप्रशम्ना गन्तव्येति चेत् ।

उ०-मर्थे परं वासस्यात्मर्गन सत्पुण्योत्कीर्तन सत्पु-
ण्योत्तुल एव तथा सत्पुण्योत्कीर्तनत्वं परपुण्यं वा तु पर्याप्तं
पुण्यं मत्तं गुणानां वा कीर्तना प्रशसात्पथे क्रियते सा ज्ञेयेति
मिथ्य एव तत् इति ।

प्र० १०४०-अनु केचिद्वदन्ति पयुत-ये स्वतीर्थां पर
तीर्थां वा मास आहयति तेषां सर्वेषां सकामैव निर्जटा मय
तीति तन्निक सत्त्वमुत्तमस्येति ? चेत् ।

उ०-न सत्यं, यत् सत्यस्यवतोऽप्यनुपयुक्तत्वेऽर्वादीनां
कामस्कारोपे निवृत्ताविक्रम इति प्रथमस्कारतवाऽप्यवका-
वाबुद्धः, किञ्च-अनुपयुक्तस्य हि सर्वनुष्ठानं प्रथमान्नात्वात्
'गुणकचमिर्भेदात्प्रथमस्येति श्रीहारिसात्रीपठस्यार्थवचनात्
सम्पद्यताऽनुपयुक्तस्यालुच्छानमरुम्भेव तथाविधगुणमवस्थामा
यात् अक्षमनिवृत्त्याया असम्भ्यत्वात्वाविति ।

प्र० १०४१-अनु 'नाप्यकिरित्याहि मोक्षको'ति 'तम्मपमा
यस्सार्थ'मिति 'सम्यग्दर्शनशुद्ध यो ज्ञान'मिति नार्थमि वसज्-
मी'ति 'नाभमायारो षी 'नाप्य ज्ञान्य नार्थं गुणे' इत्यादिवृत्त्यसामं
यथात्वं उच्यतेमिति ? चेत् ।

उ०-सर्वेष्वेव परेषु ज्ञानाद्येन युतमेव प्राधानं, सम्यग्दर्शनं
हि युतज्ञानस्यैव शोधकं 'यद्यत्तस वस य अस्मिन्ने' तिवचनात्
स्वामिशुद्धः शुद्धता युतस्यैव मतिर्नवापुला मन पर्ययकेवले
तु शुद्धाल्पचित्ते एव अवचित्ति शुद्धादिसत्त्वत्वात् एवेति

सर्वत्र ज्ञानशब्दं श्रुतज्ञानवाचक इति ॥

प्र० १०४२-तनु 'सम्यग्दर्शनज्ञानचरित्राणि मोक्षमार्गं' इत्यत्र, सम्यग्ज्ञानशब्देन कृतमन्वयार्थदीनां ज्ञान वाच्यमिति ? चेत् ।

उ०-सम्यग्दर्शनप्रभावजन्यस्य समीचीनत्वस्य सम्यग्दर्शन-मादावुक्त्वा सूत्रनात् श्रुतमेव तत्, 'मतिश्रुताप्रथमो विपर्यय-श्चेति तु तेयामज्ञानत्वमपीतिदर्शनार्थं सद्सन्तरेत्रिशेषादिति हेतुना परिगृहीतमेवादेव तथोक्तिर्न मिथ्यात्वादिति, तथा च न कोपि सम्यक् परिगृहीतो विमद्गत्वानित्तरो वेतर इति मतिरपि समीचीना समीचीनश्रुतवत् पवेति, एव च सम्यग्दर्शनकारिता शुद्धिरिति तत्तस्य कारण, तत एव च प्रागुक्तमिति ॥

प्र० १०४३-तनु स्वाभ्यपेक्षया ऋद्धशाहमपि प्रवचन-सम्यग्दर्शां सम्यग्ज्ञान मिथ्यादर्शां च मिथ्याज्ञानमिति मन्वयपि सामान्ये व्याख्याने कथ 'चउत्स दस य अभिज्ञे' इत्युक्त्या सदृशमपूर्वान्त्यानि चत्वारि पूर्वाणि सम्यग्ज्ञानमेवेत्युद्दिष्टयुक्तं इति चेत् ।

उ०-सत्यं, मिथ्यादर्शाश्चेद् गृह्णीयुस्तानि स्यादेव मिथ्या-ज्ञानमिति, पर स एव प्रभावस्तेषां यदुत-न मिथ्यादर्श परि-

गृह्णन्ति, न च गृहीतान्यपि मिथ्याभ्यपेक्षिणत्वव्यतिष्ठतीति तानि सत्यमज्ञानरूपाणीत्युक्तमय इति ॥

प्र० १०४४-तनु भावकाग भगवन्तो विद्वानो ज्ञानोक्तं तु गुरुरपे व्याख्यातकः। ज्ञानसा अपि गुरुरप्यन्वयाधुनाजातायाया अपि तन्मोक्षेऽपि गुरुरपेन प्राणा इति यद्विज्ञ, तथा किमिति श्रीहरिभट्टस्योक्तद्वयुत्पत्तेरनोक्तत्वात्प्राणाया इति यद्वन्तीति चेत् ।

उ०-उपायागतं मूर्खप्रभाननान्यताय तथा श्रीहरि-भट्टस्य विभ्यां पानमिति ॥

प्र० १०४५-तनु जितदेवनाया मृगयुगविद्वानादमज्ञानो-मिदं क्रिमियस्यज्ञानावपीपरकृत्याधियादानं प्रसंगान्तरं ज्ञानोक्त्या या सम्यं श्रीहरिभट्टस्योक्तं विद्वि-शास्त्रयां स मुग्-याद्विषु किति इति ? चेत् ।

उ०-मन्वय, तुमानां मध्यममुक्तानां च परिपटि जितयजस्य विद्वानादसत्तेन प्रसंगेणत्वयुधीयत्रासादिः समनपेक्षेय प्रकाशान, तत्र तेषां ज्ञानजन्यवशात्परि तु विस्तेरेण प्रत्येय, परं प्रा-तुक्तिप्रधानाया परिपटि चारिसंजीवनीनाम्प्यन्यापेन दिग्गुणे-सत्यतत्तद्व्यथुधीयमानानां ज्ञानप्रक्रियया साहचर्यदर्शनं न

पापाद्दरं स्पृश्यति चेन्न ध्यतिश्टं भीहृदिमप्रसुरिपासा एव
 क्ताऽपिमिति तत्रान्ये यतः केयाँचिदादरः। तत्र तस्याऽपि
 कृत्य मिरण्दिमिर्वास्परकचैरिति, किञ्च-सर्वेषामपि कुक्षमां
 गमानां मूलं ज्ञेयं यच्च, सन्त्यप्यथास्मूलं 'ति मूलं सर्वं कुक्षमांजा'
 नितियत्रनाथ तत्र इत्या कुक्षमांजां कश्चिन्नं सगमवमूलयचकानां
 ध्याभ्यामं तद्व्यवमिति न मिष्यायादपाप्येभोऽपि तन्नति ॥

प्र० १०४६-अनु 'ओपशामिहसयिकौ भावौ मिथश्चे'
 एव तत्रापपद्ये किमिति स्वन्नत्राणां मायानां मायजीवकश्च-
 कश्चकानौ मिथश्चेत्यनेन संयोगिकस्य मायस्य महर्षेण ? संया-
 गत्रासत्नेकेनानं ननुमायात्नेके सत्यस्य साधियातिका, न च
 तन्नाथा इति चेत् ॥

३०-सत्य, येभ्ये द्वित्रिसयागादक्य साधियातिकास्ते
 स्वतात्रैर्दुभिः इतरग्रतपापया आश्रयमात्रसंयोगास्त्युक्ता,
 न च कार्यस्यस्वतात्रं तर्था अत्र तु मिथश्चेन्नोष्यमानौ स्वयो-
 पशामौ हेतुं ज्ञानात्प्रापि न भावा मिथश्चेत्तानुभूयते इति स्व
 तन्मयातया संयोगोऽपि क्षयोपशामौ मिथश्चेत्तान्त इति ॥

प्र० १०४७-अनु मिथश्चेत्तानत्र सायापशामिका भावा

विवक्षयते न च तदुक्तं सयापशामपादमया कारणत्वात् सयोप
 शामाभ्यां निर्वृत्त इति क्षयापशामिक इतिच्युत्यादनात्, तथा
 च कारणद्वय न तु सावद्वयं, तथास्वे तु सायिकौपशामिकेति
 नामभावात् तत्कथमत्र सावस्य मिथश्चेति ? चेत् ।

३०-सायं यथा हि सयोपशामे प्रवेशोद्वयकारणे मिथश्चेत्तया
 सत्तागतानामपि मिथीभावपरिष्फमनात्कार्यंशस्यामपि मिथश्चात्
 सावस्याऽपि मिथश्चा युक्तेषु, अत एव 'मिस्तीभावपरिज्वं
 केरञ्जनं आभोवसम'मिति माय पातस्यानिवामात्रपि तथा चेत्
 नादेव गतकाळे स्थित्यादीनां बुद्धिभावा इति ॥

प्र० १०४८-अनु धीमापयकमिर्द्युक्ताज्ञानधर्मकथादिपु
 त्रिकानामहेतुतया पारस्पर्यंशरीनि विराति- स्यात्तकानि प्रोक्तानि
 येन च क्रमेण प्रोक्तानि तदुभयमपि किं तत्त्वार्थसूत्रकारैर्विपर्य-
 स्तमिति ? चेत् ।

३०-सत्यं परं तत्त्वार्थस्य कृतिरिति मागत्रयवचनसंग्रह
 इया सर्वपर्यग्रहस्था चेति युक्त्युगततया संक्षिप्य वामिपलं,
 सार्यमित्यत्र सूत्रास्ते इति शब्दमुक्त्वा सूचितम् ॥

प्र० १०४९-अनु 'मदिसुतावधयो (ताचिर्मगा) विपर्य-

यश्चेत्यत्र सूत्रे चकारः किमर्थं ? यत प्रागित' एकादीनीतिसूत्रं न च तत्समुच्चयोऽत्र विवक्ष्यते, अनुक्तसमुच्चयार्थश्चेत् न भाष्ये वृत्तिद्वये तत्समुच्चयं किमिति न निर्दिष्टमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, प्राक् तावत् एकादीनीतिसूत्रेण यथा मति-श्रुतादीनि छात्रस्थिकानि ज्ञानानि न युगपद्दृष्टीनि तथा मत्यादीन्यज्ञानान्ययुगपद्दृष्टीन्येवेति सूच्यते चकारेण, तथा च पूर्वसूत्रस्त्वचितस्यायुगपदुपयोगार्थस्य चकारेण सूत्रेण अनुक्तिश्च वृत्तिग्रन्थेषु मत्यादिज्ञानसमानत्वात् अन्यथेन्द्रियानिन्द्रियहेत्वादीन्यपि वाच्यानि भवेयुरिति, अन्यच्चानुक्तस्यापि समुच्चयानेऽयं यतो यथारूपाणि मत्यादीनि त्रीणि ज्ञानानि तथारूपाण्येवाज्ञानान्यपि परं नैकाश्रयाण्येतानि किन्तु ज्ञानानि चेत् ज्ञानान्येव त्रीण्यपि अज्ञानानि चेदज्ञानानि त्रिण्यपीत्यर्थाधकरणपृथक्त्वस्य नियमात् नोक्तानि समुच्चिततयात था चाप्यर्थश्चकारस्तदा ग्राह्य, एव च विपर्ययाण्येतानि त्रीणि विपरीतदृष्टौ सत्यां ज्ञानसमानहेतुकादीनीति फलितोऽर्थ इति ॥

प्र० १०५०-ननु श्रीहारिभद्रादीये तत्त्वाय 'मतिश्रुताविभंगविपर्ययश्चे'ति सूत्रं यत् तत्राविभंगशब्द कुत पठितः, यतो न

प्रागित अविभंगज्ञानस्य स्वरूपादि किञ्चिदप्युक्तमिति चेत् ।

उ०-सत्य, वाचका हि पारमर्षानुसारिणः, पारमर्षे च न कुत्रापि मत्यज्ञानादिवदवध्यज्ञानमिति प्रयुक्तं, न च कोऽप्यन्यशब्दोऽवधेर्विपर्ययवाचकयोर्द्विष्ट किन्तु विभंग इत्येवावध्यज्ञानं वक्तु निर्दिष्ट शब्द, अत एव भाष्य उक्तं अवधेर्विपर्ययो विभंग इत्युच्यते इति, ततश्चैतावत् सिद्धं यदुत-मत्यज्ञानादिवदवधेर्विपर्यये वाच्ये विभंगशब्दो वाच्यः, विभंगस्य विपर्ययता च कञ्चुतया यादृशी अविभंगशब्देन न तादृश्यवधिश्चेदनेति, भगवद्भि श्रीहरिभद्रसूरिभिरुपलब्धो 'मतिश्रुताविभंग' इत्येव पाठो रम्य, पर अविभंगोऽवधिरिति चेत् स्याद् भाष्यं विशेषतः सुस्थमिति ॥

प्र० १०५१-ननु 'सर्वद्वयपर्यायेषु केवलस्येत्युक्त्वा परत किमि'त्येकादीनि भाष्यानी'त्यादिसूत्रं शरीरप्रकरणवत् 'तदादीनीत्यस्यैव युक्तत्वाद्, यतो विहाय केवलं न मत्यादियु एकमेकत्र भवति ज्ञानमिति चेत् ।

उ० - सत्यं, प्राक् तावत् सूर्यः श्रुतज्ञानमंगप्रविष्टादि-कमतीन्द्रियार्थदशिशितसिद्धान्ताधीतिपूर्वकप्रतीतिरूपं मन्यन्ते

इत्यनेन ज्ञाप्यते नैकरूपेण स इति च काठविभाग इत्यनेन ज्ञाप्यते, किञ्च-ये कालस्य द्रव्यनामभ्युपगच्छन्ति तेषां मतेन चारात् कालविभागस्य ज्ञापनमेव वैकल्पिकं, कालस्य द्रव्यत्वं तु द्रव्यलक्षणसूत्रानन्तरं 'कालश्चेत्येके' इति सूत्रेण स्पष्टमेव ॥

प्र० १०५४ - ननु विंशतौ स्थानकेषु जिननामहेतुतया वर्णयमानेषु ये परमेष्ठिपदेषु पञ्चसु नमस्कार्यतया सिद्धान्ता-र्पकत्वेन सिद्धा उपाध्यायास्ते कथं नोच्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, तत्र हि चतुर्थं गुरुपदं यत्तत्रैवोपाध्यायानां समावेशाद्, यत आहुर्भाष्यकारा- 'धम्मोवदेसदिक्खलावओवदेस-दिसवायगा गुरवो । पर्येव उवज्झाओ गहिओ सुयवायणायरिओ' ॥ १ ॥ चिचवनाच्चास्मात् धर्माचार्यं प्रजाजकाचार्यं उपस्थाप-नाचार्यं श्रुतोद्देशकाचार्यो दिगाचार्य इति यथा पचाचार्या लभ्यन्ते गुरुपदे तथोपाध्यायोऽपि श्रुतोद्देशकत्वादिना लभ्यत एवेति पृथ-श्लोक्तं, अत एव च सूत्रेषु बहुधा आचार्योपाध्यायमित्येकत्र द्रा-वेन कथ्यते इति चतुर्थं गुरुपदे आचार्यवदुपाध्यायोऽप्युक्त एवेति ॥

प्र० १०५५-ननु 'अग्निहेतुसु य राओ, रामो साहसु वमथारीसु । एस पसत्थो राओ'त्युद्गुष्यते, परं स कतिविध

इति तु नोच्यते, ततः स रागः किञ्चिदिति ? चेत् ।

उ०-भक्तपरिक्षायां श्रीजिनशासने रागकरणसुपदिशद्भिः पूज्यैर्भावाच्युरागः प्रेमानुरागः सुगुणानुरागः धर्मानुराग इत्येतेषां रागाणां चतुर्णां करणसुपदिष्टमिति, श्रीअर्हदादिष्वन्येतेषां रागाणां करणं प्रशस्तरागतयाऽत्रसेयमिति, सर्वोऽप्येवोऽत्रानुरागमेदेऽवतारणीयो, विंशतौ स्थानकेषु वात्सल्यस्यात्र स्थानतयोल्लेखात्, वात्सल्यं चानुरागसद्गुणोत्कीर्तनप्रमोदोपचारयोगैः पञ्चशोच्यते इति ॥

प्र० १०५६-ननु रूपिण पुद्गला इत्यत्रोभयावधारणेन पुद्गला रूपिण एवेति रूपरसगन्धस्पर्शत्वनियतमेव च रूपित्व-मित्याख्याने च रूपरसगन्धस्पर्शयुक्ता पुद्गला इति गतार्थं तत्किमर्थं तदिति ? चेत् ।

उ०-प्राक् तावत् रूपादिमत्त्वं रूपित्वं भाष्यकृद्दर्शितं परिभाषिकं च, शाब्दस्वर्थं नीलादिरूपत्वं प्राकरणिकश्चर्थे नारूपा धर्माद्यस्तिक्कायवद् पुद्गला इति चतुर्णां सर्वपुद्गला-नुगतत्वाय रूपादीनामुपकारदर्शनाय च पृथग्विपर्ययैरिति योग्य-मेव 'स्पर्श'त्यादिसूत्रमिति ॥

प्र० १०५७-ननु 'नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वाऽहेतोःरन्यानपेक्ष-

जा'दितिगयायाद् भवतु धर्माधर्माकाशास्तिकायाप्रदेशानां पर
स्परमकारि' सामाजस्थानरूपो वण्णोऽजादिः, परमात्मप्रदेशानां
प्रधीपवत्संहारयित्सर्गसम्मवाद्य नित्यो वण्णः, अक्रिये च तस्मिन्
किं कारणमिति? वाच्य सकारणत्वनिबन्धाद्भित्यस्थिति चेत् ।

३०-सत्यं, संसारी हि जीव काययोगाधीन इति काय-
योगमाश्रित्य संहारवितर्गो आत्मप्रदेशानां यथा तथा वण्णयि
योगावयि, समुद्घातेऽपि मिथौत्रारिकयोगसमय एव वण्णयियो-
गाविति नायुक्त्या क्रियमाणा कल्पमेति ॥

प्र० १०५८-मनु 'दाण्डव्यसौशम्ये'तिसूत्रेण कथं पुद्गल
ज्ञानानेव कथसौशम्ययत्नमाख्यायते, फलो धर्माद्यस्तिकाप्यदे
शानामप्यस्ति वण्ण कायप्रदेशानां तु संहारवितर्गोभयमावात्
सवियोगाऽपि वण्णो विच्छत एव इन्द्रियगाम्यस्वरूपं सौशम्यं
धर्मादिप्रत्येव यत इति चेत् ।

३०-सत्यं, 'सिन्धयकस्तवाद् वण्ण' इतिसूत्रोक्तो वण्ण-
पुद्गलानामय नारेणो, सौशम्यं बात्रावपक्काकारप्रदेशाधिक
प्रदेशायागव्यस्यै तच्चानैरप्येन पुद्गलानामेव न परेणो, आत्मनां
तथावगाहाऽपि यागपुद्गलमाधीन परेति ॥

प्र० १०५९-मनु 'भागच्छियार्था मोक्ष' इति 'नाजच्छिदि
पार्हि भावका' इतिवच्य सम्यग्दर्शनज्ञानधारिभैर्मोक्ष इत्यस्यैव
कारणकार्यदर्शकवास्यस्य सुवचत्वे किमिति सम्पत्त्यर्थज्ञानज्ञानधा
रिभावि मोक्षमार्ग इति सामाग्येनाख्यानमिति ? चेत् ।

३०-सत्यं, प्रागेव भाष्यसङ्ख्यकारिकायां 'श्रुते च मोक्ष
मार्गाश्चितापेयोऽस्ति उगति कल्प्येऽस्मिन्सिद्धिस्युपायस्त 'तस्मा
त्परमित्येवमिति मासमार्ग प्रवस्यामी'ति च प्रतिज्ञात, तेनैव कृति-
सुत्रस्य, च्छुण्यपचिद्धेया नामादानां माप्यसमभ्युपगन्तुवामिति ॥

प्र० १०६०-मनु वरामेऽप्याये 'वण्णहेत्यभावभिर्ज्ञराभ्या'मिति
सूत्रेण मोक्ष वस्यस्यैव, तच्छिक्मावो सम्यग्दर्शनेत्यादि, यद्वाऽनेन
गताप्येव क्रियते एव 'वण्णामार्ग'त्यादिसूत्रमिति ? चेत् ।

३०-सत्यं च्यवहारक्यप्रपातप्रेरानाया भारुग्मे उपयोगा
दत्रावो सम्यग्दर्शनेत्यादि शिष्यस्य फलोऽनुभवात् वरामेऽप्याये
वण्णामार्गवैत्यादिना केवकमेव चाटि व मोक्षहेतु रिति कापितमिति ॥

प्र० १०६१-मनु न्यप्यस्फळंमि- श्रीवैववाचकैरगम
सिद्धाभ्यामिन्नितोपिक्वादीनि पञ्च कालकपुस्तका प्रहायनीपञ्चना
तुद्गल्या प्रहायनाया वसज्जानानुद्गल्या वाक्यीवाचबुच्चितवतामनु

प्रेक्ष्य 'त समासओ दुविह' मित्याद्युपक्रान्त, अत एवेन्द्रियप्रत्यक्षस्याप्रधानस्यैकान्तिकपूर्वानिश्चयरूपलक्षणसूत्रस्यापि तद्विपरीतरूपाज्ञोश्चन्द्रियप्रत्यक्षात्प्रसिद्धेश उपपद्यते, लोकाना नोश्चन्द्रियप्रत्यक्षाणि त्रीण्यपि व्यवहारगोचराणि न चानुभवास्पदानि किन्तु तथाविधश्रद्धेयाभिमतपुरुषप्रत्ययप्रत्येयानीति, सत्यप्येवविधे स्पष्टे ऊहनीये विचारे श्रोत्रेन्द्रियादिजन्यज्ञानानामादौ विभागे नैव प्रत्यक्षताऽभिहिता पर श्रुताश्रुतानिश्रुततया अवग्रहादितया चेन्द्रियानिन्द्रियज्ञानानां भेदाः परोक्षे अभिनिवोधिके अभिहितास्त्वल्किमिदं विसस्थुल पूर्वापरविरुद्ध चोपदेशनमिति ? चेत् ।

उ० - सत्यं, आचार्या अत्र व्यावहारिकतथेन्द्रियज्ञानानां प्रत्यक्षता नैश्चयिकी तु परोक्षतेति विभक्तवाद कथयन्ति, परमिन्द्रियप्रत्यक्षे नोपात्तं मन न च श्रुताश्रुतावग्रहादिवैशिष्ट्य, ततोऽवगम्यते यद् पुष्टमनोरहितानां यन्मनसो निरपेक्ष नद्धीनं वा यत् श्रोत्रेन्द्रियादिजन्य ज्ञान तदत्र ग्राह्यं, परत्र त्वाभिनिवोधिकशब्देन विशेषणात् सम्यग्दृशामिन्द्रियादिजमश्रुतश्रुतादिभेदं च ज्ञानं वस्तुगत्या ग्राह्यमित्यपि केचित् ॥

प्र० १०६२-ननु भगवत ऋषभदेवस्य जन्मकाले देवेन्द्रासुरगिरौ महोत्सवं कुर्वन्ति, सनातनश्रयामेष आचार अतीतानागतवर्तमानकालीनानां शक्राणां, पर मनुष्याणां नदा यौगलिकत्वाद् व्यवहारस्य लौकिकस्याप्रवृत्तेस्तन्महसोऽज्ञानात् महोत्सवकृतिर्जाता न वेति ? चेत् ।

उ०-तुट्टेहिं मिहुणगेहि कयजम्ममहसवो'ति श्रीआदीश्वरजन्मकल्याणकस्तववचनाद् मिथुनकैरपि महोत्सव आदिभगवतो जन्मन कृत एवेति ज्ञायते, कश्चित्कश्चिद् व्यवहारश्च श्रीविमलवाहनात् कुलकरादनुप्रवृत्त एव, हाकारादिनीतीना प्रवृत्तेरित्युचितमेव तज्जन्मकरणवचनमिति, नृपकल्यो नाभिरपि कुलकर इति ॥

प्र० १०६३-ननु जिनपतिततिप्रभृतीनां कल्याणकादिषु सुगन्धाम्बुवर्षा क्रियते सा कि मानेति ? चेत् ।

उ०-श्रीसोमसुन्दरसूरिभिः कल्याणकस्तवे चेलन्नोपमा साऽऽख्यातेति वल्लार्दीकरणसना सा ज्ञायते इति ॥

प्र० १०६४-ननु भगवता सिद्धानां 'औपशमिकादिमध्यत्वाभावाच्चाप्यत्र सम्यक्त्वकेवलज्ञानदर्शनसिद्धत्वेभ्य' इतितत्त्वार्थवचनात् ज्ञानादीनां क्षायिकभावत्वाच्च ज्ञानदर्शनादीनि भवेयुः,

परं तत्र सुखमस्ति न वा ? यतो भगवतां सिद्धानां सुखवेदन
कारणमूले शब्देदनीय सातावने तत्रपि नास्ति, सायिकभावेतु
च सुखस्य पातो न विद्यते, न च तस्यावलीय कर्माभिमम्यते
तलस्तलायिकभायसत्त्वापेक्षयापि सुखस्य न सद्भावो गम्यते
न च नि सुखतु एता मुच्छिरिति ऐगानामभिमर्ष, तादृशस्य तु
देशेनिकनैययिकवापस्य मापात् तस्य शतश खण्डनाय, न
च हृयिममपि पौद्गलिक सुखं विना नास्थिकमुखस्यायासि
केनाऽपि विपश्चिता परिहार्यतयाऽभिमम्यत इति सिद्धानाम
परमनिगिहितत् सुखसद्भावा माय, स च कथं केन च
इवेनेति ? यत् ।

३०-सत्यमुक्तं पत्यविचारितमधीयमिदं यत् प्राह
तापदेतावद्वदस्यं विद्याएवधीमातेष-यथाऽऽप्रमानो ज्ञानवर्धन-
इतमाया इन्द्रियाणा विपयाद्याद्य ज्ञानस्तीनामुत्पत्तौ सहायका
वापका वा न तु ज्ञानवर्धनस्वभावा, ज्ञानादिस्यभावास्तु भागमन,
तद्वदेव देयगुरुगालनायमिहादयः सम्यस्त्वचारिनादीनामुत्पत्ता
वागमनां सहायका न तु ते सत्यकयागुत्यादृका, तद्वदत्रापि
स्यर्गाणा इयानिष्टदिगया ये ते भागमनां वर्धनस्वभाव सहा-

यका विपर्योसका वा, यथा च जीवानां सम्यस्त्वमोहनीय-
पुद्गलाः तत्त्वमीतिप्रदानावरणविद्यु सहायकारिणो मिथ्यात्वादि
पुद्गलाद्य विपर्योसकारिण्य तथाऽत्रापि इयाः स्यर्गाणा आत्मनां
सुखस्यभावास्य वेदने सहाकारिण्य भविष्यः स्यर्गाणाऽऽत्मनां
सुखस्वभावा विपर्यास्य दुःखकणं त्रियर्यस्त्ववेदन कुर्वन्ति सुखतु का
योर्बेदनस्यभावास्त्वभागाभेद, नहि जगति कोऽपि तादृशोऽस्ति
विद्वत्स्यात्मनो यो वेदनस्वमात्रं स्यादिति न केकोऽपि संसारे
ऽनादावभूतादशा यत्र जीवः सुखं दुःखं वा न वेदितपूष,
न चात्मनो वेरातः सुखस्य दुःखस्य वेदनं किन्तु सर्वसमनेव
यथा च जीवः स्वभावेनैवेकोपयोगस्तद्भवस्वभावेनैव जीवः सुख-
तु खान्यतरवेदन एव, वेदनबोपविर्भावतिताभाषयात्समावाह शक्ति-
म्यच्छिद्रयते न बाधरणावार्थताकस्याऽपि यथा वेन्द्रियाणि न
ज्ञानादिक प्रतिपन्नन्ति न च स्वयाग्यवेशयाम्येराद्दिगतमविषय
च परिच्छेद्यमस्ति तद्वत् सातवेदनीयमपि सुखस्यकणं यथा-
मस्तस्यावरोधं न विषय न च स्वअम्यसुखम्यतिरिक्त सुख
मनुमपितुं शक्यति, गते तु तस्मिन्नेवे सातासाले आत्मा
ज्ञानावरणवीत आत्मा ज्ञानस्तीनिव निरुपधि निरुपमं इवस्य सुख

'सिद्धाण सुहो रासी' इत्यादि चोच्यते ॥

प्र० १०६५-ननु ये केवलिन समुद्घातं कुर्वन्ति ते कदा तु कुर्वन्ति ? प्रागावश्यकत्वात् पश्चाद्वेति चेत् ।

प्र० ३०-मोक्षप्राप्ते प्रागन्तर्मुहूर्त्तायुष्का एव केवलिन समुद्घात कुर्वन्ति, नवरमावश्यककरणेनायोगिगुणे क्षीयमाणानां कर्मणां श्रेणिकरणमावश्यककरणेन क्रियते, कृते च तत्र ये आयुष समधिकतरा वेदनीयादिदुर्गला न क्षेप्यमाणकर्मश्रेणौ समेतास्तेषां घातायैव समुद्घातस्य कृतिरावश्यक्येति निश्चीयते यदुतान्तर्मुहूर्त्तविशेषायुष्का एव केवलिन समुद्घातं कुर्वन्ति । केषांचिद्भवेत् मत यत्पणमासावशेषे आयुषि समुद्घातं समारचन्ति केवलिनस्ते केवलज्ञानस्योत्तरवसरे समुद्घातस्यावश्यकैतरताविचारेण भ्रान्ता, अत खण्डितमेतत् पणमासावशेषे आयुषि समुद्घातवादिनां मतं स्पष्टैरेवाक्षरै श्चीविशेषावश्यकत्वादविति ॥

प्र० १०६६-ननु के केवलिन समुद्घातं कुर्वन्ति अर्वाक् पणमासायुषि लब्धकेवला अन्ये वा ? केषा च केवलिनां निय-

उ०-श्रुणु, येषां भगवतां केवलिनां अन्तर्मुहूर्त्तादारभ्य आषड्भ्यो मासेभ्य आयुर्भवति ते नियमात् समुद्घातं कुर्वन्तीति, भगवद्भिरावश्यकचूर्णिकारै 'येऽन्तर्मुहूर्त्तमादि कृत्वा आमामासेभ्य षड्भ्य आयुषोऽवशिष्टेभ्य अभ्यन्तरं आविर्भूतकेवलज्ञानपर्याया ते नियमात् समुद्घात कुर्वन्ती'ति सिद्धान्ति-तमेभिरक्षरैरेतत्, न च वाच्य तर्हि'य पणमासाधिकायुष्को, लभते केवलोद्गमं । करोत्यसौ समुद्घातमध्ये कुर्वन्ति वा न वे' ॥ १ ॥ तिगुणस्थानक्रमारोहगतं वचनं ' छमासाऊसेसे उष्णन्न जेसि केवल नाणं । ते नियमसमुग्घाय' त्ति, वचनं कथनेयमिति, प्राक् तावत् चूर्णिकाराणां प्रावल्यादिदं द्वयमप्यवमन्त-व्यमेव बुद्धिमता, पणमासावशेषे आयुष्यवशिष्यमाणे समुद्घातौ भवतीतिवचनवत् यद्वा गाथाया 'सेसे'त्यस्य सम्बद्ध इति कार्योऽर्थ, तथा च तावन्मात्रायुष एव नियमसमुद्घाता इत्यर्थः सम्पद्यते, शेषाश्चाधिकायुष्कास्तिष्ठन्ति, अर्वाक्तनोऽन्तर्मुहूर्त्तरूपोऽवधिस्त्वर्थाद् गम्य इति, क्रमारोहवचनं तु षड्भिर्मासैरधिक पणमासाधिक, तावन्मानमायुष्कमस्य स पणमासाधिकायुष्क,

पुत्रा बहुशर्वकथिकेनायुक्तं सम्पद्य पश्चात्तदशयेन योग इत्य-
 र्थङ्करणेन वेत् संगम्यते तथा पश्चात्सावधेययुक्ताः नियमेन
 समुद्रपालकारिका, भाग्ये तदधिकारयुक्तास्तु भजनधैर्यं इत्या
 निर्वाणमिति ॥

प्र० १०१७-अनु केचिवाचार्याः मत्पादीनां चतुर्णां छात्र
 त्विच्छजालानां भास्करोदये तारुकाभामिवाङ्घ्रित्कारणामपि
 केचिन्नेन सहायस्थानमिच्छन्ति, केचिन्तु नष्टमि उ छात्रमल्पिण
 भाग्ये निवचनस्ये कुर्यन्तो नेच्छन्त्येव केचिन्वदस्यायां
 मत्पादीनीति, तत्र ये केचिन्नेन सहोच्छन्ति मत्पादीनामवस्थान
 तेषां मते मत्पादीनां आयापयामिच्छन्त्वात् साविकेन केचिन्नेन
 सहायस्थानमेव कथं ? अथच केचिच्छानस्य प्राप्ते प्राह
 समये न पयायमतिभुनयारुकाः, सपीतापुत्रवचनमाम्नात्रा-
 नामपि केचिसमात्रात् भनेकेयां च जीबालामवधिमन्यर्बव्याम्पो
 रहितानामपि केचिन्नेस्य मावात् किं तेषां जीबानां तानि स्यु
 नानि केचिन्ने वा केचिन्नेस्ये सत्यपि ज्ञानाप्यधिच्छयेति ? चेत् ।

उ० - नार्थं प्राह तावदिदमवधेयं यदुन - केवलज्ञानस्य
 प्राप्तिं गच्छयिष्यातामपि ज्ञानावरणानां समूहं सद्य एवेति

सायोपशमिकावस्थानशब्दा निरयकाशा समानसर्वज्ञानापरणभया
 च न केचिन्नेस्यु ज्ञानानामपि तारुतस्यमिति न च वाच्यं तर्हि
 यथा केचिच्छानावरणस्य समूहकार्यं रूपेण सद्योगिति यथा
 साविकेण केचिच्छानं तथा मत्पाद्यावरणानां प्राक् सद्यो-
 परामशब्दत्वेन सायापयामिच्छन्नेवेत्युना तथा समूलकार्यं करणान्
 सद्योगिति साविकेणैव वचनमस्तिवति, यत् तद्वत् केचिन्नेक
 मेव सावग्यावरणवस्थानामिष्य मन्वादिज्ञानव्यपदेशेन समते,
 केचिच्छत्वेव जीबानां स्वस्वरूपत्वमाधाविति, अत एवैकोपयागता
 जीवस्य मत्पादीनां वारिचारण्य उपवागो न तु युगपदिति
 सहायस्थान्यसस्तु शाने पश्चात्सम्यायेन समर्थनीय इति, सद्योऽपि
 मत्पाद्यावरणानामसर्वविषयकत्वात्सर्वपर्यायाभ्यापनापरोरुस्य
 मावाभावाच्च न प्रत्यक्षत्वेन साविकत्वेन वा मत्पादीनि चत्वारि
 ज्ञानमीति ॥

प्र० १०१८-अनु श्रीमत्तद्वाहीरेवस्य गणधुष्टु मण्डि
 क्मोर्धुत्रगोरैकेव माता विजयदेवाक्या पितरौ तु अन्नेवमौर्वा-
 णिति कथ्यते, कथ्यते च पनदेवे मृते सा विकल्पदेवा मौर्धेन मृते
 पूठा अविच्छन्नतस्मिन् देवो गत्वावच्छिन्मन् मृते द्वितीयस्य पर्युवे
 एवमिति धायत्रवच्छददृष्टिपर्युगजाकरुण्यवृत्त्यादिपृथ्यते परं कथ-

मेतन् महच्छते?, एत. मण्डिकस्य धनदेवपुत्रस्य दीक्षाकाले
गह्वर्याय विपद्वाशकार्त्तमानः मौंयपुत्रस्य तु स पञ्चयष्टिमान
रति. स्पष्टा नया पर्यायव्याख्या आयश्याकनिर्युक्तिचूर्णिवृत्त्या-
रियति चेत् ।

३०-सत्य, मष्टशाभिधानत्वान्माद्यनिर्द्युक्तौ सहचारि-
या चक्रमेगभिधान ढयो षष्ठमात्रोनिर्देशि तन्मूलोऽयं भ्रम
निश्चीयते, एत न मौंयपुत्रस्य पञ्चयष्टिवर्षमानत्वेन सर्वम-
भ्यामिति. नूर्णो तु वीरदेवीत्यभिधानमस्तीति, न च मृते
परणस्य गन्धोऽपीति ॥

प्र० १०६२-ननु 'सिद्धानोगाहणा भणिये'ति कथमुच्यते ?
अत्रगाहते-अवष्टम्बनि कर्मवशाद्यर्त्तिनः प्राणिनोऽस्यामित्य-
मगाहतेत्यभ्यार्थमाश्रित्य शरीरमेवावगाहनाशब्देनोच्यते, सिद्धानां
शरीरं नैकमपि, सर्वशरीरविप्रतीणत्वात्तेयामिति चेत् ।

३०- सत्य, नास्त्येव सिद्धानां शरीरं परं नावगाहनाया-
शरीरमेवार्थः, धर्मांधर्मादीन्यरूपिद्रव्याण्यपि प्रतीय 'लोककाशो-
रगाह' इत्यादीनां शतशो वाभ्यानां दर्शनात्, अवगाहतेऽस्या-
त्तास्त्रिकेन विप्रद्वेण सिद्धानामवस्थानमेव ह्यवगाहना

शब्दवाच्य इति, किञ्चान्यभवनिर्वृत्तितशरीरस्थेन शैलेष्या
अभ्युपगमात् घनरुपताधिपतेश्चान्यशरीरावगाहना त्रिभागाना-
वगाहना सिद्धानां तावत्स्वाकाशप्रदेशेष्ववस्थानमिति ॥

प्र० १०७०-ननु जीवानामरूपत्वात्तदवगाहना कथं ?
सत्यां च तस्यां किंकृता सेति ? चेत् ।

३०-सत्य, जीवाः स्वरूपतो रूपवत्त्वाद्यभावाद्दरूपा, परं
ससारिणो जीवा अनादित प्रवाहेण तैजसकार्मणवन्त, तदभेदेन
च तैजसकार्मणानीति संसारिणस्नदपेक्षया रूपिण इति, न च
रूपिणमेवावगाहना भवति, अरूपाणामपि धर्मादिद्रव्याणां लोकाव-
गाहत्वात् लोकालोकाकाशयोप्यवस्थानाकारेण सावगाहत्वात्परं स
तैजसकार्मणत्वेऽपिनतदाश्रितोऽवगाह किन्तु भवमाश्रित्य गृहीतयो-
रौदारिकवैक्रियोराकारेणैव तद्वृत्तिजीवानामवगाह, अत एवा-
न्तरालगतौ जीवानां पूर्वभवदेहमानोऽवगाह, एतच्च सूक्ष्मपन-
कजीवत्रिसामयिकमानाया अवधे प्रमाणस्य निरूपणेष्ववगाह-
नाया ग्रहणात् स्पष्टमेव, तथा च यावद् गत्यन्तरं गत्वा नोत्प-
द्यते न च शरीरं बन्धयितुमारभते जीवस्तावत्पूर्वभवदेहाव-
गाहन इति प्रतिपत्त्यमिति, अत एव शास्त्रेषु तत्तद्गतिजा-

स्थापयित्वा जीवानां वैश्वस्यकार्मण्यशरीरसोरवणाहना पूर्वमेव
यश्रीरमला आध्यात्मशास्त्रस्याध्यात्मसुखेति ।

प्र० १०७१-मनु सिद्धान्तं पुरुषलानाम्भित्वात् किम्
धारम्भवाहनेति ? चेत् ।

उ०-सत्यं सर्वेषां संसारिणां यावत् भाविति प्रवे क्षीरं
न शुद्धे तावत्पूर्वभवशरीरमौषावावाहनाऽऽयामयाहस्याध्या
मवति, तत्र श्वापि सिद्धान्तं भववत् । अथशरीरस्थाप्रारब्धेऽपि
पूर्वभवशरीरमौषावावाहना युक्तियुक्ता तृतीयभागोक्तं तु
प्रागेव सिद्धमप्यात् प्राम्थ्यशरीरस्य शुक्तिरपूरणेनैव ज्ञात्, अत
एव सिद्धान्तमित्याच्यते असरीरा जीवपञ्चेति ।

प्र० १०७२-मनु पश्चात् केवलिनः केवलिसमुद्घाते लोक-
स्य पूरणं कुर्वन्ति तथा तु लोककाशाग्रवेदेषु प्रतिप्रवेद्यमात्म
प्रवेशान्नावगन्तव्यं स्यात्, लोककाशाग्रप्रवेशयोस्तु स्वमात्मत्वात्परं
कथाविश्वस्यशक्यं भवति यदा प्रतिप्रवेशमाकाशात्स्वामान
प्रवेशानां निवेद्यं स्यादिति चेत् ।

उ०-समुद्घातं दुर्वन्तः केवलिनः आप्तसाम्ब एव ईदृक्कल्प
काले स्यात्सामोऽप्यौ इवकमप्रवेशान् लोकमाध्यगतमभ्यक्षकस्याद्यु

प्रवेशेषु स्थापयन्ति, यावच्च समुद्घातं तानन्तौ प्रवेशास्तौव्युत्तु
प्रवेशेषु धारयन्तीति समुद्घातकालमनमयस्यान तेषां तेष्विति ॥

प्र० १०७३ मनु मागपतां स्वल्पस्य वीतरागसर्वेष्वत्ययु
स्त्वञ्जितनामोदपञ्चाताऽप्रमतिहायंघुम्बिदावतिशायपचीर्यदेशत
रस्यागमयचंनसिद्धिर्पपंसाकतयाऽऽध्वर्यकमियुक्त्याद्रितोऽयसी
यते परं स्त्रीशालासमालाद्यन्त्यस्वमष्टादशशयोरद्वितस्य चेत्यादि
प्रकथ्यमाय ज्ञस्य कथमर्द्धतां सद्गच्छते ? सामाम्बनीतरागानामपि
तथात्त्वज्ञान्यादिति चेत् ।

उ०-सत्यं परं पश्चात् जगति मनुयुक्तिप्यायुक्तिमेवेनाम्ब-
स्वरवाद्यमवेन च स्तरणस्य द्वैविध्यं कथ्यते तथाऽऽत्रायप्याग
यवच्छेदेनायागप्यवगम्येन च मागयतामर्द्धतामग्येयां तीर्था
यानां परीक्षार्थं ज्ञाप्य विचार्यते, तथायोगप्ययच्छेदप्रयिचारं
वीतरागत्वादिनापुण्यं तसु अयागप्ययच्छेदं उपयुज्यते अग्य-
यागप्ययच्छेदे तु स्त्रीशालासमालादिश्रीरादिह्यमष्टादशशयोर्यदि
तस्य चेत् सुवमुपयुज्यते कुदेयागामेतस्त्वस्त्वमष्टादशस्य धात्रा
सम्मवात्, एव चानर्द्धतामपि वीतरागानामेनस्त्वस्त्वस्ये अतिष्क-
सिद्धिः, अथविदुष्यत्यस्याच्छेदं इव याज्यते, तस्यतः स्त्रीशाला-

दिभिरदेवतेति ध्वन्यते न हि तद्रहिता देवा इति लक्ष्यते
 किन्तु तद्वन्तो देवत्वरहिता इति सामान्यानां तद्वत्त्वे न दुष्ट
 लक्षणमिति, नहि अवीतरागा सर्व एतद्विधा इति निश्चीयते
 किन्त्वेतद्विधा अवीतरागा इति, अनुष्णा सर्वा अप इति न
 किन्तूष्णा आपो नेति, अत एव 'ते देवाः स्युर्न मुक्तये' इत्यु-
 च्यते इति ॥

प्र० १०७४-ननु भगवतां सिद्धानां परमेष्ठिनामस्ति
 लक्षणमिति ? चेद् ।

उ०-अस्यैव, सितानामष्टानां कर्मणां धमनान् सिद्धा
 इति द्रव्यसिद्धादिष्ववच्छेदार्थं सिद्धानां लक्षण, सिद्धत्वे तु
 'असरीरा जीवघणे'त्यादि, यतस्तत्रोच्यते 'सिद्धान लक्षण
 एय'ति, अन्यैरपि 'अशरीरं वा घसन्त'मित्यादिना स्वीक्रियत
 एवाशरीरित्वं सिद्धानां लक्षणतयेति, नवरं न कोऽपि ससारी
 जीवोऽस्ति य शरीरवर्जित स्यात्, भवप्रत्ययिकौदारिकादे-
 विरुद्धेऽपि तैजसकार्मणयोरनादिसहितत्वान्नाशरीरः कोऽपि
 ससारीति, तथा 'जीवघणेति संसारिण. सर्वेऽप्यसुमन्त शरीर-

नामकर्मणा सहांगोपगोपेन्द्रियनिर्माणादिकर्मयुक्ता', ततश्च तेषां
 नैव भवति संसारिणां जीवघनत्व न चाङ्गोपाङ्गादिकर्मवर्जिता-
 स्ते इति, जीवघना, प्राकृतत्वादेवमन्यथा घनजीवा इति, भग-
 वतां केवलानां सयोगिताया अन्त्ये भागे सूक्ष्मक्रियाप्रतिपाति-
 ध्यानावसरे कर्मनिवर्तितानां सुखश्रवणशिरउदरादिगतानां
 शुपिराणामापूरण भवति, आनप्राणरोधमपि पश्चाद् आरम्य
 पूरयन्ति, तदवस्थ एव चात्माऽयोगितायां सिद्धत्वे च भवतीति
 सुष्टूकं घनजीवा इति सिद्धानामेव लक्षणमिति ॥

प्र० १०७५-ननु सूक्ष्मानां निगोदानां याऽधगाहना जघन्या
 सा कनिष्ठतरा अगुलासंख्यभागमाना भवति, तस्यामवगाहमा-
 नास्ते घनजीवा न भवन्तीति ? चेत् ।

उ०-न सिद्धान् विहाय शरीराङ्गोपाङ्गादिकर्महीना संसा-
 रिण इति न सूक्ष्मापर्याप्तनिगोदा अपि घनजीवा इति सिद्धाना-
 मेव लक्षण घनजीवत्वमिति ॥

प्र० १०७६-ननु केपाञ्चित्केवलानां सिद्धत्वसमयेऽप्यसा-
 तस्योद्दयो भवति, तत. किं ते तदा दुःखं वेदयन्तो दुःखिनो
 भवन्तीति चेत् ।

कफमुच्यते तथैव चम्बोपचम्बानिपत्तनिष्ठाचम्बानि स्थितिर-
 सरुद्धादीनि संक्रमणेनापि गुरुरावेति च्छरुद्धादीन्वयुष्मन्ते
 सौष्वे वाणि च विशेषहेतुमवातीति तत्तत्प्रापकस्याजामनिद-
 ठान्बाने उपयान्मन्ते, ज्ञाप्यते चैवं-क्रिया आयाकर्मानीना
 विपाककद्रुद्धतेति ॥

प्र० १०८३-अनु 'शह बह गुरुस्तुभो' सिगायाया मवि-
 निश्चितस्य समये' इति कथं का वास्तवोर्थः ?, क्व-
 भीतिव्यतिरिक्तानुपवेशमाभावाभ्यामनुभिस्य मविनिश्चितस्य तस्य
 इत्यस्य भ्रुनमाम्प्रत्यपरिवारानां गौरवाभ्योपयोग इति पर्यवस्यति,
 भीपञ्चवस्तुषुचवृत्तिगद्यन्तुसारोऽनु सूत्रमात्रेण यदुच्यते जाते
 माबाल्यस्यारोपे इति निश्चीयते, भीसम्मतिरुक्तानुसारोऽनु
 सूत्रमात्रपरिमिरपमकथिमस्य व्यास्तानकारण इति ज्ञाप्यते इत्येव
 मिममिधानां प्रत्यकारान्तां निवचिन्वानामर्थानां विधानाविति चेत् ।

उ० - सत्ये, आरौ तासन्दीयमद्रासगभिनि- भीरपयेक-
 मस्त्रायां कयापमनाधिष्ठागान्तरं गौरवमनाधिकार प्रस्तु
 तस्तत्र चये गाथा श्रुतिगौरवाधिकार निष्पत्ता, ज्ञापितं चैव
 यद् यः कोऽपि गुरुमुत्पे सर्वसाम्प्रत्य परिवारे च श्रुतिगौरवे

इत्यप्येवमिति स समये सिद्धास्तादीनां मोक्षमार्गस्य साधकस्य
 ज्ञाने येष्वर्थावृत्ते मविनिश्चित इति हेतोस्तानि सर्वाणि श्रुति
 गौरवसाधकतया निबोधयति तत्कुर्वेच्च वादुमुत्पाविमात्रया गौरव-
 मात्रां वर्धयति, ततो यथा यथा वादुमुत्पादि तथा श्रुति-
 गौरवस्य वृद्धि करोति, तत्र तथा तथा वादुमुत्पादिवृद्धि
 मात्रया गौरवस्य वृद्धे करणात् वादुमुत्पादिमात्रवृद्ध्या प्राप्त
 प्रत्स्नीकृत्येऽपि वृद्धि गौरवस्य वृद्धेरिति, योग्यभाष्यमर्थः, अत्र
 यथा तथा पर्ययोर्वास्तव सम्बन्ध युक्त्या सगत सिद्धातस्य
 अनुकूलस्य एवं च भीसम्मतिरुक्तप्रसङ्गोऽप्ययमनधिगत्य सिद्धास्त
 तास्यर्थावृत्तवामविष्कृत्यायथायथाभ्याक्यानकारकं ज्ञाप्यन् गौरववृ
 द्ध्यै वादुमुत्पादीनामुपयोग प्रतिपादयति, ततश्च तत्रापि यथा
 तथा पर्ययोः सम्बन्धः, भीपञ्चवस्तुमकारत्वे भीतिरुक्तप्रस्तुतोऽपि
 येर्यमनधिगत्य केवलं ध्वण्यमनेवार्थोपगमशुभ्यमागमान
 र्थस्य गन्वाधिपदित्वादि वाच्युक्ति चारयन्ति इच्छन्ति च तद्
 श्रुतेऽव शासनाधिपत्यं तानचिच्छ्रयैनां गायां व्याक्यानकृताऽवश्य
 गौरवमेव तास्यैव्यं कस्यैकीकृतेति तत्तस्तत्रापि यथा तथाप्यव्यो
 गौरवमप्यिच्छत्य वाग्ने न कश्चिच्छ्रितोऽप इति ज्ञानमात्रे मविनि

धियततत्त्वस्य योजन न कल्पनाशिल्पिनिर्मितं, एव सति मारुप-
कल्पानामशानिनां शानिनिश्रिताज्ञानानां संक्षेपदृष्ट्यादीनां शासन-
प्रत्यनीकत्वापातादिभि गाथाया व्याख्यानै च यथा यथा समये
पेद्रुग्ग्येण शास्त्रादीनां मोक्षहेतुत्वमनाहत्य निर्जरां त्यक्त्वा तत्प्र-
तिकूले गौरवे प्रवृत्तिमादधानोऽविनिश्चितसमयो भवति तथा
तथा बहुश्रुतत्वादिभि. तस्य विराधकत्व भवति, भवति च तत
शासनफलात् मोक्षमार्गात् प्रतिकूलप्रयायित्वेन विराधक इति,
तथा च यथा यथा गौरववृद्धिस्तथा तथा संसारवर्धकत्वमिति
फलितोऽर्थे इति ॥

प्र० १०८४-ननु 'धश्च कल्पिदृष्टमकज्जे' इति पार्श्वस्थ-
लक्षणतया कथं योज्यते ? चोल्पदृष्टस्य स्थविरकल्पेऽवश्य धार-
णादिति चेत् ॥

उ० - सत्य, शास्त्रनीत्या स्थविरकल्पिकानां चोल्पदृष्टस्य
धरणमनुज्ञातमेव, पर कोणिद्वयेन धरण तस्यानुज्ञात, बंधनस्य
तु तस्य पार्श्वस्थलक्षणत्वं, दवरकवन्धस्त्वार्यरक्षितपितुरनन्तरं
प्रवृत्त, विजनवासे त्वप्रारणाभिग्रहे न धारयेत् तं कोणिभ्या-

मपि परं तत्रापि सागारिकस्यागमे गृहणीयादेव तं, तत् पूर्ववा-
प्रारवणाभिग्रहे चोल्पदृष्टधारणस्याकार कथ्यते इति ॥

प्र० १०८५ - ननु 'जो जहवाय न कुणह, मिच्छादिद्वी
तओ को अन्नोत्ति पछ्यते बहुषु स्थानेषु, शासने च जेनेन्द्रे
सिद्धत्वधीतरागत्वांता देशना सर्वापि, तत्कथ तद्देशनाकारिणां
सरागाणां यथावादकारिता स्यात् ? कथं च ते सम्यग्दृष्टय-
स्युरिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, वाङ्मिनाऽत्र प्रतिज्ञाकारितारूपा ग्राह्या, न च तत्रापि
प्रमत्तनायामनथाकारित्व, प्रमादादीना सावधानामपरिहारादिति,
हिसादिपञ्चकरूपस्य सावद्यस्य प्रत्याख्यानत् महाव्रतरूपविभागा-
तिरिक्तत्वात् सामायिकस्येति हेतोः, तस्वतस्तु ये निषिद्धमपि
श्रावकाणां देशविरतत्वात् सर्वसामायिकोच्चारं न भवतीति वचनेन
कदाग्रहवशात् सच्च सावज्ज पञ्चकलामी'त्येवमेव प्रत्याख्याति न
च तथापालन तु कदापि कुर्वन्ति तानाश्रित्यैव गाथा, तादृशा-
नन्यानपि स्याद् लगनीयैव न तु प्रमत्ताद्यासु दशास्त्विति ॥

प्र० १०८६-ननु 'आण च अइकंतेत्ति, 'आणाखंडण-
कारी'त्यादि च प्रोड्याज्ञाविराधकानां शेषानुष्ठानानां वैयर्थ्यं

४० सत्यं, अयोध्यासप्तमोऽपि केयाञ्चित्केयसिनां अस्य सातोदयः, परमात्मस्वमाविष्णुपूजां तेषां च तद्वयो न बुद्ध्याको भवति, शीरपूजे वदे यथा सिस्तोऽपि निम्नरस चिन्तुर्न स्वच्छुद्धतां दर्शयितुं समर्थो भवति तथाऽत्रात्रसातो वयजं दुःखं न विषमं वाचां प्रभवतीति ॥

प्र० १०७७ मनु सिन्धुमाला औशाचरममवदेहविभागो भायगाहना कदा भवति सयोगितायामयगित्त्यां वेति ॥ वेत् ॥

४०-शुद्धध्यानस्य तृतीयो मन्त्रः सयोगिताया अयसाने एव भवति, तत्रैव च केवलिनः मुख्यप्रवणशिवद्वारादिपूर्येन त्रिभागोनावगाहनासी भवति, त्रिभागोनावगाहनाभवनामन्त्र रमेशानयाज्योर्निराधो भवति, तत्कारणान्तरं चायोमी भवति, तत्र च समुच्छिद्यक्रियमेव शुद्धध्यानतुरीयमेव रूपं ध्यानमिति ॥

प्र० १०७८-मनु अशारीत्वं धमबीयत्वं च यथा सिद्धानां मरुज्जतया प्रोच्यते तथा 'इववत्ता संसल्य माणे येत्यपि तस्या मय गाथयां मरुज्जतया प्रोच्यते तत्पर्यं परसे ? एतां प्राहुः तात्पर्येऽपि सीया वाने दर्शने चोग्योपबन्त एव सीयाना मुग्गयोग्यस्यस्यात् प्रामर्शगतयोरेव चोग्योपबन्तत्वाविति, निदि

शयणात् प्रकरणाच्च केयज्जगतदानयोगोऽपि सामान्यकेयसिनां तयोर्मायाच्च सिद्धत्वे तयोः सद्मात्रे विशय इति चेत् ॥

४०-सत्यं, ससारिका सर्वेऽपि येऽकेयसिन्तस्ते सर्वे आत्मनिष्ठसिद्धिचोपयोगा, भगवन्तः सिद्धास्तु सामयिकोपयोगा, तथा च प्रतिसमयं वाने दर्शने चोपयुक्ता इत्यर्थः, सिद्धवशा यामपि केवल तदवस्यमेव, न तु तीर्थीयार्त्तवद् मयस्थबालस्य छेदेन सिद्धावस्था इति प्राप्तायोक्तव्यादस्य न केवल्यु सत्ये ऽप्यस्य विरोध इति, किञ्च-केयसिनां भयस्यता न शाश्वती सिद्धत्वं तु शाश्वतमिति क्त्वा इदमे वाने च शाश्वतमनुस मयमुपयुक्ता इति पर्यसाने नातिथ्यस स्यादुक्तमिति ॥

प्र० १०७९-मनु इन्द्रियमेवेपूरणयोगस्येन्द्रियत्वाक्ते मुता विदुः चोग्युक्त उपनिष्पुच्छतापूर्वक सामागोऽस्तीति इपयो नस्य सत्ता स्वीक्रियते, परं भगवतां केवलिनामतीन्द्रियत्वात्तो पयोगेन्द्रियोपयुक्ता, न च उच्यते इत्यादिवात्तापुण्यस्य चोपयोग्यत्वात्तुतापूर्वक सामागोऽस्ति केन तत्राधिकोपयु क्तता कथ्यते तथा केयसिनामुपयोगोऽभ्युपयो न वा ॥ अस्यु पेयञ्च च क इति ॥ वेत् ॥

कथमुच्यते तथैव ब्रह्मोपब्रह्मनिष्पत्तिकावसानि स्थितिर
 सद्ब्रह्मरीणि संकल्पयेत्पि बहुमोदेशिककरणैस्त्रिपुण्ड्र्युच्यते
 सदैव तानि च विशेषहेतुमवसमीति तत्तत्प्रापकस्थानामभि-
 ठाक्याने उपयोज्यन्ते, ज्ञाप्यते वेद-क्रिया साधकसमांतीनां
 विपाककटुकतेति ॥

प्र० १०८३-बहु 'बहू बहु बहुसुभो' विगायाया'मपि
 निश्चितस्य समये' इति फलदं तस्य को वास्तव्योर्ष्य ? , फल
 श्रीसिद्धार्थिकृतामुपदेशमाहात्म्यामनुभित्य भविनिश्चितस्य तस्य
 इत्यस्य पुनसामित्यपरिचारात्प्रां गौरवाद्योपयोग इति पर्यवस्यति
 श्रीपञ्चबस्तुसूक्तुविगात्मनुसारेण तु सूत्रमात्रेण बहुसुते ज्ञाते
 साधारण्यद्वारेणे इति निश्चीयते, श्रीसम्मन्तितकंनूसारं तु
 सूत्रमात्रपरिमिरेयंमन्त्रिगाय व्याख्यात्कारय इति ज्ञायते इत्येव
 मिश्रनिष्ठानां प्रत्यकाराणां मिश्रमिष्टानामयीनां विधानाविति चेत् ।

२० - सत्यं मातौ तावत्प्रीक्ष्मदासगणितमि श्रीतपसेषा-
 मालार्पां कथाकर्ममाधिकारान्मूर्तं गौरवदमनाधिकार प्रसु
 तस्तत्र चये गाथा कृद्धिगौरवाधिकार निश्चया, ज्ञापित वैच-
 यत् यः कोऽपि बाहुसुत्यं सर्वसम्मन्त्रं परित्वात् च कृद्धिगौरवे

उपयोजयति स समये सिद्धान्तादीनां मोक्षमार्गस्य साधनस्य-
 ज्ञाने पेर्यग्यंरूपे भविनिश्चित इति हेतोस्तानि सर्वाणि कृद्धि-
 गौरवसाधनतया निबोधयति तत्कुर्वेद्य बाहुसुत्यादिमात्रया गौरव-
 मानां वर्धयति, ततो यथा यथा बाहुसुत्यादि तथा कृद्धि-
 गौरवस्य कृद्धिं करोति, तत तथा तथा बाहुसुत्यादिबुद्धि
 मात्रया गौरवस्य कृद्धे करणात् बाहुसुत्यादिमात्रबुद्ध्या शासन
 प्रपन्नीकृत्यापि कृद्धिं गौरवस्य कृद्धेरिति, यागपञ्चायमर्थः, अत्र
 यथा तथा पर्योर्वास्तव-सम्यग्-पुण्या सगत सिद्धान्तस्या
 बुद्ध्यस्य एवं च श्रीसम्मन्तितकंनूसारोऽप्ययंमन्त्रिगाय सिद्धान्त
 तात्पर्यंत्वमविष्कृत्यायथायं व्याख्यानकारकं ज्ञापयन् गौरवतु
 द्वये बाहुसुत्यादीनामुपयाग प्रतिपादयति, ततश्च तथापि यथा
 तथा पक्षाः समन्वय, भीषज्ज्वलन्मुमकरले भीहृत्स्मिद्रसुत्यापि
 येयंमन्त्रिगाय केवलं भवपञ्चात्रेणार्थावगमशुल्यमागमान
 पीस्य गणाधिपतित्वादि वाच्यन्ति घारयन्ति इच्छन्ति च तद्
 द्वारेव शासनाधिपत्यं तागचिह्नयैनां गाथां व्याख्यानयन्ताऽवश्यं
 गौरवमेव तात्पर्येण व्यस्यीकुर्यन्ति, ततस्तत्रापि यथा तथापक्षयो
 गौरवमधिपत्यं योक्तेन न कृद्धिद्विरोप इति अज्ञानमात्रे भविति

श्चित्तत्वस्य योजनं न कल्पनाशिल्पिनिर्मितं, एवं सति माख्य-
कल्पानामज्ञानिनां ज्ञानिनिश्चिताज्ञानानां संक्षेपदृष्ट्यादीनां शासन-
प्रत्यनीकत्वापातादिति गाथाया व्याख्यानं च यथा यथा समये
पेद्मर्षेण शास्त्रादीना मोक्षहेतुत्वमनाहत्य निर्जरां त्यक्त्वा तत्प्र-
तिकूले गौरवे प्रवृत्तिमादधानोऽविनिश्चितसमयो भवति तथा
तथा बहुश्रुतत्वादिभिः तस्य विराधकत्वं भवति, भवति च तत
शासनफलत् मोक्षमार्गात् प्रतिकूलप्रयायित्वेन विराधक इति,
तथा च यथा यथा गौरववृद्धिस्तथा तथा संसारवर्धकत्वमिति
फलितोऽर्थ इति ॥

प्र० १०८४-ननु 'बंधइ कडिपट्टयमकज्जे' इति पार्श्वस्थ-
लक्षणतया कथं योज्यते ? चोलपट्टस्य स्थविरकल्पेऽवश्य धार-
णादिति चेत् ॥

उ० - सत्य, शालनीत्या स्थविरकल्पिकानां चोलपट्टस्य
धरणमनुज्ञातमेव, पर कोणिद्धयेन धरणं तस्यानुज्ञात, बंधनस्य
तु तस्य पार्श्वस्थलक्षणत्वं, द्वारकवन्धस्त्वार्यरक्षितपितुरनन्तरं
प्रवृत्त, विजनवासे त्वप्रावरणाभिग्रहे न धारयेत् त कोणिभ्या-

मपि परं तत्रापि सागारिकस्यागमे गृहणीयादेव त, तत एवा-
प्रावरणाभिग्रहे चोलपट्टधारणस्याकार कथ्यते इति ॥

प्र० १०८५ - ननु ' जो जहवायं न कुणइ, मिच्छादिट्ठी
तओ को अन्नोत्ति पट्ट्यते बहुपु स्थानेषु, शासने च जेनेन्द्रे
सिद्धत्ववीतरागत्वाता देशना सर्वोपि, तत्कथ तद्देशनाकारिणां
सरागाणां यथावादकारिता स्यात् ? कथं च ते सम्यग्दृष्ट्य-
स्युरिति ? चेत् ॥

उ०-सत्यं, वाडिनाऽत्र प्रतिज्ञाकारितारूपाग्राह्या, न च तत्रापि
प्रमत्तनायामनथाकारित्वं, प्रमादादीना सावधानामपरिहारादिति,
हिंसादिपञ्चकल्पस्य सावद्यस्य प्रत्याख्यानत् महाव्रतरूपविभागा-
तिरिक्तत्वात् सामायिकस्येति हेतोः, तत्त्वतस्तु ये निपिद्धमपि
श्रावकाणां देशविरतत्वात् सर्वसामायिकोच्चारो न भवतीति वचनेन
कदाग्रहवशात् सन्व सावज्ज पञ्चकल्पासी'त्येवमेव प्रत्याख्याति न
च तथापालन तु कदापि कुर्वन्ति तानाश्रित्यैवा गाथा, तादृशा-
नन्यानपि स्याद् लगनीयैव न तु प्रमत्ताद्यासु दृशास्त्विति ॥

प्र० १०८६-ननु 'आण च अइकंनोत्ति, 'आणाखंडण-
कारी'त्यादि च प्रोब्याज्ञाविराधकानां रोपानुष्ठानानां वैयर्थ्यं

मिथ्यात्वं च सूच्यते, प्रमत्तसंयता विशेषतश्च पाञ्चस्थाया
 यानुतिष्ठन्ति तद् मगधदाहतात्मिकायाश्च निरतिघातकारं च चारि
 प्रमयेऽन्तस्ते त्रिभुवस्य तथा च तद्वर्षिनीं माहापात्मामिति ते
 सर्वेऽपि निष्पादयन्त्या इत्या इति । चेत् ।

३०-सत्त्वं अत्र तावत्त एवाहाया मगधतामर्हतां विरा
 यत्वा मिथ्यादृश्यञ्च तत एव कारणात् इत्या ये भगवत्त्रिर्निपि
 यमननुष्ठान च मगधदुस्वत्वेमात्रिकृत्य कुर्वन् प्रमत्ता पाञ्च-
 स्थादयश्च न तादृशा इति तयां सामिवातादिमत्त्वमपि माहाया इच्छ
 इत्यं न च तन्मूलं मिथ्यात्वं, यथाच्छब्दादीनां त्वस्यमव्यस्येयेति

प्र० १०८७ तनु 'निष्कृत्वमस्य चरणस्तुवघाप वाप्यर्धं
 सवयहो विंशति कथमुच्यते ? एवाऽर्थापि प्रमत्तसयंसेभ्यो
 प्रानर्शनवोरम्पुगामात् तत्र च चारिवस्यामायादिति चेत् ।

३०-सत्त्वं, प्राहु तावत्तमुदेसो ये साधुत्वमापन्ना प्राहु
 गन्नाद्य तथाकिंचान्तामुकर्मोऽप्यात् गरिमन्नाद्यादिषात् तथापि
 न्यमानास्येमाथाकर्मोऽपि विमालेस्यमान मासमार्गोदेव सद्गमस्त
 द्वाभ्यादि भास्यन्तीदृश्य प्रकाशयन्ति जीविद्यसाधकत्वेव साधुत्वेन
 चिद्यति तादृशान् यथाच्छब्दाणांमिथ्यं तद्व्यकरण एवोपदेशाना

स्यामात्रिष्टमिति पाञ्चमेव अत एव च 'चरणस्तुवघाप' इत्येव
 घातस्य प्रहृष्य भावमावस्येति, तनु चवहारस्से'त्याधुचरार्थे कथ-
 मिति वन !, परतीर्थीयास्तु ठानपि अमान् अलसिद्यास्तानेप च
 तस्मिन्नाश्रुतया 'वन्तीति' याम्येव स्वयद्धारमयेस्य मञ्जनेति
 वैधैव सुभाकस्य सविभ्रयासिद्धस्य । अ मोगप्रार्गठ न निम्न
 येन स्यादिति ॥

प्र० १०८८-तनु मगधान् भीहरिमद्रश्चरि सविभ्रयासिद्ध इति
 श्रीजिनोऽवरावायां भीमदृक्कृत्वाभावस्तुलाच किं वाच्यमिति । चेत् ।

३०-मगधान् भीहरिमद्रश्चरिस्ततश्चिरकारास्वातीतत्वात्तदृश
 तस्तस्याप्रसिद्धत्वादेव एव श्लेषः तत्र हि परैरस्वयतदानं मगयन्नि-
 छत तत्तमोयार्थं चैतद्व्यकरणं इत्यमिति कल्पितं, परमम्पुगाम
 एयां पूग्मानां सविभ्रयासिद्धत्वेनेति तत्कस्यभाया अच्छकार्यमात्रो
 मगधतां भीहरिमद्रश्चरीणां तैः स्वीकृत सविभ्रयासिद्धमाविनां
 वित तेऽभ्यानिपिद्यतया तास्वीकृत अत एव भीसूरीणां सविभ्र
 यासिद्धत्वसाधने न ह्यतो यान् श्रीजिनोऽवराच्छरिभस्त- मग
 धान् भीहरिमद्रश्चरः सविभ्रयासिद्ध इति श्रीजिनोऽवरावायां
 निष्पिक्तस्तुपिति श्लेषो न एव तत्तवोच्यमिति तत्त्वतस्तु तेषां

गीतार्थसाधूनामपि 'एकऋजइणा कहेयव्वो'सि सोऽस्येवेति चेत् ।
 उ० सत्य, सत्यपि परेषां धर्मोपदेशस्याधिकारे यदाचार्ये
 गुणतया प्रोक्त उपदेशस्तज्ज्ञापयति - गुरुर्वाच्छवर्त्तितानामुन्मार्ग-
 प्रवृत्तिरांध्राय सततमुपदिश्यात् तथाऽकरणे गच्छीयसाध्वाद्यकृत्य-
 दोग्धावत्व तस्य, तथाच सारणादिरूपे उपदेशे गुरुभिर्नियतं सदा-
 वर्त्त्यमितिक्षापनाय तद्वच, नैव परेषा तथाऽधिकारभावाच्चिति ॥
 प्र० १०९६-ननु स्त्रीणां निर्वाणमभ्युपगच्छन्त श्वेताश्वरा
 किमिति 'वरिससयदिकिखयाप'त्यादिना साध्वीभिर्यथापर्याय
 निषेधयन्ति वन्दनमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, वन्दन हि व्यवहार, स च मर्यादया क
 कस्मिन् गुणस्थाने इति ज्ञातुमशक्यत्वात् ततस्तं क्रियमाणस्य
 पुरुषज्येष्ठत्वमाश्रित्य च क्रियमाण साध्वीना यथापर्यायं वन्दन-
 निषेधो न मोक्षमार्गरोधाय, अन्यथा सर्वथावमानत्वात्पार्थदीना-
 श्रित्यापरमुनीना यथापर्याय वन्दनस्याभावात् किं शेषमुनीनां न
 केवलोल्लापसाधिकार ? तवाप्येतत्तु सम्मतमेवावमानामप्यान्वयार्थाणां
 शेषसाधुभिर्वन्दनकरणमिति ॥

प्र० १०९७-ननु सचिनपाशिका साधुवेषा. श्रावकवेषा
 वा स्युरिति ? चेत् ।

उ०-'ओसण चरणकरणे'ति वचनात् साधुवेषा इति,
 श्रावकवेषत्वे तु श्रावका एव ते, ते च द्वितीयमार्गरूपा, इमे
 तु तृतीयमार्गे इति ॥

प्र० १०९८-ननु सभ्यदर्शनादीनां त्रयाणामेकतरस्याभावे
 मोक्षस्यासाधनता कथ्यते, परमाचिरतसभ्यभट्टेरारभ्यत्वानुर्देशं
 गुणस्थान मोक्षमार्गः तेनैव च तद्वन्तः सर्वे मार्गागमिन उच्य-
 न्ते, तत्कथं द्वय सगमनीयमिति ? चेद् ।

उ०-प्राक् तावत् 'सभ्यदर्शनज्ञानचारिजाणि मोक्षमार्ग'
 इति त्रयाणां मोक्षमार्गतत्त्वप्रतिपादक श्रौतस्वार्थसूत्रं, तत्त्वार्थश्च
 दर्शनग्रन्थ इति केवलानां श्रद्धावबोधक्रियावादिना यानि
 मतानि तन्निरामपर इति । गुणस्थानगत तु सभ्यदर्शनं क्षमा-
 दित्क्षणांकितमिति न तदितरद्वयनिरपेक्षं तत्पूर्वक आगमाव-
 बोधोऽपि 'अप्यपि य सुयमहीयमि'त्यादिना चिद्धान्तेनाकितं, तत
 सभ्यदर्शनालङ्घ्यत चारिब्रसापेक्ष च चारिब्र तु जीवादितस्व-
 श्रद्धानावबोधसहकृतमेवेति आचतुर्थार्दाचतुर्दशं गुणस्थानं न

नस्य मर युक्ता एति कथ पात्रकाकारा ममरकारसहितविरियु
 तदपकारत्वात् प्रत्याख्यातयु माध्यात्मनः । उद्यात्मने च प्रतिप्रस्था-
 नपात्रप्रमनामागारय भाषाएव एति चेत् ।

३०-सर्वं मम विविधापादावर्तियुत्प्रत्यनेकमकमावाप्या
 विस्वागवियथा आकाए यम वैस्व सूर्ये सदावाप्तने किमु
 पानकस्याकार एत वता संपकवविरिया परं पत्नीयं पुनस्तु
 कीनि पानकस्यासर्गांरुदाकारा एव, अत एव क्षेत्रकाकारता
 द्राप्याविर्याकीपान्यमाकार वयिना न कवन्नुकारवतामिति, अत एव
 निषेधमाहार वा पाण्यामुरिसिद्ध स्यादव्यपमार्यं कुण्डरिति
 अदृष्टार्ग्यमाव्याकारात् एव पानकत्वां सङ्गच्छत एति ।

प्र०-१०९,१-ननु 'कणशुद्धामणिभूमाइसभासि' वीरविक्रान्ति-
 यलितिनिसभासि वाक्यवा भाष्यमप्यङ्गिना स्तुति किमिति
 'यथा सायादेषा यथा चरत्' तिरुयपस्येति गुणरु पुनरुपपत्त
 एति ? चेत् ।

३०-सर्वं माह तापद् द्रवा. स्वतन्त्रतया स्तुती चक्रे
 पन्थायु माप्यर्ग्यीष्टय गुणपास्तुनाविति, गुणादिकरत्वात् गुणा
 दीयस्य साह्य भाविस्यकस्याना पक्षमाभ्यापस्य प्रयत्नवत्वात्

मगवता कीरस्य सासुरूपतेति हर्ममिति ॥

प्र० १०९,४-ननु 'केवळिपञ्चव चामं' तथा 'केवळिपञ्चव
 चाम एतत् पञ्चसमीत्यादिवच स्वीकृत्य एकैक क्वचित्पुत्र-
 जितानां केवळिनां साप्तत्यस्तथात् तद्व्यसोऽसम्भव ; अतएव
 वज्रानि तु गणपतरस्यविरिपचार्यनां वज्रानि तेषामप्यत्राने
 च कथ निव्यास्यमिति, तत्र किं वक्तव्यमिति ? चेत् ।

३०-प्राक्तावच्छासे आत्मानवत्परम्परामार्गानां प्रामाण्य
 प्रतिपादित, स्वतन्त्रत्परम्परामावपि विनाकिञ्चनसम्बन्धी सम्प
 वदयिमिरस्यथा वीर्यप्रवृत्तेरवाभावात् अत एव वीर्यप्रवेशाना
 साकार्ज्यपञ्चाहृत्पान्सेन शुक्लतमुक्तकथितमिति-शुक्लतादियुपर-
 कथकस्याङ्गीकरणमुपदिष्टं, प्रकृतित्वायपि नृपादेशास्तद्विपुलता एव
 वदति, न च काऽपि पाठान्नन एव चरेत् यदुत-साम्प्रान्त
 पाठ करामीति, न च तथावादी वृत्तपात्र न प्रवति, तस्माद्
 एतत् साक्षात्कथ अज्ञातव्या भादरपीपाञ्जातमथेयसकामरिति च

प्र० १०९,५-ननु 'वक्षसपरा य भाष्यविभासि कथ ?
 किं तदुपपत्तिरिक्तानां भाष्यशेषोऽपि कसः ? एतकेषु स्वबुद्धमन्त्रानां
 गुणवत्प गुणवित्तभाष्यावमित्यप्युपादन भाष्यकार्यामपि साऽपि

गीतार्थसाधूनामपि 'एकपञ्चदशका कहेयध्वो'ति सोऽस्येवेति चेत् ।
 उ० सत्य, सत्यपि परेषां धर्मोपदेशस्याधिकारे यदाचार्यं
 गुणतया प्रोक्त उपदेशस्तदज्ञापयति - गुरुर्गच्छवर्तिनामुन्मार्ग-
 प्रवृत्तिरोधाय सततमुपदिश्यात् तथाऽकरणे गच्छीयसाध्वाद्यकृत्य-
 दीयभाष्यत्व तस्य, तथाच सारणादिरूपे उपदेशे गुरुभिर्नियतं सदा-
 वर्त्तव्यमितिज्ञापनाय तद्वचः, नैव परेषां तथाऽधिकारभावादिति॥

प्र० १०९६-ननु खीणा निर्वाणमभ्युपगच्छन्त श्वेताश्वरा
 किमिति 'वरिससयदिक्विषयार्प'स्यादिना साध्वीभिर्दार्पयार्पय
 निषेधयन्ति वन्दनमिति' चेत् ।
 उ०-सत्य, वन्दन हि व्यवहार, स च मर्यादया क
 कस्मिन् गुणस्थाने इति ज्ञातुमशक्यत्वात् ततस्तं क्रियमाणस्य
 पुरुषज्येष्ठत्वमाश्रित्य च क्रियमाण साध्वीना यथापर्यायं वन्दन-
 निषेधो न मोक्षमार्गरोधाय, अन्यथा सर्वथावमानत्वात्तार्थादीना-
 श्रित्यापरमुनीना यथापर्याय वन्दनस्याभावात् किं शेषमुनीनां न
 केवलोल्लसत्ताधिकार ? तथाप्येतन्नु समतमेवावमानामप्याचार्याणां
 शेषसाधुभिर्वन्दनकरणमिति ॥

प्र० १०९७-ननु सयिनप्राशिक्षिका साधुवेया श्रावकवेया
 वा स्युरिति ? चेत् ।

उ०-'ओसण चरणकरणे'ति वचनात् साधुवेया इति,
 श्रावकवेपत्वे तु श्रावका एव ते, ते च द्वितीयमार्गरूपा, इमे
 तु तृतीयमार्गे इति ॥

प्र० १०९८-ननु सम्यग्दर्शनादीनां त्रयाणामेकतरस्याभावे
 मोक्षस्यासाधनता कथ्यते, परमविरतसम्यग्दृष्टेरारभ्याच्चतुर्दश
 गुणस्थान मोक्षमार्गं तेनैव च तद्वन्तः सर्वे मार्गगामिन उच्य-
 न्ते, तत्कथं द्वय सगमनीयमिति ? चेद् ।

उ०-प्राक् नायत् 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग'
 इति त्रयाणां मोक्षमार्गात्त्वप्रतिपादक श्रौतस्वार्थसूत्रं, तस्वार्थश्च
 दर्शनग्रन्थ इति केवलानां श्रद्धाऽवशोधक्रियार्थादिनां यानि
 मतानि तन्निरासपर इति । गुणस्थानगत तु सम्यग्दर्शनं दामा-
 दिल्क्षणांकितमिति न तदितरद्वयनिरपेक्षं तत्पूर्वक आगमाव-
 बोधोऽपि 'अप्यपि य सुश्रमहीयमि'त्यादिना सिद्धान्तेनांकितं, तत
 सम्यग्दर्शनालङ्कृत चारित्रसपेक्ष च चारित्रं तु जीवादितस्व-
 श्रद्धानावशोधसहकृतमेवेति आचतुर्थार्थाच्चतुर्दश गुणस्थानं न

मोक्षसागरकल्पे विरचय इति ।

प्र० १०९-मनु यशानि च समस्तानि मोक्षसाधनानि
व्याप्यदेवकृत्यसारेऽप्यसाधनानि इत्यतस्तथाप्या । प्रह्व, एषा च
पूर्वस्य कामं मानवीयमुत्तरं उच्यते । नु निष्कः पूर्वकामं
इति तत्रार्थे प्रतिपादितं वाक्यं सङ्गमनीयं । कः शोकेषु
प्रथमिङ्गस्य प्रथमवारिस्य च मोक्षे प्रति भाव्यताप्यत माह
वारिश्च मोक्षे प्रति निष्क पर तनु सम्यग्दर्शयितव्योऽति
तन्माशानुसन्धानपरत्वात्सत्येव सर्वेति कल्पे च विभ्य एकस्या
पूर्वनिर्णयार्थे समस्यार्थनेकसमस्याप्यभावो इति वाक्यं स्वार्थिवि चत्वा
उ० मनु माह तावत्सामाधिक्यदीर्घानां वारिश्चक्य परि
भाषितेनैवाद् सामाधिक्यानुष्ठानकथनेन वारिश्च प्रथमाशानस्य
मर्थमित्यमत्र प्रथम प्रथमिङ्गस्य भाव्यता नु कर्वाचिन्नापयमादि
स्यैव न च कर्वाचित्केन भावक प्रकथना अस्यापि निष्कार्यसि-
द्धकारकत्वनापद्यस्य प्रसङ्ग इति, तन्माप्यपरस्याप्रह्वणमित्येवादि नु
अत्र दानक विज्ञानपदस्यप्रधानत्वमत्र भुवन्नाशानकन मत्तत्वाद् 'सत्य
एव समस्य'मितिविवादात्कथनाच्च विज्ञेयपक्षार्थां भवताःकथनाप्यार-

कल्पमिदस्य विभागाद्वयमत्रानीष्टं, भाष्य समस्यनरत्नज्ञानकथ- परत्वा
वारिश्चक्य इति तन्माशानुसन्धानेन उच्यते पूर्वस्य सत्यस्य कल्पमित्येति ।
प्र० ११००-मनु मा पुण्य परिच्छेदं यस्मिन् दुष्यपणुञ्जाद्विपर
सं सुधीःतिवचनेन कथं न सुनीनामुत्पद्यमानकथायाचित्तनु
मता मवधीति । चत् ।

उ०-सत्यं, परं किं सत्यां पुण्यमित्यादिनाऽकथापिपरत्वं
महता वर्तिनीयं तत्र प्रसङ्ग परं अमकंपालसि धीवानां वैशधिरस
प्रतिपत्तिमकथय सर्ववितरत्वात्तयो मक्यु पर न च स्यापि सकथाय
वारिश्चक्यनन्तरा निष्कथापयवारिश्चस्य मक्यु प्राप्तिरिति सुक-
मत्र कथायाप्यां सत्येति तद्वाच्यकतां मुनिभ्यमित्येति यथ्यमत्र
तदुक्तमित्येति कथायाप्यां पुण्याच्च कथायाप्युपचिन्नाप्यकथानि तर्था
याप्यानां समाचरन् तद् प्रथमिद् कथायाप्यां रोषात्प्र स्यात्, तदेव
च सायुर्त्वं तावदेव वाच्यमत्रकथायाप्यवारिश्चस्य प्रतिपत्तेति
स्वष्टिप्रमिति ॥

प्र० ११०१ मनु धीविज्ञानागमसु अकामनिष्कारकयो निर्देष्ट
येनः धीमगकस्यायो 'अकामनिष्कारक'एव मत्त'स्यादिना स्वष्टाया

कथयते पर सकामनिर्जाराख्यस्तपोभेदस्तन्नाम्नस्तपस फलं च
 पुत्राणि कथयते न वा ? नेति चेत् तत्र को हेतुरिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, सवरवतमेव सभ्यग्रहशां निर्जारायास्तत्त्वकपे-
 णोपदेशात् स्वन्वतया सकामनिर्जाराया अधिकारप्राप्तत्वं, अत
 एव च, तत्र निर्जाराया भेदेषु भृगुपातादिबालाज्ञानितपो
 निर्जाराकारणमपि नोदितं धीभगवतीस्त्वे च नमस्कारादीनां
 तपसा फलं च श्रमणनिर्ग्रन्थात्तार्थित्वेव चोदितं, देशविर-
 तानां तु तप फलं साक्षादनुभवतमपि 'सीलव्यये'त्यादिषु
 प्रत्याख्यानस्य गुणशीलवर्तेश्च पृथग्भूतस्य ग्रहणा तदनुसारेण
 तप फलं द्वेष । तथा च बालतपस्विनामज्ञानतपस्विनां च तपसः
 फलेन तेन न सम्भव्य कश्चिदिति ॥

प्र० ११०२-ननु चारिब्रह्मिनस्य ज्ञानस्य संयमहीनस्य
 तपसां यथा निरर्थकता तथा लिङ्गग्रहणस्य निरर्थकतायां किमिति
 दर्शानहीनस्य ग्रहण लिङ्गस्य चारिब्रह्मण प्रतिबन्धादिति चेत् ।

उ०-सत्य, आदौ तावदेवा निरर्थकता साक्षान्मोक्षफलापेक्षया
 द्वेषा, अपर शास्त्रकारै संविभवाक्षिकस्यापि मोक्षमार्गतयाभूत-

त्वात् । तस्य ब्रह्महीनत्वेऽपि साधुलिङ्गेनोपेतत्वात्तद्व्यपेक्षायात्र
 दर्शानहीनस्य लिङ्गग्रहणं निरर्थकमित्युक्तमिति ॥

प्र० ११०३-ननु 'जो कुण्ड अपमाण गुरुवयण न य लपइ
 उपपस'मित्तिगाथायां गुरुवचनस्याप्रामाणिकताकारण उपदेश-
 स्यान्नग्रहणं चेति द्वय किमर्थं ? पश्चात्तापे एकस्यापि कारणत्वा-
 दिति चेत् ।

उ०-सत्यं, गुरुवचनस्याप्रामाणीकरणेन विरुद्धाचरणस्या-
 रम्भो ज्ञाप्यते उपदेशस्याकरणमित्यनेन तु विरुद्धाचारप्रवृत्ति-
 क्षाप्यते उभयवांश्च स्यादेव वस्तुवृत्त्या पश्चात्तापस्य पात्र तथा
 चाशुभकर्मोद्देशस्य प्राबल्याद् गुरुवचनस्याप्रामाणीकरणेन विरुद्धा-
 चारप्रवृत्तोऽप्यकुशेन गज इव गुरुपदेशेन विरुद्धाचारे न प्रव-
 र्तिते स रथनेमिवदुत्तमपुरुषतयाऽपि गणयत इति स्पष्टमाम्ना-
 तमिति ॥

प्र० ११०४-ननु यथा नामकर्मणो गत्यादयोऽवान्तरभे-
 दास्तथोच्चनीचगोत्रयोस्तद्भेदत्वमस्तु किं प्रकृत्योर्द्वयोः पार्थक्यं
 पृथक्कर्मता गोत्रस्येति ? चेत् ।

उ०-सत्य, यथा गत्यादयस्तत्तत्प्रकृत्यनुकूलपुद्गलानामा-

इत्थं तदपरिणामते च तदुत्पत्त्यतिनिवर्तित्वेवैक्यते गोत्रेण तु तथा तथाद्वयप्रकारेण परेषां तथापरिणामा भागाद्यन्ते यत उत्कृता-
 रायमानस्यैस्ते कुर्वन्ति तथा च परपरिणामकत्वात्पूर्वकं तद्वयो
 गोत्रस्य न तथा नाम्नाः, किञ्च-यथा परे गुणपरिणामवि-
 शिष्य विश्वा वाऽप्युत्पन्नं कुञ्जव्यामनाश्रयापान्येन सत्कृतापरिणु
 वर्ततेत्यव्याप्यस्यैव मन्वाणः स्यादुत्पत्तयः, अत एव च प्राणस्ये
 सिद्धावैरीयम्यमिति ।

प्र० ११०५-मनु 'विसया सिष्वर'मितिगाथायां पञ्च
 उपरस्यनेक्या वक्ति- विमयेति ! चत् ।

३०-श्रुणु धर्मो वाचत् तप एवमेत यतः स्याच्छ्रुणुपरिष
 पूर्वकत्कारणरूपकत्वात् परं तथाः पूर्वकं 'लोके चत्साधार'
 स्याद्विद्वत्तन्मण्डिकायात् कोक्य तत्सत्त्वापरिहृताप्याम्यपीक्यत्वात्
 तपः, तथापि ये एवमिन्द्रिया कोके प्रचरन्ति ते वसिष्ठया इति
 वाक्यस्यासिष्वरकमता एतमर्थं साम्प्रक्यं ज्ञापयितुमुपमाया
 मनेक्यः पञ्चतन्मप्रयोगः, कोकेत्यपि यत् सिद्धादीनां यत्र यत्पं
 तत्स्यात् पञ्चतनुस्य सर्वदा शुत तत्रापि ये अनुव्रताः सिद्धास्त
 प्रोक्तुस्तु पञ्चतनु सिष्वरं पर समुव्रतास्तेषां यत्प तु सर्वत्र

उपरिप्यागमभ्य दीक्ष्यभारतिसिष्वरिणे पञ्चर यत्प क्रियत इति,
 अत्र चेन्द्रियाणां मन्वात्तस्य तगतां शोकासन्नापरिहृतास्य च
 पञ्चतन्म व्रतनीयं तस्यत इति ॥

प्र० ११०६-मनु 'वा पटिप'मित्यादिगाथायां चरमनेवात्म-
 नाऽकसंस्थं राधात् पात्रदीनां निषेधत किमिति ! चत् ।

३०-सत्यं पात्यादिनिवशमेन प्रापयति यदुत्-धर्मस्य
 पात्यान्नाश्रुति वस्यसि मेन पात्रयन्त्रि- सङ्गतिमभ्य कर्तुं नेच्छन्ति
 मनुत्वादिवापापसतेनातिशयं पात्यादुत्पन्न इति श्रुय, यं च
 पटितमत्र सततमनुपापवत्तपस्यस्तिष्ठन्ति मद्गतमानस्यात् कस्यापि
 बुद्ध्यात् प्रेरयितुं शक्यन्ति प्रत्याश्रुत्तानामनुपराश्रुतिशार्द्ध्यां
 धर्मान्नप्राप्यात् यं च स्वर्गीयतु शारंग्यनुपपन्नपापरास्तु च
 बुद्ध्यानामान्मन्त्रण्यन्तानि निष्कन्तामभ्य स्फुरति प्रत्यकं फल
 यति इत्यत्र तै पर्ययिषि ॥

प्र० ११०७ - मनु भगवता! शुभासीतास्य तीर्थे भगवता
 धार्मिकं तप-कृतमिति धार्मिकं तपं कर्त्तव्यतपस्येन गीयते पर
 भगवता पर्यं वाच्यद्विरुद्धं यद्विरुद्धमतया तद्विभिन्नवाचीनं न तु
 भगवत्तया कथ्यमानस्य चतुर्परिचिन्ना प्रत्या कथ्यमानस्य

तस्य तर्पीर्यतपस्त्वेन तद्दार्ढिकं मान्यमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, मिश्रां भ्राभ्यतो भावतो मिश्राया अनादान-
मभिग्रहाधीन पर पर्यवसान त्वभकार्थरूप, अलब्धे तपसो वृद्धिरिति
प्रसिद्ध वचोऽप्यब्राह्मणसंश्लेष, न चाभक्तार्थं प्रत्याश्रयमाने सूर्यो-
दयात्यागधारणादितिप्रथम इति वर्षमाननिराहारात्तथा धार्ढिकतप-
स्त्वेनोचितनासद्भवेति ॥

प्र० ११०८ - ननु धीप्रक्षापनाकायस्थितिप्रकरणब्रुत्यादि-
वचनेन निगोदाखिर्गतानामेव व्यवहारराशिकत्व वस्तुब्रुत्याऽस्ति
पर सूक्ष्मपृथ्वीकायादय क गण्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०-तेषा जीवाना प्रत्येकत्वादयमिति व्यवहर्तुं शक्यत्वाद्
व्यवहारिकत्व स्यात् लोकव्यवहारपेष्यया तेषु तद्भावादव्यव-
हारिकत्वमिति, अव्यवहारिकविभागश्च 'अथि अणताणता निगो-
यवास अणुहवंती'त्यादिविशेषणवतीवचसा स्थाप्यते, न च
सूक्ष्मपृथ्व्यादीना निगोदवासित्व, सूक्ष्मेक्षिकया सूक्ष्मपृथ्व्यादयो
वादरपृथ्व्यादिनिगोदयोरान्तरभूमिरूपा परं प्रत्येकत्वाद् वाहिर्नि-
गोदेष्यो इति व्यवहारिकता श्रद्धापथमेवामानेतु शक्येति ॥

प्र० ११०९ - ननु शुभिनानामसंख्यातानि वर्षाण्येवायुष्कं

स्यात् इतरदपि वेत्ति ? चेन्न ॥

उ० - शुभिक्षेत्रबु गर्भजमनुष्याणामसख्यातवर्षायुष्काणामे-
वोत्पत्तिर्नैतरेणामिति ॥

प्र० १११० - ननु अकर्मभूमिगा मनुष्या मैथुनासेविनो-
न वेति ? चेत् ।

उ० - अकर्मभूमिगानामपि गर्भजमनुष्याणां मैथुनसंयोगा-
देव वीजसक्रमनस्माच्च तेषां निष्पत्ति, नहि केयाचित्दपि गर्भ-
जानां मैथुनस्याऽऽसेवा वीजस्य च सक्रममन्तरेणोत्पत्ति स्यादिति ॥

प्र० ११११ - ननु यद्यकर्मभूमिगाना गर्भजमनुष्याणां मैथुन-
वीजसक्रमद्वारं च वेद् गर्भादि तर्हि तेषा मैथुने रुतनलिक्रान्साय-
शालाकाप्रवेशन्यायेन असख्याताना नममूर्च्छिडमानां नवलक्ष्या गर्भ-
जाना च जीवानां धात. स्यान्नवेति ? ।

उ०-तत्रापि मैथुनक्रियायां जायमानानां 'अस्सख इत्थीनर-
मेहुणाधो'त्यादिवचनाद् असख्यातानां समूर्च्छिडममनुष्याणां तथा
'पंचिद्रिया मणुस्से'त्यादिवचनाच्च नवलक्ष्या गर्भजमनुष्याणा वधो-
ऽवश्य भवत्येव ॥

प्र० १११२-ननु चाकर्मभूमिष्वपि मैथुनक्रियायां सममू-

इत्थं तत्परिच्छामने च तदुत्पत्तयवर्तिमित्रीवैषेयकस्य गोत्रेण तु तथा तथाप्यथमाकाप्य परेषां तथापरिच्छामा भाषायात्मने यत्र सत्कालाप्रामाण्यवर्तिसे कुर्वन्ति तथा च परत्परिच्छामकल्पपूर्वकं तदुत्पत्तये गोत्रस्य न तथा नाम्नः, किञ्च-स्यै परं शुद्धादिकालविहितस्य विद्या वाऽभ्युत्थानं कुञ्जवशात्तत्राप्रामाण्येन सत्कालपरिसुवर्तकसत्कालात्सत्संबन्धस्यैव सत्कल्पः स्यादुत्पत्तयः, अत्र एव च प्राणस्यैव सिद्धावैषेयमिति ।

प्र० ११०५-तन्तु 'विसया सिधंश्चर निविगायायां पञ्चर यत्स्यनेक्या शक्तिर किमर्थेति ? चेत् ।

प्र०-३२७, आदौ तावत् तत्र पंञ्चरं यत्ना स्वाच्छुभ्यारोप-पूरकसत्कालारोपकथाव परं तथाः पंञ्चरं 'श्लोकं चारथापारं' इत्यादिश्रवणशुद्धात्पारं श्लोकस्य तत्सत्कालपरिच्छारोपार्थीक्यवार्थं च तथा शक्त्यापि ये पञ्चरिपिपा श्लोके प्रवर्तन्ति ते शक्तिकथा इति वाक्यस्यासिधंश्चरकथा एवमर्थं सामसत्कथनं ज्ञापयितुमुपमाया प्रसक्त्या पञ्चरवत्प्रयोगः, श्लोकस्यापि यत् सिद्धादीनां यत्र यत्नं तत्स्थानं पञ्चरतुल्य सर्वथा शुभं तत्रापि यं अनुसृत्या सिद्धासत् प्राणुत्पत्तय पञ्चरतु सिद्धये परं समुदासास्वेषां परत्नं तु सर्वत्र

तत्परिच्छामनेषु शील्यवार्तासिधेयवृत्ते पञ्चरं परत्नं किञ्चन इति, अत्र चन्द्रिगाण्यां महाशक्तस्य तदसां श्लोकसत्कालपरिच्छारस्य च पञ्चरत्नं इत्यर्थेयं तत्स्य इति ॥

प्र० ११०६-तन्तु 'ता पटियंमित्यादिगायायां कर्त्तुनेषात्म-नोऽकार्यस्य पायात् पञ्चरदीनां निषयन किमिति ? चेत् ।

प्र०-सत्यं पञ्चरिनिवदानेन प्राणयति यदुत्त-धर्मसुखं पाठ्यान्नाश्रयि तस्यस्यन्ति तत्र पञ्चरधर्मि सद्गतिमत्र कर्त्तुं शिच्छन्ति मत्तुरन्नातिदायाथसंस्वेनातिशयेन पाठ्यपृच्छन्त्य इति श्लेष यं च पठित्तमेव सततमनुपराश्रयणस्यस्तिष्ठन्ति महत्तमानस्ताव कश्चापि दुर्जना प्रेतयितुं शक्नोति, प्रेतणाशान्प्रानामनुपराश्रयिदन्त्यैष्यां यानाश्रयणत्वात् ये च स्वधीतेषु शान्तेषु यान्तेषु प्रसन्नवपरास्तानु च पुञ्जानामामन्त्रकथयन्नानि निष्पन्नान्प्रयं स्फुरिति प्रायकं कन्त-मपि कल्पनं ही पर्यदिति ॥

प्र० ११०७ - तन्तु भाषयता पुनादीशस्य तीर्थे भगवता शक्तिं तत्पृच्छन्मिति शक्तिं तत्र तद्वत्पृच्छयत्संकेतं गीयत परं भाषयतो कर्त्तुं यायाद्विद्वत्कं यच्चित्तयानतया तद्वन्निष्पत्तावीनं न तु कश्चाश्रयता कल्पमानस्य चतुर्धरित्वे प्राणः प्रत्याख्यातव्यं च

तत्रथ तर्तीयतपस्त्वेन तद्वर्षिकं मान्यमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, मिश्रां श्रायतो भगवतो मिश्राया अनादान-
मभिप्रहाधीन पर पर्यवसान त्वभकार्परूप, अलब्धे तपसो बुद्धिरिति
प्रसिद्ध बचोऽप्यत्रानुसन्धेयं, न चाभक्तार्थं प्रत्याशयमाने सूर्या-
दयात्प्राथारणादितियम इति वर्धमाननिराहारताया वार्षिकतप-
स्त्वेनांकितनासङ्गततेति ॥

प्र० ११०८ - ननु श्रीप्रहापनाकायस्थितिप्रकरणवृत्त्यादि-
वचनेन निगोदाश्रिगंतानामेव व्यवहारराशिकत्व वस्तुवृत्त्याऽस्ति
पर स्क्षमपृथ्वीकायादय क गण्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०-तेषा जीवाना प्रत्येकत्वादयमिति व्यवहर्तुं शक्यत्वाद्
व्यवहारिकत्व स्यात् लोकव्यवहारपक्षेणा तेषु तद्भावादव्यव-
हारिकत्वमिति, अव्यवहारिकविभागश्च 'अपि अणतणता निगो-
ययास अणुहवती'त्यादिविशेषणवतीवचसा स्याप्यते, न च
स्क्षमपृथ्व्यादीना निगोदवासित्व, स्क्षमेक्षिकया स्क्षमपृथ्व्यादयो
वाद्रपृथ्व्यादिनिगोदयोरान्तरभूमिरुपा पर प्रत्येकत्वाद् बहिर्नि-
गोदेष्यां इति व्यवहारिकता श्रद्धापथमेवमानेतु शक्येति ॥

प्र० ११०९ - ननु युमिमताससंख्यातानि वर्णान्येवायुष्कं

स्यात् इतरदपि वेति ? चेत् ॥

उ० - युमिक्षेत्रवृत्तु गर्भजमनुष्याणामसंख्यातवर्णयुष्काणामे-
वोत्पत्तिर्नैरेषामिति ॥

प्र० १११० - ननु अकर्मभूमिगा मनुष्या मैथुनासेविनो
न वेति ? चेत् ।

उ० - अकर्मभूमिगानामपि गर्भजमनुष्याणां मैथुनसंयोगा-
देव वीजसक्रमस्नस्माच्च तेषां निष्पत्ति, नहि केषांचिदपि गर्भ-
जाना मैथुनस्याऽऽसेवा वीजस्य च सक्रममन्तरेणोत्पत्ति स्यादिति॥

प्र० ११११ - ननु यद्यकर्मभूमिगतानां गर्भजमनुष्याणां मैथुन-
वीजसक्रमद्वारैव चेद् गर्भादि तर्हि तेषां मैथुने रुतनलिक्रान्ताय-
शालाकाप्रवेशान्यायेन असंख्यातानां तन्मूर्च्छितमानां नवलक्ष्या गर्भ-
जाना च जीवानां धातः स्यान्नवेति ? ।

उ०-तत्रापि मैथुनक्रियायां जायमानानां 'अस्सख इत्थीनर-
मेहुणाओ'त्यादिवचनादसंख्यातानां समूर्च्छितममनुष्याणां तथा
'पंचिदिश मणुस्से'त्यादिवचनाच्च नवलक्ष्या गर्भजमनुष्याणां वधो-
ऽवश्य भवत्येव ॥

प्र० १११२ - ननु चाकर्मभूमिचपि मैथुनक्रियायां समभू-

प्र० १११५-ननु पञ्चसत्रप्रकरणादिषु चतु शरणगम-
नादेरनन्तर सम्यक्त्वस्य प्रतिपादनादि विना कथमनुव्रतादीनां
प्रतिपादनप्रहणादीति ? चेत् ।

उ०-सत्य, जैनशासने सम्यक्त्वे सत्येवानुव्रतादिप्रहणस्य
न्यायत्व, अन्यत्र सूक्ष्मशूलजीवनिरूपणादेरभावात् मूलरूपाया
हिसानिवृत्तांवावुव्रतमहाव्रततया विभागाभावात्तानुव्रतानि
महाव्रतानि च सवया सूक्ष्मवादरणा तत्तया श्रद्धाने एव भवे-
युरिति, पर पञ्चसूत्रादिप्रकरणेषु जैनाश्रितत्वेन जैनानां च
तथाश्रद्धानस्य कुलाचारवत्तयापि भावाश्रित्यसर्गसम्यक्त्ववतां
सत्वा विवेचन कृत ज्ञायते, यद्वा चतुर्णामर्हदादीनां शरणगमने
प्रागेव तत्स्वरूपस्य श्रद्धानमर्थोपत्तिसिद्ध यतस्ततो लब्धसम्य-
क्त्वास्तदङ्गीकर्तार इति नासङ्घति ॥

प्र० १११६-ननु घालतपोऽप्यकामनिर्जारा रूप चेत् किमि-
त्यनेकशास्त्रेषु तत्र पार्थक्येनोक्तिरिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, घालतपो हि स्वरूपसाधयं न तथाऽकामब्रह्म-
चर्यादीति पार्थक्येन पठनमावश्यकमेव, बालमरणेनातन्तमरणाणां
यथाऽऽनुबन्धस्तथा नाकामनिर्जारावतामित्यप्यवश्यमूह्यमिति ॥

प्र० १११७ ननु किमिति योगशास्त्रे तपसो बाह्यत्वे
कृतीर्थिकगृहस्थैश्च क्रियते इति कथ हेतुतया न्यस्तमिति ? चेत् ।
उ०-सम्यग्दर्शां सर्वदेशयतीनां सकामनिर्जराकतायाः
स्वीकारात्, तेषा च सर्वेषामकामनिर्जराया एव स्वीकारादिति ॥

प्र० १११८-ननु 'वेसोऽवि अप्यमाण, असंजमपहेषु वट्ट-
माणस्से तिवचनेन वेपस्य निरर्थकतोऽच्यते, 'धम्मं रक्खइ वेसो,
संक्रइ वेसेण दिक्खिअओमि अहं । उभमणेण पडत, रक्खइ राया ज-
णवओव्वे' ॥१॥ तिवचनेन च धर्मदीक्षामार्गारक्षा वेषेण कथ्यते
राज्ञौपम्य च क्रियते, इति परस्परविरोधे किं तत्त्वमिति ? चेत् ।

उ०-यथाहि करिप्रभृतीनामकुशादयो यथायथ मार्गं प्रव-
त्तंका निवर्त्तकाश्चोन्माणादिदिति सत्यपि व्यवहारे उभमत्तानां तेषां
न ते तत्कार्यं कर्तुमीशा, तद्वदत्रापि यावन्मोहमदिरामत्तो न भवति
तावद्वेषस्य धर्मादिरक्षकत्व भवति, गते तून्मार्गं न स रक्षक,
प्रत्युत दुर्लभवोधिच्चादेहेतुरित्युभयमपि श्रीउपदेशमालाकारोक
यथायथमेवेति ॥

प्र० १११९-ननु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य मतं-
क्रियमाणं कृतं कृतं च कृतमिति, जमालेस्तु मत-कृतमेव

कामिति न तु क्रियमाण कृमिति तत्र क्रियमाणानामनेकेषां कर्मणामन्तरां विधानां सर्वमात्रं हृष्यते इतिप्राप्तिः कृतानां तु सिद्धत्वात् कृतान् सर्वेह इति इमाहोर्मतस्य कथं न सत्यतेति? चेत् ।

३०-सत्यं, नहि मौक्तिकादीनि कर्णासतोत्पेक्षं तेष्वपीयानि

क्रियुं तानि सृष्टमत्तत्पेक्षं तौत्पत्तेः एव श्रीशिववचनानि सृष्टबुद्ध्या न विद्यारथीयानि तानि सृष्टसृष्टुर्भेदार्थेति विद्यार, सृष्टविद्यार साधारणमवसासिच्यते यदुक्त-समर्थो भगवानस्यार्षीर सर्वथा सर्वदस्य ज्ञानं समप्रवेद्यादिवगोचर, तत्र च

समप्रस्य विनागाभावत् तत्र आतस्य कावस्य क्रियमाणकृतत्वं यत् प्रकृता च गरममाजगतस्त्वमेवञ्च न कदापि सम्भवति तथापि विनागवत्त्वात् इति किञ्च-क्रियमाणस्य कृतत्वंअभ्युपगम्यमाने पस्मिन् समये श्रीवार्तां ये द्युया भुजुमान् पस्मिन्मा भवन्ति तेषां पद्व्युत्था कथ्यो निश्चया च न स्यातां, केवलं च ज्ञान-वत्त्वस्य क्षयसमये मोक्षश्च सर्वकर्मक्षयसमये न स्यादिति

प्रहृत्सम्माम्बस्य स्यादिति श्रीभगवत्स्य भगवतो महावीरस्य दिव्यमाण्यपि कृतमित्यत्रप्रथं सत्यतत्पदव्यपिति ।

प्र० ११२०-तनु 'कह तं मण्यं सुकर्ममितिगाथायां बुज्जाममरणवसाजससापानुवर्णीति विधेयस्यप्रथं किमर्थं? परं वाक्योक्तिति चेत् ।

३०-सत्यं सर्वमानसमनपेक्ष्याप्यवसायोक्तिः, अत्र तु यावद् मन्सुखी प्रेक्ष्य देवप्राप्त्यपि न सुखी क्रियुं सिद्धबुद्धव्युत्थाना एवा एवति वर्धयितुं शुभजागमादि अक्युक्तमिति ।

प्र० ११२१-तनु ज्ञानावरणियादीनां, वाचोहेतुषु 'पुच्छिप्य कृमिभित्वादि पठ्यते आश्रयणं च 'तन्मन्वापस्यादि पठ्यते तत्कथं? सर्वपामवितरत्सीनां ससाधनां कर्मणा भवस्य कथ्यमावाविति चेत् ।

३०-प्रश्नं तावत् साभास्यतो धीवानां या यागप्रबुद्धयः तन्मा ज्ञानादीनामाशातनादियुं प्रबुद्धानां निश्चिपठता बुधा बुद्ध्यः सतीति बुधा बुद्धतामात्रं प्रकृतीर्जादीनामाशातनादियुं प्रबुद्धा इति प्रबुद्धतां तत्कथंनिघान् कर्मानुत्तानावावत्त्वं पूर्वकथ्यतामप्य ज्ञातिपत्त्वं तस्मात्कथ्यतायात्, संकल्पयति किञ्च-वद्वर्तनाकरणां प्रायेण तथाऽऽशातनादियुं प्रबुद्धानां भवति, तेन च प्रत्यन्तयां धाम्यपि तेषां तेषामनुमानां कर्मणां रक्षदियस्यप्रादीनामनुमतत्वात्

दीर्घतरतां च विधत्ते विधत्त च परिवर्तनं प्राग्भक्तानां शुभानामप्य-
शुभतयेति, इदं चाथाकर्मकरणोक्तमन्यत्रानुक्तमप्यध्यवसेयमिति॥

प्र० ११२२-श्रमणोपासकानां व्रतेषु क्वचिद्विघ्ननादीनां
संशानामपि शिक्षाव्रतत्वमुच्यते क्वचिदर्थदंडविरमणस्य प्रकीर्ण-
कादिषु गुणव्रतत्वमावश्यकार्शौ च शिक्षाव्रतत्व तथा देशावकाशि
कस्यापि तथा भोगोपभोगमनस्यापि गुणशिक्षाव्रतत्वव्यत्ययो
दृश्यते, तत्र कां हेतुरिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, शास्त्रियया दृष्ट्या यथाऽणुव्रतानि यावत्कथिकानि
तथा गुणव्रतान्यपि अणुव्रतानां मुक्तलसङ्कोचनेन गुणकारकत्वा-
द्यावत्कथिकान्येव, सामायिकदीनि च साधुचर्याया अभ्यासार्थं
क्रियमाणत्वात् शिक्षाव्रतत्वेनोक्तानि तानि चेत्वरिकाणीति पर-
दृढसामाचार्या पूर्वश्रकालीनाचरणयाणुव्रतान्यपि इतरिकाणि
भवन्ति, यथाभद्रकादीनामभ्यासाय मार्गप्रवेशाय च तथा गुण-
व्रतानि तेनैव हेतुनेत्वरिकाणि कार्यान्ते सामायिकादीनि च
ये साधुत्वायायोपया असहिष्णवो वा ते श्राद्धानुष्ठानत्वेनापि
क्षुर्वन्तीति यथाऽभिप्रायं गुणव्रतत्व शिक्षाव्रतत्वं च साधयितु
शक्य, किञ्च-दिकूपरिमाणादीनामित्त्विकत्वं भोगोपभोगमाना-

दीनां च यावत्कथिकत्वमपि च भवति केषाञ्चित्ततो यावत्क-
थिकत्वे गुणव्रतत्वमित्त्वरिकत्वे शिक्षाव्रतत्वं च यथायथं ज्ञेयमिति॥
प्र० ११२३-ननु अणुव्रतानि विरह्य स्युर्दिकूपरिमाणा-
दीनीति ? चेत् ।

उ०-सामाचार्या द्वादशानामपि व्रतानां भङ्गकरत्वाकरणा-
दिना क्षायते यत्-तान्यन्तरंणापि तानि स्यु, तथा च गुणव्रतत्व-
शिक्षाव्रतत्वे अनियते स्यातामेव, अणुव्रतानां तु महाव्रतसंज्ञा-
पेक्षित्वात् तरसहत्वमेव. यावत्कथितत्वे इतरिकत्वेऽपि च
सर्वकालीन्येणमेवा सञ्ज्ञेति ॥

प्र० ११२४-ननु साधुधर्मसामर्थ्याय श्रावकधर्मस्याभ्या-
सरूपत्वात् प्राय प्रान्त्ये श्रमणोपासका साधव स्यु, उदृढप्र-
तिमाश्च ते श्रमणभूता एवान्त्यप्रतिमायां भवन्ति. आसन्नसृष्ट्य-
वश्च सस्तरश्रमणा भवन्ति, ततो मरणं बालपण्डिततया कथ
सम्भवेदिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, आशुकारं मरण स्यात् जीवितया लज्जाना न स्यात्
न कृता सल्लेखना न मुक्तलित कौटुम्बिकैस्त्वदा गृहे सस्तर-
कमारुक्ष प्रियमाण. बालपण्डितमरण. स्यादिति, तथामरणस्य

कर्मविशेषत्वात् अद्यानामेव मायाय सदेहेकता प्रकृत्येव भाकतिः ॥
प्र० ११२५-मनु के कर्मस्य सातिष्य इत्युत्प्रेषोपि तु मर्दा इति चेत् ।

उ० - ये त्रिमुपपायानामाद्यार्थानां प्रत्यगीकाः मर्दा
मार्दनीकत्वार्थानामाद्यात् निरये कर्मसा एव शक्या आर्त्तरीद्र
प्राप्तविहितमत्वात्कारणे समाश्रयत्वात्कारणम् 'ये पुत्र गुरु-
परिवर्षे सिमायाः स्मद्दन्तस्य सातिष्य इत्युत्प्रेष्यते ॥

प्र० ११२६-मनु सामायेव च तिसिद्धिर् इति यदुच्यते न च
कालिका विषाः कथं निराकारास्ता इति ? चेत् ।

उ०-समस्यैव स्युः सर्वापरतिष्ठाति तिका विषाः कर्मसा-
नस्यापानुयात्वाच्च सारमकस्याऽपि नाकारासंभति निराकार
त्रिविधसामाधिक्यत्वात् इति ॥

प्र० ११२७-मनु कर्तृत्वस्य निरूपणं वर्णमप्यस्य संज्ञात्वं
प्रनापत्तस्य च प्रत्याख्यातमित्येष अर्थं निरूपामीत्यादिना मिय
मर्थं द्विसिति 'परिहृत्य आगमसंसायं द्वैर्वापयिष्यसिभ्यामुच्य-
न्तु आनागतस्यपि प्रतिष्ठाप्यमुच्यतां इति चेत् ।

उ० - सत्यं 'अनागत एव कर्त्तव्यमीत्यादि उच्यते तस्य

विषयस्य प्रपञ्चिमाश्रित्य, यद्यु 'परिहृत्ये आगमेऽसाय'मित्यथा
उच्यते तदुच्यते मूर्तिरस्य पूयकाशविहितमाश्रित्य कथ्यते इति
न कथ्यते इति चेत् ॥

प्र० ११२८-मनु 'इत्याद्याऽऽनुप्राणा मायाऽऽनुमनसो निरृत
येति यदुच्यते तत्रानुप्राणाय मायाया ज्ञानाः कथमिति ? चेत् ।

उ०-समस्या ज्ञातस्य सतिष्यताः कर्मस्याकारणेन सिद्धत्वा
ननुप्राणाय मायाया ज्ञान इति ॥

प्र० ११२९-मनु 'यत्नं महत् महच्छ' इत्यादिब्रह्मनाशिनक्या
ख्यां प्रपुत्रस्यैव कथ्यात् कथं प्रलियेधेयमासिति ? चेत् ।

उ० - सत्यं 'यत्ने' इत्यादिनियमं प्रायोद्वेषात् परं मन्त्
परिष्ठापनास्तीमानुभावान्न तेषामपचयपकर्षं इति प्रलियमापाश्रित्य
एवमपुत्रांशुचित्करणे आस्त्यर्थादुचित्त्वे इति अनामोणकरत्वमेव
एवमपुत्र्यमायकम् ॥

प्र० ११३०-मनु पुरुराजपरायवर्षानां प्रपुत्रस्य कर्ममाया
केसया यद्युक्तिरस्येऽपि कायस्थिति कालावित्तु प्रपमेव कासकेस्य
कर्मस्य कथं पुष्टाते? तत्रापि पुरुराकायवचमानं क्षेत्रत कथमुच्यते?
इति चेत् ।

उ० - मत्स्य, ओदारिकादितया परिणमनं सर्वलोकावर्ति-
 पुरगलनामिति क्षेत्राधिकारे स्थित्यादिषु आवर्त्तं कथ्यते, तस्व-
 तस्तु क्षेत्रकालभावावर्त्ता प्ररूपणमात्रं, सूक्ष्मतमत्वादनन्तरमुत्पा-
 दांऽमभ्यन्तरं मभभवस्तु द्रव्यावर्त्तानामिति योगविन्द्रादिषु द्रव्या-
 वर्त्ता एव निर्दिष्टा अर्थाथपुरगलावर्त्ताधिकारे इति, अत एव
 श्रीभागवत्यामपि डादशे शतके ओदारिकादिभेदेनैवावर्त्तभेदा
 पुद्गलावर्त्तं द्रव्यत सामान्येन सर्वपुरगलग्रहणोञ्जानरूपे' इति
 योगविन्दौ, तस्त्वथ्यात च नारककेन्द्रियादिषु भूतान् भवि-
 प्यतश्चाश्रित्येति ॥

प्र० ११३१ - ननु पनक-कुली, स चानन्तकार्यिक तत-
 कथमवधिप्रसङ्गे एकत्वेनोपाद् ? कथं च 'सुहुमपणगजीवसरी-
 रावगाहणाहितो' इत्यादि उच्यते ? इति चेत् ।

उ०-शृणु, अनन्तकार्यिकेष्वपि नैकस्य सहोत्पत्तिविरुद्धा,
 प्रमत्तचतुर्दशपूर्वप्रभृतीनामपि तत्रोत्पत्ते श्रवणादिति, याऽवगा-
 हनाऽनन्तानां सर्वैकस्येति तदवगाहनात्वे विरोधो नेति, भेद-
 विशेषो वाय समानतामा स्यादिति ॥

प्र० ११३२-ननु कालस्वभावादीनि पञ्चापि कारणान्याहैतैरनु-

मतानि सन्नि पर तेषु पञ्चसु गौणमुख्यभावविचारणयां स्पष्टा
 नियतिरेवाग्रेसरा भवति, यतो कालादयोऽनन्तशो लब्धा अपि
 न क्षमा शिवसाधनाय, यदा च जन्तोरेवश्यं भावी मोक्षस्तदा
 तु कालाद्या भजन्त्येवाहुकृत्यं तत्कथं समं समानानि कारणा-
 नीति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, नियतिपरिणककाले हि कालादयो भवन्त्येव
 फलदानदशा, न च काचित् नियतिः कालादिविरहिता मोक्ष-
 स्यावाप्तौ, प्राधान्य दृष्ट्वा नियतेन सर्वत्र तस्यास्तत्, काला-
 दिप्राधान्येनापि कुमारयुवत्वसुपमासुषमादिगतानां भावानां
 भावादिति ॥

प्र० ११३३-ननु प्राप्य मिथ्यात्वादिक्षयोपशमादेर्गुरुपदेशा-
 देश्च केवलप्रसन्नत धर्म प्रप्यते धर्मिभिर्यावज्जीवं ज्ञानादीना-
 माराधनाय कालाध्ययनत्वाचारेषु पर प्रवृत्तिर्हि यावद्वीर्योच्छ्वासं
 भाविनीति भवेन्नैव बहुधा सा जीवितान्तावसरे निवर्तते, न
 च सर्वेऽपि तद्वन्तोऽस्मिन्नैव जन्मनि प्रयान्ति मोक्षं, ततो ये
 प्रेत्य भवावतारारस्तेषां तत्प्रवृत्ते किं फलं चारिञ्च ह्यैहभविक, न
 च सर्वेऽपि प्रेत्य जातिस्मरणवन्त श्रीवज्रस्वाम्यादिवदिति चेत् ।

४०-सत्य, अथाहि पूर्वमथ स्नेहसिद्धिरस्मिन्पानां प्रपन्न वा
 इत्यपानां समसमयेऽत्र विनाशसिद्धिं आतिस्मरत्प्राविशन्न श्रीपानां
 स्नेहो देवस्य प्रवृत्तते, तथैवात्र भवे किं ज्ञानाधारात्पदानप
 काभावात्सिद्धिं पशुविविधिता स प्रपन्न यथाविधानां परमपुरुषाणां
 ज्ञानाधारात्पाना इत्या सुखाऽथपुन्यं यत्प्रपन्नं तास्मात्पानासु
 विद्यासि आतिस्मरत्प्राप्तिं रजते, रक्तस्य सत्त्वा गुणसन्निपातस्य
 कस्यच साध्यमिति ॥

४० ११४-अनु सत्यानां ज्ञानात्परधीयादीनामनुसमाप्त
 अनुसमप कथा यदि यत्कर्तव्यं-कर्मस्य समस्तैःप्रसि भवे कथमेकस्यो
 कस्य, यत्सत्यस्यान्नाप्रपत्सि कर्मणामनुसमपमिति ? चेत् ।

४०-अनु, ज्ञानात्परधीयादीनां हि स्थितिः कोटीकोटी
 सात्तात्पाना न चोत्तरमसमात्रवेपानि सन्ति आनुस्यं परमस-
 मात्रकथं परमधीयास्थितिमामभिधातक अति विद्वद्योरानुया
 ईत्यस्यासत्प्रमाणात् आनुस्यकमन्तरात् नभान्तरात्संज्ञात्प्रकारं भवे
 आनुप एकस्यो कस्य इति ॥

प्र० ११३-अनु किमिति ज्ञानात्परधीयादीनां कथयोऽनुसम
 पानानुसत्यस्यार्थमुक्तं चेति ? चेत् ।

४०-सत्य ज्ञानात्परधीयादीनां कथयो कथा यथापानप-
 रियाममथ, पागपरियामाभावनुसमप विषयस्य प्रधासुमतां आनुयां
 कथयन्तु परमस्यवद्यानुकूल्यमिति नैवमान्तरमुद्रुष्टिका कथ-
 न्निकाचित्तरसोपक्रमेतरसायनचतनतरादिभया हि कथ्यमानकाल
 एवाणुयां पथस्य तदुक्तं आभर्तद्विष्टिका एवम ॥

प्र० ११३-अनु पद्यानुयां कथा न प्रवृत्तिं तदस्यसि
 श्रीषा अनुसमप कर्माणि सत्य कथ कथयन्तीति ? चेत् ।

४०-अनु 'आप्यं कथमप्यं आदातर अथ्यन्तं श्रीवो'ति
 पथनात् 'अनादिसाम्बद्ध' इत्यादिवचनात् श्रीय सद्यया काम
 अयापयन्त नैससदरीराधीय, नैससं च दरीरे नर्वननुभ्या
 ऽभिभव साप्य च दरीरमथयमाकथकं तदा स्ववाऽपि सूरम
 कर्मत्वं दरीरमनुसमपमादत्ते अत्र एव 'आगा पयद्विपय
 सं'ति आगावाय कर्मांश्चर इत्यत्रजातीयैः प्रायश्चयवधानेन' सत्
 सपुष्क्यापारस्यच्छ्रुतां भवन्ति अत इत्यत्र 'अ यत्' तं
 इत्यत्र'ति, एवं पागानेष्य प्रदेनानां समस्य ज्ञानात्परधीयादि
 इत्यत्रया परिकामन च आयेत् पथमन जायति कर्माण्यनुसमप
 परं नाणु सद्यया कथ्यते इति सत्यानां कथनानुसमपमापमा इति ॥

प्र० ११३७-ननु सर्वो भवस्यो जीवः प्रतिक्षणमष्टानां कर्मणा वेदकः कथं भवतीति ? चेत् ।

उ०-शृणु, जीवितपरपर्यायमायुरस्तु प्रतिभवं प्रत्येकोऽ-
सुमान् वेदयते, तदुदयाधीन एव यतो भवः, विहाय सिद्धान्
भगवतो न कश्चिदनायुकाङ्क्षी, संसारी चातिप्रभूतवेदनीयाणु-
शुभत इति पौद्गल सुखं दुःखं वाऽनुक्षण वेदयति, तद्वेदयंश्च
स्वरूपाञ्चल आत्मा क्रोधाद्याक्रान्तः स्यात्, तस्माच्च ज्ञानप्रादीनि
कर्माणि तत्तत्कारणप्रवृत्ततया वञ्चतीति सर्वं सदा सप्तवन्धो
जीवः ससारमाश्रित इति, यस्य यस्य कर्मणः सत्तोच्छिद्यते
तत्कर्म न परिणमति न च वध्यते, निर्मूढमुच्छिन्नस्य पुनर्भा-
वासम्भवात्, अत एव नावतरं मुक्तानां भवे इति ।

प्र० ११३८-ननु षट्सु पर्यायितसु सतीषु किमिति देव-
नारकाधिकारे 'पचाविहाप पञ्जसीप पञ्जत्तिभाव गच्छइत्ति
कथ्यते, भगवद्विस्तत्त्वार्थभाष्यकारेश्च स्वमतंन भाषान्ता पचैव
पर्यायितभेदा उक्ता, मन पर्यायितस्त्वेकीयमतेनेति ? चेत् ।

उ०-सत्य, अत्र केचिद्विदितरपर्याय्येष्वप्यथा देवनारकाणां भाषा-
मनःपर्यायिसमाप्तेरन्तरस्याल्पत्व हेतुतयाऽऽचक्षते, अपरे चानि-

र्णितं कारणं प्रचक्षते, केचित्त्वेवं सभभावयन्ति यदुत-देवनारका
ज्ञानत्रयोपेता इति प्राथिवचार्यैव भाषां भाषन्ते, ततश्चतुर्विधैव
भाषा तेषां, तथा तथा प्राक् प्रधारणतात् सन्निनां विशिष्टानां
नरतिरश्चामपि तथा विचार्य भाषाया भाषणात्, शास्त्रेषु द्रव्य-
श्रुतचारित्र्यभाषाभेदा इष्यन्ते, इष्यते च मन्ये इत्यवधारणी भाषेति,
तथा च तेषां भाषाद्रव्याणां ग्रहणं मनोयोगवासितेन, तथा च
भाषाया प्रवृत्ते प्रागेव मनसः प्रवृत्तिरिति, व्यवहाराश्च भाषाप्र-
धान एवेति वा या चिन्ता सा व्यज्यते, पुष्टभाषासंस्कारश्च
मनोऽपि शुद्धः शुद्धतरः शुद्धतमः धारयतीति भाषामनसोरेक-
त्वमेवैष्य प्राणुत्तरभावा नियमः च प्रेक्ष्य पञ्चम्येकैवाप्ताता भाषा-
पर्यायि, परमसन्निनामविशिष्टानां केवलाया असत्यामृषाया
अव्यवहार्याया अपि भावात्सामान्यजीवानपेक्ष्य भाषामनःपर्यायि-
द्वयमादाय षट्कमुक्तं पर्यायिनामिति, परो हेतुर्वापरोक्षवेदिगम्यः
स्यादिति, भाष्यकारेण तु दार्शनिकपर्यटो विशिष्टा एवाश्रित्येति
पञ्चोक्ता, आर्षानुसृत्यर्थं चैकीयमतेन पृष्टपि दर्शिता, आहाराद्या
नियतक्रमाश्चतस्रः पर्याय्य, भाषामनसोस्त्वनियमः क्रमे, भाषा-
विशेषे मनसः प्राग् वृत्तिरिति भाष्यतत्त्वम् ॥

प्र० ११२९-ननु योगात् सखापक्षरक्षणया भवत्साम्येव कर्म-
णुना परं ज्ञानप्राप्तिप्रवृत्तिविभागा यागात् कथमिति ? चेत् ।

उ०-ननु प्रतिसमये यानि ज्ञानप्राप्तीनि कर्माणि वेपथे
धीयस्त्वानि कर्मव्यपरीराधापान्थेन कर्मैव च यदीरं कर्मजाया
विमर्शकमाधार एति धातुप्राप्तिकणकामण्युद्गान्प्रशास्येव काय-
यायत्नासत स्यात्तु ज्ञानप्राप्तिप्रवृत्तिविभाग ॥

प्र० ११४०-ननु मित्यान्वादीनि भवन्तु कर्मवृत्तेश्च ज्ञाना-
द्यु कथं ? त हि क्व आध्यात्म्यां कारव्यमिति चेत् ।

उ०-सत्यं, स्थितिरसञ्जयार्थमित्यान्वाद्या हेतवः परं प्रवृ-
त्तिप्रवृत्त्याप्यप्यत्र क्व समानिदृश्यते तौ च यागादेवति क्वच
सायान्थ मित्यान्वादीनां यागात्म्यानां हेतुत्वं काऽपि विराधा मेति ।
प्र० ११४१-ननु धीयस्त्वप्यस्य परवृत्त्याय सायान्वापि
कस्याप्यस्य सर्वेषु पञ्चविधातिरपि कथयन्नाथामासां यतस्तत्र
क्रियासु धर्मजायमानि क्रिया भवन्ते इति चेत् ।

उ०-सत्यं, सकारणस्य सायान्वापिक एव एतत् इति निम्न-
पस्य सत्त्वोपग्रामस्य य कथयत्ताप्रत्यया कथया ते सायान्
राधिकार्याधीयत्यका, परं एतत्कथयत्ताप्रामेयं भवन्तुवृत्तान-

भवन्तु ज्ञाना न भवतीति साम्प्रदायिकेण तत्रज्ञानप्रत्ययाय
विश्वस्यि क्वचस्य सायान्वापिकेत, सकारणकथाज्ञानेन इति ॥
प्र० ११४२-ननु 'मनावाकायकम यागः स आध्या' इत्यु-
क्त्वाप्यपि धीयाधिकरण सरस्वतीनां कथयै कथं चिकित्सा ?
इति चेत् ।

उ०-सत्यं, सकारणं ज्ञानानां सत्त्वान्निर्योगानां धीयत्वा
एव योगधीयत्वावशानार्थं कथायत्तुत्वं भवत् एव च धीयत्तुत्वा-
दाकागान्निदेरा अथवाभव कस्यैतन्नयागानां धीयत्वादिशानार्थं
धीयत्वादेव धीयत्वा कथयामास यात् ॥
प्र० ११४३-ननु किमिति देवा देवानु नात्कालं भात
कायुर्न कथयतीति ? चेत् ।

उ०-एषु देवायुर्हि न कथयन्ति ये एतान्त्वयमादिमत्वा
मन्वन्ति देवान् भवत्तनावायात् निकाचित्तसात्ताप्यत्वात् न
सयासत्त्वमादि साधयितुमत्वं तथैव भवत्तनावेर्देवान् प्रतीत्य
देवानां प्राञ्जानिगति क्वाद्यनावादेसात् एतन्न न नात्काल्यु-
योऽपि कथां महापरिप्रवृत्त्यं तु इनापिकथयन्ते कथयन्तीति
संभाव तया तत्रैव्याप्यत्वात्तौ देवा इत्यात्काल्युत्त इत्यात्काल-

तथा नारकाणामपि सरागसंशयमादीनां महारम्भादीनां चाभा-
वाद्य नारिकीनां नारकाणां वाऽऽयुषो बन्ध इति, पतदनुसारे
ऽवैकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणा यद्यद्व्यप्रत्ययेन न बध्यते कर्म तत्रै-
तदनुसारेण कारणमकलनीयमिति ॥

प्र० ११४४-ननु अर्हदादीनां स्थानकालामाराधनैर्जिनाना-
मकर्मणां बन्धो भवति, तत् किं जिननामकर्म आयु कर्मवदेकश-
य्य बध्यते ? इति चेत् ।

उ०-शुणु, जिननामकर्म अर्हदादिपदानामाराधनाद् भवति,
तदाराधनं च नरभव एव, ततस्तन्नाम नरभव एव बध्यते
पर तस्थान्त कोटीकोटीसागरस्थितिकत्वान्त्तिर्यग्गतावपि सत्तया
प्राप्यते, पर प्राक् तृतीये भवे तन्निकाश्यते, तदनन्तर च सम्य-
कत्वप्रत्ययात् तस्य सतत जिननाम्नो बन्धो यावदपूर्वकरण
क्षयकशोणित, अत एव जिननाम सम्यकत्वप्रत्ययं भीयते,
जिनश्च प्राक् तृतीयाद्भवाद्बध्यं शुद्ध क्षायोपशामिकं क्षायिक वा
सम्यक्त्वं धारयेदेव, अपूर्वकरणे तु क्षायिकदर्शनवानेव सर्व इति ॥
प्र० ११४५-ननु वर्षावासादानन्तरमवर्णं वर्षावासादृष्टौ
मासा ये विहरणीयास्ते हेमन्तादिका ग्रीष्मात्ता भवन्ति तथापि

श्रीपर्युषणकल्पे 'अट्ट गिरहहेमतिष्य मस्ति' इति दशाश्रुतादिनि-
र्युक्तवपि 'गिरहहेमते'त्युक्त तत्कथं, यतो मासानां न ग्रीष्म-
हेमतादिक क्रम इति चेत् ।

उ०-सत्यं, अत्र ग्रीष्मशब्दस्य प्राणिपात, समासेऽल्प-
स्वरत्वात्, क्रमस्तु मार्गादीनां मासानां क्रम इति प्राग् हेम-
तिका पश्चाच्च ग्रीष्मा मासा इति ज्ञेयमिति ॥

प्र० ११४६-ननु वर्षावप्रहादौ यत् षट्सु दिक्षु सकांश-
योजनादिकमुच्यते, तत्र प्रारम्भोऽवग्रहमानस्य कुत ? यतो यदि
स उपाश्रयाद् भण्यते तर्हि अयोध्याद्वारवतीराजगृहादिषु नगरे-
ष्वप्यपूर्णं स्यादिति चेत् ।

उ०- 'उज्जाणाश्चो परेण'तिनिर्युक्तिकारवचस तत्तन्नाग-
राणामुद्यानभूमैस्तत्तदवग्रहणामारम्भोऽवनेय इति, यच्चाजोपा-
श्रयस्योद्धेय. स क्षेत्रमुपाश्रयतया परिगृह्य अस्वाध्यायसख-
ड्यादिषु स वसत्यर्थोऽपीति ॥

प्र० ११४७-ननु श्रीकल्पे जिनगणधरावलिकारभ्यां शेषाणां
जिनानां किं वाच्यमिति चेत् ।

उ०-भगवतो महावीरस्य चरित्रमस्वप्नपाठ कीर्तनीयतया

चतुरङ्ग वेदादि पङ्क्तौ राज्यं सप्तान्ङ्गं निमित्ततत्त्वप्रवृत्तिवैद्यकानि
चाप्यप्याङ्गानि द्रव्यं नवाङ्गं प्रत्यायातिदेशाङ्गिकी शीलङ्गान्यप्या-
दशासहस्रमितानीति, सर्वानपनोरिव श्रुतस्य द्वादशाङ्गत्वे न
काणि धनिरिति ॥

प्र० ११५२-ननु शक्रस्तवपाठ कया मुद्रया कार्यं इति? चेत् ।

उ०-‘श्रयपाठां होत्रं जोगमुद्राए’स्तिवचनात् शक्रस्तवस्य
स्तवपञ्चकास्तर्गतवाद्योगमुद्रयैव पाठः कार्यं, परं तस्य प्रणिपात-
दण्डकत्वात्तदौ पञ्चाङ्गा प्रणिपात ‘पंचागो णिवायो’ स्तिवच-
नात् कर्त्तव्यं, यद्यद्वातयर्मकथादिषु पर्यङ्कासनं तदनशानादि-
कारणज्ञात, प्राकादीनां चतुरङ्गावनामथ वनमालया रक्षणाय,
अन्यथा तस्या भूमौ पात स्यात्तद्भायमता स्यादिति ॥

प्र० ११५३-ननु सर्वेषामेव षण्णप्रवीचाराणां देवानां प्रक्षा-
पनाप्रवीचारपदोक्त एव क्रमोऽन्यो वेति ।

उ०-चित्रा हि कायप्रवीचारा, केचित् सदेवीका अपि
अपरिशुद्धीताभिः सह रन्तुकामा, केचित् च्युतदेवीत्वादिभि-
रदेवीका अपि ताम्भिरन्तुकामा, पत्न्यां प्रममानस्थितिका अप-
रिशुद्धीता सौधर्मदेवैर्वोपभोग्या इति सप्रवीचारपदोक्त प्रवी-

चारक्रमः अपरिशुद्धीतदेवीविषय, सपरिग्रहदेवीषु श्रीभगवत्पुत्र-
शक्रेन्द्रक्रम स्त्रीपरिभोगे अवसेय इति ॥

प्र० ११५४-ननु तिरश्चामाचलिकाया असख्येयभागमाना
आवर्ता स्थितिरभिधीयते तत्कथं? वनस्पतीनामनाद्यनन्त-
स्थितिमातत्त्वाविति चेत् ।

उ०-सत्यं, देवमनुष्यनारकलक्षणान् गत्यन्तरादागतानां
सा स्थितिः न तु तिर्यक्ष्ववस्थितानामिति, व्यवहारराशिमागत्य
पुनस्तन्नोत्पन्नस्थितावती स्थितिरेव नाधिकेति तत्त्वं, अयमेव
वनस्पतिकाल, वनस्पतिमन्तरा तु न क्वाप्यन्यत्रैतावती यत्-
कायस्थितिरिति ।

प्र० ११५५-ननु वैश्रयवन्दनसूत्रस्य ललितविस्तराण्यव्या-
ख्यायां केवलं प्रणिपातदण्डकस्य एवालापकानां सख्यानां सम्प-
दथ्य अनामहेतुका आख्याताः, अहंकारस्य तवादीनां व्याख्यानां
सविस्तरं कृत्वाऽपि तद्गतालापकसम्पत्संख्यादि किमिति न
दर्शयामिति? चेत् ।

उ०-एतस्यां धृत्तौ शक्रस्तवे श्रीमहानिशीथे च पञ्चन-
मस्कारादिसूत्रेषु सम्प्रदालापकानामुक्तत्वात् चैतयवन्दनसूत्रादि-

प्रयात्नापकसम्पार्जनं प्रार्थीभूतस्त्वत्र कश्चित्पितृसत्तायां शुकस्य
 क्षीणानामाश्रायकानां मतस्यैव दार्ढ्यमात्रकृत्यार्थिभ्योऽथ। या मातं
 प्रदुर्धं तस्यात्सर्वमेववर्धनाय तत्र तस्समाश्रयानं मधिष्यतीति
 सम्भाष्यत अथवा वारुषं काश्चिद्वर्तमानस्य मयश्चिति ।

प्र० ११५६-ननु अद्विजाधामसि केवळिकस्वस्य सम्भाषा
 वाहुस्वस्यदीर्घामिव पर सर्वेषु क्षत्रकाष्ठेषु धर्मस्य दीर्घात्परधर्म-
 यस्य प्रकृष्या तु मयाधर्मिनिर्भरेरेव क्रियत तत्राप्य 'कृष्-
 णिपयथा यस्मा मयाकर्मितस्याप्युच्यते ? इति चत् ।

३०-सार्धं, चतुर्दश्यायातिशयानां सत्यसि जितेभ्यस्तना
 प्रमादस्तत्र न तत्रधर्मिनस्य धर्मस्य तद्व्येस्यया स्वीकारः, किन्तु
 मयवशां कश्चिद्व्ययैवाभाष्यजानप्रकाराभाष्यराजधर्मस्य स्वीकार
 इतिश्रुत्याय द्विजाजिनादिकस्याप्यामसि जित्पितृनां केवळिकानां
 पश्यापस्वरुपानुवर्तिभयस्य धर्मप्रकरणानि, सर्वेऽपि केवळिकानः
 समानतयप्रकरणया इतिज्ञानतस्य च 'केवळिकप्रयथा यस्मा मय
 ममित्यापुष्यमान मुक्तिस्तत्रतमय इत एवाप्यत तर्कानुसा
 रिच' प्रस्थापयितुं 'पश्याथा म मे धीर' इत्यादि, तत्रैतत्सम्ब
 धीत्यशयानिन ससम्पत्प्रस्थापय ।

प्र० ११५७-ननु 'कम्म अट्टपिह रातु, अरिभूय इह
 सन्धदीर्घाय विषयनाए' तथा अरिहनाथस्य च निर्धयेष्यत
 याऽरिभ्यास्ते शासने क्षेत्रे कर्मण्यथारिभूतानि, न चाद्यानां
 कर्मणामधुर्धयायास्तस्यापि प्रकृतीनां क अति रागाद्वयाक्य
 प्रकृती, यद्विच वैराग्यार्थमुत्त-मायाकामक्याप्येतरयत्नत् रागास
 च्छिर्त इतं कालमात्रस्य पुनर्ध्वय इति समासमिदिक ॥ १ ॥
 इति इमास्त्वार्थिनि प्रथमरतिप्रकरणाश्रयमाधीयत तत्रपि न
 भ्या इत्यमाश्रयानिदिति चेत् ।

३०-सार्धं स्वकारमणे क्षात्राया स्वकणाद्विषयकन् मार्गद्वयं
 प्रामोनि परतु फ्यायंतु मीतिकमममीतिकर्ष च, तत्रैव च राग
 द्वेषाभ्येन स्वकारकस्य निर्दिश्यत, अत्र एव सध्यस्त्वज्जारिभ-
 यवगारेषुशुभयमधिष्यमतिम चारुष्यसि प्रतिबन्धं वैराग्यमिति
 कथ्यत इति च तस्मिन् मार्गद्वय रागमाग मायाकोभक्ययाः
 कयाप्या कर्मप्रकृतिकयाया कोषमानक्ययाश्च द्वेषमार्गे आदि
 मयि इति कम्मप्रकृतिषु शशुभयवर्धनाय नत्रथादिकयातयाच्छी
 निर्युक्ती स्वकारमपस्य विषयतयाफलानिदिति न काऽप्यन्याभ्यास इति ॥

प्र० ११५८-ननु 'भावेण सद्दहतां, अयाणमाणेऽपि सम्म-
त्तमिति यदुच्यते, तत्कथं घटते?', अज्ञातानां जीवादीना-
तत्त्वानां श्रद्धानस्यैवायोगादिति चेत् ।

उ०-सत्य, केचिदत्र विशेषेण निर्देशादि-सदादिद्वारैर्यद्-
ज्ञान जीवादीनां तदभावमपेक्ष्य सत्यपि सामान्ये ज्ञाने अज्ञान-
मातुः, केचित्तु गुरुपारतन्त्र्यमेव माषतुषादीना ज्ञान तदधीनं
च श्रद्धानं च, यथा शिशोर्मातृवच्चसाऽज्ञानेऽपि पदार्थानां प्रत्या-
यनं चाध्यक्षमीक्ष्यते तद्वदादि तेषां नत् स्यात् तदा स्पष्टमेवाज्ञानेऽपि
जीवादीना श्रद्धान तद्वतोऽपि सम्भक्त्य च, एव च शावकपुत्रा-
दीना सहजच्छते नैसर्गिक सम्भक्त्य च तथाप्रकारस्य जीवादि-
गतस्य बोधस्याभावेऽपीति ॥

प्र० ११५९-ननु कर्मानुबद्धत्वादेव भवावर्त्तो हेयतयेष्यते,
अत एव च सिध्यदवस्थामिधाने 'जाह्नगरामरणकर्मबंधणवि-
मुक्तंति' कृत्स्नकर्मविप्रयोगो मोक्ष इत्यादि चोच्यते तर्हि भाष्य-
कारेण 'जन्मनि कर्मकलेशैरिति किमर्थमुक्तमिति?' चेत् ।

उ०-श्रुणु, 'कर्मकलेशविपाकादायैरपरामुष्टः पुरुषविशेष
इष्वर' इति योगाच्चार्या आहुः, मूलं च तत्र कर्मकलेशा इति,

सर्वसिद्धेश्वरतादर्शनायेद् स्यात्, तत्रतस्तु कर्माणि तानि
कर्त्तव्यानीष्टानि च यानि स्युर्निरनुबन्धीनि कुशलानुबन्धीनि
वा, तद्वांश्च नरभव सुलब्धतया व्याख्येय इति कलेशानुबन्धि-
भिरैव कर्माणि संसारस्य नरभवस्य वाऽनुबद्धत्वादनिष्टतेति-
दर्शनाय 'कर्मकलेशैरनुबद्ध' इति योग्यमेवोक्त, पारमर्षेऽपि
'सिञ्चति' यावत् 'सर्ववदुक्कलाणामत कर्त्तरीत्याशुच्यत एवेति ॥

प्र० ११६०-ननु 'सम्महिद्धी जीवो, उवइदं पवयण तु
सद्दहइति यदुच्यते तत्कथं घटते?', यतो नहि प्रवचनश्रद्धया
रहित सम्भ्यदर्शनी भवतीति चेत् ।

उ० - सत्य, अनन्तानुबन्ध्यादिसप्तकस्य क्षयोपशमादिना
यदात्मगुणरूपं सम्भक्त्यं तद्धानिह सम्भयदृष्टिर्ग्राह्य, उत्पन्नसम्भ-
क्त्वाच्च भाविभद्रस्य पान्थस्य सत्पथश्रद्धानमिव जिनाद्युपदिष्टस्य
तत्त्वस्य श्रद्धावानेव भवतीति तत्रत्वम् ॥

प्र० ११६१ - ननु एकत्रोच्यते यदुत-'सर्ववगयं सम्मत्त'
ति, तथा च सर्वेषु द्रव्येषु पययिषु च सम्भक् श्रद्धितेषु प्रक्षा-
पनीयेतरेषु च सत्येषु मतेषु सम्भ्यदर्शनमिति, अन्यत्र चोच्यते
'सम्महिद्धी जीवो, उवइदं पवयण तु सद्दहइत्यनेन प्रवचनप्रति-

करणत्, अन्येषां तु श्रुतिशब्दस्वयमुक्तस्य विषयासित, नित्या
वेदा केपञ्चित् केपञ्चिदभ्यादिभ्य उद्भूता इति, न तत्र
श्रुतिशब्दा यथार्थ, श्रुतस्याल्पतमाशोऽपि सूत्रं, अत एव
जो सुत्रमहिज्जंतोऽपि सुत्र गणहररइयमिति सूत्रोक्तस्यैकस्ये-
त्यादि च, उपक्रमाधिकारे च परस्परवसानत्वादागम इति ॥

प्र० ११६५-ननु उपाध्याया साधवश्च भगवन्तो ज्ञानादि
पञ्चकस्याचार्येषु साधव एव स्यु, नहि कोऽपि वाचको मुनिर्वा
पञ्चाचारवर्णविहीन, प्रत्युत विनयवद्ब्रह्मानाथा आचारा उपाध्या-
यादीना विशेषेण स्यु, यतस्ते शासने आगध्यायाधकोभयकार्य-
लीना, आचार्यास्तु भगवन्तः शासनप्रवृत्तावाराधकपदस्था
एवेति चेत् ।

उ०-सत्य, वाचका अनगाराश्च ज्ञानादिपचाचारवर्णलीना
एव परं न ते स्वतन्त्रतया तथा, किन्त्वाचार्याक्षरता एव, अत
एव पाश्चिक्शमणकेषु 'तुभ्यं हं सति यमित्यादि कथ्यते, आचा-
र्यास्तु प्रवर्तका शासनस्येति त एव पञ्चाचारवर्णानिपुणा इति
आचार्येषु साधव इत्याचार्या इति कथ्यन्ते ॥

प्र० ११६६-ननु सकलस्यापि शासनस्य प्रवर्तका

आचार्या भगवन्त सकलस्त्राणामनुयोगांश्च त एव कर्तुमला-
स्तर्हि द्वादशाङ्गादिस्त्राणां स्वाध्यायलीनत्वमध्यापकत्वं चोपा-
ध्यायानामेव कथं गीयते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं 'अनुयोगकृत्वाचार्य' इत्यान्वयचनमनुसृत्यार्थ-
प्रदानभेदेनैवाचार्यपदस्योपाध्यायपदात् सूत्रप्रदानपरान्द्रिभ्रत,
पर प्रागुद्दिष्टसमुद्दिष्टानुष्ठानानामेव स्त्राणामनुयोगाः प्रवर्तन्ते,
अनुयोगप्रवृत्तौ च न तत्र उपाध्यायानादिनियमः, अतो नन्वाद्यनुकमे-
णानुयोग, उद्देशादयस्सूत्रधानादिनियमेनैवावश्यकादीनां भवन्ति,
ततो नियमपूर्वक स्त्राणामुद्देशादिविधिनोपादान तद्योपाध्याय-
पाठ एवेति ॥

प्र० ११६७-ननु आचार्या उपाध्यायाश्च गच्छस्य सेटीप्र-
भुतिदृष्टान्ताननुसृता इति सन्त्येव सहायका संयमे, तत् किमिति
मुनीनां समयमसहायो गुण आख्यायते ? इति चेत् ।

उ-सत्य, आचार्योपाध्याया प्रवर्तका गच्छस्य मेढ्यादि-
भूताश्च पर सारणादिना तेषां तत्त्वं, वैयावृत्त्यकरणे नियोगस्तु
मुनीनामेव, तेषामेव वैयावृत्त्यस्याकरणे शास्त्रकाररक्षीदिति प्राय-
श्चित्तमिति योभ्यमुक्तं मुनय सहायका इति ॥

म० ११६८-अनु 'उत्सवकर्मविप्रसंगो मास' इति पुष्या
 दुस्यस्यानुक्तिरिति च ताज्ज प्रतिपद्य ततः पुष्यामास्योक्त्या
 सद्य कर्तव्य इतिमिति 'सप्तम्यास्योक्त्या' चि'गान्तं कस्मात्
 मित्याप्युक्तं 'स्वार्थि कल्पते अहो' स्वार्थमेव च द्वापराया
 ततः सपत्न्यादिस्यतः ? इति चत् ।

३०-पापमद्य सप्तपराधिक तस्येय इत्यर्थं सार्धकर्मसपत्न्या
 इति प्रतिस्थान पापानां स्वार्थेपादेशा पुष्य स्वमासव मीमंस्तस्य
 पर तदा न तदर्थं सपत्न्यादि ॥

म० ११६९-अनु मासस्वधिक्रमदीयणा पुरुषवार्था सामा
 दितिस्थानताकायातः पुरुषव्याकरणात्पस्य निवृत्तपर्यायत्वात्पस्य
 त्वापि मद्रुत्सवमिममं तत एव च ताकल्पस्यार्थो भीमता
 त्रिनेत्रताया चरितानि गणपतरादिस्यवितानमाहरी च मद्रु-
 दार्थं कल्पत इति भीरुतापुत्ररकल्पनिर्मुक्तिप्रकारा 'पुरिते'त्या
 दिवशा गणपता कल्पयन्ति न च विजायमेतद् पुरुत-सवपुता
 म्मनरागतस्य सर्वमद्रुतादिमद्रुत्सव एवपरायानिममस्कारस्य
 इतिमिति न स्थापन इतिमिति । चत् ।

३०-३११५, एवंपरायानिममस्कारस्य मद्रुत्सव सर्वेषां विगतत्वं

कीर्त्यु सभाय तद्य मद्रुत्सवमस्येवोक्तिसर्थे सप्तदिनार्थक-
 तात्क तत् परं कीर्त्यवियेये मद्रुत्सव कल्पार्थपस्यार्थी त्रिम-
 रितानिद्विद्विभक्त्यं सिधं विदित् मद्रुत्सव मपवद्विनिर्मुक्तिप्रकृति
 एतत्तं म्मत्स्यमिति ॥

म० ११७०-अनु सिद्धार्थस्य अमत्स्यस्य अमत्सवतो मद्रुतीर
 स्य निरुत्पत्तनासीद्वेति चेत् ।

३०-भीर्त्युपुष्याकरस्यत्र एतानेकत्र 'सिद्धार्थे'य एवोपुष्यक,
 भीर्त्युपुष्यानामकरणविविधत्वात् च 'एतेषां एतेषु कर्त्तव्यामा इत्युक्तं,
 मगावतोऽभिनिष्कामावसात् च 'विजा' एव विजा एतु मित्या-
 पुस्य, तस्याप्याप्यकारणापि 'स्वीतमपद्राप रात्र मित्युक्तिर्त्त, संहर
 नावसात् च एतेषु 'एव' इति कारणाप्येसु पाठेमायेसु, इत्या,
 एतत्, एव भीर्त्युपुष्याकरस्यार्थो भीर्त्युपुष्यात्तव विजात्तवोप्यात्
 एभिर्त्युपुष्यात्तव कर्त्तव्यात् एतन्मत्सवः सत्स्य एभिर्त्युपुष्यस्य
 हेतुत्सवमार्थं एवा अतएवो ज्ञातव्यमस्य एभिर्त्युपुष्यस्य ॥

म० ११७१ - अनु भीर्त्यात्तात्प्रापावता-अर्थो अगावतो
 मद्रुतीरस्य चरित्व भीर्त्येवमपुष्ये कल्पना पावत् 'कुटिल-
 वि पाकमार्त्युक्तं न कल्पयत् भीर्त्युपुष्याकरस्ये न चत्कव विद्वत्

णमप्यत्रेति, कस्तदर्थं ? इति चेत् ।

उ०-अत्रैव सम्भावना यदुत-सर्वेऽपि देवा देवलोकाज्जयव-
मत्ता 'त सुरविमणविभव, त्वितिय चवण च देवलोगाधो ।
अद्वलियं चिय हियं, सयसकर ज न फिदुई' ॥१॥ इत्युपदेश-
मालादिवचनाच्छोकप्रस्ता मृगा इव ज्यवन्ते, भगवज्जिनादयस्तु
चरमशीरिण' आसन्नभद्रत्वाव तथा विलपन्ति, तत्राप्ययं तु
भगवान् भाविजिनः सिंहजात इव सिंहरूप एव सन् कुक्षौ
क्षगतो देवानन्दाया इति, अन्यामप्यागमक्षा ऊहंतामिति ॥

प्र० ११७२ - ननु या दर्शनाद्या श्राद्धप्रतिमा एकादश
ता श्राद्धानां किमभिग्रहकरा अवस्थाविशेषकरा वेति? चेत् ।

उ०-आदावक्रियावादित्वमास्थाय श्रमणभूतताश्चेत्तास्तदा
तु दशाविशेषा द्वादशानां नगणां ता, एकादशसु च ते श्राद्धत्व-
मनुसर्तार', आद्यावस्था तु कृष्णपाक्षिकाणां नियममिथ्यादशां
च, यदा चाचरितवता अपि आतन्ददिवत्ता प्रतिपथेरस्तदा
एकादशापि ता अभिग्रहविशेषा', आजन्मचीर्णमहाव्रतानामपि
यथा शुद्धिविशेषार्थमन्त्यावस्थायां पुनर्महाव्रतादीनामुच्चारण तथा
निश्शल्क्यनिरतिचारदर्शनादिप्रतिपालनार्थमेता एकादश श्राद्धप्र-

तिमा इति ॥

प्र० ११७३-ननु 'चारविसेसेण भवे, सुहृदुहविही मणु-
रसाणमित्यादिशीजीवाभिगमादिवचनात् यो मनुष्याणां सुख-
दुःखविधिश्चन्द्रसूर्यनक्षत्रमहाग्रहचारैर्निर्णयो गणयते, स कि
सुखादेर्विधायकतया क्षापकतया वेति?', आद्यं, तिर्यगादीनां स
विधिरस्त्येव, नृक्षेत्रादहिरपि च किंकृत, तत्र चन्द्रादीनां
चारस्यैवाभावात्, क्षापकत्वे तु क एव प्रभावो ज्योतिष्काणां यतो
विह्वलगावादीनामपि तथा तथा तत्तज्ज्ञापकत्वादिति चेत् ।

उ०-सत्यं यथाहि नृलोकादहिर कालद्रव्यस्योपग्रभकस्या-
भावेऽपि पदार्थानां स्वय वर्त्तनादीनि भवन्ति दृष्टा न नृलोके
तदुपग्रभकस्य कालद्रव्यस्यापलाप उचित', तथात्राऽपि नराणां
सुखदुःखविधाद्युपग्रभका एते इति न कश्चिदोप ॥

प्र० ११७४-ननु मोक्षाधिकारिणामनगराणां ज्योतिष्कर्मनु-
ष्याणां चारविशेषेण सुखदुःखकारिभिर्ज्ञातै किं प्रयोजनमिति? चेत् ।

उ०-सत्यं, यथा ज्योतिष्का स्वचारविशेषेण नराणां सुख-
दुःखयोरुपग्रभकतया विधातारस्तथैव शुभाशुभविधिनिर्विघ्न-
शुद्धिप्रभृतिषूपग्रभकतया विधातार, अत एव च गणितानुयोग-

प्रतिकारक्रियाऽनुज्ञायत एवेति न कोऽपि द्वयोर्विध्योर्विशेष, सम्यग्दर्शनादिद्वारा संवरनिर्जराभ्यां साधनं मोक्षस्यावश्यकमिति सर्वत्र साध्यं श्रेयमिति ॥

प्र० ११७८- ननु श्रीपर्युषणाकल्पाध्ययनमधुना सर्वेष्वार्यैर्दुःशिक्षितस्करन्धाद्भिषतया हश्यते तनस्तत्सवादानाय किं वाच्यमिति? चेत् ।

उ० भगवत्या पचदशाज्ञातके 'देवदुसमादाय पव्वहर्ष'सि स्यावयव, श्रीसमवायाङ्गे च 'समवसरणं जहा कर्षे'त्ति सूत्रावयव', आचारार्हवृत्तौ दशाश्रुतस्करन्धनूर्णो च 'तेण कालेण' मित्यादेः 'धाधारियो' त्यादेश्च विवरण तत्सवाधने प्रत्यल, स्वमसूत्राण्यनेकविधानीति तु तच्चूर्णभवनञ्चियाद्विषु स्पष्टमेव, 'अधो उ धेराचलिं वोच्छ'मिति दशाश्रुतानिर्युक्ताववतरणमप्यस्तीति॥

प्र० ११७९-ननु क्रियावादिनामक्रियावादिनां वा के भव्या अभव्या वा? के कृष्णपाक्षिका शुक्रपाक्षिका वेति? चेत् ।

उ०-अन्यतीर्थिकसमवसरणेषु वर्ण्यमानास्तदाचारवन्तः सर्वेऽपि भव्या वा भवेदुरभय्या वेति न तत्र कोऽपि नियम, अनन्तशो जिनमतगतसर्वविरतिमतमप्यभयत्वस्य समवदादिति ॥

प्र० ११८०-ननु किमन्यथाविधा. क्रियावादिनां क्रियावादिनां वाका सन्ति? येनते एव विशेषिता इति चेत् ।

उ०-सन्त्येष श्रीदशाश्रुतस्करन्धे श्रावकस्याध्यायां प्रतिमयां तद्वन्त क्रियावादीत्यभिख्यावन्त, नियमेन च ते क्रियावादिन शुक्रपाक्षिका इति, तेषां ससारमान ज्ञान्यमपार्थपुद्गलावत् परन्तु पुद्गलावत्सं, नियमश्चैवविधय पया तत्रेति, तदुपक्रमे च ये प्रतिमाहीना मनुष्या अधमाचारा वर्णितान्तेषामक्रियावादीत्याभिख्या कृता ते भव्या अभव्या द्विविधा अपि भवन्ति पर ते तथाविधा सर्वेऽपि नियमेन कृष्णपाक्षिका एवेति नियमित तत्रेति॥

प्र० ११८१-ननु स्वप्नानां फल तत्स्वरूपाणुसारिण तत्फलादेशकवत्त्वानुसारेण वेति? चेत् ।

उ०-'एष चाहस सुमिषे सव्या पसेइ तिथ्यरम्भाये'त्यादिसूत्रममुदायादेरस्तु स्पष्टमेव यत्स्वप्नानामुत्तमत्वमनुसुरत्यैव फलं, परं यथा बीजस्वरूपाणुसारिणः कुरादीनास्तुत्पत्तावपि पृथवीवातादय सहकारिणस्तथा स्वप्नफलेऽपि फलोद्देशकोद्देशेतरानुसारेण करुणामिरिति, स्पष्टं चैतदात्वप्यकार्दिसु स्वप्नदृष्टान्ते कार्पटिकस्य शशाङ्कमण्डलस्वप्नस्यापि फलोद्देशकोक्तिमनुसुरत्यात्यल्प

कम्बलासस्य सूक्ष्मदेवस्य वैपरीतरेफेन एतन्मन्त्राभायेकप्रतास्यदिति ।
 प्र० ११८२-मनु देवानस्यपाप्याहते धामये मगावति महावीर
 कथं पञ्चादीनां स्वामानां चतुर्वैशाखाभापहाते बहवो? सापि साप-
 हसकिशाम्बया ह्येव इति च कथं बहवो? इति चेत् ।

३०-सत्यं, प्रथमं तावत् गजार्दीनां महास्वाम्यामिषिषवादि
 कम्बलाजयां कम्बकथं धामये मगावति महावीरेऽप्याहतेभापहात्स्य
 वैशखाभापहादयेव त्रिशम्या देव्या ह्येवस्यापहात्स्य बर्हणामपि
 नत महास्वयना निष्कम्भा शम्भ्यात्पहात्सा वा किरणवस्यं त्रिशय्या
 निष्कम्भा एवति प्रतीतिरुक्त्यापि त्रिशम्या नु देव्या न श्याक्या
 कम्भाशम्भ्याप्युक्त एतन्मन्त्रोक्त्या भापहातयेति ।

प्र० ११८३-मनु 'रिक्शयपानिन् फरक्य, राजानं बहवै शुभं ।
 निमिषय विरापय कम्ब कम्बमादिषां त्रिस्तोत्रात्तये कथं कम्भा
 देवकथयमिति? इत् ।

३०-राजाया अस्मिन्तया पूज्यास्वति तस्य कम्बानां प्रायतं
 नर एव न राजाया अस्मिन्तय कम्बाद्याका न च तयोरेकैव
 नराप्रादीनां भूमिजानां कम्ब इत्य निमिषयवचनानु कथं स्य
 चार्दीनां कम्बमिति निमिषय- कम्बेन कम्बमादिषादिति यस्या-
 न्

शुक्लं, अथ एव च श्रीसिद्धार्थेन राजा त्रिशाम्बायै प्राणं सत्य
 क्षमत्वं कम्बमुत्सवापि स्वन्त्यापन्नकानाङ्गुय तत्रादिरयमानकम्बका
 मयस्तः कम्ब, प्रथमं च माविचित्रितस्यमन्त्रुसिद्धित राजाकच्छिदिति॥
 प्र० ११८४-मनु श्रीशाययस्येन ज्ञातेन सता कथं गजार्
 दीनां महास्वयनां चतुर्वैशाखादि पाषत्यदिनिष्ठिनामन कम्ब-
 मुकमिति? इत् ।

३०-सत्यं प्राक् तावत् 'काहल्लसगाप्यस्त्रे स्युक्ताहभ्य
 सोऽथय न तु विपश्चिदिति तथादित्तमानम्भवः यथा मापि का
 यन्तुसारेण यानुष्ण्यथीतिभ्यापयत् मगावना महावीरस्य तत्र
 कुले योमिषमभिष्कम्भ्यादीनाममवभायेवासहस्रतास्तस्य वाच
 कस्या प्राणुजा इति सम्भाषते ।

प्र० ११८५-मनु 'देसजयप'यादीनां क्षात्रप्रतिमानां कास-
 मेकप्रदानां कथास्त्विति? इत् ।

३०-श्रीशयासकरशासु सर्वांसामपि क्षात्रप्रतिमानां पूषक
 पूषकं ससुवार्थेन च कासप्रदानमुक्तामसवीनि ॥ मनु जासां वर्धना
 दीनां क्षात्रप्रतिमानां रिक्शेकस्त्रिययेन कासप्रदानमदिन क्षात्रप्रतिमापि
 तत्र मानमिति? इत् । मगावति श्रीहृदि मन्त्रवृत्तिके अस्मिन्

पञ्चाशके तासामन्तमुहूर्त्सादिकमपि कालमानमुक्तमेव, तत्र कारणं च प्रवक्ष्यामरण वेति द्वय दर्शित, अन्यथा त्वेकाद्येकादशमासा एव ता इति ॥

प्र० ११८६-ननु किमिति वेदनीयादीनि पट्ट कारणान्याहारकरणस्य हेतुतया प्रदर्श्यन्ते ?, सर्वेषां कारणानां सदा सर्वेषु सयमिषु भावादिदि चेत् ।

उ०-सत्य, परं संयमिनामेवावस्थानिशेषेण कारणविशेषस्य विशिष्टादर्शनार्थमेतानि षट् कारणतयोद्दिश्यन्ते, शैक्षकादीनां प्रथमं षण्डकल्पिकादीनां द्वितीयं ग्रामानुग्रामविहारदेशादनादिकारिणां तृतीय अथवानादिषु ससार्थं गतानां चतुर्थं अभ्युद्यतविहारमरणपरिकर्मसंलेखनाकारिणां पञ्चमं अशनदिके प्रतिज्ञातेऽपि समुद्रघाते तथाविधानां कदाचिदाहारप्रसङ्गे षष्ठमेव केवलं कारणमिति, सुधीभिरन्यथापि चोह्यान्येतानीति ॥

प्र० ११८७-ननु सामायिकस्य कथं लाभ इतिद्वारं विवृण्वान्निर्गवावन्निर्युक्तिकारै किमनेकधा 'चोह्येण पासणे'त्यादिभिर्हेतुद्वारस्य विवरण कृतं ?, 'उवपसशुद्रपदाणेसु' तिगाथया तथा-विधे पुनवञ्चितदोषस्याभाव एव तत्र परो वेति चेत् ।

उ०-शुणु, प्रथमं तावत् सामायिकवद्भ्यः संयमवीर्यप्रवृत्तस्य कथ्यतेऽयं समग्रोऽप्युपोद्घातदिरनुयोगो गौतमादिभ्यः, तेषां च मनुष्यादिसामग्री प्राप्तपूर्विकैव, ततस्तानुद्दिश्यैवमत्र विधेयं यदुक्त- 'जया जीवमजीवे ये'त्यादिगुणपदप्राल्तिपारम्पर्येण भवन्ती लब्धारो लोकमस्त्रकस्यं स्थानमनेनैव भवेन तदा वर, परं सावशेषेषु कर्मसु न लब्धं चेत् तदाऽगाथभववारिधौ परिश्राप्यतां भवतां गतेयं मनुजत्वादिका समग्रा सामग्री चोह्यकादिदृष्टान्तदशकवद् दुर्लभैव परं सभ्यकू समाराद्धसंयमा अपि नापि लब्धार उन्नतकारणात् परमपदं तथापि 'तस्य टिञ्चा जहा टाण'मित्यादि यावद् 'तवसा भुयकम्मंसे सिद्धे हवइ सासप'त्यन्त्यथोत्तराभ्ययनवचनमनुश्रुत्य सयमवीर्यदुद्धयेऽन्यथा गताया नरत्वादि सामग्रा दुर्लभतमत्वमाख्यायते, कियद्देदा का का च सा मनुष्यादिका सामग्री यस्यां प्रत्येकपदं चोह्यकादिदृष्टान्तदशकदुर्लभामित्याशङ्कापनुत्तये चाशङ्ककरणात्तानि त्रयोदशस्थानानि दुर्लभसामग्रीरूपतया दर्शितानि, 'जई लहइ चउ-णहमन्नयरंतिवचनात् श्रुतसामायिकमध्यधिकृतं तदपि कियतो

उ० - अशीत्युत्तरदातं ये क्रियावादिन पाखण्डिकास्ते
 प्रत्येक कालाद्यपेक्षास्तित्वादिवादिन इत्यैकान्तिकत्वानिमिष्यादृशः,
 कालादिसमुदायेन जीवादीनां कथञ्चिदस्तित्वादिवादिनोऽशी-
 यादसमूहभूता क्रियावादिन सर्वनयसमूहवादित्वात्
 इति ॥

११८९-ननु 'कालो सदाव निवर्द्धत्यादिकाया गाथाया.
 इति ? चेत् ।

०-शुणु, अक्रियावादिनो हि जीवास्तित्वादीनां लोपका इति
 नयिका अज्ञानापगुणप्रधाना अज्ञानिका इति
 च तरसमुदायोऽपि सभ्यदृग्भवितुमर्हति,
 ; क्रियावादिनस्ते ऐकान्तिका इति तावन्तो
 , समूह तु ये कालादिभिर्जीवाद्यस्तित्वादिवत् पुर-
 ते तु सर्वनयसमूहात्मकस्याद्वादरक्तत्वात्
 ननु कथमेवोऽत्र भावार्थ इति ? चेत् 'कारणे-
 रगतस्य वादिनां पार्थक्येन सूचक, अत एव
 ण्डुस भिति पाखण्डित्वस्य दर्शनं, 'समासश्चो होइ सम्म-
 सति च सभ्यदृशा सत्क्रियावादित्वस्य सूचकं पदमिति ॥

प्र० ११९०-ननु नरभवस्य शिवस्य वा प्राप्तौ कथं काला-
 दिसमुदायस्य कारणतेति ? चेत् ।

उ०-शुणु, नरभवप्राप्तौ तावत्कायस्थितिकाल काल, जीव-
 स्य भवभवनस्वभाव, भवितव्यतया नरत्वे आगम, स च तथा-
 विषस्य पूर्वकृतकर्मण प्रभावात् तच्च कर्मजीववीर्यसहकृतयोग-
 जातमेवेति । शिवस्य प्राप्तावपि, सुषमदुःषमादिकं काल, भव्य-
 त्वं स्वभावः भव्यत्वपरिणको नियतिः, क्षपकश्रेण्यादिसाधनं
 नरत्वादि पूर्वकर्मज, अपवर्गसाधनं च पुरुषकार इति ॥

प्र० ११९१-ननु भगवांस्तीर्थकरो ह्यर्धमागध्या दिशति धर्म,
 भगवन्तो गणधरा अपि सूत्राण्यर्धमागध्यामेव रचयन्ति, सति
 द्वेष कोऽयमात्मानन्तरागमभेद अर्थसूत्रागमभेदो वेति ? चेत् ।

उ०-सत्य, भगवन्सस्तीर्थकरा हि सर्वज्ञा इति केवलज्ञानेन
 सर्वद्रव्यक्षेत्रकालभावान् विज्ञाय ये ये तत्र प्रज्ञापनीयास्तान्
 सर्वान् अस्तिरवनास्तित्वादिभावविशिष्टान् भापते, 'जे तथ्य
 पणवणजोगे ते भासइ तिरथयरो'त्तिश्रीनन्दादिवचनात्, 'अस्थि
 लोप' इत्यादितो 'जाव आराहए भवर्द्ध'त्यन्तमौपपातिकवचनाच्च
 'वरजोग'त्तिनन्दादिवचनाच्च भगवन्तो गणधरास्तु तत्र नतान्

उ० - अशीत्युत्तरशतं ये क्रियावादिन पाष्ण्डिकास्ते
 प्रत्येक कालाद्यपेशास्तित्वादिवादिन इत्यैकान्तिकत्वाभिध्यादश,
 कालादिसमुदायेन जीवादीनां कथञ्चिदस्तित्वादिवादिनोऽशी-
 त्युत्तरशतवादसमूहभूता क्रियावादिन सर्वनयसमूहवादित्वात्
 सम्यग्दश इति ॥

प्र० ११८९-ननु 'कालो सहाव निर्यर्ग'त्यादिकाया गाथाया
 को भावार्थ इति ? चेत् ।

उ०-शृणु, अक्रियावादिनो हि जीवास्तित्वादीनां लोपका इति
 गुणगुणसमाना वैनायिका अज्ञानापगुणप्रधाता अज्ञानिका इति
 ते मिथ्यादश, न च तत्समुद्रयोऽपि सम्यग्दशमवितुमर्हति,
 पर योऽशीत्युत्तरशतं क्रियावादिनस्ते ऐकान्तिका इति तावन्तो
 मिथ्यादश, समूहं तु ये कालादिभिर्जीवाद्यस्तित्वादिवाद पुर-
 स्तस्य वदन्ति ते तु सर्वनयसमूहात्मकस्याद्वादरक्तत्वात्
 सम्यग्दश इति ॥ ननु कथमेवोऽत्र भावार्थ इति ? चेत् 'कारणे-
 गते'ति अशीत्युत्तरशतस्य वादिनां पार्थक्येन सूत्रक, अत एव
 'प्राता मिच्छन्त मिति पाष्ण्डित्वस्य दर्शन, 'समासओ होइ सम्म-
 स'ति च सम्यग्दशा सत्क्रियावादित्वस्य सूत्रक पदमिति ॥

प्र० ११९०-ननु नरभवस्य शिवस्य वा प्राप्ती कथं काला-
 दिसमुदायस्य कारणतेति ? चेत् ।

उ०-शृणु, नरभवप्राप्तौ तावत्कायस्थितिकाल काल, जीव-
 स्य भवभवनस्वभाव, भवितव्यतया नरत्वे आगम, स च तथा-
 विधस्य पूर्वकृतकर्मण प्रभावात् तच्च कर्मजीववीर्यसहकृतयोग-
 जातमेवेति । शिवस्य प्राप्तावपि, सुषमदुःखमादिकं काल, भव्य-
 त्व स्वभाव भव्यत्वपरियाको नियति, क्षणकश्रेण्यादिसाधनं
 नरत्वादि पूर्वकर्मज, अपवर्गसाधनं च पुरुषकार इति ॥

प्र० ११९१-ननु भगवांस्तीर्थकरो ह्यर्थमागध्या दिशति धर्म,
 भगवन्तो गणधरा अपि सूत्राण्यर्थमागध्यामेव रचयन्ति, सति
 चैव कोऽयमात्मानत्तरागमभेद अर्थसूत्रागमभेदो वेति ? चेत् ।

उ०-सत्य, भगवन्सस्तीर्थकरा हि सर्वज्ञा इति केवलज्ञानेन
 सर्वद्रव्यक्षेत्रकालभावात् विज्ञाय ये ये तत्र प्रज्ञापनीयास्तान्
 सर्वान् अस्तिरत्नारितित्वादिभावविशिष्टान् भावते, 'जे तस्य
 पणवणजोगे ते भासइ तिरथयो'त्तिश्रीनन्धादिवचनात्, 'अस्थि
 लोप' इत्यादितो 'जाव आराहप भवई'त्यन्तमौपपातिकवचनाच्च
 'वरजोग'त्तिनन्धादिवचनाच्च भगवन्तो गणधरस्तु तत्र गतान्

कथं स्थापना भातु पराधस्यावस्थाया न स्यात्, स्थाप सिद्धा-
 भूयश्च निर्दुग्धकारादिकथनप्राप प्रत्यकीः, तदास्यचिकी
 चापर्यं पशुमिनिमलस्यावस्था प्रत्यकीकताया स्थापकपथिच
 पितृगणस्यद्विप्रापकना परमाज्ञाप्रामाण्यार्थान्मनुमानादिभि-
 न्निक्षेप्य कथं विराज्यते ? चत् ।

३०-साम्-प्राक् तावत् एव आद्याप्रामा अर्थां य
 भातुपत्त्यादिगायता अमप्यन्वाद्य एव ततस्तथाभानुमानिकत्वा
 एतत्तव असादरानासाभ्राभ्यात् स्याद्येव पितृपथकता वक्तुः,
 द्विष्ट-य आतागा अगाथां द्विनेभ्यस्तथाभाप्रायां अद्यापर-
 सन्ना आधर्मीन् पराधन् प्रतिपद्यन्त समस्तुववकारय सारम्भ-
 प्यनुमानादिप्रधानार्थीवर्दीनां साधन कार्याविक्रमप्रापयन्व अण-
 स्याद्येवकृत्य तस्मात्तावदावस्थाभित्तय तथास्यार्थनां तथासाधनं
 वक्तुर्विरापापकानवक्रमवति, तत एव च धीतस्यार्थसूत्रकार-
 सपान्भ्यःप्यनुयागदाताव निर्देर्तादीनां सवर्मीनां च पुष्यत् सूत्रे
 विदितं इति । अतु 'भाषागच्छा अस्याभ्याद्विभाषापत्तवु आह
 दाष्टादं एवात्तदाप्राप्य चति यत् द्वैपियम्पुष्यते तत् किं परार्था-

पक्षेया भाग्यस्येया वसि ? वेत् । पराधसिद्धेया सार्धं भात्र
 येस्येया तु तथाचिचेषु द्वाष्टु तथा तथा येयां प्रकरणे द्वािताव
 इति वैदिकस्य अर्थमिति ॥

प्र० १२०३-अनु 'धीवा उपयोगाद्वप्यना इत्यजापेरीत्य-
 विबोधयोगस्य भागिनया जीवकाद्वप्यस्य गीयत न तु तद्वप्यमा
 वाक्यमूला मतिस्तद्वप्य सुत कीवस्त्वं भवेत्, अत्रभ्यापीनि
 च एतिष्ठयानामेव जीवानां गान्पयां, तद्वस्तोचामुपयागाः ?
 तथा सुत्तमसमृद्धिर्जीवानामपि जीवानां च उपयाग इति ? वेत् ।

३०-साम्, परकृतत्वे पूर्विकादिषु वास्तुकेषुप्यजात
 मन इव क्युमुनिनिष्य इति इवत्तं इवत् आहतः निवृत्त
 मपि भाष्य-प्रवणवृत्तियोपज्ञानं चति अत एव वाप्यथा प्रका
 रण्यमनु वातमनुगणपयापरमन्वा निधा उपयागसमान इकता
 इति वाक्यमपि च मोदन्दिष्येपुष्यते इति ॥

प्र० १२०४-अनु किमिति भीमन्दिष्ये 'तं समासकां इव-
 पुष्यस्य भाषादीन्दिष्येयत्वात् ज्ञानानि मन्वत्तवप्यात्तद्विष्य

ननु ननुपुनरुक्तत्वात् पराक्षरत्वात् पञ्चानाम् -

दीन्द्रियज्ञानां स्पष्टत्वाभिमानापेक्ष एव प्रत्यक्षे निर्देशो, न तत्त्वत
इति ध्येयमिति, तत्त्वार्थे त्वात्माश्रिताध्यक्षरतामपेक्षैव सूत्राणीति
न तत्र द्वेषा निवेश ॥

श्रीहरिभद्रसूत्रेः स्वप्रकृत्याऽऽनन्तत्वात् स्वप्रकृत्याऽऽनन्तत्वात्
स्यापि धरण शीनन्त्यनुयोगद्वारावश्यकवृत्तिकरणानन्तरं प्रवृत्त-

विमान् व्यर्थाय प्रप्यते इति वस्तुनिवृत्तमतां प्रप्यतापि
 इतिवृत्तुमाहसमाहृत्पण्यस्यैकमा गणया जयाद्या विप्राः
 भूतसामाधिक्यस्य यान् काका काण्डिका इति वदन्ति व
 निर्विद्याः, तथावामभ्यर्त्तमभ्यानामप्येतादृश्यं भूतसामाधि-
 कस्यापि साम इति दुर्लभतमशास्य कथमिति शार निकष्यते,
 सर्वधीरेणभराय सृष्टं भूतमिति ज्ञानं स्यन्तकाकालस्याभ्यर्त्त-
 रत्तिसमागतम् अत्रभराया अथ्यद्रप्यकारिणान् श्रीयानाभिस्त्रैव
 न तु निरपरायणैव सर्वधीर्जायति, अथ्येऽपि शुद्धयादिकेषु
 भूतासुरेषु सामाधिक्ये यदि परं कर्मसि साह सुभ्यस्य अथं च
 मयत्त वदन्तिमयत्त सम्यक्स्यवामाधिक्यं नैवस्ययेति इतिवृत्तुं
 'आषाषरण स्यादिका सतमया सुखनीतिर्दन्तिना, सर्वेषामभ्यन्त
 रकर्मकर्मवैराग्यपमस्तिविषयानं कर्मयामात्र यानं, पतित
 स्यापि न वदन्तिना इत्य इति व्यर्थस्यापत्तं भूयमावत्प्यमात्र
 अन्तर्दृष्टमप्यभिप्युवन्जामभन्तानुबन्धिनां तादृशानापूर्पकरणा
 वा परः स मद्रूपकः, प्राणु सम्यवत्प्यं परन्तरकाकालस्य
 वरत्प्यस्यारं स सुभ्यसता अर्थासतनाया निव्यास्यस्यतः

प्रागाव परन्तद्विद्या सा नीतिः, कृतानामप्युपायानावात्कर्मप्राप्तया-
 यकत्वावाचनं वदन्त्य नीतिकृतानातिवृत्तः, प्राप्यं च सखा
 स्थितानां निव्यास्यपुर्णकानां सम्यक्त्वमाहृतीयावितया विम
 ज्ञं व्यवसाय सर्वं वेतपपामभुत्स्यादेसम्यक्त्ववाधिगमास्तमप
 राधर्तममायेन प्रवत्स्य येनोस्ताहृविषायेण स सामर्थ्यात्सा
 इमत्त, एव च ससाहृदुदभिक्षंयैव च सम्यक्त्वकामो नस्य-
 येति 'आषाषरण'निगायया प्रद्विजमिति, यथा ससाहो र्व
 सम्यक्त्वस्थाधिगमे या द्विस्तथा देवासर्वाधिरतिसम्यक्त्वयोर
 धिगमेपि यथाप्यं वदन्तिनाप्येनाति निपत्तकारणानि, शेषाति च
 यानि इयादीन्पमिद्विहानि तानि निसर्गसम्यक्त्वे अनुकम्पाका
 मसिद्धादीनि स्वजस्यानि मवास्तवगतानि वा निसर्गाधिगमस्य
 वरत्तुमपसम्यक्त्वत्पादकारणानि अभ्युत्थानैत्यादीनि तु सर्वकु
 दाधारानिगमस्यमन्त्रयेदुकातीति वापते, अन्त्या वागमनाः
 सकृदप्यार्थकम्पुनावाचीयमिति ॥

प्र० ११८८-ननु श्रीमगणस्याविवु सम्यक्त्वाः द्विधायाद्विन
 इति एकपत्र विपप्यस्यिकस्यत्रजयायापचिद्व्यपि ते व व्यक्ते इति
 काऽत्र मतिविशेषः ? इति चत् ।

३० - अशीत्युत्तरशत ये क्रियावादिन पाखण्डिकास्ते प्रत्येक कालाद्यपेशास्तित्वादिवादिन इत्यैकान्तिकत्वानिम्यथादश, कालादिसमुदायेन जीवादीनां कथाञ्चिदस्तित्वादिवादिनोऽशीत्युत्तरशतवादसमूहभूता क्रियावादिन सर्वनयसमूहवादित्वात् सम्यग्दश इति ॥

प्र० ११८९-ननु 'कालो सहाव नियर्ह'त्यादिकाया गाथायाः को भावार्थ इति ? चेत् ।

३०-श्रुणु, अक्रियावादिनो हि जीवास्तित्वादीनां लोपका इति गुणागुणसमाना वैनीयिका अज्ञानागुणप्रधाना अक्षानिका इति ते मिथ्यादश, न च तत्समुद्रापोऽपि सम्यग्दशभवितुमर्हति, पर योऽशीत्युत्तरशत क्रियावादिनस्ते ऐकान्तिका इति तावन्तो मिथ्यादश, समूहं तु ये कालादिभिर्जीवाद्यस्तित्वादिवाद पुरस्कृत्य वदन्ति ते तु सर्वनयसमूहात्मकस्याद्वादरक्तत्वात् सम्यग्दश इति ॥ ननु कथमेवोऽत्र भावार्थ इति ? चेत् 'कारण-गते'ति अशीत्युत्तरशतस्य वादिनां पार्थक्येन सूचक, अत एव 'यगता मिच्छन्ति मिति पाखण्डित्वस्य दर्शन, 'समासश्चो होइ सम्भ-स'नि च सम्यग्दशां सत्क्रियावादित्वस्य सूचकं पदमिति ॥

प्र० ११९०-ननु नरभवस्य शिवस्य वा प्राप्ती कथं कालादिसमुदायस्य कारणतेति ? चेत् ।

३०-श्रुणु, नरभवप्राप्तौ तावत्कायस्थितिकाल काल, जीवस्य भवभवनस्वभाव, भवितव्यतया नरत्वे आगम, स च तथाविधस्य पूर्वकृतकर्मण प्रभावात् तच्च कर्मजीववीर्यसहकृतयोग-जातमेवेति । शिवस्य प्राप्तावपि, सुपमदुःपमादिकः काल, भव्यत्व स्वभाव' अभ्यत्वपरिपाको नियतिः, क्षयकश्रेण्यादिसाधन नरत्वादि पूर्वकर्मज, अयवर्गसाधनं च पुरुषकार इति ॥

प्र० ११९१-ननु भगवांस्तीर्थकरो ह्यर्थमागध्या दिशति धर्मं, भगवन्तो गणधरा अपि सत्राण्यर्थमागध्यामेव रचयन्ति, सति चैष कोऽयमात्मानन्तरागमभेद अर्थसूत्रागमभेदो वेति ? चेत् ।

३०-सत्य, भगवन्तस्तीर्थकरा हि सर्वज्ञा इति केवलज्ञानेन सर्वदृग्बुधैश्चकालभावात् विज्ञाय ये ये तत्र प्रक्षायनीयास्तान् सर्वान् अस्तिरवनास्तित्वादिभावविशिष्टान् भापते, 'जे तस्य पणवणजोगे ते भासइ तिश्यथरो'त्तिश्रीनन्द्यादिवचनात्, 'अन्धिय लोप' इत्यादितो 'जाव आराहए भवई'त्यन्तमौपपातिकवचनान् च 'वरजोग'त्तिनन्द्यादिवचनान् च भगवन्तो गणधरास्तु तत्र गतान्

प्र० ११९७ मनु पर्येण हि सत्यपरा कर्णश्चिन्नायेन क्रियापस्त्रिभ्यपादिनस्तपय हि कथञ्चिन्नायेन क्रियमास्त्रिभ्यपादि भाष्यति कथं न क्रियाधारितयाकथ्यते । इति चेत् ।

३०-सत्यं, अर्थीतुष्टयातथाकाञ्चिदपत् न मित्रैकान्त धारिताः श्रेणा क्रियु कान्तस्यभाषादिसमुदायायेन जीवापशेपत स्वास्त्रिभ्यपादिनाः श्रेणा इति तं क्रियाधारितयाकथ्यते किञ्च-भाष्ये स्वप्नसप्तकान्तमार्त्तपसूत्रां स्वतन्त्रं क्रियारूप सिद्धये मपयति परद्रव्यधारितसत्त्वादिक्वास्तु यन्मास्त्रानुसारण पर्यायेवेति प्राक् क्रियाधारिता, चिन्नायेकस्मिन्नेवैः शासनस्य प्रकरणत्वात् भाष्यवचनं च क्रियापपातनमिति श्रेणा क्रियाधारिन इति ।

प्र० ११९८-मनु संयत्तमेवु सप्तमित्युक्तिप्रमथ्यपर्याया शब्दाः परमपारापर्यायः कथं भाक ? इति चेत् ।

३०-सत्यं, अमपारानेवास्त्रिय चिन्नात्कानां प्रथ्यनात् शानुद्विरेयं तस्याप्योपदेशः, अत एव च क्रियासु अपारत्वाधेना अनेका सम्या महत्त्वच क्रिया भोक्ता, मित्रतायां च 'सकामा

शमिनां मते'ति वान्मथच्छुम्पथ्यमपाम्या एव निन्नरामेया, ततश्च सवत्मेवेच्छपि शमन्पर्यमस्य साक्षादुक्तिः, अगारिका मपि देशाधिकतानामधिकतानां च तत्त्वस्थानानुसारेण सवत्तनि शंदाया श्रेणा, अर्थीयार्थिकादियु हि अन्तारपर्यमबद्धारिण्या मपि स्पृष्टमस्यापि अर्थमेव प्रतिपादनात् क्वाधिकतानां यच्च- मनुष्यस्थानान्तस्य चिरताधिकतत्वस्य च तत्र तत्र स्वीकाराविति ॥

प्र० ११९९-मनु श्रीधमपदेपसूत्रेण पर्यास्त्रयपर्यासित्व्याकथानं शुभार्थेणा 'भादितिप गतिपुऽप्यज्जर्णोति शुभाणा आहारादियु चियु नास्त्यपयार्थिसिति कथयन्ति, तत्किमाहारादीनामपयार्थस्यो न मयन्तीति ? चेत् ।

३०-सत्यं, तयात्त्वचनं हि नाहारादीनां त्रयाणामपयार्थित्वं निवारयति किन्तु काऽपि सलाठी शीयाऽपर्यास्तस्य द्वियमार्थोऽपि आहारादिकास्त्रिका पर्यार्थीत्वस्य पूरयतीति सतीष्यव्याहारादि सन्मन्त्रिणीष्यपयार्थिसिषु सिष्यु न कोऽपि शीवस्तदपर्यास्तोऽप्य आति श्रुतिमित्थार्थमेव सधमिदसुक्त-मास्त्रि भादितिक्तेऽपयार्थ- स्थितिः ।

पश्चात् परोक्षेयाभिनिवोधिके भेदे परोक्षे तान्येवादिष्टानि श्रोत्रादीन्द्रियजानीति चेत् ।

उ०-सत्यम्, -प्रागादिष्ट आभिनिवोधिक्यादिविभागस्तत्तदावरणक्षयोपशमादिसमुत्थानात्मात्मगुणानां दर्शनाय, पश्चात् प्रमाणविभागेनादिश्यमानो विभागस्तु व्याख्यातुकूल्यार्थं, व्याख्या च श्रोतृव्यवहारानुसारिणी, स च प्रत्यक्षादिविभागी, प्रत्यक्ष च शास्त्रीयमर्यादया साक्षादात्माश्रित, परनिमित्त तु परोक्षतया नीत, परं श्रोतृणा समूह विशदं स्पष्टं च प्रत्यक्षतयाऽभिप्रैति, ततश्च यथाऽवध्यादिज्ञानान्धतीन्द्रियार्थदर्शीत्यपि स्पष्टानि तथा श्रोत्रादीन्द्रियज पंचविधमपि ज्ञान श्रोतृभि स्पष्टज्ञानतयाऽभ्युपगतमिति तत्प्रत्यक्षकोटौ निवेशित, पर तदेव श्रुताश्रुतनिश्चितमवग्रहादिभेदं च सानिन्द्रियजं ज्ञानं सर्वं वस्तुतोऽस्पष्टत्वात् परोक्षतया पश्चान्निर्दिष्टमिति, श्रोत्रादीन्द्रियजानां स्पष्टत्वाभिमानापेक्ष एव प्रत्यक्षे निर्देशो, न तत्त्वन इति ध्येयमिति, तत्त्वार्थं त्वात्माश्रिताध्यक्षतामप्येष्वैव सूत्राणीति न तत्र द्वेष्या निवेश ॥

प्र० १२०५-ननु भगवद्भि श्रीहरिभद्रसूरिभिः हसपरम-हसयोस्तथाविधमरणेन विरह प्राप्य तद्दुःखपीडितेन तत्स्मृत्यै एव स्वकृतिषु विरहाङ्को धृत इति केचिद्वदन्ति, तत्र किं तथ्यमिति ? चेत् ।

उ० नैतद्वचनमवितथ, यतः स्वयमेव भगवन्त श्रीहरिभद्रसूरय प्राहुः शास्त्रवार्तासमुच्चयवृत्तौ-अनेन ग्रन्थकारो भव-विरह प्रत्यत्यन्तानुराग तथा सर्वेषु कल्याणाशयं असत्यामृयाभावाविषयकतां चाहेत्येवं प्रतिपत्तथ्यमिति, श्रीभद्रेश्वरसूरयश्च कथावल्यां स्पष्टतया प्राहुरेवं यदुत-देवतया दीयमाने वरे भवविरह एव मे इष्ट इत्युचिरे भगवन्त श्रीहरिभद्रसूरय इति ते भवविरहसूरितयैव ख्याता, निवृत्तिषु भगवत्सु च देवा आगत्य भवविरहसूरिनामैव महिमान चक्रुरिति, उपदेशापदादिषु चैकविशतौ ग्रन्थेषु भवविरहपद भगवन्तो जगदु, श्रावकधर्मदीक्षापंचाशकादिषु च पञ्चदशसु विरहपद केवलं, परश्रीयोगविन्दुवृत्तौ स्पष्टमेवाचल्युः यदुत-विरह इति च भगवत श्रीहरिभद्रसूरेः स्वप्रकरणाङ्कप्रद्योतक इति, परं तादृशोऽङ्कस्यापि धरण श्रीनन्द्युयोगद्वारावश्यकवृत्तिकरणादनन्तर प्रवृत्त-

कथं स्यात्तदा धातु पदार्थस्यायरोपो न स्यात्, स्याद्य सिद्ध्या
 अस्य निर्देतुञ्जवादादधिक्यमद्वात् प्रत्यनीक, तत्रत्ययिद्धी
 चाक्षर्यं वक्ष्यन्मिसास्वात्तस्या प्रत्यनीकताया स्यात्स्वरूपमविधे
 विपरीतयाद्विरापकता पदमाद्याप्राद्यामर्थांतामनुमानानिर्विभि-
 निरूपणं कैय विरापनेति ? चेत् ।

३०-सत्यम्-प्रारु तावत् एव आद्याप्राद्या अर्थां ये
 नानुमनानिर्दिगोचरा अमभ्यत्वत्वादेव एव ततस्तत्पामानुभाभिकत्वा
 दानप्ये असत्कारतासाप्त्रास्यात् स्यादेव विरापकता वक्तुः,
 सिद्ध-य आठाने म्नाचतां शिनेभ्यरायामाद्यायां अद्यावन्त
 सन्तो आवादीन् पदार्थान् प्रतिपद्यन्ते सम्यह्त्वयथादेव ताप्रत्य-
 प्यनुमानानिप्रयवैर्जायादीनां सापत्न काचपिद्व्यप्यामेव धयन्-
 स्वाद्विकरश्च, तस्मात्तादृशांस्तानाधित्य सेयामर्थांतां तथासाचनं
 पश्तुर्विरापकतासञ्कारमेवेति, तत एव च भीतस्यार्थसूत्रकारे
 समाह्वय्यनुशागद्वात्त्व निर्देशादीनां सवदीनां च पृथक् सूत्रे
 विहिते इति । ननु 'आप्यागेय्या अयोत्वादिगायोपेत्यु आद्या-
 प्राट्वायं दृष्टान्तप्राट्त्वं चेति यद् वैविध्यमुच्यते तत् किं पदार्थां

पेसया धोत्रपेसया चेति ? चेत् । पवाद्ययिसया सर्वत्र धाम-
 पेसया तु तथाविधेषु धोत्रेषु तथा तथा तेयां प्ररूपणा हिताव
 हेति वैविक्ष्येन हेयमिति ॥

प्र० १२०३-अनु जीवा उपयोगलक्षणया इत्यत्राग्नेरीष्वव-
 मिकोपयोगस्य ध्यागिनया जीवलक्षणस्य गीयत न तु तदस्यामा
 विमात्रतया यदि तथा गत्यस्तरालवर्तिनां जीवानामिन्द्रियाद्यमा
 वात्तमूला मतिस्तद्व्यं भुव कौतस्य भवेत्, अथथादीनि
 च साविशयानमेव जीवानां नाम्येषां, तद्वस्तुयामुपयोगः ?,
 तथा सुव्यमचमूर्च्छित्वादीनामपि जीवानां च उपयास इति ? चेत् ।

३०-सत्यम्, गत्यस्तराळे मूर्च्छितादिषु चास्त्वैवोपज्ञान
 जीवानां स्वमिन्द्रियव्यवयोक्यते तत एव च तत्त्वार्थकारैरुपस्य
 मन् शब्द अनुमानिन्द्रिय इति पृष्टत्वर इत्य आदत्त, विवृत
 मपि भाष्ये-मनाद्विरोपज्ञानं चेति अत एव चाप्युच्यते प्रका
 रव्याप्तसु ज्ञानव्युत्पन्नोपयोगामभ्यो मिक्षा उपयागप्रमान उक्ता
 इति शब्देऽपि च मोक्षिन्द्रियेषु भवेति इति ॥

प्र० १२०४-अनु किमिति भीगन्विसूत्रे 'तं समासस्यो स्या
 उपक्रम्य आद्यादीन्प्रपञ्चानि ज्ञानानि प्रत्यक्षतयाऽऽनिस्य

उ०-२७, ज्ञानदर्शने हि जीवाना स्वभावभूते यत् साता-
 दीनामनुभवाद्यपि तदधीनमेव, ते च द्वे केवाचिन्नाविर्भूते केषा-
 ष्टिच्चाविर्भूते अपि विलीयेते पुन'पुनरेवमाविर्भावविलयो जायेते
 सर्वयामविगानेन अनुभवोऽत्र, तथा चाविर्भावे यदपगच्छति
 यद्यागत्य निरोभावं विधत्ते तदावरणीयतयैवाच्छादकत्वेनोचित
 वस्तुमिति सज्ञाऽऽद्ययोरवरणाङ्किता, तथा यद्यपि अष्टान्येव
 कर्माणि स्वस्वावाधकालपूर्तौ आगच्छत्येवात्मनामनुभवगोचर पर
 ज्ञानावरणान्यनुभूयमानान्यवश्यमात्मसु स्वं स्व फलमादर्शयन्ति
 परमात्मभिर्वेद्येते सुखदुःखे एव, यत् उदयमागत सुख वा
 दुःख वाऽऽध्मानमन्यस्माद् व्यापाराद् व्यावृत्त्यापि स्वविकार वेदयते,
 अतस्तयोर्वेदनीयसज्ञा अनादिरूढापि सुखदुःखे एवाश्रित्य वेद्यत
 इति सज्ञापि वेदनीये इति, किञ्च-जगति पदार्था लौकिक-
 प्रत्यक्षविषयतामगच्छन्ति तान् सर्वानपि सुखस्योत्पादने प्रापणे
 वर्धने स्यास्तुत्वे पारम्पर्येणावस्थाने दुःखस्य तु विद्यमानस्य
 विलयने भविष्यतो रोधे कथञ्चिदपि तदुत्पादस्य निरोधाय सर्वो-
 ऽप्यसुमान् आवालगोपागनालोक उद्यच्छति, अभिप्रैति च सुख-

मनुभवितु दुःखस्य लेशमपि वर्जयितु, यथा विश्ववर्त्तिनां पदा-
 र्थानां सुखाधिगमदुःखविलयनोद्देशेन क्रियते उपयोगस्तथा न
 कदाचनपि परेपामर्थयेति सुखदुःखयोरनुक्षणं वेदनात् तद्वेदना-
 यैव च पुद्गलानामुपयोगात् शेषाणामपि प्रवृत्तीनां प्रायेण सुख-
 वेदनदुःखवेदनपरिहारोद्देशेनैव प्रवर्त्तनात्तयोर्वेदनीयेति सज्ञा
 कथ्यमाना विशेषेणायति सगति, यच्च चिन्तायां विषय अनु-
 कूलोऽपि यदा नानुकूलतया भासते अप्रतिकूलोऽपि च प्रति-
 कूलतया भासते तथायत्यां प्रतिकूलोऽप्यनुकूलतया भासते तत्तथा-
 भासनं मोहशब्देनैव वक्तुं योग्यं यथाथाविभासो जातोऽपि चलति
 आयायेतीति च यथायैव दर्शनेरोधकस्य मोहनीयेति सज्ञा, तथैव
 चिरतिपरिणामानां बहुश परिवर्तं परिणामनिवृत्तन एवेति तत्रापि
 मोह इति सज्ञा, इह यद्यद्वस्तु वर्तते तत्तत्स्वस्वस्थितिमनुश्रित्यैव
 तत्तत्स्वरूपेण तिष्ठति, पुद्गलेष्वप्यापरमाणोराऽचिस्सकन्धं
 निजनिजस्थितैरेव तिष्ठन्ति तत्तद्रूपेण, सा च तेषां पुद्गलानां
 स्थितिलोकानुभावजनिता आसमयादाऽसंबन्धेयोत्सर्पिणि यावत्
 तद्वत्तत्तद्गत्यपन्नानामपि जीवानां तत्तत्पृथ्यादित्वेनावस्थाने

तदनु तरेव च तेषां कुर्वन्ति व्यवहार, अत्रावश्य विचार्यमेतद्
यदुत-उत्पन्नानां पदार्थानां तूत्पत्ते पश्चादेवाभिधानानां निवेशो
भवति, परमुत्पाद्यमानानां तु प्रागेवोत्पत्तेरप्यभिधानान्याकृतयश्च
नियम्यन्ते, अत एवोच्यते कैश्चित्-यक्षामरूपाभ्यां व्याकरवा-
णीति, ततश्च सिद्धमेतद्यत् - व्यवहारवर्तिपदार्थवृन्दवदुपदेश-
वर्तिनां समस्तानामर्थानां नामसिर्भाव्यमिति शास्त्रीयेण व्यवहा-
रेणायुद्धयाज्ञास्र आरम्भेऽपि व्यवहारमाश्रित्य गतिजातिशरीरा-
दीनेवोद्दिश्य व्यवहार प्रवर्तते नान्नामिति गत्यादीनां नामेति संज्ञा-
ऽभिधीयमाना नातिक्रामति युक्तिमिति॥ ननु गत्यादिभिर्नामिभि'
पृथक् परिणामा यथा नारकादिव्यपदेशकारणतया भवन्ति तथैवो-
च्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्राभ्यो द्वौ भेदौ नास्र एव भवतां, किं पृथग्गोत्रकर्मण
कल्पनयेति ? चेत् ।

उ०-सत्यम्, परं तच्चजातीयानां पुद्गलानां गृहीतानां परि-
णामो नामकर्मतया निगद्यते, गोत्रभेदौ तद्योग्यवाह्यपुद्गलानामा-
दानमन्तरेण केवलमुत्पत्तिस्थानमहिम्नैवोच्चनीचतया प्रकटयति,
गजवृषभादिषु तच्चजातिभेदेनैवोच्चनीचव्यवहारो दृश्यतेऽपि,

मनुष्येषु तु कुलमहिम्नैव विनयादयोऽवलोक्यन्ते, ततो वास्तव-
मेव गोत्रस्य कर्मण पृथगभिधानमिति, अत्यस्त्वाह-नामकर्मण
इव गोत्रकर्मणो जातिप्रभृतिविशेषेण विशेषात्किमिति भेदानां
बाहुल्यं नेति ? सत्य, पर जगति सामान्येन तत्तज्जातिषु उच्चनी-
चोभयव्यवहारस्य प्रवर्तनाद् गोत्रस्य द्वावेवोच्चनीचाभ्यो भेदा-
विति, उपत्याश्रयाधीनत्वाच्च गोत्रेति वशापरपर्यायाऽऽख्येति,
किञ्च-अथैव जन्मनि गोत्रस्य परावर्त्तोऽपि जायते, तेन नीच-
कुलगोत्रजातानामपि हरिकेशादीनां सुरासुरनिकायपूज्यताऽपि
जायमाना न विरुध्यते, न विरुध्यते च नीचकुलजातानामपि
सुलसप्रभृतीनां देशविरत्यादिके धर्मपरिणामे नीचकुलोदयस्य
विपर्यसेनोच्चै कुलस्याप्युदय, उच्चतरकुलजातानामपि मरीच्या-
दीनां परिप्रष्टतायामग्रमत्वेन नीचकुलोदयव्यवहारस्यापि प्राप्ति-
रिति, अन्यच्च गजाश्वोदय सहकारादयश्चामरैरुत्तमत्वेन परि-
गृह्यन्ते रक्ष्यन्ते च, खरादयो निम्बादयश्च न कैश्चिदप्यमरै परि-
गृह्यन्ते रक्ष्यन्ते च, तदिदमखिलं गत्यादिनामकर्मनिरपेक्षगोत्र-
कर्मवैशिष्ट्यजनितमेवेति यथायथमेव नाम्नो गोत्रकर्मण उक्तं

स्थितेराश्रयकृताऽनिकार्षेव, परं जीयानां तत्तद्गुणस्याविस्थितिम्
 नुच्यते तत्तदनुमाद्यद्वादीनामुत्पादात् सा स्थितिस्तत्तदधीवो
 पात्रिताहस्वशान् आयेते इत्यनुयगतस्य, वा च जीयानां तत्त
 दगुण्यदे स्थिति सेवायुञ्जयेन गीयते यापयन्तु प्राज्जानां
 धारणाश्च जीवितशयेन तदुच्यते तस्मत्तस्तु जीवितमानमप्या
 क्मनाम्भोद्वयप्रमथ आयुस्तु मित्रमेव तस्य जीवितस्यापि हेतु
 मूर्तं कर्म तस्यायुयो क्तेनैव आसाद्युक्त्वासाप्रवचकस्मायुगामपि
 प्रवृत्ति भवत पयापर्यातानां आसाद्युक्त्वासानाममावऽपि
 जीवित श्रद्धयस्ते तदुपपन्न अस्य कर्मस्य आयुर्तिष्ठतिपाने
 सस्यत एव हेतुः यत्-आयुर्वर्जानि शोयाणि सयार्थप्यापि कर्माणि
 इहपरिमयमववाप्यदि म्नु, आयुर्कं तु केवलमिहमयवेद्यमव,
 तत इहय मते आयायुर्वयं कान्यश्चसाष्टपूर्वैकैनादाविमप्यगतम्
 याथातुनाऽऽपार्षेयानायु-शाश्वस्य निप्यत्तपर्यार्थमेव तस्य कर्मस्य
 आयुर्तिष्ठमिषा किञ्च यानि यानि गतिजास्यादियु तासु तासु नैव
 त्येन सुखादीभ्यनुम्बनीयानि तानि यावत्तद्भवगतमायुर्वाजुमपितु
 राप्यपानि नहि शोयाणां कर्मणामनायुष्कोवये तद्वया मवति, अतो

मवस्य मूलमेगायुष उच्य इति अयदपमायायुदयमित्यायुर्दिनि,
 किञ्च-गायुष्ठपस्थितानां तद्भवगतस्य पययसाने आयुः तद्भ
 यात्मसमय एव यस्यावष प्रागेव न आयुर्कर्मैव, किञ्च-यद्यपि
 व्ययहारण्य तत्तद्गतिमागत्य तत्र निष्पद्ये दरीगदिके व्ययद्वियत
 पूरुष्यादितया, कायद्वारेय अगताध्यवहापत्, तथा च तत्तद्गति-
 याग्यतस्वादीनां मियादने तत्तया ध्यवद्वियत, परं निश्चरनायु
 ष्कस्यैव केवलस्योद्वेग्न तत्तद्गतिमसया व्यगदियत, एतस्मा
 देव हेता नाक एव नारक्तया नैव एव वेवतयोन्यपते
 नालाक न एव भवेया नाकनया वेवतयप्यपत्त इति स्पष्टम्
 म्यक्यतिरेकाभ्यां प्राच्यने, ततश्च निश्चयेन शास्त्ररूप्या ७
 मिस्संवायप्रतपदुत-सर्वेष्वस्तत्तद्गतिवोम्यकर्मस्यः प्रागेवायुष
 तद्वय इति प्रागेवायासुद्वयमित्यायुर्दिनि सवा उच्यमाना सन्
 ष्ठत एव अगति य ये परार्थास्त त स्यशेरमिधाने
 रेयागच्छन्ति व्यवहार, यद्यपि व्ययद्वाग्यद्विर्नतिनः पूरुष्याद्वय-
 परार्था स्वये नापेक्षन्ते स्वतन्त्रतयाऽभिधानं परं व्ययवहतापे
 व्यवहारार्थं व्यवहारमागोगतानां सर्वेराप्रमियाजानि प्रस्थापयन्ति

तदनु तैरेव च तेया कुर्वन्ति व्यवहार, अत्रावश्य विचार्यमेतद्
यदुत-उत्पन्नाना पदार्थाना तृपत्ते पश्चादेवाभिधानानां निवेशो
भवति, परमुत्पाद्यमानाना तु प्रागेवोत्पत्तेरप्यभिधानानान्याकृतयश्च
नियम्यन्ते, अत एवोच्यते कैश्चित्-यन्नामरूपाभ्यां व्याकरवा-
णीति, ततश्च सिद्धमेतद्यत् - व्यवहारवर्तिपदार्थवृन्द्वदुपदेश-
वर्तिनां समस्तानामर्थाना नामभिर्भाव्यमिति शास्त्रीयेण व्यवहा-
रेणायुरुदयान्नाम्न आरम्भेऽपि व्यवहारमाश्रित्य गतिजातिशरीरा-
दीनेवोद्दिश्य व्यवहार' प्रवर्तते नास्त्रामिति गत्यादीनां नामेति संज्ञा-
ऽभिधीयमाना नातिक्रामति युक्तिमिति॥ ननु गत्यादिभिर्नामभिः
पृथक् परिणामा यथा नारकादिव्यपदेशकारणतया भवन्ति तथैवो-
च्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्राख्यौ द्वौ भेदौ नाम्न एव भवता, किं पृथग्गोत्रकर्मण
कल्पनयेति ? चेत् ।

उ०-सत्यम्, परं तत्तज्जातीयाना पुद्गलानां गृहीतानां परि-
णामो नामकर्मतया निगद्यते, गोत्रभेदौ तद्योग्यबाह्यपुद्गलानामा-
रातमन्तरेण केवलमुत्पत्तिस्थानमहिम्नैवोच्चनीचतया प्रकटयति,
अनुपमादिषु तत्तज्जातिभेदेनैवोच्चनीचव्यवहारो दृश्यतेऽपि,

मनुष्येषु तु कुलमहिम्नैव विनयादयोऽवलोक्यन्ते, ततो वास्तव-
मेव गोत्रस्य कर्मण पृथगभिधानमिति, अन्यस्त्वाह-नामकर्मण
इव गोत्रकर्मणो जातिप्रभृतिविशेषेण विशेषादिकमिति भेदानां
बाहुल्यं नेति ? सत्य, पर जगति सामान्येन तत्तज्जातिषु उच्चनी-
चोभयव्यवहारस्य प्रवर्तनाद् गोत्रस्य द्वावेवोच्चनीचाख्यौ भेदा-
विति, उत्पत्त्याश्रयाधीनत्वाच्च गोत्रेति वशापरपर्यायाऽऽख्येति,
किञ्च-अत्रैव जन्मनि गोत्रस्य परावर्त्तोऽपि जायते, तेन नीच-
कुलगोत्रजातानामपि हरिकेशादीनां सुरासुरनिकायपूज्यताऽपि
जायमाना न विरुध्यते, न विरुध्यते च नीचकुलजातानामपि
सुलसप्रभृतीनां देशविरत्यादिके धर्मपरिणामे नीचकुलोदयस्य
विपर्यासेनोच्चै कुलस्थायुदयः, उच्चतरकुलजातानामपि मरीच्या-
दीनां परिभ्रष्टतायामधमत्वेन नीचकुलोदयव्यवहारस्यापि प्राप्ति-
रिति, अन्यच्च गजाश्वाद्य सहकारादयश्चामरैरुत्तमत्वेन परि-
गृह्यन्ते रक्ष्यन्ते च, खरादयो निम्बादयश्च न कैश्चिदप्यमरै परि-
गृह्यन्ते रक्ष्यन्ते च, तदिदमखिलं गत्यादिनामकर्मनिरपेक्षगोत्र-
कर्मवैशिष्ट्यजनितमेवेति यथायथमेव नाम्नो गोत्रकर्मण उक्तं

स्थिते तत्र स्वकृताऽनिर्वाणैव, परं जीवानां तत्तद्गुणस्याविस्थितिम
 नुवृत्त्य तत्तदनुमात्रसुखाधीनामुत्पाद्यात् सा स्थितिस्तत्तदधीनो
 पार्थिवतादृश्वशेषेन जायते इत्यभ्युपगम्य, या च जीवानां तत्त
 द्गुणबाधेः स्थितिः सैवायुःशब्देन गीयते यावदायुः प्राजानां
 धारणाश्च जीवितशब्देन तदुच्यते, तत्त्वतस्तु जीवितमान्प्रत्या
 क्त्यामस्मोदप्यमर्षं आयुःसु मिश्रमेव तस्य जीवितस्यापि हेतु
 मूलं क्व तस्यायुषो श्लेमेव श्वासाच्छ्वासाप्रवृत्तस्नायूनामपि
 प्रवृत्तिः सत एवापर्यायानां श्वासोच्छ्वासानामामोऽपि
 जीवित श्चदृश्यते तदुपपद्यते अस्य कर्मण्य आयुरित्त्वभिधाने
 मस्य एव हेतु यत्-आयुर्वचानि शेषानि सर्वाण्यापि कर्माणि
 शेषतोमप्यमवधारयन्ति स्यु आयुर्कं तु केवलमिह भवत्येवमेव,
 तत इहय मव आयुःसुदये नाभ्यवस्थादृश्यन्तेनादाविगण्यगतेन
 पाषातुनाऽऽप्याभ्यवस्थायुःशब्दस्य निष्पत्तयर्थमेव तस्य कर्मण
 आयुरित्त्वमिथा किञ्च यानि यानि गतिशक्त्यादियु तासु तासु भेद
 र्थेन सुजातीयसुगवनीयानि तानि पाषातद्वगवतामायुरेवानुमविन्दुं
 शक्यानि नहि शेषाणां कर्मणामभासुष्कादये उच्यते यवति अत

मवस्य मूलभेवायुष उच्य इति अक्षस्मापायुःइयमित्यायुरिति,
 किञ्च-गायन्तरस्थितानां तद्गुणवत्स्य पर्यवसाने भायुषः तद्गु
 षान्त्यसमय एव यस्याश्च प्रागेव स भायुःकर्मैव, किञ्च-यद्यपि
 व्यवहारेण तत्तद्गुणतिमागत्व तत्र निष्पत्ते शरीराधिके व्यवहृियते
 पृच्छ्यावितया कार्यद्वारेव अगता व्यवहाएत्, तथा च तत्तद्गुणति-
 योग्यताभ्यादीनां निष्पादने तत्तवा व्यवहृियते परं निष्पादने आयु
 ष्कस्यैव केषलस्यश्चन तत्तद्गुणतिमत्तया व्यपदिश्यते एतस्मा-
 देव हेता नाएक एव नाएकतया देव एव देवतयोत्पद्यते
 मानारका न च अदेवो नाएकतया देवतयात्पद्यत इति स्पष्टम
 न्यप्यतिरेकाभ्यां प्रोच्यते, ततश्च निश्चयन शास्त्रदृष्ट्या च
 निस्तंशयमेतदनुत्-सर्वेभ्यस्तत्तद्गुणतिभ्योऽभ्युपगम्य प्रागेवायुष
 उच्य इति प्रागेवायानुषुषमित्यायुरिति सत्त्वा उच्यमाना सद्गु
 ष्यत एव अगति ये ये पदार्थास्ते ते स्वस्थैरभिधाने
 रवागच्छन्ति व्यवहारं, यद्यपि व्यवहारकविवर्तिन पृच्छ्याश्च
 पदार्था स्वयं नायेकस्ते स्वतन्त्रतयाऽभिधत्त परं व्यवहृत्ताते
 व्यवहारार्थं व्यवहारार्थगतात् सर्वेयामभिधानानि प्रकृत्याप्यन्ति

सम्यक्त्वे चारित्र्ये वीर्ये वेति ? ।

उ०-सत्यम्, ज्ञान दर्शनञ्च विपयितयोपयुज्यते, तत्र च केषाञ्चिन्मतेन यावच्छास्त्रस्थय अन्यतरोपयुक्तता लब्धे च केवले युगपदुपयुक्तता, केषाञ्चिन्मतेन सर्वदाऽन्यतरस्मिन्नुपयुक्तता परं ते द्वेऽपि विपयिरूपे, सम्यक्त्वादीनि विपयरूपाणि स्कन्धावारोपयोगवत् समूहोपयोगोऽत्रानुसन्धेय इति, एवञ्च ज्ञानादीनां लक्षणेषु वीर्यस्यानिवेशोऽपि नात्मनां ज्ञानदर्शनयोरुपयोग शून्यो वीर्येण, सति चैवं केवलानां भगवतामावश्यकता ज्ञानाधानन्त्याद्वीर्यानन्त्यस्यापि, अत एव च शास्त्रेषु ज्ञानावरणीयदर्शनावरणीययो क्षयेण सहगततया समसमयमेवा-न्तरायस्य क्षयोऽप्याम्नायते, मोहनीयाह्वय तु धातिकर्मकरणस्वरूपत्वात् प्रागेवान्तर्मुहूर्त्वात् नामशेषं क्षीयते इति, क्षीणे च सकरणवीर्यस्य समस्तेऽन्तरायेऽकरणवीर्यस्यान्तराय-क्षीणे च तस्मिन् केवले ज्ञानादावनन्ते उपयुक्तो भवति, केवली च तस्यामेवावस्थायां कथ्यते इति कर्मणां यथायथम-ट्टकमवबोधय धीधनै, अत्र च यत् कल्पनासु वितथं भवेत्त-

च्छोधयन्तु विद्वद्धरा इत्यस्त्ये प्रार्थ्यते इति ॥

प्र० १२१७-ननु पर्युषणाकल्पसूत्रे प्रथम श्रीत्रिशलाहृष्टेषु स्वप्नेषु गाथायां 'गवसहसीहे'त्यादि क्रमो दृश्यते स्वप्नदर्शनप्रस्तावेषुपि गजादिक एव क्रमो दृश्यते, परं परम्परया तु श्रीमन्महावीरजनन्या त्रिशलादेव्या सिहाद्यानुपूर्व्यां दृष्टा इति कथ्यते, तत्र किं तत्वमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यम्, प्रत्नेष्वनेकेष्वार्दशेषु स्वप्नपाठोऽन्यादृश एव प्रचलितपाठाद् दृश्यते, तत्र च श्रीत्रिशलास्वप्नदर्शनेषु सिंहादिक एवानुक्रमो विद्यते, किंतु प्रचलिता आदर्शां सविवरणा इति बहुश प्रचारमापु, प्रचलितष्वप्यादर्शेषु युगादिदेवस्य वृत्तान्ते श्रीमहदेवास्वप्नाधिकारे 'नवर पढमं उसभ मुहेण अइंत पास-इ सेसाओ गय'त्येव पाठस्त्वस्येव, अनेन च पाठेन प्रत्ना एवादर्शा विशेषेण सिंहादिकानुपूर्वीभूत एव योग्या इत्यवसीयते, तथा च पर्युषणाकल्पपारम्पर्ययोर्न भेद इति ॥

प्र० १२१८-ननु प्रचलितेषु पर्युषणाकल्पादर्शेषु चतुर्दशानां महास्वप्नानां यथा दर्शनस्य पाठोऽस्ति तद्वत् चक्रवर्त्तिमातरोऽपि गजादिकान्महास्वप्नान्श्चतुर्दश पश्यन्ति कोनु विशेषश्चकित इति? चेत् ।

पार्थक्यमिति, ननु आत्मस्य कर्मणः किमिति आन्तरायेति
 नूत्ना संज्ञा निवेश्यते? आचरणशब्देन मोक्षदीयशब्देन वा किमिति
 न विशेष्यते? इति चेत् सत्यं ज्ञान वर्तमानं सम्यक्त्वं चार्थि-
 वेत्येते गुणा आत्मन स्वभाषयुता परस्परिपेक्षास्तथा न
 दानाद्या किन्तु देयादिपुरुषासापेक्षा अत एव नैते स्थायिका
 अपि स्युः सिद्ध्युः फलस्तत्र दानदेवभाष्यप्रत्ययार्थिकं सूक्ष्मं
 एव नास्ति, किञ्च - दानदीनामन्तराणास्तथैवोक्त्यमागता
 कथ्यन्ते यथा याचकदेयादियुः सास्त्वपि न स्यादस्मादधिक्य
 तथा च दानादीनां साधनानि न दानाद्यन्तरायास्तथापराभावि
 प्राप्यापि दानादीनां तु साधनानि तदावस्थीयादिसंयोगकम्
 सहकारकभ्याप्यं तथा च दानान्तरायादीनि-कर्मणो वास्ति प्रति
 कथयन्तस्यन्तरायान्नाम्नाफ्तानि किञ्च-दानाद्याप्रयोगान्मुहित्वैव
 विधीयन्ते इति प्रेक्षापूर्वकप्रवृत्तिप्रसक्तं, दानादीनि तु स्वयमेव
 स्वतन्त्रतया प्रवृत्तिमाप्नुयते, अत एव शीघ्रान्तिष्ठं फलमपि
 दानदर्शयोः, केवलमास्तु तथास्तथैव फलमिति आत्मन् दानदर्श-
 नदीनामप्रवृत्तिमात्रमेवावएवफलतयोरुच्यते, दानादीनां न तथा

किन्तु प्राहृच्छेयादीनां साम्यात्तत्रपि तत्करण्यसङ्गे सामापचिते
 यदि न भवन्ति दाम्नादास्तथैवान्तरायादयफलमस्मात्पते, यथा
 दानाद्य-साधनार्थोनास्तथैव शीघ्रान्तरायास्तथाय शीघ्रमप्यत्र
 सकरण्यमेव स्वभाषिकाकारण्यमन्तर्भागान्त्वस्मिन्कोकनादिवद्व्यक्त्यामनि
 एव च तेयामशरीरण्यामप्यन्तर्भागान्त्वस्मिन्कोकनादिवद्व्यक्त्यामनि
 सर्वथा विद्यति अन्तरेणात्मना व्यपारं दानदर्शमवोर्भवायु
 पयाज्जम, अत एव परे मस्यादीनां ज्ञानानां लक्षणे तच्छावरण्यानां
 स्योपशमादिना सह शीघ्रान्तरस्यपि ह्युपेयप्रमादि निवेशयति,
 परं यथाह यादृशाह मस्यावरण्यादीनां ह्युपेयप्रमादिस्तावान्
 ताहृच्छाहस्य तस्सहृच्छस्य शीघ्रान्तरपयस्योपेयप्रमादेर्भावात् न
 स्यापयप्रमादिविधौ तद्विद्यो युज्यते, तस्युपेयप्रमेन पूयह सकर
 ष्वधीर्यस्य कापवाहमबोर्भवास्तथैव, युक्तमेतद्? अन्यथा
 दर्शनादीनां लक्षणेव्यक्त्येव तद्विदेशस्यावश्यकतायात्तात्
 अत एव मत्वादीदानानामुत्पादे उपयोगकं मावेन्द्रियमत्वात्स्या
 पारकं पूयगेबोक्तम् ।

प्र० १२१६-ननु तर्हि जीव किं ज्ञाने उपयुज्यते वर्तमाने

उ०-सत्यम्, श्रीमलधारिहोमचन्द्रपादा' दीप्यणके तत्का
लभेदेन परिभोगभेदस्वीकृतिमाप्यान्तीति सुस्थमिदं परमेताव-
च्छेत्तुमावश्यक यत्-श्रीहरिभद्रसूरे सत्ता प्राचीनव्योतिष्क-
प्रवृत्तिकाले नत्वावर्चिनेति ॥

प्र० १२२२-तनु प्रसिद्धानि षेड्यादीन्यष्ट व्याकरणानि श्रीह
रिभद्रसरिसत्तासमये आसीरन्न वेति चेत् ।

उ०-नाभूवन्निति शायते, यतो नमिशब्दव्याख्यानं तेषाम-
भिधानप्रसिद्धिमेवाहुस्ते इति ॥

प्र० १२२३-नच वाच्य 'नाणकिरिधाहिं मोक्षो' इति
विशेषावश्यक, 'हयं नाणं क्रियाहीण' मित्यावश्यकनियुक्तो.
'विज्ञाप चरणेण येति स्थानागे, 'सुयं मेयं सील सेय'मितिभ-
गवत्यां, 'नायव्वमि णिण्हयन्त्वे' इत्याग्रनुयोगद्वारेणु, 'चिगल्लि-
फलदा पुंसा' मित्यादि 'क्रिये'त्यादि चेति टीकासु, ज्ञान
क्रियाभ्या मोक्ष इति विद्वत्प्रवादे उपलभ्यते इति मोक्षस्य सम्भव-
र्शनज्ञानचारित्राणीति विसाधनता वाचकोपेक्षेति शायते इति ।

उ०-यतो ह्यन पच श्रीभगवत्यादिसु शालेषु दर्शनात्तान-
चारित्र्यभेदेन त्रिविधत्वसाराधनाया आचाराने दर्शनभावना

दर्शनान्तरस्य स्थानान्तादौ निर्वेशात् ॥

प्र० १२२४-तनु 'नित्याप्रस्थितान्यरूपानीत्यन्नरूपिण पुट्ट-
गला' इत्यन्न 'रूपिणवचने' इत्यन्न रूपिण्यदिमानित्यन्न' न सर्वेषु
सूत्रेषु अरूपरूप्याद्विनिवेशोऽस्ति, परं किं नत् कृत्यं. रूपित्वं वा ?
यदुद्दिश्येद् शोभने तन्नमिति चेत् ।

उ०-नतरम्, 'जीनभय्यामयन्त्यादीनि चेत्यस्य भाष्ये
जीवत्ताद्विदरूपत्वं पारिणामिको धर्म, परमगता धर्मादिति-
रित्यादिशब्देनोपात्तमित्याप्यात्, ततो निश्चयेनेतत् यन्-धर्मा-
वयोऽरूपत्वंपरिणामिकभावायुक्त्वा पुट्टगलात्तान्तरादिना, अली-
वानां जीवत्वभावेन राहित्यं यथेति ॥

प्र० १२२५-तनु प्रत्यक्षपूर्वकत्वमज्ञेयानां प्रमाणागामिति
नैगयिहादय, तत एव न लक्षणं प्राणतुः पूर्वा प्रत्याक्षरूपगणानु
ज्ञेयानां, भयन्तस्तु परोक्षरूपयोगमविश्वययोगवदौ परिगतं लभ-
णादि च ननुस्ति, धीमिदमेवपरिभासत्पादा 'अपरोक्षभयाऽर्थ-
श्चेति प्राणिपाय परोक्षभ्यामी प्रतिपाद्यताभावात्तु, धीयेया-
नरभोगितिनभ्रगुणित्तमाश्रमणपूज्या अपि न.या विभेयापदपके
ज्ञादौ मनिश्रुयोगेदेश ननुस्त्व.रूपमिति ! ।

३०-प्रतौष्वादेशेषु निचिन्ना अपि स्वप्ना भास्वरतरविशेषो
 पन्था इत्यन्ते, तत एव तीर्थंकरमाद्युपरयत्ता स्वपीमवति प्राल
 पयुष्वाङ्गरे स्वप्नविषयकः समप्रोत्रयि पाठो ह्यनुकारी प्रबन्धि-
 तस्वप्नपाठादेशांस्तु अविरीत्यनुसारिणो इति ज्ञायते, स्वप्नपाठ
 किञ्च तु फलं सामान्यतश्चतुर्ष्वामहास्वप्नदर्शनम्, तत एव
 वैद्विनिकस्तत्र निर्देश इति ॥

प्र० १२१९-अनु च सिन्धाया मगवत् केवलज्ञानेन
 केवलज्ञानेन च तत्रप्रथमतोयै सर्वप्रप्यसेत्रकालमावागमयग
 ष्ठमिन् स्तोत्रस्तिसमये तर्हि द्वितीयादिषु समयेषु किं तद्व्य
 गतमवावागच्छन्ति नूनं वा चिच्छिदिति ? नूनं केवलगच्छन्ति ?
 प्रथमे समये तद्वज्जानात्सर्वज्ञता स्यात् ज्ञाते समये भवगतमेव
 वेदवगच्छन्मुनें स्यात्केवलं महामाहिमवति चेत् ।

३०-सत्यम् केवलज्ञानदर्शने तत्रप्रथमतयाऽप्य एव समये
 सर्वान् द्रव्यपर्यायान् सामस्येनाभ्यासमवगच्छन् पर पर्याया
 भतीता येन द्रव्याणां तान् पर्यायान् तत्रतीततया विज्ञो द्रव्येषु
 ये च वर्तमानास्तान् वर्तमानतया मविप्यतश्च मविप्यतया

ततः समस्परस्युष्या पर्यायानां सर्वद्रव्येषु परावर्तात् केवला
 म्यामपि तथा तथाऽवलोकात् ज्ञानदर्शनयोनासपूर्वता न एव
 निष्पच्छतेति ।

प्र० १२२०-अनु अथत्र त्रिशमुद्भूतां महोरानत्रिमियुष्यते
 अत्र कथं द्वात्रिंशद्द्वोरानत्रिमिति ? ।

३०-सत्यम्, अस्मदप्येस्य विषसराभ्यास्त्रिशामुद्भूतमानता
 समुदायेन परं प्रच्छोरानं योद्विमानं चतुर्विदिकानां सद्भावम
 पेस्य द्वात्रिंशत्मुद्भूतां महोरानत्रिमिति न विद्वन्मिति, श्रीहरि
 मद्रक्षरिसमयेऽप्युच्यतेऽदिकस्य प्रवृत्तिरिति ज्ञायतेऽनेनेति, औक्तिकं
 चैवं मानमिति अत एव एस्यापमादिष्वनुयोगादारातिदेशा-
 तद्गच्छते ।

प्र० १२२१-अनु पारिष्ठागमिकायां अत्रग्यातिक्केषु सूर्य-
 प्रक्षय्यादिषु च नक्षत्राणि पञ्चकस्वार्दिशायामिमुद्भूतपरिमोगामि
 वर्यन्ते यावच्छ्रीहृत्त्रिमद्रक्षरिहृत्त्रुष्यादिष्वपि तथेवोस्तं, परमि-
 द्वातीतनद्विष्यन्केषु तान्येकैश्चविमोपमागीति इत्यन्ते तत्कथ-
 मिति ? चेत् ।

दीनां तद्यतया प्रतीतिस्तत्, अत एव 'तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शन'मिति 'जीवाजीवाश्रयबन्धसंवरनिर्जरामोक्षास्तत्त्व'मिति 'विनिश्चयेन तत्त्व'मिति रुचिर्जिनोक्तत्वेषु 'इत्यदिवचनानि च सङ्गच्छन्ते इति ॥

प्र० १२२९-कषायोदयत्वे मिथ्यात्वान्नतयोः पृथक् कथं बन्धहेतुतेति? चेत् ।

उ०-गुणस्थानारोहे तत्क्षयादेः पार्थक्यात् पूर्वाभाव एव चोत्तराभाव इति तु स्पष्टम् ॥

प्र० १२३०-ज्ञानावरणोदयेनाज्ञानवत् कथं दर्शनावरणोदयेनादर्शनं नौदयिकोभाव? इति ।

उ०-तत्र ज्ञानस्य चिद्रूपस्याभावज्ञापनात्तदप्यर्थसिद्धमेवेति॥

प्र० १२३१-ननु सम्यग्दर्शनशुद्धयो ज्ञानं विरतिमेव चाप्नोती'त्यत्र ज्ञानशब्देन मत्यादीनि सर्वाणि गृह्यन्ते ज्ञानानि कतिचित्कानिचिद्वा?, सर्वेषां ग्रहणे किं मनःपर्यवकेवले अशुद्धे स्तो? यत् सम्यक्त्वेन शोध्यते, मत्यादीनि त्रीणि चेत्, सम्यक्त्वेन सहैव तेषां त्रयाणामपि सम्यक्त्वं भवति, तथाच किं शोध्यं, किञ्च शोयकमिति? ।

उ०-सत्यम्, परं सम्यग्निप्रथ्याश्रुतानि सम्यक्स्ववलवज्जीवपरिशोधयानीति ज्ञानशब्देनाङ्गप्रविष्टादि श्रुतज्ञानं ग्राह्यं, तत एव च श्रुताधिकारे तद्भेदनिर्देश, एकाकिमतिज्ञानसत्त्वाश्रुतपगमश्चेति 'नणकिरियाहिं मोक्खो' चि ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष इत्यादीनि वाक्यानि श्रुतज्ञानरूपं ज्ञानमुद्दिश्यैव प्रवृत्तानि, मोक्षाध्वनि भावेऽपि मत्यादीनां व्यापारस्तु श्रुतस्यैवेति, एव च सम्यग्दर्शनज्ञानेत्यादिसूत्रेऽपि सम्यग्ज्ञानं सम्यक्श्रुतरूपं ग्राह्यं, किञ्च श्रुतमेवादेशेनापि सर्वार्थव्यापीति स्यात् साधन सम्यक् च, नैवं शेषज्ञानानीति, ज्ञानपञ्चकामिज्ञान तु ज्ञानप्रपञ्चाभिधानाय, अधिगमागता तु तेषामपि निहोतव्या नेति ॥

प्र० १२३२-ननु कोऽस्य सम्यग्दर्शनेत्यादिसूत्रस्योपयोग? सम्यग्दर्शनादित्रय चेत् प्राप्तं, स्यादेव मोक्ष, न चेन्नैतेन सूत्रेणेति चेत् ।

उ०-सत्यम्, मोक्षार्थिना दर्शनादीनां सम्यक्त्वे करणीयं आदौ च दर्शनस्य तत्त्वं कार्यं, उपदेशकेनाप्येतत् क्रम उद्देष्टव्यः, शास्त्रस्यापि प्रस्तुतस्य प्रतिपादनक्रम एव पवेत्यादि स्फुट एवोपयोगोऽस्येति ॥

प्र० १२३३-ननु किमिति जीवस्य स्वतत्त्वमित्यसमस्त? स्या-

४०-सत्यम्, जेनेतरावां भोज्यादींश्चिद्व्यक्त्यर्थं ज्ञानं प्राप्त्यहा-
 वया, तत्र व्यवहारपयानुगामीति तै तथापु, जेतानां त्ववध्यादि
 प्रत्यक्ष तत्वातीन्द्रियमिति अपरोक्षतत्त्वेष्यादि कथम तेषामिति
 सुस्य पठदेवेति ।

प्र० १२२१-अनु विवहासज्जिहासादिस्यो विवहसिपहा
 यंज्ञानस्य इरंजात् वाच्यवाचकमाधसवन्वाङ्माद्वारात् तद्वन्मुपगम्य
 ज्ञानसुतस्यापरपर्याप्तस्य शाश्वत्त्व मानस्यान्मुपगमः, परं सत्यवि
 श्रुये म्पातिसुविमतामेवानुमोक्ष्यादो कथ्य तथाऽत्रापि संकेतवा
 सगावतामेव शाश्वतोत्पन्नात् गानुमानविरिक्तं शाश्वतमानमिति चेत् ।

४०-सत्यम् परं न सर्वत्र शाश्वत् ज्ञानं अख्यानुपपत्ति
 विवक्ष्यते, यथार्थप्रतीतिस्तु वाच्यस्य वस्तुप्रामाण्याविप्रमर्शेवेति
 निश्चयेयं श्रुतस्य प्रामाण्य, अत एव 'सुय इवात् सेव'तिवचन-
 मादौ केवसकपाख्यात मन्मुक्तं सङ्गच्छते इति ।

प्र० १२२०-अनु तत्पार्थमात्थे सत्यवर्णनसम्पन्नदृष्टो
 कथं निश्चार्थत्वेन व्यपदेशा ? इति चेत् ।

४०-सत्यम्, पुण्यस्तावद्वारमर्मा सत्यत्वमिति न तु इवेन-
 मिति, अत एव चिद्व्यत्यै वाच्यत्र सत्यत्वकेवसङ्गाभे' त्यापुक्त, ॥

अन्तानुपपत्तिनाम सत्यत्वस्य घातकाः न तु इरंजस्येति चेत् ।

४०-सत्यम्, इवेनद्वयं अद्यात्मावकाः तदुघातक इति
 मिथ्यात्वमोक्षणीयं व्यप्यते, परं सत्यस्य तु अद्याप्रतीतिरस्य
 त्मकं, अत एव तदुघोतकवच 'सद्दामि यं मते ? निगमंथ
 पावयं पठियामि० रोपयि० तत्र शाश्वेषु इत्यते, एवं च
 मिथ्यात्वपुण्यतानां कथा स सत्यवर्णनमोक्षणीयं च तद्विति
 सत्यवर्णन सत्यवृत्तमाहनीयं बोध्यते, यदा च शुद्धवृत्तिर-
 स्यापि सत्यस्ता तद्वृत्तिर न तन्मोक्षणीयमिति न सत्यवर्णन-
 मिति व्यपदेशा, अस्या त्वस्यैव सत्यवृत्तिः सत्यवृत्तवर्धयेति,
 अत एव तदावर्णीयस्यान्तानुपपत्त्यदीनां च स्यापिताः सङ्ग-
 छते, किञ्च-नैकाकिन आस्तिकस्य तस्मिन्नात्वं किन्तु एमापि
 युक्तस्य, तद्य सर्वे अद्याप्रतीतिकथ्यात्मकत्वे एव सत्यवृत्तस्य घटतां॥

प्र० १२२८-अनु जीवादिप्रदान सत्यवर्णनमित्येव वाच्यं
 न तु तत्पार्थम्यमिति पदार्थप्रतीतिकथ्यात्वात्स्येति चेत् ।

४०-सत्यम्, प्रथमं तावत् सर्वाणि हि आस्तिकदृष्टानि
 जीवादीनां त्वानां सत्वानां अद्यात्मावकत्वे परं न तावत्प्रायेण
 तानि सत्यवृत्तवन्ति, किञ्च-धीवित्तैश्चरोक्तस्युत्तरेण जीवा-

कत्व चतुर्भुविकसंसारे भवभेदनिमित्तमिति युक्तमुक्त भव-
प्रत्ययोऽवधिनारकदेवानामिति, किञ्च-तत्र नारकदेवग्रहणेनोत्त-
रसूत्रे शेषाणामित्यनेन नरतिर्यग्भवावेव गृह्यते, अन्यथा शेषपदेन
संभ्रूयन्तर्गर्भजानां ग्रहण स्यादिति, अन्यच्च 'विशुद्धी' त्यादि-
सूत्रे चतुर्गतिवर्तिनामवधिस्त्वामितया ग्रहणात् नारकदेवा इति
गतिमुखेनैव ग्रहीतुमुचिता इति, न च वाच्यमौपपातिकत्वं
नान्तरगतौ भवस्तु तत्रापीति, यतोऽन्तराले औपपातिकत्वं न
चेत् ते, औपपातिकमनुष्यतिययोगिषु के ? इति वाच्यं स्यात्,
न चास्ति पतन्त्रयातिरिक्तो भेद इत्यौपपातिका पवैते तदापीति ॥

प्र० १२३७-ननु सूत्राणां य एवावश्यकानादिक्रम उद्देशस
मुद्देशानुज्ञासु स एवानुयोगे अन्यो वेति ? ।

उ०-सामान्यतोऽनुयोगे नन्वनुयोगद्वाराण्यादौ व्याख्याय
तदन्वेवावश्यकानादिक्रमेण व्याख्यानं, पर नासौ नियतोऽनुयोग-
क्रमः, अत एवानुयोगेषु आवश्यकमुद्दिश्य नन्द्युक्ताप्यज्ञानङ्ग-
विष्टादिपृच्छा आवश्यकारम्भे ज्ञानपञ्चकरूपतन्त्या व्याख्यान
श्रीदशवैकालिकवृत्तावपि प्राथमिकदशकालिकव्याख्याने तु क्लेशत
उच्यते इत्युक्तिश्च, सूत्रपाठेऽवतिदेशस्त्वावश्यकानादिक्रममपेक्षैवेति ॥

प्र० १२३८-ननु किमिदमाश्चर्यरूपं वचन यन्मङ्गलत्रय-
मिति ? एकमेव बृहदस्तु, अविघ्नपारगमनस्थैर्याव्यवच्छित्ति-
रूपफलत्रयसिद्ध्यर्थं तत्रयमिति, स्वतन्त्रोद्देशो हि विघ्निरत्य-
न्तफलप्रदः, अन्यथा परमेष्ठिनामपि भेदेन नमस्कारानिच्छेः,
एवं सति उद्देशस्य समुद्देशस्यानुज्ञायाश्च प्रारम्भे कार्यं, तेषामेव
क्रमेण तत्तत्फलत्वात् ।

उ०-सत्यम्, एवमेव क्रियते विधानं, परं तदर्थं मङ्गल
तु शास्त्रस्यैवादिमध्यमावसानेषु, क्रथमेव प्रारम्भे समात्तेरभि-
लापोग्रता, स्थैर्यस्य त्वर्थाध्ययने ज्ञानयोग्यतावाप्ति समाप्तवेव,
अत एवाध्ययनवृन्दमपेक्ष्य सूत्रवृन्द चापेक्ष्यादिमध्यान्त्यमङ्गलोक्ति ॥

प्र० १२३९-ननु नन्वन्यानामतिशयगुणाढ्यत्वात् गुणानां
च गुणिभ्योऽभेदाच्चिर्विशेषणैव नतिरस्तु ॥

उ०-सत्यम्, गुणोद्देशेन गुणिनमस्कारस्य भावोद्देशसफ-
लत्वात्तथाकृति, तेन केपाञ्चिद् गुणानां पुरस्कारे तदन्यगुणा-
पलापपपत्ति, बहुमानाय च नाम्ना सह विशेषणस्य नियम ॥

प्र० १२४०-ननु केय वाचो युजित, केति ? अनन्त-
लब्धिनिदानगणभृत्प्रणीतेषु श्रीसमवायज्ञभगवत्पद्यादिष्वङ्गेषु

येषु च जीवस्वतत्त्वासातं साक्षात् । चेत् ।

उ०-सत्यम्, उपयोगो ह्यस्यमित्यत्रानुवृत्तस्य भवित्यपि,
न च द्विजपाविषु गानुवृत्तिः, मण्डूक्युक्त्यापि मावावतुवृत्ते,
जीवस्वतत्त्वमिति विहिते त्वेकदेशस्वानुवृत्तेर्भानुवृत्तिः, अत
एव सुप्तानुवृत्तेषु सावपि उपपद्ये परस्पररोपमाह इत्यत्र
गानुवृत्तितं उपमाहस्य स्वतत्त्वस्य जीवाद्यमित्यत्र विप्रहृवसा
देय स्यात्, परं मिश्रवमपि कथञ्चिद्वस्तीतिज्ञापनायै जीवस्येति
मिश्रणं पश्यन्त ॥

प्र० १२३४ - ननु 'सम्पद्वरंमशुभं यो ज्ञानं विरतिमेव
बाज्योतीत्यत्र किं ज्ञानं प्यत् सम्पद्वरंमेतन्न शोच्यते', न तावन्न-
तिष्ठत स्वर्गादिगते, सदैव सम्पत्सक्रेण तयोक्त्यावाद् विमगास्या
प्यवधिष्यं तेन सदैव न च सर्वोपपमानानां शोच्यशोचकभावो
घट्टामिष्यति मन्त्रपण्यकेवळे तु शुच्य पयात्पद्यते इति न तथापि
स इति चेत् ।

उ०-सत्यम् आवातादीनां मारतादीनां च स्वयं न
शुचांशुचत्वे किन्तु स्वामिष्यमिहाशेवेति तच्छुभरूपं ज्ञानं माह्वमत्र,
एवं च विरतिरपि पदज्ञाप्यथाथाप्रपठधिरुपेयकप्रसंवरतादिभ

आत्मरूपसम्पद्वरंमशुभं रूपप्रतिज्ञातत्वात्तत्त्वात्तद्विषयकशुभतात्वात्
शुचैव ज्ञानिनः सुखस्यस्वदेहेतुः ॥

प्र० १२३५-ननु सम्पद्वरंमशुभं हि शोचितासां मिष्यात्व-
पुरुषज्ञानां वेदनकरं तत एव सम्पत्त्वमोहनीयमित्याख्या
कमते, एव च कथं तस्य ज्ञानस्य शोचकत्वा ! येन 'सम्पत्त्व-
रंमशुभं यो ज्ञान' मिष्यापुष्यते इति ।

उ०-सत्यं, शोच्येयमभावमहिजा मिथीभावमापञ्चास्ते
पुद्गला वेद्यमत्वाः साधोपशयिकं सम्पत्त्वर्जनं, तेन मतिभ्रुताव
पीनां शोचनं मवत्येय, जीवप्राधान्येन तु तवापि सम्पत्त्वद्वित्यं,
येन 'सम्पद्विद्विस्स सा महज्जाल'मित्याशुचिरिति ॥

प्र० १२३६ - ननु वेदिसमौपपातिकमित्युक्तत्वा मारक
वेदानामौपपातिकत्वं ज्ञापितं तत एव च 'मौपपातिकत्वरूपे-
त्यत्र 'मौपपातिकमनुप्येस्य शोच' इत्यत्र मौपपातिकशब्देन
मारकवेदानां ग्रहणं, एवं च मध्यमत्त्वोऽवधिरोपपातिकानामिति
किं न कृत ! न च वाच्यं तदौपपातिकसङ्घाया एव नोत्पत्तिरिति,
सम्पद्वरंमशुभतादिसङ्घाया अनुत्पत्तत्वापि सम्पत्त्वित्याशुचेशोचितादिति ।
उ०-सत्यं, भवयो हि तेनां भवो भिमिष्यं न मौपपाति

इति सभाप्रथम, शाखापि तन्नगरनाम्ना प्रसिद्धेत्युच्चानागरी-
स्याख्याता, यदेद उच्चैर्नगरमिति तत्तु उच्चानागरमिति पृथक्त्वे ते इति॥

प्र० १२४४-ननु अङ्गप्रविष्टस्याचारारहस्य पञ्चमचूलारूप-
त्वाग्निशीयस्य कथमङ्गबाह्यतेति ? चेत् ।

उ०-आवश्यकस्य नियुक्तिरूपेण भद्रबाहुकृतिता तद्वदिद-
मपि, नहि गणत्रया निष्प्रतिक्रमणधर्माण, न च जिनकाले
साधवो नातिचारशोधका, अनिचारावाहुल्यं तु तेषामपि
वक्रजडत्वात्तु दुर्बलम् ।

प्र० १२४५-ननु स्मृत्यादीनां स्पष्टैव विनष्टादिग्राह्यतेति ।

उ० - सत्यम्, तत्राऽपि उत्पन्नाविनष्टार्थग्रहणमूलमेव
मतिज्ञान हेतु, नहि तदन्तरा स्मृत्यादय इति अवशहरूपमूल
भेदस्तु तथैवेति तत्त्वम् ॥

प्र० १२४६-ननु 'समानानां तेन दीर्घ' इति सूत्रे विचार्य-
माणे प्रथम तावत् समानानामिति न कर्त्तव्यं समानस्येदयेव
वाच्यं, समानस्यैकस्यैव उदेशात्, बहुत्वे च तेनेति न वक्तव्यं,
द्वयोरनेकेषां वा सम्मील्य दीर्घीभवनात्, न च वाच्य ऋलृती-

तिसूत्रावकाशार्थं बहुत्व, परसूत्रत्वात् विशिष्टत्वाच्च स्वयमेव न्या-
य्या वाथाऽस्य तदा भविष्यति ।

उ०-सत्यम्, लुकारावसानानां दशानां प्रत्येकं समान-
सञ्ज्ञेति, अत्रर्णादिभेदपञ्चकदर्शनार्थं बहुत्वं स्यात्, तथा च
यस्य कस्यापि समानस्य येन केनापि समानेन दैर्घ्यागतिः,
अपरं च ह्रस्वादिभेदत्रयस्य ग्रहोऽत्र, तेन 'लुतोऽनितौ' इत्या-
दिना निषेध-संगच्छते, किञ्च-समानस्येतिवचनेऽकृत्रिमतापात,
बहुत्वे च सङ्घास्मृतिरावश्यकी, सर्वेषां समानानां न कश्च-
नापि स्व इति तेनेति, किञ्च-स्येनेतिकरणे ऋचिदकृत्रि-
मेऽपीतिन्यायात् स्वनैव ह्रस्वाद्यन्यतमेन सह दीर्घं स्यात्,
इष्ट्वावर्णादीनां मिथ इति तेनेति, यद्यपि दधिशीतमित्यत्र
न स्वमतेनापत्ति, परमस्येषामपि मतेनापद्यमानाऽपत्तिरिष्टैव
वर्जयितुमिति लघुन्यासकाराभिप्राय ॥ समानपूर्वलोकोत्तर-
पदाद् इत्यत्र समानस्य धर्मादिषु इत्यत्र च यथा तथा तथाऽकृ-
त्रिमो न समानोऽत्रेति बहुत्वं, ह्रस्वादीनामन्यतमवर्णदि समानस्य
तज्जातीयह्रस्वाद्यन्यतमेनैव ते दीर्घं स्यादित्यर्थ, मात्रा साम्येन
ह्रस्वादीनां ह्रस्वादिनैव सह दीर्घं स्यादित्यपि स्येनोक्तौ स्यात् ।

त्रियुक्तीनां व्याख्यानविधिः, चिद्विमतमेतत्, यदुत-नियुक्तय-सुत
केवलमिदमत्रागदुःखागिहृता ।

उ०-सत्यम् वर्तमानानुयोगपर्यस्थापना हि रूढविक्र
थार्था युगप्रधानास्तैर्हि दुष्यमासुमत्कृपायै तथानुयागोऽनुवर्तितः,
मायुधियुक्तीनां पायस्येन पूयसत्वतेति, एव च नियुक्तिष्वपि
पृथग्पृथग्यस्त्वविचारो यन्नादीनां महर्षीणां नमस्कार स्थानान्ने
गाशलादीनां गजानां खोलेकाञ्च सङ्गच्छते, तयामनुयोगप्रवर्ष
कानां रूढविक्रथाचार्याणां पुस्तकारोहृदाणां भ्रिवेवर्षिसमाधमणानां
घास्तावदेतुक्तेय पुराकाकडस्थागमप्रसृत्य ग्रामाप्यमिति ।

म० १२४१-अनु येष विधाने विधेः सैव प्रवृत्तिरनुयो
गश्चेति किमिति विधेमिदं प्रवृत्तिरिति द्यारमिति ? ।

उ०-सत्यं, पर विधिस्तापासूत्रोद्दिष्टं विधानं प्रवृत्तिस्तु
व्याख्यादुप्राप्तोरिति मेव एव विधिः शास्त्रयोगः प्रवृत्तिस्तैव
च्छायोग इत्यपि स्यात् तथाचेच्छायाग-शास्त्रयागानुहृत्स्यैव
मफल इति संविद्वानामेव स ननु पार्थस्याधीनामिति, यद्वा
वियौ कर्तृगता पोष्यता प्रवृत्तौ तु जित्यागता सेति, केन कस्मै
इति च द्वाप्यय भ्याव्यावृद्धोत्रोर्गुणप्रदर्शनार्थम् ॥

म० १२४२-अनु य एव तत्रमवस्त स्वास्याचार्यां धीप्रज्ञापनो-
नास्त एवोमास्त्रावय धीतत्वार्यसूत्रस्य समाप्यस्य कर्त्तार
इति तपोगच्छसौचस्तम्भभीष्मसामागरमहोपाध्याया स्वद्वृत्तपद्दा
वस्यां मित्रागदुः, तत्र कथं तं स्वात्याचार्यां उमास्वास्याचा
र्ष्यैव प्राप्ता इति तन्निबन्धन नास्ति, तद्वस्ति किं किमपि निव-
न्धनमिति चेत् ।

उ०-ओमिति मूमहे, क्ता भद्रेश्वरसूचितायां कथावस्यां
कथितं, यदुत-उमां पक्षीकृत्य पराजिता धिष्णादीत्याः स्वास्या
चार्यैरियुमास्वास्याचार्यस्येन ते स्वास्याचार्याःप्रसिद्धाः, एव च
वात्सीस्तुतेनेति माप्यवचनेन न विरोधः, उमायां मातुत्वमनु
इयं नामान्तरमिदं तस्माद्वृत्तिरुक्त्यना, न च स्वातितमयेने
त्यप्युक्तं पितुर्नामात्तर तत्रसिद्ध स्यात्, यद्वा सर्वेऽपि तत्कुलीनाः
स्वातय इति ।

म० १२४३-अनु इदं उद्येनागरवाचकेनेत्युक्तं तत्कथं
युज्यते, उद्येनागरीशाबाया वरंपूर्वां म्युच्छेनात्यरतो माविन
भाचार्यशास्त्रिभेऽपिचूरेभ्यमवधारिति ।

उ०-सत्यम्, तदिदं उद्येनागरमवलक्ष्यपरत्वं न तु शाखाया

त्पत्तौ पञ्चानुपूर्वीक्रमोऽयं प्रात्रान्ये तु पूर्वानुपूर्वीक्रमोऽयमिति, एव च 'सहस्रामी'त्यादिकथनस्य सङ्गति ॥

प्र० १२५१-यथा देवनारकाणा भवेऽवश्यंभाव इति प्रत्ययता चेत् परमावधिमन पर्ययेकेवलानां वादत्रसपञ्चेन्द्रियतरत्वात्तावेव भावात्तिषां कथं न तत्प्रत्ययता ? ।

उ०-सत्यम्, आदौ तावत् वादरादिभावे न तानि नियतानि, तत्प्राप्तौ वादरादिभावोऽस्ति हेतु, देवादिभवे तु नियतोऽवधिरिति स तद्भवप्रत्यय इति, देवनारकेषु भवस्योत्कृष्टापकृष्टापेक्षयावधेर्मानमिति युक्ता तत्प्रत्ययता, तत्त्वतः क्षयोपशमरूपान्तरंगकारणस्यापि कारणं तद्भव इति भवप्रत्ययता, क्षयोपशमनिमित्तस्य हि अवधेर्भवान्तरे स्थायिताऽपि स्यान्न तु भवप्रत्ययावधेरिति भव एव प्रत्यय, द्रवत्वपाकयोरग्निहेतुकत्वे द्रवत्व नाग्निनाशे इति प्रत्ययतागने पाके तु हेतुता, तन्नाशे तदनाशात्, अत एवाग्रे 'यथोक्तिनिमित्त' इतिवचः सङ्गच्छते, मत्यादीनां क्षयोपशमस्य निमित्तताऽस्त्येव पर तदन्तरंगकारणस्यान्यकारण अत्रावधौ त्वस्तीति याथार्थ्यं यथोक्तेतिपदस्य ॥

प्र० १२५२-ननु जन्म हि यत्तु काष्ठुच्चिदपि गतिषु भवेत् परं तत् औदयिकभावरूपं, औदयिकभावाच्च नानुमोदनीयः सददृष्टीनां, एवं च सति भाष्यकारेण 'तेन सुलब्ध भवति जन्मे'त्याख्याय कथमनुमोदनाविषयीकृतमिदं जन्मेति ? ।

उ० - सत्यम्, जिननामाहारकशरीरतद्गोपाङ्गनामेति प्रकृतित्रयमौदयिकमपि सम्यक्त्वस्यमहेतुत्वात्प्रशस्त गण्यतेऽनुमोद्यते च, एव जन्मापीदमौदयिकं सदपि सम्यग्दर्शनादित्रितयहेतुतयाऽनुमोद्यते, दृश्यते च सूत्रेऽपि चतुरंग्यन्तर्गततया मनुष्यत्वोपवृहणा, किञ्च-भाग्यवन्मनुष्यमहिम्ना तदाश्रयाणां ग्रामनगरादीनामुपवृहणा अङ्गोपाङ्गेषु अनेकशो दृश्यते एव, अत्रावधेयमिदं, यथाहि चक्रवर्ती भरतो मरीचिं वन्दमान तज्जन्मादिक न वन्द्यते इत्युद्घोषयन् दोषमुक्त एव, एवं भाष्यकृतोऽपि दुर्बानिमित्तमपीति समुद्गृणन्तो दोषमुक्ता एवेति । चतुरङ्गवन्मनुष्यजन्मसाफल्यदर्शनपरिणामार्था, श्रुतिफलमेव ज्ञानमिति न नूतनं, संयमवीर्यमेव चारित्र्यं सम्यक्त्वादिभ्यात्मकत्वं श्रेणेश्च चतुरङ्गस्य साफल्यं हि परमपदरूपस्य मोक्षस्य कारण-

प्र० १२४७-सम्यग्दृष्टिमम्यन्वर्तनयो क प्रतिविशेष ? इति
 ३०-उच्यते, अथापसद्ग्रहणतया सम्मन्वर्तनं अथाय-आमि
 निचोपिक्क तद्योगात् सम्मन्वर्तनं, तद्य केवकिमा नास्ति तस्मात्
 न केपमी सम्मन्वर्तनी, सम्यग्दृष्टिस्तु भवति ॥

प्र० १२४८-अब्रवीत्युत्तरमित्यस्य प्याबवाने सापिके
 सम्यन्वर्तने भन्तव्यं सापिकं ज्ञानमिति क्वचिद्वाद ।

३०-तत्र रम्य, सापिकज्ञानस्य सापिकचार्त्त्रासाहचरस्य
 स्वीकार्यासङ्गात् न च वाच्य सत्यस्यचार्त्त्रस्य तत्र विव-
 ङ्गा, तथा च सापिकज्ञानयतोऽपि भन्तव्यस्यैव तस्येति, स्त्रीय
 कथायस्य सापिकचार्त्त्रस्य भाषात् मोहनीयस्य समुल्लङ्घन्यक-
 रितारात्, एवं च सापिकचित्रनयावाक्यौ सिद्धिमौलमार्गस्य
 भवत्येव च पातद्वयस्त्वकीर्तनीनां शुभ्रभस्त्रिदृष्ट्यप्येवचक्षणं शुभ्र-
 म्बन्धिहसिचदृष्ट्यास्त्यसंगति, भावतयापिपद्यत्तत्स्यामावाच्य
 दृष्ट्यास्त्युतिस्वत्र, मध्येवास्यामित्वा तु तीर्थेणामुक्कारणा
 मायै इत्यामत्त्वं तत्रतीर्थसिद्धये इति ॥

प्र० १२४९-अनु सम्मन्वर्तनं ज्ञानस्य सम्मन्वृत्यप्येव
 उभये च चार्त्त्रिस्वात्पादनेन चरितार्थ इति न तयो रासमाधीनां

पत् प्रतीच मोक्ष प्रति कारजता, भार्यमपि सर्वसर्वरूपधारित्र
 वस्तुमयानुक्त्याप्येनैव कथामात्रं सर्वनिर्कर्ता चाविरय तद्येतुं
 मोक्षमायिद्यति ।

३०-सत्यम्, अत एव अत्र न हेतुकारणाविवच, परम्य
 रकारणानां मार्गत्वे न चाथिद् सति, मोक्षहेतुत्वं तथाविच-
 कथामात्रसकामनिर्वाहेतुत्वाद् ज्ञाप्या, स्त्रयप्रयासिमार्गभन्तुसज्
 मार्गानुसारी कथ्यते सोऽर्थ मार्गं इति ।

प्र० १२५०-अनु सम्मन्वृत्यस्य तावत् प्रथमसर्वेगनिर्वेवा
 नुक्त्याऽऽस्तित्यकथायि पञ्चअसनास्याख्याक्यते, तत्रास्तित्यं चि
 जीवादीनां तत्त्वायांना यथावेद्योपादेयस्मिन्मोक्षे ज्ञानात् सुतरा
 नुत्पद्येत, परमनुक्त्याधीनि तु कथं कर्ममोहनीयोपशमाविज-
 म्यात् तत्सार्थभन्तानमात्रमन्वेयुति ? चेत् ।

३०-सत्यम् यद्यपि प्रथममोहनीयस्वोपशमादेः सम्मन्वृत्य
 प्रादुःष्यति पर प्रलेख तदुपशमादेरन्तानुबन्धिशामादेरव्यय-
 भावा, केवस्योत्पादे ज्ञानात्तत्पर्यस्यमात् प्राप्त्या मोहनीयस्य
 तथा च यथा केचिन्मि वीतरागतत्वावस्थावर्षमावस्था सम्मन्वृ
 त्ववत्स्वरं शमस्य सन्नाह, ततो नातस्ते तत्त्वदुष्टि न
 चाप्यत्रापि भलद्रुग्ध, निर्वेदावीनि शमसिद्धयर्थेकानि क्यप्यथा

न दहते सुवर्णमित्युक्तौ यथा न वाद्य अहिरात्मानमात्मना
वेष्टयतीत्यादौवेकस्याप्यवयविनो विषक्षामेदेन कर्तृत्वाद्युक्तौ चेन्न
क्षति तर्हि भेदाभेदसाक्षात् ज्ञेयं जायते आप्तं चक्षुर्नैर्मल्यमित्यु-
क्तौ न कापि प्रत्यक्षगमलोकवाधेति ॥

प्र० १२५६-मिथ्यात्वादिक्षयादिषु चेत् सम्यक्त्वादि
तर्हि न तत्प्रतिज्ञाया प्रयोजन, अभावे च तस्या अतिचाराणामसंभव,
एव च देशसर्वभङ्गत्वे अतिचारानाचारयो कथं सङ्गच्छेते? इति ॥

उ०-सत्यम्, क्षयादेर्निर्वाहार्थमिति गृहाण, असति च
परिणामे च तत्प्राप्तयेऽपि तदभ्यास इति प्रतिज्ञाया औचित्य,
प्रयत्नरक्ष्यो हि निरोधस्तत्प्रतिबन्धकानामिति युक्तमुक्तं 'गह
णादुवरि पयत्तो' इत्यादि ॥

प्र० १२५७-ननु यथा अविरतिसम्यग्दृष्टिगुणस्थानके
सम्यक्त्वं त्रिविधमपि औपशमिकादि भवति, तथा देशविर-
तिसर्वविरतिमतो पञ्चमषष्ठसप्तमगुणेषु कथं न ते त्रिविधे? इति ।

उ०-सत्यम्, यथाहि स्वभावतो मत्यावरणादीनां केवल
ज्ञानावरणक्षये एव क्षयो नान्यथा तथा अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यान-
वरणयो श्रेण्योरेवौपशमिकक्षायिकत्वे, तत्त्वतस्तु यथा न समग्र-

विषयता तथा न सञ्चलनवतां सपूर्णं चारित्र्यं, अत एव 'सन्वे-
ऽवि ये'त्यादिवचनम् ॥

प्र० १२५८-ननु मिथ्यादृशोऽपि कुदेवादीन् सुदेवादिबुद्धये-
वाराधयन्ति, तत्कथं न तेषां सुदेवाधाराराधनाफलमिति? चेत् ।

उ०-सत्यम्, सम्यक्त्व हि स्वभावो जीवस्य, सति च
तस्य प्राकट्ये सुदेवादिष्वेव सुदेवत्वादिबुद्धि स्यात् नान्यथेति ॥

प्र० १२५९-ननु जिनप्रज्ञप्तं तत्त्वमिति स्वीकारे गच्छादे-
परम्परयाऽतत्त्वस्वीकारेऽपि कथं न सम्यक्त्वम्? अज्ञानाद्
गुरुनियोगाद्वा असद्भावश्च ज्ञानस्य शास्त्रोक्तत्वादिति ।

उ०-सत्यम्, उपदिष्टप्रवचनस्य श्रद्धाने नैयत्यादनुपदिष्ट-
विषयं स्यात्, गच्छान्तरीयास्तूपदिष्टस्याप्यश्रद्धालव इति न
तत्तेषामिति, अन्यथा गोशालकजमात्यनुसारिणामपि तत् स्या-
दिति, तत्त्वतस्तु यथार्थश्रद्धादुर्लभताख्यापकमेतत् ॥

प्र० १२६०-ननु 'सन्वे वि ये'त्यादिगाथया द्वादश मूल-
च्छेदका इति कथं?, देशविरतादीनां तद्भावादिति ।

उ०-सत्यम्, देशसर्वविरत्योः क्षायिकत्वाभावात् सञ्चल-

तथेयाह-अमनीत्यादि, यद्यपि 'मास मने च सुवत्र निःसूहो मुनिसत्तम इतिवचनात् कर्मकेशमावस्य तदुभायोस्त्वस्यस्यस्य स्वमायकस्य च भाषिता मुमुक्षोस्तथापि सम्पन्नवाषिणामृत-संपेगसत्रायादकर्यं मोक्षस्य साम्प्रता कर्मकेशमावसंसारस्य च त्रियदससम्पन्न देयता चेति युक्तमुक्त-अमनीत्यादि, उक्त यवनं तु भविकरुममाशसापामसपमान् वीतरागमुनीनपेस्ये वति, त्रिनाशुरिरयापि 'सवाविष्कामस्ये'त्युक्त एव तदुवा भद्रायापिमिति ॥

प्र० १२१३ सूत्रानां विभागप्रकाराख्य-भावदशकद्वय-तिरिचत्रयादिकः महामविद्यादिकः कासिकोक्तवासिकादिकः किमा धित्येते ? इति ।

उ०-आद्या व्याख्यानापेक्षिकः द्वितीयः महारापेक्षिकः, अत्यस्तु परिष्णामापेक्षिक इति तथा च पर्याप्यस्तमप्यपरिष्कृत न छद्मस्वमुचिश्यत ॥

प्र० १२१४ ननु आवोगरामिकद्वयो भाषा तत्तदम्बरव्य कर्मस्योपरामादिशब्धा इति प्रशस्ता एव स्युः, प्रशस्तानां भाषानां च प्रशंसव सर्वदेय युक्त सम्पन्नानां, तथा काममभ्यानां

मिष्यादशां च ये ये सायापराशमिका भावास्ते ते प्रशस्त्या स्युः स्तथा च कथं कुङ्किणिप्रशंसाया अतिशारतेति ? ।

उ० - सत्यम्-अमभ्यानां मिष्यादशाश्च सायोपराशमिका भावा मयस्ति पर न ते विपाकचुरसा इति न ते प्रशस्ता, अत एव भीदशवैकाङ्किचक्षुष्यै सस्मच्छासेव ते सावा प्रशस्ता इति न तेषां प्रशस्तेतत्त्वे, भीहरिमद्रसूर्याऽपि अज्ञानाव रणद्वालमेबाहुस्तेयां, ननु कथं तर्हि भीदेमचन्द्रावायां 'मार्गमा अनुसार्पयती'ति भीषतुस्तरणकाराश्च 'अ वीयरायवयणाणुसारी'ति खोक्त्वा मिष्यादशकद्वयमनुमोक्षमीयमाहुः ? , सत्यम् सच्छत्रपुनर्वैप कारीनां वयनादिकम् तत्, सिद्धान्तेऽपि मिष्यादशकद्वयचिन्तना-विद्यु इत्यत एव प्रशंस्येति ॥

प्र० १२१५-अस्येयां मते 'ज्ञानाधिकरणमासे त्वाविवच नात् ज्ञानात्मनाभिन्नत्वात् 'य भाजोती'ति वस्तु युज्येत, परमा ईतवर्धमे ज्ञानादिमप भाग्यामिस्तस्तेन कथं तयोन्ते-सगतिरिति ? ।

उ०-सत्यम्, यथाऽऽईतवर्धमे ज्ञानादिमयत्वमालम्बस्तथैव ज्ञानादिधर्मोपानामकथमिष्यः कथञ्चिन्निश्चामिष्यत्वमपीति न चाप्या 'य भाजोती'त्युक्तौ, अथाहत्वादिशब्देऽपि सुबले

वस्तु सौष्टवादिप्रतीतिरन्या जीवादिषु पदार्थेषु तत्त्वमिति बुद्धि-
 श्रान्त्या, एव चाश्रवसंवरदीनां हेयोपादेयतागोश्रस्त्वङ्गाद्यैदम्प-
 र्कूपोऽन्य एवेति पूर्वमिति, किञ्च-मिथ्याबुद्ध्या गृहीतमपि श्रुत
 सम्यक्तयाऽन्यथा चान्यतयाऽपि स्यादिति पूर्वमिति, नह्यत्र कारणा-
 नुरूप कार्यमिति नियमः, तन्नात्र कारणादिशब्दा । विधानोक्तये
 'द्विविध' इति, 'यथोक्ते'ति शब्दाभावे शेषाणां भवप्रत्यय षड्विध
 इति प्रसज्येत, भेदद्वय नाख्यात स्यात्, नारकदेवानां हि स्व-
 स्वभावापेक्षितं सर्वद्रव्यादिषु यावद्भवमवधि, जन्मान्तरानुयायी
 मानवीय एवावधि । क्षयोपशमस्य निमित्ता तु 'ज्ञानाज्ञानेति'
 सूत्रसाध्या, अत्र तु यथोक्तनिमित्तत्वानुसरण भवप्रत्ययभिन्न-
 त्वाय ॥ सम्यग्दर्शनेत्यत्र सर्वपार्षदत्वात् दार्शनिकत्वाच्च शास्त्र-
 स्य सम्यग्दर्शनस्योपदेश साध्यत्वात्तस्य तेषां, तथा ज्ञानक्रिया-
 भ्यां मोक्ष 'नाणकिरियाहि मोक्खो' इत्यादिषु पर्वदि जैनानां न
 तदुपदेश, सिद्धत्वात्तस्य ॥

प्र० १२६४-ननु सावद्योगप्रत्याख्यानस्यैव सामाधिकवि-
 शेषरूपत्वात् सामाधिकप्रतिज्ञाया वैयर्थ्यमिति चेत् ।

उ०-न, ज्ञानादीनां नियतकर्तव्यतादर्शनार्थत्वात्तस्या, अत
 एव सामाधिकविधेरनन्तरं देवगुरुवन्दनस्य स्वाध्यायस्य च
 कर्त्तव्यता चूर्ण्यदौ, सामाधिकस्य तदानीं त्रिविध्ययोगकरणे-
 नापि स्वीकारसंभव, अत एवानुपबृंह्यादेरतिचारता, इतरप्रतिज्ञा
 तु द्विविधत्रिविधेन, मोक्षफलमनुधाचिन्या सामाधिकपरिणते
 श्चातुर्विध्यमनुसन्धाय सामाधिकविशेषता न विरुद्धा, परं नात्र
 तदपेक्षाऽऽहता ॥

प्र० १२६५-ननु श्रुतादीनां श्रावकनवमवतस्य सर्वसाव-
 द्यत्यागस्य च समाने सामाधिकत्वे क. प्रतिविशेष ? इति ।

उ०-यावदाराध्यं व्यापिता सर्वविरत्युद्देश्यशिक्षा प्रतिष्ठेख-
 नाद्यौवेच्छाकारादिचक्रवालसामाचारीयुक्तता च क्रमशः प्रति-
 विशेष, अत एव सर्वसावद्यत्यागवतामपि अनशनकारिन्वृत्ति-
 रश्चां न सर्वविरतिसामाधिकमिति ।

प्र० १२६६-ननु किमिति 'करेमि भंते ? सामाह्यमित्यत्र
 क्रियाया अनन्तर कर्म, 'सर्वं सावज्जं जोग पव्वक्खामी'त्यत्र च
 कर्मानन्तरं क्रियाभ्युपगमवाचिनीति ? चेत् ।

उ०-सत्यम्, आत्मावलाभियोगादिपरिहारार्थमादौ करोमीति

नमस्य भतिभारः महः सर्वधितोस्त्रितयस्य वैशविरतेभ्य
 द्वितीयस्य कृपापस्सोदये स्यादिति, अमन्तानुयन्त्रिभस्तु साम्यकव-
 स्यापि पातः किं पुनस्तयारिति अतयपोषादीनां तु सार्यवास्त्ये-
 वाविचारजनकता सर्वत्र ॥

प्र० १२११-अनु निष्पत्तबनुवितं यत्तत्सीधं परं यवनुवितं
 तदुपगमितं, तत्र औपनामिके प्रवेशोद्योऽपि नास्त्येव प्रतियाने
 च निष्पत्तयापन्निरिति तद्विक्रमस्वरूपवित्ता न स्यात्, परं
 सापोषामिकस्य प्रवेशोद्ययुनत्वेऽपि साम्यकृत्रयानमावायस्या
 नात् विगता स्यात्, यदुत-तद्विक्रमं साम्यस्वस्यमापमितरस्यमाव
 वेति चत् ।

उ० कृपापेक्षया निष्पत्तयमात्र स्वकृपापेक्षया साम्यकृष्य
 स्यभावमिति निष्पन्नस्यभावमत एव भाष्यकाग निस्तीभापपरिव्यव
 पेक्षत त्रमावसम'मित्यनेन वचमात्रस्य सिद्धतामाहुः, मनि
 ज्ञानावर्त्तीयार्थिपेक्षयोऽप्येवमिति मन्तरसप्रवेशानुभव एव, अत-
 एव 'निदयसु' इत्यादि ॥

प्र० १२१२ अनु कृयमभ्यानामामिप्रवृत्तिकं निष्पत्तयं यतो
 भासस्त्येय भद्रानामावाऽमभ्यस्य, देयानित्तत्वात्मिमन्मि च इदो

नानि मोक्षाधिप्रसूयीति ।

उ०-सत्यम् श्रीभमस्येवेषसूरः 'अमिप्रवृत्तः - कुमलपरिप्रवृ
 इत्याश्वासित, मोक्षाभावबन्धनं तु स्यादेव कुमलमिति ॥

प्र० १२१३-मोक्षमातो हि ज्ञानं प्रकाशकत्वेनोपयुज्यते, 'नानं
 ययासग मितिबन्धनात्, प्रकाशकता बाधघादीनां हेयत्वेन
 संघरादीनां बोधादेयत्वेन सा च सुतात्, स्वपरमकाशकत्वात्
 तस्येति तत् ज्ञानं भुतं तत्वात्ताविधयाऽऽप्तमतिपूर्वमेव,
 स्यर्थाविशयवाच्यत्वेन स्यर्थापिप्यर्थाज्ञानं संकेतरूपभुतनिधि
 तमिति तादृशामषप्रहादीनां भुतमिच्छितता एव धात्रहीनाना
 मब्रमहाविज्ञानं माहारवंबाप्सराविज्ञानं च इत्या मतिभुतयोरेक्य
 कस्यनेऽपि अन्वय तन्निश्चयस्यावश्यकता, किञ्च-अत्र हेत्वाविद्या
 प्यान् विहाय पूर्वशब्द किमिति भूत', अदि कोऽपि पूर्वत्वेनकारण-
 तामभिप्रेति, सार्येयाम्नीनानो कारणता हेतुं सर्वघर्षमानान् प्रत्य-
 विशेषेण स्यात् ।

उ०-सत्यम्, मतिः पूर्वमुत्पद्यते भुतं तु तत्प्राधायेन तत-
 पन्वय इयो सम्यक्त्वं सहेतु, कृपायाग न सहेति पूर्वतेति, किन्तु

दधिकभावपरावृत्त्यर्थस्य प्रतिक्रमणस्योक्तत्वात् अशेषाणामौद-
यिकभावानां प्रतिक्रमणीयत्वात् 'सावगधम्माइयारस्से'त्यादि-
वचनमयुक्त, सर्वस्यापि पापकार्यस्य सक्षमेतरहिंसादिजातस्य
प्रतिक्रमणीयत्वमस्त्विति चेत् ।

उ०-न, सर्वविरत्यपेक्षया तादृशे प्रतिक्रमणे सत्यपि अपुन-
करणपरिणामसंगतस्य प्रतिक्रमणस्य मिथ्या मे दुष्कृतापरपर्या-
यस्यैव साफल्योक्तेस्तादृशस्य च श्रावकधर्मगोचरस्यैव श्राव-
कस्य भावात् तथोक्तिरेव सुन्दरेति । प्रतिक्रमणं हि आवश्यक-
कविशेष, अहराद्यन्त्यभागोचर च तदिति आवकाणां स्वगोचर
एवोचितं, अत 'पडिसिद्धाण'मित्यादौ मद्यद्युतादे प्रतिपिद्धता
जिनपूजादेः कृत्यता गुरुत्वोऽनुकारेण देशानोक्तेति, अशेष-
पापवर्जनं तु भावनविषयतया चूर्णितवपदादिषु स्पष्टमाख्यातम् ॥

प्र० १२७१-ननु 'करेमि भते ? सामाइय'मित्यत्रैव 'सावज्ज-
जोगं पञ्चक्खामी'त्यत्र किमिति 'भते'त्तिपद नोक्तं? सामायिक-
प्रतिज्ञाया सावद्ययोगप्रतिज्ञाया भिन्नत्वात् आख्यातभेदकृतवा-
वाक्यभेदाच्च नानयो परस्परमन्तर्भाव इति चेत् ।

उ०-'भते'त्ति अनुवर्थ्य, अत एव अन्त्य 'भते' इतिपदं

सर्वत्रानुवृत्त्यर्थं हि तदिति ॥

प्र० १२७२-ननु 'पुरिमचरिम'त्तिगाथाया कोऽर्थ इति ? ।
उ०-यदीयं दशादिचूर्ण्यनुसारेण नीयते तदा गार्थैव तावदे-
वरूपा'पुरिमचरिमाण कप्पोत्ति मंगल वद्धमाणनिःथमि । इइ परि-
कहिया जिणगणहराइ श्रेरावलि वोच्छ ॥ १॥ गाथा चेय तत्र जिनी
गणधरादिसमवसरणकथनानन्तरं सामाचारीरूपकल्पकथनादत्राक्र-
अपरगुरुरूपस्थविरावलीकथनस्योपक्रमे, ततश्चाथोऽस्या एव-पूर्व-
पश्चिमतीर्थेसाधूना पर्युषणासामाचारीकरणं कल्प आचार इत्यर्थः,
श्रीचर्चमानतीर्थे च तत् मंगलमिति जिणगणधरादयः परिकथिता,
अत परं स्थविरावलि वक्ष्ये इति पूर्वाधे त्रिशन्मात्रा अव्येव प्रकार-
पाठे, कल्पप्रारम्भे तद्वाच्यपदार्थत्रयोपेक्षा तु पाठोऽर्थश्चास्या'
किरणावल्यादिषु स्पष्ट एवेति ॥

प्र० १२७३-ननु कल्पकरणं 'अनागय पंचरत्ति कड्डिहज्ज-
इ' ल्युक्ते पञ्चभिर्दिने क्रियते, पर प्राचीना कथ चकथुः? एण्डश
पञ्चकृतवो वेति चेत् ।

उ०-श्रीवीरचरित्रं सान्तरे श्रीगार्ध्वनाथनेमिचरित्रे श्रीक-
पमचरित्रं स्थविरावलीं सामाचारीं चेति पञ्चथा कृत्य

अने कायत्याच धातूनामस्युपगच्छामीत्यस्वार्थं, कामान्तरं प्रनि
 प्राया औचित्यार्थं चात्रौ 'सम्ब'मित्यादि, अत आत्मनः प्रत्या-
 ख्यापकत्वमपि कश्चित् 'अप्याण'मित्यत्रात्मनेति विभक्तिं परि
 णमप्य सर्वत्राज्ञाविपरिहारं सूचितं ॥ ननु 'अते' इत्यत्र मातृषी-
 सप्तणेन प्रथमैकवचने पत्वभावेऽपि अचतेत्येवदीप्यस्वाधुत्तस्वरे
 कथं सन्धिपठिति ? कुम्भारो साहारो । इत्यादिषुधुत्तस्व्यापि
 सार्थौ स्वरस्य न इति। स्यात् मात् इत्याद्यर्थे तु न किञ्चि
 बध्यम् ननु सामायिकमित्यत्राभ्यासिकादिगणप्रयोगेनानुक्त-
 स्याप्याहृतिगण्यतया साधनादहं समाधिकमित्येव पाठ इति चेत्
 तत्र समास्यस्य प्रथमापान. स्यात्, किञ्च-साञ्ज आय इत्यादि
 ख न स्यादेष ॥

प्र० १२१७-किमिति सत्त्वं सावखं योगमित्यसमस्मन्निर्देशः ?

३०-योगमात्रस्य समीप्य प्रत्याख्येयत्वाङ्गीकारार्थं भूमिकौ-
 खियेन सर्वसावधयोपत्याग', एव ख निरुपबलानुपपत्तिय-
 चङ्गच्छते अम्यथा समन्विशत् आधवाणां संभवात् कथं तथोन्ति ॥

प्र० १२१८-किमिति प्रत्याख्यस्य प्रत्याख्यामीति वा गुह
 निर्देशः ? सधार्निवर्ष इत्यादेः संभवात् ।

३०-औद्ययिकप्रवृत्तिप्रातिकूल्यस्य प्रतिना शास्त्रमर्यादा
 याव्याह्नमिच्छानात्, अत एव मांससखकम्प्यतानां मांसानिदिय-
 मानां न प्रत्याख्यामन्नाऽर्हति ॥

प्र० १२१९-ननु सामायिकाविप्रत्याख्यानेषु अचन्तेति
 सवोधनपदेन प्रत्याख्यातानां 'गुरुमूढे सुयचम्मो इयुकिच्छा-
 यात्' गुरुसासित्व सिध्येत् परं व्याख्याकारैरनेकशो गुर्यवुष्कात्
 त्वममेन कथं साभ्यते ? इति चेत् ।

३०-सत्कम्, अचन्तयस्येन साक्षात्तया गुरुसासिकत्व
 स्येव सिद्धि परं गीतार्थस्य गुरोः प्रसङ्गप्रयत्नौ पराहितप्र
 वृत्तनिषेधस्य गीतार्थनिमित्तातीतार्थस्य साधुत्वसिद्धिप्रसङ्गे
 भावरयकत्वेन मन्नात् अत्रानिषेधेन स्पष्टवानुमतिंगुरोः,
 तत एव ख प्रत्याख्यामप्रतिपत्ति शिष्यार्था अत एव आयो-
 ध्यानां योगबलानुपपत्तिचिदानां गुरवा न विद्यातारो भवन्ति
 किन्तु तथायिचानां निष्प्रमाणां विधाने तत्परत्यामपि निषेधका
 एव अत एव पंडितकवीगामनहर्षिणां दीक्षायां निषेधो गुरुप्याना
 वस्यक एव ॥

प्र० १२७०-ननु 'स्वस्यानात् एव परस्यात्' मित्यावेत्ते

वर्जनीयता तु वीतरागस्थायीति युक्त करणयोगविकेण प्रत्या-
ख्यान, आप्राणोपरम तु प्रत्याख्यानामिति वीतरागस्यापि तत्स-
त्त्वमिति, उत्पन्नेकेवला अपि गृहस्थत्वस्य त्यागाय प्रत्याख्या-
न्येव सावद्यमिति ॥

प्र० १२७८-ननु 'करंत नानुजाणामि' ल्युक्त्वा खुते कार्ये
किमर्थमपिशब्द समुपसर्गश्चेति ? ।

उ०-समुच्चयार्थकत्वात्तस्यानुक्तानामपि कारयित्रनुसम्बा-
दिग्रह, व्यवहितसम्बन्धे चानुमतेदुष्करत्वप्रतीति करणकारणापे-
क्षयानुमतेर्महाविषयता च प्रतीयते, सवासादिनाऽपि तदापत्ते,
समुपसर्गाच्च शक्यानुमतेरेव वर्जनीयता, तथा च वल्लालपाना-
लयादीनामारम्भोत्वज्ञानामपि परिभोगे न भग, आधाय कृतार्देव
च वर्जनमिति ॥

प्र० १२७९-ननु यथा द्रव्यत परिग्रह क्षीणकषायादीना
तथा द्रव्यतो हिसायां का क्षति ? एवं मृषावादादिव्यपि, न च
वाच्य मृषोक्तिरसर्वज्ञताविहमिति न सा द्रव्यतोऽपि युक्तेति,
प्राणातिपातस्यापि स्पष्टं तथात्वोक्तेः, न्यायस्य समानत्वात्,
यथ द्रव्यतो हिसा तथा द्रव्यतो मृषाद्यथ्यस्तु, न चेत् द्रव्यत

परिग्रहोऽपि माऽस्तु, परिग्रहस्यासर्वज्ञताचिह्नत्वं 'नो यथावादी
तथाकारी'त्यत्र स्पष्ट, परिग्रहवर्जनेनस्य सर्वज्ञोक्तत्वात्, हिसादी-
नामपि तदन्तर्भाव' किमिति नैति ? चेत् ।

उ०-गोवलीवर्दन्यायेन हिसादीनां विशिष्टोक्ति, प्रतिसे-
वारूपाऽतिचाररूपा मोहोदयजन्त्या वा नात्र हिंसा, तथा ममी-
काररूप एव च न परिग्रह, केवलयोगोद्भवयोस्तयोर्भावात्,
मृषोक्तिस्तु विवक्षाप्रभवा सा च नाप्रतिषेविनां, तथा चाप्रमत्तानां
मायाप्रत्ययिक्या सद्भाव, न च वाच्यं सर्वज्ञानामखिलातीना-
नागतज्ञानात् कथमितरजनवत् द्रव्यहिंसापरिग्रहो, ज्ञानेऽपि
वर्जनेनविकल्पस्य रक्षाऽभावस्य चोपलम्भात् मृषोक्त्याद्यास्तु न
पूर्वप्रवृत्ता वर्जनीयताभाववन्तो वा, विशेषनिर्देशोऽयनयोरत
एवोच्यते स्यात्, किञ्च - लक्षणरूपतया प्राणानतिपातादीना-
मुमतेर्व्यवहारनिन्दितप्राणातिपातवर्जनेनैव चारितार्थ्यं, तथा मिथ्या-
त्वाद्यष्टादशदोषाणां निवृत्तिद्वारा कुदेवत्वस्य निवर्तनं तथा
असुरादिवधादिप्रवृत्तानामन्यदेवानां सद्भावात्तन्निवृत्तिपरं 'न
पाणे अइवाइत्ते'त्यादि सूत्र, एव च प्राणातिपातनशीलताया
अभावः श्रीभगवदेवस्युक्तो यथायथं सङ्गच्छेत ॥

अनेचायत्याच पाहूनामस्युगगच्छामीत्यस्वार्थं, ज्ञानावस्तर मनि
 प्राया औचित्यार्थं चादौ 'सत्यमित्यादि, अत आत्मनः प्राया-
 न्यापक्यमनि कश्चिद् 'अप्यल मित्यत्रात्मनेति यिमक्ति परि
 जमप्य सर्वत्रासादिरिहार सूचितः। मनु 'मते' इत्यत्र मागची
 लसजेन प्रथमैकवचने एत्वमाधेऽपि अर्न्तेत्येदीपस्योद्बुद्धस्वरे
 कथं सन्निपरिति ! कुम्भारो लोहारो । इत्यादिवदुद्बुद्धस्यपि
 सार्थो स्यरस्य न हतिः, स्राल् मान् इत्याद्यर्थे तु न किञ्चि
 धर्ष्यम् मनु सामापिकमित्यथाध्यात्मिकादिगण्यप्रवर्धेमानुक्त
 स्याप्याठतिगण्यता साधनादूर्त समायिकमित्येव पाठ इति चेत्
 तत्र समाप्तत्वस्य प्रथमापात स्यात्, किञ्च-साह आय इत्यादि
 च न स्यादेव ।

प्र० १२१७-किमिति 'सत्य साबद्धं जोग मित्यसामस्तनिर्वैवा ?

३०-योगमात्रस्य सत्तीप प्रत्याबधेयत्याहोकारार्थं मूमिकौ
 चित्येन सर्वसाद्ययोगस्याग', एव च निरुपभवागावभापुक्तिः
 सङ्गच्छते अथप्या सतसिद्धात् आभावात् संभवात् कथं तयोक्तिः ॥

प्र० १२१८ किमिति प्रत्याबस प्रत्याक्यमीति वा गुरु-
 निर्वैवा ?, उद्यानिबधे इत्यादे संभवात् ।

३०-औत्रयिकप्रपुष्टिप्रातिहृत्यस्य प्रतिगा शास्त्रमर्यादा
 याभागाभिधानात्, अत एव मांससखख्यत्वानां मांसाविनिय
 मानां न प्रत्याख्याततादर्शति ।

प्र० १२१९-मनु सामापिकादिप्रत्याख्यानेषु भवन्तेति
 संबोधनपदेन प्रत्याख्यानां 'गुरुमूले सुयज्यमो' इयुक्तिबधा-
 पातं गुरुतास्त्व सिभ्येत् पर व्याख्याकारैरेकेकसो गुणबुद्धात
 त्वमनेन रूप साध्यते ! इति चेत् ।

३०-सत्सम्, मयस्तदर्थेन साक्षात्तया गुरुसात्त्विकत्व
 स्वेव सिद्धिः, परं गीतार्थस्य गुरो प्रसङ्गप्रयत्नो पराहितप्र
 दृष्टनिषेधस्य गीतार्थमिभितागीतार्थस्य साधुत्वसिद्धिप्रसङ्गे
 भावपर्यकत्वेन मन्वाद् अत्रामियेनेन स्पष्टवानुमतिगुरो-
 तत एव च प्रत्याख्यातप्रतिपत्ति सिध्यार्था अत एव चाया-
 न्यानां योग्यानामप्यनुचितानां गुरवो न विधातारो मवस्ति
 किन्तु तेषापिधानां मित्यानां विधाने तत्परत्यामपि निषधका
 एव अत एव पंडकरीगामनर्हार्थां हीसायां मियेचो गुरुजामा
 बध्यक एव ॥

प्र० १२७०-मनु 'स्वस्थानाद् एव परस्याप्तं' मित्यादेरौ

स्तु अविरतसम्यग्दृष्ट्यादीनामपि वर्जनीयताऽऽवश्यकी, अव्य-
थाऽनुक्रमदीनां सम्यक्त्वलक्षणानां व्याघातादिति सूचनार्थो
वा, अत एव 'सावज्जमीरियापवि पाव नेच्छइ'ति आद्यालगो-
पाल प्रद्योप इति ॥

प्र० १२८३-ननु सावद्यत्यग्रे 'तस्से' त्यादिनाऽतीतसर्व-
सावद्ययोगनिन्दादि, पर देशविरतिसामायिकव्रते तस्से'त्यादिना
सर्वसावद्यनिन्दादेरलाभात् 'सव्वसावज्जस्स भंते ? निंदामि'
इत्येव सुवच इति चेत् ।

उ०-न, निन्दादीनि ह्यपुनःकरणसङ्गतान्येव, न च तद्वतां
तदस्तीति तस्येत्यादिना प्रत्याख्यातपरामर्शस्यैवौचित्यम् ॥

प्र० १२८४-ननु चैत्यनतिप्रणिधाने 'उद्धे य अहे य
तिरियलोप ये' त्युक्तेऽपि 'जक्किचि नाम तित्थ सग्गे पायालि
माणुसे लोप' कथमिति ? चेत् ।

उ०-'तित्थ पुरिसप्पभव'मिति शास्त्रोक्तमनुसृत्य यद्वा
भूर्भुव स्वर्लक्षणे लोकसाधारण सकेतमनुसृत्य स्वर्गपातालशब्दा-
भ्यां साहचर्यान्मर्यालोकशब्द तिर्यग्लोकार्थश्च स इति ॥

प्र० १२८५-ननु किमिति प्राणतिपातविरत्यादीनां मूल-

गुणतेति चेत् ।

उ०-अष्टादशानां पापानामाधाररूपाः फलरूपाश्च प्राणति-
पाताद्या पञ्च कर्मसुभट्टशब्दाण्येतानीति, अत एव तद्विरोधे
शेषकषायाद्याश्रवेषु सत्स्वपि निराश्रवत्वाद्युक्तिं, शेषपापपर्यव
सानानां तेषां निरोधे तालमस्तकसूचिविनाशे समग्रतालना
शब्द भवति खलु शेषाशेषपापनिरोधः, निरोधे चैवा न
शेषप्रवृत्तिस्थितिवृद्धिनिरोधः. लोकहेर्या निवृत्तिं कर्तुं शक्यैषां,
शेषाणां तु विवेक इति युक्ता मूलगुणता, अनिवृत्तानां चैभ्य
शेषपापविवेको निर्मूलशाखासमूहवदकिञ्चित्कर इति पभ्यो
निवृत्तौ सत्यामेव निवृत्ति शेषाणां, अन्यथा तद्विरतेर्गुणवत्त्वाद्य-
पायात्, मूलगुणानुसारिण्येव विरतिमत्ता, तेन नेर्यादिमता
श्राद्धानां साधुता, न च स्वगोचराधिकद्रिगमनादिमतां च
विरतता, अत एव पौषथादिमतोऽपि कृष्णादेरविरतता, नियु-
क्तिकृता चाणुवतानामेव भङ्गकप्रतिपादनं च, द्वादशानां तु विर-
तिसामान्याव क्रोधादिद्रुषितमनस्त्वादिना न भक्तानामपि विरतिः॥

प्र० १२८६-ननु त्रसनाड्यामेव त्रसा स्यु बहिरपि वा?

मन्त्रैर्कर्मणं परं पद्मस्वरि भद्रस्तु अक्षरं कर्मणं बहुरित्यवती
यते सावत्सरिकादम्बयि कृत्यकर्मणोक्तेः प्रथमविन एव अरि
तापुस्या पद्मस्वरि सामाजारीकर्मण वेति ।

प्र० १२७४-ननु कस्यशब्देन किं पयुक्त्वाकस्यो प्राद्य उत
दृष्टकस्या ! इति ।

उ०-दयोरैकतए, यत 'वृनाकण्यववहाराण्य' मिस्यत्र पृष्ट
त्कस्यस्य 'उत्रा कर्मणी'त्यत्र समवायनि पर्युपवाकस्यस्य घोषते
श्या कस्यशब्दा वेरामृतः ।

प्र० १२७५-ननु भगवता ईरिय विप्रप देवदृष्यार्थ
रीक्षाकाणात् किञ्चत्काळातिक्रमे इत्तमिति ! चेत् ।

उ०-'पणेष देवदुलेष्य पन्धार एयं आहे असे करेए
पर्येतरा पिउयक्त्तो पिउवारुओ बयट्टिमा' इत्याकरयकवकनाही
साक्यस एव तत्तस्मै इत्तमित्यबसेप मत एव वधनात् सुग्य
तिना मगवदुगरि देवदृष्यं चिक्षिणे इति इत्तस्मित्तेन देवदृष्ये
वेति च इत्याकारांगवचने साङ्गच्छन्ते स्वन्धे श्यापयतीति तु
प्रयोग, देवदृष्यं हीत्त्रपूम्प्यविविधमिति न दीनारत्त इत्तुष्टास्यापि
सत्वेऽस्य न सुपरिमहता ।

प्र० १२७६-ननु सामाविके 'सावच्च'मित्येषास्तु किं 'आग'
मित्यनेनेति ! चेत् ।

उ०-सत्सम् प्रमादस्यापि सावचत्वात् तस्य च पट्टगुणे
सम्भावात्, वस्तुतः सयोगिवोगस्यापि वन्धहेतुत्वात् कर्मणश्च
सर्वस्यापि अयच्छलात्, अत एव 'सपाव'मिति स्फुटं मोक्षमिति
गम्यते, किञ्च-अनवपमपि सामोक्तापातावि कर्ममिय, अतः संय-
मोपघातपद् आत्मप्रववनापघातयोर्वर्जनाः ।

प्र० १२७७-ननु त्रिविचमित्यार्षेर्विबुतो 'मणेजे'त्यापि
वधनेन योगकरण्यो किमिति विप्रवास ? ।

उ०-यथासक्यबभिरासायेति बुद्ध्या वागानां करजाधीनता
हागनार्थमित्यपि वृतादीनां करणाधीना वन्धहेतुतेति भापयित्वा
करण्यतनार्थ इति नासम्बद्ध, 'एव शुभयोगप्रमत्तारीनां सस्यप्या-
रत्नेऽनारम्भकतेति । ननु इत्तेमीत्यावेत्तिव्यतरयोगामावेनासम-
स्वतायामपि 'मणेज मिस्याओ कथं भेति ।

उ०-करणाणां प्राधाव्यार्षेयैकैक्याऽऽत्म काये वचने च मनसाः
सत्त्वेऽपि न तद्विवक्षा मत एव प्रस्थाप्यानवकमत्र, यद्यपि
कृपापत्तामेव सांपर्यायिकवन्धहेतुता तथापि सावचयोगानां

स्तु अविरतसम्यग्दृष्ट्यादीनामपि वर्जनीयताऽऽवश्यकी, अन्यथाऽनुकम्पादीनां सम्यक्त्वलक्षणाना व्याघातादिति सूचनार्थो वा, अत एव 'सावज्जकीरियापवि पाव नेच्छइ'त्ति आवालगोपालं प्रघोप इति ॥

प्र० १२८३-ननु सावद्यत्यागे 'तस्से' त्यादिनाऽतीतसर्वसावद्ययोगनिन्दादि, पर देशविरतिसामायिकव्रते तस्से'त्यादिना सर्वसावद्यनिन्दादेरलाभात् 'सव्वसावज्जस्स भंते ? निंदामि' इत्येव सुवच इति चेत् ।

उ०-न, निन्दादीनि ह्यपुन'करणसङ्गतान्येव, न च तद्वतां तदस्तीति तस्येत्यादिना प्रत्याख्यातपरामर्शस्यैवौचित्यम् ॥

प्र० १२८४-ननु चैत्यनतिप्रणिधाने 'उइहे य अहे य तिरियलोप थे' त्युक्तेऽपि 'जर्किचि नाम तित्थ सग्गे पायालि माणुसे लोप' कथमिति ? चेत् ।

उ०-'तित्थ पुरिसण्णभव'मित्त शाखोचितमनुसृत्य यद्वा भूर्भुव स्वर्लक्षण लोकसाधारण सकेतमनुसृत्य स्वर्गपातालशब्दाभ्या साहचर्यान्मर्थलोकशब्द तिर्यग्लोकार्थश्च स इति ॥

प्र० १२८५-ननु किमिति प्राणातिपातविरत्यादीनां मूल-

गुणतेति चेत् ।

उ०-अष्टादर्शानां पापानामाधाररूपा फलरूपाश्च प्राणातिपाताद्या पञ्च कर्मसुभ्रशस्त्राण्येतानीति, अत एव तन्निरोधे शेषकषयाद्याश्रवेषु सत्स्वपि निराश्रवत्वाद्युक्ति, शेषपापपर्यवसानानां तेषां निरोधे तालमस्तकसच्चिविनाशे समग्रतालनाशवद् भवति खलु शेषाशेषपापनिरोधः, निरोधे चेषां न शेषप्रवृत्तिस्थितिवृद्धिनिरोधः लोकहेर्यां निवृत्तिं कर्तुं शक्येषां, शेषाणां तु विवेक इति युक्ता मूलगुणता, अनिवृत्तानां चैभ्य शेषपापविवेको निर्मूलशाखासमूहवदकिञ्चित्कर इति एभ्यो निवृत्तौ सत्यामेव निवृत्तिः शेषाणां, अन्यथा तद्विरतेर्गुणव्रतत्वाद्यपायात्, मूलगुणानुसारिण्येव विरतिमत्ता. तेन नेत्र्यादिमतां श्राद्धानां साधुता, न च स्वगोचराधिकदिग्गमनादिमतां च विरतता, अत एव पौषधादिमतोऽपि कृष्णादेरविरतता, निर्गु-किंकृता चाणुव्रतानामेव भङ्गकप्रतिपादनं च, द्वादशानां तु विर-तिसामान्याव क्रोधादिद्विदूषितमनस्त्वादिना न भक्तानामपि विरतिः॥

प्र० १२८६-ननु त्रसनाड्यामेव त्रसा स्यु बहिरपि वा ?

प्र० १८० - ननु सामाधिक्रियाङ्गीकारादकस्वर किमिति सागद्ययोगस्य प्रत्याख्यानं किमिति च सावयवयोगेन न करो मीत्यादेः सपत्न्या! न च योगकरणानां सामाधिक्रियाङ्गीकारेण, त्रियेपसम्बन्धात् वैपरीत्याणशेरिति चेत् विरते प्रतिपत्ताङ्ग्यदिर तेर्नित्तेभस्वारस्यत्वात् अत एव च भगवतात् निष्कम्यामगा रितं प्रमत्तित इति शब्द ननु तर्हि अङ्गीकारनियेपयोर्वैपरीत्य किमिति! अत्र हि सामाधिक्रियाङ्गीकार भास्यौ पञ्चासत्पद्युत्पागादकार्यमत्यावधानं, तत्र त्वाद्यावगारनिकम्पणे पञ्चाङ्गनादिर तादृक्कारित्रप्रतिपत्तिरिति, ।

३०-सत्यं, कृष्णश्चिद्वदतयोरङ्गस्वप्ननिपादनाय विरतिप्रतिपत्त्यद्विरनित्यपथारकस्यात् उभयनिर्देशात् एतद्वृत्त्यामिमाथार्थं, अत एव वाट्टिप्रतिपत्त्यायि मुञ्चतप्रमात्रयोगशैली, सामाधिक्रियाङ्गणित्वात् न वागङ्गणनियेपयामनं तत एव ध्यातीतप्रतिपत्त्यापि साद्यत्मेव सम्यक् किञ्च-भाभयमिरोच करत्यान् सत्वरस्य सवदपूर्वकत्वात्प्रमग्निगामयामाधिक्रिय न तत्र योगादियोगेन, इत्युक्ते चाभ्यं जीयाधिक्रणे संरत्तमादिसम्बन्धेन साद्यत्प्रकरणं तयाङ्गनाम्पारात् न सामा

विके पागादियोगेनेति ॥

प्र० १८१-मनु भक्तमित्याहु कृतस्यु तपावेवजयोर्माह त्पोरभावोऽस्यपयि च मध्येषुषुषावरणे सति से णं मुण्डे मवित्ते' स्यादि किमर्थम्?, तस्यास्यावमायावेवेति ।

३०-सत्य इत्युक्ते मुण्डनायभावेऽपि भक्तमित्यायाः मुण्ड नादिसाम्यत्वात्तदुदाहृति, अत एव भावलिङ्गमप्येयात्पर्याय स्यापि विषया यथा शुक्लम्यङ्गित्वात्तानां कादाचित्वाद्द्वयत्वा लीनायुक्तनारपेक्षत्वात् साध्याप्यस्यैवमुपपत्त्यान अस्यपयोर्येन सिद्धस्य वा स्वकिङ्गस्य तपादियत्स्यामावाद्या तज्ज्ञापनायेत्यु- मुपपत्त्यास ॥

प्र० १८२ मनु 'कृतं न समणुजाणामी ति वाक्ये किमिति 'कृतपी ति? चेत् ।

३०-अनुपुत्तसमुच्चयार्थं एव, तेन कारकत अनुप्राणस्तपि नाणुजाणामीतिसमुच्चय इति वृत्त्या, कृत्यकारणयो परिमितत्यम- नुमतेष्वपारिमितत्वमितिवर्धनार्थं, धाम्यधर्माद् द्विविधमिविपथि रतिलक्षणाद्विशेषणार्थं अनुमतेष्वपिथ्ये भनियेपसंयासयोरसुकर स्वेऽपि प्रशंसानुमतेर्विशेष्यवैकलीयवार्थं अनुमतेः प्रशंसानुप्राण

परं तत्तदावरणे च विलीयते समस्तमपि तत्तदावरणं सह केवलावरणेनेति क्षायोपशमिकान्येवाद्यानि चत्वारि, केवलज्ञानस्य क्षायोपशमिकत्वाभाव, यावत् केवलावरणसद्भावस्तावत् शेषज्ञानावरणानामवशंभावात्, शेषावरणानां समग्रानां एव तेन सहैव सर्वथा केवलावरणस्य नाशात्, न चाविर्भूते केवले स्यात् अवशेष तदावरण, येन तत् शेषज्ञानानामिव स्वावरणपुद्गलधेद्वनयुक्तं स्यात्, 'कसिणे पडिपुण्णे' इत्याद्युक्ते, तथा च शेषज्ञानसद्भावकालेऽपि तत्तज्ज्ञानावरणानामस्ति प्रदेशतोऽपि वेदनमिति योग्या तेषां क्षायोपशमिकता, न त्वस्य, तथा च तत्तज्ज्ञानानां तावन्मात्रविषयक्षारुत्वस्वभावेऽपि तत्तदावरणवेदनात् क्षायोपशमिकतेति ॥

प्र० १२८८ - ननु कृष्णलेश्याका अपि पृथ्व्यादयस्त्रय कृष्णादिलेश्यापरिणताः कृत्वा कालं मनुष्यत्व लभेरन्नन्तक्रियां वा कुर्वीरन्निति ? चेत् ।

उ०-ओम्, माकान्दिकाविप्रश्नोत्तरे तथाभिधानात् ॥

प्र० १२८९-ननु बोधिशब्देन सामान्यं सम्यक्त्वं प्रेत्य

धर्मप्राप्तिर्वेति ? ।

उ०-यद्यपि 'बोहिलाभवत्तियाप' इत्यादौ लब्धवोधिंलामश्रावकादीनां वाक्ये 'बोहीवि य दुल्लहा तेसि' मित्यादिपारत्रिकफलवाक्ये च प्रेत्य जैनधर्मवाप्तिं सम्यक्त्वं बोध्यते, पर 'बोहिणालो' इत्यादौ 'केवलं बोहिं बुज्जेज्जे' त्यादौ सामान्यमेव सम्यक्त्वं बोधिशब्देनोच्यते ॥

प्र० १२९०-ननु बोधिकेवलबोधोऽर्थोः क. प्रतिविशेष ? इति ।

उ० - क्षायोपशमिकाद्यम्यतमं सम्यक्त्वं बोधि, प्रकृतं क्षायिकादि केवलबोधिश्च स्यात् ॥

प्र० १२९१-ननु सूत्रेषु गृहस्थधर्मनिर्देशे 'पंचाणुव्वइय'मित्याद्येबोध्यते, ननु 'सम्मत्तमूल'मिति तत्र किं कारणमिति ? चेत् ।

उ०-अष्टादशानां पापस्थानानां पापकरणता रुचिपूर्वत्वात् सर्वथा तद्विरतिं चिकीर्षुरपि तां कर्तुमशक्नुवानो देशविरतिं प्रतिपद्यते इति ज्ञापनाय पंचाणुव्वइय' मित्यादि कथ्यते, अत एव न पृथक् सम्यक्त्वं, नत एव च 'सद्दहामि ण भते?' इत्यादि 'जहा ण भते ! इमे राईसरे'त्यादिवाक्यं च सद्गच्छते, देवगुरुधर्माश्च तत्त्वतः परित्यक्तपापपरिहारकपापपरिहाररूपा एवेति न

परं तत्तदावरणे च विलीयते समस्तमपि तत्तदावरणं सह केवलावरणेनेति क्षायोपशमिकान्येवाद्यानि चत्वारि, केवलज्ञानस्य क्षायोपशमिकत्वाभाव, यावत् केवलावरणसद्भावस्तावत् शेषज्ञानावरणानामवश्यंभावात्, शेषावरणानां समग्रनाशो एव तेन सहैव सर्वथा केवलावरणस्य नाशात्, न चाविर्भूते केवले स्यात् अवशेषं तदावरण, येन तत् शेषज्ञानानामिव स्वावरणपुद्गलयेदन युक्तं स्यात्, 'कसिणे पडिपुण्णे' इत्याद्युक्ते, तथा च शेषज्ञानसद्भावकालेऽपि तत्तज्ज्ञानावरणानामस्ति प्रदेशतोऽपि वेदनमिति योग्या तेषां क्षायोपशमिकता, न त्वस्य, तथा च तत्तज्ज्ञानानां तावन्मात्रविषयक्षारुत्वस्वभावेऽपि तत्तदावरणवेदनात् क्षायोपशमिकतेति ॥

प्र० १२८८ - ननु कृष्णलेश्याका अपि पृथ्यादयस्त्रय कृष्णादिलेश्यापरिणता' कृत्वा काल मनुष्यत्व लभेरन्नन्तक्रिया वा कुर्वीरन्निति ? चेत् ।

उ०-ओम्, माकादिकादिप्रश्नोत्तरे तथाभिधानात् ॥

प्र० १२८९-ननु बोधिशब्देन सामान्य सम्यक्त्व प्रेत्य

धर्मप्रतिवेति ? ।

उ०-यद्यपि 'बोहिलाभवत्तियाप' इत्यादौ लब्धबोधिलाभ-श्रावकादीनां वाक्ये 'बोहीवि य दुल्लहा तेसि' मित्यादिपारत्रिकफलवाक्ये च प्रेत्य जैनधर्मावाप्ति सम्यक्त्वं बोध्यते, पर 'बोहिणासो' इत्यादौ 'केवलं बोहिं बुज्जेज्जे' त्यादौ सामान्यमेव सम्यक्त्व बोधिशब्देनोच्यते ॥

प्र० १२९०-ननु बोधिकेवलबोधोः क. प्रतिविशेष ? इति ।

उ० - क्षायोपशमिकाद्यन्यतमं सम्यक्त्व बोधि, प्रकृत्य क्षायिकादि केवलबोधिश्र स्यात् ॥

प्र० १२९१-ननु सूत्रेषु गृहस्थधर्मनिदेशे 'पंचाणुध्वइय'मित्याद्येबोध्यते, ननु 'सम्मत्तमूल'मिति तत्र किं कारणमिति ? चेत् ।

उ०-अष्टादशानां पापस्थानानां पापकरणता सच्चिपूर्वज्ञात्वा सर्वथा तद्विरति चिकीर्षुरपि तां कर्तुमशक्नुवानो देशविरतिं प्रतिपद्यते इति क्षापनाय पंचाणुध्वइय' मित्यादि कथ्यते, अत एव न पृथक् सम्यक्त्वं, नत एव च 'सद्दहामि ण भते?' इत्यादि 'जहा ण भते ! इमे राईसरे'त्यादिवाक्य च सद्गच्छते, देवगुरुधर्माश्च तत्त्वतः परिहृतपापपापरिहारकपापपरिहाररूपा एवेति न

किं शङ्काया कार्त्स्न्यमिति? चेत् इमययोगलक्षिणं भाष्यं तावत् प्रकाशनायां मापापत् व्यक्त्यानपत्तो मन्वगिरिसुरयो यदृषिरे ययुत-ब्रसनाब्जमेव मापकसम्बन्धं तत् एष च मापका पद्विशगात्तमापापुद्गलानां महत्त्वं करोति, अल्पया तु बहुपय विदिगात्तमापापुद्गलमहोप्रयि स्यादिति वाक्यं, अनेन ब्रसनाब्ज्या वहि ब्रसनाभावस्तेन मापकस्याप्यभावश्च निश्चीयते आब स्यकहृद्बुद्ध्यावियु च मापापुद्गलस्यासिकात्मन्यकल्पने पञ्च समयमानस्याच्छिद्वंशने ब्रसनाब्ज्या बहिर्वक्तु सद्भावे आवेदितो यत्तस्तत्रापि समये न मापापुद्गलानामूर्ध्वापोसोकात्मगामिश्च बह्व्यापत्तन तत्राद्यसमये पूर्वार्धपतिष्णोकात्मगामिदण्डोत्पत्तेः, ऊर्ध्वापोसोकात्मगामी तु दृग्भावात्तत्र तत्र द्वितीयसमयावौ प्रस नाब्ज्यादेरपरत्वात्, आद्यसमये ऊर्ध्वापोसोकात्मस्यापकृष्ट्या नावस्तु पूर्वार्धोकात्मस्याप्यस्य स्वच्छित्तत्वात्, तदेवं परसमये त्वास्याऽऽवेयेति ।

उ०-अत्रोत्तरम्-इमयप्यप्यस्योप, आये भीमस्यगिरितीये शक्याने ब्रसनामुत्पत्तिमुत्थापि अत्रैव ब्रसनाब्ज्यां न बहिसत्

स्या इति सार्वत्रिकसमर्थं अलोक्तस्याद्यमागस्यासन्नताऽभाष्य-
माधित्योक्तं ज्ञेयं, भीहरिमद्रक्षर्याविमित्तु स्वयम्भूरमणस्थाने
ब्रसनाब्ज्या बहिरपि कतिपययोग्यज्जलोक्तसद्भायमाधिस्य तत्र ब्रसनाब्ज्या
गमनं समाप्य मापापुद्गलस्याप्येविषात् इत्, इत्कप्रदेशेऽस्यः
पापकङ्गत्यापुर्बं तावन्नोक्तपृष्टे समवाद् लोकावृद्धिस्तत्रेति ॥

प्र० १२८७-गनु उक्तपृष्ठशानिनां परमायधिमतार्थावियुक्तमतिमन-
पर्यवहानिनां च कथंकारं श्वाथापशमिक्कज्ञानवसेन सायएणता ?
तत्तदावरणकारकर्मसत्याभ्युपगमेऽपि तद्विलये तदधिकङ्गाना
मावाद्, नहि सर्वासरसद्विपातावधिकं श्रुतं, न चाल्लोकसत्क
काक्रमणासांसंस्पर्शइधिकोऽवधि, न च सार्धद्वयद्वीपवर्ति
संक्षिपयसंधिस्यमानमनोद्रव्याधिकमनोद्रव्यपरिच्छिन्निरिति ।

उ०-सत्यम्, तत्तद्वानपाप्यशेषज्ञानावरणं हि तत्तदावरण
अनितमिति पृष्टाय, यतो वाद्यकानामपिगमेऽपि नहि श्रुत
ज्ञानिनां कदाचनप्यनभिज्ञाप्यवाध्यावगम, न चासंस्पर्शोका
विरिक्तज्ञेयज्ञानं परमावधिमतं, न चार्धवृतीयद्वीपसमुद्रा-
धिकसन्धिमतोद्रव्यपर्याप्तानं कस्यापि विपुक्तमतिमतोऽपि,
ततोऽभ्युपेयं तत्तद्वानपाप्यविययद्वाभावात्कं तत्तदावरणं तत्

प्र० १२९५-ननु 'पश्चिद्यत्राउभासे, वच्छरशट्टाहियासु य
तिहिलु । ताउ पमाण भणिया, जासु सुरियो उदयमेइ' ॥ त्ति
गाथायामष्टाहिकायां तिथीनां समासां सूर्योदयवतीनामेव प्रमाण-
तया भणनात् श्रीहीरप्रश्ने किपर्युषणाष्टाहिकायां [तिथिवृद्धिहानी
अभ्युपगमात्] चतुर्दश्यादिषु कल्पवाचनषष्ठप्रश्नोत्तरे अभूतामिति
किं पाक्षिकाणामष्टाहिकास्वन्तर्भावस्यानियमेऽपि चातुर्मासिक-
सावत्सरिकयोस्तदन्तर्भावस्य नियमात् किमिति पृथगुपादान-
मिति ? चेत् ।

उ० - सत्य, आदौ अष्टाहिकाशब्देन तदन्त्यतिथ्योर्ग्रह-
णात् हीरप्रश्नवाक्यस्यानुपपत्ति, किञ्च-गोबलीवर्दन्यायेनाष्टा-
हिकापद चैत्राश्विनाष्टाहिकापरं, तेन चातुर्मासिकादि पृथ-
गुपादान नानुपपन्न, तस्वन्स्तु ' उदयमि ' इति नियमेऽप्ये-
तदुपादान ' अह जई ' त्यपवादस्य लगनेन पर्वद्वयसंज्ञानि-
यतताऽनेन वचनेन ज्ञाप्यते, अत एव पूर्णिमाश्रये तत्तपःप्रश्न
त्रयोदशीचतुर्दश्योरिति वचन सगच्छते, एतस्मादेव वचनाद्
उदयवतीनां त्रयोदशीचतुर्दशीपूर्णिमावास्यानां परावर्तो न्याय्यः
स्यात्, प्रतिमावता चतुर्दश्यादिषु पृष्ठस्थायेवमेवोपपत्ति एका-

न्तोदयाग्रहे तु पर्वतिथेरुद्धावाद्यस्या अप्यादरणीयतापत्ते,
प्रश्नोत्तरग्रन्थोक्तमुत्तरस्या एवौदयिकत्वमपलपितं स्यात्, अष्ट-
म्याद्याख्यानुसारेण कृतानां नियमानां भङ्गश्च ॥

प्र० १२९६-ननु जागति भव्यानामेव मोक्षप्राप्त्या स्वभाव-
वादे अब्यवहारारशेर्निर्गमादाथयाप्रवृत्तिक्रियात् प्राप्तेऽप्याद्य-
करणे सम्यक्त्वलाभस्य भावाभावाभ्यां लब्धेऽपि सम्यक्त्वे
प्रतिपाताप्रतिपाताभ्यां अप्रतिपातेऽप्यन्तर्मुहूर्त्तादिसाधिकपदषष्टि-
सागरोपमानेन मुक्ते सख्यातासख्यातानन्तकालं विकल्पेन
सकृदनेकशो विकल्पेन प्रतिपातात् नियतिवादे चरमावर्त्त एवा-
धिकारित्तया कालवाटे च कथं नष्टोत्तराणां पाद्प्रसारिकाप्रायत्व
तद्वादस्येति चेत् ।

उ०-सत्यम्, नह्यध्यवसायानां शुभाशुभत्वे तज्जन्यं पुण्य-
निर्जरयो पापस्य च सदभाव विरहस्य किञ्चिदपि त्वदुक्त
[न] जायतीति, युक्तं पुण्याद्यपलापिनां तन्मात्रालम्बनस्य पाद्प्रसा
रिकाप्रायत्वमिति किञ्च-श्रोतॄणां मोक्ष जिगमिषूणां सिद्धप्रा-
यस्य स्वभावादिवादस्यालम्बन प्रतीत्य पुण्याद्यस्तित्ववादस्य
साध्यसिद्धहेतुनालम्बनस्य विशेषेणौचित्य, अत एव नियत्यादीनां

सम्मतं स्युच्चारऽपि सतिरिति ॥

प्र० १-१९-२-अनु सास्यव्याहृतु योचिष्यव्यहार किमिति साम्य-
स्त्वमित्यर्थोचिनिवृत्तपुष्टिमिति ।

३०-श्रीर्यमदृष्टिकृच्छं नोपप्राधान्येन बोधिलान्ता सम्पत्त्व
स्याभ्यमदृष्टिसत्पथि परिहारायोक्तावपि पाद्यात्यानां पाप
परिहारापटयत्वात् प्रदानेन तच्छूयानसामर्थ्यात् देवादितत्त्व
दधिकृतं शास्त्रोक्तबीवाहितत्वबधिकृतं च साम्यमर्थं निरूप्यते तत्र
विरोपेनशोऽपि ॥

प्र० १-२९-३-अनु उक्ततराऽप्यनेयु मानुष्यादीनां अनुजानामज्ञानां
बौल्ये उक्ते किमित्यायसक मनुष्यादीनां ह्यस्यज्ञानां बौले
म्योक्तिरिति ? ।

३०-जनपदस्य कुचजात्यादिनिर्वायसम्बन्ध निरीत्य
तयोभितरयसीयते तथा च पञ्चवस्तुकारौ विशेषतराङ्गमिषा
ममपि न शोषयति ॥

प्र० १-२९-४-अनु किञ्चन एव आमितिबोधिक्कादिक क्रम । न
तावत् प्राणिमज्जः श्रुतादपि मते प्रादुर्भावात् अवस्थादीनां
वतुर्जा श्रुतनिधितत्वात्, स्मृतेर्मतित्वं श्रुतादपि तस्या मावाच,

अवधिप्रत पयोर्बौ विना केवलस्य अवधिना विना च समापर्या-
यस्य मावाचोचि

३०-सत्यम् आमितिबोधिकालान्तरमेव श्रुतावेमाद्यः, धुन-
निधित्वस्यमामिनियोधिकस्य स्पर्शादिव्यवहारोपेक्षया श्रुताद्यव
गतस्तु न तदाधिकृतं अश्रुतनिधितेऽप्यव्यवहारत्रिसंज्ञावन्वियमात्,
श्रुतसंस्कारस्य व्यवहार एवापयोगात् श्रुतस्मरणस्य शब्दाव्या
नुसरणान्तरत्वात् तन्नास्तात् मतित्य मनमिन्नाप्यविययाऽपि
मतिस्तत एव च मतिपर्यायानां श्रुतपर्यायेभ्य आधिपत्यं, नहि
केवलतामत्रयिप्रसपर्यायज्ञानोक्तम् भङ्गापाङ्गादिकस्य श्रुत
शान्ता मतिमात्रमिमम्यस्त च श्रुतस्याभावमपि तयो मतं तु
न मतिज्ञानस्य प्राप्त्य नोद्य किञ्चिदपि तेर्मते सास्रया अपि
स्वीकारेण निर्वाहात् स्पर्शादिश्रुतनिधितापस्यैव मतिश्रुतयो
रन्वोभ्यस्यासिमावः, यायद्विन्द्रियविययाणां केनचित् प्रकारेणोष्ठे
बन्वियमात्, सुखदुःखशब्दाद्यर्थज्ञानमावेऽपि केनाप्याकारेणैव
तज्ञात्वात्, अपर्यायेषु च तेभैव मतिश्रुतनिर्वाहस्याप्यव्यवस्थात्,
शोषापि बाहुल्येन प्रमिक्काप्येव ॥

आश्रित्य ज्ञानस्यैव महत्त्वमत्र विपक्षेऽप्यह्यान्वेषोपात्त , क्वचिन्ना
रकोपादन तु महानिर्जराकारणमहावेदनादर्शनार्थं, किञ्च-नारक
पवात्रिच्छिन्न बहुवर्षकोटीयवित तीव्रतमदुःखानां सोढा नेतर-
कश्चिदिति । तत्त्वतश्चारिन्निणो महानिर्जरेति 'तिर्ही'त्यादि ॥

प्र० १३०१-ननु कथमाश्रवसंवरभावेऽवश्यभाषी वेदनानि-
र्जरासद्भाव इति? अवेदितानां क्षयानुपगमे आलोचनादेवैयथ्यार्थि
संवृतानां च वन्धाभावाच्चैव निर्जरेति ।

उ०-सत्यम्, अनुभागस्य तपआदिना क्षयेऽपि प्रदेशाना-
मवश्य वेदनात्, परमहितावहनिर्जरासद्भाव सच्युतस्यैव नाग्यस्य,
यथा संवरस्य स्वीकारेऽवश्य स्वीकार्या निर्जरा, मोक्षस्योभय-
साध्यत्वात्, निकाचितानां तु प्रायो वेदनादेव श्रय , निकाचि-
तेष्वपि कानिचित्तादृशानि कर्माणि प्रवचनप्रयत्नीकादीनां यानि
अपूर्वकरणस्य द्वितीयस्य प्राप्तिदूरे तिष्ठतु पर धर्मप्राप्तिरूपस्य
बोधेरपि दौर्लभ्य कुर्वन्ति अनन्त च ससारं धर्मप्राप्तेरयोग्य
भ्रमयन्ति ॥

प्र० १३०२-मनु आश्रवसंवरयोरभ्युपगमे तत्साफलयाया-
भ्युपेये एव वेदनानिर्जरे इति किं तदभ्युपगमोपदेशेनेति?, जग-

द्वैचिन्त्यदर्शनादेव तद्धेतुभूतबन्धतत्कारणाश्रयाणां स्वीकार', अथ-
मतापादकापादकाश्रवस्वीकारे तदनापादकसंवरस्वीकारे परा-
धुत्तिदर्शनात् निर्जराया आवश्यकः स्वीकार इति चेत् ।

उ० - न, सांख्यादीनामात्मनोऽकर्तृत्वाभ्युपगमेनाश्रवसंव-
राज्ञीकारेऽपि अभोक्त्वत्वाद् वेदनानिर्जरे इति न स्यादेककर्तृ-
कानि चत्वारीति सुष्टूपदेशश्चतुर्णाम् ॥

प्र० १३०३-ननु सर्वसंवरवत् सर्वनिर्जरायाः अभ्युपग-
मात् कृत्स्नकर्मक्षयस्य भावात् किं मोक्षाख्यभिन्नतत्त्वस्याभ्युपग-
मेनेति ? चेत् ।

उ० - सत्यम्, आत्यन्तिककृत्स्नकर्मक्षयरूपो हि मोक्षः,
नहि मोक्षे जाते पुनर्मोक्ष कर्मवन्धाभावात्, सर्वकर्मनिर्जरा
तु छद्मस्थाना प्रतिसमयभाविनी समस्तकर्मवेदनात्, तत्त्वतो
द्वादशभेदस्य तपसो निर्जराखेनोक्तौ मोक्षोपायभूतायाः सका-
मनिर्जराया एव निर्जरात्व, तत एव न भोगसमावेशस्तत्र,
संवरेऽपि न सभ्यक्षयगणना पुण्याश्रवनिरोधोऽपि न गणितः,
मिथ्यावयुग्निर्जराया अकामनिर्जरात्वात् कर्मक्षयबुद्ध्या क्रिय-
माणस्य तस्य तपसो बालतपस्त्वात् ॥

रही कारणप्रति श्रयानकर्मार्थस्ति त्वोपदेशो विजयतेति, अन्वय
अनेकशो विग्रसंहत्योगतैऽपीये पुनः पुनः तद्येतुषु प्रवृत्तिरेवे
नष्टा विदुषामिति पुष्पादिहेत्याह्मीनामेवापदेशो न्यस्य ॥

प्र० १२९७-अनु युचिमाकर्णपूर्वकता कार्यस्याचेतनेऽपि
पदायी अर्कत्वादेर्दंभात्काल्पयि नाकारण कार्यमिति पक्षे
स्तीदुयहे परं कारणस्याप्यनित्यत्वात् कार्यस्वापस्या न कथम
नवस्येति ? चेत् ।

उ०-नामीदृश कथाविद्वज्जगदित्यनादितो द्रव्याथतया वदतां
स्याद्वादितानां न सा, अन्वयवहारताशिमिगमादिव्यपि निर्देरा
कारण्यमस्येय परिणामस्य तावदास्य कादाचित्कत्वात् कारणो
पतिकल्पकता न विद्यसामावागामसिद्धेः, कारणपतिकल्पनं
तु यदादियत् कादाचित्कमेव अत एवप्रमनो नित्ये अकारण्य-
तादितुः विश्व विद्वज्जाकार्योपलब्धेर्न इतिमन्वयतामित्योऽपि
अपि कार्यस्य, इतिमतां सशरीरत्यमित्त्वं, एविहेतुयागानां स
शरीर एव विपाकात्, ततोऽशरीरस्य ह्येतरेमावाप्राशरीर कर्ता
यत्तद्व्यानां एतरपि कार्यत्वेन तन्कर्तृगैवेयत्वाऽपि, स्वकर्मनो
मिता दि कर्तारः ॥

प्र० १२९८-अनु कथं पुण्यपापकारणौ भाभ्रवसंबरो ? फल-
पुण्यस्य शुभ पापस्य वाशुभ इति श्रयाराभ्रव एव कारणमिति ।
उ०-सत्यम् सरागलवरस्य पुण्यहेतुत्वमित्यमात् सोऽपि
पुण्यकारणं अशुभाभ्रवस्य विवक्षणात् पापहेतुरय सः ॥

प्र० १२९९-अनु 'न य तस्स तच्चिमिचो बंधो सुदुमो स्ति
कमपेभ्य प्रतिपादनं, अयागिनो गमनामावात् संयोगानां तु कथा
विरहात् महर्हि सायामपि बन्धब्रौम्यादिति चेत् ।

उ०-सत्यम् फलनाप्रवृत्तस्यगिसाधोरयेसाऽत्र 'अय बरे'
इत्यापुस्तेष्व पापापण्य एव, परं स समितिमत एव श्रयादि
तयादसंबोधवदशक्यपरिहार एव कुठिन्निवदाकस्मिकागतजीय
क्रमणं मरणकथ्यकमावे एव चेति सपर उपयुक्तस्यैव
भाभ्रवस्तूपपुस्तेतरयोरेपीति जिनाहारकनामबन्धे तु भाभ्रव
सुवरनिर्बंराहेतुरभ्यवसायः ॥

प्र० १३००-अनु 'त नापी तिहिं गुप्तो बवत् उह्सास
मिचेष' मित्यत्र ज्ञानक्रियावचोपादानात् कस्येश्च महत्त्व ज्ञानस्य
क्रियाया वेति ? चेत् ।

उ०-सत्यम् पर तज्ज्ञानमेव न मयती' त्यादि वच्य

किरियाहिं मोक्षलो,' 'सुय सेयं सील सेयं' इत्यादीनि, किञ्च-एव 'धम्मसद्विरो छिन्धि' इति वाक्ये छिदान्वय इव प्रत्येकस्य सम्यग्दर्शनादेर्मार्गता, अन्यथा सयमो निर्वाणमित्यादिवत् चारित्रं मोक्षमार्ग इति चचनकथनापत्ते, भाष्यकारणामपि ज्ञात्मको मोक्षमार्ग इति वस्तुतथापातात्, सिद्धान्तो हि सम्यग्दर्शनस्यै-कस्यापि प्राप्तौ मोक्षमार्गप्राप्तिं स्वीकरोति च, तद्वर्को सङ्गद-पुनर्वन्धकमार्गभिर्मुलमार्गपतितादिद्वां सम्यग्दर्शने च मार्ग-गामितां, नहि क्वापि केवलसम्यक्त्ववतां देशविरतानां च एषा मार्गवाह्यता, 'एतानि हि समस्तानि मोक्षमार्गसाधनानी-त्यादि त्वाराश्रनां सम्यक्त्वादीनामपेक्ष्य, अत एवान्न साश्रन-कथनं, सम्यग्भवदेशविरत्यो प्राप्तिसल्यसहस्रपृथक्त्ववारा, आराश्रना तु नाष्टभ्योऽधिका श्रयणामपि, ततो देशविरत्यादि-र्यवच्छेद आराश्रनाष्टकापेक्ष. सम्यक्शब्देन न मार्गपेक्ष, चेत-सोऽवक्कगमन हि मोक्षमार्ग, तच्च सम्यक्त्वरूपमिति ॥

प्र० १३०७-ननु 'परमाहोहिणं भते! मणुस्से परमाणु-पोगल जं समयं जाणति त समयं पासति ज समयं पासति तं

समयं जाणति?, नो इणमट्टे समट्टे' इत्यत्र भगवत्यष्टादशशतकाण्ड-मोहेशीये सूत्रे कथं समयाश्रित प्रश्न पत्र, यत छद्मस्थ स, छद्म-स्थस्य चान्तर्मुहूर्तिक एवोपयोग, सामान्यावधिसूत्रे यदि स्यात् समयग्रहणं स्यादेव ग्रहण स्थित्यपेक्षया, परं परमावधिकस्य तु निश्चयत अन्तर्मुहूर्तस्थितिकत्वान्न स्थित्यपेक्षमपि तत्, न च वचनव्यत्ययेन यानिति व्याख्येनेन तेषामसख्यातानां ग्रहणादि-प्रापत्ति, केवलिसूत्रे पतस्यैवातिदेशात् तथा व्याख्यानस्यानु-चितत्वादिति ।

उ०-अत्रेदं कल्प्यते यदुत-अत्रोक्तं ज्ञानं दर्शनं च न पारिभाषिक, यतः परमाणुमुद्दिश्य छद्मस्थस्त परमाणु कश्चित् जानाति न पश्यति एवमुक्त्वा परमाणोज्ञानभ्युपगतं पश्यता च निराकृता, अन्यथा सैद्धान्तिकोक्तिरीत्या दर्शनाविनाभावि-त्वाज्ज्ञानस्य स्यादेव पश्यता, अत एवानन्ताणुके चतुर्मङ्गचपि सङ्गच्छते, श्रौत्या रीत्या जानाति न पश्यति न जानाति पश्यती-त्युभयोरसाङ्गत्यात्, न च 'जाणइ न पासइ'ति नन्दीसूत्रीयं पाठान्तरमपेक्ष्यप्येतत् संभवति, न जानाति पश्यतीति विक-

स्वीकार्यपि इत्यानकर्माद्यंस्तत्सोपदेशो जिनपतरिति, अस्म्यद्य
अनेकशो विप्रसंहत्योपहतेऽपि पुनः पुनः तस्येतुषु प्रवृत्तिरेवे
वद्य विदुयामिति पुष्पादिहेत्यादीनामेवोपदेशो न्याय्यः ॥

प्र० ११७-मनु पुत्रिमत्तुपूर्वकर्ता कार्यस्याचेतनेऽपि
घटादौ जीर्णवादेर्दोषान्नाहस्यापि नाकार्य कार्यमिति पूर्व
स्वीयुपदेहे परं कारणस्याप्यनित्यत्वात् कार्यवापस्या न कथम-
नपरयेति ? चम् ।

उ०-मनीदशं क्वाचिच्छगदियनादिनां द्रव्यापयतया वदतां
स्याद्वादिनां न सा अस्त्वहाररशिशिनिगंमादिष्वपि निर्गत
वारण्यमस्येय, परिणामस्य तादृशस्य क्वाचिच्छत्वात् कार्जो
पनिव्यतता न विद्यसामानानामसिद्धेः कार्जोपनिकल्पनं
तु घटादिवत् कार्जविरक्तेव अत एवामनो नित्ये अकार्य
तादृशेः किञ्च विप्रसाकार्जोपलब्धेर्न कृतिमन्व्यतानिष्माऽपि
ऽपि कार्यस्य, कृतिमतां सदापीरत्वनिष्पन्न कृतिहेतुयागानां स
दापीर एव विपाकात्, ततोऽपीरस्य कृतरत्नावाधारासीर कर्ता
यत्नमन्यानां, एतेरपि कास्तेन तादृशोपेय्याऽपि, स्वकर्मनो
गिमा हि कर्ताऽऽ

प्र० १२९८-मनु कथं पुष्यपापकार्जो आभवसधरो ? यत्
पुष्यस्य शुभं पापस्य बाधुम इति श्रयाराभव एव कारणमिति ।
उ०-सत्यम् सरागसंघरस्य पुष्यहेतुत्वमित्यमात् सोऽपि
पुष्यकार्जं अद्युनामध्यस्य विवसप्यात् पापहेतुरेय साः ॥

प्र० १२९९-मनु 'न य तस्स तच्चिमित्तो ऋथो सुदुमो'पि
कमपेस्य प्रतिपादनं अयानिक्तो गमनामावात् सयोगानां तु वक्ष्या
विरहात् अर्वाहिसायामपि कथ्यघ्नौष्यादिति चेत् ।

उ०-सत्यम् यतनामवृषसयागिसाधारेपेसाऽत्र 'अय खरे'
इत्यापुस्तेष्व पापावञ्च एव, परं स समितिमत एव अयाद्वि
तपादसंकोचवदशस्यपिद्वार एव कुञ्चित्तियवाकस्मिन्नागतजीव
कर्मणे मरणवैकस्यिकमाये एव चेति संघर उपपुक्तस्यैव
आभवस्तुपुपुस्तेतरयोरीति जिनाहारकनामबन्धे तु आभव
सघरनिर्गन्तहेतुरभ्यवसायः ॥

प्र० १३००-मनु 'त पाणी तिदिं गुप्तो खवेर उस्सास
मिषेण' मित्यत्र ज्ञानक्रियावतोपादानात् कस्येयं महस्य ज्ञानस्य
क्रियाया वेति ? चेत् ।

उ०-सत्यम् परं'तज्ज्ञानमेव न मपती' त्यादि वच

किरियहि मोक्षो,' 'सुयं सेयं सीलं सेयं' इत्यादीनि, किञ्च-एवं 'धवखदिरौ छिन्धि' इति वाक्ये छिदान्वय इव प्रत्येकस्य सम्यग्दर्शनादेर्मार्गता, अन्यथा समयो निर्वाणमित्यादिवत् चारित्रं मोक्षमार्ग इति वचनकथनापत्ते, भाष्यकाराणामपि व्यात्मको मोक्षमार्ग इति वक्तव्यापातात्, सिद्धान्तो हि सम्यग्दर्शनस्यै-कस्यापि प्राप्तौ मोक्षमार्गंप्राप्तिं स्वीकरोति च, तद्वक् सद्गद-पुनर्वन्धकमार्गाभिमुखमार्गपतितादिदशां सम्यग्दर्शने च मार्ग-गामिता, नहि क्वापि केवलसम्यक्त्ववतां देशविरतानां च दृष्टा मार्गवाह्यता, 'एतानि हि समस्तानि मोक्षमार्गसाधनानी-त्यादि त्वाराधनां सम्यक्त्वादीनामपेक्ष्य, अत एवात्र साधन-कथनं, सम्यक्त्वदेशविरत्यो प्राप्तिसत्त्वसहस्रपृथक्त्ववारा, आराधना तु नाष्टभ्योऽधिका त्रयाणामपि, ततो देशविरत्यादि-व्यवच्छेदे आराधनाष्टकापेक्षः सम्यक्शब्देन न मार्गापेक्ष, चेत्-सोऽवक्रगमन हि मोक्षमार्ग, तच्च सम्यक्त्वरूपमिति ॥

प्र० १३०७-ननु 'परमाहमेहि ए ण भंते! मणुस्से परमाणु-पोगल जं समय जाणति त समय पासति ज समय पासति त

समयं जाणति?, नो इणमंहे समंहे' इत्यत्र भगवत्यष्टादशशतकाष्ट-मोक्षशीये सूत्रे कथं समयाश्रित प्रश्न एव, यत छद्मस्य स, छद्म-स्यस्य चान्तर्मुहूर्तिक एवोपयोग, सामान्यावधिसूत्रे यदि स्यात् समयग्रहण स्यादेव ग्रहण स्थित्यपेक्षया, परं परमावधिकस्य तु निश्चयत अन्तर्मुहूर्तस्थितिकत्वात् स्थित्यपेक्षमपि तत्, न च वचनव्यत्ययेन यानिति व्याख्यानेन तेषामसख्यातानां ग्रहणादि-प्रापत्ति, केवलिसूत्रे एतस्यैवातिदेशात् तथा व्याख्यानस्यानु-चितत्वादिति ।

उ०-अत्रेदं कल्प्यते यदुत-अत्रोक्तं ज्ञानं दर्शनं च न पारिभाषिक, यतः परमाणुमुद्दिश्य छद्मस्यस्तं परमाणुं कश्चित् जानाति न पश्यति एवमुक्त्वा परमाणोर्ज्ञानमभ्युपगतं पश्यता च निराकृता, अन्यथा सैद्धान्तिकोक्तिरीत्या दर्शनाविनाभावि-त्वाज्ज्ञानस्य स्यादेव पश्यता, अत एवानन्ताणुके चतुर्मह्यपि सङ्गच्छते, श्रौत्या रीत्या जानाति न पश्यति न जानाति पश्यती-त्युभयोरसाङ्गत्यात्, न च 'जाणइ न पासई'ति नन्दीसूत्रीयं पाठान्तरमपेक्ष्याप्येतत् संभवति, न जानाति पश्यतीति विक-

प्र० १३०४ - मनु कर्मणामनेककाटीकाश्रीसागराराममाल
त्यात् किमिति शीसाचार्ये पस्यापमसागरागमशतानुमबनीय-
मियुक्तमिति ? चत् ।

उ०-सरयम् आतिप्रहणाश्रुति शतानि शुक्रान्, पश्ये
मिद्रमपस्येवया न सागराशलाधिक, 'अ अद्यापी'त्यत्र वा प्रति
पस्यतयापातोऽज्ञानी मारको न सागराशलाधिककालं सतततु क-
भाप्तेति मानुजमतवर्षीति ॥

प्र० १३०५-मनु यथाक्रमवदस्य चातुमवामावे इत्यनेन
नेदनाया अभाव कथमिति ? चेत् ।

उ०-सरयम् पूर्वमृतवैदनाया अभाव सापक्षिवा पर
कालेऽत्याभ्यागमवरेलं निसीस्य तस्या अभाव इः वैदनाया
अभाव निरुत्तराया अभावाऽप्यत एवाकः, एवमृतवैदनाया एवाभ्यु
पगामाश्रयिनेति ॥

प्र० १३०६-मनु सम्यग्दशमहातवारित्रानि मासुमार्गं
इत्यस्य ध्याक्याम सम्यञ्चि च तानि दशमहातवारित्रानि
पिमह कार्ये किंवा सम्यग्दर्शनं च ज्ञानं च चारित्र्यं चति ?
भाषा न तावत्, यतः 'तत्त्वापधदान सम्बद्दर्शन'मित्यत्र

सम्यञ्चा गतिक्रपायद्विक्रमिच्यार्दर्शने'त्यत्र च सिध्याशाब्देन वदो
नस्यैव विशेषणात्, 'मतिश्रुतापचिमत-पर्यायेकवलाभि ज्ञान
मित्यत्र ज्ञानस्य-क्षामायिकच्छेदोपस्थाव्यपरिहारविशुद्धिसूत्रम्
सगरायपयाक्यातानि चारित्र' मित्यत्र च चारित्रस्य साम्यञ्चा
विशेषितत्वात्तावत्, किञ्च-'मतिश्रुतावधया विपर्ययेक्षे' त्यत्र
ज्ञानाज्ञाने' त्यत्र च मिध्याज्ञानस्य विपर्ययागत्वोनाज्ञानत्वम
चासतो ज्ञानस्य निर्देशः, 'निर्देशस्यो प्रती' त्यत्र सिध्यादर्शन
शास्त्रविद्युतस्यैव प्रतिस्थापरपर्यायस्य चारित्रस्य चाकिरिति,
तापि द्वितीयः, स्वापङ्गमाप्य एव 'सम्बद्दर्शनशुद्ध' मित्यत्र साम्य
वर्दानं सम्मन्नागमित्यादौ 'एव ज्ञानचारित्रयोरपी'त्यत्र च ज्ञान
चारित्र्ययोरपि सम्यञ्चा विशेषणविति चेत् ।

उ०-धेयान् द्वितीय एव माप्य चारिकायामाद्यवृत्रवियरणे
स्वरूपविभिन्नया ज्ञानचारित्र्यया सम्यञ्चा विशेषण दर्शनस्य तु तत्रि
तरम्बच्छेदनाय सम्यगिति भग एव सम्बद्दर्शनस्य सास्यता ज्ञानत्वा
रित्रयोर्मिद्यमानता च पर्यायतामासकस्येत् एवं च 'इत्येय त्रिक्रिया
मासुमार्गं' इत्युपपदेन, शास्त्रान्तरपि 'प्राप्तिक्रिया-र्या मोक्ष', 'जान-

किरियाहि मोक्षो,' 'सुय सेयं सीलं सेय' इत्यादीनि, किञ्च-एव
 'धवस्रदिरौ छिन्धि' इति वाक्ये छिदान्वय इव प्रत्येकस्य
 सम्यग्दर्शनादेर्मार्गता, अन्यथा समयो निर्वाणमित्यादिवत् चारित्रं
 मोक्षमार्ग इति वचनकथनापत्ते, भाष्यकाराणामपि ज्ञातमको
 मोक्षमार्ग इति वक्तव्यापातात्, सिद्धान्तो हि सम्यग्दर्शनस्यै-
 कस्यापि प्राप्तौ मोक्षमार्गंप्रति स्वीकरोति च, तदर्वाक् सकृद-
 पुनर्न्यक्तमार्गाभिमुखमार्गपतितादिदशां सम्यग्दर्शने च मार्ग-
 गामिता, नहि क्वापि केवलसम्यक्त्वतां देशविरतानां च
 दृष्टा मार्गवाह्यता, 'एतानि हि समस्तानि मोक्षमार्गसाधनानी'-
 त्यादि त्वाराधना सम्यक्त्वादीनामपेक्ष्य, अत एवात्र साधन-
 कथनं, सम्यक्त्वदेशविरत्यो प्राप्तिसख्यसहस्रपृथक्त्ववारा,
 आराधना तु नाष्टभ्योऽधिका त्रयाणामपि, ततो देशविरत्यादि-
 धवच्छेद आराधनाष्टकापेक्षः सम्यक्शब्देन न मार्गपेक्ष, चेत-
 सोऽवक्रगमन हि मोक्षमाग, तच्च सम्यक्त्वरूपमिति ॥

प्र० १३०७-ननु 'परमाहोपि णं भते! मणुस्से परमाणु-
 नोपगच्छ' इति समयं जाणति त समय पासति ज समयं पासति त

समयं जाणति?, नो इणमट्टे समट्टे इत्यत्र भगवत्यष्टादशशतकाष्ट-
 मोहेशीये सूत्रे कथं समयाश्रित प्रश्न एव, यत छद्मस्थ स, छद्म-
 स्थस्य चान्तर्मुहूर्तिक एवोपयोग, सामान्यावधिसूत्रे यदि स्यात्
 समयग्रहणं स्यादेव ग्रहण स्थित्यपेक्षया, परं परमावधिकस्य तु
 निश्चयत अन्तर्मुहूर्तस्थितिकत्वान्न स्थित्यपेक्षमपि तत्, न च
 वचनव्यत्ययेन यानिति व्याख्याननेन तेषामसंख्यातानां ग्रहणादि-
 ष्टापत्ति, केवलिसूत्रे एतस्यैवातिदेशात् तथा व्याख्यानस्यानु-
 चितत्वादिति ।

उ०-अत्रेदं कल्प्यते यदुत-अशोक्तं ज्ञानं दर्शनं च न
 पारिभाषिक, यतः परमाणुमुद्दिश्य छद्मस्थस्त परमाणु कश्चित्
 जानाति न पश्यति एवमुक्त्वा परमाणोर्ज्ञानमभ्युपगतं पश्यता
 च निराकृता, अन्यथा सैद्धान्तिकोक्तिरीत्या दर्शनाविनाभावि-
 त्वाज्ज्ञानस्य स्यादेव पश्यता, अत एवानन्ताणुके चतुर्भङ्गचपि
 सङ्गच्छते, श्रौत्या रीत्या जानाति न पश्यति न जानाति पश्यती-
 त्युभयोरसाङ्गत्यात्, न च 'जाणह न पासई'ति नन्दीसूत्रीयं
 पाठान्तरमपेश्याप्येतत् संभवति, न जानाति पश्यतीति त्रिक-

प्र० १३०४ - तनु कर्ममाम्नेःकाटीकटासागरागममात्म-
त्वात् किमिति श्रीसाक्षात् पस्यापमसमापपमरातानुमङ्गीय
मित्युक्तमिति ? चेत् ।

उ०-सत्त्वम् आतिमहत्त्वाद्भूति शक्तानि दृष्टेत्, यद्-
व्यिभवेसंकेता न सागरशताधिकः 'अ ह्रस्वाजी'त्यत्र वा प्रति
पक्षयोगात्तुऽङ्गामी नारका न सागरशताधिकककस्त सतततनु-क
माप्तेति नादुतमेतदुपीति ?

प्र० १३०५-तनु यथाकर्मवदस्य चानुमतामाय इत्यनेन
वेदान्त्या अभावः कथमिति ? चेत् ।

उ०-सत्त्वम् एवमूतवेदान्त्या अभावं साधयित्वा पर
काळेऽह्ना-वागम्बोय निरीस्य तस्या अभाव इष्ट, क्वनाया
अभावे निर्गतराया अमावाऽव्यत एवाक एवमूतवेदान्त्या एवाम्यु
पगामादाविभेति ।

प्र० १३०६-तनु सम्यग्ज्ञानज्ञानकारिणाणि मोक्षमार्गं
इत्यस्व ध्याक्यामे सम्यग्ज्ञि च तानि इत्युक्तानकारिणापीति
विग्रह कार्य किंचा सम्यग्ज्ञानं च ज्ञान च आदि च वेति ?
आधो न तावत्, यतः 'तत्त्वापभदानं सम्यग्ज्ञानं मित्यत्र

सम्यग्ज्ञा गतिकयाथलिङ्गमित्यथाशने'त्यत्र च मित्यथाशनेन इशो
नस्यैव विशेषणत्, 'मतिभुतावचिभन-पर्यायेकयसानि प्राग
मित्यत्र ज्ञानस्य - (सामायिकच्छेदापस्याप्यपरिहारविदुदिवरुम
सगरापपयाख्यातानि कारिन्' मित्यत्र च कारिन्स्य सम्यग्ज्ञा
विशेषितत्वाभावात्, किञ्च-'मतिभुतावपया विपर्यये' त्यत्र
ज्ञानाज्ञाने' त्यत्र च मित्यभाजनस्य विपर्ययमानस्येनाज्ञानस्यन
चासतो ज्ञानस्य निर्देशः, 'निशस्य प्रती' त्यत्र मित्यथाशने
शस्ववियुतस्यैव मतिस्वापरपर्ययस्य कारिन्स्य चोक्तिरिति,
नापि द्वितीयः, स्वापन्नमाप्य एव 'सम्यग्ज्ञानशुद्ध' मित्यत्र सम्य
ग्ज्ञानं सम्यग्ज्ञानमित्यादौ 'एव ज्ञानकारित्यपारपी'त्यत्र च ज्ञान
कारिन्परपि सम्यग्ज्ञा विशेषणमिति चेत् ।

उ०-ध्यायान् द्वितीय एव भाष्य कारिकायामाद्यसूत्रविवरण
स्वरुपविमर्श्याय ज्ञानकारिण्या सम्यग्ज्ञा विशेषण, इतस्तनुतदि
तराप्यदृष्ट्याय सम्यगिति ज्ञान एव सम्यग्ज्ञानस्य लस्यता ज्ञानचा
रित्रयामिदमानता च पपायतामास्करुत् एयं च 'इत्यय चिकिष्या
मोक्षमार्गं' इत्युपरपत्न, शास्त्रान्तरुपि 'ज्ञानमित्याभ्यां मास', 'जाण-

स्वस्वामिने राजगृहे उक्त, तदर्थमाद्युपोद्घात, अत एव षष्ठाद्यज्ञानामुपोद्घातवदेव, अत एव च 'समणे भगवं महावीरे समोसठे सेव भंतेत्ति, विहरइ बहिया विहरइ'त्यादय उक्तय स्थाने स्थानेऽत्रोपलभ्यमाना शोभन्ते, सूक्ष्मदृष्ट्या निरीक्षणे यत्र यत्र 'सेवं भते सेव भंते'त्ति, तत्र केवला प्रश्नोत्तरसमाप्ति मासकल्पसमाप्तिश्च, यत्र च 'सेवं भते सेव भते विहरइ'त्ति पाठस्तत्र चातुर्मासिकसमाप्ति, 'पडिनिक्खमइ धहिया विहरइ'- तथाया दीर्घविहारसूचका, एवं प्रतिभाति, अत क्वचिदुद्देश-कमध्येऽपि उपोद्घात क्वचिदुद्देशकस्य शतकस्यापि चादौ नोपोद्घात, एव च भगवता सुधर्मस्वामिना भगवतो महा-वीरजीवनवृत्ताध्यानमत्र धृत, तथा च माहात्म्यमस्यानुपमं सहेतुक, एकादशशतकात्कोणिकातिदेश पञ्चदशशतके च गोशालवृत्तान्तस्तेजोलेण्यातापशमनान्तो यथाथमैतिहासिक-वृत्त्या शोभते ॥

प्र० १३११ - प्रतिक्रमणस्यातीतकालीननिन्दागर्हणपूर्वक-त्वात् । किमिति सामायिकमूत्रे 'निन्दासि' गरिहामि' इति ?

किमिति चैर्यापथिकयालोचनदण्डकयोश्च नैते पदे? इति ।

उ०-सामायिकमहाव्रताङ्गीकारवदोघविशेषावत्र, अत एव सर्वत्र प्रागीर्यापथिकी सामान्यप्रतिक्रमणरूपा हि सा, प्रतिक्र-मणावश्यकं तूमे अप्यङ्गसूत्रे कायोत्सर्गावश्यकंऽपि ॥

प्र० १३१२-ननु ईर्यापथिक्यां 'इच्छाकारेणे'त्याद्युक्त्या चक्रवालसामान्यार्थनर्गतेच्छाकारसत्यापन चेत् किं न सामा-यिकादात्रिति? ।

उ०-स्त्यम्, तत्र प्रत्येव सदेशनादिना तत्सत्यापनं भवति, यद्वा तत्पूर्वकत्वात् सर्वानुष्ठानस्यालोचने प्रतिक्रमणादौ च नदनुवृत्ति, तथा च न शासनमर्यादाभङ्ग इति ॥

प्र० १३१३-प्रत्याख्यासि वोनिरामीति किमिति क्रिया-इय प्रत्याख्याने ?

उ०-एका अङ्गीकारार्थेप्रस्थापरा त्वनिष्ठत्यागार्था, नह्यनि-ष्ठत्याग विनेष्टप्रतिपत्तिर्गरीयसीति युक्तमेव क्रियाद्वय तदिति ॥

प्र० १३१४-किमिति सावद्यस्य त्यागात् प्राक् सामा-यिकस्य कृतिरिति? ।

उ०-ज्ञानादिलामादिरूप हि सामायिक, ज्ञानादयश्च सिद्ध-

शस्य तु तथाप्यसंभवात् ०

प्र० १३०८-अमु विद्याधारणानां अथाधारणानां च किमर्थं मानुषोत्तरादौ गमनामिति ? चेत् ।

उ०-तत्रावधेयानां वाङ्मार्थं, अत एव तत्र समवसरणा नग्नरमेव चैत्यवाङ्मनिक्रिया तदन्तरमेव च ततो निस्सरणं, चिह्न-अबागमनं तत्रोक्तं न समवसरणं, आगमनागतरीमेव च चैत्यानामभरणानां वाङ्मनं, किञ्च-'तस्स' वाप्यस्से' त्वादी तच्छब्दस्थानवाङ्मनानात् श्यष्टमेव दीप्रगतिशोभनानिक्वियस्य प्रश्न विपरीकृतस्य प्रतिक्रमपीयात्, वस्तुतो यतियियस्य आनस्तर्थात्, चैत्यवाङ्मनान्तेन ज्ञानश्रुतिप्रोक्ष्युक्तिस्त्वसत्त्वा आमि-नितेशिती च, चैत्यनतिश्च चन्मिष्यत्त्वं, न आलोचनाविषया, अपरमत्त्वैवाचिस्यात् ॥

प्र० १३०९-अनु परमेष्ठिनमस्कारमात्रं ग्राह्यमस्तु भगव-त्वा, तावत् एवोपबन्धमाविति चेत् ।

उ०-न, भगवत्त्वा तावत्प्रमस्कारो प्रारम्भमग्राह्यता तथा-च्च भुतस्त्वध्यात्म्यवता, तद्व्ययवत्ये च न वृत्त्या आबन्धकता,

सबुद्धस्य पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारे प्रथममग्राह्यतामभिपृष्टोऽयं भवेत्तथा-
अत्, भग्नोविनस्यैवानुकरत्वं चेत् सङ्गोविनयोऽर्वाभिन किं न प्रसङ्गी-
क्षिपिधुवगमस्कारयोः 'नमो इमीय क्षिणीय' 'नमो सुयस्से'तिव
चनेनादृतयो' परिहात्, अक्वत्येन तयोरपि संमतत्वात्,
वस्तुता प्रपञ्चेन्नैकेया प्राप्तौ 'नमा गोयमांश' मित्यादयो नम
स्कारा छिञ्जितास्तथा धैतेऽपि सत्य नमस्कारास्तैरेव स्मिञ्जिता,
अत एव 'तेन काळेण मिति सूत्रादेव मूस्तीकाहृत्याख्यानं,
संप्रहृषीगाप्यस्तु चिद्वस्तुत्वामिव पात्रास्यकृता इति नार्त्तमत्र ॥

प्र० १३१०-अनु 'तेन काळेणेमित्वादिक् उपावृष्यातप्रत्या-
कृत्यं मूच्छीकाहृता समग्रं भगवत्पुत्रमुदिस्य स्यास्यातः ?

उ०-आतचर्मकपादीनि सूत्रापि धीसुधमांस्वामिमुक्तं धीशब्दम्
स्वामिर्मिर्मपाणि, भगवत्पुत्रं तु एतद्वृष्टे अथमिति युक्तं तथापि
व्याख्यानं अत एव आतचर्मकपादिविपुत्रोऽसातः पूर्वपूर्वमङ्गमनुभित्य
प्रतिश्रुत प्रत्युद्रेणमुपुत्रोऽसातस्यैव शाब्देऽनेकपात्रमिवाभावित्यमय
देवीयं वाच्यं प्रायिकं, इतच्छानामुद्रेवाकाणामादौ नियमेन तद्वस्तु
पठम्मात् प्रथेऽनुपठम्माच्च, प्रत्युद्रेयादौ तदुपपठम्मात्तदुद्रेया
नां तत्तत्स्यसाविपुत्रबात् सममेतवत्त्वं भगवता सुधर्मणा धीश

पाठोच्चारपूर्वकं यथा तथाऽऽन्तरपरिणामेन ज्ञानादिविराधनाया' परिहारोऽपि, तदाश्रिताश्च गाथा एताः, वधादीनामप्यतिचारताऽऽन्तरवतापेक्षैव, अत एव शताधिकैकाश्चतुर्विंशतिरतिचारा अन्यथा पञ्चसप्तति स्युः, सामायिकेनाप्यङ्गीकारो ज्ञानादीनाम् ॥

प्र० १३१९-ननु सम्यक्त्व दर्शनाचाराश्च कथं भिन्नाश्चेत् ? ।
उ०-सार्वादिक शुद्धात्मपरिणामरूप सम्यक्त्व तन्मालिन्याभावे न स्युरेव शङ्कादय, निशंशकित्वादिनाऽवस्थानं च दर्शनाचार, एतदर्थमेव च 'तमेव'त्यादि 'कथम् मद्दोब्बल्लणे' त्यादि च, तथा च शङ्काद्यनुत्पातहेतुः सम्यक्त्वं तदुत्पादप्रसंगप्राप्तावपि निशङ्कित्वादिन्वेनावस्थान दर्शनाचारः ॥

प्र० १३२०-ननु सम्यक्त्वातिचारदर्शनातिचाररूपयोः शङ्काकाक्षयो क प्रतिविशेष ?, इति चेत् ।

उ०-न कश्चित्तन्मालिन्ये तत्प्रतिघातप्रत्यलप्रथतस्यविधाने एवातिचारे भिन्नता, तत्त्वविषया वा सम्यक्त्वस्थाचारविषयाश्च दर्शनाचारस्य, अत एव न सच्छ्रद्धावतामुत्सृज्य वच आचारादि, अत एव श्रीवीरादीनामवर्णवादे मिथ्यात्वादि ध्रौव्यं, न स्यादेव सम्यक्त्वे सति अनामगेनापि जितसाध्ववर्णादि,

आसन्नभयता ह्योवा-यन्न स्याद्विधिमत्प्रद्वेषादि, तद्वत्त्वे दूरभ-
व्यत्वादिध्रौव्यात्

प्र० १३२१ - ननु परमोऽऽश्लेष्याशुद्धिसंकलितानां महा-
द्यनधराणां यदि सवर्थादिषु त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमभ्यतिकेद्रूपपा-
दो भवति, देशविरतानामणुवनधराणां सामान्यलेण्याशुद्ध्यलकृ-
तानां सौधर्माद्विष्णुपादो भवति, शास्त्रीयो निगवाधस्तावदेव
विधि, परं भविष्यत्यालोचनायां तु तेषां सर्वार्थसिद्ध्यादिग-
तानां महानन्दपदं तद्गतमव्यायाग्रत्वादि च त्रयस्त्रिंशति सा-
गरोपमेषु व्यतीतेषु भावि, इतश्च सौधर्माद्विष्णुपञ्चानां देशविर-
तानां पत्योपमादिस्थितिमत्त्वात् एकाद्विपत्योपमान्ते एव भावि
महानन्दमयं महोदयपद, तत को गुणोऽधिक सर्वधिरतेगिति, चेत् ।

उ०-सत्यम्, प्रथम तावत् तेषां जीवानां यावती भव-
स्थितिस्तावन्तं काल तैरवश्यं भवे म्भ्यातव्यमिति भजे त्रयस्त्रि-
शदादिसागरोपमाणा नियतेऽवस्थाने सर्वार्थादिगततत्राऽवस्थानं
शुक्तिमदेव, सर्वविरता अपि सौधर्मादिष्वनेके उत्पद्यन्ते शीघ्र
च महानन्दमय महोदयपदं चाप्नुवन्तीति नांशतोऽप्यनाश्वास
सर्वविरतौ श्रद्धालूनां भवतीति, नहि कस्याप्यसुप्तो भवस्थिति.

श्रेष्ठ्यपश्यायिन तदर्थो हि सावधत्याग स एव न सिद्धौ,
नासक्यनारिकसबाद् सिद्धानां पायच्छाव प्रतिबानाद् निवृष्टि
इत्यस्यात् सावधनीयनिर्दोषीयस्त्रमांभादश्च सिद्धौ, साविसाल्यं
च वारिम्र इतानापास्तु साधकत्वा इति ॥

प्र० ११५-अनु मानवध्यागस्य स्वागत सर्वसावधत्या-
गस्य सम्भवात् किमिति सर्वत्रि विनाशजननि ! चेत् ।

उ०-ससम् किञ्चिद्गमाइस्यापि नावधस्य त्याग साव
धस्यागसवभावाद् सवमावधानां त्यागार्थं युक्तमेव सर्वत्रि विरो-
धत्, तत एव द्विरिपत्रिबिधं सावध वंश्रयत्रपि भ्रम् 'सावस्य
जागं पथइकामी त्यावधत्, पार्थक्यं तु विशेषगस्यायेसिद्धसर्वस्व
निरासेनापरिशोरसर्वप्रदाय, हिंसाविपश्चकसावधयोगस्यागाय
पृष्टेन तदा क्रापात्रिनावधस्य सर्वपाश्यागपि न मद् प्रति
ज्ञाया, नचापुच्छरणादीनां आगमसिद्धानां न सावधता अस्यया
अनुब्रवदादीनामिपाश्यागपथयेतुत्वात्रिमसद्, म्यास्नरगा-
दीनामपि नाथपहेतुननि ॥

प्र० १२११-अनु 'जाव नियमं जाव साह' इतिवद् कथ

न 'जावजीव'मिति कथ च 'जावजीवाय'ति ? ।

उ०-अत्र जीवतीत्यादिना प्युत्याद्यो जीवशाब्दा पञ्चिजाल
जीवनाभिघायी भास्यमिधेयार्थः स न प्राहः किन्तु जीवस्य
जीव इति नित्याभिघायी घाटीनां सिद्धकियामिघायित्वात्तया
च आपावधारणाश्च प्रत्याख्यान, तत एव सार्धमात्रिप्रसक्तभिधि
प्रतिरोधयोरभावा एव ततश्च यावजीवतया यावजीवया वा
मर्यादया त्वागार्थं, एवमेव वशाया जीवितनिम्नस्य निर्दुस्य
भिहितस्य आयुर्मिसपस्थानीयस्वस्य च न भ्रतिः ॥

प्र० १२१७-अनु त्रिविधमेस्यापुक्तावनि किमिति मणव
मित्यादि ! ।

उ० - विवस्त्रियायास्त्रिबिधानिताया निरासेन पारिमयिक
त्रिबिधादिस्वपरिग्रहार्थमित्युक्ते न विरोधः ॥

प्र० १२१८-अनु देसाविरतिविषयकमेव चण्डालकाणां प्रति
कर्मल किमिति 'पुविहे'त्यादि 'नाथ तहे'त्यादि 'अ बंखे'त्यादि
'आगमने'त्यादि च प्रारम्भगाथा' इति वत् ।

उ०-स्युस्याजातिगानविरतीनां यथाङ्गीकार भ्रातृनां

नन्तरेण क्वापि परत्र काले तथाविधं दुःखादिसाधनान्यन्तरेण दुःखादि भवति, न च तत्र तानि न भवन्त्यपि, एव न नियत्या क्वापि अरूपिणां रूपित्व अन्यद्वा तथाविधमस्वाभाविकं क्रियते, एव कर्मपुरुषकारावपि स्वसाध्य स्वसत्तायामेव निर्वर्तयत नान्यथेति सर्वेऽपि कालादयो यथायथं कारणानि, ततो योग्यमेव तीर्थस्थापनादीनि, (१) भोगभूम्यादीनामनुभावास्तत्कालकृताः (२) धर्ममादीनां पण्णां द्रव्याणां धर्मस्तत्तत्स्वभावकृता एव (३) भव्यत्वपरिपाकादयो नियतिकृता एव (४) व्यवहारराश्यागमनादीनि पूर्वकृतोद्भूतान्येव (५) यथाप्रवृत्तितोऽयोगिगुणश्रेणिपर्यन्ताः पुरुषकारकृता एव, सामान्येन मुद्गपक्वत्यादिष्वपि तु पञ्चापि समुदितानि कालादीनि कारणानीति तत्त्वमिति ॥

प्र० १३२५ - ननु यथाप्रवृत्तिकरणस्य विशेषावश्यकादिष्वनादिः कालो निर्दिष्टः कर्मप्रकृत्यादिषु चान्तर्मौहूर्तिकस्तदत्र किं तत्त्वमिति ? चेत् ।

उ०-शृणु, जगति जीवा द्विविधा भव्या अभव्याश्च, तत्र केचिदभव्याऽपि सन्तोऽनादिकालादायातपूर्वा व्यवहारराशिषु

आगत्य च जाताः सक्षिपञ्चेन्द्रियास्तत्र चोत्कृष्टां सप्ततिकोटी-कोटीसागरमानां स्थिति बद्धवन्त, ततः परं अभव्यानामाद्यकरणस्य सत्त्वाद्नादित एव प्रारब्धा द्रव्यसम्यक्त्वयोग्यतामधिगम्य यथाप्रवृत्तिकरणं विधातु तथा भव्याऽपि अनन्तशो द्रव्यलिङ्गाभ्युपगमात् स्युरिति तादृशजीवापेक्षया तदनादि स्यात्, मरुदेवीस्वामिन्यादिवद्रासत्रसत्वानामन्तकृत्केवलित्वभवनादावान्तर्मौहूर्तिकमपि तत् स्यात्, अनादित एकेन्द्रियेषु तु सप्तसागरसप्तभागपरा कर्मणां स्थितिरेव नास्तीति तत्रोत्कृष्टस्थितेर्यथाप्रवृत्तिकरणस्य चाभाव एवेति ॥

प्र० १३२६ - ननु प्रतिबन्धकनाशस्य वैचित्र्येऽत्र प्रतिबन्धस्य वैचित्र्य न योग्य, चक्षुरादीनामनेकधा प्रतिबन्धकानामनेकधा नाशेऽपि चाश्लुषत्वस्य भेदाभावात्, तद्वद् अनन्तानुबन्ध्यादीनां नाशस्य वैचित्र्येण सम्यक्त्वस्य किं क्षायिकादयो भेदा ? इति चेत् ।

उ० - सत्यम्, चक्षुरादिप्रतिबन्धकानां वैचित्र्यमस्ति न तु नाशे, अत्र तु सम्यक्त्वप्रतिबन्धकानां नाशस्यैव वैचित्र्यमिति युक्ता एव सम्यक्त्वस्य क्षायिकादयो भेदा उक्ता श्रुते तत्त्वार्थभाष्येऽपि श्रीउमास्वामिभिरिति ॥

केनापि कारणेन वृद्धिं याति इति न हीनं द्रुमकालं मये
 उपानं विचारयद् गन्तुमर्हतीति ॥

प्र० १३२२-अनु यदि संस्तानामपि पुरा चिहितानां कर्मका
 मुदयेनैव व्याप्याद्वा भवन्ति न च कर्मणामुदयः कस्यापि
 फलदातृत्वात्प्रययति इत्या या भवति तर्हि अप्रतिपातितगुण्येन
 संमतमपि पलायुस्य किमर्थं मुक्तिमिः कियते ? इति चेत् ।

उ०-सायम्, कर्मणामुदयस्य तद्वत्स्य फलस्य च सत्ये-
 व्यापीनां हेतुत्वं यदुदयस्य निरोधं सतस्य बोधय साऽत्रय-
 मर्हं प्रत्यापयतने इति हेतुत्वस्यमहद्व्याप्यां प्राप्त्यं यदि न
 स्वादृष्ट्याये हयादि तेन तथापि समापात्माग्नयितुं साधुमि
 र्प्रियायुषं क्रियत इति तस्य स्वपश्यं फलवत्त्वं समायेरसाया
 रण्यट्टतुराच धंयानुदयस्य तस्याप्रतिपातितगुण्यं शाब्दपु गीयते,
 निदरागं समाधिमात्रार्थां च सेवा यतोऽत्रैवास्तीति यावत्
 येपायुस्य तस्य तथाफलत्रायकत्वं चेति ॥

प्र० १३२३-अनु मगवता महाधीरस्याघदेनानां 'पुर्व्वि
 देयान् धम्ममाहङ्कृतं तत्रो पच्छा मशुस्साण्'मिति आचारान्न
 वधनागमनुष्या भागता एव न, तर्हि इवान् चित्तेर्याग्यत्वा

देव न कस्यापि वितले प्रनिपत्तिः, सति वैषम्यमाचिता एवं
 विति कथमाहर्षं गीयत ? इति चेत् ।

उ०-सायम्, परं प्रथमे समयसुरणे तराणामनागमस्तान्
 च न कस्यापि सर्व्ववितरे प्रतिपत्तिर्न च गणधरादिपबसिद्धि
 स्वात्सर्व्वं न भवति जिनस्य, तस्य हि प्रथमसमवसरण एव
 तीर्थस्थापनस्य नियमात्, धीधीरस्य मयवतो न जातमाघदेश-
 नायां सर्व्ववितरस्यापीति गक्ति तदाहर्षमिति ॥

प्र० १३२४-अनु ये मात्रा किंचे यथा नियतेर्माधिमस्तद्येव
 ते भवन्ति ठप्पते च 'अवश्यमाधिभावानां नास्ति काचित्
 प्रतिफ्रिया, किञ्च-अनुदुर्दिक्ल-तत्कार्ये सहायका सेयावि
 चातारत्वं सर्व्वेऽपि सर्वात्मना यतेरन्, परं भवति स एव माया
 काऽप्यर्थमावी तत एतैव नियतिः किं सकलकार्यविधासुत्येन
 नाधीयते ? इत्यं जिनेश्वरपण्यमपि विननाज्ञ उपार्जनं यावत्
 तीर्थस्य प्रवर्षणं च न माधिममतिदृश्यास्ति, ततो म्य्याः कालादयः
 किं नेति ? चेत् ।

उ० - श्रुणु, स्वयोक्ता निवठिरपि काळादिमिः प्रति
 भवा एव कार्यं विवृषाति, नहि दुण्यमनुष्यमापरका

त्वध्यायान इति ॥

प्र० १३३०-ननु श्रीव्याख्याप्रज्ञसिगतं मट्टकथमणोपासक-
वृत्तमालम्ब्य केचित् सप्तदशशताब्दीया वदन्ति यदुत-नवीन
कल्पनाजालमारचयतामर्हदादीनामाशानना तज्जन्यश्चानन्तःससार
इति, तदा श्रीसिद्धसेनद्विवाकरपादैः संमत्यादिषु श्रीहरिभद्रसूर्या-
दिभिश्च योगविद्वादिषु इच्छायोगादिमैत्र्यादिदृष्टयश्च तथात्वे-
ऽप्युक्तास्तत्र किं तत्त्वमिति ? चेत् ।

उ०-भगवत्युक्तं मट्टकाख्यानमरूपिपदार्थानां छद्मस्थदर्श-
नादिभाव सिद्धान्तविरुद्धमर्थमाश्रित्योक्तं, श्रीसिद्धसेनद्विवा-
करादिभिश्च सिद्धान्तेनाविरुद्ध युक्तिभिरुद्भावितमिति न तत्र
कश्चिद्दोषः, सप्तदशशताब्दीयास्तु व्यक्तित्वेयान्ध्यामाश्रित्यानुत्तरीय-
त्वपदमाप्ताश्चैव निजगडुः, न च तद्विश्वासाहर्मिति, आक्षया-
सिद्धानामविरुद्धार्थानां युक्तिगतैः समर्थनीयत्वादेव तु शास्त्र-
कारैर्दृष्टान्तसिद्धानामर्थानां दृष्टान्तैः साधयित्वैवोच्यमाने कथ-
नविधेयाराधकता, अन्यथा च विराधकतोक्ता, स्पष्ट चैतत्
आवश्यकनियुक्तिपञ्चवस्त्वादिविधिति ॥

प्र० १३३१-ननु श्री योगविद्वादिषु श्रीहरिभद्रसूरिभि-
र्जिविषु प्रत्येक चित्र तथाभव्यत्व वर्णित तीर्थकृत्त्वाद्यश्च विशेष-
पास्तवप्रभवा इति चोक्तं, परं तत्पूर्वतन्त्रग्रन्थरुद्रि. कैरप्युक्तं
नवेति ? चेत् ।

उ०-श्रीहरिभद्रसूरिभियदुपरिलुद्युत्तिरचचूरिक्रपा लिखिता
तस्मिन् पञ्चसूत्रीप्रकरणे स्पष्टनयोक्त, यदुत सुद्धधम्ममपत्ती
तहाभवत्ताद्भावाओत्ति, ततो नैतत् भगवद्वि श्रीहरिभद्र-
सूरिभि स्वकल्पनोद्भव तथाभव्यत्वमुक्तमिति ॥

प्र० १३३२-ननु स्त्रीणां द्विपदत्वात् परिग्रहणाच्च कथ
न परिग्रहपरिमाणे तत्संख्यादि स्वदारसतोपिणामन्येषां च न
मतस्तत्संज्ञग्रीपरिग्रह इति चेत् ।

उ०-सत्यम्, स्त्रीणां हि धरणादि अपत्याद्युत्पत्तिफलतया
न तु ग्राह्यधार्यन्तयेति न तत्संख्यादि? परिग्रहपरिमाणे, तत्र हि
ग्राह्य-धार्यद्रव्यसंस्थानमुचितं मतमिति ॥

प्र० १३३३-ननु देवलोके यथा अपरिगृहीता देव्यस्तथा
अपरिगृहीता देवा भवन्ति न वेति ? चेत् ।

उ०-प्राक् तावद्देवानां प्रायेण सदेवीत्वमेव, अत एव च

प्र० १३२७-अनुजीवस्यापयागां लक्षणतया कथ्यते परमुपयोगप्रयोग इति शब्दार्थादनुसारणामोक्षतामव स्यादुपयोगः उपयोग इव न गत्यस्तराजरादीनां न च क्षीणावरजानां सदैकस्वरूपणामिति चेत् ।

उ०-सत्यम्, अस्याप्यतिथ्याप्यसमवहितो धर्मो लक्षणमिति सामाग्येन लक्षणस्य स्वरूपपरि वस्तुतः असाधारणधर्मस्यैव लक्षणस्य, ततश्चात्रोः समन्यायित्वाभावेऽप्यन्यत्पृष्ठित्वात् धर्मस्याप्रिलक्षणता वीर्यत, अस्मत्स्वामिमतेऽपि गत्यवत्त्वादीनां समानपूरण्यमदर्शनत्वात् कतिप्यास्तिप्रधानतया लक्षणधर्मत्वे अत्रापि जीवेश्मोऽन्यापयागास्यामावाद्साधारणधर्मतापयोगस्येति जीवस्यापयोगो लक्षणमिति मन्तव्यं वस्तुतस्तुप्यत्रहारपरिर्तये लक्षणस्यु सार्वभौवपस्यादेव इत्ययाग, न चाप्यत्र स इत्युपयोगस्य लक्षणता कथ्यते अत एवावश्यं चक्षुर्मात्रेषु कवसञ्चानदर्शनेषु तमोगतामावमस्युगम्भामात्ममिवेति व्याख्याते, मत्यादीनां सहापयोगभावात् अपि मत्यादीनां साहमावच्छेदस्येत्त्वपीति ॥

प्र० १३२८-अनु मत्यादीनां लक्षणपु कवलं मत्यापरणादीनां लक्षणप्रामाण्यत्वं कथं गीयते? वीर्यस्य ग्यापशब्दात् तदत्र योपशमादि कथं सहलक्षणतया नाप्यते? इति चेत् ।

उ० सत्यम्, अस्मादिर्घोर्वास्तराजराज्यापदात्मादमयाद्यारणक्षयापामादियु कारणतप्यत, न मत्याद्युपयान तत्र केयसि नामामोक्षणवीर्यसहस्यामाद्यपि केयनापयाग गत्यन्तरानमसपृष्ठितमरणसमुद्घातादियु मस्वऽपि मत्यादीनां तथापि कथं वीर्याभावात्पयोगमावध, लक्षणं तु मनिधुतादीनां तदानीमप्यस्येति, अत्रादेस्तु वानतलक्षण वीर्यास्तराजराज्या निवेयतेऽपीति ॥

प्र० १३२९-अनु धीरशैकालिके आदानादीनि जीवलक्षणतया लक्षणद्वार कल्पन्त न आदानादीनि समप्रजीयप्याणकानीति कथं तयां लक्षणस्य? आणास्यतिपाप्यसमयद्वेगरहितधर्मस्य लक्षणत्वादिति चेत् ।

उ० - सत्यम् आशौ तावच्छैव हेतुच्छिद्रं लक्षणं सिद्धकारणमित्युक्त्वा यथापयमादानादीनां जीवेषु योक्तं सूचितमवसेयं, वस्तुतस्त्वसाधारणधर्मो लक्षण, आदानादीनि च न जीवमन्तरंवेति न तयामादानादीनामसाधारणधर्मरूपण लक्षण

उ०श्रुणु, सुविहितानां ध्येयस्तावन्मोक्षस्तत्साधनभूते संव-
रनिर्जरे च स्वरूपानुबन्धमहासावधानुष्ठानेन न ते, ततस्तन्नि-
षिद्ध, लोचादिकं तु चारित्र्यादिशिवाध्वरक्षारपरमित्यनुमत, वैहा-
नसादि तु निषिद्धमेव, आपवादिक्काचरण तु न तच्छ्रयस्क-
तथा किन्तु श्रेयोमार्गस्य रक्षादिहेतुतयेति सम्यग्निभालनीयमिति ॥

प्र० १३१७-ननु 'मूल द्वार' मित्यादौ 'द्विपट्टकस्यास्य
धर्मस्ये'त्युक्त्वा 'सम्मत्तमूल दुवालसविह गिहृथग्रम' मित्या-
द्युक्त्वा च गृहस्थधर्मस्य किमिति सम्यक्त्वमूलतोच्यते,
साधुधर्मस्य तु क्वचनपि न तथा विशेषणोक्तिरिति? चेत् ।

उ०-सत्य, गृहस्थधर्मो हि व्ययहागप्रधान इति तत्र भिन्न
मूलादीति सम्यक्त्वस्य तत्र मूलत्वादि, साधुधर्मस्तु सवरनि-
र्जरारूप इति सम्यक्त्वस्वरूप एव, अत एवोच्यते 'ज मोण-
ति पासह न मम्मति पासहे'त्यादि 'इमस्स धम्मस्स केवलप-
न्नत्तस्स अहिसालकलणस्स यावत् पचमहव्वयजुत्तस्से त्यादि,
ततो न सम्यक्त्व साधुधर्मस्य मूलादि किन्तु तद्गुणमेवेति,
अत एवातीचाराणामुपसहारे 'साधुतणे धर्मे एगविध असजम-
तेत्रीशाशाननाप्रमादपर्यन्त, श्रावकतणे धर्मे सम्यक्त्वमूलधार-

वते' त्याद्युच्यमानं संगतिमद्भवति ॥

प्र० १३३८-ननु जिनानां गर्भात्प्रभृति चेद्देवत्वमभिमन्येत
सांवरसरिकदानराज्यदानादिकं सर्वमपि तदा देवद्रव्यस्यादान-
रूपं स्यात्, सति केवले च चेद्देवत्वमभिमन्येत तर्हि तच्छ-
न्नसंभवस्थाद्याश्रित्य कृतेषु विधिषु यदुत्सर्पणादि तद्देवद्रव्यं न
स्यादिति चेत् ।

उ०-श्रुणु, साध्यफलापेक्षया सयोगिन्येव सति देवत्वं
प्राप्यफलापेक्षया गर्भादेव देवत्व, अत एव 'ज रयणिं वक्कमइ
कुच्छिसि महायसो अरहे'ति गर्भावतार एव मताऽहंता, देव-
द्रव्यत्व च देवोद्देशेन क्रियमाणे चैत्यचरितकल्पिनभेदे, तत
सांवरसरिकादीनामदेवद्रव्यत्वेऽपि आगत्रिकोत्सर्पणाद्विजनिन दे-
वद्रव्यमेवेति ॥

प्र० १३३९-ननु अप्रतिपत्तिते ज्ञानदर्शने तदुभयमविके,
एव चारित्र्य त्वैहमविकमेव मरणान्तमभ्युपगच्छता त्यज्यते च
स्वक्रियायुक्त चरण, जीवै सर्वथा तस्यागे च कथ परभवे
चरणरसिकता तदाराधकानामिति? चेत् ।

उ० - सत्यमुक्त, परं सातमसात वा घनतरसुपाल्ये

सपेवीकेतरवेयमेवविचारः, किञ्च-सम्बन्धुमारण्य सप्रवी
 धार पप्रमेवीका इति, अपरिपुष्टीगतो देवीतां सपेवीक्येव-
 खोच्ये सत्वमिति ॥

प्र० १३३४-अनु हिंसाधीनामप्राशानामपागमकारणत्वेना-
 घश्यागत्वं तयाप्रदानं च सम्यक्त्वं यदि तर्हि महामत्तनु
 मतेषु 'हिंसानुत्तसेयाय्यपरिग्रहेभ्यो विरतिस्त मिति देवा-
 सर्वतोऽणुमहती तेषुसत्वा 'इन्द्रियरुगयाधामै'त्वादि जोक्त्वा
 पञ्चानामपातां प्रत्याख्याने निरोधश्च कथमिति ! चेत् ।

३० सत्त्वम्, यज्ञैतानि षष्टमबुद्धिभित्तिस्वरूपाणि हास्यमि
 पामयितु शांत्तयितुं च किञ्च-कोषाशीनां शेषानां तु परिवाप
 कृत्यात् पण्डितानां च कर्मस्वभावाच्च प्रत्याख्यातानि प्रतानि,
 पासनं शासनं वेति इत्यम्येयमामनुद्धरेयं न किन्तु अवाक्य
 प्राप्पमनि सत्य्येयं 'काहविदेगे इत्यादिबधनेन परित्यागस्तु
 कर्तव्यतया तेषामिदं पदमिति ॥

प्र० १३३ -अनु मिधं क्युपयोगा ! कथं प्रस इति चेन्मि-
 भत्वेऽणुपगममिति चेत् ।

४० - १२णु भीषयमानधरिन्स्त्रिगणनकृमाप्यच्छयममनु

भित्त्य शासना वृत्त्या मतिश्रुतात्रायात्वा शुद्धाणुसा पदमिति, पर-
 मानीं वृत्तिमनुचित्यस्तु अनुदापव प्रथ, 'पयमककारं चे'त्यादिबध
 नात् तत्त्वतस्तु प्राह तावत् स एव मिधं करोति सम्यक्त्व
 पुत्रअनुक्यं मिध्यात्वपुत्रकथं याऽर्धयिद्युदबध, तदुदये च
 मधति गौणमुक्त्वाव', तत सम्यक्त्वमुक्त्वाविकं शुद्धमत्यादि
 अस्यपा त्वितर इति कथं मिध्यात्व इत्यनताहत्, 'मिध्या
 विद्वे ति षडभात्, सम्यक्त्वात्वा शुद्धता शुचिहत् परमत्र तु न
 तद् प्रथ, आत्यन्तरमेव मिधमिति स्पष्टवाच, तस्मादेकत्र पण्णां
 कामाभात् गौणमुक्त्वावैव कागनामज्ञानानां वा त्रय त्रय
 मन्पुयेयमित्यपि, प्राहजत्याच 'समेऽहं' इति न ततोऽर्धयिद्युदा
 नीरयत्र न समभागेमेव शुद्धत्वं येन न स्यात् गौणमुप्य
 भेदायस्यमबुद्धुत्त्वच्छिकानां समथ इति ॥

प्र० १३३-अनु पञ्चाश्रितगोभृगुपाताविकं वाक्यतयाऽका
 ममरणमिति चेति निकिच्यन्ते तर्हि केवल्योवातापनाखेक
 नाथाः कथं सुकाममिधिररूपतयाऽसेष्यतया धामिमन्यन्ते ?
 अपवात् उद्वेग्यनपुत्रपुष्टादिमरत्वमपीति चेत् ।

प्र० १३४३-ननु ये एकादशादिगुणस्थास्ते तु कषयाणां क्षयादुपशमाच्च स्युरकषया, स्यात्ततश्च केवलो योगनिमित्त इयापथ आधन, परं ये अन्ये अप्रमत्तास्तेषा सकषयात्वनियमात् कथमीर्यापथस्याश्रवोऽपि ? येनाप्रमत्तानां सकषयाणां बन्धस्य साम्परायिकत्वेऽपि आश्रव इर्यापथस्यापि इष्यते इति चेत् ।

उ० - शृणु, सूक्ष्मसम्परायान्तानामप्रमत्तानां सत्स्वपि कषायेषु केवला मायाप्रत्ययिनी क्रियेष्यते, सत्यपि लोभे न पारि-
प्रहिणी, तद्वदत्रापि सत्स्वपि कषायेषु न तत्प्रत्यय आश्रव इती-
र्यापथस्याश्रव, कषायोपेतत्वाद्बन्धस्तु साम्परायिकस्यैव, ततश्च
नान्यतीर्यायद्युगपदीर्यापथसाम्परायिकद्वयबन्धसंभव इति ॥

प्र० १३४४-ननु जगति द्रव्यैरनन्तैः कृत्वा असंख्येषु लोकाक्षेत्रस्य भागेषु उत्सर्पिण्यादिसुपमादितदनुभागादिना कालेन बाल्यादिभिर्विचित्राभिश्चावस्थाभिः आ असंख्यवहारारशिनिर्गमाद् भावा अनुभूयन्तेऽसुमद्भिर्न च तद्गता चिन्तादिका कापि क्रिया तेषां प्राग्भवेऽभूत्, तत् कथमेतद् वैचिध्यमभिमतं जगतो जायते? इति चेत् ।

उ०-सत्यम्, प्राक् तावदेतद् गृहाण निश्चयतो, यदुत-सर्वे-

ऽपि ससारिणोऽसुमन्त स्वकृतकर्मभुज एव, कर्म च यदा प्राग्भवे एतद्भववेद्यं वद्ध तदा जीवस्य क्रोधादीनां कषयाणां वैचिध्य तद्विषयाणामनुभागानामपि च विशेषतो वैचिध्यं जात-
मभूदेव, ततश्च नजान्यविपाकचेदनाहोणि द्रव्यादीनि जीवेरवश्य-
माश्रयणीयान्येव, अत एवोच्यते उदयादिषु द्रव्यक्षेत्रकालभव-
भावान् प्राप्यैव प्रसङ्गः, 'उदयमखयखओत्रसमां वसमा ज च
कस्मुणो भणिया । दब्ध खित्त काल, भावं च भव च संपण्ये'
॥१॥ ति बुधैरिति, तथा च जीवकृतानां प्राग्भवभावानां कषा-
याणामनुभागानां च वैचिध्यमेव तत्तद्विचित्रद्रव्यक्षेत्रकालभा-
वद्वारा वेदनीयाद्यनुभवे हेतुरिति ॥

प्र० १३४५-ननु 'सम्मत्तंमि य लेद्धे, पलियपुहुत्तेण मा-
वओ होईत्यादिना भाष्योक्तेन वचनेन देवेषु नरकेषु लब्धस-
म्यक्त्वानां गतानां जीवानां का दशा, यतस्तत्र पल्यपृथक्त्वा-
धिक्रिया गतायां स्थितौ भवप्रत्ययादेव विरतेरभावात्, अन्यच्च
नरभवस्य पल्यपृथक्त्वादिस्थितेरभावात् तद्भवलब्धसम्यक्त्वानां
सिद्धिश्च कथं भवेदिति ? चेत्

उ०-सत्यं, सम्यक्त्वकालीनाया स्थिते. पल्यपृथक्त्वाद्यप-

पठः प्राची तच्छुद्ध्यात्तत्साधनात्कल्पितकथाप्यवाप्नोति
स्वानुद्वयं च वेद्य केदपति, तदेवमत्रापि स्वस्यतमचारिभ्रमोहनीय
भ्रममापेताः सन् प्रेष्याकस्यतवा चारिभ्रमवप्रमोति ज्ञाप्य एव
घातपथ इति ॥

प्र० १३४०-न्तु केचित्तयोगच्छीयानामेव चारिभ्रमपुना-
प्रेति वदन्ति, तद् किं सत्यमुताल्पयेति ? चेत् ।

३०-नप्यस्सया द्या सङ्गानां विचार्य युक्त, तथाविचारजे
च भगवद्दर्शच्छासन्ननुसरति स एव एवञ्च, ततश्च प्रवचनोक्तानां
सर्वेणामर्थानां पथावच्छ्रयानात् नूतनानां कल्पितानामधराणा
वृत्तवाद्यवश्यं तेष्वेव सम्पत्त्वात् तापभागानिनिनेपयदृक्स्यात्
काव्याकलीपूजानियेषकानां तस्य ज्ञेयोऽपि सम्पत्त्वस्यासद्भावे
च धारितं तु दूरपारस्मिन्, अत एव भीमुगिदुरस्सुरप्रसृति-
मिर्गुर्वाचस्यान्विषु स्पष्टतया तयोगच्छीयानां प्रतिपादितं कल्पमिति ॥

प्र० १३४१-न्तु सर्वेषां कर्मणां पातितानामघातितानां कर्मणो
प्रेषारसोऽप्रेडेभ्य, क्षयोपशमस्तु पातितानामेवेति को विशेषः ? इति

४ - श्रुत्य, पातीनि हि क्मापि घातकल्प्यत्तमगुणानां
भयोपगम्य च सत्तागानानामपि तेषां रसस्याघातकत्वा, अत एव

सम्पत्त्वमाहनीयतया परिणामितानां स्वभावतो मिथ्यात्वपुत्र
कानां भयुत्पयेन सम्पत्त्वगुणस्य घातः, तद्वन्मतिज्ञानावरणीयादीनां
तीव्ररसघातादुत्कृष्टमुठाविमतोऽपि तथाऽघातकनयोद्वय, अथा
तिनीनां प्रकृतीनां तु अघातकत्वादात्मगुणानां तीव्रसम्पत्त्वगुणा
विनाशकत्वति विशेष इति, एव च घातितानां रसघाते स्वन्या-
घातकता इतरासां तु मन्वयिपकतेति, एवं च सैवोपश
मता सस्योपशमता वा पा स्वावार्थगुणानां अप्रतिवन्द्यकता द
शत' प्रतिवन्द्यकता अत एव 'मिस्सीभावपरिचयं पश्यते
कर्मोपसम मिठिमाप्यवचः, अघातिनीनां तु मन्वमप्यतीव्ररसे
तथाविध पञ्चानुभाव इति ॥

प्र० १३४२-न्तु सप्तदृष्टव्यैत्यवन्द्यकल्पमिति सामा
घाती, परं कस्यां वेदाव्यां किं वैस्यवन्द्यमिति न नियत, तत्र
किं कार्यमिति ? चेत् ।

३०-श्रुत्य त्रैकाक्षिकानि तु द्वादशाधिकारप्रतिबन्धानि
मानवद्विम्बाविसाक्षिस्वात् प्रामवैस्पगत तु तद्विपेक्षानात्प्रामात्रिय
स्वापावसर विप्रविप्रवाय 'बदकसार्थे'स्यापि शेषवच्यं भयान्
इति सत्त्वज्ञगणित्ववन्द्यकत्वात्तद्वागबिभ्रामविप्रवृत्तियुतमिति ॥

उ०-सर्वथा ज्ञानावरणस्यात्मप्रतिबन्धकस्यापगमे स्वभावरूपं केवलमविर्मवति, ज्ञात्वा तेन तीर्थरूपस्य श्रुतस्य गणधर-प्रतिबोधोऽदिप्रवृत्तयश्चोपजायन्ते, केवलिनः स्वस्य कृतार्थत्वेन साधत्वाभावात् औदासीन्य फलमाम्नायते, नातस्तत्त्वतस्तीर्थ-प्रवृत्त्यादि निवारित तत्त्वज्ञैरिति ॥

प्र० १३४९-ननु पञ्चमानन्तानां प्रतिपत्तेऽप्यष्टमानन्तानां सिद्धिप्राप्ते कथं दुर्लभतमत्वमाराधनाया धर्मस्येति ? चेत् ।

उ०-सत्यम्, येऽष्टमानन्तांशमिता अवापु सिद्धिं तेऽल्प-तमा एवाप्रतिपत्तिता सन्तो गता सिद्धि सख्यातकालप्रति-पत्तितादियुतेभ्यो तेभ्योऽल्प्यास्तदन्ताश एवाप्रतिपत्तिता सिद्धा इति यथार्थमेव दुर्लभतमत्वं निरतिचारपारगतत्वस्येति ॥

प्र० १३५०-ननु संक्षिपञ्चेन्द्रिया मिथ्याहृष्यः सप्तति-सागरोपमकोटीकोटीस्थितिक कर्म वध्नन्ति, सम्यग्दृष्टयोऽपि यावत्पूर्वकरणगुणस्थानक न यान्ति तावदन्त कोटीकोटीसाग-रोपमस्थितिक कर्म वध्नन्ति, कर्मणा च वद्धानामेव नियमो यदुताबाधाकालेन बाधयन्ति नोदयं यान्तीत्यर्थं, अवाधाकालश्च प्रतिसागरोपमकोटी वर्षशतरूप, एवं चेह जन्मनि वद्धानां

कर्मणामिह जन्मद्युदय कथं भवति ? कथं च चरमदेहत्वं भव-तीति ? चेत् ।

उ०-सत्यम्, स्वावाधानन्तरं य उदय कथ्यते स स्वाभाविक उदय, संक्रमोत्कर्षादिभिस्तु प्रागपि भवन्त्युदयादयः, अत एव सचेज्जनां कथायां इहभवादिका कथिता चतुर्भङ्गी चरमदेहत्वादि च सम्भवतीति ॥

प्र० १३५१-ननु 'तन्निसर्गादधिगमाद्वे'ति तत्त्वार्थसूत्रे तच्छब्देन किं वाच्यं ? सम्यग्दर्शनमितिपदं चेत् तदनन्तरसूत्र एवासमस्ततयोक्तमिति अनुवर्त्तिष्यते, न चापरं किमप्यत्रानु-वर्त्य तच्छब्देन वा पूर्वपरामर्षवाचिना वक्तव्यमस्तीति चेत् ।

उ०-सत्यम्, शैलेषा ह्याचार्यस्य यदनुवृत्त्यर्थं यत्न, अस्ति च न्यायो यदुतानुवर्त्तन्ते नाम विधयः पर तदर्थं यत्नः क्रियमाणो विलोक्यते इति, सम्यग्दर्शनस्य पूर्वगतसूत्रस्थस्या-समस्तस्याऽनुवृत्त्यर्थं तच्छब्दोपादानं, एवमग्रेऽपि समस्तेष्वपि तच्छब्दाङ्कितसूत्रेषु ज्ञातव्यमिति ॥

प्र० १३५२-ननु कथमत्र 'तन्निसर्गे'तिसूत्रेऽसमासकरण-मिति ? चेत् ।

गमो न भवति देवनारुणानां नै हि यावतीं केवलम् तावतीं
 ब्रह्मन्तीति ब्रह्मणोऽपि विद्यते तां सर्वौ स्थितिं वीथिं वेदयस्ति
 पश्यन्नुपस्त्वाविनियमस्तु नमकेदगतामहुमतां तावत्यां स्थितौ
 क्षीणायामिति सम्बन्धनामादुक्तएतोऽप्येतायत्वा क्षीणायौ गते
 काले इत्यर्थः, वैशारित्यादि सम्मन एवेति तत्त्वं 'देवप्रणुपुत्र
 स्मोहु'ति एगमकेन च सम्भार'मिति च भाष्य एयाकमिति ॥

प्र० १३४६-तनु यत्र महाविषेष्टे सुर्वदा भरतादियु
 च भजेतु एवीयाचरकेतु पुस्तकनिरयेता शान्प्रवृत्तिर्भवति
 तथा विज्ञाते स्थानकामामारापने पुस्तकच्छेदनापणायामादे
 रभाषात् कथं ज्ञानादापन्नमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यम् विज्ञातौ स्थानकेषु भूयन्मन्वागद्वय'मित्येव
 निर्युक्त्यादियु ज्ञानारपयत्वा नृपते, यावद्य न ज्ञायते काचित्
 केवलज्ञानं तान्यून्याधिकज्ञानघटाः सर्वे इति भूयन्मन्वागद्वय
 प्रहृष्येन प्राहृष्येन च सर्वेऽपि क्षेत्रकालेषु स्वादेव ज्ञानस्पात
 धमामिति प्रीतस्त्रार्थसूत्रे तु ज्ञानापयाग इत्यवोक्तं स्थानन,
 यज्ञानशाब्दत्वात् ससर्वेगज्ञानस्यैव ज्ञानस्वार्थं तदुपपापस्य स्या
 नकेन नह सर्वेभाष्यं गृहीय समस्तं च सम्पन्नज्ञानाययोगस्यै-

धोयत्रेकार्थमिति, भयवेतु कुर्यादचित्कार्थयोपस्यैव मिथ्यास्यादे
 तुत्वेन मिथ्याज्ञानरूपत्वादिति, 'भयवेतु' उद्विष्टिप्रयोगनेमात्रो-
 स्यादि भाष्यकारारुपाप्यादुति ॥

प्र० १३४७-तनु इषेऽय दुयामसंगं गणित्पिङ्गं मतीय
 कस्ते मण्यता जीया भागाय भारदिल्ले स्यादि भीसमपायात्
 मन्वीमूत्रादौ गळ्यते, तत्र द्वाद्वाद्वात्वेन मरुसयाद्मदस्यासा
 ह्यस्य प्रहृणात् कास्या भाषा या भारापना ससारनिम्नारा
 दियु कल्पकृतया राप्रवृत्ति ? चेत् ।

उ०-सत्यम्, मच्छ्रद्धाशस्त्रियादियदार्थप्रकारक ठार
 शास्त्र खिनप्रथीनमर्थकरणं नरं तत्रास्तानां पदार्थानां वा हेयापानेवा
 दितया विष्णुगमादितया च य भाचाराङ्गादिग्वचनाप्रकारण मग
 पत्रिर्गणपरैर्यथीयं प्रयतेयद्विभिभागः प्रवृत्ति' न भाषा, तदनु
 सारेण हेयादिज्ञानादिप्रकारण पर्यन्तमारपयमाऽऽजया ठारदा
 न्मस्य, इतरया स्थितवदिति ॥

प्र० १३४८-तनु मात्यादिनां ज्ञानानामाज्ञानं ज्ञानं च
 फलतया प्रवृत्तिरप्येते केवलस्य त्वौदासीन्यमय, तर्हि कथं
 किमिति ? चेत् ।

शैबन्धश्चिरकालीनश्चेति योग्यं बन्धननाम च ॥

प्र० १३५५-ननु सूत्रार्थोभयरूप आगम' कथ्यते, तत्र चाथपिक्षयाऽऽगमस्य नित्यत्वं सूत्रापेक्षया गणधररचितत्वमागस्य स्वीक्रियते, यदि चैव तर्हि कथं भगवन्तोऽर्हन्त प्ररूपका अर्थस्यै कथं च 'अथ भासइ अरिह'त्ति च'नियुक्तिवच ? इति चेत्।

उ०-सत्यम्, अर्थो द्विधा-पदार्थरूप अभिधेयरूपश्च, तत्र लोकादीनां पदार्थानां वाच्यानामकृत्रिमत्वादिना नित्यतेति नित्योऽर्थरूप आगम, पर तेषां लोकानित्यास्तित्वादीनां यन्निरूपणं तदर्थप्रणयनं तच्चाहर्द्दिर्भगवद्भिः कृतं तन्मध्यस्थधर्मादिपदार्थापेक्षया सूत्ररूपेण गणधरैर्द्विंशत्तद्दृष्टमिति न कुत्रापि कायानुपपत्तिर्विदुषामिति ॥

प्र० १३५६-ननु भगवतामर्हतां देवत्वमेव केवलं भवति गुरुत्वमपि चेति चेत् ।

उ०-पञ्चसु परमेष्ठिषु ये केवला आराध्यास्ते देवत्वस्वरूपा ये तु आराध्या आराधकाश्चैत्युभयरूपास्ते गुरुव इति लक्षणं द्वयोरपेक्ष्य भगवन्तोऽर्हन्त सिद्धानामिव केवलं देवत्वमलकुर्वन्ति, अताराधकत्वाच्च सामायिकोच्चारं 'भदन्ते'ति न कथ-

यन्ति, सिद्धानामश्रित्य तदुच्चारस्वाचारार्थमेव, परं ' सत्वानां धर्मशास्त्रार्थदेशको गुरुरुच्यते' इति धर्मोपदेशकतामपेक्ष्य गुरुत्वमप्यव्याहृतमेव, अत एव स्कन्दकोशेशादिषु भगवतो महावीरस्य धर्माचार्यत्वं स्पष्टमुद्दिष्टं यत्तत् परमं मान्यमेवेति, तत्रपार्थक्यकरणे तु भगवतामर्हतां देवत्वमेव, तद्धि गुरुपदादतिशयेन महदिति महत् पदस्य मान्यत्व, किञ्च-तदेव हि जैनत्वं यत् सर्वेऽर्हसिद्धा देवा एव इति त एव च देवा इत्युभयथा प्रत्ययावधारण, अन्यथा सर्वे हि आस्तिका देवगुरुधर्मतत्त्ववादिन एवेति ॥

प्र० १३५७-ननु मिश्रे वैक्रियमिश्र कथं नेति ? चेत् ।

उ०-'मीसो न कुणइ काल' मिति वचनात् भवान्तरीयं त्वेकमपि तस्य न भवत्येव मिश्रं, तद्भवीयं तु देवनारकयोरपर्याप्तत्वेन मिश्रत्व नरतिरिक्त्वां तु मिश्रस्याल्पकालीनत्वान्मध्यावसायाच्च वैक्रियकरणस्यैवासभवस्तत् एव च तन्मिश्रमपीति ॥

प्र० १३५८-ननु सत्यप्यम्मडादीनां देशविरतानां शतशो वैक्रिये किं न तेषां वैक्रियो योग ? इति चेत् ।

उ० - स्वलिङ्गविषयमेतद्वैक्रियाद्याभाववच, परमार्थप्रति

३०-नैसर्गिकान्नचिन्ममत्रस्य सम्पत्त्वस्य मिथस्वरूपार्थं, अत एव सम्मिश्रिती जीवा, उवाहं पदपर्यं तु सारहरंस्याविना प्रागुद्भूतसम्पत्श्रोतस्यापि नैसर्गिकत्वाद् यन्माद् प्रवचनार्थो नामुपवेश इत्यानं च, अचिन्ममे तु तस्मिन् जीवादीनां प्रवचनप्रतिपादानमर्थो भवति प्रमेयं इति कथितं क्षेत्रं यत्रो मन्त्र्या माप्यकारैरेपीति कतरुत्र निसर्गसम्पत्त्ववाचिकारे 'भुगदेशाद् सम्पत्श्रोतमुपपत्त' इत्युक्तमपिगमाधिकारे तु 'पते पदेनाद्यस्वार्थंयदानं भवति तद्युगमवर्द्धनमिति तत्त्वार्थप्रत्या नस्योद्देशोऽस्य पतेति ॥

प्र० १३५३-न्तु जीवादीनामर्थोनां सहेयेण सत्त्वाविमिद्धा-
रेविस्तरेश वा प्रवचनवाच्यतां ज्ञान न स्याद् कथं तदा
सम्पत्त्वगतमिति ? चेत् ।

३०-सत्यम्, नहि जीवानां भवदानमेव सम्पत्त्वार्थं, तस्ते एव
पयोतानां सिद्धानां च न स्यादेव तत्, किन्तु येन गुणेन प्रव
चनप्रतिपादानां जीवादीनां धवदानं भवति स गुणः सम्पत्त्वः,
उच्यते च 'अणं सारहा तयं सम्म'ति, तथा वाच्यार्थोऽनां वीत-
रागानां सिद्धानां सम्पत्त्वगुणस्य सत्ते न क्वचिद्विप्रतिपत्ति

रिति, गुणस्य तस्य सिध्यत्त्वनाशादिभ्रमत्वादात्मस्यरूपत्वाच्च,
अत एव 'औपशमिकादिभ्रमत्त्वामावाधे'त्यत्र सत्ते सम्पत्त्व
स्वाधस्याल सिद्धयुक्तिमिति ॥

प्र० १३५४-न्तु वागादीनां सर्वथा तदोप्यक्रमेण पुत्र
कान् तदोग्यानाहृष्य परिष्णमप्याम्भवनादि कृत्वा च प्रवर्तत
प्रवृत्तिस्तद्व्यौरिकस्त्रीनां दस्रीपथामपि भविष्यति, ततस्तत्र
पृथक् संघाततत्त्वनाक्य अनर्थके प्रवृत्ती इति चेत् ।

३० - सत्यम्, मापादियोग्या भायावर्गव्यापुद्गला स्यत
स्तथा परिष्ठास्तथामृता एव च मापकादिदशायामुपयु
ज्यन्ते, दस्रीरयोग्येषु पुद्गलेषु तु तत्तच्छरीरतया परिव्रामो
ऽपि अत एव वैश्वित्तमुद्गलात्ताय प्रवृत्ता सेवा एलावीम्
सारागेच पुद्गलानौदारिकवर्णणागतानपि गृह्यन्ति, आहृताहारा
नुसारी च तैश्चसस्रीरपरिष्णामोऽपि, औदारिकावितनुयोग्या पुद्ग
कास्तत्तथा परिष्णता अपि संप्रात्य परिव्राम्यन्ते, अत एव माद
जीवरसहृष्यविभावस्य विक्रान्नाविभावस्य च प्रसङ्गः, किञ्च
तदुद्गुणानां स्थित्वाद् गृहीतानां प्रचुरकालं चारुजापया
कृत्य न तथा वागादीनां तेनां सामयिकत्वात्, तदाऽत्रैव सत्

गवत् लोक्यवहारं जीवस्वभाव चानुसृत्येति ज्ञायते, तेन स्पशनेतरादितया न दर्शनविभाग' इति वयं, अन्यश्चेद्धेतु स्यात् सुधियां गम्य सोऽपीति ॥

प्र० १३६३-ननु 'चारवार सञ्ज्ञाय सातवार चैत्यवन्दने'-त्येतस्यातिचारपाठस्य कोऽर्थः ? इति चेत् ।

उ० - चारवारसञ्ज्ञायो'त्यत्र वारशब्दो मम वारः मम सुवार इत्यादिवत् वेला अवसरपरपर्यायोऽर्थः, सातवारचैत्यवन्दने'त्यत्र तु वारशब्द आधृत्यर्थः, तथा च सप्तशत्रैत्यवन्दना-नीत्यर्थोऽस्येति, अतश्च 'चाउक्काल सञ्ज्ञायस्से'त्यादेर्न वाध इति ॥

प्र० १३६४-ननु भरताद्यास्तु कर्मभूमिषु ये तिर्यक्त्वेऽपि प्रपन्ना देशविरति ते तत्क्षेत्राभिजातकृषभादीनां चतुर्विंशते-जिनानां स्तवनमयेन चतुर्विंशतिस्तवेन भवन्तु कृतार्था, परम-कर्मभूमिजाना शेषतिर्ग्लोकवासिना देशविरतानां तेषां कथं कृतार्थेतेति ? चेत् ।

उ०-प्राक्तावजातिस्मरणादिना तादृशां तेषां तद्वत्त्वभावात् पूर्वभवक्षेत्रचतुर्विंशतिस्तवेन स्यादेव कृतार्थता, अक्षेत्रकाला-श्रितानां चतुर्णामुपमचन्द्राननादीनां स्तवेन तु सर्वेषामपि कृता-

र्थत्वे न गन्धो विरोधस्येति ॥

प्र० १३६५-ननु किमिति साकारोपयोगानामष्टप्रकार-त्वात् साकारोपयोगपरपर्यायस्य ज्ञानस्यावरणान्यष्ट्या नोच्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यम्, नहि स्वरूपेण मत्यादिज्ञानवन्मत्तज्ञानादीनि, सिद्धादिषु तत्सद्भावप्रसङ्गात्, उपरक्तदीपप्रभावत्तानि मत्तज्ञानादीनि मिथ्यात्वप्रभयोपरक्तानीत्यज्ञानान्युच्यन्ते इति ॥

प्र० १३६६-ननु मिथ्यात्वमिभिः कुदेवादीनां नत्यादीनि यानि क्रियन्ते तानि किंफलानीति ? चेत् ।

उ०-मत्तज्ञानावरणादिक्षयोपशमफलानि, अनेनैव च फलेन तत्कृतग्रन्थारम्भनत्यादीनां फलवत्तावसेयेति ॥

प्र० १३६७-ननु मत्तज्ञानादीन्युपाधिजानि न स्वाभाविकानि तर्हि सामान्येन उपयोगभेदेषु विशेषेण साकारोपयोग-भेदेषु मत्यादिवत् स्वतन्त्रतया कथं गण्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०-सत्यम्, जीवा ह्युपयोगलक्षणा, न च मिथ्यादृशां मत्यादीनि ज्ञानानि भवन्ति, तद्वतामर्धपुद्गलावतर्दिर्वागवश्यं मोक्ष-सद्भावात्, ततस्तादृशां मिथ्यादृशांमुपयोगवैशिष्ट्यार्थं मत्या-

बधात्तत्र ह्येवमायादेय सति कारणे त्वयादाप्रक्षीयादीनां सायुयनादे प्रवागा न तु तस्येति प्रायते ॥

प्र० १३१९-अनु त्वन्नाहारकस्यां क्य नाप्रमत्तताऽऽहार क्यतामिति? चेत् ।

उ०-तत्काले सन्धेयरीपलात् प्रमत्तत्वं तद्वस्तुमुद्गतावुच- र्त्वपि तथायागामाबादेवाममत्तत्वं नहि तद्वस्तुसम्बन्धे ययातया सम्यमिति नदपुरजीपनमाशुस्त्रे प्रमत्तभाववत्तदभावमात्रात् प्रमत्तना किन्तु तदुत्तररविशिष्टसाधनाविति ॥

प्र० १३२०-अनु 'सुक्काकंरिपाद'सिबचनान् भगवान् वीरु गुह्यारमत्तरं दूताः केचनं, गुह्यं 'गुह्ये चाये' (पूर्वविद्) इतिबचनान् प्राकालीनप्रमत्तानां स्वस्यानां पूर्वानां संबन्धेऽप्रम- त्तानां तु चतुर्दशायिस्र इति-अकबचनान् यत्रैयित्वा काष्ठमु द्धत्तं कामोऽप्रमत्तस्यार्त्तां प्राग्भव च 'मेसायिक्कारसगय' इति न वीर- प्राग्भये द्वापरगाह इति सर्वं क्य तस्मीयमिति ।।

उ०-धीयीरे वर्जिताऽप्रमत्तता निद्राऽभावक्या नाप्रमत्तगु षत्क्या, प्रमत्ताद्यापूर्वपरा अग्नि गुह्यस्य र्यायिन' इत्यकं ठक्ता, प्राग्भनीयमेहाश्वाहीत्य संबुक्कामागश्य, ततः क्वतिषित् पूवय

रोऽपि स इति ॥

प्र० १३२१-अनु मय्यमानमगाद्रव्याणां प्रहात् क्य मल म्पयिःश्रीतलागतफानतेति ? चेत् ।

उ०-तद्व्युत्थमाप्यमनोद्वेष्येषु ये मूता मविष्कृतस्य खिन्तन- पर्याणस्तेयामपि ज्ञानाविति ॥

प्र० १३२२ अनु 'अ साम्ब्रमाहृजं वंसम्य मिरयाप्तोक्तेः सामाव्यङ्ग्याविनाभूतं च विशेषज्ञानमितिसोकोक्तेः विशेषण्यधि रोष्णानमस्तदा वैशिष्ट्यनामानुत्यचेन्न योस्य एव ज्ञानात् पूय नू प्राह च तदा दर्शनोऽप्योग', परं यया मतिज्ञानमेवेपु धोत्रादि ज्ञानानां विशेषग्रहकराणां पार्यन्त तथा सामान्यप्रहायेभया वरंलाभि किं नहि !, किञ्च-नयनेतत्तस्यैव च विभाग इति? चेत् ।

उ०-सायम्, वस्तुतया पाठक्यापुष्पयोगानां प्रतीन्द्रियम स्येव विशेषायोधकरपञ्चानविभागवत् सामान्यावबोधकराणां दर्शनामपि विभागः, परं सामान्यानामप्यक्करपत्वाच्च विमा गानामवबोधा, न च ज्ञापनं सैव च सामान्याववाधाऽप्यक्करपता वा, परं तज्जातफल्ममेस्य विभागाऽबं वरानि मय्येतरक पतया तु इत्येकपितया ठयोताम्बकाप्यया च पुद्गलमनां विमा

इति कारणकार्यदशामाश्रित्य वन्धहेत्वभावनिर्जरे करणतयोक्ते इति न कश्चित्फले विशेषो द्वयोर्वाक्ययोरस्तीति ॥

प्र० १३७३-ननु कर्माणि यथा वध्यन्ते तथा वेद्यन्ते इति नियम श्रौतैतशासनेऽस्तीति ? चेत् ।

उ० - २७, वद्धाना कर्मणामवश्य भोग 'नाभुक्त क्षीयते कर्म' पर कर्मणां द्विधाऽनुभव-प्रदेशतो रसतश्च, तत्रावश्य प्रदेशतोऽनुभवनीयानि कर्माणि, निन्दादिना तपःप्रभृतिभिश्च यः क्षय कर्मणा कथ्यते स रसोदयापेक्षया, किञ्च-कानिचि-त्कर्माणि यथा वध्यन्ते तथा वेद्यन्ते, केषाञ्चिद्भ्रसोदय क्षीयते कानिचित्स्वजातीयोत्तरान्यप्रकृतितया सकाम्यापि प्रवेद्यन्ते, कानिचित् स्थितिरसाभ्यामुक्त्य वेद्यन्ते कानिचिदपकृत्यापि वेद्यन्ते इति चतुर्धा कर्मणा कर्म तथाऽतथावद्धमबद्ध वेद्यते इति चतुर्धा वेदनमिति ॥

प्र० १३७४-ननु किमिति सामायिकादिषु करोमीत्यादी-न्यसमच्छन्दोपपदक्रियाकानि दशवैकालिकपाक्षिकसूत्रादिषु तु महाव्रतदण्डकेषु न तथेति? चेत् ।

उ० - सत्यम्, सामायिकसूत्रं गुरुभिरुच्यार्थमाणं केवलं

प्रत्याख्यापकतयाऽस्ति, कालिकादिषु तु परस्परालापपूर्वकं, तत्र शिष्य आह- 'पढमे भते! महव्वप'त्ति, गुरुराह- 'पाणाइवायाओ वेरमणं' इति, पुन शिष्य आह- 'सव्व भते! पाणाइवायं पच्च- कखामि, गुरुराह - 'से पाणाइवाप'त्यादि, शिष्य आह- 'जाव- जीवाप'इत्यादि ॥

प्र० १३७५-ननु चारित्रस्य जीवता मरणेन च त्यजने को विशेषः? उभयत्राप्यविरत्यादिकर्मणामुदयागमादिति चेत् ।

उ०-सत्यम्, जीवता त्यागे प्रमादो हेतु विराधन च, मरणे तु तस्मिन् अखण्डारधना वीर्याचाराचारश्चेति ॥

प्र०-१३७६-ननु जिनोक्तिष्वस्तु वीर्याचारः, परमाचार्या-दिप्रोक्तेषु वीर्याचाराराधना चरणाराधना च कथमिति ? चेत् ।

उ०-आचार्याणां जिनदत्तस्यैव शासनस्य प्रवर्तनात् जिनोक्तार्थप्रतिपादकत्वाच्चावश्य तदुक्ताराधनादेव वीर्याचारा-राधनं चारित्रस्याखण्डमाराधनं चेति ॥

प्र० १३७७-ननु वेदनीयस्य मोहस्थोपशमे च क प्रति-विशेषो? येन मोहस्थोपशम इष्यते नान्यस्य, धर्मश्च तत्रैव अन्यत्र त्वधर्मो हेयता चेति चेत् ।

इति नामानामप्युपयागये परितस्त्वानमिति ॥

प्र० १३१८-मनु मत्पञ्चानामिवत् मित्याहारां बहुवचनानां विनि विपरीतानि किं न भवन्तीति ? चेत् ।

उ०-विशेषात्सर्वनीमूलसामाम्बुष्यद्वबोधकत्वं तस्य धातुकारत्वात् विदिष्टता तदभावादेव च न मित्यात्वात् । अनेता विपर्यस्तमिति बहुवचनानामिवसद्भा न भवति निर्वचं च सामाम्यमित्यपि द्वेष्यमिति ॥

प्र० १३१९-मनु 'सपट्टिककर्मणो धम्मो'ति 'बपट्टिकमुष्टि कसणे'ति 'अथ इमे समणे'त्यादिमित्तामासरे प्रतिशब्दस्य स्यात्तदर्थस्येति गणित्वादीनामाश्रयकानामाश्रयकत्वं कुतो सम्भवे ? इति चेत् ।

उ०-मत्स्यम् भावस्यकस्य निर्युक्तावेव 'साससयं गो-सत्' मित्यादिषु प्रतिशब्दस्य कस्योक्तेः काठसूत्रियवैश्वक्याते धातुमर्थिकोक्तेस्तत्र प्रतिशब्दस्य कस्योक्तेः नामागमिक इति ॥

प्र० १३२०-मनु कारतरत्वां कयं बाधत्वं कुत कस्यैव तदभास प्रवृत्तं प्राह च तस्य किनामेति चेत् ।

उ० - १३१७ भाञ्जित्वा 'दुनयेन्द्रिये'त्यादिकाप्यकाराच्च कारतरान् औष्ठिकानाम्ना अनुः, पञ्चाच्च धीहीरसुयादीनामयत्सर 'त' साह धैमलस्य न कसंभ्यमित्यभिप्राये 'आद्या' इत्युच्यन्ते प्रसूतो चपवित्तु ककारादित्ये च सत्येऽपि तेर्मा न यैमलस्य नाममात्रस्य तयोपस्था मित्येतेरिति ॥

प्र० १३१९-मनु शीतकाञ्चवित्प्रचितानामपि पानीयानां सचित्तमचनकाकः प्रारत्तवतुत्कादिभिः कथ्यते, तत्र प्रहरमान धरिकादिभिर्विद्यसचतुर्थ्यमागेन वेति ।

उ०-द्विषत्तुर्थ्यमागक्योऽत्र प्रहरो गण्य षट्ठिकादिभिर्मालं तु प्रीप्यन्तौ न चैव निर्वहतीति ॥

प्र० १३२२-मनु करणवित्त्वार संवरण निर्वरत्या चावा मोति मोक्षमिति मसिचीयते, हेतुविचारे च 'वण्णहेत्वभावनि-र्वरत्वा'मिति सूत्रं कृत्स्नकर्मविप्रयोगो मोक्ष इत्यमेव सवध्य वण्णहेत्वभावनिर्वरे करणत्वेन प्रोच्येते, तदिकमिति ? चेत् ।

उ०-सात्यम्, सर्वसवरक्य परम कारणयोगिवदगाक्यमा मित्य सवः करणत्वाऽमित्त', तस्यामेव इत्यावां यागामावात् कर्मव्यथासाक, नूतनव्यथासाकावादेव च प्राणव्यथानां शये मास

४०-सत्यम्, अथकारणमूलानां द्रव्यादीनां बाह्यसाधनेन
 तेषु तेष्वेव स्वादिबन्धनात् विगमस्ततश्च वेद्यस्याभावात्, अथत्वं
 द्रव्योन्मेष द्रव्यादिषु मोहपुद्गलानामेव तयामास्ते रोष इति
 द्रव्योन्मेष प्रतिविशेष इत्यादिगुणस्वादिर्भावहेतुत्वाच्च माहो
 प्यामस्येकत्वं परस्य तत्रदृश्यनिर्घोषहेतुना प्रतिरोधात् प्रतिरोध
 इति सहजोपपत्तेः ।

प्र० १३७८-न्तु अपर्याप्तको केचक सायिष्ठे वा ह्यमते ?
 इति चेत् ।

४० - अथस्यमानसायिकबन्धुस्यसुरे परं धति गत-
 लमते तौ अपर्याप्तकथायामपि ह्यप्य सायिष्ठं तु स्वार्थेव तत्र,
 अन्यवेद्यक्यास्तु सायिष्ठं ह्यन्येव परत्रैतीति ।

प्र० १३७९-न्तु अपर्याप्त औपशमितो ह्यन्यते नवेति ? चेत् ।

४०-अथकारणं साधुचरोक्तेषु यच्छक्ति, तत्र चाप एव
 समय सम्यक्त्वपुद्गलानां क्षेत्रेण केचक इति न स तत्र ह्यन्यमा-
 नस्तत्र कालमेव न करोति, ततो न तत्र च स्वासुक्त्वात् प्रति
 पत्तिः क्षेत्रे कदाचिद् तदास्त्वत्र चतुर्गतिह्यस्वातेयामिति ।

प्र० १३८०-न्तु निपेक्ष कथा क्रिप्ते किं कालावधिपर

वेति ? चेत् ।

४०-शृणु, निपेक्षन निपेक्ष इतिशब्दार्थानुसारेण यद्द्वानां
 कर्मदृष्टिकालां रक्षणं निपेक्षं, क्वदे च रक्षण किमिति ? चेत्
 मोक्षयतया ध्ववस्थापन समथानुक्रमण येद्वानां हीना हीनतरा-
 पुद्गला रक्ष्यन्ते येद्वनं च कर्मणामथायाक्तालाद्वनन्तरमेव मय
 वेति तत्कालानुसारेण यद्द्वानां पुद्गलानां रक्षणं, तथा च यथा-
 यथाकाल एव अत एवाथाया कालत्वं स्थितौ निपेक्षकक्षणे
 निपेक्षस्य विपर्ययात्कालश्च कर्मणामनुदयकाल एवेति ॥

प्र० १३८१-न्तु किमिति तीर्थकराहारकयार्जपथ्य उरठ
 शेऽपि स्थितिपन्थे काष्ठः समानप्राय एवास्तच्छोटीकात्रीसागर
 मान् उच्यस्यास्यत्वात् प्राय इति, परेषां तु महागतिविशेष
 इति ? चेत् ।

४०-शृणु, द्रव्यमप्येतत् सुदृशां तेषां तावद्गमान एव मोक्षो
 नाधिको वेति योग्यमुच्यते द्रव्यादृश्यमपीति, यदुत्तरमवबता यद्यमपि
 किन्नामापैस्त्वयि निष्ठाधित्तु तत् प्राक् तृतीय एव मय न चापैति,
 अपूर्वकरणगुणस्याप्तं यावद् बध्यते तत् सततं सयोनिगम्यभि
 मेनफलेभोदयमेति, अत एव तावत्स्थितिमात्रवेऽप्यवबतमुद्भव

ज्ञानान्थाश्रित्य प्रमाणभेद, अनुयोगादिषु प्रमेयान्युद्दिश्येति द्वैविध्य-
चातुर्विधे । अन्यच्च नन्दीतत्त्वार्थादौ यावज्ज्ञानान्यपेक्ष्य प्रमाणवि-
भाग अनुयोगद्वारादौ अनुयोगमाश्रित्य तद्द्वितीयभेदमुपक्रममा-
श्रित्य प्रमाणविभाग, तथा च नन्द्याद्युक्तो लोकोत्तरविभाग; अनु-
योगद्वारादौ तु अनधिगतलोकोत्तरश्रुतानुयोगान् सुगधलोकाना-
श्रित्येति लौकिक स, भवत्येव च श्रोतुविशेषानधिकृत्य व्या-
ख्येयस्वरूपनिरूपणया भेद, यथैकस्यैव धर्मस्य बालादीन् श्रोतृ-
नपेक्ष्य, अत एव चातिशयज्ञानधारकपुरुषविशेषापेक्षया रिक्तभृ-
तमन्त्रायामुत्पन्नानभेदेऽपि अनतिशय्यपेक्षया तत्र तद्भेदाभावेन
निर्भेदतया श्रोत्रदेशिनृपस्थाग्रे श्रीकेशिकुमारगणधरैर्निर्देशो-
ऽकारि, अत एव चतुर्विधत्वस्थाप्राप्ताप्य गणयित्वा भाष्यकारा
नयान्तरेण प्रामाण्यमाह ॥

प्र० १३८८-ननु परमेषुपञ्चकनमस्कृतिषु किमित्यादाव-
ईदमस्कार ? सिद्धा हि सम्पूर्णतया कृतकृत्या, अर्हन्तो न तथा,
किञ्च-अर्हतामपि नमस्करणीया सिद्धा इति चेत् ।

उ०-न, ज्ञानाद्यात्मगुणानपेक्ष्य द्वयेषामपि सम्पूर्णत्वेन कृतकृत्य-
त्वात्, नमस्कारश्चाहर्हद्भिच्छास्त्रस्थ्य एव विधीयते सिद्धानां, न तीर्थ-

करनामकर्मफलसिद्धिरूपतीर्थप्रवर्तनकाले इति, किञ्च तीर्थकराति-
रिक्ता हि स्वनिःश्रेयसकाम्यया मोक्षमार्गमनुतिष्ठन्ति, भगवन्तोऽ
र्हन्तस्तु वरवोधिलाभकालादारभ्य जगदुद्धारकाम्भ्यैवानुतिष्ठन्ति
मोक्षमार्गं, ततः प्राप्तमोक्षमार्गानां त एवादौ नमस्कार्याः, अत
एव ऋषभमीनां जिनानां सिद्धत्वेऽपि प्रथमपदेनैव नमस्कार-
क्रियते, 'अरिहते कित्तइस्सं चउवीसंपी'त्यादिबचनात्, भगवतां
हि प्रब्रज्योपसर्गसहनघातिनाशकेवलाधिगमतीर्थदेशना. सर्वा एव
परार्था इति स्पष्ट तत्त्वार्थहारिभट्टीयवृत्तौ, तथा च तेषां
सिद्धिप्राप्तिरानुपङ्गिक मोक्षमार्गाचरणफलं मुख्यं तु तीर्थ-
प्रवृत्तिद्वारा जगदुद्धार, किञ्च-अन्यत्, यथा जगति प्रमाणानां
प्रमेयत्वे सत्यपि प्रमाणातिरिक्तप्रमेयानां प्रमाणाधीनव्यवस्था-
सिद्धे प्रमाणानां पार्थक्यमादिकथनीयत्व च तथाऽत्राप्यर्हतां
सिद्धत्वे सत्यपि तदतिरिक्तानां तेषां तत्प्रामाण्यसिद्धौ प्रामाण्य-
सिद्धेः सिद्धपार्थक्यं तदादिकथनीयत्वं च ज्ञेय, अपिच-जिननामक-
मौद्ध्येन निष्पद्यमानत्वेन जिनानां तद्विशेषचतुष्टयं तन्नामादि तस्मिन्
जीवेऽवस्थाभेदेन समस्तमेव, सिद्धादिचतुष्टयस्य तु नामादि-

मठेश्वरः, सम्पत्प्रदायावशं मतिभुतोमयकल इत्यामिनिबो
 धिक्युतयोः समस्यास्त्ये विरोधा न, एव च मत्या सह
 भुतस्य प्याचिस्तत्रामिप्रदिकमिप्यस्त्वगोचराया मतेर्भ्रह्म
 तस्याः सुतेन प्यात्तौ न विराय' तत्पार्यमाप्यस्य तु शान्यम-
 न्नामविष्टाविभुतमपस्यास्तीति न तथाप्यास्तत्ये दोषेभ्यः मने
 केया नैमर्गिकास्तीनां भ्रमप्रविष्टाविभुतस्य पताऽभावा भवेदिति ॥

प्र० १३८ - ननु 'एव अप्यरिचद्विप सम्मते वैकमनुय
 अमनु इत्यत्र नारकनिरर्था किं न प्रह्वं हृत ? मवाप्रतिपाति
 सम्परत्वा नरके तिरग्नि च न गच्छति, सायिकसम्पत्स्ववशा-
 मपि नरकेऽसक्त्यातागुणकतिरिचि च गमनसमवाचिति चेत् ।

उ० - सत्यम् ननु क्वत्सम्पत्तितसम्पत्स्वस्यानं वर्यते
 किन्तु सम्पत्स्वत्वादनन्तरं प्रमाप्यापि देवसर्ववित्त्युपशामस-
 पकभक्त्या वर्यते इमंश तद्विषयं देवमनुष्यजन्मानोरेव न वैकत्र
 जगमनि उपशामहरणं धेयिष्येय इत्यत्रैवेत्येतत्तदुपशामेभ्योप्या अन्य-
 समवात् उपशामेभ्योप्युत् प्राद्वन्तरभवः कस्यपि दास्यते च
 उपशास्य सर्वोप उपशान्तं भवत एव 'अन्तरं'त्यादिविकल्प-
 एष्यं चेत् कात्यायनार्थप्याख्यायामिति ॥

प्र० १३८६ - ननु 'अथइस इस य अमिन्ने, नियमा सम्म तु
 सेसए मयेत्यत्र 'सम्मं शप्येन सम्यहसुत वाक्यं सम्यस्यं
 वा', अथ सम्यहसुताधिकारविरोधः, ठिठीयेऽपि न च
 सप्तमी न च बहुवचनमपि तस्याः, इय च तदनन्तरं सम्य
 क्त्वभेदाधिकार ? इति चेत् ।

उ० - सत्यम् सम्पत्सुतकथनं चतुर्दश वृत्तं च पूर्णमि
 पूर्वापि सम्यक्युत नियमात् न तद्व्याख्यापि कदाचनपि मिय्या
 स्ववान् भवति येन तानि मज्जनावसिन्त्युः शोपमयोन्नन नु
 वानं सम्यह स्यादा नैति न तद्व्याख्यायत्, सम्यकन्यवतामय तानि
 स्तुलंभ्यामिति इदमम् ॥

प्र० १३८७ - सम्पत्स्य तत्त्वाद्यौ प्रत्यक्षपरश्रुतत्वन प्रमा
 नस्य द्विविधे स्पष्टं निरुक्तिरे किमित्यनुयागद्वारादिषु प्रत्यक्षा
 नुमानोपमागामात्मन वास्तुविषय मुख्यभवेत्वेन, प्रत्यक्षाद्विद्व
 त्वाद्यनुमानादीनां प्रत्यस्तद्वितरत्वेन नैवद्वयप्राप्त्यानं युक्तम् ।

उ० - मुख्यभेदा द्वि यथा परस्परवैयर्थ्येन यथा युक्तस्तथैव
 मुख्यभेदप्रयाजकमुक्त्येतात्पर्यामिवाञ्जक्य एव युक्तं तथा
 चानुमानादीनां परोक्षभेदेव प्राग्भेदः कार्यः किञ्च-तत्त्वापार्थो

ज्ञानान्ध्याश्रित्य प्रमाणभेद, अनुयोगादिषु प्रमेयान्युद्दिश्येति द्वैविध्य-
चातुर्विधे । अन्यच्च नन्दीतत्त्वार्थादौ यावज्ज्ञानान्यपेक्ष्य प्रमाणवि-
भाग अनुयोगद्वारादौ अनुयोगमाश्रित्य तद्द्वितीयभेदमुपक्रममा-
श्रित्य प्रमाणविभाग, तथा च नन्दाद्युक्तौ लोकोत्तरविभाग, अनु-
योगद्वारादौ तु अनश्रितगतलोकोत्तरश्रुतानुयोगान् मुग्धलोकाना-
श्रित्येति लौकिक स, भवत्येव च श्रोतृविशेषानधिकृत्य व्या-
ख्येयस्वरूपनिरूपणाया भेद, यथैकस्यैव धर्मस्य बालादीन् श्रोतृ-
नपेक्ष्य, अत एव चातिशयज्ञानधारकपुरुषविशेषापेक्षया रिक्तभृ-
तभस्त्रायामुमानभेदेऽपि अनतिशय्यपेक्षया तत्र तद्भेदाभावेन
निर्भेदतया श्रोत्रदेशिनूपस्याग्रे श्रीकेशिकुमारगणधरैर्निर्देशो-
ऽकारि, अत एव चतुर्विधत्वस्याप्राप्त्या गणयित्वा भाष्यकारा
नयान्तरेण प्रामाण्यमाहुः ॥

प्र० १३८८-ननु परमोष्ठिपञ्चकनमस्कृतिषु किमित्यादाव-
ईन्नमस्कार ? सिद्धा हि सम्पूर्णतया कृतकृत्या, अर्हन्तो न तथा,
किञ्च-अर्हतामपि नमस्करणीया सिद्धा इति चेत् ।

उ०-न, ज्ञानाद्यात्मगुणानपेक्ष्य द्वेषामपि सम्पूर्णत्वेन कृतकृत्य-
त्वात्, नमस्कारश्चाहंदिभिक्षाप्रस्थय एव विधीयते सिद्धाना, न तीर्थ-

करनामकर्मफलसिद्धिरूपतीर्थप्रवर्तनकाले इति, किञ्च तीर्थकराति-
रिक्ता हि स्वनिःश्रेयसकास्यया मोक्षमार्गमनुतिष्ठन्ति, भगवन्तोऽ
हन्तस्तु वरबोधिलाभकालादारभ्य जगदुद्धारकास्यैवानुतिष्ठन्ति
मोक्षमार्गं, ततः प्राप्तमोक्षमार्गाणां त एवादौ नमस्कार्याः, अत
एव ऋषभादीनां जिनानां सिद्धत्वेऽपि प्रथमपदेनैव नमस्कार-
क्रियते, 'अरिहते किञ्चिद्दस्स चउवीसपी'त्यादिब्रह्मनाव, भगवतां
हि प्रब्रज्योपसर्गसहनघातिनाशकेवल्लाधिगमतीर्थदेशना' सर्वा एव
परार्था इति स्पष्ट तत्स्वार्थहारिमडीयवृत्तौ, तथा च तेषां
सिद्धिप्राप्तिरानुपङ्गिक मोक्षमार्गाचरणफलं मुख्यं तु तीर्थ-
प्रवृत्तिद्वारा जगदुद्धार, किञ्च-अन्यत्, यथा जगति प्रमाणानां
प्रमेयत्वे सत्यपि प्रमाणातिरिक्तप्रमेयानां प्रमाणाधीनव्यवस्था-
सिद्धे प्रमाणानां पार्थक्यमादिकथनीयत्व च तथाऽत्राप्यर्हतां
सिद्धत्वे सत्यपि तदतिरिक्तानां तेषां तत्प्रामाण्यसिद्धौ प्रामाण्य-
सिद्धे सिद्धपार्थक्यं तदादिकथनीयत्व च ज्ञेय, अपिच-जिननामक-
मोदयेन निपद्यमानत्वेन जिनानां तन्निक्षेपचतुष्टयं तन्नामादि तस्मिन्
जीवेऽवस्थाभेदेन समस्तमेव, सिद्धादिचतुष्टयस्य तु नामादि-

मनश्चेत् सस्यदाधारस्य मतिद्युतोमयवस्तु इत्यामिनिगो
 पिकृष्टुनयो सामप्यस्तस्यै विराधा न, एव च मस्या सह
 धुनस्य व्याजिनस्तत्रामिन्द्रिमिष्यात्वयोधराया मतेर्षदात्
 नस्या भूतन प्यातो न विराय' तत्कार्यमाप्यगत तु वाप्यम-
 न्त्रयिषादिभुनमयायाभतीति न तत्राप्यास्तस्यै वाप्येभ्यः कने
 इना नमनिहस्तीना भङ्गप्रविद्याशिशुतस्य यनाप्रमासा मवेदिति ॥

प्र० १३८ - मनु 'एय अणरिषादिप सस्येते देयमनुय
 जमसु इत्यत्र नारकनिरभ्यां किं न प्रहणे कृतं ? नचाप्रतिपानि
 मय्यरथा नरक निरिष्य च न गय्यस्ति साकिकसस्यसत्ववता
 मयि नरकेऽननवाणायुक्तनिरिष्य च गमनसमवायिति चेत् ।

उ० - नस्यम् नात्र केवलमगठितसस्यस्यस्यानं वष्यत
 किन्तु सस्यहृत्पादनस्तरं सस्यप्राप्याणि देगसर्वविण्युपयमस-
 पकृधप्यया गप्यन्ते प्रमारा, ताभ्यै नैवमनुप्युङ्गमनारेव न कैकत्र
 जगमनि इगानसराभञ्जिद्वये सागृधेयत्नस्तत्रमुपदानमेष्या अप्य
 समवात्, उपगमभञ्जियुतः प्राट्जरमयः अस्वीय-कास्तरे च
 उपरान्त सर्पाय इनादित् अत एव 'अस्यर त्याविर्बिहस्यः,
 स्यष्टे चेत् काटयाचार्यप्याख्यायामिति ॥

प्र० १३८१ - मनु 'खतदस वस व अभिद्रे, निपया सस्यं तु
 सेसप मयले त्यत्र 'सस्यं शब्देन सस्यकृष्टुठ वाच्यं सस्यस्यत्व
 वा', भाषे सस्यकृष्टुताभिकारविरोच' द्वितीयेऽपि न च
 सपठमी न च बहुवचनमपि तस्या, कथं च तद्वमस्तरं सस्य
 स्यमहायधिकार ? इति चेत् ।

उ० - सस्यम् सस्यकृष्टुठकथने खतुर्वरा वरा च पूर्णानि
 पूर्णानि सस्यकृष्टुत निपयात् न तद्वाक्काऽपि कदाचनानपि मिष्या-
 त्ववान् भवति येन तानि भजनावन्ति स्यु शेषमर्वास्तन मु
 ज्ञान सस्यकृ स्यादा नेति न तत्रभनावात्, सस्यस्यत्वतामस्य तानि
 स्युनोऽर्थयामिति इत्ययम् ॥

प्र० १३८७ - नस्यस्य च तस्यायावौ प्रत्यक्षपरास्त्वेन प्रमा
 वस्य द्वैविष्ये स्यात् मिष्टकिते किमित्यनुयागद्वारादिषु प्रत्यक्षा
 नुमानोपमानागम्यक्तं चातुर्विष्य मुख्यभवेत्वेन, प्रत्यक्षाभिन्न
 त्वारदुमानादीनां प्रत्यक्षवितरत्वेन भेदद्वयाख्यानं युक्तम् ।

उ० - मुख्यमेवा हि यथा परस्परवैविक्येन यथा युक्तस्थेव
 मुख्यतर्मेप्रयाजकमुक्त्येतरचर्मप्रयोक्तव्य एव युक्तं तथा
 चानुमानादीनां परोक्षमेव प्राप्तेषु कार्ये । किञ्च - तत्सार्थावो

श्रमणसंघ इत्याख्येये मध्यपदलोपाच्छतुर्वर्ण्य, उत्तरपदलोपाद्वा-
 चतुर्वर्णश्रमणसंघ इति वर्णयाञ्चकुवांस सुकृतचक्रिणो ज्ञाप-
 नाय जगत्पूज्यताया गुणै श्रमणानामिति, श्रमणोपलक्षित. संघ
 श्रमणसंघश्चतुर्वर्णश्रमणप्रकार साधुसाध्वीश्रावकश्राविकाभेद-
 भिन्नत्वेन तस्य तथात्वमिति, केचित् वर्णस्य प्रकारार्थत्वं उपलक्षण-
 त्वं च श्रमणानां विदधतो व्याचष्ट्युद्धादिशाङ्ग्याधारत्वं च तत्र तत्र
 तत्रभवदाख्यात सामान्यतो योजयन्ति, समुदायेऽपि वाक्यपरिस-
 माप्ते गर्गा शतदण्डन्तामिति वदशनात्, विचार्याश्रवारणीमेयतत्॥

प्र० १३२०-ननु शतेऽप्यपञ्चाशोऽपि कर्मप्रकृतीनां न राग-
 द्वेबौ परिगणितौ, भवति चाराभ्यन्ता वीतरागणा वीतरागत-
 येति, काऽत्र क्षीणा प्रकृतिर्ज्ञेया श्रोमतां तेषां कर्मप्रकृतिष्विति ।

उ०-क्षीणा मोहप्रकृति समूहेति वीतराग सवृत्त उप-
 लक्षितश्च, नयापेक्षया क्रोध्रमानाभ्यां द्वेष' रागस्तु मायालोभा-
 भ्या, साक्षादपरिगणन, तु तयो पुरुषवेदादिरूपतयापि भावात्,
 प्रकृतीनां च कासाञ्चित् क्वचित् क्वचिदुभयरूपतयान्यतररूप-
 तथा च भावात्, मोहस्य रागद्वेषाभ्यां पार्थक्यं तस्याबोधता
 रूपमर्थमाश्रित्य, क्षये च ज्ञानदर्शनावरणयो स्यादेव बोधोऽव्यय, परं

स जाते रागव्यये, जातेऽस्मिश्चावश्यं स इति वीतरागणामारा-
 ध्यतोपदेशः, अपरे तावद्भवाभिनिन्दिनो निग्रहानुग्रहपरायणतामे-
 वानुमत्य देवानां चक्रुराराधनां, तावेव चाराधनाफलमभीप्सि-
 तवन्तो, नचात्रैवं, किन्तु ज्ञानाद्यात्मगुणघातकानां समूलकाय
 कषणद्गुणगणरत्नरत्नाकरा इत्याराध्यास्तच्चरितालम्बनेनानुवर्तनं
 च तद्वाचामभीप्सित श्रेय, एतदेव सत्स्वनन्तेषु गुणेषु जिन-
 वरणागमतिशयचतुष्कस्य भावार्हत्तानिबन्धनत्वाख्यानै बीजं,
 रागद्वेषविजयेनात्मस्वरूपार्थिताया सर्वश्रुत्वेन ज्ञानादिगुणानां
 माहात्म्यनिबन्धनताया शक्यत्वेन बहिरङ्गारानिपरमजयालीढा
 प्राप्तापूर्ववस्तुप्रापकता गुणास्पदत्वस्य वागीशत्वेन यथावस्थि-
 तपदार्थसाथानुसारिवाद्भ्यःख्यातृत्वस्य मनीषिमनसामावर्जन-
 समर्थत्वात् ॥

प्र० १३२१-ननु अतिचारा भङ्गश्च कस्य कस्य केषां केषा-
 मुदयेनेति, 'सर्वेति य अइयारा, सजलणामुदयो होति ।
 मूलच्छेज्ज पुण होइ, वारसण्हं कसायाणं' ॥ १ ॥ त्यस्या गाथायाश्च-
 किं तत्त्वमिति ? ॥

उ०-सावधान शृणु, अनन्तानां मिश्रीभावे विष्टब्धोदये
 सम्यक्त्व देशोदयेऽतिचारा सर्वोदये पातरूप मिथ्यात्वं, पुन

निरूपयतुष्यं व्यस्तमपि, ततो मयवन्तोऽर्हन्त एव निर्यामका
 मायेरामित्यादायेव श्लेषा नम्यान् तै इति तथा च होयपद्
 चतुष्टयेऽप्यर्हतामिति पदमनुवर्ष्य एव च भाष्यसिद्धादिभ्यस्का-
 रमसङ्गः होयपदमस्कारैः सम्यच्च सर्वेऽपि सिद्धावयोऽष्टपु
 क्षमगार्ग्यस्यक्तः सिद्धावविमात्रः भाषायांदिनामुयवेरक्ष्य
 चार्धपुस्यनुसारेण्य भर्तानां स्वयमेव तत एव 'कवच्छब्दाविति
 वान्तं जिनदेशानायां मूलं भाषायांविदेशानां तु जिनोस्तमेव
 यद्यपि पदमस्कारेण 'एलमि पूरुषमि सन्धे ते पूरणा हौत्री'त्युक्ते
 रकार्हाइवादिमस्कारेण स्यादेव समस्कार्हाइवादिभ्यस्कार', परं अ-
 स्मिन्वाहुस्मपि तथानाबोद्धासकारणात् विशेषस्य्यविविति न
 बहुवचनमनुपपन्नं भस्त्रेण च शाब्दभेदेऽपि जिनविषया-
 ह्यस्य भर्तानां प्रमाद्येन शासनस्य प्रामाण्यं किं पुनः सिद्धा
 दीनां मगवनामर्हतां तु चतुर्ईरास्वजन्मवृधितवतारस्य जगमा-
 पबलरे स्तोत्रोयातात् मथप्ररादापामावात् ऐक्यम्रविच्छेताशोका
 विमतिहास्याप्टच्युतारवाच तीर्थेऽन्यं रागादिमन्त्रस्यविराहित्यं
 प्रातिहास्याप्टकं च क्रमेण रुपमप्यपाठदुदीनामर्हागमकं कर्म

हापणयेयामृषोपाहि सर्वदेवयिस्त्रुजतासुयक ॥

प्र० ॥१८९-श्रूयते शास्त्रे 'घाठभ्यणो समपसपे षि, तत्र
 कथं चतुर्वर्ष्यं प्रमजसपस्य १ ।

उ०-घसवारो प्राक्कणाव्यो वर्णास्ते पुर्यांश्रमापेक्षया सञ्जित
 विरकाः सप्तोऽश्रेयुष्यन्त चतुर्वर्ष्यः प्रमजसच इति, तथा च
 ताषाण्येरां केवलज्जातिमहापस्थास्तः कल्पानां यिप्रप्यामिवास्ति
 आत्येवोक्तमतास्वीइति किन्तु गुणायलीलह एव श्रेष्ठता
 भेदिराहरेतुचितिव्यक्तिन सर्वसायचधितानां प्रणिनां समागतता
 ब्यानेन । यद्वा श्रम्ये प्रमणा स्वस्वज्जातिद्वुल्लभिमया विहरण
 स्तेषां तेषां स्वस्वज्जातिकुलाभितमव पर्यै मनाऽभिमत वृत्ती
 याङ्कदुर्जीवाचितस्वान्नेष्वपूर्वकं ज्ञानादिगुणाराधनपरं मैत्र्यादि
 गुणस्यपरिदुर्तं तु वृष्ये श्याबायामयाङ्कदुर्निर्मया प्रमण्या
 इति ज्ञाता ब्याति चतुर्वर्ण प्रमजसप्योऽप्यमिति तत्रेव च प्रमि
 ज्ञतमं प्रामास्थितवन्तः स्थिरप्रथा मगवन्तः चतुर्वर्ष्यं प्रमजसप्यङ्क
 चतुर्णमपि वर्णानां नमस्यः प्रमजसप्यः चतुर्वर्ष्यं प्रमजसप्यङ्क
 नमपि वर्णानामारायच्छ्रयाऽत्र स्थितमयाऽत्र स्थितमयाऽत्र स्थितमयाऽत्र

येऽपि भवन्न विरुद्धः; वीतरागत्वे च न द्रव्यभावभेदो, न च मूलोत्तरभेदावित्यर्थाक् सत्त्वलनेभ्य एतदुच्यते ॥

प्र० १६९३-ननु मिथ्याद्विविहितानामहिसादीनां प्रसंसो-
चिता न वेति ।

उ०-मिथ्यादृशो द्विविधा-अन्ययूथिकानुष्ठानरता आर्ह-
तानुष्ठानरताश्च, तत्र नद्यानां प्रसंसोचिता, यतस्तस्वार्थभाष्य-
'क्रियावादिनामक्रियावादिनामहानिकानां वैनयिकानां च प्रशसा-
संस्तवौ सम्यग्दृष्टेरनिचार' इति, अत्राह-प्रशसासंस्तवयो
कः प्रतिविशेष इत्यत्रोच्यते-ज्ञानदर्शनगुणप्रकर्षोद्भावनं भावतः
प्रशसा, सस्तवस्तु सोऽप्यत्र निरुपय वा भूताभूतगुणवचनमिति
तत्कनाहृतानुष्ठानप्रशसा तु सम्यग्दृष्टिकृत्यमिव लोकानां
बोधिवीजाश्रायकनया कार्यवेति, अत एव रत्नत्रितयगोचर-
मित्युक्त्वापि मार्गमात्रानुसार्यपीयुस्तमिति ॥

प्र० १३९४-ननु धर्मरोग्यवतो मैत्र्यादिगुणोत्पत्ते प्राप्-
विषयतुद्दृष्टिसमोहधर्मपथ्यारुचिक्रोत्रकण्डूतिविकाराणामभावो
भवत्येवेति षोडशकवचस्तत्र 'गुणतस्तुल्ये तस्त्वे, संज्ञाभेदागमा-
न्यथादृष्टिर्धतो जीवः स्यात् स आख्यायते, परं साऽन्यथादृष्टिः

कथभूतेति ? ।

उ०-शृणु, आगमपरिणतिस्वरूपा लोकोत्तरप्राप्तिश्चरमा-
वर्त्त एव भवेदिति सिद्धान्तः, तस्याश्च प्राक् लिङ्गयुक्तधर्मस्य
सिद्धि, तस्यापि प्राक् मैत्र्यादिगुणोत्पादविषयतुडादिविकाराभा-
वश्च, कमसिद्धौ एवंविधाया यः कश्चिद्विषयतुडपहारपरायण
मांसभक्षणे प्रोक्षितप्राण्यांगधनिक्कादिसंज्ञाया मैथुने ऋतुगामिता-
दिसंज्ञाया मध्ये सन्धानादिसंज्ञायाश्चागमं कृत्वा निर्दोषता दृष्टियां
सा दृष्टिसमोह, आगमशब्दश्चात्रानयनार्थ, सत्यां तु लोको-
त्तरतत्त्वप्राप्तौ दृष्टेष्टाविरुद्धोत्सर्गादियुतैदपर्यशुद्धागमे श्रद्धा-
नात् तद्विहीनेष्वन्यागमेषु द्वेषकण उदियात्तन्निषेधश्च विषयस्यार्ह-
दुक्तानुकरणरूपस्यान्वेषणेन कार्य, यत उक्तं-‘तदभावे तद्देश
कश्चित् स्यादन्यथाग्रहणात् ॥ १२ ॥ तत्रापि च न द्वेषः, कार्यो
विषयस्तु यत्नतो मृग्य । तस्यापि न सद्बचन सर्वं यत्प्रवचनाह्ला-
न्यत् ॥ १३ ॥ इति, अत एव ‘सर्वव्यवायमूल’मित्यस्यां
गाथायां प्रवचनस्य रत्नाकरेणोपमां कृत्वा सर्वसुन्दराश्रयत्वं
साधितं, तथा च नान्ययूथिकमततदुक्तिप्रवृत्त्यादीनामनु
मोदनापत्तिरिति, परागमानुष्ठानानां तदुक्ततया सुन्दरत्व-

मिमीमांसे पुनः सम्बन्धे शीघ्रमेव सायिक, तथैवाप्रत्यक्ष्यानां
 देशाविरहितवृत्तिबाधनाः, वृत्तीयानां सर्वविरत्याह्वय,
 संवत्सरव्यवहारेऽवबोधमेतत् पशुत-आर्षं चारित्र्यादय सायमेतन्नामि-
 कोपरात्मिकरूप एवात् न तु सायिकं वृत्तीयं तु कस्यचिद्विधोप-
 कम्पवात् सात्वोपरात्मिकमेव तुर्यपञ्चमस्य तु नैव सायोपरात्मिक
 किन्त्वोपरात्मिकं सायिकं वा, तथा आद्यत्रय एव देवोर्वय
 सम्बोधोतिचारणावृत्तः, सोऽपि वृत्तिस्यत्त्वादेव तयोर्वयात्, तथा
 चात्रातिचारवाच्यो कथाख्यातमङ्गमेवास्यास्यत्, एव च संवत्सरानुद्देशे
 यथाख्यातं सन्त्ये संवत्सरानुद्देशीनां प्राक्सिपातेनोद्देशे तु विरतिरूपे
 मूढमेवापरागच्छतीति ध्याख्याने गायाना अपि सुश्रुतेति, सम्य-
 कत्वादीनामस्तिबाधप्रसङ्ग एव प्रकरणे भेदेव ध्याक्येति, किञ्च
 संवत्सरानामिति बन्धो कथा तच्छ्रुतं कथापत्येत् तथैव संवत्
 क्त्वादीनामिहस्यसि कथापत्येवेति॥

प्र० ११९२-तु 'यहमिच्छुयस्व' मिथ्याविद्यापामिः प्रथम
 द्वितीयवृत्तिक्रियागानुद्देशात् सम्यक्त्वव्येद्यविरतिसर्वविरतीनां
 क्त्वावृत्तानो वापित एव ययो तत्प्रतिबन्धताया बाधनेन क्त्वापामो

बाधोऽपि वापित एव, नहि प्रतिबन्धकृतोत्पद्यमानानां किञ्चल
 प्रामाण्यीति सुकरमेव बाधु, साधेवं किं कथ्यते 'मूलगुणानां
 धर्मं न ह्यहं मूलगुणधारणं उच्यते'ति ॥

४०-सायम्, सावधामीमूय शृणु, प्राहु तागर्धस्य यत्ना
 भगवान्दं न प्रत्यादिता च मृशानां गणपर इत्युक्तं तदुमयस्य
 सायस्य निर्वाण्यप्येति चरणद्वारा तद्विस्वयित, तद्ग्राह्यावृत्तयो
 पाधरजमुत्तस्यावातपोत्तेन अज्जुष्णदीपकोटया भयसमुद्रमञ्ज
 नेन मारवाहकेष्व अशोपमदीपेन सज्जुपकुमा च ह्य्यात्ता
 उवाहताः, सायितं च धरत्यसाम्यक्यायस्यमाप्यस्य केयलस्य
 सायिकस्य एव च सति ये ये ससुतवधरण्यवत्सले सयैव्यास
 अतिविद्या इति निर्घोतं परममुर्धनः समापतितः सिद्धस्त्यधि-
 रोधोऽत्र, यत् एते सचञ्चीवानामान्तगो प्रेवेयकापपातक्यमाद
 नस्ततः ससुतधारित्रग्रान्तेमिथ्यमावाद् एतस्य समुलमुत्तरणाय
 विरोधस्यापठं 'मूलगुणार्थमिथ्यापि तथा बाधुऽनङ्गयान्मे-
 तेयां क्षामेभ्यः परिवर्तितराजामेतेयां क्षामस्तु तथा प्रथमा
 दीनामुपशमावेरेय नस्यया किञ्च-तुभ्याविरात्रिमाज्जयि
 विरतिर्दीवररुमापीवापुत्तरगुणानां सामाऽत्येनमुपशमापयमा

प्र० १३९८-ननु 'प्रमत्तयोगात् प्राणव्यपरोपणं हिंसे'ति, कथ्यते चायोगिन यावत् हिंसासद्भाव सयोगिन यावत्तज्जन्यो धन्यश्च नत्कथमिति ? ।

उ०-प्रत्याख्येयहिंसा हिंसकन्यपदेशाङ्गभूतां वा तामपेक्ष्य लक्षणमेतत्, अन्यच्चात्र प्रमत्तत्वेनाप्रमत्तत्वाभावो ज्ञेयस्तेनायतानां हिंसकत्व यतनासम्भवाच्च न जीवाकुलेऽहिंसकत्वासम्भव इति ॥

प्र० १३९९-ननु श्रुतस्योपादान मति . सा चेन्द्रियानुश्रिता, तत्र च स्पर्शनादीनां व्यञ्जनावग्रहपूर्वकत्वात् सङ्गच्छते एव दर्शनपूर्वकता, प्रारम्भे निर्विशेषमुख्यबोधोऽथात् परं चक्षुर्मनसोस्तदभावात्कथं तज्ज्ञानस्य दर्शनपूर्वकता, एवमवधेरपि, यदि च विशेषमुख्य ज्ञान विशेषमुख्यकपूर्वक खलु नेवान्यथेति नियम्यते तर्हि मन पर्यायावबोधे तदापत्ति, केवलज्ञानाच्च प्रागेव केवलदर्शनापत्तिरिति । उ०-व्यञ्जनावग्रहस्तावदिन्द्रियार्थसंबन्धो निरुल्लेखश्च, अर्थावग्रहज्ञानहेतुत्वेनैव तत्र ज्ञानत्वं, स च स्पर्शनादीनामेव प्राप्यकारिणां नत्वितरस्यो, एवमवधिमन पर्याययोरपि, पर क्षायोपशमिकत्वात् सामान्यज्ञानपूर्वकत्वं पर मन.पर्यायस्य विशेषप-

विषयत्वात् रूपज्ञानादर्वाक् रूपवज्ञानवद्विशेषविषयतैवेति न दर्शन, केवलं त्वकारणजमिति न प्राक्केवलदर्शनं, न तत्र ज्ञानदर्शनयो सस्कारवृद्धिपारम्पर्य स्पष्टतया एव तत्प्रथमतो भावाद्रिति॥

प्र० १४००-ननु 'शेषास्त्रिवेदा' इति सूत्र कथ निरर्थकमिति ? औदयिके गत्यादीनि समारिणां नियतानीति तत्र वेदत्रयं ज्ञापितं, नारकादिषु स्त्रीपुमांसौ सुरेषु नपु चेति तद्विशेषे अर्थसिद्धत्वात्, नन्वेवं शेषाणां समूहंनमिति 'औपपातिकमनुष्येभ्यः शोपास्तिर्यग्योनय' इति च न वक्तव्य स्यादिति ।

उ०-सत्यम्, समूहनाख्यजन्मविशेषस्य तिर्यग्योनिजत्वस्य च निर्णयाय ते सूत्रे, शेष पापमिति तु न सूत्र. मतिश्रुतयोः प्रत्यक्षत्ववारणाय 'प्रत्यक्षमन्य'दिति, व्यञ्जनावग्रहे न शेषाणामिति॥

प्र० १४०१-क. खलु सङ्केत. सूखिरस्य यत्, 'न चक्षुरनिन्द्रियाभ्या'मित्युक्त्वा 'चक्षुषा नोइन्द्रियेण चे'ति विवृतवान्, न चानिन्द्रियनोइन्द्रियाभ्या मनसोऽन्यत्र विवक्षा, तथा च चक्षुषा मन समस्य मनश्चक्षुर्भ्यामित्येव सुवच, मतिलक्षणसूत्रेऽपि इन्द्रियमनोनिमित्तमित्येव सुवचमिति । उ०-प्रथमं तावत् मतिलक्षणसूत्रेऽनिन्द्रियशब्दो मनोवृत्तिवदोघज्ञानप्र-

स्वीकारे तु मान्दिव्यमेव सम्पत्सुते इति एवं धर्मपयुक्ति-
 विषयस्तानां पञ्चाधर्मां देवविषयसम्पत्तेन मन्वस्यत्वात्तनुवृत्त्य
 परीक्ष्यन्तुपदेशानि च सगतिमान्नुता, अस्या यदि तन्मनुवृत्त-
 माहितानां परीक्षागतर्हत्वं तर्हि द्विदस्यापि कथं त्याज्यत्वं,
 पदेभेवारागेन भीहरिभद्रवृत्तविरिस्तात्मन्तुस्यस्यार्थानां
 ग्राह्यवान्प्रियु परीक्षणं कृतं न तु वेत्तुद्वापकंलं अमुप-
 न-न इप क्विन्नादिचित्ति ताति केव विदास्तसिद्धे पसं
 येऽप्यवीथीवृत्त्यदात्तात्प्रवृत्तीनां सुवृत्तया प्रससासेस्ववा-
 वतुमीधनयाऽनुसन्धते तं तसंबंधा इग्वित्त्या अनुपवीपचैरिति च
 म ११५ - इत्तु अहोरात्रयौचिकानाम्मथयोगे रात्रौ
 सामाधिकारो म्यस्या न वेति ।

३०-पौषधमेत् संपूर्णस्ताथा पौषधस्योद्योरेण तद्वैव साम्ना
 ब्रिदाधारं म्वाप्य मन्वथा वज्ज्यतं सामाधिकपक्षेन सामावि-
 कोधारश्च येन यत्कस्यौपयमितियेन इतस्तस्य राज्ञस्यभागे साम्या
 ब्रिदाधारो अर्थ-तत्कस्यप्रवृत्तिरत्वात्तन्मूला, यदि चाहोरात्रमप्यहारा
 त्मकं यथदित्त्वपथुतं पौषधश्च प्राप्ताभिप्रतिष्ठापनात् इतस्ते इत्
 स्तस्याप्यर्थं सामाधिकार इत्यर्थः, अन्वथा समयातिक्रमा-

इविराठस्वमायात् ॥

म० १३९-अनु 'उवाचिर्भ्रमि वाप त्वय सागररायिक्रमये
 स्व 'य य तस्स तन्विक्रमिन्ती कथो सुकुमीकी तुपुञ्जयेर्यपयो।
 म्यनुवृत्त्यते, तेष्व च 'आ अयमायस्ये त्वत्र 'सा होर विन्दर
 पठ स्वनायीर्यपयो,नुवाप्यते, आयात च तत्र प्रथमे समये इदमि
 त्यधि, तर्हि वीतरागा एव तत्राद्विद्याः अथयां उदृग्धमायायानिति ।

३०-सत्य, मागणमिठ सूत्रकारा वतेन-शीणमोहाम्नाता
 मपि तस्सद्भाष तस्वरस्तु परेकां ततः साम्यरायिक एव कथं,
 परं तसुमत्र एव निर्दोषीयः, न तु मवात्वर वेद्य इति आगमपू
 र्णं निरनुकस्येव तदिति सूत्रकसीति ॥

म० १३७-अनु इत्यथापि त्रियास्थानानि सावद्यानि
 न चाभीष्टाणे र्वायं, तत भावुस्मसंपररायणां सर्वसावद्यथा
 पात्वाग समसेक्यं चाबन्धु कार्यते च', 'यय मंगे गुरुतोसा'
 इत्य च शासनसिदात्वमिति ।

३०-सत्यम् तत्र स्थानाधिकारे मन्वत्वात्पा पापापत्प-
 र्णसंपररायिकस्यामिवायकः परत्यक्त्याने निदस्य भिन्नाद्य इति
 सावृताएव पापध्यापान इति च ॥

मुक्तो, माभूयं चक्रवर्थपि । स्या चेदोऽपि दरिद्रोऽपि, जैनधर्मा-
नुवासितः ॥ १ ॥ इति 'सावयधरमि वर हुज्ज चेडओ' इत्यादि,
सर्वं चैतत् कुलाचारगत जैनधर्ममाश्रित्येति, जातिस्मृ-
त्यादेस्तु पाण्डानिकादिव्यस्कानामपि वज्रस्वामिनागकेत्वादीनां
श्रूयन्त एव तथाविधा प्रत्याख्यानपरिणामा इति ॥

प्र० १४०३-ननु सुविहितेषु याऽनुकम्पा सा गुणाय
दोषाय वेति चेत् ।

उ०-'सा वाणरजूहवई कतारं सुविहियाणणुक्रम्पाए'स्या-
द्विचचनाद्प्राप्तलोकौत्तममार्गणां बहूना सम्यकृत्वादिगुणाना-
मुत्पादयित्री श्रीसद्य समश्रित्य बाललानादीनामनुकम्पापात्रताया
गणनाच्च प्राप्तसम्यकृत्वादीनामपि न साऽनुचिता दोषाय वा,
केवल पात्रेषु कारुणिकीवृत्तियुता सा सम्यकृद्दर्शां न हितावहेति ॥

प्र० १४०४-ननु अर्हदादीनागर्भान्तरे सक्रमण केषामिति चेत् ।

उ०-न केवलानामर्हतां किन्तु चक्रिवासुदेवबलदेवानामपीति ॥

प्र० १४०५-ननु गर्भान्तरसङ्क्रमण भक्तिभव अन्यथा
वा इति चेत् ।

उ०-न तत्र भक्ति, किं तु जीतमेव, ततो वासुदेवाना
मपि तत् ॥

प्र० १४०६-ननु अर्हदादीनां गर्भान्तरे संक्रामण सक-
लानामिन्द्राणां जीतमन्यथा वेति चेत् ।

उ०-दक्षिणे लोकार्थे शक्रेन्द्राणां, पर ईशानस्येति, न तत्र
शेषाणां व्यापारलेशः ॥

प्र० १४०७-ननु अर्हदादीनां गर्भान्तरे सक्रामणं शक्रादि
स्वयकरोति जन्माभिषेकादिवत् परेण वा कारयतीति चेत् ।

उ०-स्वदूतैरेव कारयति ॥

प्र० १४०८-ननु हरिणैगमिष्यादीनामपि तत्संक्रामण
किमभिप्रैत्य क्रियते ? इति चेत् ।

उ०-हियाणुकपण देवेण' मिति वचनात् स्वस्येन्द्रस्य च
हिताय भक्तस्तु अनुकम्पनायेति ॥

प्र० १४०९-ननु 'कालश्चेत्येके' इति सूत्रेण कालस्य चेद्
द्रव्यत्वमिमितं तदा तस्य नित्यावस्थितत्वस्य ध्रौब्यस्य च सिद्धे
सिद्धमेव सर्वकालावस्थायित्वं तेन चानाद्यनन्तत्वमपि, तत
किमिति 'सोऽनन्तसमय' इति? चेत् ।

हाव परं गत्यगन्तरात् इन्द्रियमनोरमात् जीयदृश्यस्यापवा
 गभरस्य मतिज्ञानस्योपकरणस्य सद्भावात्, ध्वन्यहाराभावात् भेदेयु
 महेष्मिति मन्त्रसा प्रदे भैतत्तरासिद्धिः, द्रव्यमनसोरमायात् तद्
 ध्वन्यांगमन्त्रया द्वियसितमनि नापात् नुरियैर् अग्निन्द्रियान्
 प्तनन्द्रियराहित्य स्यात्तन्निवारणाय नाग्निद्रियान्, ततश्च वदि
 निवृत्तिमात्रं नापादेन मूष्यत पर्यायिण्यत्विजामाविकं स्विति
 वनदयति मूष्यत पृथग्रुणोऽजिन्तु तस्य इन्द्रियवद्वस्थितपरि
 नापानापात् यथावमारम्भ दि मन्त्र परिणाम इति नर्ष सुस्थम् ॥

[मार्गमार्गं वयुक्तामा उमास्वात्रयाञ्जुयुग्धानां वनु
 एव हाया त्रिकरत्नयुक्तं, तस्मै परमर्षय मन्त्रकार मितिव
 यतात् भमपत्य मगयता महाधीरस्य मन्त्रकारण मूलं बहु
 मायता महाधीरस्य मन्त्रकरणीयता च न यथाकथञ्चिद् गत्-
 नुगतिहत्यादत्ता द्वितूलमात्मपुण्यस्यादिति प्रदास्थनरात्तमा
 त्तमपुण्यतां मगयता हानाय 'यः शुभकाममेवने' स्याद्विहा
 भव्यो भादुः न च सोऽहमात्मपुण्यता कृत्य मगयति सर्वदा
 द्वितु सयजीरमाधारणतिरुदाय ' बर्माहितमिह धामुने

स्यात्पुस्तमात्तमपुण्यस्तपद्रुस्यीस्वकारवशमाय यस्त, तत्राप्याप
 याऽऽपया प्राज्जलत्रयाचामन्गाराणामुपबृंहणया वर्धनाद्यावारा
 रायनां द्वितीयतीयाभ्यां मुख्यगौणविधेयतादर्शमच्च चक्रराचार्याः,
 मन्त्रादनां तु मोक्षमार्गेष्वत्र मार्गशब्दस्य वैयर्थ्यमनुबन्धवत्तुएव-
 दूष्यतया च 'सपशुस्य इन्द्रिये'ति श्यायापात इति ॥]

प्र० १४०२-अनु शाल्येयु वर्याएकाद्वचस्तनवपस्कानां देश-
 चिरते सर्वपरितोषप्रतिपद्यमानता स्थाने स्थाने निर्मिना
 अनुना च तद्व्यस्तनवपस्कानामपि दूष्यस्त कार्यस्त च देशयि
 श्यायास्तत् किमिति ? चेत् ।

४०-सायम्, यथा हि जैनो धर्म कुळावार्तां न प्रवि
 ष्याऽभयत् तथा ये देशविरत्याद्वस्त यत्नेन कर्म्या, अनुना तु
 जैनो धर्म कुळावार्तामाविर्युः, अतः पित्राद्रिता सस्कारादुभ्य
 इति वयापह्लापपत्नानानामप्यनुना जायमाना देशविरत्याद्याक्रिया
 सन्ति न च तद्वनादरणीयं, भीमायस्यश्चूर्मिकाटाविकाळे
 जैनधर्मस्य कुळावार्तया सातत्यादेव भावकुलजातानां बाळानां
 भेदार्गीक सम्पत्त्वमभिमत, सति च तस्मिन् नासमविष्यो वेदा
 यिएषाया क्रिया इति, अत एवोच्यते - जिमपमर्भद् यिति

उल्लिखितो व्याख्यातश्च, पर तत्र 'जई'ति पाठस्यैवौचित्यं, तथा पाठ प्वेदंपदस्य सार्थक्यात्, यथा च मत्स्य' प्रागत्र दृष्टान्ततया वर्णितो मास्त्रिकमवश्रीरयति तथात्र जीवो रागद्वेषाववधीरयति, द्वाचत्वारिंशदेषणसकटे नाह छलित इति हे ! रागद्वेषावत्र मां छलयितु कथं भवत प्रभविष्यत इति, तथा च द्वाचत्वारिंशतो दोषाणां भयकरसकटगहनता तत्र यदि साधो! त्व न छलित इति।

उ०-सत्यं, पर तत् अच्छलनं तव तदा सफल यदाऽधुना रागद्वेषाभ्या मुञ्जानो न छल्यसे इति, अत्रदानींपदस्य साफल्य महाभयङ्करस्थानं च द्वाचत्वारिंशदेषणासङ्कटगहनस्येति ॥

प्र० १४१५-ननु साध्वीनां चेच्चारित्रं महावंतानि तत्प्रभावात्केवल मोक्षश्च तदा किमिति 'वसिससयदिकख्याप'स्यादिना तासां पर्यायो पुरुषापेक्षयाऽनुपयोगीति ? ।

उ० - सत्य, यथाऽऽचार्यादयोऽवमा अपि रत्नाधिकानां चान्यास्तथापदान्वितत्वात्, न चेयता ज्येष्ठानामयोग्यता तथाऽत्रापि पुरुषप्रधानत्वाद्धर्मस्य पुरुषाणां वन्द्यता, न तेन तासामयोग्यता मोक्षादाविति, यथापर्यायं वन्दनादिके तु ब्रह्मगुण्तिश्रुतोद्देशादिक्रमभेदात् प्रञ्चुरतरदोषापत्ति पर्वदादि-

भेदश्चेति, स्त्रीणां न जिनत्वादि नशादानामपि सत्यपि दर्शन-विशुद्ध्यादाविति ॥

प्र० १४१६-ननु 'वेसोऽवि अव्यमाणो'स्युद्द्युष्यते कथ्यते च न वन्दितो भरत केवल्यपीन्द्रेणेहागतेन वेषहीनत्वात्तत्कि-तत्त्वमिति ? ।

उ०-अप्रमाण इति स्वरूपेण न पापपरित्रातेत्यर्थं, व्यवहार-स्तु गुणवतामपि तद्दृष्टारैव, परचेनसामलक्षणात् कायस्य ससाधनत्वनियमाञ्चन्ति ॥

प्र० १४१७-ननु कथं वेयो धर्मस्य रक्षक पापाद् भाप-कश्च तर्हीति ? ।

उ०-सत्य, सत्युपकरणे कार्यमिति धर्मोपकरणतया रक्षको धर्मस्य, असंयतप्रवृत्तेश्च लोकापवादभीतिद्वारा भागक इति द्वयमेतत्, तत्र पापपरित्राणे न स्वतन्त्र इति हृदय, प्रसन्न-चन्द्रस्य लुप्तकेशमस्तकयोध इव प्राधान्यमाश्रित्य बहिस्त्यागस्य, जनपदमिव महीपाल इति दृष्टान्त ॥

प्र० १४१८-ननु 'अप्या जाणइअप्पे'त्यत्र द्वितीयया भाव्यमिति।

उ०-सत्यं, द्रव्यपर्यायोभयमयत्वादात्मशब्द पकोऽत्र शुभाशुभ-

३०-मायम्, समयो ह्येव न स्वामाविष्ठा पक्षमादिष्ठात्क-
 च्छिन्नु युगादिष्ठात्विभागस्य इति, साऽपि सूर्यादिष्ठियाणां
 स्यामायात् सदैव, नरे व्यपहरत्वं तीर्थंतीनां प्रवृत्तौ भाग्य
 नेति सूत्रमिति ॥

प्र० १४१० - ननु गुणपर्यायत्वं द्रव्य'मिति सूत्रायेस्य
 द्रव्यगुणपर्यायेति नयनात्मनि त्रिक वाच्यं स्यात् ।

३०-स्य एतच्छब्दो नु सत्ते द्रव्यपर्यायेति द्रव्याधिक
 पयोगार्थिकनि नयस्यपि द्रव्यमय इति ॥

प्र० १४११ ननु समप्रोऽपि सांके कालद्रव्येण अविमस्तेन द्वा-
 मापिकेन समदकस्य परंभातीनि सन्ति पदार्थानां नहि मनुष्यलोके
 विमिति सूर्यादिगतिद्वियागिमागतस्य समवा यत्तनादीनां
 कालगतपक्षत्वं इति चत् ।

३०-सत्यं, नरसांके हि सूर्यादीनां गतिः नद्विषयप्राप्त
 क्षणया पर्यायाः शत्रुस्यपि कालत्वाच्च सर्वोऽपि नृनाकवर्ती पदा
 भणत् इति नरसंकेत एव विभागस्य स्थितस्य समयस्य
 प्रमाण विषय च तमुदायं पर्यादिभ्यपरत्वाः, आरोपित च
 द्रव्यस्य तत्रिति ॥

प्र० १४१२-ननु 'अस्मिन् कर्मस्त्वैतौ नु यद्, अस्मिन्नि'ति
 कथं? एतः सवानुवचस्य कर्मनुवचस्य च प्रहायेच्छ अ या
 सा तस्यसंवेद्यमकमेस्यादृणीयादताना-पर दुःखानुबन्धस्य प्रहाणे
 यच्छ सा दुःखगमितैरारण्यपदियेदेयाः त्रेयामिति चेत् ।

३०-न दुःखप्रहायेच्छा 'भोगमानस्तद्वशात् कलं मने
 तिष्ठन्ति दाक्षणे' इति, वचनात् दुःखगमितादिवशेया किन्त्या
 दृष्णीया, सवतु खदपिमुलो हि निर्वेद' लक्षणे च स सम्यक्स्य
 स्य, यच्च तु अभापतिमत्त्वं सवस्य सिद्धमङ्गिनां सवस्य मूल
 कर्माणि नाप्यदिति सिद्धयिक्त्वा मयकर्मच्छेदानामनादिसवत्तौ
 बाधयित्वा कर्मसपयायाङ्गिनामुपदेशो दीयते इति ॥

प्र० १४१३-ननु मगवतां त्रिभेश्वराणां कस्याप्यकानि
 मन्मुतास्ते सर्वत्रिेश्वराराधयानि इत शक्रादिनैकतमेनेति चेत् ।

३०-सर्वेषां त्रिभेश्वराणां व्यवनादीनि पञ्चापि परमम
 कस्याऽऽराधयानि कस्याप्यकानि प्रस्ये सन्दीश्वर महिमानं चाव
 रय कुर्यन्ति, न सकिंकार्यं शेषकद्वारा सम्यग्दारा विदुषति ॥

प्र० १४१४-यद्यपि समप्रैरपि प्याक्याकारे 'वावालीसे
 सजमकडंती निगायायो 'इच्छि नह न उच्छिच्छती'त्येव पाठ

एव चिदन्ति, पूरणतापसस्य तपो न सफलमिति व्यक्तमेव ॥

प्र० १४२३-ननु जैना वीतरागदेवतावादिनो न च वीतरागा इति यथावादकारित्वाभावस्तथा च किं न मिथ्यादृष्टयः? इति।

उ०-सत्य, तद्धि वचन ज्ञातसर्वसावद्यत्यागाद्यभावेऽपि सर्वसावद्यादिप्रत्याख्यानवादिनोऽपेक्ष्य, तदप्याग्रहे सत्यन्थया प्रमत्तादिसयताभावात् उपदेशमालायां तत्प्रसङ्ग एतदुक्तेऽस्ति ॥

प्र० १४२५-पञ्चपरमेष्ठिनमस्कार शब्दरूपेण चेच्छाश्वतस्तर्हि 'अरुहंताणं'ति 'अरुहंताणं'ति च पाठान्तरे साधुपद च सलोकैतरदिति च कथमिति ? ।

उ०-सत्य, शक्रस्तवे भगवत्यां च तानि, न तु पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारश्रुतस्कन्धे, तत्र तद्वृत्तौ नातस्तद्व्याख्येति ॥

प्र० १४२६-ननु ख्याः श्रावकाणां प्रतिमोद्धहनं नानुमन्यन्ते, आगमिकास्तु सहननाद्यभावेन पर्वरात्रिषु कायोत्सर्गस्थाशक्तेश्चतुर्थ्याः प्रतिमाया परत इति, तत्र किं ? तत्त्वमिति ।

उ०-श्रीहरिभद्रसूर्यादयः प्रतिमानां वहन श्रावकाणां विशेषेण प्रविजिष्णामधुनेच्छन्ति, आवश्यकचूर्णौ तु निशाभोजनत्यागरूपा-पञ्चमी मता, तत्र न वाच्यं किञ्चित् ॥

प्र० १४२७-ननु ख्याद्यो 'भावयित्वे'त्यादि दर्शयित्वा विधानं प्रतिमानामपलपन्ति तत्र किं ? वाच्यमिति ।

उ०-प्रतिमानुष्ठानेन भावना, अतोऽग्रे प्रतिमानुष्ठानानन्तरं विधानेन लक्षणेनेत्यादीनि तत्रत्यानि वाक्यान्येव दर्शनीयानि तेषाम् ॥

प्र० १४२८-ननु श्रीसूत्रकृताङ्गनियुक्तिकारादय प्राकृती भाषां स्वाभाविकभाषामाहु, सस्कृतां च स्वशब्दव्युत्पत्तेः शाल्कारवचनाच्च प्राकृती सस्कृत्य कृतामाहुस्तदा श्रीहेमचन्द्राचार्याः स्वोपज्ञप्राकृतव्याकरणे 'प्रकृति सस्कृत तत आगतं प्राकृत'मिति कथं व्युत्पादयामासुः प्राकृतभाषावाचकं प्राकृतशब्दमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यम्, लोकादिति सूत्रकरणादेव ज्ञायतेऽविरोधोऽत्र, यतोऽन्ये वैयाकरणा पातञ्जलवररुख्यादयस्ते एवं व्युत्पादयामासु पतं शब्दमिति श्रीहेमसूरयोऽपि तदनुवृत्त्या तथा व्युत्पादयामासु, स्वरसामिप्रायेण तु 'अकृत्रिमस्वादुपदा' मित्यनेन प्राकृतस्य स्वामाविकभाषात्वमेव काव्यानुशासनादाविति ॥

प्र० १४२८-ननु देवानां का भाषेति ? चेत् ।

उ०-अष्टादशदेश्यभाषारूपा प्राकृतैव, यत आबालगोपालमाराध्याः पूज्याश्च, ते च बालादयो न कतिचिद् विद्वन्मात्रवेद्यां

परिवर्तितवचन, अथाहारव्यतेरिति न द्वितीया, परिवर्तितकालयाः
समसमयस्यार्थे देव निर्देश, ज्ञानमय आत्मेति अन्वयमिति ॥

प्र० १४१९-अनु 'अहद्विजा अणुसंस्क्रमा धर्मांश्चि
कार्थ्ये ? इति ।

उ०-न धर्मो पञ्चापनेनाप्रवर्षोपमानेन नोपकल्पय्यापुल्या
न शत्रूया साहस्यमिषया नाग्मनागस्यमाकेन ना किन्त्वाद्यन
संबन्धविराजपूर्णकपालमैर्मस्यार्थेऽसमप्रवृत्तेति, तथा च 'अप्या
करांस्यत्र तथाभूत आत्मा प्राप्नो न चतारक सोऽद्वित्यप्रवृत्तिरिति ॥

प्र० १४२०-अनु बाहुबली मयुघ्रात्पुत्रवचनमप्यर्थे स्थित-
कायासर्गेत्येति कथं ? क्व मापरं पिस्वं वाचि, मापरं वाचि श्रेटुना
किरिभूम न कारिस्त्र'स्युकेस्तात्प्रसङ्गात्सात्त्विति ।

उ० सत्यं मापदयकवियवस्तया, अत्र तु अल्पशानि सर्वानां
केयमप्यानानीनि समुप्यप्यप्यात्तिसयं'ति बोधते- केवसिबिय
यतेति, शिवादीनमिष्यन्व निरतिशयानां पुच्छा। निपद्वनसिद्येति ॥

प्र०-१४२१-अनु मतिथिकृत्यचित्तजनुश्चिचरितानां का
वियमन ? इति ।

उ०-इन्द्रियमनाज्ञानं मति चिकीर्षादिषिकृत्य उगाया-

श्वेष्या विमथा फलाद्रेकेच्छम बुद्धिः प्रवृत्तिव्यवहितमिति ।

प्र० १४२२-अनु 'अं अ समय त्रीषो'स्यादिना कारण-
कार्थ्यो पूर्वापरस्यवृत्तित्वनियमः परास्यते कथमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, परिणामवादिनां सत्सत्कार्यवादिनां च अज्ञानां मते
तदुप्य न, सूत्रेणिकायां समसामयिक एव कार्यकारणभावः,
एवमेवाश्रयवादिभावात् अत एव सिद्धित्वं ज्ञानादेः, प्रसिद्धं
शोभ्यमानानुपपन्नमिष्यादि समये इति ॥

प्र० १४२३-अनु तामस्यारीनां वाक्यतय साधामनिर्घटा
कथमित्येति ।

उ०-इतरवृत्त्यमिति पृष्ट्वापि, अत्यन्तयायात्रानुकम्पायाद्यासतीया
क्यमार्थं तुरीकृत्यामप्यर्थानोफतेः ससारक्यानिदृक्प्रवायफळत्वा
फतेच्च अकामनिर्देशराया मिष्ठाकित्तस्तु अपारतन्व्यादिनाऽभ्युप
गम्य च पु-असहजत्, यदि च निश्चितसाधुयमं अतंसमयक
विधिबिष्यमवत् पाठिग्रन्थमं कपिलं प्रति कविके'त्यादिक्य
सपूर्वसाधुयमंस्वस्योपचरितधर्माभिप्रायि वचनं काटाकादि
सागरसंसारवर्धकं तद्वैनेयां मृगुयातादिवाक्यतय सकाम
निर्देशोक्तिश्चाप धर्माभिप्रायिनां कियन् ससार इति ज्ञानिन

एव धर्म इति ॥

प्र० १४३४-ननु मोक्षसाधनस्य धर्मस्य रूपद्वयं-संवरो निर्जरा च, अत एव च 'बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्या'मित्याद्युच्यते, संवरनिर्जरावन्तश्च सर्वेऽपि ससारिण, सर्वकालं सर्वबन्धाभावात् वेद्यमानस्य कर्मणश्चावश्यनिर्जराणात्, तत किं न सर्वे धर्मिण ? इति चेत् ।

उ०-सत्य, सम्यग्दशा संवरनिर्जरे धर्मो नेतरेषां, अतएव संवरतत्त्वान्तर निर्जरानस्वोपदेश, नारकादीनां शुद्रादिकष्टस्य वचनातिगस्य सहनेऽपि न महातपस्विता न च तपो दुःखात्मकमिति ॥

प्र० १४३५-ननु अकामनिर्जरावतां व्यन्तरेषु गतिरुक्ता. नापसाद्याश्चोर्ध्वगामिन इति तेषां का निर्जरेति ? चेत् ।

उ०-सत्य, अकामनिर्जराका द्विविधा-आहाराद्यभिलाषेऽपि धिरहितत्वादाहागादिभिस्तद्दुःखसहनेन निर्जरावन्त एवंप्रकाशेण एव ते च शूलपाणियक्षपूर्ववृथभादिसहशा, द्वितीयाश्च तदकामा. सन्तोऽपि मिथ्यात्वलीनास्तद्दुःखभोगिनः, तेषु आद्या व्यन्तर-गतियोग्या द्वितीयास्तूर्ध्वगामिनोऽपि सकामनिर्जरावद्धर्मभावात् सर्वे परलोकेऽप्याराधकतानियमशून्या इति ॥

प्र० १४३६-ननु 'जेसिमवद्दो पोगळे'तिवचनेन ते

शुक्लपाक्षिका येऽपार्धपुद्गलपरावत्संसार इति ज्ञायते, दशाश्रुतस्कन्धचूर्णौ त्वेकपुद्गलावशेषास्तथोक्ता, श्रीहरिमद्रसूरयोऽपि 'मोक्खासओऽवि नन्नथे'तिवचनेनाप्येतदेवाह, तदत्र किं तत्त्वमिति ? ।

उ०-सम्यग्दृष्ट्यर्धपुद्गलादधिकं संसारं यावच्छुक्लपाक्षिकस्य मर्यादा अन्त्यावर्त्तात् त्वारम्भ इति ॥

प्र० १४३७-ननु मोक्षार्थं क्रियमाणेऽनुष्ठाने शुक्लपाक्षिकता चेत् सर्वाण्यपि आस्तिकदर्शानान्येवंभूतानि स्यु ?, मोक्षार्थप्रवृत्तत्वात् सर्वेषामिति चेत् ।

उ०-सत्यम्, तन्वान्तरोक्तानुष्ठानमपि चरमावर्त्तानमेव मोक्षार्थं करणीयतामेति 'अपुनर्बन्धकस्यैवं, सम्यग्नीत्योपपद्यते । तत्तत्तन्त्रान्तरोक्त'मितिवचनाद्भ्युदयार्थं धर्मकारिणस्तु जैनेऽपि शासने सन्त्येवाभयानामपि नवमयैवैकयोग्यचारित्रश्रुतेरिति, तस्वतस्तु जैनमार्गमागतस्यावक्रमार्गं 'सदग्ध'न्यायेनाप्याश्रयतामेवान्त्यावर्त्तावस्तिन्वियमेन शुक्लपाक्षिकत्वं, यत इतरमता मोक्षा अपि भाविभवावतारादियुतत्वात् संसारान्न भिन्ना ॥

प्र० १४३८-ननु पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्त्तादिषु या पुत्तलकानां कृतिरुक्ता, तत्र पुत्तलकः सोपकरणोऽन्यथा वेति ।

संस्कृतमभिधानीदु, तेस्य प्रसथा अपि च ते देवा वरदात्म-
 तावता यदा भवन्मुक्ताश्च चतैतद्विदितया सररुतमापया वदेयु
 स्यात् 'यावत् पावत सोक्षा मद्गुरुः ह्युपे पठित' इति प्रक
 परशोदयिचारिण्युक्तान् एव सपरीपद्येत, अक्का च तेनां स्व
 स्वमागमि कुर्वन्ति तां वातानामा मागासास्तरीयाया अक्षत्वात्
 अयमन्वयप्रतिष्ठी स्थादिति ॥

प्र० १४३०-अनु विनेभरा मावन्त प्रसास्तप्रद्वितिवेदिमः
 कल्पन्ते, तात् किं तेयानुभा प्रद्वतप प्रवेशोदयेषा एव भवेयु
 नानुमागयेषाम् ! इति चेत् ।

१०-श्रुणु प्रागबालप्रानुमानं पृथ्वीनां त्रिमेष्वनुमाने-
 नात् एव न स्थादिति न, परं शीत्पृथुतकुंये निवरसचिमुदिब
 तानि मन्वन्ति शुभादेषासु ॥

प्र० १४३१-अनु कयाश्चरद्वितानामैर्याग्यिक एव बन्धा,
 न च मानशैरीयमाजस्य अनुसर्ष्य चाकार्ये तस्याद्य सति
 देवं चाशरमपेगित्वं तावत् त्रिमसानस्योम्य एव सति च
 तस्मिन्नुमयमेदस्मिन् समप कथं वेपते पद्वपरविद्वद्वेक-
 त्यादिति ! चेत् ।

३०-सत्यम्, परं सोऽसातोवषो निम्बबिन्दुरिवात्पस्य,
 सप्तस्य अन्वस्तु तदयेसया शीरन्वुतकुम्भ इव प्रद्वुत्तम इति,
 सातमाथाभ्येन तस्यैतरस्यापि वेष्मे न काप्यनुपपत्तिरिति ॥

प्र० १४३२-अनु मागवातामईतामस्तकुळादिव्यूत्यचिरयोनि
 ध्यमनाऽपि या भवति तत्र हेतुद्वयं सुबोधिकायामाज्यं कर्मो
 दयो वेति व्याख्याते, तत्र किं नीचैर्गोत्रेष्वस्मत्परापि स्यादु
 त्यत्तिर्यद्वेदीनां नीचैर्गोत्रे ! इति चेत् ।

३०-न, नीचैर्गोत्रेष्वेताभ्यर्च्यन्तृत्सागमनस्यापि तथामा-
 वात्, तावतस्तु 'प्रामगुत्तस्तस ईत्यत्रोक्तं, वाकारो न प्रालापुस्तके
 ऽस्ति, 'अग्नी'त्यादिता 'निकञ्चमिस्सति'स्वस्तमेकमेव तस्युक्तं, तच्च
 तयादयाम्भवत्प्राज्यमिति ॥

प्र० १४३३-अनु 'वधनाथप्रनुत्पन्न-प्रविद्वदाघचोयितं ।
 नैम्याविभाषधेयुस्त तदूर्ध्वं इति कीर्त्यते ॥ १,॥ इत्येवंकथं
 अस्तनमात्मायते धर्मस्य, तच्च निसर्गस्यारुच्यीनामकस्यायिनां च
 धर्मस्य कथं समावेद्यां इति चेत् ।

३०-सत्यं ते हि नोपयेप्रपेसा, अत्र एतेस्वायेसया धर्मे
 स्य अस्मन्मुक्त तदपि प्रद्ववायेसया, आत्त्या सर्वत्र सामर्थ्ययोग

वसतो 'सामाग्यकडस्स णं समणोवासयस्स पडिसए अच्छ-
माणस्से'त्यादिचचनाडुपाश्रयेऽपि, यत्राल्पे श्रावकास्तत्र वसनाव-
वस्थान यत्र तु बहवस्ते तत्र प्रतिश्रयसद्भावस्तत्र चावस्थान मुने-
रिति वसनिवामप्रकाशका. श्रीजिनेश्वगचार्या इतिमडवासनि-
पेधायैवेति ॥

प्र० १४४३-ननु भगवत्या कृतसामायिकस्य श्रावकस्य
संमन्धिनो भाण्डस्यापहार. जायाया व्यभिचारश्च प्रतिपादित, स
कथं सम्भवतीति ? ॥

उ०-मुख्यवृत्त्याऽनुद्धिमत् श्रावकस्य कृतसामायिकस्यैवो-
पाश्रये आगमनात् गृहस्थितस्य भाण्डस्यापहार कलत्रस्य व्य-
भिचारश्च नासम्भवी, क्कद्धिमतोऽपि महान्तमाडम्बर कृत्योपाश्रय
मागत्य मुख्यवृत्त्योपाश्रयस्थसाधूना समीपमेव सामायिककरण-
मिति तस्यापि नासम्भवी स इति ॥

प्र० १४४४-ननु कृतसामायिकस्य श्रमणोपासकस्य
भाण्डादीनामण्डत्वे सामायिकस्यैव हेतुत्वे व्रतशीलादीनां
पण्णां कथं हेतुत्व ? येन तथोक्त श्रीभगवन्त्यामिति ।

उ०-व्रतशीलादिसमुदायरत्वेन तत्परिणामस्य यथास्थित-
निर्ममत्वनियमार्थ, अन्यथाभूतस्य तु तथा निर्मोहिता स्यान्नेवेति
पइ हेतवस्तत्र ॥

प्र० १४४५-ननु कृतसामायिकस्य द्विविधत्रिविधेन परिग्रहरूप-
सावद्यस्य प्रत्याख्यानात् पारितस्य तदपहनभाण्डं न परभा-
ण्डमनुमतेरनिवेशात् पर तद्भाण्डमभाण्डं भवतीति कथमुच्यते ?
तथात्वादेव भाण्डस्येति ।

उ०-कृतसामायिकस्य करणकारणत्यगेन तद्भाण्डममी-
कारजन्य पाप तस्य न भवतीतिज्ञापनाय तथोक्तिः, अन्यथा
सामायिककृतेर्वैयर्थ्यापत्तेः नानुमत्या भाण्डतेति, अनुमतेरल्पत्वा-
देव 'सामाग्यमि उ कए समणो इव सावओ'त्तिवच, अप्रविब्र-
जिण्यन्नायेकादशीप्रतिमाश्रय श्राद्ध श्रमणभूत इति च कथ्यते,
प्रत्याख्यानाक्रियावदनुमतिः क्रियाऽल्पपापहेतुका, करणकारणे तु
महापापहेतू प्रतिबिद्धे च ते तेन ॥

प्र० १४४६-ननु कृतसामायिकस्य भाण्डस्याभाण्डत्वभवने
'नो मे हिरण्णे'त्याद्युक्त्वा 'नो मे ध्रणकणणे'त्यादि किमर्थमिति ? ।

उ०-'नो मे हिरण्ण'मित्यादि संभवन्ममत्वनिरासाय 'धण-
कणणे'त्यादि त्वसंभवत्स्वव्याशंसव्यवच्छेदेन सामायिकभावस्य
दर्शनाय, तथा चास्य लोभेऽपि न ग्रहणं, सर्वहिसादीनां त्यागे
क्रियमाणेतरहिसादीनां त्यागवत्, ततश्च साधुता प्रत्याख्याने ॥

इति आगमोद्धारक-आचार्यप्रवर-श्रीआनन्दसागरसूरिपुङ्गव-
विरचितानि तारिकप्रश्नोत्तराणि ।

३० तु नर्पादिमंति यचनात् सागकरणं स द्वापत इति ।
प्र० १४३१-ननु मृतकस्य परिच्छ्रयने किंचित्ति बलाजि
पायाण्युपकरणानि च ? किमर्थं सति ।

३० मृतकस्य परिच्छ्रयने त्रीणि बलाजि प्रस्तारप्रयत्नानि
पञ्चादशान्य तदकरणं तु परमप्रसादय, तत एव बलाजिद्विधे
गत्वानि तानि धम्मनयोक्तानि उपकरणानि रत्नाहरणबालयद्
मुक्तत्रिंशद्भागानि रगाप्याति, दशभूयं गतस्य पूर्वमयमाणुत्वा
गयागार्थं च तदस्यानं मत एव वादियं मुहूर्तं प्रतीत्यानुपकरण
परिच्छ्रयनमिति ॥

प्र० १४४०-ननु तस्वार्थभ्रयानकरस्य मगयजिनेश्वरार्थं
मगुरुगमनादपि परमस्विरणमपस्यैकरागस्य कथं सम्यक्करणस्य
भिसगाथा मया इति ?

३०-यद्यपि सम्यक्करणमेकरूपं गतं तद्दशभिः कारणेकरयत्ने
इतिभेददर्शकं तस्य, केषाञ्चिदुपदेशादिकमन्वरात्पुत्रयत्ने यदु
दिय 'मह' मग्मावस्यति कथ्यते सम्यक्करणस्यस्यस्यस्यस्य
तदाबलाजिद्विधेना तदुत्पत्तौ न कोऽपि विरोध, परयां जिनय-
ण्यपरापुपदेशन तथाऽप्यत्र मिथ्याव्याम्यितानामप्याङ्गदीर्मां क्वा
यांनो मोकोत्तरस्यमुपसम्य मवराय सद्दर्शनावाप्तिरिति कथा
स्मिन्स्वकरणस्य पञ्चदशमं, तथा च भेददर्शनं च कारिसत्री-

विश्वरकरकारणायैम मिथ्यादशामप्याङ्गादिस्वीकाराय, यच्च
सत्येव सम्यग्दर्शने स्यात्प्रमाणमुपतादीर्मां प्रहणमित्युच्यते तच्च
प्रकरणकारणस्या मस्यथा मिथ्यादशामप्यानां प्रतप्रहणमप्यायं स्यान्न
च स्यात्ततो देवत्वाविरिति ॥

प्र० १४४१-ननु यथा प्राप्तेरैकानां भायकाणां यन्ने
वाडइतदुमीगद्विदुण्यमासिनीसु परिपुण्यं पोसद'मित्याद्य
मुच्यत तथाऽप्योहक्याऽपि भायकधर्मसौपरस्यास्ति सवेति ? ।

३०-अस्येव यत् सामान्यगृहिकर्तुं प्रतद्वील्लगुणविर
मणप्रत्यादयान्यौघापकारैः सद्दितस्य रहितत्वं खोपत्वा सदृश
निदुर्गतिममितोच्यत एव च भ्रयाया भ्रयाय वा प्रतिज्ञाया
प्रतिज्ञाय वा हिंसाधाभयस्यो विरमणाप्याया भूमिः, अत एव
'सावगा कीडियाय वि पाद मेच्छइ'स्थुना पूर्वमपि च प्रभाय',
ततो देयाब्जविशीलः स्यात्तदनुष्ठानाच्च सम्यक्त्वाद्यया गुणाः
प्राप्तुम्यन् तत्र च प्रतपरिच्छ्रयतिभावादि साविविच्यप्रयतिज्ञा सत्त्वं
वेतेषु विच्छादिच्छ्रयत्स्यात्, आतेवेतेषु पूर्वतिथिप्रयुक्तिषु
पौषपाण्वासात् इति क्रमेण धादसायामानि ।

प्र० १४४२-ननु सायूनामवस्थानं वसताडुपाभये वेति चेत् ।
३०-अमप्यनापीति गृहाण, 'बसही कहे' त्पादिवचनत्वात्,

११५	४-२	३४७	४४७	९५२	२-२	०पुष्प्य०	२०२	१२-०	कथा०	किया०
११७	१-२	शास्त्र	शास्त्रे	१५२	११-२	सजम०	२०२	१५-२	०हारा	०हारा
११७	८-२	दत्तै०	दत्तै०	१५२	१७-२	०रुक्त	२०३-	९ १	श्रोत०	श्रोतृ०
१२४	७-२	०नीकाका०	०नीकाधिका०	१५३	१-१	०शा ति	०४ इति	८-०	ममस्व०	ममत्व०
१२४	१५-२	०दशन	दर्शन	१५४	१०-१	०प्यन्ते	०प्यते	९ १	०निर्युक्ति०	०निर्युक्ती०
१३२	२-१	श्रमण०	श्रमण	१७६	४-१	मव्यत्वाच्च०	भव्यत्वाभावाच्च०	५-१	केवलाज्ञा०	केवलज्ञा०
१३६	१७-२	०श्रत ०	श्रात	"	८-०	ह	हि	१४-२	निरोध०	निरोध०
१४०	२-१	०यक्तम्	०युक्तम्	"	१३-०	ताद्ध	तद्धि	१२-१	प्रार्थक्य	पार्थक्य
१४०	९-१	सामयि०	सामयि०	"	१५-२	असङ्ख्य०	असङ्ख्य	११-१	प्रवचन	प्रवचने
१४४	३-२	तथव	तथव	१८०	१२-१	पर्यु०	पर्यु०	१०-१	आवाधा०	अवाधा०
१४९	४-१	वर्षाषु	वर्षासु	१८१	२-२	०निक	०निक	१६-२	यास्तत्र	स्यास्तत्र
१४९	८-१	०सिक	०सिक	१८४	३-१	०न्दर०	०न्दैर०	१६-१	०स्यात्रा०	०ल्यात्रा०
१४९	१७-१	०शैरष्टभि	शैरष्टभि	१९५	१२-२	०वर्स्या०	सहावस्था०	११ २	०न्यामाव०	०न्यामव०
१५०	३-१	०श्रुत्तौ	०श्रुत्तौ	१९६	६-१	०शिष्टये०	शिष्टये०	६-२	सवर०	सवर०
१५०	२-२	तद्दय	तद्दय	२०२-	१०-०	चात०	चाति०	११-२	०द्ववि०	०द्ववि०

	यदिद	यदेदं	यथा	यदिद	जाग	जोग	३७८	१७-२	ऽत्रव	ऽत्रैव
३४३	२-१	सम्य०	सम्य०	३६६	१०-१	० यो न	३८५	१२-२	व्यापि०	व्यापि०
३४६	२-१	० यथा०	० नाश्रवा०	३७०	३-१	वेष्वात्थेव	३९१	३-१	१६९३	१३९३
३५०	१-१	० नावथा०	० नाश्रवा०	३७१	५-२	० यदु०	३९३	११-२	व्यज्ज०	व्यज्ज०
३५०	१०-२	वृत्ति०	वृत्ति०	३७१	१०-२	तत्सख्यादि	३९३	११-२	खलु	खलु
३५३	१७-१	यथा	यथा	३७१	१४-२	तत्सख्यादि	६९४	६-१	निवृ०	निवृ०
३५४	११-२	करंत	करंत	३७२	६-१	० तिम्रत०	३९४	६-१	० मेव	० मेव
३५८	२-१	० प्यङ्गु	प्यङ्गेषु	३७२	१२-२	० र्थल्पमव०	३९४	१४-१	दर्शनाय	दर्शयितु
३५९	६-२	० वाभा०	० वाभा०	३७२	१६-२	० गृध्र०	३९६	१-१	समथा	समथो
३६४	२-२	किं	किं [न]	३७३	१५-१	० धुधम०	३९७	८-१	अत्रदा०	अत्रेदा०
३६६	९-१	सावथ	सावथ	३७७	५-२	० सवे०	३९७	३-२	अप्य०	अप्य०

तात्त्विकप्रश्नोत्तराणि